

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
YURTDIŞI TÜRKLER VE AKRABA
TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞI

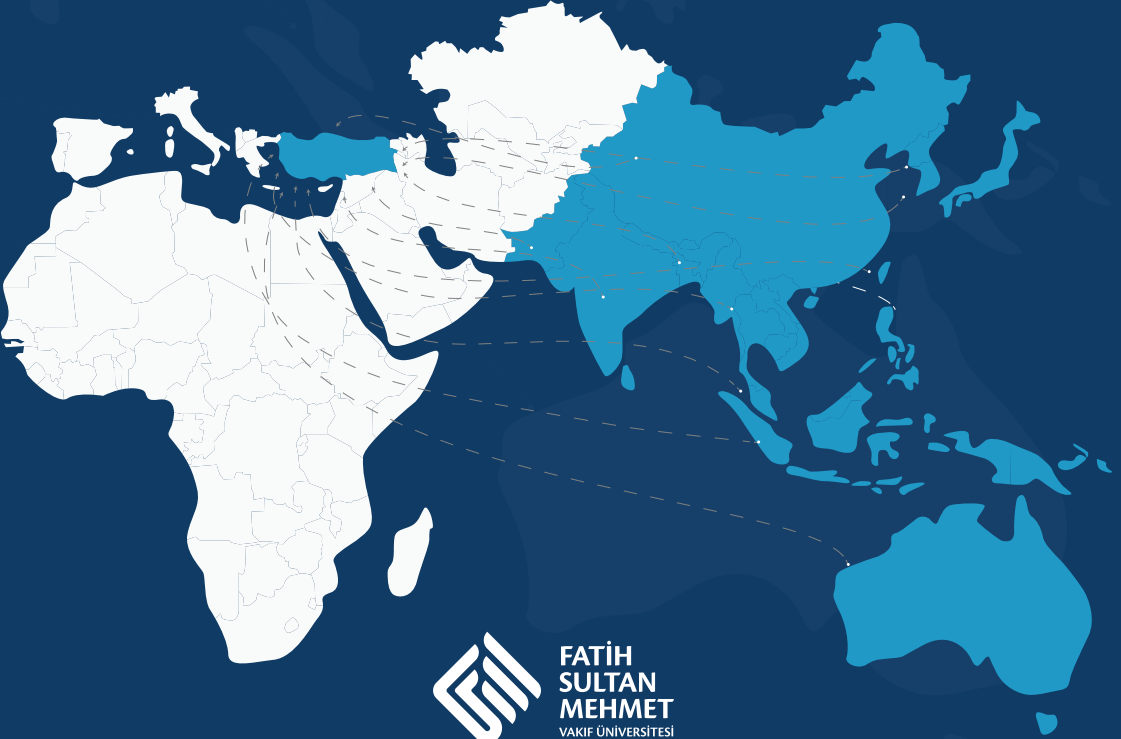
ASYA-PASİFİK ÇALIŞTAYI

Yeniden Asya Açılımı Çerçevesinde
Fırsatlar ve Zorluklar

Bildiriler Kitabı

Editörler:

Ali Merthan Dündar & Mehmet Özay

FATİH
SULTAN
MEHMET
VAKIF ÜNİVERSİTESİ

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
YURTDIŞI TÜRKLER VE AKRABA
TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞI

ASYA-PASİFİK ÇALIŞTAYI

Yeniden Asya Açılımı Çerçevesinde Fırsatlar ve Zorluklar

Bildiriler Kitabı

Editörler:
Ali Merthan Dündar & Mehmet Özay

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI: 45

ASYA-PASİFİK ÇALIŞTAYI: YENİDEN ASYA AÇILIMI ÇERÇEVESİNDE FIRSATLAR VE ZORLUKLAR BİLDİRİLER KİTABI

Editörler: Ali Merthan Dündar, Mehmet Özay

ISBN 978-605-2386-36-1

e-ISBN 978-605-2386-37-8

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları

Zeyrek Mahallesi Büyükkaraman Cad. No: 53 Fatih / İstanbul

Tel: 0212 521 81 00

Faks: 0212 521 84 84

Web: www.fsm.edu.tr

E-Posta: yayinevi@fsm.edu.tr

Yayınevi Sertifika No: 47914

İstanbul, Ocak, 2022

Tasarım: Dil Fikir Sanat

Baskı: İmak Ofset Basım Yayın Ticaret ve Sanayi Limited Şirketi

Akçaburgaz Mah.137. Sokak No:12 Esenyurt / İstanbul

Tel: 444 62 18

E-posta: info@imakofset.com.tr

Web: www.imakofset.com.tr

Matbaa Sertifika No: 45523

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Kütüphanesi CIP

Asya-Pasifik Çalıştayı: Yeniden Asya Açılımı Çerçevesinde

Fırsatlar ve Zorluklar Bildiriler Kitabı / editörler Ali Merthan

Dündar, Mehmet Özay - İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf

Üniversitesi Yayınları, 2022.

xxvii, 320 s. ; 24 cm. – (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Yayınları; 45)

ISBN 978-605-2386-36-1 / **e-ISBN** 978-605-2386-37-8

1. Türkiye -- Dış ekonomik ilişkiler -- Doğu Asya

I. Dündar, Ali Merthan II. Özay, Mehmet III. Dizi

HF1583.4 /.A89 2022 327.56105/ASY 2022

Copyright © Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2022

“Asya-Pasifik Çalıştayı: Yeniden Asya Açılımı Çerçevesinde Fırsatlar ve Zorluklar Bildiriler Kitabı” kitabında yayımlanan yazıların yasal ve bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir. Kitabın yayın hakkı Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi'ne aittir. Kitabın hiçbir bölümü yayıncının izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi, kayıt yöntemiyle veya başka bir yöntemle çoğaltılamaz, bir veri muhafaza sisteminde saklanamaz veya iletilemez. Kaynak göstermek kaydıyla alıntı yapılabilir.

BİLİM VE DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Fahameddin Başar

Müdür

Osmanlı-Malay Dünyası Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (OSMAD)
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Prof. Dr. Ali Merthan Dünder

Müdür

Asya-Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (APAM)
Ankara Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Özyay

Sosyolog

ORGANİZASYON DESTEĞİ VE ORGANİZASYON ORTAKLARI

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
YURTDIŞI TÜRKLER VE AKRABA
TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞI

TAKDİM

Serdar am

Dr., Kültür ve Turizm Bakan Yardımcısı

Küresel bir değişim ve dönüşümün yaşıandığı günümüzde ekonomik, politik ve stratejik önemi gittikçe artan; Avrupa ve Amerika merkezli düşünme ve siyasa belirleme süreçlerine dinamik ve nitelikli insan kaynağı, yüksek teknolojiyle gçlendirdiğı efektif üretim araçları ve yapısal sorunların üstesinden gelebilmiş ekonomik/finansal sistemiyle meydan okuyan Asya-Pasifik bölgesi, “dünyanın yeni merkezi” olma yolunda hızla ilerlemektedir. Çin, Hindistan, Japonya, Güney Kore, Endonezya ve hatta Rusya gibi son derece önemli uluslararası aktörlerden oluşan Asya-Pasifik; hızlı büyüme rakamları, küresel ekonomi ve ticaret piyasasında kapladığı alan ve yüksek kapasiteli iş gücü ile yeni ve güçlü bir oyun kurucu olma potansiyeli taşımaktadır.

Türkiye'nin, dünya ölçeğindeki etki ve ağırlığı böylesine yüksek bir hızla artan Asya-Pasifik'e karşı kayıtsız kalması elbette ki mümkün değildir. Sayın Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip ERDOĞAN tarafından ortaya koyulan yirmi yıla yaklaşan ciddi, kararlı ve girişimci bir dış politika siyaseti, devletimizin tüm uluslararası kurumlarının ve faaliyetlerinin geniş bir vizyonla yönlendirilmesi sonucu ülkemizin dış politikası tam anlamıyla küresel bir ölçeğe kavuşarak, gücünü ve dinamizmini artırmıştır. Böylece dış politika odağını blgeselden küresele yükselten devletimizin dış politikasının ağırlık merkezi Yeniden Asya olarak belirlenmiştir. Bu minvalde ülkemiz, bölgedeki varlık ve ilişkiler ağımlı diplomatik temsilcilikler, bölgeye dönük ekonomik, sosyal, kültürel ilişki ve iş birliklerini artırmaya dönük çalışmalar yapan kamu kurum ve kuruluşları, eğitim kurumları ve projeler eliyle genişletmektedir. Bilhassa 2003 yılından bu yana 5'i büyükelçilik, 12'si konsolosluk olmak üzere 17 yeni diplomatik temsilcilik aan Türkiye'nin bölgedeki toplam büyükelçilik sayısı 30'a ulaşmıştır. Bunun yanı sıra TİKA, Yunus Emre Enstitüsü ve Türkiye Maarif Vakfı gibi kurumlarımızın bölgedeki koordinasyon ofisleri, merkezleri ve eğitim kurumları ülkemizin bölgeyle etkileşimini artıran unsurların önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Aynı Şekilde, YTB'nin bölge ülkelerine yönelik proje destekleri başta olmak üzere Türkiye Bursları ve Türkiye Mezunları programları kapsamında nitelikli insan kaynağının gelişimine sunduğu katkı ve bilgi-deneyim paylaşımı Türkiye'nin bölgenin geneline ilişkin iyi niyet ve karşılıklı fayda odaklı çalışmalarında ne kadar samimi ve istekli olduğunun birer göstergesidir. Nitekim bugüne kadar YTB tarafından 11 farklı Asya-Pasifik ülkesinde

kültür, tarih, hukuk, medya ve liderlik temalı toplam 40 proje gerçekleştirilmiş, bu suretle bölgenin yetişmiş insan kaynağına önemli katkılar yapılmıştır. Ülkemiz, tarihi ve kültürel olarak birçok müşterek paydada bulunduğu Asya-Pasifik bölgesiyle yakaladığı bu etkileşim fırsatını ekonomik, ticari ve teknolojik iş birlikleri ile güçlendirerek bölgeye ilişkin çalışmalarını artırmaya devam edecektir.

Akademik zeminde daha genel çerçevedeki bilgi ve uzmanlığın giderek bir konuda veya belirli alanlarda uzmanlaşmaya dönüştüğü, fakat bu belirli alanlara hâkim olmak için söz konusu alanlarla ilişkili diğer sahaları da iyi bilmek gerektiği bir gerçek olarak önümüzde durmaktadır. Dolayısıyla Avrupa, Amerika, Afrika ve Avrasya'yı bilmeden, Ortadoğu'nun tarihsel ve güncel gelişmelerini, mevcut yapısını tam anlamıyla idrak etmeden Asya-Pasifik'e matuf çıkarımlar, elbette ki sağlıklı olmayacaktır. Akademik camia tarafından üretilecek analitik ve disiplinler arası nitelikte bir bilgi birikimi ve bu bilgiler temelinde yapılacak analizlerin Hükümetimizce geliştirilecek politikalara katkı sağlaması önemli ve değerli bir husustur. Bölge ülkeleri ile Türkiye arasındaki akademik bilgi akışı ve etkileşiminin hızlandırılması; bölgeye dönük çalışmalar yapan akademisyen, diplomat, araştırmacı ve uzmanların sayısının artırılması; ve akademi, bürokrasi ve sivil toplumun bölgeyi merkeze alan kolektif çalışmalar icra etmesi hem bu sorunu aşmamızda bizlere yardımcı olacak, hem de Türkiye'nin Asya-Pasifik'teki konumunu tahkim etmesinde itici bir güç teşkil edecektir. Bunun yanında, yapılacak akademik araştırma ve çalışmaların çok boyutlu olması, ekonomik-ticarî-sosyal-siyasî yönleri odak noktasına alabilmesi ve bunlar arasında bağ kurabilir nitelikte olması akılcı, gerçekçi, yönlendirme kapasitesi ve uygulanabilirliği yüksek politikalar üretilmesine daha fazla katkı sağlayacaktır.

Bu doğrultuda, Hükümetimiz adına Bakanımız Sayın Mehmet Nuri ERSOY'un destekleri, YTB ve Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Osmanlı-Malay Dünyası Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (OSMAD) ile Ankara Üniversitesi Asya-Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (APAM) iş birliğinde gerçekleştirilen "Asya Pasifik Çalıştayı: Yeniden Asya Açılımı Çerçevesinde Fırsatlar ve Zorluklar" isimli çalıştay kapsamında sunulan bildirilerin derlendiği bu kitabın, Türkiye'de alana ilişkin bilgi ve farkındalığı artıracığını ve literatüre önemli bir katkı yapacağını düşünüyorum.

Son derece kıymetli bir çalıştayın sonucu olan bu eserde emeği geçen tüm katılımcıları tebrik eder, çalışmalarında başarılar dilerim.

TAKDİM

Abdullah Eren

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanı (YTB)

Coğrafya, iş gücü ve üretim verimliliği bakımından dünyanın en zengin bölgesi sayılan; son dönemde güç ve etki kapasitesini büyük bir ivmeyle artırıp ekonomik, askeri ve siyasi olarak küresel ölçekte belirleyici ve merkezi bir aktöre dönüşen Asya-Pasifik, zengin ve farklı sosyokültürel yapısının da sağladığı avantajlarla bu dönüşümü ticaret, turizm, teknoloji vb. alanlarda yaptığı atılımlarla destekleyip bambaşka boyutlara ulaştırmaktadır. Dünya nüfusunun neredeyse yarısına ev sahipliği yapan ve dünya ticaretinin %30'unun gerçekleştiği Asya-Pasifik bölgesi ülkeleri; Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN), Pasifik Adaları Forumu (PAF) ve Şanghay İşbirliği Örgütü (SCO) gibi teşkilatlar dahilinde ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi zeminlerde yeni ilişki mekanizmaları tesis etmekte, bölgesel barış ve istikrarın sürdürülmesi noktasında ortak ve yapıcı bir irade sergilemeye gayret etmektedir. Günümüzün çok kutuplu uluslararası sisteminde Batı merkezli politikalara karşı koyup alternatif ve sağlam temeller üzerine kurulu kritik bir güç odağı oluşturan Asya-Pasifik ülkelerinin bu yükselişi, hiç şüphesiz önümüzdeki yıllarda ağırlığını daha da fazla hissettirecek...

Asya-Pasifik bölgesi, Türkiye için her anlamda büyük bir önem arz etmektedir. Ülkemiz, bölge ülkeleri ile geçmişten gelen bağları ve halihazırda sürdürdüğü ilişkileri insani, girişimci ve çok boyutlu dış politika anlayışıyla güçlendirme gayretindedir. Türkiye'nin 2019 yılında başlattığı "Yeniden Asya" açılımı bunun bir yansımasıdır. Açılım kapsamında Türkiye, bir bütün olarak Asya'nın tamamına yönelik diplomatik, ticari, ekonomik, siyasi ve kültürel bağlarını iyi niyet ve karşılıklı fayda odaklı geliştirme ve çeşitlendirme yoluna gitmektedir.

Bununla birlikte, ortak bir tarih ve kültür geçmişini paylaştığımız yaklaşık 850 milyonluk bir kardeş topluluk mevcuduna ev sahipliği yapması hasebiyle Asya-Pasifik bölgesi, Türkiye'nin dış politika stratejisiyle uyumlu bir şekilde, soydaş ve akraba topluluklarımızla ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkileri tahkim etmeye dönük çalışmalar yapan Başkanlığımız için ayrı bir önem taşımaktadır. Bölge ülkeleri ile birlikte geçmişte inşa ettiğimiz bilim ve medeniyet köprüsünü muhafaza edip yarınlar için daha güçlü bir şekilde aktarmak, Başkanlığımızın kuruluş amaç ve öncelikleri arasında yer almaktadır. Bu doğrultuda Başkanlığımız, gerek bölgede faaliyet gösteren kurum ve

kuruluşlarımız ile, gerekse üniversiteler ve sivil toplum iş birliğiyle Asya-Pasifik ülkelerine dönük birçok çalışma, proje ve program icra etmekte, Türkiye ile bölge ülkeleri arasındaki ilişkileri her alanda güçlendirmek istemektedir.

Bu kapsamda, bölge üzerine yapılan akademik çalışmaların artırılması Başkanlığımız, üniversitelerimiz ve ilgili bütün kurumlarımız için bölgenin gerçekliklerine hâkim olma ve isabetli çıkarımlarda bulunarak yeni politikalar geliştirme noktasında hayati bir önem arz etmektedir. Asya-Pasifik bölgesine yönelik icra ettiğimiz diğer birçok çalışmanın yanı sıra, Başkanlık olarak destek verdiğimiz ve OSMAD ile APAM iş birliğinde gerçekleştirilen "Asya Pasifik Çalıştayı – Yeniden Asya Açılımı Çerçevesinde Fırsatlar ve Zorluklar" isimli çalıştay da bu çalışmalardan biridir.

Son derece yetkin ve kıymetli isimler tarafından çalıştay kapsamında sunulan bildiri-lerin bir araya getirildiği bu kitap, literatüre önemli bir katkı yapacaktır.

Çalışmada emeği geçen herkese teşekkür ediyor, bu değerli çalışmanın alana ilişkin temel kaynaklarından biri olmasını diliyorum.

TAKDİM

Ali Merthan Dündar & Mehmet Özay

“Asya-Pasifik Çalıştayı: Yeniden Asya Açılımı Çerçevesinde Fırsatlar ve Zorluklar” başlığıyla 26-27 Mayıs 2021 tarihlerinde gerçekleştirilen akademik etkinlikte, Türkiye'nin Asya Kıtası'nda özellikle de Doğu ve Güneydoğu Asya, bir başka deyişle Asya-Pasifik bölgesi çerçevesinde mevcut ilişkiler ve geleceğe dair yaklaşımlar ele alınmıştır. Bu etkinliğin gündeme gelmesinde, 5 Ağustos 2019 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'nca kamuoyuyla paylaşılan Yeniden Asya Açılımı konsepti temel kabul edilmiştir.

Aradan geçen kısa sürede konuyla ilgili bazı etkinlikler gündeme gelmiş, ancak Covid-19 nedeniyle ülke gündeminde öncelikler farklılaşmıştır. Bu nedenle, akademi çevrelerinde Asya-Pasifik bölgesiyle ilgili çalışmalar yapan bazı öğretim üyelerinin katılımıyla, konunun yeniden ve farklı veçheleriyle ele alınmasının yararlı olacağı düşünülmüştür.

Bu çerçevede, söz konusu bu çalıştay ile Doğu ve Güneydoğu Asya Bölgesi'ne dair farklı alanlarda uzman akademisyenlerin Türkiye'nin Asya Açılımı doğrultusunda kıymetli görüş ve önerilerini dile getirmeleri; bölgeye dair farklı alanlarda, ancak birbirini destekleyici mahiyette açılımların ortaya konması; ilgili devlet ve yarı resmi kurum temsilcileriyle görüş alışverişlerinin gerçekleştirilmesi ve çalıştayda sunulacak akademik makalelerin yayınlanması plânlanmış ve hayata geçirilmiştir.

26-27 Mayıs 2021 tarihinde gerçekleştirilen bilimsel içerikli çalıştayın ardından, çalıştayın ikinci etabı olarak değerlendirdiğimiz tebliğlerin yayımı süreci de bu eser sayesinde kamuoyuyla paylaşılmaktadır. Böylece, gündeme getirilen konuların kalıcı olacağı gibi gelecekte yapılacak benzer çalışmalar için bir temel teşkil edeceğine inanmaktayız.

Bu vesileyle, söz konusu etkinlikte emeği geçen, destek veren tüm paydaşlara ve katılımcılara teşekkürlerimizi borç biliriz.

İÇİNDEKİLER

AÇILIŞ KONUŞMALARI

<i>Serdar Çam</i>	xiii
<i>Abdullah Eren</i>	xix
<i>Fahameddin Başar</i>	xxii
<i>Ali Merthan DüNDAR</i>	xxv

I. BÖLÜM

Asya Açılımı Bağlamında Bölgeye Yönelik Akademik ve Diplomatik Örgütlenme <i>Seriye Sezen</i>	3
Seçilmiş Asya-Pasifik Ülkelerinin Tarımsal Politika Göstergeleriyle Karşılaştırılması <i>Serkan Gürlük</i>	39
Yeniden Asya Açılımında Kazan-Kazan Müzakerelerinin Tesisi <i>Ünsal Sığrı</i>	53
MIKTA Yapılanması İçinde Türkiye ve Avustralya: Arka Plân, Beklentiler ve Roller <i>Gürol Baba</i>	65
Türkiye'nin Yeniden Asya Açılımı ve Bölgesel Güçler: Çin-Myanmar İlişkileri <i>Kadir Temiz</i>	79
Türkiye'nin Asya-Pasifik'te Bölgesel Bir Güç Olan ASEAN'la İlişkilerinde Beklentiler, Hayaller ve Gerçekler <i>Mehmet Özey</i>	93
Teknoloji, Asya-Pasifik ve Türkiye: Çin ve Hindistan'ın Yapay Zekâ Çalışmaları Üzerinden Türkiye'ye Öneriler <i>İsmail Ermağan</i>	145
Yeniden Asya Açılımı Bağlamında Geçmişten Günümüze Türkiye-Hindistan İlişkileri <i>Yalçın Kayalı</i>	165

Yeniden Asya Açılımı Bağlamında Özbekistan-Kırgızistan Arasındaki Sorunlarda Türkiye'nin Arabuluculuk Rolü Üzerine Bir Değerlendirme 187
Ragıp Kutay Karaca, Mehmet Töre Yıldırım

Asya'dan Türkiye'ye Yönelik Düzenli ve Düzensiz Göç Hareketleri: Gelecek Öngörülleri ve Politika Önerileri 211
Şebnem Akçapar

Asya Pasifik Bölgesi Özelinde Türkiye'nin Kamu Diplomasisi Mimarisi 227
Haluk Karadağ

Türkiye'nin 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu Üzerindeki Konumu 237
Altay Atlı

II. BÖLÜM

Asya-Pasifik Bölgeleri İle İlişkilerde Akademik İşbirliklerinin Önemi: Japonya GLOCAL AGE 2020 Öğrenci Değişim Projesi Örneği 257
Oğuz Can Turgay

Yükselen Asya Bölge, Bölgeselleşme ve Türkiye'nin Yaklaşımı 263
Hatice Çelik

Türkiye-Japonya İlişkileri Çerçevesinde Güney-Güney İşbirliği Fırsatları 271
Bahadır Pehlivan Türk

Türkiye ile Kore Arasındaki İlişkilerde Gözden Kaçanlar-Yeni Fırsatlar 277
M. Ertan Gökmen

Türkiye-AB Gümrük Birliği ve Türkiye'nin Doğu Asya Politikası: Fırsatlar, Zorluklar 285
Çınar Özen

Orta Asya Üzerinden Doğu Asya'ya Ulaşmak: Kadim Bağlantıların İhyası 291
Vakur Sümer

III. BÖLÜM

Kapanış Değerlendirmesi 299
Kezban Nilvana Darama Yıldırımgeç

Çalıştay Sonuç Bildirgesi 309

DİZİN 315

AÇILIŞ KONUŞMASI

Serdar Çam

Dr., Kültür ve Turizm Bakan Yardımcısı

Çok teşekkür ediyorum.

Çok kıymetli hocalarımız, Sayın YTB Başkanımız, rektör yardımcılarımız, değerli hazirun, hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Böyle bir organizasyonu tertip ettiğinden dolayı, öncelikli olarak Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığımıza (YTB), Ankara Üniversitesi Asya Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi APAM'a, Osmanlı Malay Dünyası Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi OSMAD'a ve emeği geçen tüm katılımcılara çok teşekkür ediyorum. Ve gerçekten anlamlı ve önemli bir çalışma olarak görüyorum.

Öncelikli olarak Sayın Bakanımız Mehmet Nuri Ersoy Bey'in selamlarını, sevgilerini ve başarı dileklerini bu vesileyle de iletiyorum. İnşallah "Asya Pasifik Çalıştay: Yeniden Asya Açılımı Çerçevesinde Fırsatlar ve Zorluklar" adlı iki gün sürecek bu çalışma çerçevesinde, önemli açılımlara vesile olacağını düşünüyorum.

Bu coğrafyamız tabi bizim kendi coğrafyamız aslında, ata yurdumuzun Türkistan'ın, gelmiş olduğumuz coğrafyanın merkezi olmasına rağmen, İslam coğrafyasının, Müslümanların en büyük nüfuslarını barındırmasına rağmen, hatta dünyanın en büyük nüfuslarını barındıran ülkelerin bu coğrafyada olmasına rağmen, zaman zaman sanki Türkiye'nin çok uzağında, çok da bizim bilgimizin dışında kalan bir coğrafyaymış gibi bir yaklaşım içinde olduğunu da maalesef zaman zaman gözlemliyorum. Hemen hemen yakın coğrafyamızdan başlayıp en uzak noktaya kadar hatta dünyanın öbür ucuna, iki dünyayı, Doğu ile Batı'yı birleştiren Bering Körfezi'ne kadar uzanan bir noktada bakıldığında, bu coğrafyaya yönelik yapılması gereken çok önemli çalışmaların olduğunu düşünüyorum. Biraz önceki konuşmacıların da ifadesiyle insan kaynaklarının geliştirilmesi, bu konuda araştırmacıların, akademisyenlerin sayısının artırılması noktasında Ali Merthan Hocamızın da değerli görüşlerine katılıyorum. Ancak biz ne kadar insan kaynağı üretirsek üretelim, engin ve dipsiz bir kuyu. Dolayısıyla müsaadenizle bu üç beş dakikalık sunumumda ben, Bakanlığımız açısından, devletimiz açısından, kendi perspektifimizden birkaç hususu arz edeceğim. Ağırlıklı olarak tabi ki biz değerli katılımcılara, tebliğ sunacakları dinlememiz gerekiyor. Çünkü çok kıymetli araştırmacılar, hocalarımız,

akademisyenler konuşmalar yapacaklar. Gönül ister ki hepsini non-stop dinlemek isteriz ancak tabii günlük aktiviteler sınırlı dinlememiz olacak. Ben yine de kamerayı ve zaman zaman sesi kapasam da fırsat buldukça dahil olmaya çalışacağım. Ama inşallah, sayın başkanımız da ifade etti Youtube'a atıldıktan sonra, Youtube'un güzelliği hızlandırılmış bir şekilde, bir müsait zamanda bütün konuşmaları dinleme imkanı olacak. Onun için daha sonra belki kıymetli esere de dönüşür diye düşünüyorum, buradaki kıymetli çalışmalar. Ama tabii çok daha yapılması gereken çalışmalar olarak görüyorum ve inşallah YTB'nin bu manada yapmış olduğu ve bundan sonra yapacağı çalışmalara da önemli bir altyapı teşkil edecektir.

İnsan kaynağı açısından müsaadenizle bir şey anlatmak isterim, beni şaşkınlığa iten. Bundan yedi sekiz sene önce Dışişleri Bakanlığı kanalıyla Çin'den önemli bir araştırma merkezinin uzmanları Türkiye'ye ziyaret edip çeşitli bürokratlarla, akademisyenlere görüşmeler yapacak, sizi de ziyaret etmek istiyorlar deyince randevulaştık, bizi ziyarete geldiler. Şöyle dokuz on kadar akademisyen ağırlıklı, araştırmacı ağırlıklı bir grupla bir toplantı yaptık. Tabii biz günlük rutin akışları içinde işlerimizi toparlamaya, Asya'yı, faaliyetleri ve çalışmalarını kendi çapımızda anlatmaya çalışırken, bir baktım ki karşımda en genci 70-80 yaşında, pir olmuş 90'lı yaşlara ulaşmış, her biri kendi alanında derin muazzam adamlar. Yani biz onlar yanında ağzımızı açmamızın imkânı olmayacak kadar çok verimli insanların olduğu bir grupla karşılaştık. Sordukları sorular sağlam sorulardı, tabii zaman zaman ihtilaf konuları olan Uygur meselesi gibi konular vardı ama gerçekten muazzam birikimi olan bir araştırma merkezinin araştırmacılarıyla karşılaşmış olduk. Lafın arasında sordum, "Kaç tane uzmanınız var, kaç kişilik bir araştırma enstitüsünüz?" diye sorduğumda "5 bin kişi" dedi. 5 bin tane kendilerine benzeyen insanlardan oluşan dünyayı yönetme, dünyayla kafa kafaya çarpışma rekabetine girmek de böyle bir şey diye düşünmüştüm.

Dolayısıyla insan kaynağı çok önemli ama insan kaynağımız gerekli köprüleri kurabilecek noktada iletişilebilirse, aslında bütün o dünyada kurulu düzenle entegre olmuş adil ve ahlaklı bir şekilde doğruları objektif bir şekilde ortaya koyan insanlarla irtibatı sağlayabilecek kadroları üretebilirsek, aslında ortak üretilmiş bütün imkanlar, bütün kaynaklara bir köprü vesilesiyle veya bir boru hattıyla, nasıl enerji boru hatları, nakil hatları oluyor, bilginin de akabileceği şekilde bizim de istifade edeceğimiz veya bizim de oraya katkı verebileceğimiz, normlar yönlendirebileceğimiz bir kanal çıkıyor. Dolayısıyla bizim kendi insan kaynağımızı yetiştirirken de gerekli linkleri kurabilecek, dünyada network'ü oluşturabilecek, dostluklar oluşturabilecek, akademik bir şekilde yapılan çalışmalarla o network'ün içinde karşılıklı etkileşimi sağlayabilecek insan kaynağını üretmemiz gerekiyor. Ve sadece tek tarafı değil, yani akademik, üniversite boyutuyla, iş dünyası boyutuyla, ticaretiyle, sanayisiyle, siyasetçisiyle, diplomatiyle ve uluslararası etkileşim içinde olabilen her oyuncusuyla bir çalışma içine girmesi gerekiyor.

Bu noktada tabi ki YTB önemli çalışmalar yapıyor. Özellikle Türkiye Bursları kanalıyla iletişim kurulmasında, gerekli köprüleri oluşturabilecek yeni nesillerin yeni kadroların üretilmesinde ülkemize önemli bir hizmette bulunuyor. Tabi bunun yanı sıra, bu tip çalışmalar da yaparak farkındalık oluşturulması ve bir bilinç oluşturulmasının noktasında da, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığımızın (YTB) ve Başkanlığımızın önemli gayreti, önemli çabaları devam etmekte.

Bundan sonraki noktada dünyada önemli bir değişim, dönüşüm yaşanıyor. Asya'ya doğru bir güç etkileşimi yaşanmakta. Çin "Tek Kuşak, Tek Yol"un projeleri ve "Yeni İpek Yolu" hatlarıyla pek çok noktada, pek çok açılımlar yaşanmakta. Sadece Çin eksenli değil, Hindistan ve bölgedeki diğer oyuncuların da etkisiyle ve bakıldığında aslında artık coğrafi bir sabitleme ihtiyacı olmaksızın dünyadaki bütün o küresel değişim ve dönüşüm kendi içinde bir entegrasyona doğru gidiyor. Yani Afrika'ya giden bir araştırmacının sadece artık Afrika bilmesi yeterli olmuyor, Asya'yı da bilmesi lazım, Çin'i de bilmesi lazım, Amerika'yı da, Avrupa'yı da bilmesi gerekiyor. Ve aynı şekilde Batı'daki insanların Uzak Doğu'dan çok uzak kalması söz konusu olamıyor. Dolayısıyla aslında küresel rekabet zinciri içinde belli konulara vakıf, belli çalışmaları yapabilecek, spesifik alanlarda derinleşmiş, coğrafi, tarihi, siyasi, sosyal, kültürel, her alanda değişik oyunculara ve insan kaynağına giderek artan bir yapı var. Ve gelişmiş olan ülkeler bu etkileşimi çok iyi kullanarak, mümkün olabildiğince insan kaynağı transferinde en "creme de la creme"i seçerek kaymak tabakaları ülkelerine getirtmeye çalışıyorlar. Teknolojide, sanayide üst akıl oluşturabilecek, en zeki, en yetenekli insanları olmak üzere, diğer sosyal alanlarda, siyasi alanlarda, diplomatik alanlarda, karşılıklı transferler noktasında önemli çalışmalara yapabiliyor. Artık ülkemizin de bulunmuş olduğu risk faktörleri ve artı fırsatları değerlendirildiğinde, sadece kendi insan kaynağını üreterek bu coğrafyada güçlü ve tamamen rekabetçi üstünlüğe ulaşması imkanının giderek zorlaştığı bir döneme girmiş bulunmaktayız. Dolayısıyla etkileşim içinde yeni transferler, yeni etkileşimler söz konusu.

Tabi fırsatlar ve zorluklar denince, işin merkezine mutlaka ekonomiyi, ticareti ve siyaseti oturtmamız gerekiyor. Yani tarihi, kültürel, romantik pek çok hikayemiz var geçmişle ilgili, akademisyenlerimizden, hocalarımızdan dinleyeceğiz ama bugün içinde, bundan sonraki ihtiyaçlarımızın karşılanması noktasında, devletimizin ve milletimizin tarihten gelen o birtakım imkanlarını daha da devam ettirebilmesi, en azından mevcudunun korunabilmesi noktasında dünyadaki fırsatlardan yararlanma konusunun en önemli kısmı, ticari ve ekonomik boyuta da oturması gerekiyor. Bugün dünyanın ekonomisinde giderek Asya etkileşimi içinde, Asya merkezli bir yapıya doğru gittiğinde ve dünyanın en büyük ekonomisi olacak olan Çin'in etkileşim alanı içinde, bütün diğer civar ülkeleri etkileyecek şekilde büyük bir etkileşim ve rekabet yaşanmakta. Nüfus yoğunluğu tamam, üretim kapasitesi tamam, ticaretin,

ekonominin her şeyi tamam ama gördüğümüz her şeye rağmen, bunların hepsini yönlendirecek veya engelleyecek veya geliştirecek olan mekanizmanın temelinde askeri, siyasi, diplomatik üstünlükler... Dolayısıyla siz ne kadar çok üretirseniz üretin, işte Süveyş Kanalı'nda bir gemi kazası yaşanıyor, orada bir tıkanma hadisesi ile birlikte, Avrupa'ya açılım tıkanabiliyor. Evet yeni alternatif İpek Yolu hatları gelmiş olsa da, evet işte Süveyş, Panama gibi kritik geçiş boğazları, Makao gibi Malakka gibi, Basra Körfezi, Babülmendep gibi, şimdi son dönemlerde Rusya-Ukrayna gerginliği çerçevesinde Kırım geçiş noktası, Kerç Boğazı'nı da dikkate aldığımızda, kritik geçiş hatlarına, boğaz hatlarına bakıldığında, siyasetten, diplomasiden ve askeri iletişim ve etkileşim düzeninden arı bir dünya düzenini düşünmenin mümkün olmadığı ortaya çıkıyor. Siz ne kadar ekonomik olarak güçlü olursanız, kültürel olarak donanımlı olursanız olun, pek çok noktada birbirini etkileyen hadiseler var. Dolayısıyla, bu konuda kafa yoracak değerli araştırmacıların, akademisyenlerin, devletimizin bundan sonraki dönemde, en azından önümüzdeki 30 yıl, 50 yıl boyunca ihtiyaç duyduğu noktaları dikkate alarak, gençlerimizin, yeni araştırmacılarımızın, akademisyenlerimizin yetiştirilmesinde, yönlendirilmesinde ihtiyaç duyulacak alanların desteklenmesi ve bu manada da kadro üretilmesi noktası bence çok önemli.

Tabi biz Kültür ve Turizm Bakanlığı dense de, kültür, sanat, müzik ve pek çok noktada tiyatro, bale, opera gibi konuları içerirken, bir taraftan turizm ve turizmi geliştirme çerçevesinde tanıtım çalışmaları yapan çok kapsamlı bir bakanlıkken, bir de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile birlikte, Başbakanlığımıza bağlı önemli kurumlarımızın bu bakanlığımıza bağlanarak aslında bir çeşit medeniyet inşası ve bir çeşit "yumuşak güç bakanlığı" gibi Vakıflar Genel Müdürlüğü, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), Türk İşbirliği ve Koordinasyonu Ajansı Başkanlığı, Yunus Emre Enstitüsü, Türk Tarih Kurumu, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu gibi çok önemli müesseselerimiz, kurumlarımız bu bakanlık uhdesinde bir sinerji oluşturmaya başladı. Bu bir fırsattır aynı zamanda. Bu imkanların ortaklaşa ya da farklı alanlarda etkileşim içinde birbiriyle dayanışma içinde olması mutlaka akademi ile üniversitelerle ilgili, 207 tane üniversitemizin olduğu bir Türkiye'de yeni birtakım güç odakları oluşturarak uluslararası alandaki etkinliğimizi arttıracak çalışmalara girmesi önemli. Yani gerçekten pek çok noktada bizim daha gitmemiz gereken mesafeler var.

Ben bu göreve başladığımda merak ettiğim konulardan bir tanesi de Kore kültürünün etkileşimi konusuydu. Nasıl bir motivasyon var ki, Türkiye'deki kıyıda köşede kalmış, lisede okuyan genç çocuklardan başlayarak birçok insanın Uzak Doğu'da, özellikle de Kore kültürüne, diline, dizilerine vs. yaygın bir şekilde etkileşim içine girmesi bir

soruydu ve bu konudaki anlaşılması, öğrenilmesi gereken konulardan bir tanesiydi. Tabi hepsi birbiriyle iç içe geçmiş durumda, hiçbir şey tek başına sadece bir dil ya da kültür etkileşimi olarak bakılmaması lazım. İşin uzmanı olanlar bu konuya odaklanırken, mutlaka arka planında siyasi boyutunu, jeo-stratejisini ve değişik alanlardaki, coğrafyadaki bütün o etkileşimleri birlikte değerlendirmesi gerekiyor. Dolayısıyla kültür, sanat, müzik dendiğinde de, yine kendi başına akan bir hadise olmadığını pekala hepimiz çok iyi biliyoruz.

Özellikle Asya dediğimiz zaman ve Doğu'ya doğru gittikçe bakıldığında pek çok nokta aslında diplomasinin, siyasetin ve istihbaratın enstrümanı haline dönüşebiliyor. Din, etnisite, etnik ayrışmalar, dini ayrışmalar, mezhepsel ayrışmalar, bir şekilde oradaki devletlerin veya mekanizmaların kontrolünde veya kontrolsüzlüğünde veya karşılıklı birbiriyle rekabetleri halinde yaşanabilecek birtakım zorluklara dönüşebiliyor. Burada bu etkileşimler arasında Türkiye'nin pek çok gruba, inanç grubuna, ülkeye, devlete eşit mesafede durarak aralarındaki çatışmalara, gerginliklere ve sorunlara çok fazla girmeden, hepsiyle belli mesafede ayrı ayrı etkileşim içine girerek ilişkilerin geliştirilmesi noktasında bir çaba ihtiyacı olduğunu düşünüyorum. Tabi bir taraftan da dünyaya belli noktalarda, maneviyatın yayılmasına katkı sağlayan en önemli unsurların zamanında o bölgelerden çıktığını biliyoruz. Yani Türkistan'ın ve Maveraünnehir'in ve sufi hareketin merkezlerinin olduğu noktalara bakıldığında, pek çok noktada çatışmaların, en uç noktadaki radikalizmle sufizm arasında sürtüşmelerin yaşandığı, uçların yaşandığı bir coğrafyada pek çok açıdan değerlendirilmesi gereken ilginç bir alan.

Dolayısıyla her boyutuyla dipsiz bir kuyu olan, içine daldıkça birçok farklılıkları, zenginlikleri keşfettikçe, ülkemizin de istifadesine sunabileceği ve ülkemizin de dolaylı olarak siyasetine, diplomasisine enstrüman üretebileceği bir alan olarak bakılması lazım. Yani bugün belki bizim için çok normal olan bir çalışma gibi gözükse de, bizim Türkiye'nin aleyhinde çalışmalar yapan rekabetinde olan birçok Batılı devletler pek çok değişik boyutuyla, sufi hareketiyle, Hanefi damarıyla, Fas'tan Endonezya'ya kadar akan boyutuyla, teolojisiyle, siyasetiyle, diplomasisiyle, binlerce çalışma, araştırma konuları işlemekte. Bizim kendi üniversitelerimizde yetiştirdiğimiz akademisyenlere, çeşitli burslarla kendi ülkelerinin üniversitelerinde araştırmacı olarak değerlendirip burslar vererek, sponsorluklar vererek, kendi ihtiyaçları noktasındaki çalışmalarını için sahalarla göndererek araştırmalar yaptırdıklarını duyuyoruz, görüyoruz. Dolayısıyla biz sadece kendi akademisyenlerimiz değil, başka akademisyenlerinden de akıllarından istifade ederek, çok geniş bir coğrafyada varlığımızı, geçmişten gelen üstünlüğümüzü avantajlarımızı arttırarak, inşallah güçlü bir geleceğe doğru gitmemizi Allah nasip etsin.

Ben kısa tutacağım dedim ama konuyu uzatıyorum herhalde. Çok teşekkür ediyorum değerli katılımcılara, hocalarımıza, merkezlerimize, rektörlerimize çok teşekkür ediyorum. Ankara Üniversitesi Rektörü Sayın Necdet Ünüvar Hocamıza, FSMVÜ Rektörü Fatih Andı Hocamıza ve Yunus Emre Enstitüsü Mütevelli Heyeti Üyesi aynı zamanda hocamız, geçmiş olsun diyorum, kıymetli validelerine Allah şifalar versin. Tüm katılımcıların başarılı, bereketli, güzel bir iki gün geçirmesini diliyorum. Hepinize çok teşekkür ediyorum. Saygılarımı arz ediyorum.

AÇILIŞ KONUŞMASI

Abdullah Eren

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) Başkanı

Teşekkür ediyorum.

Sayın Bakanım Serdar Bey,

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Rektörümüz Fatih Bey,

Ankara Üniversitesi Asya Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Başkanımız Merthan Bey,

Ve kıymetli hocalarım, değerli katılımcılar!

Hepinize, Asya Pasifik Çalıştayımıza hoş geldiniz diyorum ve hayırlı sabahlar diliyorum.

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) “Başkanlığı olarak, bizler soydaş ve akraba topluluklarımızın olduğu farklı bölgelerde eğitim, kültür ve sosyal alanlarda faaliyetler üretmeye çalışıyoruz. Tabii gerek eğitim projeleri gerek Türkiye Bursları marifetiyle ve diğer taraftan sivil toplum kuruluşlarımıza gerçekleştirdiğimiz kapasite geliştirme programları marifetiyle, bu topluluklarla ilişkilerimizi ve Türkiye'nin ilişkilerini kuvvetlendirmeye gayret ediyoruz. Bu anlamda faaliyetlerimizi kategorize ettiğimizde, aslında en önemli paydaşlarımızdan bir tanesinin, üniversitelerimizin spesifik hususî alanlarda çalışan merkezler olduğunu görüyoruz. Bu kapsamda, kurumumuzda Kültürel ve Sosyal İlişkiler Dairemizin altında Asya-Pasifik Koordinatörlüğünü iki sene evvel ihdas etmiştik ve bu geniş, bu büyük coğrafyaya yönelik hem burslarımızın kalitesini, kapasitesini arttırmak hem de bu coğrafyadaki kardeş, akraba topluluklar, Müslüman topluluklar ve diğer irtibatımızın zayıf olduğu ülkelerle bağlarımızı güçlendirmek üzere bu koordinatörlüğümüzü ihdas ettik.

Bundan sonraki süreçte Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitemizin Osmanlı Malay Araştırmaları Merkezi ve Ankara Üniversitemizin de Asya Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi ile beraber, bizler bu çalışmalarımıza yön vermeye başladık. Bu kapsamda, en büyük paydaşımız söylediğim gibi üniversitelerimiz. İki gün sürecek bu çalıştayın da Türkiye’de Asya Pasifik alanında çalışacak gerek akademisyenlere gerek araştırmacılara gerek bu işin paydaşlarından olan bizim gibi kamu kurumlarındaki çalışmalara bir yol göstereceğini umuyorum.

Sayın bakanım, kıymetli hazirun!

Asya Pasifik bölgesi yaklaşık 4 milyarlık bir nüfusa sahip ve 850 milyon civarında da Müslüman yaşamakta. Bu kapsamda dünyadaki Müslümanların %47'sinin bu bölgede olduğunu bizler biliyoruz. Türkiye'nin de Osmanlı'dan tevarüs ettiği şekliyle irtibat kurduğu, siyasi, iktisadi veya kültürel ilişki kurduğu coğrafyalarla ve bölgelerle işbirliği temelinde, sömürü veya oradan bir çıkar sağlamak üzerine değil, işbirliği temelinde bir ilişki düzeyi oluşturduğunu dünden bugüne biliyoruz. Bu samimi yaklaşımın Asya Pasifik coğrafyasında Türkiye'ye bir teveccüh oluşturduğu ve bundan sonra da daha çok oluşturacağı da hepimizin malumu. Türkiye'nin bu bölgede hem bir arabulucu rol oynayarak hem de hususen Orta Asya bölgesinde, 91'de bağımsızlığını kazanan ve bu sene bağımsızlığının 30. yılını idrak ettiğimiz ülkelerle otuz yıldır geliştirmiş olduğu ilişkiler ve son dönemde Asya Pasifik Bölgesinde hususen de Filipinler bölgesinde çözölen sorunlara ilişkin Türkiye'nin arabuluculuk rolü aslında bu anlamda Türkiye'nin ne kadar hayati bir öneme sahip olduğunu gösteriyor. Rahmetli Erbakan döneminde oluşturulan D-8'ler ve Endonezya-Malezya-Pakistan üçgeninde Türkiye'nin bu ülkelerle Müslüman topluluklarla ilişkilerini geliştirmeye matuf çabaları hepimizin malumu. Bu kapsamda zaten Osmanlı döneminden bilhassa bu bölgede hem mimari eserlerimiz hem Babür İmparatorluğu döneminde Hindistan, Pakistan ve Bangladeş'te Osmanlı Devleti ile geliştirilen ilişkiler çerçevesinde hala ayakta duran birtakım eserlerimiz olduğu, şehitliklerimiz olduğu hepimizin malumu. Dolayısıyla bu tarihi birikim de bizlere önemli bir görev yüklemekte.

Yine bu saydığım ülkelerde hala siyasette ve bürokraside Osmanlı soyundan gelen, devlet soyundan gelen kişilere rastlamak da mümkün. Diğer taraftan bunun bir devamı olarak Türkiye Bursları marifetiyle ülkemizde okuttuğumuz bu ülkelerden gelen kişilerin mezun olduktan sonra kendi ülkelerinde de önemli mevkilere geldiğini görüyoruz. Nitekim Filipinler'de Müslüman Mindanao Bagsamoro Özerk Bölgesi'nde önemli kişilerin bakan yardımcıları da dahil olmak üzere, Türkiye Burslarıyla okuduğunu biliyoruz. Bu bölgeye yönelik tabi ki iki gün boyunca çok detaylı konuşulacak. Konunun uzmanı hocalarımız açılış konuşmalarında bahsedecekler, devletimizin genel politikası ve şu an aslında Türkiye'nin kültürel diplomasinin en önemli araçlarından olan YTB gibi, TİKA gibi, Yunus Emre Enstitüleri gibi, Vakıflar gibi kurumları uhdesinde bulunduran Kültür ve Turizm Bakanlığımızın ve genel olarak Türkiye'nin politikasını Türkiye'deki merkezi rolünü Sayın Bakanımız zaten anlatacaklar.

Ben şunu da ifade etmek istiyorum. Bu bölgeye yönelik Türkiye strateji geliştirirken Çin'in Kuşak ve Yol Projesi gibi veya bu bölgede hâkim güç olan Hindistan ve Japonya'nın projelerinin de iyi incelenip detaylı bir şekilde analiz edilmesi lazım.

Müsaadenizle çok kısaca YTB'nin bugüne kadar yaptıklarından kısaca bahsetmek, bilgi vermek istiyorum kıymetli dinleyenlere. Bu yayılımımızı şu anda 150'den fazla kişi takip ediyor. Diğer taraftan Youtube'ta da bu yayını, çalıştayı biz online olarak kıymetli dinleyenlerin istifadesine, araştırmacıların müstefid olması için koyacağız. Dolayısıyla bu alanda çalışan birçok paydaş da bu yayını izleme imkanı yakalayacak.

Bizler YTB olarak ilgili bölgeye 40 adet faaliyet düzenlemiştir. Bu faaliyetlere toplamda 5 bine yakın kişi katılmış durumda. Hususen tabii diaspora anlamında imzalandığımız protokoller var, Pakistan'la ve Filipinler'le. Ama diğer taraftan da öğrenci burslandırması önemli merkezi bir yer tutmakta. Asya Pasifik Bölgesinden 92 yıldan bugüne kadar 7.500'e yakın öğrenci burslandırılmış. Şu an hâlihazırda 1.444 de öğrenci Türkiye'de okumakta.

Yine Asya Pasifik Bölgesinden 4.972 mezunumuz bulunmakta ve Bangladeş, Endonezya, Moğolistan ve Pakistan'da da YTB'nin de destekleriyle Türkiye mezunları dernekleri çalışmalarına devam etmekte. 2016, 2017 ve 2018 yıllarında bu mezun derneklerimizle bizler buluşmalar gerçekleştirdik. Orta Asya bölgesiyle alakalı da hemen şunu söyleyeyim Asya Pasifik'in yanı sıra. Orta Asya'da 30 binden fazla öğrenci son 30 yılda burslandırıldı ve şu an hâlihazırda Türkiye'de 2.700 kişi Orta Asya ülkelerinden burslu olarak Türkiye'de eğitimine devam etmekte. Bugüne kadar da 24 bin kişi mezun oldu. Dolayısıyla Orta Asya bölgesindeki bu yoğunluğun inşallah önümüzdeki yıllarda Asya Pasifik'le de güçlendirmek istiyoruz.

Sayın Bakanım, kıymetli hocalarım, değerli hazirun! Son olarak, bu bursların yanı sıra hususen Uygur diasporasına, Filipinler Bangsamoro'da, Moro'da yaşayan Müslümanlara yönelik ve yine Rohingya Müslümanlarına yönelik bu toplulukların kapasitesini geliştirme, bu ülkelerden diasporada yaşayan yani kendi anavatanlarında yaşayan gençlere yönelik faaliyetler düzenledik. Filipinler'de hukukçu yetiştirme programı icra ettik. Yine Uygur kardeşlerimize yönelik Farabi Online Eğitim Programı düzenledik. Tabi bunun yanı sıra Bangsamoro'da hukukçu altyapısının geliştirilmesiyle alakalı bir program daha icra ettik. Rohingya diasporasına yönelik medya eğitim programı, liderlik programı ve kapasite geliştirme programları düzenledik. Yine bu üç ülkenin diasporasını dahil edecek şekilde gelecek nesil akademisi ve online medya eğitimleri de düzenlemiş olduk. İnşallah bizler de bu yapılan akademik çalışmalar sayesinde faaliyetlerimize yön vermeye çalışacağız. İki gün boyunca eminim ki hocalarımızın sunumuyla, bizlerin de hem YTB olarak hem de kamudaki paydaşlar olarak faaliyetlerine ve bundan sonraki anlayışına önemli katkı sağlayacaktır.

Ben "Asya Pasifik Çalıştayı: Yeniden Asya Açılımı Çerçevesinde Fırsatlar ve Zorluklar" başlıklı iki günlük online çalıştayaımıza açılış konuşmaları için vakit ayırıp teşekkür eden

Kültür ve Turizm Bakan Yardımcımız Sayın Dr. Serdar Çam'a huzurlarınızda teşekkür ediyorum. Yine bu faaliyeti beraber gerçekleştirdiğimiz Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Rektörümüze, Ankara Üniversitesi Rektörümüze hususen teşekkürlerimi sunuyorum. Burada bu üniversiteler adına konuşacak kıymetli hocalarımıza da saygılarımı iletiyorum. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Osmanlı Malay Dünyası Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi ile, Ankara Üniversitesi Asya Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi ve YTB işbirliği ile gerçekleştirilen çalıştayımız tekrardan hayırlara vesile olsun diyorum. Saygılarımı sunuyorum.

AÇILIŞ KONUŞMASI

Fahmeddin Başar

Prof. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Rektör Yardımcısı ve Osmanlı-Malay Dünyası Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (OSMAD) Müdürü.

Sayın Bakanım, Sayın YTB Başkanım, Sayın Büyükelçilerim, Sayın Hocalarım ve Kıymetli Dinleyiciler. Sizleri saygıyla selamlıyorum!

2019 yılında Dışişleri Bakanımız Sayın Mevlüt Çavuşoğlu'nun “Yeniden Asya Açılımı” konsepti ile ilân etmiş olduğu, ülkemizin Asya'ya yönelik yeni yaklaşımının, kurumlar nezdinde kayda değer bir hareketliliğe neden olduğu gözlemlenebilir bir gerçektir. Diğer üniversitelerimiz ve kamu kurumlarımız gibi Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitemiz de, devletimizin yürütmekte olduğu faaliyetlere ve takip ettiği siyasete destek sağlamak amacıyla, çeşitli akademik faaliyetler yürütmektedir. Bu bağlamda, 2015 yılında Malezya Uluslararası İslam Üniversitesi iş birliği ile bölge ile ilişkilerimize katkı sağlamak amacıyla kurmuş olduğumuz, Osmanlı-Malay Dünyası Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (OSMAD) bu anlayışımızın somut örneklerinden birini temsil etmektedir. Spesifik anlamda Malay Dünyası adıyla anabileceğimiz, “Müslüman Güneydoğu Asya”, genelde ise tüm Güneydoğu Asya ile sadece kadim ilişkilerimiz değil, günümüzde de devam etmekte olan ilişkilerimiz üzerine araştırmalar yapan ve yapılmakta olan araştırmalara destek sağlayan merkezimiz, hiç kuşkusuz, ülkemizin Asya Açılımı içerisinde önemli akademik katkılar sağlamaktadır.

Mehmet Özay Hocamızın kaleminden, bu konuda yayınlanmış en kapsamlı eser olan “Açe Darüsselam Sultanlığı” isimli kitap ve Türkiye’de ilk kez Endonezya lisanında yayınlanmış olduğumuz “Açe Sultanlığı ve Türkiye: Tarihsel Anlatılar ve Yerel Anılar” isimli kitap bölge ile kadim ilişkilerimiz çerçevesinde yayınlamış olduğumuz akademik eserlerdir.

2018 yılında merkezimiz nezdinde gerçekleştirilen, “Modern Türkiye Cumhuriyeti’nde Hint Okyanusu ve Malay Dünyası Çalıştayı” isimli etkinliğimiz ilk kez geniş kapsamlı olarak bu alanda çalışan akademisyenler ve kurum temsilcilerini bir araya getirmiş ve ülkemizde Hint Okyanusu ve Güneydoğu Asya çalışmaları alanında yapılabilecekler için bir yol haritası ortaya koymuştur.

Pandemi sürecinde ve öncesinde, fiziksel alanlarda ve çevrimdışı olarak bölgeye ilişkin spesifik konularla ilgili programlar düzenleyen, bu alanda dünyaca ünlü

akademisyenleri konuk eden merkezimiz, ülkemizin Güneydoğu Asya çalışmaları nezdinde önemli bir rol üstlendiğini ortaya koymaktadır.

Merkezimiz akademik faaliyetler yanında, bölge ile ilgili çeşitli kültürel faaliyetlere de ev sahipliği yapmakta, bölgeden ülkemize gelen öğrenciler ile ilişkilerini de aktif bir şekilde yürütmektedir. Bu bağlamda, Türkiye-ASEAN ilişkileri çerçevesinde değerlendirebileceğimiz, Güneydoğu Asyalı Öğrenciler Zirvesi, 25 Ocak 2019 tarihinde merkezimiz koordinasyonunda gerçekleştirilmiş, ülkemizde öğrenim görmekte olan ASEAN ülkelerinden öğrenciler bu zirvede bir araya gelerek bölgeye dair sorun ve çözüm önerilerini masaya yatırmışlardır.

Ülkemizin Yeniden Asya Açılımı çerçevesinde katkılar sağlayan tüm kurum ve kuruluşlarımıza, özellikle de birçok projemizde bizlere destek veren Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığına (YTB) ve bu çalışmayı birlikte gerçekleştirdiğimiz Ankara Üniversitesi Asya-Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi'ne (APAM) teşekkürlerimi sunuyorum.

AÇILIŞ KONUŞMASI

Ali Merthan Dündar

Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Asya Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (APAM) Müdürü.

Sayın Bakanım, Sayın YTB Başkanım, Sayın Rektörüm, Sayın Büyükelçilerim, Sayın Hocalarım, hanımefendiler, beyefendiler! Günaydın, sizleri saygıyla selamlarım!

Bugün “Yeniden Asya Açılımı Çerçevesinde Fırsatlar ve Zorluklar” başlığı altında Asya Pasifik Çalıştayı için bir araya geldik. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Osmanlı Malay Dünyası Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (OSMAD), Ankara Üniversitesi Asya Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (APAM) ve TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı’nın (YTB) katkısıyla düzenlenmekte olan bu çalıştayımızın amacı, 2019 yılında Sayın Dışişleri Bakanımızın ilân ettiği, “Yeniden Asya Açılımı” bağlamında Türkiye’nin Asya ile olan ilişkilerini ve halihazırdaki durumunu ortaya koymak, gelecekte karşılaşılabileceğimiz sorunları, avantajları, dezavantajları tespit etmektir.

Anlamı itibarıyla Akadça “Asu” kelimesinden türediği kabul görmüş olan “Asya” kelimesi, “güneşin doğduğu yer” anlamına gelmektedir. Türk milletinin de köklerinin uzandığı bu coğrafya, dünya medeniyetinin de doğduğu coğrafyadır. İnsanlığa yön veren tüm semavi dinler; Budizm, Taoizm, Hinduizm, Konfüçyanizm gibi tüm öğretiler, bu coğrafyadan çıkmış, dünya medeniyetinin en önemli kültür merkezleri bu coğrafyada neşet etmiştir. Doğudan batıya doğru sayacak olursak, Çin, Hint, Türkistan, Maveraünnehir, İran, Mezapotamya, Anadolu, Yunan, Roma medeniyetleri, bu coğrafyada doğmuştur. Tarımın, ticaretin, yazının doğduğu yer de yine Asya’dır. Biz Türklerin en büyük avantajı, yukarıda bahsi geçen, medeniyet ve kültür sahalarının hepsinde yaşamış ve bu bölgeleri yönetmiş olmamızdır. Şüphesiz geçtiğimiz binlerce yıl boyunca, Asya coğrafyasında beraber yaşadığımız kültürlerden çok şey aldık ve çok şey de verdik. Bu tecrübe, biz Anadolu Türkleri için bulunmaz bir kazançtır. Bu sayede, ata topraklarımızdan binlerce kilometre uzakta olmamıza rağmen, inişli çıkışlı dönemler olsa da köklerimizimizin olduğu topraklarla bağımız hiç kesilmedi.

Köklerimizimizin uzandığı bu coğrafya ile daha sıkı ilişkiler kurmamız, şüphesiz çok önemlidir. Bu bağlamda, “Yeniden Asya Açılımı”ımızın iyi sonuçlar vermesi için

HUZUR VE PAYLAŞIM sloganı ve temelinde akademi, bürokrasi, STK'lar ve diğer paydaşların, iyi plânlanmış bir koordinasyonla, uyum içinde çalışması çok önemlidir. Müsaade ederseniz bu aşamada, "huzur ve paylaşım"ı biraz açmak isterim. Malum olduğu üzere, bu tip açılım ya da projelerin maddi-ekonomik, kültürel temelleri, tarihi arkaplanları olduğu gibi felsefi bir altyapısı da vardır.

Şimdiye kadar ülkemizin olgunlaştırdığı ya da hayata geçirdiği bu tip faaliyetlerde genel olarak, Atatürkümüzün hedef gösterdiği, "Ülkede barış, dünyada barış", bizim en büyük şiarımız olmuş ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bulunduğu yerde huzur ve barış olmuştur. Günümüzde de sınırlarımızın ötesinde, farklı coğrafyalarda Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin, insan olmak hasebiyle bize kardeş düşen bu insanlara, huzuru ve barışı götürmek için nasıl mücadele ettiğini, nasıl fedakârca çalıştığını hepimiz görüyoruz. Bu manada, Yeniden Asya Açılımı'nın huzur ve paylaşım temelinde şekillenmesi gerektiğini düşünüyorum. Çünkü eşit paylaşımın olduğu yerde kavga da çıkmıyor, huzur da tesis ediliyor.

Bu çalıştayın, ülke içinde konuyla ilgili iş birliğinin temellerinin atılması konusunda, ilk adım olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Şüphesiz sadece yukarıda arz ettiğim paydaş kurum ve kuruluşlar değil, zannedirim bundan sonra da birçok üniversite, sivil toplum kuruluşu ve devlet kurumlarımız Yeniden Asya Açılımı ile ilgili farklı farklı projeler, programlar, araştırma projeleri hayata geçirecektir. Bu bağlamda, biz de bu toplantının ikinci adımını atmaya düşünüyoruz. Daha çok DEİK'i de işin içine katarak ticaret dünyasının, sahayı çok iyi bilen işadamlarımızın da fikirlerini almamız lazım olduğu kanaatindeyim.

Affınıza sığınarak, bu vesileyle Ankara Üniversitesi Asya Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezimizi de çok kısaca tanıtmak isterim. Merkezimiz 2014 yılında Resmî Gazete'de yayımlanan ilanla faaliyetlerine başladı. Bendeniz, kurucu müdür olarak 2015 yılından beri merkezimizi yönetmeye çalışıyorum. Bazı teknik sebeplerden dolayı faaliyetlerimize ancak 2017 yılında başladık. Yaklaşık 10 uluslararası sempozyum ve toplantı düzenledik ki bunların bir kısmı yurtdışında, Japonya'da oldu. Aslında biz YTB'mizle geçtiğimiz yaz Japonya'da yine bizim araştırma merkezimizin ortağı olan Toyo Üniversitesi ile ortaklaşa bir toplantı düzenlemeyi plânlamıştık ama maalesef salgından dolayı mümkün olmadı; inşallah önümüzdeki sağlıklı günlerde yapmayı plânlıyoruz. Şimdiye kadar bu 10 uluslararası toplantının dışında, yani 2018'den 2021'e kadar 11 kitap yayımladık. Türkiye'de Tayvan Çalışmaları, Türkiye'de Çin Çalışmaları, Türkiye'de Bangladeş Çalışmaları, Türkiye'de Singapur Çalışmaları vd. Türkiye'de takdir edersiniz bölge ile ilgili Asya Pasifik Bölgesi ile ilgili, Asya ile ilgili, en azından tarih ve filoloji dışında, çok ciddi bir bilgi birikimi oluşturabilecek kadromuz eksiktir. Burada en sevdiğimiz husus,

yayımladığımız çalışmaların neredeyse tamamına yakını alanında ve konusu itibariyle Türkiye’de ilk kitaplardır. İnşallah, 2021 yılı içinde, Türkiye’de Vietnam Çalışmaları, Türkiye’de Hindistan Çalışmaları, Türkiye Tayland Çalışmaları, Türkiye’de Kore Çalışmaları ve Türkiye’de Japonya Çalışmaları adlı kitapları da neşrederek ilim âlemine ve Türk milletine sunacağız. Kitaplarımızı matbu olarak basmanın dışında, PDF olarak tüm ilgililerin, tüm yurttaşların ve hatta tüm insanların kullanımına ücretsiz olarak sunuyoruz.

Son olarak Sayın Bakanımıza, Sayın YTB Başkanımıza, Sayın Rektörümüze, Sayın Prof. Dr. Fahameddin Başar’a, bu toplantımızın hayata geçirilmesindeki katkılarından dolayı içten şükranlarımızı sunmak isterim. Ayrıca takdir edersiniz, bu tip organizasyonların bir mutfak kısmı da var. Bu bağlamda OSMAD’dan Sayın Serdar Çöp Bey’e, Sayın Doç. Dr. Mehmet Özay’a, YTB’ye, toplantıya katkı sağlayan tüm akademisyenlere ve bize sürekli desteklerinden dolayı Dışişleri Bakanlığımızdan Sayın Büyükelçimiz Nilvana Darama Hanımefendi’ye çok teşekkür ederim. Unutmadan Sayın Büyükelçimiz Doç. Dr. Burak Akçapar da katılacaktı, zannederim Serdar Bey söyleyecektir ama Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin menfaatıyla ilgili çok önemli bir toplantıya katılması gerektiğinden aramızda olamadı. İnşallah bir sonraki toplantıda bizlerle beraber olacaktır.

Bizim bölgeyi daha yakın, daha derinden anlayabilmemiz için sanat tarihinden antropolojiye, psikolojiden aklımıza gelebilecek tüm akademik dallarda, ciddi yetişmiş elemanlara ihtiyacımız var. En büyük eksikimiz budur. Sayın Bakanımın, Sayın Başkanımın, YÖK’ümüzün ve rektörlerimizin destekleriyle bu açığımızı kapatmak için de yeni enstitüler kurulması ya da var olan merkezlere akademik kadro tahsis edilmesi konusunda hep beraber elbirliğiyle bir şeyler yapılabilir diye düşünüyorum. Bu vesileyle hepimizi saygıyla selamlıyorum. Arz ederim efendim.

I. BÖLÜM

Seriye Sezen

Asya Açılımı Bağlamında Bölgeye Yönelik Akademik ve Diplomatik Örgütlenme

Serkan Gürlük

Seçilmiş Asya-Pasifik Ülkelerinin Tarımsal Politika Göstergeleriyle Karşılaştırılması

Ünsal Sığı

Yeniden Asya Açılımında Kazan-Kazan Müzakerelerinin Tesisi

Gürol Baba

Türkiye ve Avustralya'nın MIKTA Yapısı İçerisindeki Karşılaştırılması

Kadir TEMİZ

Türkiye'nin Yeniden Asya Açılımı ve Bölgesel Güçler Çin-Myanmar İlişkiler

Mehmet Özay

Türkiye'nin Asya-Pasifik'te Bölgesel Bir Güç Olan ASEAN'la İlişkilerinde Beklentiler, Hayaller ve Gerçekler

İsmail Ermağan

Teknoloji, Asya-Pasifik ve Türkiye: Çin ve Hindistan'ın Yapay Zekâ Çalışmaları Üzerinden Türkiye'ye Öneriler

Yalçın KAYALI

Yeniden Asya Açılımı Bağlamında Geçmişten Günümüze Türkiye-Hindistan İlişkileri ve Geleceği

Ragıp Kutay Karaca

Yeniden Asya Açılımı Bağlamında Türkiye'nin Arabuluculuk Rolü Üzerine Bir Değerlendirme

Şebnem Akçapar

Asya'dan Türkiye'ye Yönelik Düzenli ve Düzensiz Göç Hareketleri: Gelecek Öngörülleri ve Politika Önerileri

Haluk Karadağ

Asya Pasifik Bölgesi Özelinde Türkiye'nin Kamu Diplomasisi Mimarisi

Altay Atlı

Türkiye'nin 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu Üzerinde Konumu

Asya Açılımı Bağlamında Bölgeye Yönelik Akademik ve Diplomatik Örgütlenme

Seriye Sezen

@ Prof. Dr. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi.
E-posta: seriyesezen@hotmail.com,
ORCID: 0000-0001-6473-3156

Özet

İçinde bulunduğumuz dönem, 1945 sonrasında kurulan dünya düzeninin temellerinin sarsıldığı ve artık sürdürülemez hale geldiği, ama henüz yeni dünya düzeninin de ortaya çıkmadığı bir dönemdir. Bununla birlikte, 21. yüzyılın küresel düzeninin inşasında, Asya'nın belirleyici bir coğrafya olacağı konusunda tereddüt yoktur. 2019 yılında Dışişleri Bakanlığı'nca ilân edilen "Yeniden Asya" açılımı/girişimi, bu oluşuma Türkiye'nin verdiği bir tepkidir ve Asya politikalarının bu bağlamda güncellenmesi çağrısını uyandırdığından yerindedir. Ancak, bugüne kadar, bu açılımın amacı, ana ve alt politikaları, öncelikleri, uygulama araçları vb. konuları kapsayan bir politika belgesi üretilmemiştir. Dolayısıyla, hem ulusal kamuoyu hem de başta bölge ülkeleri olmak üzere uluslararası kamuoyu açısından, açılımın yönü ve içeriği belirgin değildir.

Bu çalışma, Asya coğrafyasına yönelik bölge ve bölgedeki ülkelerin gerçekliğine uygun, uzun erimli, istikrarlı, öngörülebilir politikaların geliştirilmesinde ve uygulanmasında, Türkiye'nin bilgi birikiminin önemine dikkat çekerek, akademi ve diplomasiyle sınırlı olarak mevcut durumu saptamayı amaçlamaktadır. Kuşkusuz bölge bilgisinin üretilmesinde akademi, politikaların uygulanmasında da diplomasi tek kaynak değildir. Bu bağlamda, ulusal ve uluslararası medya, düşünce kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, diğer kamu örgütleri gibi aktörler süreçte rol oynar. Ancak akademi, bölge uzmanlarının yetiştirilmesi ve bölgeye yönelik nesnel, bilimsel bilginin üretilmesinde ana kaynaktır. Dışişleri Bakanlığı ise son dönemde dış politikanın uygulanmasında rolünü diğer aktörlerle daha fazla paylaşmakla birlikte, hem bölge bilgisinin birikiminde hem politikaların icrasında merkezi role sahiptir. Bakanlık, aynı zamanda "Yeniden Asya" girişiminin eşgüdüm merkezidir.

"Türkiye bölgeyi ne ölçüde, nasıl tanımaktadır?", çalışmanın ana sorusudur. Ancak ne Asya ne de içinde birden çok ülkeyi, kültürü, tarihi barındıran diğer coğrafyalar bir bütündür. Ayrıca soruya tüm bölge ülkeleri üzerinden yanıt aramak bu çalışmanın sınırlarını aşar. Bu nedenlerle çalışma, odağı Doğu Asya olmak üzere Doğu ve Güneydoğu Asya ile sınırlandırılmıştır.

Çalışmanın tezi, Türkiye'nin bölge birikiminin daha çok yakın coğrafyasına ya da yakın olmasa da ortak tarihsel, ırksal bağlarının olduğu coğrafyaya ilişkin olduğudur. Bununla birlikte 2000'li yılların başlarından itibaren, Çin'in yükselişinin etkisiyle Asya'ya yönelik ilginin canlandığı ve bölgeye, 21. yüzyıldaki oluşumlar ve dünya düzenindeki değişimler bağlamında yaklaşılmaya başlandığı söylenebilir. Ancak, böyle bir yöneliş henüz emekleme aşamasındadır.

Çalışma iki bölümde yapılandırılmıştır. Akademide Asya özelinde örgütlenmeye ayrılan ilk bölümde akademideki gelişim, eğitim, araştırma ve yayın etkinlikleri üzerinden analiz edilmektedir. Diplomatik örgütlenmeye yoğunlaşan ikinci bölümde, Dışişleri Bakanlığı'nın yurtiçi ve yurtdışı örgütlenmesi, insan gücü kapasitesi, diplomat istihdamı ve yetiştirme politikaları değerlendirilmektedir.

Çalışmanın Bulguları

Akademide, 1990'ların sonundan itibaren, bölgeye yönelik lisans ve yüksek lisans programlarında, yüksek lisans tezlerinde artış, yeni araştırma merkezlerinin açılışı gibi gelişmeler, ilginin Asya'ya yönelişinin göstergeleridir. Bununla birlikte, araştırma ve yayınlarda, birincil kaynaklara dayalı filoloji ve tarih dışında sosyal bilimlerin diğer disiplinlerince üretilen çalışmalarda ikincil kaynaklara bağımlılık sürmektedir. Üniversite tezlerinin daha çok uluslararası ilişkiler, ekonomik-ticari ilişkiler ve güvenlik konularına yoğunlaştığı, bölge ülkelerini siyaseti, sosyolojisi, bilim ve teknoloji politikaları vb. yönleriyle inceleyen çalışmaların sınırlı kaldığı saptanmıştır. Üniversite bünyesinde bölgeye yönelik araştırma merkezleri görece artış göstermektedir. Ancak, yeterli kaynak ve personelle desteklenmediklerinden, araştırma etkinlikleri yok denecek azdır. İstisnalar dışında merkezler söyleşi, konferans vb. maliyeti düşük akademik etkinliklere yönelmiştir. Bir başka sorun, akademide bölge çalışmalarının yükseköğretim sistemi içinde karşılığının olmamasıdır. Sosyal bilimler alanında gerek doçentlik başvuru alanlarında, gerekse yayınların YÖKSİS'e girişinde bölge çalışmalarına ancak uluslararası ilişkiler disiplini altında yer verilmektedir. Bölgeye yönelik yurtdışı eğitim burslarının yönetiminde ise, yönlendirme-izleme boyutu eksiktir.

Bu bulgular ışığında çalışmada, bölge uzmanı envanterinin çıkarılarak, bölge uzmanı yetiştirme politikasının belirlenmesi; araştırma merkezlerinin fiilen araştırma yapabilecek kapasiteyle güçlendirilmesi; bölgeyi farklı disiplinler üzerinden inceleyen akademisyenlerle, bu disiplinlerin eğitim programları arasında iş birliği, etkileşim ve alışverişin artırılmasıyla akademik sorunların tartışılmasına özgülünmüş bir çalıştayın ivedilikle gündeme alınması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Yurtdışı örgütlerin en çok yoğunlaştığı ikinci bölge olan Asya'da, Türkiye 30 büyükelçilik ile temsil edilmektedir. Çince, Japonca, Korece gibi bölge dilleri meslek memurluğu giriş sınavlarında aranan yabancı diller arasına girmiştir. Dışişleri Bakanlığı'nın merkez örgütlenmesinde, siyasal ve ekonomik işler olmak üzere, ilk aşamada işlevsel işbölümüne dayalı örgütlenme geçerlidir. Bu işlevsel ayrışma, işlevin muhataplarına göre ikili ve çok taraflı olmak üzere kendi içinde yeniden ayrılmaktadır. Bölgesel ayrışma bu ayrışmaların türevi olarak, üçüncü aşamada belirlenmektedir. Halen Asya'yla ilişkiler, tüm bölgeden, siyaset plânlama, eşgüdüm ve bölgesel örgütler bağlamında sorumlu Çok Taraflı Siyasi İşler Genel Müdürlüğü ile farklı bölgelerden sorumlu üç İkilî Siyasi İşler Genel Müdürlüğü'nce yürütülmektedir.

Türkiye'de diplomat yetiştirme düzeninin ana özellikleri, genel uygulamalara uygun biçimde, diplomatlığın kariyer meslek olarak örgütlenmesi ve bölgesel uzmanlaşmaya değil, çok boyutlu yetişmeye (*generalist*) dayanmasıdır. Dolayısıyla bir diplomat görevi süresince çeşitli bölgelerde, farklı dış politika alanlarında görev yapmaktadır. Zengin bilgi, deneyim birikimi, koşullara hızla uyarlanma yeteneği ve farklı müzakere tekniklerini kazandıran bu yöntemin zayıflığı, diplomatın bir bölge üzerinde derinleşmesine elverişli olmamasıdır. Yurtdışında temsil, ağırlıklı olarak kariyer diplomatlarca yürütülmekle birlikte, istisnai uygulama olan diplomasi dışı büyükelçi atamalarında son dönemde artış söz konusudur.

Diplomatik örgütlenme bağlamında, Dışişleri Bakanlığı'nın merkez örgütlenmesinde işlevsel işbölümü yerine bölgesel örgütlenmeye gidilmesi; çok yönlü yetişme sisteminin korunması ama sistemin bölgesel uzmanlaşma ile desteklenmesi ve dengelenmesi; giriş sınavlarında bölge dillerine ayrılan kontenjanın artırılması; bölge uzmanı kadrolarının oluşturularak diplomatların bu uzmanlarca desteklenmesi; diplomatlığın kariyer meslek kimliğinin korunması, çalışmada varılan sonuçlardır.

Anahtar kelimeler: Asya, Asya-akademik örgütlenme, Asya-diplomatik örgütlenme, bölge çalışmaları, Dışişleri Bakanlığı, Yeniden Asya Girişimi.

AKADEMİDE BÖLGE VE ASYA ÇALIŞMALARI

Bölge Çalışmalarının Kökenleri Üzerine

Bölge/ülke çalışmaları en yalın biçimiyle, “başkasına bakma” ihtiyacı olarak tanımlanırsa, kökenleri sömürgecilikte bulunabilir. Bu eylemi harekete geçiren, öncelikle, başkasına bakanların kendi ihtiyaçları ve çıkarlarıdır. Başkasının zenginliklerine çoğu zaman zor, kimi zaman ikna yoluyla el koyma olarak adlandırabileceğimiz, Batı terminolojisiyle “keşifler çağı,” ama aslında “sömürgecilik, zorbalık çağı”nın¹ başlangıcı olan 15. yüzyıl sonu, bölge çalışmalarının da başlangıcı olarak görülebilir. Ancak bu dönem, izleyen döneme kıyasla “başkasını anlama, tanıma ve açıklama” gibi amaçlardan uzaktır; amaç, yalnızca gidilen yerin, kendileri için değer taşıyan varlıklarını ele geçirmedir. Baktığı coğrafyaya, topluma nüfuz etme çabası, her ne kadar çoğu zaman, gücü yettiği ölçüde “zor” a başvursa da, dini yayılmacılık motivasyonunda bulunabilir. İknanın önem taşıdığı bu eylemde yerel dili öğrenme, yerel kültürü ve insanları tanıma, üstlenilen misyonu gerçekleştirmede önemlidir. Dolayısıyla, başka toplumlara, kültürlerle ilişkin ilk bilgi birikiminin oluşumu bağlamında, yerel dili öğrenen ve bu dilden kendi diline çeviriler yaparak bunları ve yerel gözlemlerini kendi toplumuna aktaran dini misyonerler bölge çalışmalarının öncülleri olarak görülebilir.

Alanın, 20. yüzyılda ABD’de, çok disiplinli bir kuşatımla bölge çalışmaları (area studies) başlığı altında örgütlendiği genel kabul görmektedir (Goss, Wesley-Smith 2010: x-xi; Niu 2019). Bununla birlikte, güçlü bir sömürgecilik geleneği olan Avrupa ile Rusya’da kurulan filoloji örgütlenmeleri/çalışmaları, bölge çalışmalarının kurumsal öncülleri olarak değerlendirilebilir.² ABD’de bölge çalışmaları, II. Dünya Savaşı dö-

1 Bilinmeyen toprakları, yerleşimleri bulmak anlamında “keşif”, keşfedildiği varsayılan toprakların çoğunda yerli toplulukların yaşıyor olması, dolayısıyla o topluluklar tarafından önceden keşfedilmeleri nedeniyle Batı merkezli bakış açısını meşrulaştıran bir sözcüktür. Kaldı ki, bu toprakların “keşfi” beraberinde o yerleşimlerin sahiplerinin yalnızca topraklarına ve kaynaklarına değil bedenlerine de el konulduğu bir zorbalık/kölelik dönemini de başlatmıştır.

2 1700’de Gottfried W. Leibniz tarafından kurulan Berlin Bilimler Akademisi, modern filolojinin yuvası olarak kabul edilmektedir. Sir William Jones’un Hindistan dili ve edebiyatını öğrenmek için 1784’te Kalküta’da Asya Topluluğu’nu kurmasından sonra (Dwight 1860: 199-200), Jean-Pierre Abel-Rémusat 1822’de Paris’te Asya Topluluğu’nun kurulmasına öncülük etmiştir. 14. Louis’in, 17. yüzyılda Çin’e ilk Cizvit misyonerleri gönderdiği Fransa, Avrupa’da Sinoloji bölümlerinin öncüsüdür. Jean-Pierre Abel-Rémusat 1814’te Collège de France’da kurulan Sinoloji kürsüsünün ilk başkanıdır (Magkanari 2017: 6, 14; Messling 2011). Rusya’da Doğu dillerine ilgi, 1705’te St. Petersburg’da Japonca eğitimiyle başlamıştır. Sinolojinin kökenleri ise, Ortodoks Kilisesi’nin ilk dinsel misyonunun 1715’de Pekin’de yerleşmesinde bulunabilir. Gelecekte Rus diplomasisinde görev alacak tercümanlar için dil kursları açan bu misyon, aynı zamanda papaz Nikita Bichurin gibi birçok Rus Sinolog’unu da yetiştirmiştir. Misyonun akademik rolünün yerini, 1837’de Kazan Üniversitesi’nde, 1855’te St. Petersburg Üniversitesi’nde açılan Sinoloji bölümleri almıştır. 1855’te Doğu Dilleri Fakültesi’nin kurulmasıyla, St. Petersburg Üniversitesi Doğu dil ve kültürünün inceleme merkezi haline gelmiştir (Schimmelpenninck van der Oye 2000: 356, 359; Kurat, 2020: 480-481). Filolojinin kapsamlı tarihsel gelişimi için bkz.: Turner 2014.

neminde, askeri personelin eğitim gereksinimiyle yaygınlaşmaya başlamış, savaş sonrasında ise hükümet ve birtakım vakıfların desteği ile üniversitelerde kurumsallaşmıştır. 1980'lerin başında çeşitli disiplinlerden bölge uzmanlarının sayısı 7 bine ulaşmıştır (Lambert 1990: 714-716; ayrıntılar için bkz. Szanton 2004; Niu 2019). Belki burada temel farklılaşma olarak, bölge çalışmalarının Avrupa'da sömürge ülkelerle ilişkilerinde gereksindiği; ABD'de ise, 1945 sonrasında ülkenin komünist blok karşısında askeri, politik ve ekonomik nüfuzunu genişletmede ihtiyaç duyduğu bilginin üretilmesinden beslendiği vurgulanabilir. Dürtü ne olursa olsun, Batı'da başkalarına bakma ihtiyacının kuramsal temelini modernleşme kuramı oluşturur. Gerek bölge çalışmalarında gerekse ABD'nin öncülüğünde 1945 sonrasında filizlenen sosyal bilimlerin karşılaştırmalı disiplinlerinin inceleme nesnesi, "bakan"ı temsil eden "modern" in gerisinde yer alan "bakılan", geleneksel, modern olmayan toplumlardır (Afrika, Asya, Latin Amerika, Orta Doğu).³

Türkiye'de bugünkü anlamda bölge çalışmaları bağlamına tam oturmasa da, Asya coğrafyasına yönelik akademik örgütlenmenin öncüsü, 1935'te kurulan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'dir (DTCF). Sinoloji ve Hindoloji, Fakülte'nin ilk bölümleri arasındadır. Sömürgeci zihniyet taşımamakla birlikte, Türkiye'nin de, başka ülkelerin dil ve kültürünü bilen uzmanlar yetiştirmeye yönelmesindeki ana saik kendi ihtiyacıdır: Türk kimliğine dayalı yeni bir ulus devletin inşasında gerekli olan akademik bilgiyi üretecek araştırmacıları yetiştirmek. Afet İnan (1957: 8-9) bu ihtiyacı şöyle açıklar:

"Evvelâ Türk ve Türkiye tarihine kaynaklık edecek bütün eski dillerin öğretimi ve tetkik merkezleri Fakülte'de kurulmalı ve bu maksatla yabancı uzmanlar kendi memleketimizde, Türk talebelerini bu çeşitli kollarda yetiştirmeli idi. Bunun için, Orta-Asya Türk Tarihi ile ilgili Çince'den başlayarak, Sinoloji, Hindoloji, Sümeroloji, Hititoloji, Hungaroloji'den gayri klâsik dillerden Lâtince, Yunanca, Arapça ve Farsça kürsüleri, Fakülte kuruluş programında yer almış bulunuyordu. En eski dillerden Sümerce'nin Türkçe ile akrabalığı umumiyetle bu dili bilenler tarafından kabul edildiğine göre, bizde de bu sahada incelemeler yapılması gerekiyordu. (...) Kurulacak kürsülerde, bir taraftan filolojik öğretim yapılırken, diğer taraftan da asıl tarihimizin ana kaynaklarını bugünkü dilimize salâhiyetle çevirebilecek gençlerin yetişmesi lâzımdı. Tarih'in araştırma metodlarını tetkik ederken sentez yapabilmesi için, filolojik belgelerin asıl mütehassısları tarafından hazırlanması lâzımdı. Çünkü bu binlerce yılın ötesinde evvelâ yazıları tamamen unutulmuş ve yeniden okunabilmiş (çivi yazısı) ve bazıları da henüz okunamamış (Eti hiyeroglifleri) yazı sistemlerini öğrenmek ve sonra da bunlarla

3 Örneğin Almanya'da savaş sonrasında kurulan bölge enstitüleri şunlardır: Asya İlişkileri Enstitüsü (1956), Orta Doğu Çalışmaları Enstitüsü, İber-Amerika Çalışmaları Enstitüsü (1962), Afrika İlişkileri Enstitüsü (1963). Dört enstitünün de Hamburg Üniversitesi'nde kurulmuş olmaları rastlantı değildir; önemli bir liman kenti olan Hamburg'da yerleşik ticaret odaları, enstitülerin kuruluşunda etkili olmuştur (Basedau & Köllner 2006: 18-19).

yapılan, yine tamamen ölü diller olan Sumerce, Akatça, Etice metinleri tarihe yardımcı malzeme olarak, Türk filologların tetkik etmesi ve ortaya koymaları icabediyordu.”

Türklerin ve yurt edindikleri Anadolu topraklarında yaşamış uygarlıkların tarihi üzerine eğitimi yetiştirmek, araştırma yapmak üzere tasarlanan DTCTF’de⁴, Sinoloji, Hindoloji, Arkeoloji, Hititoloji, Sümeroloji gibi bölümlerin önemli bir işlevi, fakültenin tarih bölümlerinin çalışmalarına bilgi ve veri üretmektir.

Eğitim Programları

DTCTF’nin, 50 yıl boyunca Sinoloji, Hindoloji ve Urdu Dili ve Edebiyatı bölümleriyle sınırlı kalan Asya coğrafyasına ilgisi, 1986’da Japon Dili ve Edebiyatı, 1986’da Kore Dili ve Edebiyatı bölümlerinin kuruluşuyla artmıştır. Dolayısıyla, Ankara Üniversitesi DTCTF 1990’lara kadar, Doğu Asya üzerine eğitim-öğretim veren tek yükseköğretim kurumudur. Bu tarihten itibaren diğer devlet üniversiteleri de Doğu Asya coğrafyasına ilgi göstermeye başlamıştır. Günümüzde YÖK’ün verilerine göre; Türkiye’de 6 üniversitede, Çin, Japon, Kore, Urdu Dili ve Edebiyatı, Hindoloji alanlarında veya ülke dillerine yönelik mütercim-tercüman ve öğretmen yetiştiren 16 lisans programı yürütülmektedir. Bunların yanı sıra, bölgeye yönelik filoloji/mütercim-tercümanlık bölümleri kuran ama henüz eğitim ve öğretime başlamamış üç üniversite bulunmaktadır. Ayrıca, Türkiye’den de öğrenci alan Girne Amerikan Üniversitesi ile Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversiteleri de Çin Dili ve Edebiyatı lisans programı yürütmektedir (Çizelge 1).⁵

Özel üniversitelerin bölgeye ilgisi çok sınırlıdır. Mütercim/tercümanlık eğitimi veren bir özel üniversite dışında lisans programlarının yükü, beş farklı program sunan Ankara Üniversitesi’nin öncü olduğu devlet üniversitelerindedir.

Çizelge 1 Asya’ya Yönelik Lisans Programları (2021)

Üniversite	Program	Kuruluş	Akademik Personel
Ankara Üniversitesi DTCTF	Sinoloji	1935	5
Ankara Üniversitesi DTCTF	Japon Dili ve Edebiyatı	1986	5

4 Türk Tarih Tezinin, “Türk medeniyetinin Osmanlı Devleti’nden çok eski tarihlere gittiğini, medeniyetin yaratıcısı olduğunu Türk milletine mal etmek için özellikle üzerinde durulan bir teori” olduğunu vurgulayan Halil İnalçık’a göre, DTCTF bu teoriyi kanıtlamak amacıyla kurulmuş bir fakülteydi (Erbaş 2016: 54).

5 Verilerin elde edilmesinde katkı sağlayan, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi araştırma görevlisi Dilek Çelik’e teşekkür ederim.

ASYA-PASİFİK ÇALIŞTAYI:
"YENİDEN ASYA AÇILIMI" ÇERÇEVESİNDE FIRSATLAR VE ZORLUKLAR

Ankara Üniversitesi DTCF	Kore Dili ve Edebiyatı	1989	6
Ankara Üniversitesi DTCF	Hindoloji	1935	4
Ankara Üniversitesi DTCF	Urdu Dili ve Edebiyatı	1961 ⁶	5
İstanbul Üniversitesi	Urdu Dili ve Edebiyatı	1994 ⁷	
İstanbul Üniversitesi	Kore Dili ve Edebiyatı	2016	7
İstanbul Üniversitesi	Çin Dili ve Edebiyatı	2016	5
Erciyes Üniversitesi	Japon Dili ve Edebiyatı	1994	11
Erciyes Üniversitesi	Çin Dili ve Edebiyatı	1998	6
Erciyes Üniversitesi	Kore Dili ve Edebiyatı	1998	6
N Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	Japon Dili ve Edebiyatı	2010	4
İstanbul Okan Üniversitesi	Çince Mütercim/ Tercümanlık	2005	7
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	Japonca Öğretmenliği	1993	10
Kırgızistan-Türkiye Manas Üni- versitesi (yurtdışı)	Çin Dili ve Edebiyatı		
Girne Amerikan Üniversitesi (yurtdışı)	Çin Dili ve Edebiyatı		2
Karamanoğlu Mehmet Bey Üni- versitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu*	Çin Dili ve Edebiyatı		
Konya Selçuk Üniversitesi*	Urdu Dili ve Edebiyatı		
Konya Selçuk Üniversitesi*	Japon Dili ve Edebiyatı		
Ankara Sosyal Bilimler Üni- versitesi Yabancı Diller Fakültesi*	Çin Dili ve Edebiyatı	2013	2
Ankara Sosyal Bilimler Üni- versitesi Yabancı Diller Fakültesi*	Japonca Mütercim ve Tercümanlık	(2021- 2022'de öğretime başlayacak)	4

*Üniversitelerin web sitelerinde bulunan ama öğrenci alımına başlanmadığından YÖKATLAS'ta yer almayan programlar.

Kaynak: Programlar YÖKATLAS'tan (<https://yokatlas.yok.gov.tr>); kuruluş yılı ve personel sayısı üniversitelerin web sitesinden derlenmiştir.

6 Fakültede 1957'den itibaren Arapça ve Farsça bölümlerinde Urduca eğitimi verilmeye başlanmıştır.

7 Türkiye'de ilk Urduca eğitim, 1915'te Darü'l-Fünûn'da (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi) ve-rilmeye başlanmıştır (<https://urdudili-edebiyat.istanbul.edu.tr>).

Filoloji Yüksek Lisans Programları

Lisans eğitimi veren bölümlerin tümünde henüz yüksek lisans programları açılmamıştır. Asya'ya yönelik filoloji yüksek lisans programları üç devlet üniversitesinde (Ankara, Erciyes ve İstanbul) yürütülmektedir. Lisans eğitimi verdiği beş alanda yüksek lisans programları yürüten Ankara Üniversitesi DTCF, Japonoloji ve Hindoloji alanında yüksek lisans ve doktora, Sinoloji'de doktora programı veren tek üniversitedir.

Çizelge 2 Filoloji Yüksek Lisans Programları (Mayıs 2021)

Üniversite	Yüksek Lisans	Doktora
Ankara Üniversitesi	Sinoloji	Sinoloji
	Japon Dili ve Edebiyatı	Japon Dili ve Edebiyatı
	Kore Dili ve Edebiyatı	Kore Dili ve Edebiyatı
	Hindoloji	Hindoloji
	Urdu Dili ve Edebiyatı	Urdu Dili ve Edebiyatı
Erciyes Üniversitesi	Kore Dili ve Edebiyatı	Kore Dili ve Edebiyatı
	Çin Dili ve Edebiyatı	-
İstanbul Üniversitesi	Urdu Dili ve Edebiyatı	Urdu Dili ve Edebiyatı

Asya Çalışmaları Yüksek Lisans Programları

Filoloji dışında, Asya'yı bir bölge olarak kuşatan yüksek lisans programları 2000'li yıllarda başlatılmıştır. 2008 tarihinde ODTÜ'nün öncülük ettiği Asya Çalışmaları Yüksek Lisans programları günümüzde Boğaziçi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Erciyes Üniversitesi (Güney Asya) ile Necmettin Erbakan Üniversitesi'nde (Güney Asya) sürdürülmektedir.

Erciyes Üniversitesi ayrıca Asya Çalışmaları Doktora programı da yürütmektedir (<https://sbe.erciyes.edu.tr/HM/>; <https://sbe.erciyes.edu.tr/ckfinder/>). Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi (ASBÜ) de doktora programı açma hazırlığı içindedir.

Çizelge 3 Asya Çalışmaları Yüksek Lisans Programları (Mayıs 2021)

Yüksek Lisans	Doktora
ODTÜ	-
Boğaziçi Üniversitesi	-
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi	-

Erciyes Üniversitesi (Güney Asya)	Erciyes Üniversitesi
Necmettin Erbakan Üniversitesi (Güney Asya)	-

Yapılan araştırmalar, münhasır yüksek lisans/doktora programlarının dışında Asya üzerine, üniversitelerin uluslararası ilişkiler, iktisat, tarih, işletme gibi bölümlerinde üretilen yüksek lisans ve doktora tezlerinde görece bir artışı göstermektedir. Fakat tezlerin, daha çok uluslararası ilişkiler, Türkiye ile ekonomik-ticari ilişkiler, güvenlik konuları üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir (Sezen 2016; Çelik, Özel Özcan 2019).

Bölge Çalışmaları Yüksek Lisans Programları

Halen, Asya, Avrasya, Avrupa, Orta-Doğu, Latin ve Kuzey Amerika çalışmaları olmak üzere bölgeye yönelik beş yüksek lisans programı yürüten ODTÜ, aynı zamanda 2010 yılından bu yana, Türkiye'nin ilk ve bilindiği kadarıyla tek bölge çalışmaları doktora programını yürütmektedir. Karabük Üniversitesi de Bölge Çalışmaları Yüksek Lisans programı yürütmektedir (<https://www.metu.edu.tr>; <https://ars.metu.edu.tr>; <https://lisansustu.karabuk.edu.tr/>).

Araştırma Merkezleri

1980 sonrasında üniversitelerde bölge araştırma merkezlerinin öncüsü, 1987'de kurulan Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Uygulama ve Araştırma Merkezidir (ATAUM). ODTÜ'de, 1992'de Karadeniz ve Orta Asya Araştırma Merkezi (KORA), 1997'de Avrupa Çalışmaları Merkezi kurulmuştur. 1992'de kurulan Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü'nün adı, 2015'te Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü olarak değiştirilmiştir (<http://ataum.ankara.edu.tr>; <http://kora.metu.edu.tr>; <https://ces.metu.edu.tr>; <https://oae.marmara.edu.tr>).

Asya'ya özgülenmiş merkezlerin öncüsü, 2009 yılında kurulan Boğaziçi Üniversitesi Asya Çalışmaları Merkezi'dir. 2010'dan sonra Asya, Asya-Pasifik, Güney Asya coğrafyaları üzerine araştırma merkezleri çoğalmaya başlamıştır. Günümüzde 17 üniversitede 18 araştırma merkezi bulunmaktadır (Çizelge 4).

Çizelge 4 Araştırma Merkezleri (Mayıs 2021)

Merkez	Kuruluş	Faaliyet
Boğaziçi Üniversitesi Asya Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi	2009	Bilimsel etkinlik, yayın
Ankara Üniversitesi Asya Pasifik Uygulama ve Araştırma Merkezi	2014	Bilimsel etkinlik, yayın

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Osmanlı-Malay Dünyası Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (OSMAD)	2016	Bilimsel etkinlik, yayın
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Asya Uygulama ve Araştırma Merkezi ⁸	2017	Bilimsel etkinlik, süreli yayın
İstanbul Aydın Üniversitesi Çin Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi	2017	Bilimsel etkinlik, e-bülten
Sağlık Bilimleri Üniversitesi Asya-Pasifik Sağlık ve Sosyal Araştırmalar Uygulama Merkezi	2017	
İnönü Üniversitesi Güney Asya Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi	2018	
Koç Üniversitesi Asya Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi	2019	Bilimsel etkinlik, yayın
İstanbul Üniversitesi Moğol Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi	2019	Bilimsel etkinlik
Erciyes Üniversitesi Avrasya Kore Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi	2020	Kuruluş aşamasında
İstinye Üniversitesi Kuşak Yol Girişimi Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi	2020	Bilimsel etkinlik, süreli yayın
İbn Haldun Üniversitesi Japonya Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi	2020	Bilimsel etkinlik, dil kursları (ilgi alanı Doğu Asya)
S. Demirel Üniversitesi Asya ve Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi	2021	Kuruluş aşamasında
İstanbul Gedik Üniversitesi Güneydoğu Asya Ülkeleri Stratejik Çalışmalar Uygulama ve Araştırma Merkezi	2021	Kuruluş aşamasında
İstanbul Gedik Üniversitesi Bangladeş Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi	2021	Kuruluş aşamasında
Kafkas Üniversitesi Kafkasya ve Orta Asya Araştırma Merkezi	2002	Faal görünmüyor

8 2011'de Gazi Üniversitesi bünyesinde kurulan Orta Doğu ve Orta Asya Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezinin 2017'de yeniden yapılandırılmasıyla kurulmuştur.

Ardahan Üniversitesi Kafkasya ve Orta Asya Araştırma Merkezi	Veri yok	Faal görünmüyor
Atatürk Üniversitesi Orta Doğu ve Orta Asya-Kafkaslar Uygulama ve Araştırma Merkezi	2009/2010	Faal görünmüyor

Kaynak: Merkezlerin web siteleri.

Merkezlerin çoğu gençtir, yakın dönemde kurulmuştur; bir kısmı kuruluş sürecindedir ya da resmen kurulmasına rağmen etkin değildir. Bu nedenlerle, merkezlere ilişkin bir genelleme yapmak zordur.

Merkezlerden bir kısmı, Asya, Asya-Pasifik gibi, coğrafi olarak daha kuşatıcıdır. Bir kısmı ise alanını, Asya'nın yalnızca bir bölgesiyle (Güney Asya, Güneydoğu Asya, Orta Asya) ya da bir ülkesiyle (Bangladeş, Japonya, Moğolistan) veya İstinye Üniversitesi'nde olduğu gibi Çin'in Kuşak Yol girişimiyle sınırlandırmıştır.

Aktif olan merkezler fiili olarak; bilimsel etkinlik (konferans, söyleşi, sempozyum, panel vb), yayın ve kısmen dil eğitimi olmak üzere üç işlevi yerine getirmektedir. Merkezler, YÖK'ün belirlediği standart "Uygulama ve Araştırma" adıyla örgütlenmekle birlikte ileride tartışılacağı gibi araştırma etkinlikleri sınırlıdır.⁹

Kıdemli iki merkez, Boğaziçi Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi merkezleri daha kurumsallaşmış ve etkindir. Konferans, sempozyum, çalıştay, söyleşi türündeki yoğun etkinliklerinin dışında APAM, bugüne kadar bölgeye yönelik 12 kitap yayımlamıştır. Merkezin Tayvan, Singapur, Bangladeş ve Vietnam kitapları, bilindiği kadarıyla bu ülkelere yönelik kapsayıcı ilk telif eserlerdir. Boğaziçi Üniversitesi merkezi de düzenlediği etkinliklerinden bir kısmını daha sonra kitaplaştırmıştır (Ek 1). Her iki üniversitenin kendi yayınevinin olması, bu merkezlerin avantajıdır. Boğaziçi Üniversitesi Asya Çalışmaları Merkezi, aynı zamanda Asya Çalışmaları Yüksek Lisans Programları'nın (tezli/tezsiz) yürütülmesine destek vermektedir.

Sürelî yayın çıkaran yalnızca iki merkez vardır. Hacı Bayram Veli Üniversitesi Asya Uygulama ve Araştırma Merkezi, Asya Uluslararası Araştırmalar Dergisini; İstinye Üniversitesi Kuşak Yol Girişimi Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi ise BRIQ Kuşak Yol Girişimi Dergisini yayımlamaktadır.

Bölge Dilleri ve Kültürüne Yönelik Diğer Örgütlenmeler

Üniversiteler, yaygın eğitim programları yoluyla da bölge dillerinin ve kültürünün öğretilmesine katkıda bulunmaktadır. Halen dört üniversitede etkin olan Konfüçyüs Enstitüleri, Çinli bir üniversitenin ortaklığında Çince kurslar ve Çin kültürüne yönelik

9 YÖK'ün belirlediği "Uygulama ve Araştırma Merkezi" başlığının, uygulama, araştırmadan sonra gelen bir eylem olduğu için "Araştırma ve Uygulama Merkezi" olması gerektiği düşünülmektedir.

etkinlikler yürüten bir tür kültür merkezidir. Ankara Üniversitesi Türkçe ve Yabancı Dil Uygulama ve Araştırma Merkezinde Çince, Japonca ve Korece öğretilmektedir.

Çizelge 5 Konfüçyüs Enstitüleri (Mayıs 2021)

	Kuruluş	Ortak Çinli üniversite
ODTÜ Konfüçyüs Enstitüsü	2008	Xiamen Üniversitesi
Boğaziçi Üniversitesi Konfüçyüs Enstitüsü	2009	Şanghai Üniversitesi
Okan Üniversitesi Konfüçyüs Enstitüsü	2013	Pekin Dil ve Kültür Üniversitesi
Yeditepe Üniversitesi Konfüçyüs Enstitüsü	2017	Nankai Üniversitesi

Kaynak: <http://www.confucius.boun.edu.tr>; <https://ci.metu.edu.tr>; <https://www.okan.edu.tr/ci/>; <https://confucius.yeditepe.edu.tr/en/about-us>

Akademik Dergiler

Bilimsel üretimlerin daha geniş kitlelere ulaşımını sağlayan akademik dergiler içinde Asya'nın konumuna ilişkin birkaç saptama yapılabilir. Çok disiplinli ya da uluslararası ilişkiler, iktisat gibi tek disiplinli sosyal bilimler dergilerinde Asya'ya yönelik yayınlarda belirgin bir artış gözlenmektedir. Ancak alan dergilerinde, bir bölge olarak Asya'nın daha çok Orta Asya ve Orta Doğu ülkelerini de içine alan bir kavrayışla ele alındığı görülmektedir. DergiPark'a kayıtlı alan dergilerinde, bölge olarak Avrasya, Kafkasya ve Orta Doğu'nun Asya'ya oranla daha fazla ilgi çektiği görülmektedir. Avrasya'ya yönelik yalnızca sosyal bilimler alanında, bir kısmı tümüyle Türkiye odaklı olsa da, 13 derginin yanı sıra, Kafkasya veya Orta Doğu'dan tek bir ülkeye odaklanan beş dergi saptanmıştır. Bunlar; Rusya Araştırmaları Dergisi, Ermeni Araştırmaları Dergisi, Filistin Araştırmaları Dergisi, İran Çalışmaları Dergisi ile İran ve Turan Tarihi Araştırmaları Dergisi'dir (<https://dergipark.org.tr>).

Asya başlığını taşıyan altı dergi yer almaktadır Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, ağırlıklı olarak Orta Asya olmak üzere tüm Asya coğrafyasını kuşatmaktadır. Asya Studies, Asia Minor Studies ve Asya Öğretim Dergisi ise daha çok Türkiye odaklı, bölgeye ilişkin yazıların sınırlı kaldığı dergilerdir. Kendisini yalnızca Asya'nın belirli bir coğrafyası-alanı ile sınırlandıran iki dergi vardır. Bunlar; yayın dili Türkçe, İngilizce ve Çince olan Doğu Asya Araştırmaları Dergisi ile BRIQ Kuşak Yol Girişimi Dergisidir.

Çizelge 6 Asya'ya Yönelik Akademik Dergiler (Haziran 2021)

Dergi	Y. yılı	Yayımlayan
Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi	2017	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Asya Araştırmaları Merkezi
Asia Minor Studies	2013	Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Asya Öğretim Dergisi	2013	Yeni Eğitim Yayıncılık
Asya Studies	2017	Mehmet Akif Kara
Doğu Asya Araştırmaları Dergisi	2018	Abdürreşit Celal Karluk
BRIQ Kuşak Yol Girişimi Dergisi	2019	İstinye Üniversitesi Kuşak Yol Girişimi Uygulama ve Araştırma Merkezi

Kapadokya Üniversitesi'nin 2019 yılında yayın yaşamına başlayan Cappadocia Journal of Studies ise, bir coğrafya ile sınırlı olmaksızın, oryantalist bölge çalışmalarına eleştirel yaklaşan bir bölge araştırmaları dergisidir.

Sonuç olarak, akademik dergilerin Türkiye'nin yakın coğrafyasına ve ortak tarihsel, ırksal bağlarının olduğu coğrafyaya öncelik verdiği görülmektedir. Doğu Asya Araştırmaları Dergisi dışında, Asya'nın doğusu ve güneyi ya da bu bölgelerdeki herhangi bir ülkeye özgülmiş akademik dergi yoktur. Bunun istisnası, BRIQ Kuşak Yol Girişimi Dergisidir.

DİPLOMATİK ÖRGÜTLENME

20. yüzyılın sonlarından itibaren diğer kamu hizmeti alanları gibi diplomasi hizmeti de değişim baskısı altındadır. Değişim, 20. yüzyılın sonunda, günümüzde sonunun geldiği tartışılan Anglo-Sakson kökenli küreselleşmenin, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, devletin örgütlenme ve işleyişinde köklü değişimleri zorlaması, dijital kapitalizm olarak da adlandırılan içinde bulunduğumuz dijital çağ vb. gibi dışsal oluşumlarla ilişkili olduğu kadar, iç çelişkiler-çatışmalar ve güç ilişkilerinden kaynaklanan baskılarla da biçimlenmektedir.

Küresel kapitalizmin üretim maliyetini düşürmek amacıyla coğrafi yayılma ihtiyacını karşılamak üzere ulus devletlerin "özerk ekonomik alan", "ulusal üretim, yatırım ve tüketim mekânı" olmaktan çıkarılması olarak tanımlayabileceğimiz küreselleşme, bu bağlamda devletlerin ekonomileri üzerindeki yetkilerini sınırlandırmıştır. Yabancı sermaye çekmek amacıyla, çoğu zaman da yabancı sermaye güçlerinin baskısı ile başta piyasaya yön veren hukuk kuralları, yargı sistemi, makro-ekonomik politikalar olmak üzere ülkelerin temel politikaları, kapitalizmin merkez ülkeleri ve uluslararası örgütlerinin düzenlemesine daha açık hale getirilmiştir.

Küreselleşmenin yönetsel ideolojisi yeni kamu işletmeciliği aracılığı ile örgütlenme, işleyiş ve istihdam rejimi açısından kendine özgü olduğu zayıflatılan devlet, işletmeci anlayışla yeniden yapılanmaya yöneltilmiştir. Bu yaklaşımın kamu bürokrasisine önemli bir yansımaları, kamu sektörü ile özel sektör arasındaki farklılaşmanın bulanıklaşması; giderek, kamu hizmetine özgü, hizmete giriş, hizmette ilerleme vb. özel süreçlerin ve kurumsallaşma, örgüt geleneği gibi uzun erimli değerlerin önemini yitirmesidir. Kurumsal uzmanlaşma, hizmette yetiştirme, kuşaklararası aktarımlar değersizleştirilmekte, hatta kurumsal yeniliğin önünde aşılması gereken engeller olarak görülmektedir. Bu yaklaşım, siyasal iktidarlara da birlikte çalışmaktan memnun olmadıkları bürokratik kadroları kenara itme ve kendilerine pürüz çıkarmayacak kadroları oluşturma fırsatı sunmaktadır.

Devletin, kamu örgütlerinin ve kamu yöneticilerinin başarısı “ne ölçüde girişimci olabildiği” ile ölçüldüğünden, sermaye ve yatırım çekmeye, ihracata, kısacası ticari başarıya odaklanmış bir devletin dış ilişkilerini yürütme biçimi de bu değişimden payını almaktadır. Bu bağlamda, bir dönem Tayland’da olduğu gibi “CEO büyükelçi” kavramı icat edilerek (Rana 2013: 77), büyükelçiden CEO gibi davranması beklenirken; Japonya’da, Çin’le ticari görüşmelerde başarılı bir şirket CEO’su Pekin’e büyükelçi olarak atanmıştır (Minai 2020: 114).

Diğer yandan dijitalleşme ve sosyal medya araçları geleneksel haberleşme kanallarını radikal biçimde dönüştürmektedir. Basın bülteni, basın toplantısı vb. klasik kamuoyu bilgilendirme/oluşturma mekanizmaları tümüyle önemini yitirmese de; twitter, instagram, facebook vb. platformlar aracılığı ile bilgi alanında milyonlara iletelebilmektedir. Bu bağlamda dijital diplomasi giderek önem kazanmaktadır.¹⁰ Bilindiği gibi ABD eski Başkanı Trump resmi açıklamalarını twitter hesabı üzerinden yapmayı tercih eden bir siyasetçiydi.

Kamu hizmetlerinin işbölümünde, dışişlerinin dışişleri bakanlığınca yürütülmesi devam etmekle birlikte, dış politikanın yürütülmesinde hükümet içi veya hükümet dışı aktörler giderek daha fazla devreye girmektedir. Türkiye’de de dış politikayı uygulamakla görevli merkezi örgüt Dışişleri Bakanlığı’nın dışında, 1990’lardan sonra Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA), Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), kamu diplomasinden sorumlu İletişim Başkanlığı, Milli İstihbarat Teşkilatı Başkanlığı gibi kuruluşlar kendi görev alanlarında (yumuşak güç ve kamuoyu oluşturma, güvenlik vb.) dış ilişkilerin yürütülmesinde rol oynamaktadır. Diğer yandan, “diplomasi” kavramının özgün bağlamı¹¹ giderek esnetilmektedir. Günümüzde,

10 Hemen her şeyin ölçülüp sıralandığı günümüzde ülkeler dijital diplomasi etkinliklerine göre de sıralanmaktadır. Bkz. (<https://digital-diplomacy-index.com>).

11 “Diplomasi, egemen ülkeler arasındaki ilişkilerin yurtiçinde veya yurtdışındaki diplomatik örgütün üyesi ya da geçici diplomat niteliğindeki görevliler aracılığı ile yürütülmesidir.” (Berridge & Lloyd 2012: 97-98).

ulusal ya da uluslararası kamuoyunda olumlu imaj yaratmada katkısı olan hemen her türlü etkinlik "diplomasi" olarak adlandırılmaktadır (kamu diplomasisi, dijital diplomasi, kültür diplomasisi, spor diplomasisi, diaspora diplomasisi, jeoekonomik diplomasi,¹² facebook diplomasisi vb.).

Dışişleri Bakanlığı

Türkiye'de dışişlerinin diğer devlet işlerden ayrıştırılarak örgütlenmesinin kökenleri 18. yüzyıla gitmektedir. 17. yüzyılın sonuna kadar, Divan-ı Hümayun kâtiplerinin ve kalemlerinin başı olan reis-ül küttab, 18. yüzyıldan itibaren dışişlerini de yürütür hale gelmiştir. Dışişleri'nin önem kazanmasıyla, 1836'da reis-ül küttablık kaldırılarak, ilk bakanlık örgütü, Hariciye Nazırlığı adıyla kurulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'na ilk yerleşik büyükelçi 15. yüzyılda Venedik Cumhuriyeti tarafından gönderilmesine rağmen İmparatorluk, gerileme dönemine kadar yerleşik büyükelçi göndermeye ihtiyaç duymamıştır. 1720'de Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin Fransa'ya geçici büyükelçi gönderilmesinin ardından 1793'te ilk yerleşik büyükelçi İngiltere'ye gönderilmiştir (Uzunçarşılı 2020: 242, 246, 275; Girgin, 2005: 84).

Dışişleri Bakanlığı, 1920'de Milli Mücadele döneminde kurulan 11 bakanlıktan biridir. Günümüzde bakanlığın örgütsel hacmi, 6.684 personel (2019 sonu), yaklaşık 6 milyar TL'lik bütçe ve yurtdışında 248 misyondan oluşmaktadır. İşlevi gereği, merkez örgütünün yanısıra yabancı ülkelerde geniş bir örgütlenme ağı olan bakanlığın taşra örgütü yoktur. Bakanlık, dış ilişkilerin yürütülmesi açısından önem taşıyan yerlerde Cumhurbaşkanı'nın onayı ile en fazla 10 irtibat bürosu açabilmektedir. Bakanlığın, İstanbul, Edirne, İzmir, Antalya, Hatay, Gaziantep ve Diyarbakır'da olmak üzere, yedi irtibat bürosu bulunmaktadır (TC Dışişleri Bakanlığı 2020: 6).

Bakanlık personelinin %27'si diplomatik kariyer memurudur. Kariyer memurların %15'i meslek memuru (1.020 kişi), %12'si konsolosluk ve ihtisas memurudur (808 kişi). Bakanlığın kullandığı bütçe, 2016-2019 yılları arasında merkezi yönetim bütçesinin binde 4,34'ü ilâ 4,85'i arasındadır. Bütçenin %60'ı yurtdışı örgütlerce kullanılmaktadır.

Küresel diplomatik sıralamada önde gelen ülkelerin dışişleri bakanlıklarının kullandığı kaynağa oranla Bakanlığın personel ve bütçe hacmi mütevazı ölçütler içindedir (Çizelge 8).

12 "Hükümetlerin diğer uluslararası aktörlerle ilişkilerini yürütürken belirli stratejik hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla ulusal ekonomik kapasitelerinden yararlanması" olarak tanımlanan jeoekonomik diplomasi için bkz. (Olsen 2020).

Çizelge 7 Dışişleri Bakanlıklarının Bütçe ve Personeli

Diplomatik endeks (2019)	Ülke	Misyon	Büyükelçilik	Personel	Bütçe (\$)
1	Çin	276	169	9.000	7,8 milyar (2017)
2	ABD*	273	168	69.000	40,8 milyar (2021)
3	Fransa	267	161	14.718	7,3 milyar (2016)
4	Japonya	247	151	6.288	6,4 milyar ** (2020)
5	Türkiye (2020) ¹³	248	142	6.684	665 milyon (2021)
6	Rusya	242	144	10.000	1,5 milyar (2016)
7	Almanya	224	150	11.652	6,2 milyar, federal bütçenin %1,5'i (2017)
8	Brezilya	222	138	3.111	600 milyon (2015)
11	Birleşik Krallık*	208	152	17.300	4,2 milyar (2019)

*Kalkınma örgütü dahil. ** Kalkınma yardımları dâhil; ancak bu yardımlarda bakanlık tek kaynak değildir.

Kaynak: Diplomatik endeks ve misyon sayısı: (<https://globaldiplomacyindex.lowyinstitute.org>).

Personel ve bütçe: Çin bütçe (Martin 2021), personel (Ministry of Foreign Affairs-Japan 2020: 355); ABD bütçe (Office of Management and Budget 2020: 75), personel (<https://www.state.gov>); Fransa (Block vd. 2020: 45); Japonya (Ministry of Foreign Affairs-Japan 2020: 357); Türkiye (2021 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu 2020); Rusya (Terry vd. 2020: 129); Almanya (Federal Foreign Office 2018: 6, 8); Brezilya bütçe (Pereyra-Vera 2020: 5), personel (2020 yılı) (<https://www.gov.br>); Birleşik Krallık personel (<https://www.gov.uk>), bütçe (Foreign & Commonwealth Office 2020: 22).

Not: Yerel para birimlerine dayalı Birleşik Krallık, Türkiye, Almanya, Japonya bütçeleri, TC Merkez Bankası'nın 25.06.2021 tarihli efektif satış kurları üzerinden ABD dolarına çevrilmiştir.

13 2021 yılında TİKA'ya yaklaşık 565 milyon TL, YTB'ye yaklaşık 394 milyon TL ödenek ayrılmıştır. Bunlar da dikkate alındığında, üç örgüt üzerinden Türkiye'nin dışişleri için kullandığı bütçe 775 milyon dolardır.

Merkez Örgütü

Dışişleri bakanlıklarının bölge ve ülkelerle ilişkileri, hizmet birimlerinin, Rusya, Çin, G. Kore, Brezilya, Japonya'da olduğu gibi ya doğrudan bölgesel işbölümüne göre veya ABD ve Türkiye'de olduğu gibi siyasi ve ekonomik işler adlı ana birimler arasında bölge ya da ülkeye göre işbölümünün yapılması yoluyla örgütlenmektedir. Almanya'da da siyasi ve ekonomik işler ayırımına dayalı ikinci türde örgütlenme geçerlidir. Bununla birlikte, Çin ve Asya'nın Almanya ve Avrupa için giderek önem kazanmasıyla, 2017 yılında ilk kez Asya-Pasifik Genel Müdürlüğü kurulmuştur (<https://www.auswaertiges-amt.de>).

Dışişleri Bakanlığı'nın, görev, yetki ve örgütlenmesi 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile düzenlenmiştir. Merkez örgütü 39 hizmet biriminden oluşmaktadır. Bakanlığın bağlı kuruluşu AB Başkanlığı ile Ulusal Ajans, ilgili kuruluşu Türk Akreditasyon Kurumudur.

Çizelge 8 Dışişleri Bakanlığı Hizmet Birimleri

İkili Siyasi İşler Genel Müdürlükleri (10)	Protokol Genel Müdürlüğü
Çok Taraflı Siyasi İşler Genel Müdürlükleri (3)	Personel Genel Müdürlüğü
İkili Ekonomik İşler Genel Müdürlükleri (2)	Hukuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü
Çok Taraflı Ekonomik İşler Genel Müdürlüğü	Dış Politika Danışma Kurulu Başkanlığı
Uluslararası Güvenlik İşleri Genel Müdürlüğü	Teftiş Kurulu Başkanlığı
Küresel ve İnsani Konular Genel Müdürlüğü	Strateji Geliştirme Başkanlığı
Dış Politika, Analiz ve Eşgüdüm Genel Müdürlüğü	Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanlığı
Uluslararası Hukuk Genel Müdürlüğü	Diplomasi Akademisi Başkanlığı
Andlaşmalar Genel Müdürlüğü	Diplomatik Arşiv Dairesi Başkanlığı
Konsolosluk İşleri Genel Müdürlükleri (2)	Tercüme Dairesi Müdürlüğü
Araştırma ve Güvenlik İşleri Genel Müdürlüğü	Bilgi Teknolojileri Genel Müdürlüğü
Enformasyon Genel Müdürlüğü	Özel Kalem Müdürlüğü
Yurtdışı Tanıtım ve Kültürel İşler Genel Müdürlüğü	Destek Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Hizmet birimlerinin bölgelere göre örgütlenmesinde birincil ölçüt bölge değil ilişkinin niteliğidir. Bir başka ifadeyle işlevsel görev dağılımı vardır. Bu bağlamda, hizmet birimleri önce siyasi işler ve ekonomik işler olarak işin niteliğine göre ayrılmaktadır. Bu işlevsel ayrışma, yürütülen işlerin taraflarına/muhataplarına göre bu kez ikili ve çok taraflı olmak

üzere yeniden ayrılmaktadır. Bu dağılım çerçevesinde bakanlıkta; 10 İkili Siyasi İşler Genel Müdürlüğü (biri denizcilik, havacılık ve hudutlardan sorumlu), 3 Çok Taraflı Siyasi İşler Genel Müdürlüğü ve İkili Ekonomik İşler Genel Müdürlüğü ile Çok Taraflı Ekonomik İşler Genel Müdürlüğü olmak üzere toplam 15 genel müdürlük yer almaktadır.

Bölge ölçeği, üçüncü bir ölçüt olarak bu genel müdürlüklerin bakan onayı ile görev alanlarının belirlenmesinde ortaya çıkmaktadır. Halen 9'u ikili siyasi işler, 1'i çok taraflı siyasi işler olmak üzere genel müdürlüklerden 10'u coğrafi alana göre örgütlenmiştir. Yakın döneme kadar doğrudan Asya'yla görevlendirilen üç genel müdürlük bulunmaktaydı. Mayıs 2021'e kadar bir büyükelçinin eşgüdümünde yönetilen Yeniden Asya Girişimi ile ilgili işlerin, Çok Taraflı Siyasi İlişkiler Genel Müdürlükleri'nden birinin sorumluluğuna verilmesiyle, bölgeye yönelik genel müdürlük sayısı dörde yükselmiştir. Asya'ya özgülünen bu Çok Taraflı Siyasi İşler Genel Müdürlüğü'nün görev alanı tüm Asya (Orta-Güney-Güneydoğu-Doğu), İran, Rusya, Okyanusya ile Ermenistan hariç Kafkasya (Gürcistan ve Azerbaycan) bölgesini içermektedir. Bölgeye yönelik diğer ikili siyasi ilişkiler genel müdürlükleri ile irtibat halinde çalışacak yeni genel müdürlüğün temel işlevi siyaset planlama, eşgüdüm, öneri geliştirme ve bölgesel örgütlerle ilişkilidir.

Çizelge 9. Coğrafi Bölgelerden Sorumlu Hizmet Birimleri

İkili Siyasi İşler Genel Müdürlükleri (9)	Çok Taraflı Siyasi İşler Genel Müdürlüğü	İkili Ekonomik İşler Müdürlüğü
<ul style="list-style-type: none">- Doğu Asya-Güney-doğu Asya (Doğu Asya - Güneydoğu Asya ve Pasifik)¹⁴- Güney Asya-İrak-İran (İrak - İran - Güney Asya)- Doğu Avrupa-Orta Asya-Kafkasya (Orta Asya, Kafkasya - Doğu Avrupa)- Amerika (ABD, Kanada - Latin Amerika)- Güney ve Batı Avrupa (Güney ve Batı Avrupa)- Balkanlar ve Orta Avrupa (Balkanlar ve Orta Avrupa)- Afrika (Doğu Afrika-Batı Afrika)- Ortadoğu ve Kuzey Afrika (Kuzey Afrika - Orta Doğu)- Suriye (Suriye)	-Asya	- Orta ve Kuzey Avrupa

Dış Örgütlenme

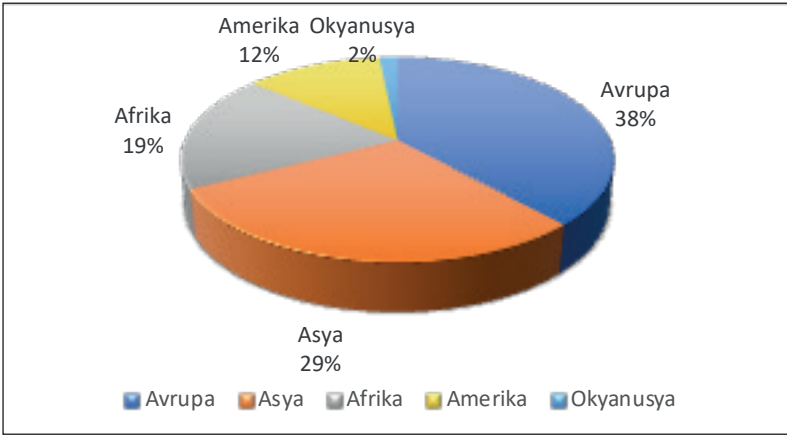
Cumhuriyetin kuruluş döneminde (1923-1924), Türkiye'nin 12 ülkede "büyükelçilik, elçilik ve maslahatgüzârlık ile 18 konsolosluk olmak üzere toplam 30" yurtdışı örgütü vardır. 1930'a gelindiğinde diplomatik temsilcilikler 27'ye başkonsolosluk ve konsolosluklar 48'e yükselmiştir (İskit, 2007: 420). Son yıllarda, yurtdışında örgütlenmeye ağırlık veren Türkiye 2020'de 248'e ulaşan misyon sayısı ile dünyanın beşinci büyük diplomatik

14 Parantez içindeki her bir alan genel müdür yardımcılıklarını göstermektedir.

misyonuna sahiptir (Çizelge 7). Misyonların 142'si büyükelçilik, 13'ü daimi temsilcilik, 91'i başkonsolosluk, 2'si konsolosluk ajanı ve ticaret ofisidir (TC Dışişleri Bakanlığı 2021: 8).

72 misyon ile Asya, Avrupa'dan sonra misyonların yoğunlaştığı ikinci bölgedir (Grafik 1). Türkiye bölgede 30 ülkede büyükelçilik düzeyinde temsil edilmektedir. Nepal'de de büyükelçilik açılması plânlanmaktadır. Türkiye ile Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti arasında diplomatik ilişkiler kurulmasına rağmen, henüz büyükelçilik açılmamıştır. Bu ülke halen, Seul Büyükelçiliği'nin yetki alanındadır. Sonuç olarak, bölgede sayısal olarak diplomatik temsil bağlamında önemli bir açık görünmemektedir.

Grafik 1 Misyonların Bölgesel Dağılımı

Kaynak: TC Dışişleri Bakanlığı (2020: 6)

Diplomat Yetiştirme Düzeni ve Bu Düzende Değişme Yönleri

Diplomatlık hemen her ülkede, belirli eğitim kurumlarından yetişen, hizmete çok aşamalı ve zor sınavlarla girilen kariyer bir meslektir. Diğer kamu örgütleri gibi dışişleri bakanlıkları da kendine özgü davranış kodlarına, bürokratik dile ve örgüt kültürüne sahiptir. Ama hizmet alanının yurtdışı olması ve temsil işlevi gibi nedenlerle diplomasinin geliştirdiği kültürün diğer kurumlardan farklılıklar taşıması doğaldır. Weberyen bürokratik örgütlenmenin ana özelliklerini taşıyan diplomatlık, genç yaşta yeterliğe dayalı sınavlarla mesleğe girilen, başarı ölçütlerine dayalı olarak ilerlenen, genç diplomatların kıdemli diplomatlar aracılığı ile işbaşında sürekli eğitildiği, yetiştirildiği ve emekliliğe kadar sürdürülen bir meslektir. Meslekte ilerlemelerin önceden belirlenmiş ölçütlere

dayanması ve mesleğin ileri kadrolarının örgüt içinden yetişenlerle karşılanması, diplomatik mesleği kapalı bir sistem haline getirmekle ve birçok ülkede diplomatik görevliler seçkinci oldukları için eleştirilmekle birlikte, bu sonucu kişilerden daha çok hizmetin niteliği ile ilişkilendirmek ve açıklamak gereklidir.

Türkiye’de de diplomatik, yukarıda özetlenen temel nitelikleri taşıyan bir meslek olarak düzenlenmiştir. Ancak meslek 1990’lardan itibaren bir dizi yön değişikliğine uğramıştır. Diplomatların yetişme düzeninin ana çizgileri ile değişme yönleri dört başlık altında gruplandırılabilir.

Eğitim Kaynağının Genişletilmesi

Son yıllarda kimi ülkelerde sınırlı da olsa kaynak çeşitlenmesine doğru bir eğilim olmakla birlikte, genellikle diplomatik kadrolar belirli eğitim kaynağından beslenmektedir. Japonya’da Tokyo Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Rusya’da Moskova Uluslararası İlişkiler Devlet Üniversitesi, Fransa’da Ulusal Yönetim Okulu (ENA), Birleşik Krallık’ta Oxford ve Cambridge üniversiteleri, Brezilya’da Rio Branco Enstitüsü, diplomatik kadronun çoğunlukla mezun olduğu eğitim kurumlarıdır. Geleneksel olarak, filoloji mezunlarını istihdam eden Çin Dışişleri Bakanlığı da giderek uluslararası ilişkiler ve insani bilimler alanından mezunlara yönelmektedir. Filoloji mezunları için Pekin Yabancı Diller Üniversitesi, diğer mezunlar için Çin Dış İlişkiler Üniversitesi ana kaynaklardır (Minai 2020; Terry vd. 2020; Block 2020; Crawford, 2020; Pereyra-Vera 2020; Deegan vd. 2020; Hutchings ve Suri 2017).

Türkiye’de de uzunca süre Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (Mülkiye), yalnızca diplomasi değil, aynı zamanda mülki idare kadrolarını yetiştiren ana eğitim kurumu olmuştur. Mülkiye’nin dışında ikincil bir kaynak da aynı üniversitenin Hukuk Fakültesi idi. Her iki meslek grubundaki Mülkiye-hukuk egemenliği 1990’lı yıllardan itibaren çözülmüş ve çeşitlenmiştir. Günümüzde, Dışişleri Bakanlığı meslek memurluğu sınavlarının eğitim koşulu, sosyal bilimlerin hemen her alanının (işletme, iktisat, tarih, psikoloji, halkla ilişkiler vb.) yanı sıra, belirli koşullarda mühendislik eğitimini dahi kapsamaktadır. Yukarıda örneklendirilen ülkelerde böylesine geniş bir açılım söz konusu değildir.

Koşul Yabancı Dillerin Çeşitlenmesi

Türkiye’de diplomat yetiştirme sisteminde bir diğer eğilim, giriş sınavlarında aranan yabancı dillerin çeşitlenmesidir. İngilizce ağırlıklı olmak üzere Fransızca ve Almanca

gibi Avrupa dillerine ayrılan kontenjanlar hâlâ öncüdür.¹⁵ Bununla birlikte, günümüzde İspanyolca, Rusça, Portekizce, İtalyanca, Yunanca, Arapça, Farsça, Çince, Japonca da, aranan diğer yabancı diller arasındadır.

Çok Boyutlu Yetişme

Diplomaside yaygın model, “genel” (generalist) olarak adlandırılan, diplomatların bir bölge/alan üzerinde uzmanlaşmaksızın, diplomasinin çok yönlü alanlarında göreve alınmaları ve yetiştirilmeleridir. Bununla birlikte istihdamda ve yetiştirmede bu modelin bölge/alan uzmanlığı ile birlikte kullanılmasına dayalı karma modele doğru bir yönelim vardır. Örneğin, İngiltere ihtiyaca göre her iki alandan diplomat istihdam etmektedir. Ana model olarak çok yönlü yetiştirmeyi (generalist) benimseyen Japonya, bölge uzmanı ihtiyacını, kariyer diplomat sınavından farklı bir sınavla aldığı bölge uzmanları aracılığı ile karşılamaktadır. Kariyer diplomatlara alan bilgileriyle yardımcı olan bölge uzmanlarının belirli koşullarda meslek memurluğuna geçmeleri ve büyükelçi olmaları olanaklıdır (Minai 2020: 106). Diğer yandan uzun süre bölgesel uzmanlaşmaya dayanan Çin diplomasisi de çok yönlü uzmanlaşmaya doğru evrilmektedir.

Türkiye’de de sistem çok yönlü yetişmeye (generalist) dayanmakta; işe alım ve hizmet içinde yetişme sürecinde bölgesel uzmanlaşma yerine, çok boyutlu uzmanlaşma amaçlanmaktadır. Bu politikanın sonucu olarak, bir diplomat mesleği süresince birbirinden çok farklı bölgelerde ve uluslararası örgütlerde görev yapmaktadır. Kuşkusuz, bu denli coğrafi çeşitlilik, zengin, kapsamlı bir birikim, deneyim, yetenek ve çok yönlü bakış açısı sağlamaktadır. Ancak bu yol aynı zamanda, bilgi-deneyim-birikimde odaklaşmayı ve sürekliliğe dayanmadığı için bir bölge, ülke ya da dış politika alanında derinleşmeyi zorlaştırmaktadır. Sonuç olarak, bu iki yetiştirme sisteminin farklı üstünlükleri ve zayıflıkları söz konusudur. Bu nedenle, birbirlerine alternatif değil; koşullara, ihtiyaçlara göre birlikte varolması, birbirlerinin boşluğunu kapatması, birbirlerini desteklemesi gereken yöntemlerdir. Dış politika gibi yalnızca siyasal değil, ekonomi, ticaret, güvenlik, kültür gibi giderek çeşitlenen çok katmanlı bir hizmet alanı iki yönlü yetişmiş diplomatlara ihtiyaç duymaktadır.

Aslında İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’de bölgesel uzmanlaşma ihtiyacı duyulmuş ve meslek memurları bu yönde özendirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, 1948 yılında Dışişleri Bakanlığı Teşkilat Kanunu’nda yapılan iki değişiklik önemlidir. Kanunla, Avrupa, Asya, Amerika ve Orta Doğu işleriyle veya bakanlıkça belirlenecek diğer siyasi işlerle görevli, bilgi ve görgülerinden yararlanmak üzere dört “yüksek

15 Örneğin, 40 meslek memuru alımı için Ekim 2020’de ilân edilen sınavda, kontenjanın %50’si İngilizce, %25’i Fransızca ve Almanca dillerine ayrılmıştır.

müşavirlik" kadrosu ihdas edilmiştir. Ayrıca, meslek memurlarından "Arap memleketleri, Bulgaristan, Çin, Hindistan, İran, İspanya, Japonya, Pakistan, Sovyet Rusya, Yugoslavya, Yunanistan'ın" dillerini öğrenenlerin, bir kereye mahsus yabancı dil tazminatı ile ödüllendirilmesi olanağı getirilmiştir. Ancak bu ödülün yararlanmak, dilini bildikleri ülkenin siyasi ve ekonomik işlerinde de uzman olduklarının, Bakanlıkça yapılacak bir sınavla saptanması koşuluna bağlıdır.¹⁶ Yasa koyucunun bu düzenlemesi aslında bugün "bölge uzmanı" olarak adlandırılan diplomata tanımlamaktadır.

1980'li yıllarda, Dışişleri Bakanlığı'nın örgütlenmesini yeniden düzenleyen 177 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile diplomasiyi bölge uzmanlığı ile destekleyecek yeni bir kadro, "bölge uzmanı" kadrosu oluşturulmuştur. Bölge uzmanları; "belirli bölgelerde Dışişleri hizmetlerinin devamlılığını sağlayacak, uzmanlaştırıldıkları ülkelerin dilini çok iyi bilen ve dış hizmetlerde münhasıran bu ülkede görevlendirilecek memurlar"dır. 1990'lı yıllarda da korunan bölge uzmanı kadrosu, 2010 yılında 6004 sayılı Dışişleri Bakanlığı'nın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun ile kaldırılmıştır. Günümüzde dışişleri uzmanı adıyla yeni bir kadro tahsis edilmekle birlikte, bu kadro, birçok bakanlıkta olduğu gibi, bakanlığın hizmet alanına "uzman" sözcüğünün eklenmesiyle oluşturulan, kariyer uzmanlığa dayanmayan bir kadrodur ve gerçek bir uzmanlaşma/derinleşmeyi nitelemez. Zaten sınav koşulları da bölge uzmanını niteleyen özel göstergelerden yoksundur.

Diplomasi Dışı Büyükelçi Atamalarında Artış

Akademik meslekte profesörlük, askerlik mesleğinde orgenerallik-oramirallik, mülki idarede valilik, diplomatik meslekte de büyükelçilik mesleğin zirvesidir. Bu meslek kümelerinin ortak özelliği, zirveye ulaşmanın, önceden belirlenmiş özel koşullara, kurallara, sürelere dayandırılmış olmasıdır.

Bununla birlikte Türkiye'de iki meslek grubu, valilik ve büyükelçilik, istisnai memuriyet olarak düzenlenmiştir. Bunun anlamı, bu görevlere, meslek içinde aranan özel atama koşulları taşımayan kişilerin kural dışı atanabilmesidir. Yakın döneme kadar bu olanak, bu yetkinin doğasına uygun biçimde istisnai olarak kullanılmıştır. Ancak her büyükelçi kararnamesinin, diplomasi dışından atamaları da içermesi giderek olağanlaşmıştır. Günümüzde diplomasi dışından atanan büyükelçilerin en az %15 civarında olduğu tahmin edilmektedir.

Diğer ülkelerde de diplomasi dışı atamalara başvurulmakla birlikte genel ilke, büyükelçilik görevlerine meslek memurlarının atanmasıdır. Batı'da Kanada, Fransa, Almanya

16 5250 sayılı, Dışişleri Bakanlığı kuruluşu hakkındaki 3312 sayılı kanuna ek kanun, RG: 13.07.1948/6956.

ve Birleşik Krallık gibi ülkelerde diplomasi dışı atama enderdir. Başkanların, büyükelçiliği, seçimlerde kendisini destekleyenlere bir karşılık olarak kullanabildiği ABD’de bu yetki daha fazla kullanılmaktadır. ABD’de, yazılı bir kural olmamakla birlikte, geleneksel olarak büyükelçiliklerin %30’una diplomasi dışı atama yapılabilmektedir. Bilindiği gibi, ABD’de başkanın önerdiği üst düzey görevlilerin ataması Senatonun kabulüne bağlıdır; dolayısıyla atamanın denetlenmesi söz konusudur. Latin Amerika coğrafyasında, Arjantin, ABD’yle benzer bir politika benimsenmişken, Brezilya’da büyükelçilerin kariyer diplomat olması zorunludur. Birçok Afrika ülkesinde ise diplomasi dışı atama oldukça yaygındır. Asya ülkelerinde de diplomasi dışı atamaya istisnai olarak başvurulmaktadır (Rana 2013: 26).

Diplomasi dışı atamaların genellikle, stratejik önemi olmayan, ikili ilişkilerin düşük düzeyde bulunduğu, görev koşullarının daha sorunsuz olduğu ülkelerle sınırlı olduğu söylenebilir.¹⁷ Ama kimi zaman hükümetlerin, diplomatların egemenliğini kırmak için önemli merkezlere de siyasi atamalar yaptıkları görülmektedir. Örneğin Japonya, bu amaçla, 2010’da Pekin’e, Çin’le ticaret yapmakta deneyimli bir eski özel şirket CEO’sunu atamıştır. Ancak, iki ülke arasında, Senkaku/Diaoyu adaları nedeniyle çıkan krizde, uluslararası hukuk ve diplomatik müzakerede deneyimsiz büyükelçinin açıklamaları Japon hükümetini zor durumda bırakmıştır. Bu başarısız deneyimden sonra, Japonya önemli merkezlere yalnızca kariyer diplomatlar arasından büyükelçi atamaktadır (Minami 2020: 114).

Bu bağlamda Türkiye’deki uygulamanın bir diğer özelliği, diplomasi dışı büyükelçilerin en önemli merkezlere atanıyor olmasıdır. Örneğin, dünyanın iki büyük gücü olan ABD ve Çin’de görev yapan mevcut büyükelçiler kariyer diplomat değildir. Saptanabildiği kadarıyla, Avrupa’da Lahey, Prag, Lüksemburg, Viyana, Vatikan; Asya’da Bakü, Kuala Lumpur, Brunei; Afrika’da Trablus, Cezayir, Darüsselam, Dakar, Hartum, Mogadişu; Orta Doğu’da Muskat, Tahran, Doha, Kuveyt; OECD ve İslam İşbirliği Teşkilatı Nezdinde Türkiye daimi temsilcilikleri, diplomasi dışı büyükelçilerin görev yaptığı yerler arasındadır.

Büyükelçilik görevlerine meslek içi ve meslek dışından atamaların, birtakım üstünlükleri ve zayıflıkları vardır. Bu nedenle toptan bir genelleme yapmak yanıltıcı olabileceği gibi, her iki modelden de başarılı ve başarısız örnekler bulunabilir. Ancak, diplomasi hizmetlerini yürüten kamu görevlileri, “dışişleri meslek memuru” olarak tanımlanan bir meslek kümesini oluşturur. Bu hizmetin, özel sınav ve koşullarla mesleğe giren ve yetiştirilen meslek mensuplarınca yürütülmesi esastır. Kural dışı olarak,

17 Örneğin Trump göreve geldiğinde ilk büyükelçi adayları arasında Avrupa için önerilen 24 adaydan yalnızca ikisi kariyer diplomat iken, Afrika için önerilen 18 adaydan yalnızca Kenya için önerilen aday diplomasi dışındandır (McMullen 2020: 208).

diplomatik donanımı olmayan, dışarıdan atanan büyükelçilerin başarısında, güçlü bir diplomatik desteğin misyonda varlığı ile büyükelçinin meslek memurlarından yararlanma isteği önemlidir. İkinci olarak, dışarıdan atamaların giderek, Türkiye için en önemli merkezleri de içine alarak genişletilmesi, kural dışılık kural haline mi dönüşüyor sorusunu doğurmaktadır. Bu dönüşümün, yalnızca mevcut meslek memurları üzerindeki değil, yetenekli ve donanımlı gençlerin bu mesleğe yönelme istekleri üzerindeki olumsuz, şevk kırıcı etkisi de dikkate alınmalıdır.

Diğer yandan, dışişleri meslek memurluğuna giriş sınavlarında, jüri üyelerinin büyükelçi olma koşulunun kaldırılması, diploması dışından atanan büyükelçiler ile meslekten yetişen büyükelçilerin eşitlenmesi¹⁸ gibi düzenlemeler, diplomatlığın bir kariyer meslek olmaktan çıkarılarak, herhangi bir bürokratik kadro gibi algılandığı izlenimini uyandırmaktadır. Bu oluşum, diplomasinin daha da önem kazandığı günümüzde, üzerinde çok yönlü irdelenmesi ve tartışılması gereken bir durumdur.

BULGULAR

Akademik Örgütlenme

Başta Çin olmak üzere Asya coğrafyasının 21. yüzyılda ön plâna çıkmasıyla birlikte üniversitelerde bölgeye yönelik ilgide bir canlanma olmuştur. Yeni lisans ve yüksek lisans programlarının açılması, araştırma merkezlerinin kuruluşu, yayınlarda görece artış, gelecekte artması beklenen bu ilginin göstergeleridir.

Bu ilgi yenidir, 1990'ların sonu ve 2000'li yılların başı bir başlangıç kabul edilebilir. Ancak süreç henüz canlanma aşamasındadır ve olgunlaşmamıştır.

■ Asya çalışmalarında ana sorunlardan biri, akademiye bölge dillerini bilen uzmanların yetersizliği nedeniyle akademik çalışmaların çoğunlukla Batı literatürüne bağımlı olmasıdır. Akademik bağımlılık, özgün yaklaşım ve analizleri engellediği gibi Batı merkezli bakış açısının Türkiye'de yeniden üretilmesine de neden olmaktadır.

■ Uzunca süre filoloji ve tarih bölümlerinin ilgi alanında kalan bölge, 1990'ların sonundan itibaren uluslararası ilişkiler, iktisat, siyaset bilimi, eğitim gibi sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinin ilgi alanına girmiştir. Bu olumlu bir gelişmedir. Ancak bu alanın uzmanlarının çoğunluğu bölge dillerini bilmemekte, bölge dillerini bilen

18 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, madde: 161/2-d: "657 sayılı Kanununun 59 uncu maddesi çerçevesinde büyükelçi olarak atananlardan Bakanlığa veya diğer kamu kurum ve kuruluşlarına mensup olanlar ile açıktan atananlar, büyükelçi unvanını kullanmaya devam ederler ve meslek mensubu olanlar arasından büyükelçiliğe atanananlarla aynı hükümlere tâbi olur ve aynı haklardan yararlanırlar."

filoloji ve tarih uzmanlarının ilgi alanı da, doğal olarak kendi disiplinleriyle sınırlı kalmaktadır.

■ Üniversite yapılanması içinde ortak, standart bir düzenlemeye tâbi araştırma merkezleri bağımsız bütçeden ve kendine özgü personel kadrosundan yoksundur. Mevcut akademik personel ikincil görevlendirme ile yöneticilik yapmakta, idari işler de yine görevlendirme üzerine sınırlı sayıda personelle yürütülmektedir. Merkezlerin etkinliği ve etkililiği daha çok merkez müdürlerinin bireysel çabalarına bağlı görünmektedir. Bu kısıtlılıklar içinde, bu birimlerin “araştırma” merkezi olarak çalışabilmeleri neredeyse olanaksızdır. Merkezler ancak üniversitenin ya da TÜBİTAK vb. kurumların araştırma fonlarını kullanarak araştırma yapabilirler. Nitekim, merkezler de daha çok söyleşi, panel, sempozyum gibi, örgütlenmesi daha kolay etkinliklere yönelmiştir.

■ Üniversitelerde Asya üzerine üretilen yüksek lisans ve doktora tezlerinde 1990’ların sonu ve 2000’lerin başından itibaren artış görülmekle birlikte, tezler daha çok uluslararası ilişkiler, ekonomik-ticari ilişkiler, güvenlik konuları üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Asya’ya özgülenmiş özgün akademik araştırma ve diğer etkinlikleri geliştirmeye, genç akademisyenlerin bölgeye yönelmesini özendirerek alan uzmanlarını güçlendirmeye yönelik öncelikli önlemler şöyle sıralanabilir:

1. Bölge dilini, kültürünü ve tarihini bilen uzmanlarla bölgeyi farklı disiplinler üzerinden inceleyen uzmanlar arasında, ortak yayınlar, ortak bilimsel etkinlikler vb. yollarla etkileşim ve iş birliği güçlendirilmelidir. Bu alanlar, aynı zamanda eğitim müfredatı üzerinden de karşılaşmalı ve birbirinin birikiminden, bakış açısından yararlanmalıdır. Dil ve kültür eğitimi veren fakültelerin ders müfredatına, bölgenin siyasi, iktisadi yapısı, diplomasisi vb. konularda derslerin; diğer disiplinlerin müfredatına da dil, kültür ve tarih derslerinin seçmeli olarak ilave edilmesi düşünülebilir.
2. Türkiye’nin bölgeye yönelik bilgi birikimi ile uzman envanteri çıkarılmalıdır. Bu dökümün göstergelerinden de yararlanılarak, “bölge uzmanı yetiştirme” politikası belirlenmeli ve bu politikanın uygulaması çeşitli araçlarla desteklenmelidir. Ayrıca, bölge politikalarının belirlenmesinde bölge uzmanlarıyla istişareye gidilmelidir.
3. Günümüzde, YÖK, MEB, TÜBA gibi kuruluşların yükseköğretim bursları Asya’ya da yönelmiştir, bu olumlu bir gelişmedir. Bu alanda devlet ciddi bir kaynak kullanmaktadır. Ancak, burs öncesinde yönlendirme, burs sonrasında da değerlendirme eksiktir. Harcanan kaynak ne ölçüde amaca ulaşmaktadır, bunun değerlendirilmesi yapılmamaktadır. Örneğin, Çin üzerine uzmanlaşmak üzere burs alan bir genç, gideceği üniversiteyi seçmekte bütünüyle serbesttir. Çin’de bir üniversiteye

gidip, aynı zamanda Çince öğrenmek yerine Avrupa'da sıradan bir üniversitede bursunu kullanabilmekte, Çin'i, İngilizce kaynaklar üzerinden incelemektedir. Belirlenecek bölge uzmanı politikası ile yükseköğretim bursları arasında bağlantı kurularak, adaylar ihtiyaca göre yönlendirilmeli, ülkeye dönüşlerinde bu ihtiyaç doğrultusunda istihdamları sağlanmalıdır.

4. Akademide temel sorunlardan biri, YÖK tarafından bilim alanı olarak görülmediğinden bölge çalışmalarının Türkiye'de yükseköğretim sistemi içinde karşılığının olmamasıdır. Akademik yükselmelerde, akademisyenin, akademik derecelerini aldığı alanlar ile yayınları arasındaki ilişki ana ölçüt olduğundan, bu önemli bir sorundur. Bölge çalışmaları, Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Temel Alanlarında yalnızca Uluslararası İlişkiler Bilim Alanı altında anahtar kelimelerle yer bulmakta, diğer bilim alanlarında yapılan çalışmalar adeta yok sayılmaktadır. Üniversiteler Arası Kurulun (ÜAK) doçentlik başvuru alanlarında yer alan Bölgesel Çalışmalar Bilim Dalı ise tümüyle fiziksel, coğrafi bölge odaklı olduğu için ihtiyacı karşılamaktan uzaktır.¹⁹ Lisans eğitimini Tarih, Filoloji, Siyaset Bilimi vb. alanlarda tamamladıktan sonra yüksek lisans ve doktora eğitimini bölge çalışmaları alanında yapan bir akademisyenin mevcut sistemde doçentliğe başvurmasında sorunlar vardır. Uzmanlaştığı bölge çalışmaları alanı, bilim alanı olmadığı için bu alandan başvurması olanaksızdır. Diğer yandan, lisans eğitimi temelinde başvurduğu zaman da alandan uzaklaştığı için doçent olabilmesi hayli zordur.
5. Benzer sorun bölge yayınlarının YÖKSİS'e girilmesinde de yaşanmaktadır. Bölge ülkelerine ilişkin çok disiplinli bir yayının, YÖKSİS'te eklenebilecek bir bilim alanı karşılığı olmadığından, mutlaka mevcut disiplinlerden birine dâhil etmek gerekmektedir. Böylece yazının bölgeye/ülkeye ilişkin olma özelliği ve farkı görünmez hale gelmektedir. Öncelikle, YÖK'ün bilim alanları sınıflandırmasının bu bağlamda güncellenmesinde ve yükseköğretim sisteminden kaynaklanan sorunların, YÖK temsilcilerinin ve alan uzmanlarının katıldığı bir çalıştayda tartışılmasında yarar görülmektedir.
6. Araştırma merkezleri, bölge bilgisinin üretimine, yürüttükleri araştırmalarla katkı sağlayabilmelidir. Özellikle, akademisyenlerin bireysel olarak yürütmeyecekleri, kolektif çalışmayı gerektiren geniş çaplı araştırma projelerini yürütür hale getirilmelidir. Bunun yolu, merkezlere araştırma bütçelerinin sağlanması ve araştırmacı istihdam edebilmeleridir. Merkezlerin üniversite kaynakları veya

19 Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Temel Alanları Bilim Alanı 1172 kodlu Bölgesel Çalışmalar Bilim Alanı anahtar kelimeleri: Bölge Plânlama, Bölge-Bölüm-Yöre Analizleri, Bölgesel Gelişme ve Küreselleşme, Bölgesel İktisat, Ekonomik Coğrafya, Kültürlerarası İletişim, Türkiye'de Bölgesel Analizler ve Bölge Plânlama (<https://www.uak.gov.tr>).

dışsal (TÜBİTAK veya diğer örgütler) kaynaklardan yararlanması teorik olarak olanaklı görülmeyle birlikte en azından iki nedenle bu seçeneğe mesafeli yaklaşılmalıdır. Birincisi, üniversitelerin araştırma kaynakları sınırlıdır. İkinci olarak, mali bağımlılığın, araştırmanın “inceleme nesnesi ve yönteminde” bağımlılığı da doğurması olasılığı vardır.

7. Daha etkili bir seçenek, merkezlerin kendine özgü bütçesi, personeli olan, aynı zamanda yüksek lisans programlarını yürüten enstitülere dönüştürülmesidir.
8. Bölgeye yönelik bilgi birikiminin zenginleşmesinde akademi ile bürokrasi arasında çift taraflı bilgi etkileşimi de önemlidir. Halihazırda birçok üniversitenin özellikle diploması bürokrasisinin yerinde edindiği bilgi birikimi değişik kanallarla (ders, konferans, yayın, rapor vb.) akademiye kazandırılmaktadır. Bu uygulamanın güçlendirilerek sürdürülmesinde, muvazzaf veya emekli diplomatların araştırma merkezlerine katkı sağlanmasında yarar vardır.
9. Son olarak, üniversitelerde üretilen yüksek lisans tezleri bağlamında, bölgeyi ve bölge ülkelerini, siyaseti, sosyolojisi, felsefesi, bilim-teknoloji politikaları vb. yönleriyle inceleyen çok daha kuşatıcı çalışmalara ihtiyaç olduğu vurgulanmalıdır.

Diplomatik Örgütlenme

Türkiye'nin gecikmeli de olsa Asya'yı yeni kavrayış ve anlayışla ele alan bir politikaya yönelmesi olumludur. Ancak, beyan edilen bu niyetin gerekçelerini, yönelimlerini, kapsamını ve uygulama adımlarını içeren bir politika belgesinin açıklanmamış olması önemli bir eksikliklerdir.

Son yıllarda misyon sayısının artırılması önemlidir; ama sayısal artış tek başına yeterli değildir. Misyonlar yeterli diplomatik, idari personel ve bütçeyle desteklenmediği sürece, bu sayısal artıştan beklenen yararlar sağlanamaz.

■ Bakanlığın merkez örgütü, her ne kadar alt birimlerle bölge düzeyinde bir ayrışmaya ve kümelenmeye gidilmekle birlikte işlevsel işbölümüne dayalıdır. İşlevsel örgütlenmenin, bütüncül yaklaşımı zorlaştırma ve uygulamada eşgüdüm sorunu yaratma tehlikesi vardır. Merkez örgütlenme, bölge politikalarının belirlenmesinde, kararı etkileyebilecek her türlü bilgi, veri ve analiz olabilecek en çok ölçekte erişilebilirliği ve paylaşımına elverişli olmalıdır. Bu nedenle işlevsel örgütlenme yerine bölgesel örgütlenmeye gidilmesinde yarar görülmektedir.

■ Çok yönlü yetiştirmeye (generalist) dayalı diplomat yetiştirme düzeni korunmalıdır; ancak bu ana sistem bölgesel uzmanlaşma ile desteklenmeli ve dengelenmelidir. Diploması uzmanı-bölge uzmanı dengesi meslek memurları arasında, genel

koşulların yanı sıra, özel koşullar belirlenerek (eğitim, bölge dili vb.) mesleğe giriş aşamasında veya hizmet içinde yine eğitimleri, bölge diline hakimiyetleri bağlamında verilecek görev ve atandıkları ülkeler gözetilerek sağlanabilir.²⁰ Bu seçeneğin yanı sıra, Bakanlıkta yeniden bölge uzmanı kadroları oluşturularak, meslek memurlarını bölge bilgisi ve diliyle destekleyecek idari veya tercihen konsolosluk ve ihtisas memurluğu kategorisinde bölge uzmanlarının istihdamı da düşünülebilir. Kaldı ki, 6004 sayılı yasa (md. 10/2-b) bakanlığa, işlev alanlarındaki uzmanlaşma ihtiyacını dikkate alarak sadece belirli fakültelerin veya bölümlerin mezunlarının başvurabileceği konsolosluk ve ihtisas memurluğu sınavı açma yetkisi vermektedir.

■ Meslek memurluğu giriş sınavlarında aranan yabancı diller arasına egemen Batı dillerinin dışındakilere de yer verilmesi yerindedir ama kontenjanlar çok sınırlıdır. Bölge dillerine tanınan kontenjanlar artırılarak Türkiye'nin bölgede yerel dilleri bilen büyükelçilerle temsil edilmesi sağlanmalıdır.

■ Büyükelçilik görevine ilişkin birtakım yeni düzenlemeler ve giderek daha fazla diplomasi dışından atamaların yapılması, diplomatlığın bir kariyer meslek olma niteliğini zayıflatmaktadır. Dış politika, kendine özgü nitelikler gerektiren (tarih, sosyo-ekonomik, politik bilgi birikimi, müzakere bilgisi/becerisi, yabancı dil hakimiyeti vb.) bir alandır ve bu koşulları karşılayan meslek memurlarınca yürütülmesi, bir başka ifadeyle diplomatlığın bir meslek olduğu ve meslek olarak korunması gerektiği açıktır. Meslek memurları, dış politikayı belirleyen değil, bilgi, deneyim ve yetenekleriyle siyasete politika önerileri üreten ve siyasi iktidarın seçtiği politikaları etkili biçimde uygulamakla görevli kamu görevlileridir. Mesleğin kendine özgü koşullarının oluşturduğu kültür ve davranış kodları, diğer meslek gruplarında da, hatta bürokratik birçok kurumda doğal olarak oluşan ve kurumsal kültür denilen farklılaşmayı yaratan oluşumlardır. Bu nedenle, meslek memurluğu giriş sınavlarında jüri üyelerinin büyükelçi olma koşulunun kaldırılması, diplomasi dışından büyükelçiliğe atamaların yaygınlaştırılması, diplomasi dışından atanan büyükelçilerin görev sonrasında da büyükelçi unvanını kullanması ve meslek memuru büyükelçileri ile aynı haklardan yararlanmaya devam etmesi gibi, diplomatlığın giderek kariyer meslek olmaktan çıkarıldığı izlenimini veren uygulamalar, her şeyden önce hizmetin kendine özgülüğü ile bağdaşmamaktadır.

■ Asya coğrafyası 72 misyon ile, Avrupa'dan sonra yurtdışı misyonların yoğunlaştığı ikinci bölgedir. Dış örgütlenmede ikili ilişkilerin taşıdığı öneme göre bir fayda-maliyet ilişkisi kurulmakta ve buna göre belirli ülkelerle ilişkiler, Kuzey Kore'de olduğu

20 Diplomatların yurtdışında genellikle aynı coğrafyada görevlendirilmesine özen gösterilen, hatta bir meslek memurunun çeşitli rütbelerle aynı ülkede görev yaptığı Çin ve Japonya uygulaması bu bağlamda incelenmeye değerdir.

gibi yerleşik büyükelçi yerine akredite büyükelçi aracılığı ile sürdürülmektedir. Ancak yeni yurtdışı misyonların açılmasında hedef ülke/ülkelere uzun vadeli perspektifle bakmakta yarar vardır. Bölgenin önemli bir nükleer gücü olan ve dışa kapalı bir ülke gibi görünen Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti kontrollü olarak dışa açılmaktadır ve bu açılımın genişleyerek sürmesi beklenmektedir (Sezen 2015). Bu ülkeyle diplomatik ilişkilerin yerleşik büyükelçi kanalıyla sürdürülmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Son olarak dış politikanın çok katmanlılığı uyarınca, çeşitli kamu örgütleri aracılığı ile yürütülen bölge politikalarının uyum ve istikrar içinde yönetilmesinde, iyi işleyen, etkili ve karşılıklı bilgi/veri akışına dayalı bir eşgüdüm mekanizması gereklidir. Bu bağlamda Dışişleri Bakanlığı'nda bir büyükelçi tarafından sürdürülen eşgüdüm işlevini görececek bir genel müdürlüğün oluşturulması umut vericidir. Hem Yeniden Asya girişimi, hem de bölgede Türkiye'nin dahil olduğu Kuşak ve Yol girişimi gibi diğer girişimlere ilişkin hizmetlerin uyum içinde sürdürülmesi, yeni oluşturulan bu genel müdürlüğün, gerekli personel, yetki ve bütçe açısından güçlendirilmesine bağlıdır.

Sonuç

Türkiye'de 1930'ların ilk yarısında, Türklerin ve yurt edindikleri Anadolu topraklarının tarihini araştırmak amacıyla başlatılan bölge çalışmaları, ilerleyen dönemlerde sönümlenmiş ve 1945 sonrasında dâhil olunan Batı Blokunun bilgisi bile yeterince üretilememiştir. 1990'larda dönemin ekonomik ve politik koşullarının etkisiyle bölge çalışmalarına ilgi yeniden canlanmıştır. Ancak umut verici gelişmelere, bireysel ve kısmen kurumsal çalışmalara/çalabalara rağmen, Türkiye'nin yalnızca ekonomik-ticari-politik ilişkilerde bulunduğu ülkelere değil, tarihsel bağları, coğrafi yakınlığı olan ülkelere ilişkin bilimsel bilgi üretimi ve birikimi hâlâ çok sınırlıdır.

Yalnızca Asya'ya değil, kutuplar dahil tüm bölgelere yönelik ilginin, derlemenin ötesine geçen özgün çalışmaların özendirilmesi, desteklenmesi, gerekli altyapının oluşturulması için hızla harekete geçilmeli ve YÖK konuyu gündemine almalıdır. Bölge uzmanlarının yetiştirilmesinde, düzenleyen, yetiştiren-istihdam eden ve kaynak sağlayan kurumlar olarak, YÖK, ÜAK, üniversiteler, TÜBİTAK, Milli Eğitim Bakanlığı'nın eşgüdüm ve uyum içinde çalışması bu bağlamda önemlidir. Araştırma işlevini yerine getiremeyen üniversite bünyesindeki merkezler, bölge uzmanları ve bölgeye yönelen, ilgi duyan genç kuşak için akademik toplanma, bilgi alışverişi, tartışma ve üretim mekânına dönüştürülmelidir.

Diplomatik örgütlenmede ise Dışişleri Bakanlığı merkez örgütlenmesinin bölgesel işbölümüne dayandırılması; çok yönlü yetiştirmeye (generalist) dayalı diplomat

yetiştirme düzeninin bölgesel uzmanlaşma ile desteklenmesi ve dengelenmesi; meslek sınavlarında bölge dillerine ağırlık verilerek, diplomatların görev yerlerinde yerel dille iletişim kurabilir hale gelmesi, etkili bir bölge politikası açısından önemlidir.

Son olarak, eyleme geçmeden önce politika belirlemenin, eyleme politikanın yön vermesinin ve uygulamada ise kurumsallaşma, tutarlılık, uyum ve sürekliliğin sağlanmasının, bölge politikalarının başarısında temel bir etmen olduğu vurgulanmalıdır.

Kaynakça

- 2021 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu (2020). Resmi Gazete: 31.12.2020/31351 Mükerrer.
- Basedau, Matthias; Köllner, Patrick. (2006). *Area Studies and Comparative Area Studies: Opportunities and Challenges for the GIGA German Institute of Global and Area Studies*, Discussion Paper, Hamburg: GIGA.
- Berridge, G. R.; Lorna, Lloyd. (2012). *The Palgrave Macmillan Dictionary of Diplomacy*, (third ed.), Hampshire & London: Palgrave Macmillan.
- Block, Bryce; Catherine Cousar; Jeremi Suri. (2020). "France", *Modern Diplomacy in Practice*, (ed.), R. Hutchings, J. Suri, Cham Switzerland: Palgrave Macmillan. (43-57).
- Crawford, Adam; Annika Rettstadt; Robert Hutchings. (2020). "United Kingdom", *Modern Diplomacy in Practice*, (ed.), R. Hutchings, J. Suri, Cham Switzerland: Palgrave Macmillan. (161-188).
- Çelik, Hatice; M. S. Özel Özcan. (2019). "Türkiye'de Asya Çalışmaları", 16. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresinde sunulan bildiri, Ankara 26-28 Kasım 2019.
- Deegan, Michael; Joel Keralis; Robert Hutchings. (2020). "China", *Modern Diplomacy in Practice*, (ed.), R. Hutchings, J. Suri, Cham Switzerland: Palgrave Macmillan. (21-42).
- Dwight, Benjamin W. (1860). *Modern Philology: History and Influence*, 2nd edition, New York: AS Barnes&Burr.
- Erbaş, Hayriye. (2016). *Bir Cumhuriyet Çınarı: Sözlü Tanıklarla Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin 75 Yılı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Federal Foreign Office (2018). *The Federal Foreign Office Facts and Figures*, <https://www.auswaertiges-amt.de/blob/610638/c1978289a95db1b7bba7089078a-22e9d/aa-ueberblick-data.pdf> 02.03.2021
- Foreign & Commonwealth Office. (2020). *Annual Report and Accounts Session: 2019/20*, HC 553, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/903478/FCO1413_FCO_Annual_Report_2019_-_accessible.pdf
- Girgin, Kemal. (2005). *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz*, 3. Baskı, İstanbul: Okumuş Adam.
- Goss, Jon; Wesley-Smith, Terence. (2010). "Introduction", *Remaking Area Studies*:

- Teaching and Learning Across Asia and the Pacific, (ed.), J. Goss & T. Wesley-Smith, Mānoa: University of Hawaii Press. (ix-xxvii).
- Hutchings, Robert; Suri, Jeremi. (2017). Developing Diplomats: Comparing Form and Culture Across Diplomatic Services, Policy Research Project Report No: 194, Lyndon B. Johnson School of Public Affairs The University of Texas at Austin, https://repositories.lib.utexas.edu/bitstream/handle/2152/62371/prp_194-developing_diplomats-2017.pdf?sequence=3&isAllowed=y
- İnan, Afet. (1957). "Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin Kuruluş Hazırlıkları Üzerine", Tarih Araştırmaları Dergisi, 1. (1-16).
- İskit, Temel. (2007). Diplomasi: Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması, 2. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Kurat, Akdes Nimet. (2020). Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar, 7. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Lambert, Richard D. (1990). "Blurring the Disciplinary Boundaries: Area Studies in the United States", American Behavioral Scientist, 33, 6. (712-732).
- Magkanari, Despina. (2017). "Sinological Origins of Turcology in 18th-century Europe", European Journal of Turkish Studies, 24 [Online], <http://journals.openedition.org/ejts/5441>
- Martin, Peter. (2021). China's Civilian Army: The Making of Wolf Warrior Diplomacy, New York: Oxford University Press.
- McMullen, Ronald. (2020). "United States", in: Modern Diplomacy in Practice, (Ed. R. Hutchings, J. Suri), Cham Switzerland: Palgrave Macmillan. (189-224).
- Messling, Markus. (2011). Representation and Power: Jean-Pierre Abel-Rémusat's Critical Chinese Philology, Journal of Oriental Studies, 44,1-2. (1-23).
- Minai, Kazushi. (2020). "Japan", Modern Diplomacy in Practice, (ed.), R. Hutchings, J. Suri), Cham Switzerland: Palgrave Macmillan. (99-124).
- Ministry of Foreign Affairs-Japan. (2020). Diplomatic Bluebook 2020: Japanese Diplomacy and International Situation in 2019, <https://www.mofa.go.jp/files/100116875.pdf>
- Niu, Ke. (2019). "The SSRC and the founding movement of area studies in America, 1943-1953", China International Strategy Review, 1, 2. (195-204).
- Office of Management and Budget. (2020). A Budget for America's Future (Fiscal Year 2021), <https://www.govinfo.gov/content/pkg/BUDGET-2021-BUD/pdf/BUDGET-2021-BUD.pdf>

- Olsen, Kim B. (2020). "Diplomats, Domestic Agency and the Implementation of Sanctions: The MFAs of France and Germany in the Age of Geoeconomic Diplomacy", *The Hague Journal of Diplomacy*, 15. (126-154).
- Pereyra-Vera, Maria; Daniel Jimenez; Robert Hutchings. (2020). "Brazil", *Modern Diplomacy in Practice*, (ed.), R. Hutchings, J. Suri, Cham Switzerland: Palgrave Macmillan. (1-20).
- Rana, Kishan S. (2013). *The Contemporary Embassy: Paths to Diplomatic Excellence*, Hampshire&New York: Palgrave Macmillan.
- Schimmelpenninck van der Oye, David. (2000). "The Genesis of Russian Sinology", *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*, 1, 2 Spring (New Series). (355-364).
- Sezen, Seriyе. (2015). "Değişme Sürecindeki Kuzey Kore", *Dünya, Yazı Dizisi* (28-31 Ağustos). <https://www.dunya.com/gundem/degisme-surecindeki-kuzey-kore-haberi-287232>
- Sezen, Seriyе. (2016). "China in Turkish Academic Literature: An Overview", *Sociology of Islam Journal*, 4,1-2. (129-148).
- Szanton, David L. (ed.) (2004). *The Politics of Knowledge: Area Studies and the Disciplines*, Los Angeles&London: University of California.
- TC Dışışleri Bakanlığı. (2020). 2019 Yılı İdari Faaliyet Raporu, <http://www.mfa.gov.tr/data/BAKANLIK/2019-yili-idare-faaliyet-raporu.pdf>
- TC Dışışleri Bakanlığı. (2021). 2021 Yılı Performans Programı, <https://www.mfa.gov.tr/data/BAKANLIK/DB-2021-yili-performans-programi.pdf>
- Terry, Jessica; Zachary Reeves; Jeremi Suri. (2020). "Russia", *Modern Diplomacy in Practice*, (ed.) R. Hutchings, J. Suri, Cham Switzerland: Palgrave Macmillan. (125-141).
- Turner, James. (2014). *Philology: The Forgotten Origins of the Modern Humanities*, New Jersey; Oxford: Princeton University Press.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. (2020). *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 4. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Elektronik Kaynakça

- <http://apam.ankara.edu.tr/yayinlarimiz-2/>
- <http://ars.metu.edu.tr>
- <http://ataum.ankara.edu.tr/tarihce/>
- <http://kora.metu.edu.tr/en/>
- http://www.confucius.boun.edu.tr/?page_id=2&lang=tr
- <https://asya.boun.edu.tr/node/7>
- <https://ces.metu.edu.tr/en/about-us>
- <https://ci.metu.edu.tr/tr/amaclarimiz>
- <https://confucius.yeditepe.edu.tr/en/about-us>
- <https://dergipark.org.tr/en/search/8?section=journal>
- <https://digital-diplomacy-index.com>
- <https://globaldiplomacyindex.lowyinstitute.org/#>
- <https://lisansustu.karabuk.edu.tr/icerikGoster.aspx?K=S&id=3&BA=index.aspx>
- <https://oae.marmara.edu.tr/enstitu/tarihce>
- https://sbe.erciyes.edu.tr/HM/Hizli-Menu/9_19.05.2021 <https://sbe.erciyes.edu.tr/ckfinder/userfiles/files/Güney%20Asya%20Çalışmaları%20YL.pdf>
- <https://urdudili-edebiyat.istanbul.edu.tr/tr/content/genel-bilgiler/urdu-dili-ve-edebiyati-tanitim>
- <https://www.auswaertiges-amt.de/en/aamt/auswdienst/abteilungen/asienpazifik-node> <https://www.erciyes.edu.tr/tr/merkezler/1/arastirma-merkezleri>
- <https://www.gov.br/mre/en/access-to-information/frequently-asked-questions/itamaraty-and-the-foreign-service-careers#117>
- <https://www.gov.uk/government/organisations/foreign-commonwealth-development-office/about>
- <https://www.metu.edu.tr/graduate-programs-and-degrees-offered-odtu>
- https://www.mofa.go.kr/eng/wpge/m_5731/contents.do
- <https://www.okan.edu.tr/ci/>
- <https://www.state.gov/about/>
- https://www.uak.gov.tr/Documents/docentlik/2021-ocak-donemi/2021O_BilimA-lanlariAnahtarKelimeler_10022021.pdf
- [https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-anasayfa.php,](https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-anasayfa.php)

Ek 1 Araştırma Merkezlerinin Yayınları

Ankara Üniversitesi APAM		Boğaziçi Üniversitesi AÇM	
Yayın	Yıl	Yayın	Yıl
Türkiye’de Tayvan Çalışmaları-1	2018	Türkiye’de Japonya Çalışmaları Konferansı -I-	2012
Türkiye’de Tayvan Çalışmaları-2	2019	Türkiye’de Japonya Çalışmaları Konferansı -II-	2015
Değişen Dünya Düzeni: Türkiye ve Japonya’nın Perspektifleri	2019	Türkiye’de Japonya Çalışmaları Konferansı -III-	2018
Meiji Japonya’sına 150. Yılından Bakışlar Seçilmiş Makaleler	2019	Türkiye’de Çin’i Düşünmek: Ekonomik, Siyasi ve Kültürel İlişkilere Yeni Yaklaşımlar	2013
Exchange of Experiences for the Future: Japanese and Turkish Humanitarian Aid and Support Activities in Conflict Zones	2019	Kotodama İstanbul - Hajimari 2015 (Türkçe ve Japonca e-kitap)	2020
Trans-Sibirya Treni ile Avrupa’dan Asya’ya Yolculuk	2019		
Türkiye’de Singapur Çalışmaları-I	2020		
APAM Çin Çalışmaları-I	2021		
Prof. Dr. Pulat Otkan Anısına: Sinoloji, Japonoloji ve Koreanoloji Makaleleri	2021		
Sha-t’o’ların Çin Toplumuna Etkileri (907-960)	2021		
Türkiye’de Bangladeş Çalışmaları-I	2021		
Türkiye’de Vietnam Çalışmaları- I	2021		

Kaynak: (<http://apam.ankara.edu.tr/>; <https://asya.boun.edu.tr/node/7>).

Seçilmiş Asya-Pasifik Ülkelerinin Tarımsal Politika Göstergeleriyle Karşılaştırılması

Serkan Gürlük

@ Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi,
E-posta: serkan@uludag.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-3159-1769

Özet

Asya-Pasifik ülkeleri, iktisadi açıdan giderek önemini arttıran bir konumdadır. Dünyanın en önemli endüstriyel üretim bölgelerinin bulunduğu coğrafyada nüfus, Çin dahil edilmez ise 700 milyona yaklaşmıştır. Dünya nüfusunun yaklaşık %9'u bu bölgede yaşamaktadır. Çin'in de dahil edilmesi ile bölge küresel ekonominin merkezi konumundadır. Ancak üretilen Gayrisafi Ülkesel Hasıllara karşın, nüfusun fazla oluşu ekonomik kalkınma açısından bir handikap oluşturmaktadır. Artan nüfusun ihtiyaçlarına yanıt verebilecek başarılı tarım politikalarına ihtiyaç vardır. Zira kişisel gelirden küçük bir yükselme, gıda talebini önemli ölçüde arttırmaktadır. Nüfus artış hızının da yüksek olduğu bir coğrafya olarak göz önüne alındığında, bu bölgenin tarım, gıda üretimi ve beslenme diziliminde önemli sorunlar yaşaması bugün ve gelecekte de muhtemeldir (Madiyoh, 2020: 25).

Çin ve Avustralya gibi ülkeler dahil edilmez ise bölge ülkelerinde aktif nüfusun yaklaşık %40'ının hâlen tarım sektöründe istihdam edildiği istatistiği ile karşılaşılr. Dolayısıyla Asya-Pasifik bölgesinin genel itibarıyla hem ekonomik hem de beslenme açısından tarıma bağımlı olduğu söylenebilir. Zira tarım, GSMH içerisinde ortalama %20 düzeyinde bir paya sahiptir (Szudy, 2015: 20). Güneydoğu Asya ülkeleri farklı gelişmişlik düzeylerine sahip ülkelere oluşturmaktadır. Bu ülkeler geliştirdikleri sanayi hamleleriyle, "Fabrika Asya" olarak da adlandırılmaktadır. Bölgedeki pek çok ülke 2000-2016 yıllarında %5'in üzerinde GSYH büyüme değerine ulaşmıştır. Aynı periyotta nüfus, yıllık %1,3 artmıştır. Bu ülkeler, endüstrileşmeyle beraber gıda güvenliği sorunlarını da aşmaya başlamıştır. 1990'larda %31 düzeyinde olan yetersiz beslenme oranı; 2014-2016 yılları arasında %10'un altına düşmüştür. Tüm bu gelişmelere rağmen, kırsal nüfus %50 ve üzerindedir. Diğerlerinden farklı olarak Malezya %25'lik bir kırsal nüfusa sahiptir. Yüzölçümü açısından en fazla tarım alanına sahip ülke Tayland'dır. Bu ülke toplam alanının %43,2'sinde tarım yapmaktadır. Bu ülkeyi, Vietnam ve Kamboçya sırasıyla %36 ve %30'luk oranlarla izlemektedir.

Bölge ülkelerinde toplam tarımsal ürünlerin miktarı artmıştır. 1960'lı yıllardan günümüze yıllık tarımsal üretim miktarındaki artış %3-5 bandında gerçekleşmiştir. Ancak üretimdeki bu artışlara rağmen, aynı dönemde kişi başına düşen tarımsal ürün miktarı ancak %1-2 arasında gerçekleşebilmiştir. Üretimin önemli bir bölümü çeltik üretiminde gerçekleşmektedir. 1960'lardan günümüze tarımsal üretimin %40'ı hep çeltik üretiminden gelmiştir. Ancak, 2000'li yıllardan sonra, palm yağı, üretim içerisindeki payını arttırdığından çeltiğin payı bu yıllardan sonra %30'a düşmüştür. Üretimdeki bu dönüşüm, en fazla Malezya'da yaşanmıştır. Bu durum, Malezya'yı palm yağına, Kamboçya'yı ise pirince bağlı bir ülke yapmıştır.

Gıda güvenliği politikalarının daha çok çeltik üretimini belirli bir seviyede tutmak ve fiyat stabilizasyonu sağlamak olarak gören pek çok bölge hükümeti, aslında artan kişi başı gelirler ile birlikte orta ve uzun vadede bu ürünün tüketici gözündeki değerini yitireceğini gözden kaçırmaktadır. Bölge coğrafyasının ekonomik istikrarının sağlanması ve küreselleşen dünyada en azından tarım açısından yeterli ekonomik kaynağı sağlaması için

nitelikli tarım politikaları üretmek oldukça önemlidir. Bu kapsamda, ilgilinen bölgenin tarihsel süreçte tarım politikalarının gelişimini izlemek ve ülke bazında tarım politikalarının başarısını belirlemek oldukça önemlidir.

Bir ülkenin uyguladığı politikaları değerlendirmek için tüm etki alanlarının değerlendirilmesi gereklidir. Ancak veriye ulaşmadaki güçlükler ve finansal eksiklikler böyle bir çalışma yapmayı imkânsız kılmaktadır. Ancak politikaların yarattığı etki alanlarının ve buna karşı toplum refahında meydana getirdiği değişimlerin etkisi, seçilecek belli başlı kriterler yardımıyla bulunabilir. Bu fikre dayanarak, politik etki kümesinden seçilmiş temsilci etki alanlarının analizi de pek çok durumda önemli bilgiler ve sonuçlar üretebilmektedir. "Çok Değişkenli Karar Verme Yöntemleri" bu noktada önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Bu tür yöntemler daha çok işletme ve pazarlama alanlarında tüketicilerin satın alma karar noktasında işe yarıyor gibi görünse de, son yıllarda tarım politikası ve çevre ekonomisi gibi alanlarda da uygulanır olmuştur (Triantaphyllou, 2000: 45). Yönetim yetkisi elinde olan karar vericilerin verecekleri kararlar toplum refahının artırılmasında -ya da tersi durumda azalabilir- çok önemli olmaktadır. İşte verilen bu kararların ve yapılan seçimlerin, doğru kaynak tahsisi yaratıp yaratmadığı, kaynak etkinliğine ulaşılıp ulaşılmadığı gibi konuların aydınlatılmasında fayda vardır.

Araştırmada ülkelerin tarım politikası başarılarının belirlenmesinde çok kriterli karar verme teknikleri kullanılmıştır. Kullanılan çok kriterli karar verme tekniklerinin temelini TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) ve ELECTRE (Elimination and Choice Translating Reality) yöntemlerinin temel yaklaşımları oluşturmaktadır. Yöntemler belirlenen kriterlere ve bu kriterlerin ağırlıklarına bağlı olarak tercih ve sıralama yapılmalarına olanak sağlar. Seçilen çözümün, ideal çözüme yakınlığını anlamamızı sağlar (Riesgo ve Gallego, 2015: 342).

Ülkeleri değerlendirme için kullanılan kriterler, havza tarımsal üretim değeri, bitkisel ve hayvansal ürünler için kendine yeterlilik miktarı kriteri, göç oranı, tarımdan kaynaklanan sera gazı emisyonları, tarım ürünleri dış ticaret değeridir. Havza tarımsal üretim sisteminde yetiştirilen ürünlerin birim üretim miktarları ve çiftlik avlusu fiyatları dikkate alınır. Performans kriterine göre bu değer artması iyi bir durum olduğundan maksimize edilecek ekonomik bir kriterdir (Bitkisel üretim için USD/Ha) (Hayvansal üretim için USD). Havza tarımsal üretim sisteminde üretilen ürünlerin havzada yaşayan insan sayısı başına düşen miktarı dikkate alınır. Performans kriterine göre bu değer artması, iyi bir durum olduğundan maksimize edilecek ekonomik bir kriterdir (Hayvansal ürünler için kg/kişi).

Havza tarımsal üretim sisteminde üretilen ürünlerin havzada yaşayan insan sayısı başına düşen miktarı dikkate alınır. Performans kriterine göre bu değer artması iyi bir durum olduğundan maksimize edilecek ekonomik bir kriterdir (Bitkisel ürünler için kg/kişi). Kırsal kesimdeki kişilerin tarım sektörü içinde kalmalarını sağlayabilmek için önemli bir performans göstergesidir. Tarım nüfusu/aktif nüfus ile ölçülebilir. Fakat bu çalışmada, tarım nüfusu/aktif nüfus verilerine ulaşılabilmesi nedeniyle kırsal nüfusun toplam nüfus içindeki payı kullanılmaktadır. Performans kriterine göre bu değer minimize edilmesine karar verilmiştir. Uzun dönemde hem söz konusu ülkelerin hem de dünyanın iklim değişikliği probleminde etki eden önemli bir değişkendir. Her ekonomik aktiviteden kaynaklanan sera gazı emisyonlarının azaltılması gerektiğinden, tarım performansının belirlenmesinde de, bu değer azalması iyi bir durum olarak görülerek minimize edilecek bir kriter olarak dikkate alınmıştır. Tarım ürünleri dış ticaretindeki payı arttırmak önemli bir tarım politikası performansı göstergesidir. Dolayısıyla metodolojiye göre maksimize edilecek kriterlerdendir.

Bölge ülkelerine uygulanan TOPSIS ve ELECTRE analiz sonuçlarına göre, uzun yıllar verilerinin tarım politikalarında belirlenen kriterlerde en başarılı ülkeler Malezya ve Tayland'dır. Kamboçya ve Myanmar ise en başarısız ülkeler olarak ortaya çıkmıştır. Tarım sektörünün gelişimi, genel ekonomik yapı ile yakından ilişkilidir. Ekonomisi güçlü ülkeler, daha sağlam tarım politikaları üretebilmektedir. Ancak Malezya ve Tayland'ın, dünyanın daha gelişmiş bölgeleriyle karşılaştırıldığında halen kalkınmakta olan ülkeler sınıfında oldukları gerçeğini de unutmamak gerekir. Bölge ülkelerine yönelik tarım politikası önerileri, genel olarak tarımsal kalkınmanın ilk aşamalarını tecrübe eden ülkeler için önerileceklerden farklı değildir.

Anahtar Kelimeler: Tarım Politikası, Asya-Pasifik Ülkeleri, Çok Değişkenli Karar Verme

Giriş

Tarım, Güney Doğu Asya ülkeleri için çok önemli bir yere sahiptir. Bu bölgede nüfus yaklaşık 630 milyon olup dünya nüfusunun %9'u bu bölgede yaşamaktadır. Bölge ülkelerinde aktif nüfusun yaklaşık %40'ı hâlen tarım sektöründe çalışmaktadır. Araştırılan bölge genel itibariyle ekonomik olarak tarıma bağlı bir bölgedir. Zira tarım GSMH içerisinde ortalama %20 düzeyinde bir paya sahiptir (Szudy, 2015).

Bölgede 90'lı yıllardan günümüze tarımın yapısında değişimler gözlemlenmektedir. Üye ülkelerin çoğunda, tarımın GSMH içinde payı giderek azalmaktadır. Örneğin, Tayland'da bu pay azalmasına rağmen tarımsal üretim değeri artış göstermiştir. Kamboçya ve Vietnam'da ise tarım dışı sektörlerde ortaya çıkan çalışma olanakları bu ülkelerde tarımın GSMH içinde payının azalmasına neden olmuştur.

Bölge ülkeleri Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) adı altına bir ekonomik ve sosyal birlik oluşturmuşlardır. Ancak, bu birliğin Avrupa Birliği gibi bir yapısı olmadığı ve henüz emekleme aşamasında olduğu söylenebilir. ASEAN ülkeleri, Bruney, Kamboçya, Endonezya, Laos, Malezya, Myanmar, Filipinler, Singapur, Tayland ve Vietnam'dır. Ancak bu ülkeler içerisinde Endonezya, Malezya ve Tayland gibi tarımdan sanayiye geçişini hızlandırmış ekonomisi güçlü ülkeler bulunurken; Vietnam, Filipinler ve Myanmar gibi ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayanan ülkeler de bulunmaktadır.

ASEAN ülkeleri tarımsal olarak farklılıklar gösterse de temel olarak benzer güçlü ve zayıf yönlere sahip olduklarını söylemek mümkündür. Bölge ülkelerinde

- ❖ Su kaynaklarının dünyanın başka bölgelerine göre daha fazla olması,
- ❖ Tarım arazi mülkiyeti ve hakları konusunda eksiklikler,
- ❖ Tarımda kamu yatırımlarının az olması,
- ❖ Çiftçilerin finans kaynaklarına ulaşmada sıkıntı çekmeleri,
- ❖ Tarımsal altyapının yetersiz kalması,
- ❖ İşletme başına düşen arazi miktarının az olması gibi ortak yönler mevcuttur.

Çizelge 1.1. Güneydoğu Asya ülkeleri için bazı göstergeler yukarıda görüldüğü gibi her ülkenin kişi başına GSMH, toplam nüfus, kırsal nüfus, toplam arazi alanı, tarımın GSMH içinde payı, tarımda istihdam gibi rakamlarını ifade edilmektedir. Singapur, Bruney gibi ülkeler dikkate alınmaz ise bölge ülkelerinin tarım ülkesi özelliğinde olduğu söylenebilir. Ancak, Filipinler ve Kamboçya gibi ülkelerde nüfusun önemli bir bölümü kırsal alanlarda yaşarken, çoğunlukla tarım dışı alanlarda istihdam edilmiş olmaları ilgi çekicidir.

Bölge coğrafyasının ekonomik istikrarının sağlanması ve küreselleşen dünyada en azından tarım açısından yeterli ekonomik kaynağı sağlaması için nitelikli tarım politikaları üretmek oldukça önemlidir. Bu kapsamda, ilgilenilen bölgenin tarihsel süreçte tarım politikalarının gelişimini izlemek ve ülke bazında tarım politikalarının başarısını belirlemek oldukça önemlidir.

Çizelge 1.1 Seçilmiş Asya-Pasifik Ülkeleri Tarım Göstergeleri

Asya Pasifik Ülkeleri	Kişi başına GSMH	Toplam Nüfus	Kırsal Nüfus	Toplam arazi alanı	Tarımsal arazi alanı	Tarımın GSMH içinde payı	Tarımda istihdam
	US\$		%	km ²	km ²	%	%
Brunei	28 291	428 697	22,37	5 270	144	1,08	0,52
Endonezya	3 847	263 991 379	44,67	1 811 570	570 000	12,81	31,17
Kamboçya	1 384	16 005 373	76,61	176 520	54 550	22,01	26,71
Laos	2 457	6 858 160	64,99	230 800	23 690	15,7	61,34
Myanmar	1 299	53 370 609	69,42	653 080	127 350	24,55	49,93
Malezya	9 945	31 624 264	23,96	328 550	78 390	7,73	11,01
Filipinler	2 989	104 918 090	53,09	298 170	124 400	9,28	25,96
Singapur	57 714	5 612 253	0	709	6,6	0,02	0,12
Vietnam	2343	95540800	64,08	310070	117100	14,57	40,87
Tayland	6 594	69 037 513	50,05	510 890	221 100	8,12	32,8
Çin	10261	1459377612	39,9	9600010	5285287	6,17	25,1
Avustralya	55060	24898152	13,92	7741220	3588950	2,54	2,62

Kaynak: FAOSTAT, www.fao.org

Bir ülkenin uyguladığı politikaları değerlendirmek için tüm etki alanlarının değerlendirilmesi gerekir. Ancak, veriye ulaşmadaki güçlükler ve finansal eksiklikler böyle bir çalışma yapmayı imkânsız kılmaktadır. Ancak politikaların yarattığı etki alanlarının ve buna karşı toplum refahında meydana getirdiği değişimlerin etkisi, seçilecek belli başlı kriterler yardımıyla bulunabilir. Bu fikre dayanarak, politik etki kümesinden seçilmiş temsilci etki alanlarının analizi de pek çok durumda önemli bilgiler ve sonuçlar üretebilmektedir. Çok değişkenli karar verme yöntemleri bu noktada önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Bu tür yöntemler, daha çok işletme ve pazarlama alanlarında tüketicilerin satın alma karar noktasında işe yarıyor gibi görünse de, son yıllarda tarım politikası ve çevre ekonomisi gibi alanlarda da uygulanır olmuştur. Gerçekten de, yönetim yetkisi elinde olan karar vericilerin verecekleri kararlar da toplum refahının arttırılmasında -ya da tersi durumda azalabilir- çok önemli olmaktadır. İşte verilen bu kararların ve yapılan seçimlerin, doğru kaynak tahsisi yaratıp yaratmadığı, kaynak etkinliğine ulaşıp ulaşılmadığı gibi konuları anlamamıza yardımcı olacaktır.

Materyal ve Metot

Araştırmada ülkelerin tarım politikası başarılarının belirlenmesinde çok kriterli karar verme teknikleri kullanılmıştır. Kullanılan çok kriterli karar verme tekniklerinin

temelini TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) ve ELECTRE (Elimination and Choice Translating Reality) yöntemlerinin temel yaklaşımları oluşturmaktadır. Yöntemler belirlenen kriterlere ve bu kriterlerin ağırlıklarına bağlı olarak tercih ve sıralama yapılmalarına olanak sağlar. Seçilen çözümün ideal çözüme yakınlığını anlamamızı sağlar (Riesgo ve Gallego, 2015: 342).

Güneydoğu Asya'daki ASEAN ülkelerinin tarım politikaları performanslarının değerlendirildiği bu çalışmada, çok kriterli karar verme yöntemlerinden TOPSIS ve ELECTRE yöntemleri kullanılmıştır. Tarım politikası performanslarının değerlendirilmesinde, ülkedeki tarım sektörüne yönelik başarıların sonuçlarını ortaya koyan kriterler kullanılmıştır. Kullanılan kriterlerin seçiminde hem sürdürülebilirlik esası dikkate alınmış, hem de milli hesaplara katkısı açısından önemli kabul edilen kriterler kullanılmıştır.

Tarım havzalarından gelen ürünlerin tarımsal ürün değeri, tarımın genel ekonomiye katkısını ölçmesi açısından önemlidir. Zira ekonomik büyümeye yapılacak her katkı iyi bir gelir dağılımı politikası ile toplum refahına da katkı sağlayacaktır. Bu nedenle, tarımsal ürün değeri kriteri, ekonomik bir kriter olarak analize dâhil edilmiştir.

Bölgenin en büyük sorunu iklim ve diğer koşullar sebebiyle tarımda kendine yeterlilik düzeyi sorunudur. Bu sorunun çözümü için uygulanan politikaların başarısı bitkisel ve hayvansal ürün yeterlilik miktarı kriteri ile ölçülmeye çalışılmıştır. Bu iki değişken, tarımın gıda güvencesi sağlama performansı olarak kabul edilebilir.

Tarım politikalarından beklenen bir diğer başarı ölçütü, göç oranının düzenlenmesidir. Göç oranı kriteri burada endüstriyel tarıma da geçişi sorgulamaktadır. Zira, bir ülkenin kalkınmışlık göstergelerinden biri de tarım nüfusunun düzenli olarak azaltılması, tarım iş gücünün tarımsal mekanizasyonla ikamesi, birim tarım çalışanı başına düşen tarımsal ürün değerinin artırılmasıdır. Bu kriter, aynı zamanda ülkelerin makroekonomik göstergelerinden olan istihdam oranına da katkıda bulunabilir. Tarımın, tarım dışı sektörlerle verdiği istihdam ve şehirleşme çabalarının başarısı bu kriter ile açıklanabilir.

Son yıllarda iklim değişikliği tartışmalarının sıkça yaşandığı günümüzde, tarımın iklim değişikliği katkısının en aza indirgenmesi istenen bir durumdur. Zira, gelişmekte olan ekonomilerde çevre sorunlarının çözümünün kişi başına maliyeti, gelişmiş ülkelerde olandan çok daha fazladır. Dolayısıyla sürdürülebilir tarım aslında az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde öncelikli politikalarındandır. Tarımdan kaynaklanan sera gazı emisyonları miktarı kriteri, tüm bu tartışmalara yanıt verebilecek bir kriter olarak analize dâhil edilmiştir. Her ne kadar, tarımın bu alandaki sera gazı katkısı dünya genelinde %10-12 olarak kabul edilse de, bu kriterdeki minimizasyon durumu,

ülkenin tarım politikası başarısını gösterebilir. Diğer bir ifadeyle, tarımsal ürün değerindeki parasal artışa rağmen, tarımdan kaynaklanan sera gazına yapılan katkıdaki azalış ülkeler için olumlu bir göstergedir.

Tarım politikalarından beklenen bir diğer politik başarı ise, dış ticarete yaptığı katkılarla ilgilidir. Zira ülkelerin makroekonomik dengeleri üzerinde de etkilidir. Dış ticaret açığının kapatılması büyük ölçüde dış ticarete bağlıdır. Bu nedenle, tarımın ihracat katkısının değerlendirildiği bu kıstas analize dâhil edilmiştir.

Böylece, bu çalışma ile Malezya, Tayland, Endonezya, Bruney, Vietnam, Myanmar, Singapur, Laos, Filipinler, Kamboçya ülkelerinin tarım politikaları performansı değerlendirilirken, makroekonomi, sosyal fayda, sürdürülebilirlik-yeşil üretim ve gıda güvenesi sağlama açısından incelendiği söylenebilir.

TOPSIS ve ELECTRE yaklaşımlarında analize dâhil edilen kriterlerin önem düzeyleri, değişkenlerin ağırlık değerleri ile belirlenmektedir. Bu çalışmada verilen ağırlıklar, daha çok gıda güvenesine verilen önemle ilgilidir. Tarımdan beklenen faydaların, ülke ekonomisine katkısı ve tarımsal üretimde kendine yeterliliğe önem verilmiştir. Herhangi bir politika etkisini ölçmede, çıktılar için verilecek önem ağırlığının sürdürülebilir tarım gibi başka noktalarda olması isteniyorsa ağırlık değerleri bu değişkenler için arttırılabilir. Bu nedenle, bu çalışmada tarımın gıda güvenesi sağlama fonksiyonuna verilen önem 0,2; sürdürülebilir tarım katkısı ise 0,13 ile ağırlıklandırılmıştır.

Araştırma Bulguları

Bölge ülkelerine uygulanan TOPSIS ve ELECTRE analiz sonuçları göstermiştir ki, uzun yıllar verilerine göre tarım politikalarına belirlenen kriterlerde en başarılı ülkeler Malezya ve Tayland'dır. Kamboçya ve Myanmar ise en başarısız ülkeler olarak ortaya çıkmıştır.

Bruney tarım sektörü, artan nüfusun ihtiyacını karşılamak için yerel üretimi arttırmak durumunda kalmıştır. Ancak, bazı yapısal güçlüklerle karşı karşıya kalmaktadır. Bunlar, gençlerin tarımsal faaliyetlere katılmak istememesi, tarıma elverişli arazi varlığının az olması, iklim değişikliğinin etkileri, sınırlı sulama tesisleri varlığı, yabancı tarım işçilerine bağımlılık ve araştırma-geliştirme faaliyetlerini yürütmek için sınırlı sayıda uzmana sahip olunması olarak sıralanabilir. Hem yapısal hem de ülkenin genel karakteristikleriyle ilgili olan bu koşulların iyileştirilmemesi durumunda Bruney, ASEAN ülkeleri arasında orta grupta kalmaya devam edecektir. Bu olumsuz koşulların yanında, tarım ve gıda sektörlerinde gelişimi başlatacak birçok fırsat bulunmaktadır. Bruney'de az da olsa, üretkenlikte artışlar gözlenmektedir. Kendi kendine yeterlilik seviyelerine ulaşmaya çalışan sektörlerdeki üretkenlik diğer alt sektörlerle de

yayılmaktadır. Birincil üretim sektörü, kanatlı hayvan ve yumurta, büyükbaş hayvan, sebze ve meyve mahsulleri üretimi gibi alt dallardan oluşmaktadır. Bu alt dalların diğerlerine göre daha fazla istihdam yaratıcı ve uzman yetiştirici sektörler olduğu söylenebilir.

Ayrıca gıda işleme sektörü, küresel pazara sızabilecek helâl ürünlerin geliştirilmesi yoluyla aşama kaydetme potansiyeline sahiptir. Tarım ve Tarım Bakanlığı yetkililerinin ve personelinin, insan kaynakları geliştirme faaliyetleri ve yerel / uluslararası eğitim / konferans / atölye çalışmaları / toplantılarına katılımı yoluyla teknik yetkinliklerini arttırmaya yönelik çabalar sarf edilmektedir. Agroteknoloji Parkı'nın kurulmasıyla araştırma ve geliştirme faaliyetlerine verilecek önem vurgulanmak istenmiştir. Bruney ülkesi hâlihazırda %25 olan pirinçte kendine yeterlilik düzeyini, 2035 yılına kadar %65'e yükseltmeyi hedeflemektedir.

Kamboçya, ASEAN ülkelerinin belki de en zayıf halkası konumundadır. 1960'lı yıllarda tarımsal politika başarısında beşinci sırada yer alırken; o yıllardan sonra günümüze kadar hiçbir ilerleme kaydedememiş ve çoğunlukla son sırada yer almıştır. Halkın büyük bir çoğunluğu kırsal alandadır ve tarıma bağımlıdır. Bu nedenle, tarım sektörü yerel üretim ve istihdam yaratmada büyümeyi teşvik etmek ve yoksulluğu azaltma, ekonomik büyüme ve ülkenin sosyo-ekonomik gelişimine katkıda bulunmak için çok önemlidir. Kamboçya ekonomisi, son yıllarda hızlı ekonomik büyüme gösterse de, kişi başına düşen gelir 1993 yılında 240 ABD dolarından, 2012'de yaklaşık 1000 ABD dolarına yükselebilmektedir. Genel olarak, tarım sektörü, yağış miktarına ve diğer doğal faktörlere bağlı olarak, yıllık ortalama % 3-4 oranında büyümektedir. Kamboçya'nın tarım sektörü dört ana kategoriden oluşmaktadır: Tahıllar, balıkçılık, ormancılık ve hayvancılık. Ancak katma değeri daha düşük olan tahılların bu sıralamada %55 ile ilk sırada olması, tarımsal üretim değerini düşüren en büyük etkidir. Özellikle, yem bitkisi üzerinde uzmanlaşmış var olan hayvancılığın geliştirilmesi temel hedef olmalıdır. Ekili alanın %80'inden fazlasını işgal eden çeltik, en fazla üretimi yapılan üründür. Çeltik, sadece ortalama bir Kamboçyalı için temel bir besin kaynağı değil, aynı zamanda ülkenin en önemli tarımsal ihracat ürünüdür. Bu nedenle, tarımsal büyümenin, yoksulluğun azaltılmasının ve ulusal ve evsel gıda güvenliğinin en büyük itici gücü olarak kabul edilmektedir. Kamboçya'nın tarım sektörü düşük verimlilik, arazilerin eşitsiz dağılımı, yüksek girdi maliyetleri, yetersiz teknolojik gelişme ve yayım hizmetlerinin eksikliği ile sınırlı büyüme göstermektedir. Tarımsal sulama altyapısının eksikliği, zayıf pazarlama ve ulaşım ağı, sınırlı ve maliyetli kredi düzeni ve iklim değişikliği, diğerler olumsuz koşullar olarak nitelendirilebilir.

Kamboçya hükümeti son yıllarda pirinç ve kauçuğa özel olarak odaklanarak, tarımsal üretkenliği ve çeşitliliği arttırmaya çalışmıştır. Toprak reformu ve madencilikten elde

edilen kârlılığı arttırmak, balıkçılık reformu ve ormancılık reformu da diğer politika ayaklarını oluşturmuştur. Sonuç olarak, Kamboçya, son 10 yılda tarla, kaju fıstığı, kauçuk, susam ve mısır da dâhil olmak üzere, birçok üründe tarımsal üretimde ve ihracatta fazlalıkta önemli bir artış sağlamıştır. Özellikle, ihtiyaç olan sektörlerle yönelim, politika odağını oluşturma ve dirayetli bir yapı ile belirli bir noktaya gelirse de, diğer ASEAN ülkeleri ile karşılaştırıldığında bu ilerleme düşük kalmıştır. ASEAN'ın daha etkili çalışması halinde belki de, bu oluşumdan en fazla yarar sağlayacak olan ülke Kamboçya'dır. Zira elde edilecek her kredinin, tarıma uygulanacak her ortak politikanın, ülke nüfusunun %80'ine sirayet etmesi söz konusudur.

Endonezya genel ekonomik koşullara da bağlı olarak bu çalışmanın analizinde üçüncü sırada yer almaktadır. Endonezya özellikle, kendine yeterlilik politikalarını gerçekleştirmek için sürekli olarak yeni tarım alanları oluşturmaktadır. Bu bazen orman alanlarının yok edilmesiyle de sonuçlanmaktadır. Yukarıda da bahsedildiği üzere, aslında elde edilen tarımsal büyümenin önemli bir bölümü, hesaba katılmayan sosyal kayıplara gitmektedir. Endonezya hükümeti kendine yeterlilik plânı çerçevesinde, 2019 yılı sonuna kadar çeltik, mısır ve soya ürünlerinde %100 kendine yeterlilik düzeyi hedeflemiştir. Bunu gerçekleştirmek için, bilimsel araştırmalara gereken önemi vermek yerine, tarım alanı genişlemesini tercih etmektedir. ASEAN faaliyetleri daha etkin oluşacak olursa, Birliğe en fazla katkıda bulunacak ülkeler arasındadır. Ancak genişleyen arazi miktarı ile de, olası birlik bütçesinden en fazla pay alan ülkelere olabilir. Dış ticarete kauçuk önemli bir Endonezya ürünüdür. Çin ve Hindistan ile rekabet halinde olan Endonezya, bu alandaki katma değer sağlama şansını iyi değerlendirebilirse, tarımsal ürün değeri kriterinde iyi konuma gelebilir. Ancak, Endonezya'nın 1980'lerden beri arazi genişletme çabaları sürdürülebilir tarım kriterinde geri kalmasına neden olmaktadır. Endonezya tarım sektörünün en önemli yapısal sorunu ise, işletme başına düşen arazi miktarı olduğu söylenebilir. Bu sorunun aşılması halinde, ASEAN ülkeleri arasında daha iyi konuma gelebilir.

Laos ve Vietnam hemen hemen benzer tarımsal sorunlarla mücadele etmektedir. Tarım alanlarının parçalılığı ve küçük olması, mülkiyet sorununun yarattığı sıkıntılar ve çeltiğe dayalı bir sistemin varlığı bu ülkelerdeki başlıca sorunlardır. Bu ülkelerde, belirli bir süre daha kişi başına düşen gelirlerin stabil kalacağı öngörülürse, çeltik üretiminin arttırılmasına yönelik gıda güvencesi politikalarını uygulamalarını normal karşılamak gerekir. Zira Vietnam özellikle verimliliği %2,5 oranında arttırmayı hedeflemektedir. Ayrıca, her iki ülke de çeltik ekim alanlarını arttırmak için politikalar geliştirmektedir. ASEAN üyeliği ve olası ortak tarım politikası çerçevesinde Kamboçya'dan sonra en zayıf halkalar bu iki ülkedir. Birbirine sınır bu iki ülkenin toplam faktör verimliliği de düşüktür. Özellikle, ucuz girdi temini bir başka alternatif tarım politikası olarak gündeme getirilmelidir. Zira girdi kullanım miktarının arttırılmasıyla

ürün miktarında da artışların gözlenmesi kaçınılmazdır. İklim değişikliğine bağlı bir durumun yaşanması da, bu iki ülkenin adaptasyon stratejilerini geliştirmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Myanmar'da tarım sektörü ekonominin bel kemiğidir. Tarım sektörü, gayri safi yurtiçi hasılanın %37,8'ine katkıda bulunur, toplam ihracat kazancının %25-30'unu oluşturur ve iş gücünün %70'ini istihdam etmektedir. Myanmar, huzurlu, modern ve gelişmiş bir ülke kurma çabalarında 12 siyasi, ekonomik ve sosyal hedef belirlemiştir. Temel ekonomik hedeflerden biri, "Tarımın temel olarak geliştirilmesi ve ekonominin diğer sektörlerinin her yönden gelişmesidir". Myanmar, tarım politikalarını üç ana başlıkta genelleştirerek strateji belgesini uygulamaktadır. Bu üç başlık fiziki altyapının geliştirilmesi, hukuki altyapının geliştirilmesi ve piyasa düzenlemeleri olarak sıralanabilir. Bu üç maddenin alt başlıklarında ise genel olarak üretici maliyetlerini düşürücü, tüketicilerin makul fiyatlardan gıda ürünlerine kavuşmasını sağlayan ve arazi parçalanmasını önleyecek hukuki altyapıyı düzenleyen politikaları uygulamaya koymuştur. Diğer ASEAN ülkeleri arasında orta sıralarda yer alan Myanmar'ın daha iyi bir konuma gelebilmesi için iklim değişikliği adaptasyon stratejilerine yatırım yapmasının gerekliliği söylenebilir.

Filipinler tarihsel süreç içerisinde incelendiğinde, tarım sektörünü 1960-70'li yıllarda iyi yönettiği söylenebilir. Ancak, ülke büyüklüğü ve nüfus artışıyla beraber etkinlik kaybına uğrayan Filipinler, optimal tarım politikalarından sapma göstermiştir. TOPSIS ve ELECTRE sonuçlarına göre, son sıralarda yer almaktadır. Tarım sektöründe teknoloji kullanımının yaygınlaştırılması için çalışmalar başlatan ve son yıllarda tarım ihracatçısı ülke olma konumunu kaybeden Filipinler'in, teknoloji alanındaki ilerlemelerin oluşması halinde bölge ülkeleri arasında öne çıkabileceği söylenebilir.

Singapur, topraklarının çok küçük bir bölümünde tarımla uğraşmaktadır. Bölge ülkeleri arasında, teknolojik altyapı açısından gelişime açık olduğu söylenebilir. Eğer tarım teknolojisi bölgede gelişecekse, Singapur'un bu noktada merkez olabileceği söylenebilir. Ülke, tarım ürünleri ithalatçısı olup; kozmopolit yapısıyla diğer ülkelerden ayrılmaktadır. Çin'in desteğiyle önemli bir hassas tarım üssü olabilir. Teknolojiyi tarıma aktarmak beşeri sermaye ile de yakından ilgilidir. İnsan kaynakları yeteneğinin artırılması önemli bir olgudur. Bu nedenle, bölge ülkelerinde iyi eğitim standartları oluşturmak önemlidir. Tarımsal eğitim bu ülkelerde desteklenmeli, üniversite sayısı artırılmalıdır. Her bölgeye özgü ürünlerin araştırıldığı araştırma merkezleri de önemli işlevler görebilir. Tarımda teknoloji kullanımı konusunda derin bir anlayış ve zihniyet değişikliğine de ihtiyaç vardır. Tarımsal sürdürülebilirliği oluşturmak için uzun vadeli planlar yapabilen yetişmiş insan gücüne ihtiyaç duyulmaktadır.

Malezya ve Tayland bölge ülkeleri içerisinde tarım politikası dizayn etme açısından en iyi iki ülke durumundadır. Bu iki ülkenin üstünlüğü, endüstriyel tarım ürünleri üretimiyle ortaya çıkmaktadır. Tayland dünya kauçuk üretiminde ilk sırada yer alırken, Malezya palm yağı üretiminde önemli bir konumdadır. Bu ülkeler, diğer ülkelere örnek olabilecek tarım politikaları açısından bakıldığında, bölge ülkelerinden pek ayrılmamaktadır. Ancak, güçlü ekonomik yapıları ile tarımsal altyapıya daha fazla önem verildiği söylenebilir. Malezya, kırsal nüfusu %25'in altına çekmeyi başarmıştır. Tayland ise kalabalık kırsal nüfus ile baş etmek durumundadır. Tarım işçisi başına düşen birim gelire bakıldığında, Malezya'nın üstünlüğü göze çarpmaktadır. Ayrıca, bölge ülkeleri arasında sanayi ve tarım sektörlerini birlikte hareket ettirebilen ülkenin Malezya olduğu söylenebilir.

Veri yetersizliği açısından araştırma kapsamına alınmayan, ancak ülkelerin tarım politikalarında başarılarını belirleyen bir başka önemli faktör de, tarıma ayrılan bütçe olarak gözlemlenmektedir. 2018 yılı verilerine bakıldığında bu araştırma konusu ülkeler arasında tarıma ayrılan bütçe açısından şöyle bir sıralama ortaya çıkmaktadır: Tayland (3,5 milyar Dolar), Endonezya (1,7 milyar dolar), Malezya (1,5 milyar dolar), Filipinler (1,1 milyar dolar), Vietnam (884 milyon dolar), Myanmar (676 milyon dolar), Kamboçya (105 milyon dolar), Brunei (23 milyon dolar). Singapur ve Laos için tarıma ayrılan bütçe konusunda veri bulunmamaktadır.

Malezya, Tayland ve Endonezya'nın tarım sektöründeki başarılarında, tarıma ayrılan bütçenin etkili olduğunu söylemek mümkün olacaktır. Malezya tarıma ayrılan bütçe açısından üçüncü sırada yer almaktayken, araştırma kriterlerine göre yapılan sıralamada ilk sırada yer almıştır. Bu bağlamda, Malezya'nın bütçesini daha etkin kullandığı sonucuna varmak mümkün olabilir. Ülkenin bu konudaki başarısının temelleri araştırılıp diğer ASEAN ülkelerinin de bu tecrübeden yararlanması Birlik tarafından hedeflenebilir. Bu durumda, ikinci ilgi çeken ülke ise Filipinlerdir. Filipinler tarıma ayrılan bütçe açısından ilk dört içinde yer almasına rağmen, 2016 yılı sıralamasında ASEAN ülkeleri arasında sonuncu olarak yer almıştır. Bu açıdan bakıldığında söz konusu durum, ülkede tarıma ayrılan kaynakların yönetimi ile ilgili bir sorun olduğuna işaret ediyor olabilir. ASEAN tarım politikaları kapsamında bu sorunun kaynaklarının belirlenmesi ve ülkenin kaynaklarını etkin kullanmasına destek olma konusunda çalışmalarda bulunabilir. Elbette ki, ülkelerin tarıma ayırdıkları bütçeler ülkenin genel gelirleri ile doğrudan ilgilidir. Ekonomik açıdan daha başarılı olan ülkelerin tarıma ayıracakları payın daha yüksek olması beklenmektedir. Ancak, ASEAN ortak tarım politikaları oluştururken üye ülkelerin tarım bütçelerine ek kaynak yaratma ve bu bütçenin etkin kullanımı konusunda ülkelere destek sağlayacak politikalar geliştirme konusunda çalışmalar yapılabilir.

Sonuç

TOPSIS ve ELECTRE, yaklaşımlarından elde edilen sonuçlar da göstermiştir ki, tarım sektörünün gelişimi genel ekonomik yapı ile yakından ilişkilidir. Ekonomisi güçlü ülkeler, daha sağlam tarım politikaları üretebilmektedir. Ancak Malezya ve Tayland'ın, dünyanın daha gelişmiş bölgeleriyle karşılaştırıldığında halen kalkınmakta olan ülkeler sınıfında oldukları gerçeğini de unutmamak gerekir. Bölge ülkelerine yönelik tarım politikası önerileri genel olarak tarımsal kalkınmanın ilk aşamalarını tecrübe eden ülkeler için önerileceklerden farklı değildir. Bunları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- Yüksek verimli ve kaliteli tohumların üretimini ve kullanımını yaygınlaştırmak.
- Gelişmiş tarım teknikleri konusunda çiftçilere tarımsal yayım hizmeti sağlamak.
- Sürdürülebilir tarımsal kalkınma için gerekli araştırma ve geliştirme altyapısını oluşturmak
- Çiftçilerin hukuki sorunlarını çözmek ve menfaatlerini korumak.
- Çiftçi gelirlerinin belirli seviyenin altına düşmemesini sağlamak
- Üretim maliyetlerini düşürmeye, kaliteli ürün üretimini arttırmaya, pazarları geliştirmeye ve güçlendirmeye yardımcı olmak.
- Geleneksel tarım teknikleri yerine mekanizasyona geçişi sağlamak. İklim değişikliğine uyumlu tohum üretimi ve sulama sistemlerinin genişletilmesini sağlamak.
- Tarımsal altyapıyı güçlendirmek, verimsiz sulama, pompalama ve yeraltı su sistemlerinde yenileme ve bakım çalışmaları yapmak.
- Tarım sektörünün gelişmesi yoluyla kırsal kalkınmayı ve yoksulluğu azaltma faaliyetlerini desteklemek.
- İleri tarımsal teknolojinin ve ticari tarımsal üretimin gelişmesi için tarım sektörüne yerel ve uluslararası yatırımları teşvik etmek.
- Hukuki altyapıyı çiftçiler ve kırsaldaki insanlar için faydalı olacak şekilde geliştirmek.

Çalışmada kullanılan yöntemler, geliştirme potansiyeline sahiptir. Farklı ağırlıklar verilerek, yeni değişkenler eklenerek simülasyonlar yapılabilir. Tarım teknoloji kullanım düzeyi, tarımsal kimyasal kullanım düzeyi, hayvancılık ve deniz ürünleri ile daha spesifik veriler kullanılarak araştırma geliştirilebilir. Ancak, tüm bunlar düzenli verilere ulaşmak ile ilgilidir.

Bu açıdan bakıldığında ASEAN'a üye ülkelerin neredeyse tamamında veri sıkıntısı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu kapsamda, ASEAN ortak bir tarım

politikasına ulaşmak istiyorsa, öncelikli olarak son sıralarda yer alan ülkelerde, sonra da ilk sıralarda yer alan ülkelerde tarımsal yapıyı ortaya çıkaracak veri toplama çalışmalarına başlamalıdır. Eksik verilerle verilecek kararlar uzun dönemde Birlik üyelerine ihtiyaç duydukları desteğin götürülmesinde sıkıntılar yaratacaktır. FAO gibi bazı uluslararası kaynaklardan bu ülkelerin tarımı hakkında genel bilgi sahibi olmak söz konusu iken, bölgesel çalışmaların bu tür uluslararası kurumlardan daha etkin yapılabileceği ve elde edilen verilerin daha sağlıklı olacağını söyleyebilir.

TOPSIS ve ELECTRE yöntemleri gibi çok kriterli karar verme yöntemleri farklı değişkenleri kullanarak alternatiflerin tek bir potada değerlendirilmesini sağlar. Böylece, alternatifler arasında karşılaştırma yapmak kolaylaşır ve aralarında seçim yapmak mümkün olur. Bu çalışmada yapılan karşılaştırma ile seçimden çok, belli bir sıralamaya ulaşmak ve bu sıralama aracıyla gelecekteki ASEAN ortak tarım politikası oluşturma çabalarına destek olmak hedeflenmiştir.

Araştırma kapsamında elde edilen TOPSIS ve ELECTRE sonuçları arasında önemli farklılıklar gözlemlenmemiştir. Daha önce iki yöntemin birlikte kullanıldığı çalışmalarda da, özellikle ilk sıralarda çok büyük değişimler olmadığı görülmektedir. Nitekim iki yöntemin aynı anda kullanıldığı benzer çalışmalarda, sıralamalar arasında çok büyük farklılıklar görülmemiştir (Yalçiner ve Karaathı, 2018; Alper ve Başdar, 2017).

Araştırma konusu kriterler kapsamında Kamboçya, Laos ve Vietnam tarım konusunda diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, açıkça dezavantajlı durumdadırlar. Söz konusu ülkeler geçmişten günümüze bu dezavantajlarından sıyrılmayı başaramamışlardır. Bu durumda, ASEAN tarım politikaları oluştururken öncelikle araştırmanın son sıralarında yer alan ülkelerin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmalıdır. Genel olarak bakıldığında ASEAN bölgesinde yer alan ülkelerde tarımın gelişmesine ve kalkınmasına yönelik hedeflerin, diğer gelişmekte olan ülkelerle benzer şekilde belirlenmesi gerektiği söylenebilir. Ancak bu hedeflere ulaşmak için ASEAN'ın kaynaklarını finansal ya da teknik bilgi öncelikli olarak sıralamanın son kısımlarında yer alan ülkelere yönlendirerek gözle görülür sonuçlar elde edilmesini hızlandırabilecektir.

Kaynakça

- Alper, D., Başdar, C. 2017 A Comparison of TOPSIS and ELECTRE methods: an Application on the Factoring Industry. *Business and Economics Research Journal* 8(3). (627-646).
- FAOSTAT, FAO istatistik sayfası www.fao.org
- Madiyoh, A. (2020). "Güneydoğu Asya Ülkeler Birliği'ne Üye Ülkelerin (ASEAN) Tarım Sektörlerinin Çok Kriterli Karar verme Yöntemleri İle İncelenmesi", Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Riesgo, L.; Gallego, A. J. (2015). *Handbook of Operations Research in Agriculture and the Agri-Food Industry*. International Series in Operations Research and Management Science. Springer Science+Business Media, New York, USA.
- Szudy, M. *Ture In The Southeast Asian Countries Under Globalization* (No. 218). Katowice. (2015)
- Triantaphyllou, E. (2000). *Multi-Criteria Decision Making: A Comparative Study*. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht.
- Yalçın, D., Karaath, M. 2018. Mevduat Bankası Seçimi Sürecinde TOPSIS ve ELECTRE Yöntemlerinin Kullanılması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 23(2): 401-423.

Yeniden Asya Açılımında Kazan-Kazan Müzakerelerinin Tesisi

Ünsal Sığrı

@ Prof. Dr.; OSTİM Teknik Üniversitesi,
E-posta: usigri@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-8870-7398

Özet

“Yeniden Asya Açılımı” adıyla anılan Asya kıtasına odaklanma çalışmaları, T.C. Dışişleri ve Ticaret Bakanlıklarının liderliğinde, birçok farklı kamu ve özel kuruluş ve birlik tarafından, ülkemizin hızla gelişen Asya kıtasına odaklanma amacıyla yürütülmektedir. Türkiye açısından açılım; eğitim, savunma sanayii, yatırımlar, ticaret, teknoloji, kültür, siyaset, diplomatik diyalog dahil geniş bir yelpazede farklılıkları gözeterek, bütüncül anlayışla iş birliğini kapsamaktadır. 1967 yılında 10 üyeli olarak kurulan Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN); son zamanlarda Çin, Avustralya, Güney Kore, Japonya ve Yeni Zelanda ile Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık Anlaşması (RCEP) imzalaması ile birlikte dikkat çekmektedir. Bu husus da, ülkemizin ilgili alana odaklanma motivasyonunu artırmıştır.

Türkiye ASEAN’a üye olmamakta birlikte, 2010 itibariyle ASEAN Dostluk ve İş birliği Anlaşması’nın bir tarafı olarak yer almakta ve Asia Cooperation Dialogue (ACD) forumunun, 2021 dönem başkanı olarak rol oynamaktadır. Buna ilâve olarak, 2017 yılı itibariyle Türkiye’nin ASEAN ile Sektörel Diyalog Ortaklığı statüsünün varlığı dikkat çekmektedir. Bu ortaklık anlaşmasının içeriği, geçen yıl imzalanan 2019-2023 Pratik İş birliği Alanları belgesi ile belirlenmiş olup, bu belgede ekonomik iş birliği alanları; ticaret ve yatırımlar, kamu-özel ortaklık projeleri, mikro ölçekli firmalar ve KOBİ’lerin iş birlikleri, turizm, madencilik, enerji ve yenilenebilir enerjiler, bilim ve teknoloji, inovasyon, Ar-Ge, gıda ve tarım olarak sıralanmakta ve çok geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Tüm bu çalışmalara ilâve olarak; Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), bölgedeki yedi iş konseyi ile ASEAN Çalışma Grubu kurarak, 2021 yılında ilgili sektörleri temsil eden STK’lar ile görüşerek sektör hedefli çalışmalar yapacak ve ayrıca, “Diplomatic ASEAN” adı altında AESAN üyesi ülkelerin büyükelçilerini ziyaret edecektir.

Tüm bu gelişmeler kapsamında, “Yeniden Asya Açılımı” kapsamında ivmelenen çalışmaların müzakere masalarına yansımaları da görülebilecektir. Farklı alanlarda ve farklı taraflar arasındaki müzakerelerde, müzakereci taraflar-ülkeler masadaki konulara farklı bakabilir ve farklı görebilir. Özellikle, değişen ve dönüşen dünyada ve (World of VUCA), bu müzakerelere tesir eden dış unsurların kapsamı ve şiddeti de hızla artacağından, müzakereler çok daha zorlu hale gelmektedir.

Yeniden Asya Açılımı’nda, farklı çıkarları olan ülkeler ve birlik birbiriyle olası bir iş birliği için müzakere masalarında ortak yollar arayacaktır. Bu kapsamda, ülkemizi anılan farklı platformlarda temsil edecek müzakerecilerin, “müzakerecilik alet-takım çantası” dolu olmalıdır. Bu yoğun müzakere süreçlerinde, “T tipi müzakerecilere” yani, hem konularında uzman olan ve hem de müzakereciliği iyi bilen müzakerecilerle ihtiyaç artmaktadır. T tipi müzakereciler, masada konuşulan konunun her şeyini bilecek ve aynı zamanda tüm açılım çalışmaları hakkında da genel bilgi sahibi olacak yapıda olmalıdır. Bu yaklaşımın üzerine, Türkiye ve ASEAN ülkelerinin karşılıklı ve ortak, “kazan-kazan müzakerelerinin tesisinde uygun müzakere stratejilerini masaya yansıtabilme de önem kazanmaktadır. Bu kapsamda; müzakere masasında sorunlar ve kişilerin farklı olduğunu unutmamak, masada

kişilere karşı yumuşak, gerekirse konuya karşı sert olmak, ihtiyaç alanlarına odaklamak, masadaki tüm olasılıklar üzerine çalışmak, objektif standartlara göre hareket etmek gerekli olacaktır.

Yeniden Asya Açılımlında, farklı çıkarları olan ülkeler ve birlik birbiriyle olası bir iş birliği için ortak yollar arayacaktır. Müzakere, ortak ve farklı çıkarlara sahip taraflar arasında uzlaşma sağlamayı amaçlayan bir etkileşim ve karşılıklı karar verme sürecidir. Müzakere sürecinde, çıkarları belli ölçüde çatışabilecek birden fazla taraf, faydalarına olacak bir anlaşma sağlama beklentisi ile etkileşim içerisinde stratejik olarak hareket ederler. Müzakereci, tarafları memnun eden bir uzlaşma varmak ve taraflar arasında bir anlaşma yapmaktır. Müzakere, bir tarafın düşüncelerini, isteklerini diğer tarafa zorla kabul ettirmesi değildir; bir tarafın diğerini mağlup etmeye çalıştığı bir etkileşim sürecini ifade etmemektedir. Müzakere ortaklaşa bir sorun çözme süreci olduğundan, önümüzdeki dönemdeki Yeniden Asya Açılımı'nda sıklıkla deneyimlenecek bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeniden Asya Açılımı, Müzakere, Kazan-Kazan, Müzakere Süreci, Müzakere Stratejileri, Müzakere Masası, Müzakere Ekibi.

Müzakere Kavramı

Yeniden Asya Açılımı'nda (YAA), farklı çıkarları olan ülkeler ve Birlik, birbiriyle olası bir iş birliği için ortak yollar arayacaktır. Müzakere, ortak ve farklı çıkarlara sahip taraflar arasında uzlaşma sağlamayı amaçlayan bir etkileşim ve karşılıklı karar verme sürecidir. Müzakere sürecinde çıkarları belli ölçüde çatışabilecek birden fazla taraf, faydalarına olacak bir anlaşma sağlama beklentisi ile etkileşim içerisinde stratejik olarak hareket ederler. Müzakereci, tarafları memnun eden bir uzlaşma varmak ve taraflar arasında bir anlaşma yapmaktır. Müzakere, bir tarafın düşüncelerini, isteklerini diğer tarafa zorla kabul ettirmesi değildir; bir tarafın diğerini mağlup etmeye çalıştığı bir etkileşim sürecini de ifade etmez. Müzakere ortaklaşa bir sorun çözme süreci olduğundan, önümüzdeki dönemdeki Yeniden Asya Açılımı'nda sıklıkla deneyimlenecek bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Müzakereler, iş birliği kültürünün bir parçasıdır. Yeniden Asya Açılımı da, taraflar arasında karşılıklı saygı üzerine inşa edilen ve ortak bir çözüm arayışıyla fikirlerin paylaşıldığı bir yaklaşımla sürdürülen müzakerelere sahne olmalıdır. Diğer yandan, bir müzakere sürecinin başarısını genellikle tek tarafın bilgi ve becerileri belirlemez. Müzakere sürecinde elde edilecek kararlar, sadece tek bir müzakere tarafının kararlarına bağlı değildir. Müzakerelerde birden fazla taraf birbirlerini etkileyen kararlar verirler; taraflardan biri, diğerinin söz ve davranışlarından etkilenir (Rubin, Pruitt, ve Kim, 1994), YAA'daki karşılıklı müzakerelerde de tarafların masaya oturduğu gibi masadan kalkması beklenmemeli, mutlaka tarafların birbirlerini etkileyeceği müzakere süreçleri beklenmelidir. Üstelik bir taraf, karşı tarafın sonuçlarını etkileyebileceklerini ve kendi sonuçlarının da etkileneceklerini bilir. Müzakere tarafları arasındaki bu durum karşılıklı bağımlılık kavramı ile ifade edilir. Bu bakımdan, müzakere tarafları, stratejik biçimde davranmak ve davranışlarının diğer taraflar üzerinde bırakacağı etkileri tahmin etmek isterler. Karşılıklı bağımlılık altında karar verme süreci stratejik bir karar verme sürecidir (Moore, 2016).

Yeniden Asya Açılımı müzakerelerinde, taraflar arasında karşılıklı bağımlılık altındaki karar verme durumunun, masadaki müzakereleri dinamik bir sürece dönüştürmesi beklenebilir. Ülkemizin müzakerecileri de Yeniden Asya Açılımı'nda bu dinamik yapıya hazır olmalıdır. Müzakereler, tarafların gündeme getirdikleri konulara, verdikleri bilgilere, yaptıkları tekliflere, en genel ifadeyle söz ve davranışlarına bağlı olarak devamlı güncellenen bir süreci ifade eder. Dolayısıyla YAA müzakere süreçlerinde, devamlı değişen koşullara hızla uyum sağlamak gerekir. Bu süreçte, müzakere tarafları arasında karşılıklı ayarlanma durumu vardır. Müzakere “tek kişilik şov” değildir, müzakeredeki bir taraf, diğer tarafın söylediklerine, tekliflerine göre kendini ayarlamalıdır. Etkili bir müzakereci, kendi söz ve davranışları karşısında diğer tarafın ne yapacağını tahmin etmeli, diğer tarafın söz ve davranışları karşısında ise ne yapması gerektiğini düşünmelidir (Fisher ve Ury; 2012).

Müzakere Süreci

Yeniden Asya Açılımı'nda ülkemiz müzakerecilerini de bekleyen, müzakere süreçlerinin aşağıda sıralayacağımız üç temel aşaması bulunmaktadır:

Hazırlık ve plânlama aşaması: Müzakere uzmanları, hazırlık ve plânlama aşamasının müzakerenin en önemli aşaması olduğu konusunda hemfikirdir. İyi hazırlık ve plânlama, başarılı müzakere sonuçları elde edilmesiyle yakından ilişkilidir. Müzakerelerde hazırlık ve plânlamanın yeterli biçimde yapılması müzakere sürecinde farklı yaklaşımların üretilmesini sağlar; taraflar arasında ortak zemin bulunabilmesine imkân verir ve taraflarca kabul edilebilir anlaşmalar yapılabilmesinin yolunu açar. Hazırlık ve plânlama aşamasında yapılacak önemli faaliyetler aşağıda yer almaktadır:

Müzakerelerin yürütüleceği yerin tespiti: Taraflar arasındaki müzakerelerin nerede yürütüleceği önemlidir.

Müzakerelerin zaman plânlaması: Mevcut süreler çerçevesinde, taraflarla kaç oturum yapılacağı, müzakere oturumlarının ne kadar süreceği gibi konuları müzakereci dikkate alır. Zamanlama ile tarafların müzakere gücü arasındaki ilişki kurulabilir. Müzakere sürecinde vakit kaybına tahammülü olmayan taraflar, müzakere sürecinde daha aceleci, bir anlaşmaya varma konusunda daha istekli ve sabırsız olurlar. Müzakere sürecinin bir an önce sonuçlanmasını isterler. Bu tutuma sahip tarafların, müzakere sürecinde pazarlık güçleri daha düşük olur. Aksine, müzakere sürecinin uzamasından doğacak kayıpları daha düşük olan taraflar hemen uzlaşmaya varma konusunda daha isteksiz, müzakere sürecinde serinkanlı ve daha sabırlı olurlar. Anlaşmaya varma konusunda acelesi olmayan tarafların ise müzakere güçleri daha yüksek olur.

Taraflar arasında hazırlık toplantısının yapılması: Taraflar arasında çekirdek bir ekip ile yapılan ön görüşmeler ve özel oturumlar gibi hazırlık toplantıları, olumlu bir müzakere ortamına zemin hazırlanması bakımından yararlıdır.

Müzakere gündeminin oluşturulması: Gündem, görüşülecek konuların ve bu konuların görüşme sırasının ortaya çıkarılmasını sağlar. Diğer tarafın olası gündem önerileri de dikkate alınmalıdır. Müzakere masasına gelecek konuların sayısı ve karmaşıklığı, tarafların uyuşmazlığın esasına ilişkin farklı bakışları, taraflardan biri veya tamamının gündem konularına ilişkin tutumları gündemin oluşturulmasında belirleyici olur. Müzakerede hangi konuların hangi sırada ele alınacağı ile ilgili olarak genel veya tek bir doğru bulunmamaktadır. Ancak geçmişteki konuların halledilmesi çözüme varmayı kolaylaştıracak ise geçmişe ait konuları önce ele almak ve ardından mevcut sorunları görüşmek makul bir yaklaşım olacaktır. Antik Yunan Filozofu Socrates, "Fikir ayrılıklarınızın olduğu konulara geçmeden önce hemfikir olduğunuz konuları tartışın" der. Bu durum, günümüzde de geçerlidir. Öncelikle, nispeten kolay uzlaşmaya varılabilecek konulardan başlanması ve gündemindeki zor konuların müzakerelerde sona bırakılması genel kabul gören bir yaklaşımdır.

Müzakere usulünün ve temel kurallarının tespiti: Müzakere usul ve temel kuralları, hazırlık ve plânlama aşamasında tespit edilir. Usul ve kuralların tarafların dikkatine sunulabilmesi için açık konuşması çok değerli bir fırsattır. Müzakereci tarafından fiilen müzakereler başlamadan önce bir açık konuşmasının yapılması, hazırlık ve plânlama aşamasını fiilen müzakere aşamasına bağlayan kritik bir husustur. Usul ve kuralların taraflarca iyi anlaşılması, müzakere sürecinin sağlıklı yürütülebilmesine ve kazan-kazan ortamının yaratılmasına yardımcı olur.

Olumlu ilk izlenimin tesisi: Müzakereci ilk görüşmede diğer tarafı etkileyebilmelidir. Etkilemenin odağında manipülasyon değil, samimiyet ve iyi niyet olmalıdır. Bunun için Aristo'nun, etkili söz söyleme sanatı ile etkilemeyi anlattığı *Retorik* adlı kitabında anlattıklarına dikkat etmelidir:

Ethos: Bireysel İmaj-Karakter-İtibar-Dinleyiciler-Şık giyim

Logos: uzmanlığı kanıtlayacak söylemleri oluşturmak için Sağlam Araştırma-İçerik-Argüman-Kanıt-Veriler

Pathos: Duygulu-Etkili-Butik Sunum ile Etki yaratmak + Prova

YAA müzakerelerinin hazırlık ve plânlama aşamasına ayrılacak zaman ve çaba, ilgili tarafların masaya daha olgunlaşmış düzeyde çıkmalarını sağlayabilecek ve böylelikle uluslararası arenada sürecek olan görüşmeler daha sağlıklı bir düzleme çekilebilecektir.

Müzakereye giriş ve yürütme aşaması: YAA müzakerelerinde hazırlıklarını tamamlayan tarafların masada yerlerini almasıyla birlikte, açış konuşmalarının ardından müzakere gündemi ele alınır.

Müzakere gündemi konusunda mutabık kalınmasının ardından müzakere aşaması fiilen başlar. Bu aşamada, ele alınacak konular ve görüşler tartışılır; sorular sorulur, cevaplar verilir; pozisyonlar ve ihtiyaçlar ortaya konur, tartışılır; seçenekler üretilir, değerlendirilir ve her iki tarafça uygulanabilecek çözüm seçeneğine karar verilir. Müzakere yaklaşımları, stratejileri ve taktikleri bu aşamada kullanılır. Süreç esnasında taraflar arasında dinamik bir etkileşim ortaya çıkar. Bu etkileşim çerçevesinde ilk teklifler verilir; karşı teklifler alınır; tavizler alınır, verilir; taraflar hedef noktalarına ulaşmak üzere müzakere yürütürler.

Müzakerelerin yürütülmesi aşamasında yaşanan soruna yönelik olarak tarafları çözüme götürebilecek olası seçenekler üretilmeye çalışılır. Bu ortamda, müzakereci tarafından yaratıcı düşünce olabildiğince desteklenir. Üretilen seçenekler arasından, uygulanabilir olan çözüm önerileri belirlenip geliştirilir. Müzakereler devam ederken her iki taraf için de uygun, uygulanabilir ve adil olan çözümün birlikte bulunabilmesi amaçlanır.

Görüşmelerde tarafların birbirlerini suçlamadan, karşılıklı sağlıklı bir iletişim kurarak, sorunlarını müzakere ederek konuşabildiklerinde olumlu bir müzakere süreci işlemeye başlar. Bu süreçte, zıtlıklar yerine ortak gereksinimlere odaklanılmalıdır. Her iki taraf da, yaşanan çatışmayla ilgili algılarını netleştirmeli ve masada konuşulan konuları algıladıkları biçimiyle rahatça ve açıkça dile getirmelidir.

Sonuçlandırma ve anlaşma yapma aşaması: Müzakere sürecinin icrası esnasında yürütülen tüm faaliyetler, tarafların bir anlaşma yapması içindir. Anlaşma sağlanması, müzakere sürecinin son aşamasıdır. Anlaşma sağlayamamak da, bir müzakere sonucu olarak görülebilir. Müzakereci, tarafların uzlaştığı noktaları bir anlaşma metni ile sonuçlandırır. İyi bir anlaşma kalıcı olmalıdır. Anlaşma metni sadece anlaşma maddelerinin bir araya getirilmesi değil, ortak bir anlayışın tesisi anlamına gelmektedir. Müzakereleri kesin olarak noktlayan anlaşma metinleri, sonradan endişeye yer bırakmayacak şekilde açık olmalı ve geleceğe ait müzakere konularını da öngörerek kaleme alınmalıdır. Özellikle, YAA müzakerelerinin çok taraflı yapısı dikkate alındığında, müzakerelerin sonuçlandırılmasıyla birlikte sağlanması hedeflenen anlaşmaların açık, net ve sonraki süreçleri de tanımlar nitelikte kaleme alınması gerekmektedir.

Kazan-Kazan Müzakereleri

Kazan-kazan müzakereleri *ihtiyaç temelli müzakerelerdir*, tarafların pozisyonları ve taleplerinden ziyade, birlikte elde etmek istedikleri menfaatlerini tesis edecek olan ihtiyaçların tatmin edilebilmesi taraflar için önemli olacaktır. Bu müzakere anlayışına göre, YY müzakerelerinde iş birliği yapılarak ve müzakere pozisyonları, yani talepler yerine ihtiyaçlara odaklanılarak, taraflara düşen paylar artırılabilir ve tüm taraflara kazanç sağlayacak birtakım yollar bulunabilir. Böylece tarafların toplam faydası, mümkün olan azami düzeye çıkarılmaya çalışılır.

Kazan-kazan müzakeresinin ortaya çıkması için bazı koşulların bulunması gerekir. İlk olarak, taraflar, rekabet etmek yerine iş birliği yapmaktan ve birlikte çalışmaktan fayda göreceklarine inanmalıdır. Bu inanç, tarafların ortak amaçlar etrafında bütünleşebildiklerinin bir işaretidir. İş birliği yaparak daha fazla fayda göreceklarine inanan ve ortak amaçlar doğrultusunda bir araya gelebilen taraflar ortak çözümlere ulaşmada istekli olurlar. Böylece taraflar, sadece kendi hedefleri peşinde koşmaktansa her iki tarafa da yarar sağlayan ortak bir amaca ulaşmada yükümlülük altına girebilirler. Aksine, birlikte çalışarak fayda göremeyeceklerini düşünen taraflar, bir araya gelerek zaman ve çaba sarf etmeye gönülsüz olurlar. Bu durumda, çözüm üretmek için iş birliği yapmak istemezler. Tarafların birlikte çalışmak için motivasyonlarının yetersiz olduğu durumda müzakereci:

❖ Tarafların aynı gemide oldukları kavramını işleyerek tarafların ortak kaderi paylaştıklarını vurgulayabilir.

❖ Sinerji kavramına vurgu yaparak, tarafların ortaklaşa çalıştıkları takdirde tek başına kazabileceklerinden daha fazlasını elde edebilecekleri vurgulayabilir.

❖ Uzun vadeli bir bakış açısı benimsenerek, tarafların yüz yüze bakacaklarını ve müzakere bittikten sonra da birlikte çalışacaklarını vurgulayabilir.

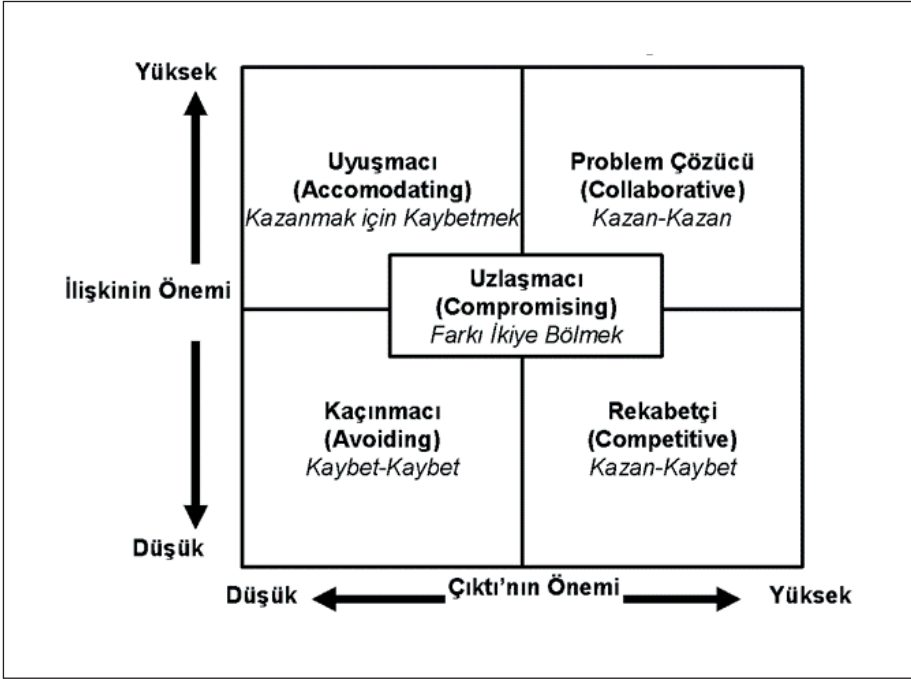
İkinci olarak, kazan-kazan müzakeresinin ortaya çıkması için taraflar arasındaki güven ilişkisinin kurulması önem taşımaktadır. YYA gibi ciddi uluslararası taraflar arasında icra edilecek olan müzakerelerin güven temeline dayandırılması önemlidir. Müzakerecinin masada güven tesis etmesi için ehliyetini ve samimiyetini diğer tarafa göstermesi faydalı olabilecektir. Müzakerecinin uzmanlığına inanan ve tarafların ihtiyaçlarına değer verdiğini gören diğer taraf, müzakereciye güvenecek ve bu güven tesisi de masada müzakerecinin nüfuz elde etmesini sağlayarak, müzakerelerdeki konuların çözümü konusunda taraflara olumlu etkide bulunabilecektir. Aslında, kazan-kazan müzakereleri ile taraflar arasındaki güven inşası arasında çift yönlü bir ilişki vardır. Kazan-kazan müzakeresi taraflar arasında güven inşa edilmesine katkı sağlar (Lewicki, Saunders ve Barry, 2009). Taraflar arasındaki güven ilişkisi, tarafları

birlikte çalışmaya teşvik eder ve kazan-kazan etkileşimini ortaya çıkarır. Taraflar birbirlerine güvendiklerinde, bilgi paylaşmaya istekli olurlar; ihtiyaçlarını ve pozisyonlarını açıklamaya eğilimli olurlar. Aksine, taraflar arasındaki güvensizlik birlikte çalışmayı engeller. Birbirlerine güvenmeyen taraflar savunmacı davranırlar. Genellikle, söylenenlere inanmazlar ve perde arkasından bilgilerin doğruluğunu veya yanlışlığını devamlı olarak araştırma eğilimi sergilerler.

Kazan-kazan müzakeresinin ortaya çıkması için üçüncü bir koşul ise taraflar arasında önkoşulsuz, temiz ve doğru iletişimin kurulabilmesidir. Taraflar kendileri hakkında bilgi paylaşmaya istekli olmalı, genelleme ve belirsizliklerden uzak durmalı, istekleri ve öncelikleri hakkında belirgin konuşmalı, anlaşılmayan konularda açıklamalar getirmeli ve konuların aydınlatılmasını isteyebilmelidir (Karrass, 1995). YAA müzakerelerinde özellikle, çok dilli müzakere süreçlerinde iletişim kayıplarını ve kazalarını en aza indirmek için, iletişimi destekleyecek olan uzmanların, raportörlerin ve çevirmenlerin nitelikli profesyonellerden seçilmesi, müzakerelerin sağlığı ve geleceği için çok önemlidir.

Müzakere Stratejileri

Masada yürütülecek müzakerelerde taraflarca kullanılacak bazı müzakere stratejileri bulunur. Bunlar, müzakere tarzları olarak da adlandırılabilir. En iyi olarak nitelenebilecek, tek bir müzakere stratejisi yoktur. Uyuşmazlığın niteliğine, duruma, zamana, kişilere göre benimsenen müzakere stratejisinin uygunluğu değişebilir. Müzakere sürecinin durumuna göre, her bir stratejinin avantajları ve dezavantajları olabilir, bu durumda amaç avantajları artırmak ve dezavantajları azaltmak olmalıdır. ASEAN ülkeleri ve birliği ile Yeniden Asya Açılımı müzakerelerinde, müzakere edilecek tüm konularda aynı müzakere stratejisini izlemek, yanlış bir yaklaşım olabilmektedir. Bir müzakerede kazan-kazan sonuçlarının başarılabilmesi için müzakere stratejilerinin yerinde kullanılması önem taşır. Yaygın kullanım alanı bulunan İkili İlgili Modeli, aşağıda sıralanan beş farklı müzakere stratejisini esas alır (Kilmann ve Kenneth, 1977).

Bu modelde müzakere stratejileri *müzakere konusu ve ilişkiler* ekseninde tanımlanır. Tablodaki "çıktı" ifadesi, müzakere konusu anlamında kullanılır. Tablonun sol tarafında taraflar açısından ilişkinin önemi, altında ise çıktının önemi yer alır. Bir müzakerede kazan-kazan sonuçları ilişkilere ve çıktılara verilen önem arttıkça mümkün olabilmektedir. Kazan-kazan sonuçlarının ortaya çıkması, bir yandan müzakere konusunu elde etmek için ilişkileri feda etmemek, diğer yandan ilişkileri kurtarmak için müzakere konusunu feda etmemekle mümkün olabilir.

YAA müzakerelerinde ASEAN ülkeleri ile yaşanacak süreçlerde, yukarıdaki matriste belirtilen beş müzakere stratejisinin her birinin zamana, yerine, konjonktüre göre kullanılması ve yeri geldiğinde değiştirilmesi esas olmalıdır. Çünkü uluslararası ilişkiler arenası sürekli değişimlere imkân veren yapıları esas almaktadır.

Rekabetçi strateji: Tarafların, müzakerelere genellikle rekabetçi strateji benimseyerek başlama eğilimleri bulunur. Rekabetçi tarz, bazı konuların bir taraf için azami önem taşıması, bu konularda asla taviz verilememesi ve diğer tarafla uzun vadeli ilişkiler geliştirme konusunda istekli olunmaması durumlarında kullanılabilecek sert bir müzakere stratejisidir. Rekabetçi stratejiyi benimseyen taraf, müzakere çıktısına yüksek derecede önem verir; ancak bu kişinin karşı taraf ile ilişkilere verdiği önem derecesi düşüktür.

Kaçınmacı strateji: Bazı müzakerelerde veya bir müzakerenin seyri esnasında gerilim düşürülmek isteniyorsa veya hiç hamle yapmamanın herhangi bir hamle yapmaktan daha uygun olacağı değerlendiriyorsa kaçınmacı müzakere stratejisi uygulanabilir. Bu stratejiyi benimseyen taraf, hem kendi sonuçlarına hem de karşı tarafın sonuçlarına yeterince önem vermez. Ayrıca ilişkiye verilen önem de asgari seviyededir. Bu tarz bir müzakere stratejisinde taraflar çatışmanın ortaya çıkmasını istemez, uyuşmazlık görmezden gelinir ve etkileşim azaltılır.

Uyuşmacı strateji: Uyuşmacı stratejide, karşı tarafla ilişkiye verilen değer en üst seviyede, elde edilecek sonuçlara verilecek değer ise en alt seviyededir. Bu stratejinin benimsenmesi durumunda müzakere tarafı kendi isteklerini bir yana bırakır, karşı tarafın istediğini elde etmesine olanak sağlar. Taraflar sonradan kazanmak için müzakere çıktısına ilişkin anlık kayıpları göz önüne alırlar. Böylece inisiyatif karşı tarafa verilir ve müzakere masasındaki tansiyon düşürülmüş olur.

Uzlaşmacı strateji: Ele alınan konularda, her iki taraf için de zaman zaman bir orta noktada buluşma ihtiyacı doğar. Uzlaşmacı stratejide müzakere sonucuna ve ilişkiye verilen önem aynı düzeydedir. Müzakeredeki konuların çözümü için zaman nispeten sınırlı ise, sorunların kısa zamanda çözümlenmesi ihtiyacı ortaya çıkıyorsa ve her iki tarafın da ortak menfaatlerinin sağlanabileceği bir orta noktada buluşabilme olanağı varsa uzlaşmacı müzakere stratejisi kullanılabilir. Uzlaşmacı strateji, nispeten daha kısa bir zamanda ele alınan konulara çözüm bulunabilmesini sağlar. Bu tarzda bir müzakere yürütülmesi durumunda taraflar müzakere konusunu ikiye böler. Bu müzakere stratejisinde durum idare edilmiş olur, kazanan ve kaybeden taraflar olmaz ve tam bir tatmin sağlanamaz.

Problem çözücü strateji: Problem çözücü strateji, uzun vadeli uzlaşmayı ve kalıcı çözümleri beraberinde getiren bir stratejidir. Bu stratejide, hem müzakere konusuna hem de ilişkilere verilen önem üst düzeydedir. Taraflar ne tek başına müzakere sonuçlarına odaklanıp ilişkileri feda ederler, ne de sadece ilişkilere odaklanıp müzakere konusunu kaybederler. Bu strateji, her iki tarafın bakış açıları, görüşleri, bilgileri, becerileri ve yetkinliklerinin birleştirilmesiyle en uygun çözümlerin bulunabileceğini savunur. Böylece her iki taraf da ihtiyaçları tatmin etme imkânına kavuşurlar.

Sözün Özü: Kazan-Kazan İçin

En doğru ve tek bir doğru stratejinin her zaman, her durumda ve her kişiye karşı var olmadığını söyleyebiliriz. Her bir müzakere stratejisinin kendine özgü avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Müzakereci ve ona yardımcı olmaya çalışan müzakereci için önemli olan değişen duruma, zamana, kişiye ve konuya uygun olarak uygun müzakere stratejisinin uygulanmasını sağlayarak, avantajları artırmak, dezavantajları azaltmak olmalıdır (Sığırı ve Karabacak, 2019; Sığırı, 2018).

Bu kapsamda; Yeniden Asya Açılımı'nda ASEAN ülkeleri ile yapılacak olan görüşmelerde, her iki taraf ve taraflar arasında kazan-kazan sonucuna ulaşmak için temel müzakere ilkelerinin ısrarla ve uzmanlıkla hayata geçirilmesi önemlidir. Bu kapsamda YAA müzakerelerinde; müzakere masasında sorunların ve kişilerin farklı olduğunu unutmamak, masada kişilere karşı yumuşak, gerekirse konuya karşı sert olmak, ihtiyaç alanlarına odaklanmak, masadaki tüm olasılıklar üzerine çalışmak, objektif standartlara göre hareket etmek gerekli olacaktır.

Kaynakça

- Fisher, R. ve Ury, W. (2012). Evet Dedirtme Sanatı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını.
- Karrass C. L. (1995). Give and Take: The Complete Guide to Negotiating Strategies and Tactics (Revised Edition), Harper Business, US.
- Kilmann, R. Ve Kenneth, W. T. (1977). "Developing a Forced-Choice Measure of Conflict-Handling Behavior: The "MODE" Instrument". Educational and Psychological Measurement. 37: 309.
- Lewicki R.J., Saunders D.M. ve Barry B (2009). Negotiation – Readings, Exercises and Cases. McGraw-Hill Irwin, Sixth Ed.
- Moore, C. W. (2016). Arabuluculuk Süreci. (4. basımdan çeviri). (Abbas Türnüklü, Tarkan Kaçmaz, Mustafa Tercan, Çev. Ed.) Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Rubin, J.; Pruitt, D. ve Kim S.H. (1994). Social Conflict: Escalation, Stalemate and Settlement. (2nd Edition), McGraw-Hill Companies.
- Sığı, Ü., (2018). Müzakere. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Sığı, Ü., Karabacak, H. (2019). Müzakereci ve Uzlaştırıcı İçin Müzakere El Kitabı, İstanbul: Optimist Yayınevi.

MIKTA Yapılanması İçinde Türkiye ve Avustralya: Arka Plân, Beklentiler ve Roller

Gürol Baba

@ Doç. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi,
E-posta: gurolbaba@gmail.com,
ORCID: 0000-0001-9664-2363

Özet

Dünya politikasında bölgelerarasıcılığın, çok taraflılığın ve karşılıklı bağımlılığın artması, özellikle proaktif dış politika izleyebilme potansiyeline sahip devletlere çeşitli örgütlenmeler içinde seslerini daha iyi duyulabilme imkânı tanımaktadır. Özellikle, orta büyüklükteki devletler bu konuda önemli adımlar atmaktadır. MIKTA yapısı, son dönemde bu adımların öne çakanlarındandır.

MIKTA, Meksika, Endonezya, Güney Kore, Türkiye ve Avustralya'nın inisiyatifleri ile ortaya çıkarılmıştır. Yapılanma, 2013 Eylül ayında Meksika'nın ev sahipliğinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu toplantısının yanında, ilgili ülkelerin Dışişleri Bakanlıklarınca kurulmuştur. Her ne kadar birbirlerinden farklı nüfus, ekonomi ve iç ve dış siyasetlere sahip olsalar da, üyelerin her biri bölgesel öneme sahip orta büyüklükte güçlerdir.

Yapısı ve faaliyetleri itibarıyla MIKTA, uluslararası bir örgütten ziyade, çok taraflı bir gruplaşma formatındadır. Üyelerinin lokasyonlarından dolayı ise bölgelerarası bir niteliğe sahiptir. Bu özellikleri ile üyelerine, bir yandan esnek bir tartışma platformu sunmakta, diğer yandan üyelerinin ortak beklenti ve kaygılarını dünya politikasında daha belirgin bir hale getirmeyi amaçlamaktadır.

Üyeler, MIKTA üzerinden son dönemde öne çıkan, kalkınma konusunda iş birliği, sağlık, kriz yönetimi ve insani yardım konularında birlikte hareket etmektedir. Bu birliktelik ile üyeler ekonomi, kalkınma, sağlık ve iklim konularındaki uluslararası normların ve uluslararası hukuk uygulamalarının yerleştirilmesi hususlarına yoğunlaşmaktadır. Özellikle, üyelerinin coğrafi lokasyonlarından dolayı MIKTA, neredeyse dünyanın her bölgesindeki sorunlara temas edebilme potansiyeline sahiptir. MIKTA, bu amaçla, çeşitli gelişmelere ilişkin ortak bildiler yayımladığı gibi öğrenci, akademisyen ve gazeteciler için de bir buluşma platformu oluşturmaktadır. Üyelerinin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Geçici Üyeliği, G-20 ve Dünya Ticaret Örgütü'ne üyelikleri sebebiyle söz konusu bu grup, dünya siyasetinin hemen her alanındaki görüşmelerinde ve toplantılarında da varlık gösterebilmektedir.

Öte yandan, söz konusu özellikleriyle dünya politikasında önemli bir rol oynayabilme potansiyeline sahip olan MIKTA'nın, halihazırda ciddi bir etkiye sahip olamadığı gözlemlenmektedir. Çalışma, öncelikle bu durumun gerekçelerine temas edecektir. Bu gerekçelerden biri, dışişleri bakanlıkları üzerinden yürüyen MIKTA'nın üyelerinin, söz konusu bakanlıkların kapasitelerini güçlendirmesi gereksinimidir. Bir diğer gerekçe, üye ülkelerin topluluklarının birbirlerini daha iyi tanımaları üzerinden insandan insana (people-to-people) ilişkiler ile işbirliklerini derinleştirme ihtiyacıdır. Bu şekilde MIKTA, çok taraflı diplomasisini, öğrenciler, akademisyenler, sivil toplum örgütleri ve endüstri ve ticaret temsilcilerini içerir şekilde çok paydaşlı (multi-stakeholder) bir hale getirebilecektir. Bir başka gereksinim ise, üyelerin ticaret ve yatırım konusundaki karşılıklı etkileşimlerini arttırmalarıdır. Bu konudaki fırsat ve araştırmaların devlet ve devlet dışı aktörlerce birlikte yürütülmesi gerekmektedir.

Bu çalışma, MIKTA'nın hedefleri çerçevesinde Türkiye ve Avustralya'nın konumunu, yaklaşımlarını ve amaçlarını karşılaştırmayı hedeflemektedir. Birbirlerinden ekonomi, nüfus, tehdit algısı, siyasal/stratejik hedefler ve savunma politikaları bakımından oldukça farklı özelliklerdeki bu iki ülkenin MIKTA yapısı içinde bir arada bulunabilmesi dahi, orta büyüklükte güçleri bir araya getiren unsurları ortaya koyabilmek adına araştırmaya gerek olan bir husustur. Türkiye ile Avustralya arasındaki ekonomik ve siyasal ilişkilerin düzeyi de göz önüne alındığında, MIKTA'ya hangi sebeplerle ihtiyaç duydukları ve bu yapıdan neler beklediklerini ortaya koymak bu çalışmanın hedeflerinden bir diğeridir.

Türkiye'nin MIKTA'nın kuruluş döneminde, bugüne (2021) nazaran daha proaktif bir dış politikası olduğu bahsedilebilir. Türkiye, 2010'ların başlarında bu amaçla farklı bölgeler ve unsurlar üzerinden çeşitli arayışlara girişmiştir. Bu arayışlarında MIKTA, Türkiye'ye kendisine benzer dış politika tutumlarına sahip olan ülkelerle birlikte bir kaldıraç etkisi yaratabilme potansiyelindedir. Öte yandan, MIKTA her ne kadar "orta büyüklükteki güçler" in bir gruplaşması olarak görülsün de, Türkiye kendisini daha çok bir bölgesel güç ya da merkezi ülke olarak tanımlamaktadır. Türkiye orta büyüklükte olmayı daha çok bölgesel sorunlarda bir arabulucu ya da rol ve norm kurucu bir dış politika sunum unsuru olarak kabul etmektedir. Pek çok bölgesel sorunda oynadığı arabulucu rolü, dış yardım politikaları, devlet dışı aktörlerinin dünyanın pek çok bölgesindeki yatırımları, Birleşmiş Milletler çerçevesinde insan hakları ve kalkınma konularındaki adımları ve özellikle Suriye krizinde oynamakta olduğu insani diplomasi rolüyle Türkiye, MIKTA'nın amaçlarına en ciddi katkıyı sağlayacak üye olarak karşımıza çıkmaktadır. MIKTA'nın orta büyüklükteki devletleri ön plâna çıkarma şeklindeki üstü kapalı amacına ise Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın, "dünya beşten büyüktür" şeklindeki vurgusu en net retorik katkıyı yapması anlamında büyük önem taşımaktadır. Ancak son dönemde çeşitli sebeplerle yaşanan ekonomik sorunların Türkiye'nin dış politikasındaki proaktifliğinin hızını kesmiş olması, Ankara'nın MIKTA'daki etkinliğini de düşürmektedir.

Avustralya için ise orta büyüklükte güç statüsü hem resmi demeçlerde, hem de literatürde çokça tekrarlanan ve kabul görmüş bir durumdur. Canberra'nın hem dış hem de savunma politikası orta büyüklükte devletlerin genel davranış kalıplarına uymaktadır. Türkiye'den farklı olarak, Başbakan Kevin Rudd dönemi haricinde (2007-2010), Avustralya'nın bölgesel bir güç ya da merkezi bir devlet olma vurgusu ve bu yönde iddialı dış politikalarından bahsetmek zordur. Bu sebeple, Avustralya, literatürde de geçtiği şekliyle, geleneksel orta büyüklükte bir güçtür (traditional middle power). MIKTA'dan ise, Türkiye'ye benzer olarak bir kaldıraç etkisi beklentisindedir. MIKTA ayrıca, Avustralya'nın dış politikasındaki bölgesel kurumlarda etkinlik, uluslararası hukuka uygun davranma, norm oluşturma, liberal demokratik uluslararası yapılanmalarda söz sahibi olma gibi temel dış politika davranışlarına uymaktadır. Ancak MIKTA, Türkiye örneğinde olduğu gibi, henüz Avustralya için de ciddi bir dış politika etki katalizörü (amplifier) olamamıştır.

Mevcut haliyle MIKTA eğer bir genişlemeye veya kurumsal olarak bir derinleşmeye gitmezse kuruluş hedefi olan üyelerin kaynaklarını bir araya getirip dayanışma ve iş birliğini ortak çıkarlar üzerinden geliştirerek, üyelerinin uluslararası alandaki etkilerini arttırmaları amacına yeterince ulaşamayacaktır. Bu çalışma, söz konusu iddiayı Türkiye ve Avustralya'nın MIKTA'dan beklentileri ve rolleri üzerinden ele alıp değerlendirecektir.

Anahtar Kelimeler: MIKTA, Türkiye, Avustralya, Diplomasi, Çok taraflılık

Giriş

MIKTA, Eylül 2013 tarihinde gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurul toplantısı sırasında oluşturulmuştur. Meksika, Endonezya, Güney Kore, Türkiye ve Avustralya'nın, İngilizce baş harflerinin birleştirilmesinden ismini alan grup, demokrasi, serbest piyasa ve uluslararası toplumun kalkınmasına dair iş birliği ortak temaları ile uluslararası ilişkilerdeki faaliyetlerine başlamıştır. Üyeleri, aynı zamanda G-20'nin de üyeleri olan orta büyüklükte güçlerdir (middle powers - OBG).

MIKTA, bir uluslararası örgüt olmaktan çok bir gruplaşmadır (alignment). Bu özelliği, sabit bir müktesebata ve net bir odağa/hedefe sahip olmamasından kaynaklanmaktadır.

Aynı özellik, bir taraftan tartıştığı sorunların çözümüne ciddi bir uluslararası katkı sunamamasına neden olurken, diğer taraftan üyelerinin, aralarındaki nitelik ve siyasal/ekonomik öncelik farklılıklarına rağmen, bir arada faaliyet gösterebilmesini sağlamaktadır. Bu özellikleri ile MIKTA, OBG'lerin gelecekte kuracakları çok taraflı işbirlikleri için önemli detaylar sunmaktadır.

Bu çalışmada, MIKTA yapısının genel özelliklerine ve hedeflerine derinlemesine bir yer verilmemiştir. Daha ziyade, bu özelliklerden Türkiye ve Avustralya'nın birer OBG olarak bu yapı içindeki rolleri açısından anlamlı olanları irdelenmiştir. Çalışma, öncelikle OBG'lerin kavramsallaştırması üzerinden, bu güçlerin benzeşen dış politika tavırlarını ortaya koymaktadır, sonrasında MIKTA'nın potansiyeli ve sınırlılıklarına kısaca değinerek, Türkiye ve Avustralya'nın MIKTA yapısı içindeki beklenti ve rollerini açıklamaktadır. Bu anlatı, Türkiye ve Avustralya'nın birbirlerinden oldukça farklı nitelik ve dış politika önceliklerine sahip olmalarına rağmen, MIKTA yapısının sağladığı bölgelerarası etkileşim, küresel sorunların uzun vadeli çözümleri için gerekli olan çok taraflı iş birliği ve düşük masraflı bir network işletimi nedeniyle bu gruplaşma içinde faaliyet gösterebildiklerinin altını çizmektedir.

Orta Büyüklükteki Güçler: Kavramsal Nitelikler ve Benzeşen Dış Politika Tavırları

Her ne kadar, OBG'ler konusundaki akademik çalışmalar 1940'lara kadar uzansa da, bu devletlerin kavramsal niteliklerine yoğunlaşan çalışmalar 2000'lerin ilk çeyreğinde, özellikle Avustralya ve Kanada literatüründe artış göstermiştir (Ravenhill 2011; Cooper 2011; Cooper 2016; Carr 2014). Bu dönemdeki çalışmalar, temelde devletlerin güç kabiliyetlerini oluşturan unsurların kalitatif ve kantitatif değerlendirmeleri üzerinden yapılan karşılaştırmalarla, OBG'leri küçük ve büyük güçlerden ayırmaya çalışmıştır. Bu türden bir karşılaştırmaların net sonuçlar verememesi sebebiyle, son dönemlerdeki çalışmaların daha çok OBG'lerin dış politika davranışlarına yöneldiği dikkat çekmektedir. Bu yönelimde söz konusu davranışların yeni normlar, değerler ya da kurumlar oluşturup oluşturmadığına odaklanılmaktadır.

OBG'ler konusundaki literatürün dönüşümüne rağmen, bu devletlerin kavramsallaştırılmasına dair genel ve kapsamlı bir tanıma ulaşamadığı göze çarpmaktadır. Bunun yerine literatür, OBG'leri tekil ülke çalışmaları (single country studies) şeklinde incelemektedir. Bu incelemelerde, OBG'lerin birbirlerinden farklılaştıkları unsurlar daha çok öne çıkmaktadır. Bu nedenle bu türden incelemeler, OBG'lerin dış politika davranışlarındaki en belirgin benzeşme olan çok taraflılığın (multilateralism) motivasyonlarının gözden kaçırılmasına neden olmaktadır.

OBG'lerin en temel dış politika davranış kalıplarından biri, bölgesel ve küresel sorunlarda tek başına hareket etmek yerine, kendisi gibi düşünen (like-minded) devletler ile birlikte politika uygulamaları geliştirmeleridir (Evans ve Grant 1995). MIKTA da, bu uygulamaların bir örneğini teşkil etmektedir. Çok taraflılık olgusu, OBG'lerin küresel yönetimdeki görünürlüklerini arttırırken, uluslararası örgütler içinde de etkinliklerini geliştirmektedir.

Öte yandan, çok taraflılığın OBG'lere hegemonik bir nitelik kazandırdığını ya da büyük güçlerin davranışlarını belirleyici bir etki sağladığını söylemek doğru olmayacaktır. Çok taraflılık olgusu, OBG'lerin dış politika hedeflerine ulaşmaları anlamında çeşitli sebeplerden dolayı etkin olmayan sonuçlar da üretebilmektedir. Bu sebeplerden bazıları şöyle sıralanabilir; ortaklık içindeki OBG'lerin beklentilerinin zaman içinde farklılaşması, büyük güçler ile ya da kendi aralarındaki olası çatışmalardan dolayı grup içi ayrışmalar, grubun hedeflediği dış politika amaçlarının grup üyelerinin sıklıklarının üzerinde olması nedeniyle gerçekleştirilememesi (punching above their weight) ve büyük güçlerin dış politika önceliklerinin etkisi altında kalabilmeleri.

Kurdukları çok taraflı işbirliklerine rağmen, OBG'ler daha çok uluslararası sistemin alt bölgesel yapılarında etkin olmaktadır. Bu etkinliğe rağmen, OBG'ler nadiren bölgesel liderlik rolleri oynayabilmektedir (Haas 1974). Kısacası, OBG'ler çeşitli sınırlılıklar içerisinde çok taraflı işbirlikleri yürütebilmektedir.

OBG'lerin bir başka dış politika davranış benzerliği ise irredantist olmamalarıdır. Irredantizmin oluşturabileceği istikrarsızlığı yönetmek, ciddi bir kabiliyet ve kaynak gerektirebileceğinden, OBG'ler daha uyumlu ve ılımlı politikalar tercih etmektedir (Efsthathopoulos 2011). Bu durum da, OBG'leri bölgesel istikrarsızlık yaratabilecek büyük güç sürtüşmelerinde aracı rolü (go-between) üstlenmeye itmektedir (Spero 2009). Bu aracılıklarda OBG'lerin iyi uluslararası vatandaş (*good international citizen*) rolleri ile bölgesel güvenlik ikilemlerini (security dilemma) azalttıkları görülmektedir. Bu davranışlardan bazıları; aralarında sorun yaşayan devletler ile ayrı ayrı ilişkiler geliştirerek bölgesel tehditlerin sınırlanması, bir tarafı diğerine karşı güçlendirmek yerine bağlantısız bir anlayışla sorunlu devletler arasında çeşitli köprülerin kurulması ve bu şekilde bölgesel iş birliğinde yeni kanalların açılmasıdır (Ravenhill 1998). Söz konusu işbirliklerinde OBG'ler, agresif veya hırslı ittifaklar kurmak yerine ahlâki değerler, düzen ve istikrara dayanan ilişkiler oluşturmakta, bu şekilde bölgedeki diğer güçler için de tehdit yaratmamaktadır.

Bu işbirliklerinin sorunlu taraflar arasında yeni iletişim kanalları açabilmesi ve bölgesel istikrara katkıda bulunabilmesi için daha çok ikinci dereceden öneme sahip olan ya da devletlerin doğrudan bekalarını ilgilendirmeyen politika konularına (low politics) eğilmeleri önemlidir. Bu şekilde, devletlerin bekaları için birinci dereceden öneme

sahip olan (high politics) askeri güç artırımları ve ittifakların yaratabileceği yeni güvenlik ikilemelerine engel olunmaktadır.

MIKTA yapısı içinde Türkiye ve Avustralya'nın dış politika davranış kalıplarına ışık tutabilmesi anlamında geleneksel ve yükselen OBG'ler arasındaki ayrımın da ele alınması gereklidir (Jordaan 2003). Söz konusu ayrım, özellikle Avustralya ve Türkiye'nin dış politika davranış kalıbı farklılıklarını görebilmek için teorik bir çerçeve sunmaktadır. Geleneksel ve yükselen OBG'ler ayrımı, öncelikle ekonomik, sosyal ve siyasal unsurlara yoğunlaşmaktadır. Geleneksel OBG'ler, ekonomik olarak varlıklı ve istikrarlı, sosyal olarak eşitlikçi (egalitarian) ve siyasal olarak liberal demokratik ülkelerdir. Yükselenler ise, daha çok küresel sistemin yarı çevresinde bulunan, ekonomik kaynakların toplum içinde daha az eşitlikçi dağıtıldığı, dönemsel olarak liberal demokratik kurumların sekteye uğrayabildiği devletlerdir. Dış politikalarında geleneksel OBG'ler, uluslararası sistem ya da kurumlarda reform ya da dönüşüm yanlısı değillerdir. Kendi bölgelerinde de güç dengesini değiştirme yönünde adımlar atmak konusunda çekingendirler. Yükselen OBG'ler ise, hem kendi bölgelerinde hem de küresel yönetiminde reform ve dönüşüm arayışındadırlar. Özellikle, kendi bölgelerinde etkilerini arttırıcı dış politika adımlarını tercih ederler.

Her ne kadar, OBG'lerin ulusal nitelikleri ve dış politikaları bu ikili kategorizasyonun tüm unsurlarına uygun bir şekilde ayrışmasa da, reform ve dönüşüm talepleri ile istikrar arayışı bu iki türü ayırmada en yararlı unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yükselen OBG'ler daha reformist iken, geleneksel olanlar statükocudur. Geleneksel OBG'lerin dış politikaları daha az iddialı iken, yükselen OBG'ler dış politika hedeflerinde bölgesel liderlik de dahil olmak üzere iddialı dönüşümleri öncelerler.

Jordaan'ın (2003) argümanında yükselen OBG'ler, ciddi bir ekonomik gelişme/patlama yaşayan küçük güçler olarak tanımlanmaktadır. Bu ekonomik gelişme, söz konusu güçleri dünya devletler sıralamasında yükseltirken, dış politikalarında da daha proaktif olmalarını sağlamaktadır. Yani, yükselen OBG'lerin motor gücü askeri veya siyasi değil, ekonomiktir.

Bu özelliklerine rağmen, yukarıda da bahsedildiği gibi, yükselen OBG'lerin kendi başlarına küresel ya da bölgesel liderlik rolü oynamaları kolay değildir. Ancak belli dönemlerde birtakım bölgesel ihtiyaçlar OBG'lere liderlik fırsatları sunabilmektedir. Bu fırsatlar çoğunlukla büyük güçlerin çıkarlarıyla uyumlaştırıldığı sürece sürdürülebilir olmaktadır. MIKTA gibi yapılanmalar sundukları çok taraflılık üzerinden OBG'lerin seslerinin daha iyi duyulması ve bu şekilde söz konusu fırsatların arttırılabilmesine imkân sağlamaktadır.

MIKTA: İşbirliği Temaları, Potansiyeli ve Sınırlılıkları

19-20 Şubat 2012'te, Los Cabos'taki G-20 Dışişleri Bakanları toplantısı sırasında Meksika, Endonezya, Güney Kore, Türkiye ve Avustralya'nın Dışişleri Bakanları tarafından temelleri atılan MIKTA'nın kuruluş niteliğiyle esasen, diplomatik bir danışma platformu olduğu sonucu çıkarılabilir. Eylül 2013'te ilk resmi toplantısını yapan MIKTA, G20 yönetişimi, BM reformları, iklim değişimi, nükleer silahsızlanma ve demokratikleşme gibi tüm üyelerini bağlayabilecek küresel sorunları ana gündem hedefleri olarak ortaya koymuştur.

Söz konusu hedefler uzun vadeli ve küresel çözümler gerektirdiğinden, MIKTA'nın uluslararası iş birliği için araçsallaştırılabilme potansiyeli dikkat çekmektedir. Bu potansiyeli ile üyelerinin uluslararası sistemde daha ciddi bir etki oluşturmalarını hedeflemektedir (MIKTA 2015). MIKTA, bölgelerarası özelliği ile üyeleri için geleneksel diplomatik kanallara farklılaşma kazandırmak ve bu şekilde üyelerin çok taraflı platformlarda görünürlüğüne arttırmayı da öncelemektedir (Kim vd. 2018).

MIKTA bir yatırım, yardım, kalkınma ya da müdahale örgütü olmaktan çok, bir danışma ve paylaşım yapısı olması sebebiyle üyeleri için ciddi bir maliyet oluşturmamaktadır. Katı bir müktesebatı olmadığı için de, küresel sorunların değişen doğasına göre odağını değiştirebilmektedir. 2019 yılında önceki iş birliği hedeflerine ek olarak siber güvenlik, insan hakları ve göç konularını da gündemine almıştır (MIKTA 2019).

MIKTA'nın müktesebat konusundaki esnekliği bir taraftan gündeminin ve odağının kolaylıkla adapte edilebilmesini sağlarken, diğer taraftan etkinliğini de sınırlamaktadır. MIKTA, tek bir soruna odaklanmadığı için, çözüm önerme potansiyeli de dikkat çekici olamamaktadır. Öte yandan, gündemine aldığı çok sayıda konu için de iddialı öneriler veya mekanizmalar geliştirememektedir. Bu sınırlılıklarda, üyelerin temsilcilerinin devlet ya da hükümet başkanlarından ziyade, genellikle dışişleri bakanları veya daha alt düzeydeki diplomatik ve akademik personel olması da belirleyicidir. Temsil düzeyi, üyelerin amaçlara bağlılığını zayıflattığı gibi bu amaçlara ulaşmak için gerekli olan kaynakları da sınırlandırmaktadır. Diğer taraftan, üyelerin dışişleri bakanlıklarının hedef ve ajandalarının değişmesiyle, devlet başkanlarının ya da başbakanların ana gündem maddesi olmayan MIKTA'ya harcanan mesai de azalmaktadır. Üyelerin tamamını aynı şekilde etkileyen bir soruna da odaklanmadığı için üyelerini spesifik çözüm hedeflerinde birleştirememektedir.

Tüm bu sınırlılıklarına rağmen, MIKTA toplantıları üyeler açısından farklı düzeylerde faydalar da yaratmıştır. Özellikle, karşılıklı anlayış ve ikili ilişkilerin geliştirilmesi, iş birliği için ortak zeminlerin oluşturulmasıyla, ortak sorunlar konusunda çok taraflı tartışmaların yapılması bunlardan bazılarıdır (MIKTA 2019). Diplomatik temasların

yanı sıra MIKTA, özel sektör temsilcileri, gençler ve akademisyenler arasında da toplantı ve temaslar organize etmektedir. Bu çok yönlülük, MIKTA'nın yumuşak güç ve kamu diplomasisi alanlarında daha etkin bir rol oynama potansiyelinin altını çizmektedir (Rivas 2018).

MIKTA İçinde Türkiye ve Avustralya: Beklenti ve Roller

MIKTA'nın üyeleri birbirlerinden coğrafi ve kültürel olarak farklılaşsalar da, küresel yönetimdeki rollerini bir arada geliştirmek için gruplaşmışlardır. Avustralya ve Türkiye de bu temel beklenti ile grubun üyesi olmuşlardır.

Daha teorik bir bakış açısı ile yukarıda ifade edilen geleneksel ve yükselen OBG'ler ayrımı, Avustralya ve Türkiye'nin 2010'ların başındaki OBG statü ve hedeflerinin kategorizasyonuna ışık tutmaktadır. Her ne kadar, iç siyasi-ekonomik nitelikleriyle bu ayrıma tam olarak uymasalar da, dış politika yönelimlerinde Avustralya'nın geleneksel, Türkiye'nin ise yükselen OBG'lere benzediği izlenmektedir. Avustralya'nın Soğuk Savaş'ın bitiminden bu yana, ABD'ye oldukça yakın olan dış politikası, bölgesel ve küresel anlamda Batı ittifakının amaç ve kurallarının sadık bir temsilcisi ve koruyucusu olarak faaliyet göstermesine sebep olmuştur. Türkiye ise yükselen bir OBG olarak, dış politikada Batı'dan tamamen kopmadan, ancak Avustralya'ya göre daha proaktif ve reformist bir dış politika izlemektedir. Bundaki en temel itici güç, özellikle 2007 sonrası yakaladığı ekonomik yükseliştir. Ancak, her iki ülkenin de bireysel çabaları, kendi bölgelerindeki mevcut düzeni korumak ya da revize etmek anlamında önemli düzeyde stratejik bir etki oluşturamamıştır. Küresel ve bölgesel sistemdeki bu eksikliklerini gidermek konusunda benzer plân ve hedeflere sahip diğer ülkelerle, çok taraflı bir platformda buluşmak hem OBG'lerin genel davranış kurallarına hem de iki ülkenin dış politika amaçlarına uygun bir davranış olmuştur. Bir diğer deyişle, iki ülkeyi MIKTA içinde buluşturan en temel ortaklık, her iki ülke için de çok taraflılığın ve bölgelerarasılığın sağlayacağı potansiyel faydalardır.

Türkiye kendi bölgesinde bir OBG'den daha etkin ve belirleyici bir devlet olsa da ve yine bu sebeple kendisini bir OBG olarak tanımlamasa da, uluslararası politika süreçleri ve sonuçlarına etkisi bağlamında OBG'lere benzemektedir. Özellikle, 2000'in ilk çeyreğinde Türkiye, Afgan Hükümeti ve Taliban, İran ile ABD, İsrail ile Suriye arasındakiler başta olmak üzere pek çok uluslararası sorunda arabulucu rolü üstlenmiştir (Dal 2018). ABD ve Avrupa Birliği (AB) ile ilişkilerinin zorlandığı dönemlerde, Türkiye daha da proaktif bir diplomasi izleyerek, Çin ve Rusya ile ilişkilerini geliştirerek Asya'da öne çıkan roller oynamaya başlamıştır.

Türkiye'nin MIKTA'ya üyeliği, 2000'lerin ilk çeyreğinde yoğunlaştığı bölgesel belirleyicilik politikasına uyumludur. Kendisini daha çok bir merkezi güç (central power) olarak tanımlayan Türkiye için bu dönemde Batı ittifakı tek başına yeterli olamamıştır. Daha bağımsız bir dış politika izlemeye yoğunlaşan Ankara, yükselen bir güç olarak sadece kendi hinterlandında değil, Afrika, Latin Amerika ve Asya-Pasifik gibi uzak coğrafyalarda da özellikle, ekonomi ve ticaret temelli yeni bağlantılar oluşturmuştur. Bu bağlantıların bir kısmı, Arap Birliği, Güney Doğu Avrupa İşbirliği Süreci, Afrika Birliği, Karayip Devletleri Topluluğu gibi hükümetler arası iken, önemli bir kısmı da devlet dışı aktörler üzerinden çeşitli sektöre yapılan yatırımlar ile gerçekleştirilmiştir.

Türkiye'nin söz konusu ekonomik ve diplomatik açılımları, diğer OBG'lerin benzer süreçlerinde olduğu gibi, büyük güçlerin çekişmeleri ile sınırlandırılmıştır. Bu açılımlarda, Türkiye çoğunlukla büyük güçlerin karşısında bir duruş sergilemeye çalıştığından söz konusu güçlerle de, istikrarlı ve sürdürülebilir ittifaklar oluşturamamıştır. Bu nedenle, kendisine benzer potansiyele ve bakış açısına sahip olan ülkelerle çok taraflı iş birliği şemalarına yönelmesi beklenilir bir stratejidir. Bu şemalardan biri olan MIKTA, Türkiye'ye sadece bu duruşunda bir destek değil, ayrıca dünyanın farklı bölgelerinde yeni etkileşim kanalları açabilmek için bir tanınırlık da sağlayabilme potansiyelindedir. Bu kanallardan bazıları, Türkiye'nin uluslararası alanda görünürlük sağladığı kalkınma iş birliği, afet yönetimi ve insani yardım alanlarıdır.

Her ne kadar Türkiye büyük güçlere karşı çoğu zaman tekil bir duruş sergilese de, Ankara'nın çok taraflılığın önemine yapmış olduğu vurgu pek çok uluslararası demeçte karşımıza çıkmaktadır. Özellikle uluslararası düzenin korunması için çok taraflılığın önemi BM çerçevesinde pek çok kez ele alınmıştır. Bu çok taraflılıkta da, büyük güçlerin dominant etkisinin kırılması yönünde Türkiye, "dünya beşten büyüktür" söylemini geliştirmiştir (www.mfa.gov.tr). Bu söylem de, OBG ve küçük güçlerin dünya siyasetindeki öneminin daha fazla dikkate alınması gerektiğinin altını çizmektedir. MIKTA da bu iddiaya uygun bir yapıdır.

MIKTA'nın temel tartışma alanı olan küresel nitelikli sorunlarda da, Türkiye önemli düzeyde bir diplomatik kabiliyet geliştirmiştir. Özellikle arabuluculuk alanında, sadece kendi bölgesinde değil, BM çerçevesinde de Arabuluculuk Dostlar Grubu ve yine bu çerçevede organize ettiği BM zirve toplantıları ve konferanslar Türkiye'nin küresel sorunlarda oynadığı rolü göstermektedir (Aras 2012).

Avustralya'nın MIKTA politika ve uygulamalarını başlangıcından 2018 yılına kadar yöneten aktör, Dışişleri Bakanı Julie Bishop olmuştur. Bishop'ın söylemleri MIKTA'nın esnek kurumsal ve müktesebat yapısının günümüz küresel siyasetine uyumlu olduğunun altını çizmektedir (Bishop 2016). Bu ifadeler, MIKTA'nın belli alanlarda sağladığı başarıların da vurgusunu yapmaktadır. 2015-2016 yılları arasındaki dönem

başkanlığı sırasında Avustralya Dışişleri Bakanlığı kontr-terörizm, güvenlik, ticaret, cinsiyet eşitliği ve sürdürülebilir kalkınma konularında elde edilen edimlerini vurgulamıştır (DFAT 2016).

MIKTA'nın şimdiye kadarki edimlerine bakıldığında, Avustralya'nın geleneksel bir OBG olarak uluslararası sistemden beklentileriyle uyumlu olduğu görülmektedir. Bu sebeple de, Canberra'nın MIKTA'yla bir taahhüt içinde olduğu görülmektedir. Avustralya, Asya-Pasifik bölgesindeki büyük güç rekabeti içinde, mevcut halinden daha belirgin bir rol oynamayacağından dolayı, daha küresel sorunlarda söz sahibi olmaya çalışmaktadır (Cooper 2018). MIKTA'nın da temelde uzun vadede ve küresel yaklaşımlarla çözülebilecek sorunların tartışıldığı bir platform haline gelmesi Avustralya'nın beklentilerine cevap verir niteliktedir.

MIKTA ile Avustralya dış politikasının uyumlaştığı bir başka unsur ise uluslararası hukuka verilen önemdir. Avustralya, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana, BM ve bölgesel anlaşmalar/ittifaklar üzerinden iyi bir uluslararası vatandaş (good international citizen) profili çizmektedir (Evans ve Grant 1995). Uluslararası hukukun BM üzerinden korunması, Canberra'nın en temel katkılarından biridir. Burada, Avustralya'nın barışı koruma misyonlarına verdiği destekten, çevre sorunları ve insan hakları ihlalleri ile mücadelesine kadar pek çok örnek verilebilir.

MIKTA ve Avustralya çok taraflılığın uluslararası siyasetteki önemine yaptığı vurgu anlamında da uyumlaşmaktadır. 1986'da kurulan Cairns Grubu'nun oluşumunda ve başarısında Avustralya'nın önemli bir katkısı vardır (Firth 2011). 2008 yılında, nükleer silahsızlanmaya yönelik uluslararası komisyon önerisini de Avustralya ortaya atmıştır.

Türkiye'nin Orta Doğu'daki etki düzeyine benzer bir şekilde Avustralya da, Asya-Pasifik jeopolitiğinde MIKTA'dan fazla bir katkı görememektedir. Bir diğer deyişle, MIKTA içindeki ortakları Avustralya'nın bölge içindeki güç ve etkisini bölgedeki büyük güç rekabeti nezdinde arttıramamaktadır.

Türkiye ile Avustralya'yı MIKTA içinde kendi bölgelerinde çok taraflılık ve bölgelerarasılık üzerinden etkilerini arttırmaya çalışmaları dışında ortaklaştıran fazla bir unsur göze çarpmamaktadır. Aksine iki ülke, pek çok yönden farklılaşmaktadır. Özellikle, jeopolitik güvenlik tehditleri anlamında ve bunların ekonomik ağırlığı bağlamında Türkiye, Avustralya'dan çok daha yüklü ve kırılgan bir coğrafyada bulunmaktadır. Irak ve Suriye krizleri sonrasında Türkiye'nin misafir ettiği geçici koruma statüsündeki grupların ekonomik yükü Avustralya'nın kendi tarihinde hiç yüzleşmediği kadar ağırdır. Benzer şekilde, DAES ve PKK terör örgütlerinin Türkiye'nin tehdit algısı ve ekonomik gelişme süreçlerine etkileri, Avustralya'nın siyasi ve ekonomik tarihinde hiç karşılaşmadığı türdendir.

Nüfus ve coğrafya oranlaması olarak da iki ülke birbirlerinden karşılaştırılmayacak düzeyde farklıdır. Ancak tüm bu yüklerle rağmen, Türkiye kendi bölgesinde Avustralya'nın Asya-Pasifik bölgesinde oynadığından daha belirleyici roller oynamaktadır.

İç politikalarında da, Avustralya ve Türkiye'nin öncelikleri birbirlerinden farklıdır. Avustralya, daha çok iklim değişimi ve küresel iş birliği gibi daha az akut ancak, daha uzun dönemli ve sürdürülebilir iş birliği gerektiren konulara öncelik verirken, Türkiye, Suriye göçmen krizi, DAESH ve PKK gibi çok daha akut, doğrudan ülke güvenliğini ilgilendiren ve kısa vadede çözüm gerektiren sorunlarla ilgilenmek durumundadır.

Avustralya ile Türkiye, Batı ittifakı ile ilişkileri anlamında da farklılaşmaktadır. Türkiye'nin, AB ve ABD ile ilişkileri dalgalı bir seyirdeyken, Avustralya'nın Batı'nın bu iki en temel aktörü ile ilişkileri son derece istikrarlı ve yakındır. Her ne kadar, bu durumun bir uluslararası örgütlenme içinde gerilim yaratacağı beklense de, MIKTA'nın esnek platform yapısı ve gevşek mühtesebatı buna izin vermemektedir. Bu özelliğiyle MIKTA, büyük güçler arasındaki gerilimden de etkilenmemektedir.

Bu farklılıklara rağmen, iki ülkenin de MIKTA içinde bulunmasının grup için çeşitli avantajları vardır. Öncelikle Türkiye ve Avustralya, MIKTA'yı Orta Doğu ve Asya-Pasifik bölgeleri dinamiklerine aşına kılmaktadır. Böylece MIKTA dolaylı da olsa, her iki bölgedeki büyük güç mücadelelerine temas etmektedir. Türkiye'nin NATO, Avustralya'nın ise ANZUS üzerinden ABD ile yürüttükleri ittifak ilişkileri de, MIKTA'yı ABD dış güvenlik politikasına temas ettirmektedir. İki ülkenin Batı ittifakıyla farklı düzey ve sıcaklıktaki ilişkileri de, MIKTA'yı hem Batı hem de Doğu ittifaklarıyla etkileşimde tutmaktadır. Öte yandan, küresel sorunlar için küresel iş birliği şemaları üzerinde çalışan MIKTA platformu, Türkiye gibi sürekli ve değişen nitelikli tehditlerle ilgilenmek durumunda kalan bir ülke üzerinden daha canlı ve akut tehditlere de temas edebilmektedir.

Sonuç

MIKTA'nın yukarıda sayılan özellikleri ile uluslararası politikada yeni bir tür çok taraflılık örneği olduğu açıktır. Bir taraftan üyelerinin benzer bölgesel güç unsurlarına ve dış politika anlayışlarına sahip olmaları birbirlerine üstünlük kuramamalarına neden olurken, diğer taraftan farklı bölgelerde yer almaları zengin bir tartışma gündemi oluşturmaktadır. Üyelerin küresel sorunlarda daha fazla söz sahibi olma temel beklentisi üzerinden MIKTA küresel yönetiminde küçük çok taraflılığın etkinliğinin de test edilmesi yönünden önemli bir modeldir.

MIKTA, daha çok yumuşak güç üzerinden faaliyet gösterdiğinden, hegemonik bir niteliğe de sahip değildir. Ancak, üyelerinin küresel sorunlarda daha fazla söz sahibi olma çabası, bu sorunların tartışma platformlarında MIKTA'nın hegemon güçlerin karşısında dengeleyici bir unsur olmasını da sağlayabilecektir. Bu dengeleme güç üzerinden değil, daha çok devletlerin egemen eşitliğine, barış, istikrar, refah ve sürdürülebilir kalkınmaya dayanan uluslararası hukuk ve BM Şartı'na referans verilerek kurulabilecektir. MIKTA, bu anlamda uluslararası alt sistemlerde kural ve düzenin yerleşmesini sağlayacak enstrümanlara model olabilecektir.

MIKTA, ayrıca kendi üyelerinin dış politikaları arasında da bir dengeleme sağlayabilir. Üyelerin hiçbirisi diğerlerini etki altına alıp peşinden sürükleyemeyeceği için, MIKTA içindeki iş birliği herhangi bir üyenin çok iddialı ya da hırslı bir atılım yapmasına da engel oluşturacak, böylece daha rasyonel ve gerçekçi yönelimlere gidilebilecektir.

MIKTA, her ne kadar mevcut haliyle üyelerinin dünya siyasetindeki etkilerini fark edilir bir biçimde arttırmasa da, bölgelerarası iş birliği için anlamlı bir model ortaya koymaktadır. Bu model, sıkı bir müktesebat ile sınırları net olarak çizilmiş bir uluslararası örgüt yerine, diplomatik bir tartışma platformu olma özelliğiyle, büyük güçlerin çatışan çıkarları karşısında bir tehdit oluşturmamaktadır. MIKTA'nın genişlemesi ya da bu tarz örgütlerin sayılarının artması, OBG ve küçük güçlerin dünya siyasetinde olmasa bile, en azından kendi bölgelerinde gündem belirleme, arabuluculuk yapma ve denge oluşturma gibi daha aktif roller oynamalarına katkı sağlayacaktır. Bu roller özellikle, büyük güçlerin aralarındaki gerilimler arttıkça daha da önem kazanacaktır.

Ancak yukarıda da belirtildiği gibi mevcut üyeleri ve çalışma prensipleri nezdinde MIKTA bir genişlemeye ve/veya kurumsal olarak bir derinleşmeye ve odaklaşmaya yönelmezse, kuruluş hedefi olan üyelerin kaynaklarını bir araya getirip dayanışma ve iş birliğini ortak çıkarlar üzerinde geliştirerek üyelerinin uluslararası alandaki etkilerini arttırmaları amacına ulaşabilmesi zor görülmektedir.

Kaynakça

- Aras, Bülent. (2012). Turkey's Mediation and Friends of Mediation Initiative. Center for Strategic Research Papers, 4.
- Bishop, Julie. (2016). Press Conference at MIKTA Ministerial Meeting, 25 November. <https://foreignminister.gov.au>, (erişim tarihi: 28.06.2021)
- Carr, Andrew. (2014). Is Australia a Middle Power? A Systemic Impact Approach. *Australian Journal of International Affairs*, 68 (1), 70–84.
- Cooper, David A. (2011). Challenging Contemporary Notions of Middle Power Influence: Implications of the Proliferation Security Initiative for 'Middle Power Theory'. *Foreign Policy Analysis*, 7 (3), 317–336.
- Cooper, Andrew F. (2016). Testing Middle Power's Collective Action in a World of Diffuse Power. *International Journal*, 71 (4), 529-544.
- Cooper, Andrew F. (2018). Rising States and Global Reach: Measuring 'Globality' among BRICS/MIKTA Countries. *Global Summitry*, 4(1), 64-80.
- "Cumhurbaşkanı Erdoğan, BM 69. Genel Kurulu'nda dünya liderlerine hitap etti", https://www.mfa.gov.tr/cumhurbaskani-erdogan_-bm-69_-genel-kurulu_nda-dunya-liderlerine-hitap-etti.tr.mfa, (erişim tarihi: 29.06.2021)
- Dal, Emel Parlar. (2016). Conceptualising and testing the 'emerging regional power' of Turkey in the shifting international order. *Third World Quarterly*, 37(8), 1425-1453.
- Australian Government Department of Foreign Affairs and Trade (DFAT). (2016). Australia's Term as Chair 2015-2016: Key Achievements. <http://dfat.gov.au>, (erişim tarihi: 28.06.2021)
- Efstathopoulos, Charalampos. (2011). Reinterpreting India's Rise through the Middle Power Prism, *Asian Journal of Political Science*, 19(1), 74-95.
- Evans, Gareth; Bruce Grant. (1995). *Australia's Foreign Relations*, Melbourne: Melbourne University Press.
- Firth, Stewart. (2011). *Australia in International Politics: An Introduction to Australian Foreign Policy*, Crows Nest: Allen & Unwin.
- Haas, Michael. (1974). *International Conflict*, Indianapolis: Bobbs-Merrill.
- Jordaan, Eduard. (2003). The concept of a middle power in international relations: distinguishing between emerging and traditional middle powers, *Politikon*, 30(1), 165-181.

- Kim, Sung-Mi, Sebastian Haug, ve Susan Harris Rimmer. (2018). Minilateralism Revisited: MIKTA as a Slender Diplomacy in a Multiplex World, *Global Governance*, 24(4), 475-489.
- MIKTA. (2015). MIKTA Vision Statement. 22 May.
- MIKTA. (2019). MIKTA Projects, MIKTA Documents. www.mikta.org, (erişim tarihi: 28.06.2021)
- Ravenhill, John. (2011). *Global Political Economy*, Oxford: OUP.
- Ravenhill, John. (1998). Cycles of Middle Power Activism: Constraint and Choice in Australian and Canadian Foreign Policies, *Australian Journal of International Affairs*, 52(3), 309-327.
- Rivas. Cesar Villanueva. (2018). Mexico's Public Diplomacy Approach to the Indo-Pacific: A Thin Soft Power?, *Politics & Policy*, 45(5), 793-812.
- Spero, Joshua B. (2009). Great Power Security Dilemmas for Pivotal Middle Power Bridging, *Contemporary Security Policy*, 30(1), 147-171.

Türkiye'nin Yeniden Asya Açılımı ve Bölgesel Güçler: Çin-Myanmar İlişkileri

Kadir Temiz

@ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İstanbul,
E-posta: kadir.temiz@medeniyet.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-1598-2783

Özet

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin "Yeniden Asya Açılımı"nı bölgesel güçler üzerinden değerlendirmektir. Çalışmanın temel sorusu ise son yıllarda hem Asya Pasifik bölgesinde hem de dünyada ekonomik ve siyasi etkisi artan Çin Halk Cumhuriyeti'nin (Çin) küçük ve zayıf bölge ülkeleri ile olan ekonomik ilişkilerinin nasıl jeopolitik gerilimler oluşturduğudur. Bu çerçevede Çin-Myanmar ilişkilerinin son on yılına odaklanacak olan çalışmanın temel iddiası ise Çin'in Myanmar ile ekonomik ilişkileri geliştikçe karşılıklı ancak asimetric bir bağımlılık ilişkisinin de ortaya çıkarak bu durumun Çin'in siyasi nüfuzunu ve jeopolitik gerilimleri de tetiklediğidir.

Uluslararası ilişkiler literatüründe devletlerin dış politika tercihlerinin ekonomik, siyasi ve askeri çıkarları ile paralel şekilde seyrettiğine dair genel bir uzlaşma vardır. Bu paralelliğin mahiyeti ülkelerin dış politika tercihlerinde ortaya koydukları taktik ve stratejileri de belirlemektedir. Bu sebeple devletlerin ekonomik, siyasi ve askeri beklentileri ile dış politika tercihlerini yönetirken, doğal olarak ilişkide buldukları ülkeler ile bazen iş birliği bazen de çatışma alanları ortaya çıkar. Ülkeler bu süreçleri genelde çeşitli diplomasi kanalları ile yönetirler. Ancak ikili ilişkilerde bazen iş birliğinin bazen de çatışmanın hâkim olduğu durumlar ortaya çıkabilir. Bu durumda ülkeler arasındaki güç farklılığı ve hiyerarşiler, ilişkileri belirlemede daha önemli hale gelir.

Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin geleneksel büyük güç statüleri zaman zaman sorgulansa da, uluslararası sistem içinde sürdürdükleri ikili ilişkilerinde genelde dominant/hakim pozisyonda olduklarını söyleyebiliriz. Son yıllarda Çin'in de ısrarla "büyük güç diplomasisi" talebinin ardında sadece büyük güçler değil orta ve küçük/zayıf ülkeler tarafından da "büyük güç" olarak tanınma arzusu yatmaktadır. Çin'in son on yıllarda özellikle ekonomik anlamda yükselişi ve dünyanın ikinci büyük ekonomisi olması doğal olarak böyle bir talebi ortaya çıkarmıştır. Ancak yeni büyük gücün bölgesel veya küresel sistem tarafından kabulü için uluslararası hukukun veya sistemin belirlediği objektif bir kural yada prosedür bulunmamaktadır. Ülkeler bu statüyü genelde rıza veya zor yolları ile elde etmektedir. Çin'in son yıllardaki "statü" telaşını da bu çerçevede değerlendirmek gerekir.

Çin'in komşu ülkelerle ilişkisini belirleyen temel dinamik, ekonomik ilişkileri geliştirerek iyi komşuluk ilişkileri kurmak olmuştur. Bu çerçevede Çin dış politikasının geleneksel ilkelerinden olan "bir arada yaşamın beş ilkesi", ikili ilişkileri de belirleyici ilkeler seti olarak ortaya konmuştur. Ancak, Çin'in ekonomik yükselişi bu ilkelerin bazılarının hilafına durumlar ortaya çıkarmıştır. Ekonomik kalkınmanın doğal sonucu olarak da görülebilecek bu durum, iki önemli alanda sürekli gerilimler ortaya çıkarmaktadır. Bunlardan birincisi Çin'in ekonomik ilişkilerle paralel olarak artan siyasi nüfuzu, ikincisi ise Çin'in artan nüfuz alanı ile paralel gelişen jeopolitik gerilim alanlarıdır.

Bu iki gerilim alanı Çin'in ilişkiye geçtiği diğer ülkelerle de ortaya çıkmıştır. Ancak Çin yakın coğrafyası ile uzak coğrafyası arasında farklı dış politika önceliklerine sahiptir. Mesela, Ortadoğu gibi uzak coğrafyalarda diğer

büyük güçleri rahatsız etmemek ve potansiyel çatışma alanlarını körüklememek amacıyla gerilimleri besleme-ktense daha uyumlu bir dış politika tercih etmiştir. Ancak Myanmar örneğinde de görüleceği gibi Çin'in yakın coğrafyasındaki ülkelerle ve sorunlarla ilişkilerinde gerilim alanlarını besleyen bir dış politika dinamizmi hâkimdir. Aslında uluslararası kamuoyunun yakinen takip ettiği, Hong Kong, Tayvan, Kuzey Kore, Senkaku/Diaoyu adaları ve Güney Çin Denizi gibi yakın coğrafyasındaki gerilim alanlarında Çin'in oldukça aktif ve agresif bir dış politika izlediği bilinmektedir. Bu çalışma ise gözlerden uzakta kalan ancak Çin'in diğer yakın coğrafyasındaki sorunlarına benzer bir dinamizmi Myanmar örneğinde de sürdürdüğünü iddia etmektedir.

Myanmar-Çin ilişkilerinin özellikle Kuşak ve Yol Girişimi ile şekillenen son yıllardaki dinamizmine odaklanacak olan bu çalışma, Myanmar'da toplum ve siyaseti şekillendiren sömürgecilik, geç modernleşme, kalkınma sorunları ve demokratikleşme sorunlarının Çin ile ikili ilişkileri etkilediğini vurgulayacaktır. Bu tarihsel arka plan içinde Çin'in ekonomik büyümesine paralel bir şekilde Myanmar ile ilişkilerinde ortaya çıkan bağımlılık ilişkisinin toplum ve siyaset alanına sirayet ederek özellikle Çin'in Malakka Boğazı'na alternatif bir karayolu ile Bengal Körfezi'ne inen bir yol ile nasıl jeopolitik bir gerilim alanı oluşturduğunu ele alacaktır.

Çalışma boyunca bu gerilim iki ana tartışma ekseninde ilerleyecektir. Birincisi Çin'in bölgede artan ekonomik ve siyasi nüfuzunun bölge ülkelerinin dış politikasını da etkilemesidir. İkincisi ise başta Hindistan olmak üzere, bölgede çıkar alanı olan ABD gibi bölgesel güçlerle bir rekabet alanı ortaya çıkmasıdır. Bu jeopolitik sonuçlar ilerleyen yıllarda hem Çin'in yükselişi hem de Myanmar-Çin ilişkilerini yakından belirleyecek tartışmalardır.

Son olarak çalışma, Türkiye'nin "Yeniden Asya" açılımının planlanırken bölgedeki güç dengeleri ve değişen siyasi, ekonomik ve toplumsal düzeni neden yakından takip etmesi gerektiğine dair birtakım öneriler sunacaktır. Başta ekonomik ilişkiler olmak üzere, bölgedeki siyasi ve askeri gelişmeler Türkiye'nin potansiyel yatırımlarını ve ticaretini de etkileme ihtimaline sahiptir. Diğer yandan Arakan sorunu da Türkiye'nin Myanmar özelindeki toplumsal ve siyasi dönüşüm ile Çin-Myanmar ilişkileri kapsamındaki bölgesel gelişmeleri neden takip etmesi gerektiğinin önemli sebeplerinden biridir.

Giriş

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin "Yeniden Asya Açılımı" nı bölgesel güçler üzerinden değerlendirmektir. Çalışmanın temel sorusu ise son yıllarda hem Asya Pasifik bölgesinde hem de dünyada ekonomik ve siyasi etkisi artan Çin Halk Cumhuriyeti'nin (Çin) küçük ve zayıf bölge ülkeleri ile olan ekonomik ilişkilerinin nasıl jeopolitik gerilimler oluşturduğudur. Bu çerçevede, Çin-Myanmar ilişkilerinin son on yılına odaklanacak olan çalışmanın temel iddiası ise Çin'in Myanmar ile ekonomik ilişkileri geliştikçe, karşılıklı ancak asimetrik bir bağımlılık ilişkisinin de ortaya çıkarak, bu durumun, Çin'in siyasi nüfuzunu ve jeopolitik gerilimleri de tetiklediğidir.

Uluslararası ilişkiler literatüründe devletlerin dış politika tercihlerinin ekonomik, siyasi ve askeri çıkarları ile paralel şekilde seyrettiğine dair genel bir uzlaşma vardır (Hudson & Day 2020: 33). Bu paralelliğin mahiyeti, ülkelerin dış politika tercihlerinde ortaya koydukları taktik ve stratejileri de belirlemektedir. Bu sebeple devletlerin ekonomik, siyasi ve askeri beklentileri ile dış politika tercihlerini yönetirken doğal olarak ilişkide buldukları ülkeler ile bazen iş birliği bazen de çatışma alanları ortaya çıkar. Ülkeler bu süreçleri genelde çeşitli diplomasi kanalları ile yönetirler. Ancak ikili ilişkilerde bazen iş birliğinin bazen de çatışmanın hâkim olduğu durumlar ortaya çıkabilir. Bu durumda ülkeler arasındaki güç farklılığı ve hiyerarşiler ilişkileri belirlemede daha önemli hale gelir.

Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin geleneksel büyük güç statüleri zaman zaman sorgulansa da, uluslararası sistem içinde sürdürdükleri ikili ilişkilerinde genelde dominant/hakim pozisyonda olduklarını söyleyebiliriz. Son yıllarda Çin'in de ısrarla "büyük güç diplomasisi" talebinin ardında, sadece büyük güçler değil, orta ve küçük/zayıf ülkeler tarafından da "büyük güç" olarak tanınma arzusu yatmaktadır (Kim 2003: 37). Çin'in son on yıllarda özellikle ekonomik anlamda yükselişi ve dünyanın ikinci büyük ekonomisi olması doğal olarak böyle bir talebi ortaya çıkarmıştır. Ancak, yeni büyük gücün bölgesel veya küresel sistem tarafından kabulü için uluslararası hukukun veya sistemin belirlediği objektif bir kural ya da prosedür bulunmamaktadır. Ülkeler bu statüyü genelde rıza veya zor yolları ile elde etmektedir. Çin'in son yıllardaki "statü" telaşını da, bu çerçevede değerlendirmek gerekir.

Çin'in komşu ülkelerle ilişkisini belirleyen temel dinamik, ekonomik ilişkileri geliştirerek iyi komşuluk ilişkileri kurmak olmuştur (Chung 2009: 108). Bu çerçevede, Çin dış politikasının geleneksel ilkelerinden olan, "bir arada yaşamının beş ilkesi", ikili ilişkilerde belirleyici ilkeler seti olarak ortaya konmuştur. Ancak, Çin'in ekonomik yükselişi bu ilkelerin bazılarının hilafına durumlar ortaya çıkarmıştır. Ekonomik kalkınmanın doğal sonucu olarak da görülebilecek bu durum, iki önemli alanda sürekli gerilimler ortaya çıkarmaktadır. Birincisi Çin'in ekonomik ilişkilerle paralel olarak artan siyasi nüfuzu, ikincisi ise Çin'in artan nüfuz alanı ile paralel gelişen jeopolitik gerilim alanları.

Bu iki gerilim alanı Çin'in ilişkiye geçtiği diğer ülkelerle de ortaya çıkmıştır. Ancak, Çin yakın coğrafyası ile uzak coğrafyası arasında farklı dış politika önceliklerine sahiptir. Mesela, Orta Doğu gibi uzak coğrafyalarda diğer büyük güçleri rahatsız etmemek ve potansiyel çatışma alanlarını körüklememek amacıyla gerilimleri beslemektense, daha uyumlu bir dış politika tercih etmiştir (Temiz 2018: 35). Ancak Myanmar örneğinde de görüleceği gibi, Çin'in yakın coğrafyasındaki ülkelerle ve sorunlarla ilişkilerinde gerilim alanlarını besleyen bir dış politika dinamizmi hâkimdir (Zhao 2013: 39). Aslında uluslararası kamuoyunun yakinen takip ettiği, Hong Kong, Tayvan, Kuzey Kore, Senkaku/Diaoyu adaları ve Güney Çin Denizi gibi yakın coğrafyasındaki gerilim alanlarında, Çin'in oldukça aktif ve agresif bir dış politika izlediği bilinmektedir. Bu çalışma ise gözlerden uzakta kalan ancak, Çin'in diğer yakın coğrafyasındaki sorunlarına benzer bir dinamizmi Myanmar örneğinde de sürdürdüğünü iddia etmektedir.

Myanmar-Çin ilişkilerinin özellikle Kuşak ve Yol Girişimi ile şekillenen son yıllardaki dinamizmine odaklanacak olan bu çalışma, Myanmar'da toplum ve siyaseti şekillendiren sömürgecilik, geç modernleşme, kalkınma sorunları ve demokratikleşme sorunlarının Çin ile ikili ilişkileri etkilediğini de vurgulayacaktır. Bu tarihsel arka plân

içinde, Çin'in ekonomik büyümesine paralel bir şekilde Myanmar ile ilişkilerinde ortaya çıkan bağımlılık ilişkisinin dış politika alanına da sirayet ederek özellikle, Çin'in Malaka Boğazı'na alternatif bir karayolu ile Bengal Körfezi'ne inen bir yol ile nasıl jeopolitik bir gerilim alanı oluşturduğunu ele alacaktır.

Çalışma boyunca bu gerilim iki ana tartışma ekseninde ilerleyecektir. Birincisi, Çin'in bölgede artan ekonomik ve siyasi nüfuzunun bölge ülkelerinin dış politikasını da etkilemesidir. İkincisi ise başta Hindistan olmak üzere, bölgede çıkar alanı olan ABD gibi bölgesel güçlerle bir rekabet alanı ortaya çıkmasıdır. Bu jeopolitik sonuçlar ilerleyen yıllarda, hem Çin'in yükselişi hem de Myanmar-Çin ilişkilerini yakından belirleyecek tartışmalardır.

Son olarak çalışma, Türkiye'nin "Yeniden Asya" açılımının plânlanırken, bölgedeki güç dengeleri ve değişen siyasi, ekonomik ve toplumsal düzeni neden yakından takip etmesi gerektiğine dair birtakım öneriler sunacaktır. Başta ekonomik ilişkiler olmak üzere, bölgedeki siyasi ve askeri gelişmeler Türkiye'nin potansiyel yatırımlarını ve ticaretini de etkileme ihtimaline sahiptir. Diğer yandan Arakan sorunu da, Türkiye'nin Myanmar özelindeki toplumsal ve siyasi dönüşüm ile Çin-Myanmar ilişkileri kapsamındaki bölgesel gelişmeleri neden takip etmesi gerektiğinin önemli sebeplerinden biridir.

Çin'in Myanmar'a Yönelik Dış Politikasını Belirleyen Temel Faktörler

Dış politika analizi literatüründe, bir ülkenin dış politikasını analiz edebilmek için bazı değişkenlere ihtiyacımız olduğu ve bu değişkenler aracılığı ile kendini tekrar eden davranış örüntüleri tespit edebileceğimiz dile getirilmektedir. Yani bir bakıma dış politika analizini devletlerin tahmin edilemez davranışlarının bir bütünü olarak görmektense, bu davranışların açıklanabilir ve dolayısıyla da tahmin edilebilir olduğu da belirtilmektedir. Bu çalışmanın da temel argümanlarından biri, devletlerin geçmişteki dış politika davranışlarının birbirine benzeyen ve hatta tekrar eden örüntüleri olduğudur. Literatürde de belirtildiği gibi bunları bazı faktörlere indirgeyerek en azından ortak bir sınıflandırma oluşturulabilir.

Dış politika analizinin belki de en önde gelen değişkenlerinden biri, liderler ya da psikolojik faktörlerin oldukça belirleyici olduğu kişisel karar alma mekanizmalarıdır (Preston, 2010). Buna göre, devletlerin dış politika karar alma süreçlerinde belirleyici faktörlerden biri, çeşitli özellikleri ile liderler ya da karar alma mekanizmalarını yöneten kişilerdir. Dolayısıyla bu kişilerin karakterleri, duygusal özellikleri ve kültürleri karar süreçlerini etkilemektedir.

Diğer değişkenlerden biri de gruplar ve organizasyonel yapılardır (Hermann & Hermann 1989: 366). Buna göre, dış politika karar alma süreçleri sadece kişilerle sınırlı olamaz. Bu kişileri de kapsayan, geçmişten gelen ideolojik veya ideolojik olmayan gruplaşmalar yoluyla ortaya çıkan birtakım menfaat grupları da dış politika karar alma süreçlerini etkiler. Bu çerçevede, devlet kurumları içinde zamanla oluşmuş bürokratik yapılar da bu gruplaşmaya örnek olarak verilebilir (Kaarbo 1998: 69). Dolayısıyla bu grupların veya organizasyonların ideolojik veya rasyonel menfaatleri dış politika karar alma süreçlerini etkilemektedir.

Yukarıdaki değişkenlerle de ilişkili olarak ele alınabilecek değişkenlerden biri de kültür, kimlik ve ideolojidir (Hudson & Day 2020: 122). Dış politika gibi oldukça somut ve belirli davranışlar söz konusu olduğunda, soyut ve belirsiz öznelerle atıfla bir sebeplilik zinciri oluşturmak kolay olmasa da, devletlerin dış politika tercihlerinde çoğu zaman belirleyici olan değişkenlerden biri de kimlik tartışmalarıdır. İster ideolojik, ister dini, isterse de etnik kimliğe dayalı bir değişken olsun, dış politika karar alma süreçlerini bazen ayrı olarak bazen de üçü bir arada görmek mümkündür.

Devletlerin sahip olduğu siyasi sistemleri, rejimleri ve siyasal durumları da, dış politika karar alma süreçlerini etkilemektedir (Hudson & Day 2020: 145). Burada da literatürde dile getirilen en önemli tartışma, iç politika ve dış politika arasındaki ilişkidir. Küreselleşmenin de etkisi ile özellikle ekonomik ilişkilerin yoğun bir etkileşim içinde gerçekleştiği günümüzde, devletlerin bu etkileşim süreçlerine karşı içeride aldıkları çeşitli siyasi pozisyonların dış politikalarını da etkilediği söylenebilir. Dolayısıyla iç siyaseti kabaca belirleyen, neredeyse bütün unsurlar dış politika karar alma süreçlerini de etkiler.

Son olarak bu çalışmanın da yönetsel olarak dikkate aldığı bir başka değişken de, uluslararası sistem ve yapısal güç unsurlarıdır (Hudson & Day 2020: 169). Dış politika kararlarını diğer değişkenlere göre daha objektif ve rasyonel verilere bağlı olarak etkileme gücüne sahip olan bu yaklaşım, sistemin anarşik yapısından coğrafya, nüfus, ekonomi ve askeri güç gibi somut değişkenlere kadar birtakım verileri belirli sebeplilik ilişkisi içinde açıklamayı iddia eder. Dolayısıyla bir devletin sahip olduğu birtakım yapısal unsurlar ve uluslararası düzen devletlerin dış politikasını etkiler.

Çin-Myanmar ilişkilerini ve dolayısıyla da her iki ülkenin birbirine karşı dış politikalarını etkileyen değişkenler de yukarıda bahsedildiği gibi birden çok değişkenle açıklanabilir. Bazıları diğerlerine göre daha açıklayıcı olurken, bazıları da daha az açıklayıcıdır. Örneğin, Çin ve Myanmar arasında günümüz ilişkilerini açıklamaya çalışırken hem kimlik ve kültür hem de yapısal unsurlar ile uluslararası sistemin etkilerini görmek mümkündür. Ancak, Çin'in yükselişi ile beraber ülkelerin yapısal unsurları ve uluslararası sistemi etkileyen gelişmeler ülkelerin dış politikalarını daha

fazla etkilemektedir. Bu çalışmanın iddialarından biri de, Çin-Myanmar ilişkilerinde ekonomik bağımlılık arttıkça, dış politika davranışlarının daha siyasal ve ideolojik bir içerikte ele alındığıdır. Bu da, halihazırda ortaya çıkan jeopolitik gerilim alanlarını negatif yönde beslemektedir.

Çin-Myanmar İlişkileri

Çinlilerin Myanmar coğrafyasındaki varlıkları çok eskilere dayanmaktadır. İlk izlerinin M.Ö. 2. yüzyıla kadar götürüldüğü bu tarihsel ilişkinin inişli çıkışlı yönleri bulunmaktadır. Barışçıl dönemleri olduğu kadar, savaş ve şiddetin de hâkim olduğu dönemler olmuştur. 13. yüzyıldaki Moğol işgalinin ortaya çıkardığı şiddet, Ming ve Qing dönemlerindeki aralıklı savaşlar, her iki ülke arasındaki ilişkilerin inişli çıkışlı yönlerini göstermektedir (Li 2017: 3).

Modern dönemdeki ilişkiler daha çok, Burma'nın İngiltere tarafından işgali ve sonrasındaki gelişmelerle şekillenmiştir. 19. yüzyıldaki İngiltere-Burma Savaşları'nın ardından, İngiliz sömürgesi olan Burma'nın modern dönem tarihinin bir diğer kırılması ise, 1942 yılındaki Japon işgali olmuştur. Bu tarihten sonra Burma için aslında, bütün emperyalizmlerin sonunun geldiği söylenebilir. Her iki ülkenin modern dönemdeki benzer tecrübeleri, ikili ilişkilerin gelişmesindeki önemli engellerden biri olmuştur. Ancak, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ilişkiler daha resmi bir boyutta ilerlese de, asıl kırılma noktası 1989 yılında iki ülkenin ticari ve ekonomik ilişkileri geliştirmek amacı ile imzaladığı mutabakat zaptı olmuştur (Nguyen, 2019: 209). Bu mutabakatın ardından özellikle, ekonomik ilişkiler ciddi oranda artmıştır.

Çin-Myanmar ekonomik ilişkilerinin en önemli yönlerinden biri de ikili ticarettir. 2019 yılının verilerine göre toplam ticaret hacmi 12 milyar dolar civarında seyreden ticaret açığı ise Çin'in lehine olarak 1 milyar doların üstündedir. Myanmar açısından ihracatın ithalâtı karşılama oranında, şimdilik büyük bir dengesizlik görünmese de, ikili ticaretin ciddi bir şekilde başladığı 2000'li yıllardan bu yana, Çin'in Myanmar'ın toplam ticaretindeki payı artmaktadır. 2019 verilerine göre bu oran yaklaşık %33 civarındadır (Ahamed, Rahman, & Hossain 2020: 329).

Myanmar gelişmekte olan bir ülke olduğu için ciddi altyapı ve yatırım sorunları bulunmaktadır. Dolayısı ile Myanmar ile daha verimli bir ticaretin yolunun açılması için Myanmar'ın gerek ekonomik üretim ve tüketim unsurlarının modernizasyon ve inşası, gerekse de bunu sağlayacak istikrarlı bir siyasal ortam ve kurumsal mekanizmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu amaçla Çin, özellikle Kuşak ve Yol Girişimi çerçevesinde Myanmar ile yatırım anlaşmaları imzalamış ve ortak projeleri uygulamaya başlamıştır (Gyi 2019: 109).

Yukarıda bahsedilen ekonomik yatırımlar ve ticari ilişkiler çerçevesinde özellikle, üç büyük girişim göze çarpmaktadır. BCIM-EC (Bangladeş, Çin, Hindistan, Myanmar Ekonomik Koridoru), The Kyaukpyu Limanı ve Çin-Myanmar Boru Hattı. Her ne kadar, bu üç büyük proje birbiri ile bağlantılı olsa da, farklı zamanlarda ve içeriklerde projeler oldukları için ayrı ayrı incelenmelidir. BCIM-EC ile birlikte Çin, Myanmar'ı bölgesel bir entegrasyon projesinin en önemli aktörlerinden biri haline getirmeyi plânlamaktadır. Bir yandan, Çin'in KYG ile birlikte yakın coğrafyası ile ekonomik ilişkilerini geliştirirken diğer yandan, bölgesel entegrasyonu sağlayarak yakın bölgesinde de etkin bir aktör olmaya çalışmaktadır (Karim & Islam 2018: 287). Ancak, bu projenin en önemli handikaplarından biri, Hindistan'ın projeye sıcak bakmamasıdır. Zira Hindistan, Çin'i rakip olarak görmekte ve kendi siyasi ve stratejik vizyonunu uygulamaya çalışmaktadır (Marchang 2021: 251).

Kyaukpyu Limanı projesi de Çin'in özellikle, Deniz İpek Yolu olarak da tanımlanan ve Çin'in güneyinden başlayıp Avrupa'ya kadar uzanan bir coğrafyada, birbiriyle bağlantılı limanlar aracılığı ile kesintisiz bir ticaret ağı kurma amacını taşımaktadır (Gyi 2019: 110). Kyaukpyu Limanı coğrafi olarak Çin'e en yakın ve bu ağın ulaştığı son limanlar arasında bulunmaktadır. Dolayısıyla, yakın coğrafyasında bulunan bu limanların kontrolü, aslında uzak coğrafyadakilere de önemli bir mesaj taşımaktadır. Kyaukpyu Limanı çevresinde kurulacak Münhasır Ekonomik Bölge ile burada kolay ve daha az maliyetli bir ekonomik kalkınma modeli uygulanabilecek. Bunun yanı sıra, Kunming'e uzanan tren yolu da, bu bölgedeki petrol ve doğalgazın Çin'e kara yolu ile ulaşımını sağlayacak. Bir bakıma, Malaka çıkması olarak tanımlanan ve Çin için ciddi ekonomik ve siyasi riskler barındıran ticari güzergâhın da alternatifi olmaktadır.

Bu iki büyük proje, Çin-Myanmar boru hattı ile birbirine tam olarak bağlanmaktadır. 2008 yılında imzalanan anlaşma ile Myanmar gazı 30 yıllığına Çin'e verilecektir. Bu çerçevede, Myanmar hükümeti ile sorunlar çözülmesine rağmen, güvenlik ve çevresel sorunlar projenin sürdürülebilirliği için ciddi şüpheler barındırmaktadır. Çin'in yakın coğrafyasından karayolu ile sağlayacağı enerji aktarım yollarının güvenlik sorunları maliyetleri arttırmanın yanı sıra, Çin'in bu kaynaklara kesin olarak güvenmesinin de önündeki en büyük engellerden biridir. Bir bakıma Malaka çıkmasının aşılması için düşünülen bu projenin de uygulama aşaması beklendiğinden kolay gerçekleşmemektedir (Isnarti 2017: 199).

Bu projelerden de rahatlıkla anlaşılacağı üzere, Çin-Myanmar ilişkileri özellikle Kuzak ve Yol Girişimi ile beraber karşılıklı bağımlılık sürecine girmiş ve bu süreç kısa bir zamanda asimetrik bağımlılık oluşturmuştur. Ancak, bu bağımlılık sürecinin Çin'in lehine bir sonuç verip vermeyeceği oldukça tartışmalı bir konudur. Aşağıda da tartışılacağı gibi bu ilişkilerin ürettiği ekonomik faydanın önünde ciddi siyasi ve jeopolitik güvenlik tehditleri bulunmaktadır.

Siyasi ve Jeopolitik Gerilim Alanları

Çin-Myanmar ilişkileri örneğinde ortaya çıkan ve yukarıda kısaca bahsedilen asimetrik ekonomik karşılıklı bağımlılığın ürettiği siyasi ve ekonomik gerilim alanlarını küresel, bölgesel ve yerel olmak üzere üçe ayırarak inceleyebiliriz. Her üç alanın da birbiri ile kesişen yönleri olsa da, analiz sürecinde üçünün de ayrı olarak ele alınması çalışmanın sonuçlarını değerlendirmek açısından kolaylık sağlayacaktır.

Küresel anlamda Çin'in, ABD ve Avrupa ülkeleri ile açık rekabetinin bir sonucu da, Çin-Myanmar ilişkilerinde görülebilir. ABD ve Avrupalı ülkeler Çin'in Myanmar ile geliştirdiği ve yukarıda bahsedilen ekonomik ilişkilerin üreteceği siyasi ve jeopolitik maliyetlerin farkında oldukları mesajı vermeye devam etmektedir. Bu amaçla, başta Myanmar'ın demokratikleşme süreci olmak üzere, ekonomik kalkınması için gerekli finansal yardımlar ve projeler konusunda Çin'den daha etkin olmaya çabalamaktadır. Bu da, Çin ve ilgili ülkeler arasında bir gerilim oluşturmaktadır (Han 2018: 92).

Bölgesel anlamda ise Hindistan ve diğer bölge ülkeleri, Çin'in artan jeopolitik etkisinden rahatsız olmaktadır. Hindistan'ın Çin rahatsızlığının tek sebebi, son yıllardaki ekonomik yükselişi değildir. Tarihsel olarak iki ülke arasındaki rekabet birçok farklı coğrafyada devam etmektedir. Keşmir'den Pasifik'e kadar iki ülke arasında açık bir rekabet ve çatışma alanları olduğu görülmektedir. Myanmar jeopolitik olarak Çin'in Hint Okyanusu'na ulaşarak Malakka Boğazı'na olan bağımlılığını azaltacağı için, Hindistan tarafından olumlu karşılanmamaktadır. Bu coğrafya üzerinden muhtemel olarak artacak olan Çin etkisinin, sadece ekonomik bağımlılıklarla kalmayacağını farkında olan Hindistan, sınır sorunları ile beraber Pakistan ve Çin ilişkilerinin de gelişmesinden rahatsızlık duymaktadır. Dolayısıyla, Hindistan'ın Myanmar üzerindeki olası bir Çin nüfuzuna yönelik tavrı beklenenden daha sert olabilir (Basit 2018: 75).

Yerel anlamda ise Myanmar'da toplum ve siyaset özellikle kolonyal dönem sonrası bir türlü istikrara kavuşamamıştır. Soğuk Savaş sırasındaki ideolojik mücadele, yerini demokratikleşme ve kalkınma tartışmalarına bırakmış görünmektedir. Bir tarafta ekonomik ve toplumsal kalkınmanın demokratikleşme süreci ile kazanılacak hukuk düzeni ve kurumlar ile gerçekleşeceğini savunan demokrasi taraftarları bulunmaktadır. Diğer yanda, Myanmar'ın karmaşık ve heterojen toplumsal yapısının demokrasi değil otoriter bir yönetim aracılığı ile kalkınma hedeflerine ulaşabileceğini savunan demokrasi karşıtı güçler bulunmaktadır. Son yıllarda Çin'in tek parti yönetimi ve otoriter bir sistem ile ekonomik kalkınmanın mümkün olduğunu gösteren kalkınma modelinin, diğer ülkelerde uygulanıp uygulanmayacağına dair tartışmalar da sürmektedir. Bu çerçevede, resmi açıklamalara ve siyasi söylemlere yansımada da, Myanmar'da yönetici elitinin bir kısmının Çin modelini diğer kalkınma modellerine tercih edebileceğine dair göstergeler ortaya çıkmıştır (Han 2018: 88). Bunlardan bir tanesi de, 2021 yılının Şubat ayında gerçekleşen askeri darbedir.

Türkiye'nin «Yeniden Asya Açılımı» ve Bölgesel Etkileri

Türkiye'nin «Yeniden Asya Açılımı» sürecinde Çin ve Myanmar ilişkileri de göz önüne alındığında ortaya bazı riskler ve fırsatlar çıkmaktadır. Yukarıda da bahsedildiği üzere, Türkiye'nin bu coğrafyadaki hassas ekonomik, siyasi ve jeopolitik dengeleri yakından takip etmesi, hem Türkiye'nin bölgeye yönelik açılım sürecini hem de aktörlerin Türkiye algısını olumlu yönde etkileyecektir. Güç projeksiyonu ile bakıldığında Türkiye'nin Çin-Myanmar ilişkileri örneğinde ortaya çıkan sorunlu alanlara müdahale etmesi zor görünmekle beraber, yumuşak güç unsurları ve arabuluculuk faaliyetleri ile bahsedilen Türkiye algısı olumlu bir yöne doğru evrilebilir. Bunun için Türkiye'nin en az dört faktöre bağlı olarak, birbiri ile ilişkili değişime açık senaryolar üzerinden politikalar üretmesi gerekmektedir.

Çin-Myanmar ilişkileri özelinde ortaya çıkan yeni duruma karşı Türkiye'nin politikalarını etkileme potansiyeline sahip olan en önemli faktör Çin'dir. Türkiye-Çin ilişkilerinin de seyri dikkate alınarak, Çin'in büyük güç kapasitesi doğru analiz edilmelidir. Bu çerçevede, Çin'in ekonomik olarak agresif müdahalelerinin oluşturduğu yerel, bölgesel ve küresel gerilimlerde pozisyon almak için hızlı hareket etmemek, öncelikli hedeflerden biri olmalıdır. Nitekim, Çin'in ekonomik güç kapasitesi ile beraber gelişen siyasi nüfuz ve jeopolitik gerilim alanları, Türkiye'yi de içine çeken olumsuz bir yöne doğru evrilebilir. İkinci olarak, Çin'in etki alanının genişlemesi ile ortaya çıkma ihtimali olan olumlu ekonomik ortamdan azami ölçüde faydalanmak amacı ile Türkiye'nin Çin-Myanmar arasındaki projelerin geleceğini yakından takip etmesi gerekmektedir. Çin'in artan ekonomik ve siyasi etkisinin oluşturacağı risk alanlarında ise, Türkiye'nin Arakan Müslümanları dışında zayıf bir pozisyonu bulunmamaktadır. Bu konuda da, Türkiye'nin farklı diplomasi araçları ile Arakan Müslümanlarının siyasi, ekonomik ve sosyal durumları ile yakından ilgilenmesi gerekmektedir (Özay 2019: 11). Bu, aynı zamanda Myanmar hükümeti ile de bir tür ilişki geliştirmeyi zorunlu kılmaktadır.

Çin-Myanmar ilişkileri özelinde ortaya çıkan yeni duruma karşı, Türkiye'nin politikalarını etkileme potansiyeline sahip olan diğer bir faktör bölgesel güçlerdir. Her ne kadar, Hindistan'ın bölgede siyasi ve ekonomik nüfuzu olsa da, Japonya ve ASEAN gibi aktörlerin de sürecin bir parçası olduğu unutulmamalıdır (Çelik 2019: 68). Türkiye'nin bölgeye dışarıdan bakan bir aktör olarak imajını düzeltebilecek en önemli faktörlerden biri, bölgesel aktörlerin her biri ile yakın temasta olmaktır. Bu bir yandan, bölge ülkeleri ile ikili ilişkileri geliştirirken diğer yandan da, olası müzakere kanallarına angaje olma konusunda faydalı olacaktır. Bölgesel güçlerin, Çin'in artan ekonomik ve siyasi nüfuzuna karşı mesafeli oldukları bilinmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'nin Çin gibi bölge ülkeleri ile ilişkilerindeki sorunlu alanları da, Myanmar gibi alanlara yayma imkânı ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'nin Hindistan ile ilişkileri potansiyelinin çok altında seyretmektedir (Erdoğan 2016: 389). Bunun tarihsel (Hindistan'da Türk-İslam devletlerinin yönetimi) ve siyasi (Keşmir sorunu) sebepleri olsa da, bu durumun diplomatik araçlarla yönetilmesi zaruridir. Zira, Çin gibi büyük bir gücün güney sınırlarında bulunan ve Çin'i dengeleme potansiyeli olan nadir ülkelerden biri olarak Hindistan, sadece tarihsel ve siyasi sorunlar ile sınırlandırılmayacak kadar önemli bir aktördür. Diğer yandan, Türkiye'nin ASEAN diyalog partneri olarak zaman içinde ASEAN'a daha angaje politikalar üretmesi beklenmektedir. Bu durumda, Türkiye'nin Çin-Myanmar ilişkileri örneğinde ortaya çıkan riskli alanlara karşı kurumsal olarak müdahale edebilme imkânı da ortaya çıkacaktır (Özay 2021: 9).

Çin-Myanmar ilişkileri özelinde ortaya çıkan yeni duruma karşı, Türkiye'nin politikalarını etkileme potansiyeline sahip olan diğer bir faktör de küresel güçlerdir. İngiltere, AB'den ayrılması ile beraber eski kolonyal ülke olarak Myanmar ile yakın ilişkiler geliştirmek istemektedir. İngiltere'nin yeni dönemde, AB'nin daha çok normatif ve ABD ile paralel seyreden politikalarından daha farklı politikalar üretip üretmeyeceği henüz belli olmamakla beraber, gerek Çin'in KYG projelerine gerekse de Myanmar'daki darbe sürecine oldukça eleştirel yaklaşmıştır. Bu sebeple, AB yerine daha çok İngiltere'nin yeni dönemi nasıl etkileyeceği de hesaba katılmak zorundadır. Türkiye'nin eskiden AB içinde şimdi ise sadece NATO içinde yakın ilişkiler geliştirdiği İngiltere'nin Myanmar politikalarını yakından izleme ve değerlendirme imkânı bulunmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'nin bölgedeki gelişmeleri yakından etkileme imkânı olan İngiltere gibi bir aktörü de dikkate elması gerekmektedir.

Çin ve ABD arasındaki küresel rekabetin bölgesel bir yansıması olarak okunabilecek Myanmar örneği, ABD tarafından tekil bir sorun olarak görülmemektedir. ABD için Myanmar sorunu Çin'in küresel ekonomideki artan nüfuz alanları ve Asya Pasifik'i de etkileme potansiyeli olan jeopolitik rekabet unsurları ile birlikte düşünülmektedir. Bu çerçevede, Çin-Myanmar ilişkilerini diğer ilişkilerde bir pazarlık aracı veya kart olarak kullanmak, ABD için en makul seçeneklerden biri gibi durmaktadır. Ancak, bunu yaparken bölgede kurgulamaya çalıştığı ittifakları yeniden bir araya getirme stratejisini de hesaba katmak gerekir. Hint-Pasifik stratejisinin bir parçası olarak Myanmar'daki güç mücadelesi önem arz etmektedir. Türkiye ise NATO kanalıyla ittifak ilişkileri geliştirdiği ve aynı zamanda yakın ilişkiler kurmayı amaçladığı ABD ile ortak hareket edebilecek bir zemin yakalayabilir.

Son olarak, Türkiye'nin Yeniden Asya Açılımı sürecinde Myanmar ile ikili ilişkilerini özellikle, ekonomik ve diplomatik faaliyetleri öncelikle düzenlemelidir. Bunun için, Myanmar'ın ekonomik kalkınma adımlarına paralel olarak şekillenen siyasal kurumsallaşması da Türkiye'nin dikkatle takip etmesi gereken konular arasında görülmektedir.

Zira, Türkiye'nin bölgede yanlış anlaşılabilir bazı adımlarının doğru plânlanması için, ekonomik ve siyasi politikalar dengeli bir şekilde uygulanmalıdır. Türkiye'nin kamu diplomasisi araçları ve mekanizmaları sadece Myanmar örneğinde değil, Yeniden Asya Açılımı çerçevesinde de değerlendirilmelidir.

Sonuç

Bu makalede kısaca Çin Halk Cumhuriyeti'nin (Çin), küçük ve zayıf bölge ülkeleri ile olan ekonomik ilişkilerinin nasıl jeopolitik gerilimler oluşturduğu, ikincil kaynaklara ve resmi açıklamalara referansla tartışılmıştır. Çalışma, dış politika kararlarında etkili olan yapısal faktörlere odaklanarak özellikle, devletlerin ekonomik güçlerinin artışı ile dış politika davranışları arasında paralellik olduğunu iddia eden literatüre Çin-Myanmar ilişkileri üzerinden katkıda bulunmuştur. Çalışmanın önemli çıkarımlarını üç aşamada özetleyebiliriz. İlk olarak, çalışmada da gösterildiği gibi, Çin Halk Cumhuriyeti'nin ekonomik yükselişi ile beraber artan karşılıklı bağımlılık ilişkileri bazı durum ve örneklerde negatif etkide bulunarak iş birliği yerine çatışmayı beslemektedir. İkinci olarak, Çin'in yükselişinin ürettiği çatışma alanları yayılma etkisi ile yerel, bölgesel ve küresel oyuncuların da davranışlarını etkilemektedir. Bir yandan Çin dış politikası değişirken diğer yandan da diğer aktörlerin politikaları değişmektedir. Bunun en önemli göstergelerinden birkaçı ABD ve Hindistan'dır. Üçüncü olarak, Türkiye'nin Yeniden Asya Açılımı çerçevesinde bu ilişkilerini yeniden gözden geçirmesi ve Çin-Myanmar ilişkileri gibi diğer örnekleri yakından izlemesi gerektiği görülmüştür.

Kaynakça

- Ahamed, A., Rahman, M. S., & Hossain, N. (2020). China-Myanmar Bilateral Relations: An Analytical Study of Some Geostrategic and Economic Issues. *Journal of Public Administration and Governance*, 10(3), 321-343.
- Basit, S. (2018). India-Myanmar Relations and the Management of Transnational Militant Threats. *Journal of Strategic Security*, 11(2), 73-92.
- Çelik, H. (2019). Güney Kore ile ASEAN'ın Dış Politika ve Güvenlik İlişkileri. In Ç. Üngör, *Asya Pasifik Çalışmalarında Yeni Ufuklar* (pp. 67-87). İstanbul: Küre Yayınları.
- Chung, C. (2009). The "Good Neighbour Policy" in the Context of China's Foreign Relations. *China: An International Journal*, 7(1), 107-123.
- Ermağan, İ. (2016). Hindistan Dış Politikası. In İ. Ermağan, *Dünya Siyasetinde Doğu Asya* (pp. 387-399). İstanbul: Nobel Yayınları.
- Gyi, M. M. (2019). The Belt and Road Initiative (BRI) and Its Implication on Myanmar. *Mandalay University of Foreign Languages Research Journal*, 10(1), 106-113.
- Han, E. (2018). Under the Shadow of China-US Competition: Myanmar and Thailand's Alignment Choices. *The Chinese Journal of International Politics*, 11(1), 81-104.
- Hermann, M. G., & Hermann, C. F. (1989). Who Makes Foreign Policy Decisions and How: An Empirical Inquiry. *International Studies Quarterly*, 33(4), 361-387.
- Hudson, V. M., & Day, B. S. (2020). *Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory*. New York: Rowman & Littlefield.
- Hudson, V. M., & Day, B. S. (2020). *Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Isnarti, R. (2017). The Potential Threat of China-Myanmar Gas Pipeline. *AEGIS: Journal of International Relations*, 1(2), 193-209.
- Kaarbo, J. (1998). Power Politics in Foreign Policy: The Influence of Bureaucratic Minorities. *European Journal of International Relations*, 4(1), 67-97.
- Karim, M. A., & Islam, F. (2018). Bangladesh-China-India-Myanmar (BCIM) Economic Corridor: Challenges and Prospects. *The Korean Journal of Defense Analysis*, 30(2), 283-302.
- Kim, S. S. (2003). China's Path to Great Power Status in the Globalization Era. *Asian Perspective*, 27(1), 35-75.

- Li, Y. (2017). *Chinese in Colonial Burma: A Migrant Community in A Multiethnic State*. New York: Palgrave Macmillan.
- Marchang, R. (2021). BCIM Economic Corridor an Integral Part of BRI for Regional Cooperation: Positioning India's North-East and Act East Policy. *Journal of Asian Security and International Affairs*, 8(2), 249-269.
- Nguyen, C. V. (2019). China's Economic Integration and New Chinese Immigrants in the Mekong Region. In Y. Santasombat, *The Sociology of Chinese Capitalism in Southeast Asia: Challenges and Prospects* (pp. 195-221). Singapore: Palgrave Macmillan.
- Özay, M. (2019). *Arakan Müslümanları: Myanmar'da vatandaşsızlıktan soykırıma bir halkın hikayesi*. İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları.
- Özay, M. (2021). *ASEAN: Asya Yüzylında Bölgesel Birlik ve Güncel Yaklaşımlar*. İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları.
- Preston, T. (2010, Mart 1). *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*. Retrieved Temmuz 31, 2021, from *Leadership and Foreign Policy Analysis*: <https://oxfordre.com/internationalstudies/view/10.1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-255>.
- Temiz, K. .. (2018). Çin'in Orta Doğu Politikasında Bölgesel ve Küresel Rekabet Unsurları. *Journal of Medeniyet Politics*, 3(2), 31-41.
- Zhao, H. (2013). The South China sea dispute and China-ASEAN relations. *Asian Affairs*, 44(1), 27-43.

Türkiye'nin Asya-Pasifik'te Bölgesel Bir Güç Olan ASEAN'la İlişkilerinde Beklentiler, Hayaller ve Gerçekler

Mehmet Özay

@ Doç. Dr., mehmedozay@gmail.com;
Orcid No: 0000-0002-2719-1543

Özet

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nca 5 Ağustos 2019 tarihinde ilân edilen “Yeniden Asya Açılımı”, etki alanı bakımından oldukça geniş bir coğrafyayı içine almaktadır. Bu çerçevede, karşımıza iki temel olgunun çıktığı görülmektedir. Bunlardan ilki, bizatihi konseptin kendisinin ortaya koyduğu üzere, Türkiye'nin genel itibarıyla Asya Kıtası'na açılım olgusudur. İkincisi ise bu geniş Asya Kıtası içerisinde hangi bölgeye öncelik verilmesi gerçeğiyle alakalıdır.

Yeniden Asya Açılımı'nın neye tekabül ettiğini anlamlandırabilmek için, yakın geçmişte neler olup bittiğine kısaca değinmekte yarar var. Türkiye'nin 1990'lı yıllarda tecrübe ettiği ve gizli-açık benzer bir adla anılan Orta Asya Açılımı'nın yapılması dikkate alındığında, hemen yanı başındaki Azerbaycan'dan başlayan ve coğrafi olarak birbirine eklenmiş antropolojik ve sosyolojik olarak Türk kökenli halkların oluşturduğu Türki Cumhuriyetlerin varlığı dikkat çekiyordu. 1990'lı yılların uluslararası ilişkilerde çift kutupluluktan (bi-polar) tek kutupluluğa (mono-polar) geçiş, jeo-politik gerçeklik ve ulusal siyasetteki gelişmelerin etkisiyle Türki Cumhuriyetlere yönelik politikalar gündeme geliyordu. Bununla birlikte, bugün ise uluslararası siyasette ve özellikle de Asya-Pasifik bölgesinde çok kutupluluk (multi-polar) kavramının egemen olmasının doğurduğu bir cazibe merkezinin Türkiye'yi de içine aldığı görülmektedir. Öyle ki, bugün Yeniden denilmek suretiyle başlı başına bir inisiyatif olarak gündeme getirilen Asya Açılımı konseptinin, Asya kıtasının günümüzde sahip olduğu bölgesel ve coğrafi özellikleriyle değerlendirilmesi gerekmektedir.

Söz konusu bu “yeniden açılım politikasının” yapılandırılmasında, içinde yaşadığımız dönemin koşullarından ötürü hiç kuşku yok ki, yeni ve çeşitli parametrelerin belirlenmesi zorunluluk arz etmektedir. Bu noktada, söz konusu parametrelere temel teşkil edeceği düşünülen iki olgudan bahsetmek mümkündür. İlki, “Asya” kıtası içerisinde gerek kıtanın kendi içinde, gerekse küresel bağlamda son yarım yüzyıla yaklaşan dönemde özellikle ekonomik modernleşmenin, bir başka deyişle kalkınmanın dinamosu rolünü oynayan Asya-Pasifik bölgesi ile bu çalışmaya konu olan özellikle, Güneydoğu Asya Ülkeleri İşbirliği'nin (Association of Southeast Asian Nations-ASEAN) belirleyicidir.

İkincisi, özellikle ASEAN bölgesindeki toplumlarla tarihin değişik evrelerindeki karşılaşmalar kadar, özellikle bağımsızlık süreçleri sonrasında Türkiye'nin bu bölge ülkeleri ile ilişkilerinin gelişme evresi, bize bugün ne tür politikalarla hareket etmemiz gerektiğine dair bir fikir vermektedir. Hem son yarım yüzyılda bölgesinde barış ve güvenlik ile kalkınmayı birleştirebilmesi hem de Türkiye'ye yönelik pozitif algıdan ötürü, ASEAN bir model olarak değerlendirilebilme özelliği taşımaktadır.

Bugün ASEAN'ın bölgesel birlik olma noktasında küresel bir marka konumuna yükselmesi hiç kuşku yok ki, Pasifik Savaşı sonrasında gelişmelerle bağlantılıdır. Bu çerçevede, 1945 yılından itibaren, bölgede bağımsız ulus-devletlerin kuruluş süreçlerine müteakiben, çeşitli iç ve dış faktörlerin de katkısıyla, barış ve istikrar temelli bir bölgenin tesisi noktasında ASEAN, günümüzde bölgesel birlik olmanın ötesinde, başta Asya-Pasifik özelinde ve ardından

küresel ilişkiler ağında çeşitli toplumsal ve kurumsal varlıklarıyla dinamik özellikler sergilemektedir. İstikrarlı bölgesel güvenlik oluşumu, Çin ve Japonya gibi küresel ekonominin ikinci ve üçüncü güçlerine komşu olması, ABD'nin Pasifik Savaşı sonrasında geliştirdiği "Pasifik Politikaları"nda geleneksel müttefik ülkelerin yanı sıra, ASEAN'la ve bu bölgesel birliğe mensup ülkelere tek tek sergilediği iş birliği süreçleri, günümüzde ASEAN'ın, küresel ekonomik yapılaşmada merkezi bir nitelik taşıdığına işaret etmektedir.

Bu çalışmada, Yeniden Asya Açılımı'nın temelinde bu coğrafi bölgedeki ülkelerle bağlantılandırılması konusu bazı hususiyetleriyle ele alınmaktadır. Çalışma, Türkiye ile yukarıda dikkat çekilen bölge ilişkilerini temelinde sosyolojik anlamda uzun dönemli yani longué durée yöntemiyle ele almakta ve gündeme gelen çeşitli ilişkileri yorumlamacı bir metotla ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, Türkiye ve bölge ilişkilerinin doğası gereği, iklimi ülke ve uluslararası ilişkileri de içermesi nedeniyle çalışmada gerçekçilik ve pragmatizm yöntemlerine de yer verilmiştir.

Söz konusu bu iki yöntemle birlikte ve aynı zamanda bu yöntemleri içerecek şekilde, yakın ve orta vadede ortaya konulacak etkileşimlerin yapılandırılmasında çoklu-etken olgusuna vurgu yapmaktayız. Bu noktada, söz konusu bu çoklu etken yaklaşımının uygulanırlığı, hem Türkiye'den bölgeye ulaşacak aktörler hem de bölgede ortaya konulacak ilişkiler ağı için önem taşımaktadır. Çoklu etken yönteminin iki saç ayağı bulunmaktadır. İlki, Türkiye'nin sahip olduğu "sert" ve "yumuşak" güç imkânlarının rasyonel, sürdürülebilir bir yapılandırma içerisinde ortaya konulmasıyla bağlantılıdır. İkincisi ise, Güneydoğu Asya coğrafyasındaki toplumların linguistik, kültürel normlardan ekonomik ve kalkınmacı yapılarına ve düzeneklerine kadar kapsamlı bir bilgilenme ve pratik sürecini içermektedir. Bu durum, sadece tekil ve tek yönlü bir ilişkiyi değil, çoklu-interaktif bir ilişkiler ağının ortaya konulmasını da gerektirmektedir. Bu çerçevede coğrafya ve tarih ile bunların örüntülendirdiği bilgi, bize bu süreçte eşlik edecek unsurlar olacaktır.

Yukarıda dikkat çekilen longué durée çerçevesinde, yakın ve orta vadede ilişkilerin yapılandırılmasında geçmiş dönemlerin denemelerinin ve tecrübelerinin ele alınarak elde edildiği varsayılan tüm birikimlerin yanı sıra, karşılaşılan sınırlılıkların ve yanlışların yeni politika belirleme sürecinin yapılandırılmasına etkin katkı sağlayacağı varsayılabilir. Bu durum, bir inceleme alanı olarak ASEAN ile ilişkilerin, sadece ekonomik perspektiften ele alınmayacağını ya da alınmaması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Bu çerçevede, Türkiye-Güneydoğu Asya ülkeleri ilişkilerinde geçmişte ortaya çıkan yapısal ilişkiler ve yönelimler ile gelecekte var olacağı tahmin edilen ve plânlanmayı bekleyen yaklaşımlar longué durée çerçevesinde değerlendirilmelidir. Bu noktada, yakın ve uzak geçmiş ilişkilerinin tarihsel ve karşılaştırmalı bir bağlama oturtulması gerekmektedir. Bu nedenle, söz konusu bu yöntemi bir araç olarak bölgesel ilişkilerin değerlendirilmesinde işlevsel bir öneme sahiptir. Bu yöntem, bize genel itibarıyla iki coğrafya arasındaki ilişkilerin anlamlı ve tekil oluşumlar üzerinden değil, aksine bütüncül ve belli idealler üzerinden geliştirildiğini veya geliştirilip geliştirilmediğini anlamamıza imkân taniyacaktır.

Yeniden Asya Açılımı çerçevesinde, geçmişte var olduğu bilinen/tespit edilen ilişkilerin, yeni dönemde ASEAN ile ilişkilerde yeni paradigmalar şeklinde güncellenmeye ihtiyacı bulunmaktadır. Bu noktada, ortaya konulması gereken paradigma değişimlerinden ilki, "uzaklık" kavramıyla ilgilidir. Her ne kadar, uzaklık olgusu bir paradigma boyutunda görülmesi de, Türkiye'nin bölgeyle resmi/özel ilişkilerinde gündeme sıklıkla getiriliyor olması, bu olgunun bazı çevrelerce gizli/açık bir paradigma boyutuna ulaştırıldığı göstermektedir. Bu noktada, Güneydoğu Asya'nın, coğrafi olarak görece uzaklığına rağmen, Türkiye'nin Asya kıtası politikalarında çeşitli yönlerinde öncelikler taşıması, bu yanlış algının doğru ve olumlu bir şekilde yapılandırılmasını gerektirmektedir.

1980'li yıllardan itibaren küresel üretim ve lojistik, ekonomi ve finans ilişkilerinde yaşanan gelişmeler ve buna eklenilen ulaşım ve haberleşme süreçlerindeki genişleme, dünya üzerinde toplumlararası ve devletlerarası ilişkileri hiç olmadığı kadar yeniden yapılandırmıştır. Bireylerin mobilizasyonundan kurumların hareket ve faaliyet kabiliyetlerine kadar gündeme gelen bu mekânsal ve zamansal genişlemenin, günümüz şartlarında Türkiye'nin Güneydoğu Asya ülkeleriyle ilişkilerinde olumlu bir yönelime konu olması beklenmektedir. Bu noktada, çalışmada ortaya konulan longué durée metodunu sadece, 20. yüzyıl ikinci yarısından itibaren değil, örneğin 16. yüzyıl başlarından itibaren bölge ile olan temasların varlığı bize günümüzde "uzaklık nosyonu" üzerinde ciddi olarak durmaya sevk etmektedir.

Yeniden Asya Açılımı çerçevesinde, ASEAN'la ilişkilerde, bir yandan ASEAN'ın küresel ekonomiye entegrasyonuna dolaylı olarak dikkat çekilirken, temelinde Türkiye'nin ASEAN'la entegrasyonuna vurgu yapılmıştır. Bu çerçevede, çalışmada ele alınan konular ASEAN ve Türkiye olarak iki temel başlıkta değerlendirilmektedir. İlk ana başlıkta ASEAN ve bölgesel güvenlik, ASEAN'ın kendini nasıl tanımladığı, bölgesel bir talep olarak ASEAN'ın önemi; siyasi ve ekonomik bir oluşum kabul edilen ASEAN'ın bölgesel entegrasyondan küresel entegrasyona yönelimi konuları öne çıkartılmıştır. İkinci ana başlıkta ise, Türkiye'nin bölgeyle ilişkilerinde mevcut durum; paradigma değişimi ve modelleme; makro ve mikro boyutta ilişkilerin yapılandırılması; teori ve kavramsallaştırma; coğrafya ve kavramlar; bölgeyle entegrasyon; mevcut ve olası sorunlar ve zorluklar; fırsatlar ve çalışma alanları; yatırım ve işbirlikleri noktasında ASEAN'la entegrasyon; süreçte karşılaşılmaması muhtemel zaafklar, zorluklar ve handikaplar üzerinde durulmuştur.

Giriş

Türkiye Dışişleri Bakanlığı'nca 5 Ağustos 2019 tarihinde ilân edilen Yeniden Asya Açılımı (*Asia Anew Initiative*), geniş çerçevede bakıldığında bazı hususlara gönderme yapmaktadır. Bu hususlar, açılımın hedefinde yer alan ve genel itibarıyla Asya-Pasifik, özelde ise ASEAN bölgesini değerlendirmede yöntem olarak önereceğimiz ve de kullanacağımız *longue durée* yaklaşımıyla da yakından bağlantılıdır.

Öncelikle, Türkiye'nin Yeniden Asya Açılımı söylemini iki açıdan ele almak gerekir. İlki, kavramda yer alan "yeni" ifadesi dikkate alınarak bu sürecin bir öncesi olduğunu akla getirmektedir. Bu yeni olana, 5 Ağustos 2019 tarihinde Dışişleri Bakanı tarafından kamuoyuna yapılan açıklamada tanık olunmaktadır. Bu açılımın, genel itibarıyla 2000'lerin başından bu yana küresel eğilimleri yakalamaya matuf bir yönü vardır. Yani bir anlamda, Türkiye'nin Yükselen Asya'da yer alma arzusu olarak değerlendirilmek mümkündür. Bununla birlikte, kısaca eski olan neydi ona değinmekte fayda var.

1989 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve ona bağlı uydu ülkelerin siyasal ve ekonomik anlamda dünya siyaset sahnesinden çekilmeleriyle beklenmedik şekilde ortaya çıkan ve dünyanın diğer ülkeleri kadar Türkiye için de bir sürpriz niteliği taşıyan dönemdir. Bu süreç, yine bir anlamda beklenmedik şekilde Türkiye'nin Batı ve özellikle de ABD ile ilişkilerindeki bağımlılığın yerini görece otonom alana taşıyarak, uluslararası ilişkilerde kendi başına hareket edebilme kabiliyetini ortaya koymasına neden olmuştur.¹ Bu çerçevede, Türkiye bir anlamda kadim tarihinin doğal bir bağlamı olarak Orta Asya Türki Cumhuriyetleri'nin birer bağımsız ulus-devletler olarak dünya siyaset sahnesine çıkmasıyla, kendini birden bu coğrafya ile bütünleşme sürecinde bulmuştur. Bu bütünleşmenin kültürel, siyasal ve ekonomik boyutları olduğu söylenebilirse de, söz konusu hazırlıksızlığın ve o dönem Türkiye iç politikasında koalisyon süreçlerinin doğurduğu siyasal ve ekonomik istikrarsızlıkların yanı sıra,² kendini toparlayan Rusya'nın ve de aynı dönemde giderek güç kazanmakta olan Çin'in bu bölge üzerinde jeo-stratejik ve jeo-ekonomik yapılaşması karşısında Türkiye'nin ne elde edip etmediği tartışmaya açıktır.³ Kaldı ki, bu konu o günden bu yana yapılan çalışmalarla da kayda değer bir literatürün oluşmasına zemin teşkil etmiştir.

1 Zeeshan Fida. (2018). "Central Asia's Place in Turkey's Foreign Policy", Policy Perspectives, Vol. 15, No. 1, s. 113-4, 115. (113-125).

2 Zeeshan Fida. (2018). A.g.m. s. 116.

3 Söz konusu coğrafyada erken dönemde de olsa, SSCB'nin devamı olarak fiziki kabul edilebilecek askeri varlığı, bu ülkelerde yine aynı dönemde yetmişmiş bürokratik kadroların ideolojik eğilimleri, yaşanan dönüşümün oluşturduğu psikolojik ve sosyolojik travmalar vb. yapıların işbirliklerinin önünde kayda değer bir engel oluşturması gibi, yukarıda dikkat çekildiği üzere Rusya etkisinin devamı kadar, bu ülkelerdeki yetmişmiş insan gücünün Rusya ile ilişkilere yönelik eğilimlerinin de söz konusu olduğuna dikkat çekmek gerekir. Bkz.: Igor P. Lipovsky. (1996). "Central Asia: In Search of a New Political Identity", Middle East Journal, Vol.5 0, No. 2, (Spring), s. 212. (211-223).

Bu süreç, tıpkı diğer ülkeler gibi, Türkiye için de sürpriz olurken, Türkiye kendisine bu ortamda en yakın ilişki kurulabilecek alan/bölge ve ülkeler olarak Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ni buldu. Ancak, her ne kadar Sovyet Rusya varlığını yitirmiş olsa da, hem Rusya'nın siyasi aklı hem de 1917'den beri Orta Asya Türk coğrafyasında ürettiği entelektüel ve teknokrat kadroların varlığı ile 1976'dan itibaren dünyaya açılan Çin Halk Cumhuriyeti'nin komşu coğrafyası olması, Türkiye'nin potansiyel addedilen imkânlarının en azından "üç" paylaşılması anlamı taşıyordu.

Eskinin ilk evresi ise, 2. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de başlayan ve gerek iç gelişmelerin gerek uluslararası çevrelerin ivme kazandırdığı bir siyasal değişim gündeme geldi. Bunun Türk iç siyasetindeki karşılığı 1949 seçimlerinde Demokrat Parti iktidarının ortaya çıkmasını sağlarken, uluslararası arenada ise Türkiye'nin kendini iki kutuplu dünya bağlamında yönünü NATO üyeliğine çevirerek bir anlamda yeniden tanımlamaya çalıştığına tanık oluyoruz. Bu süreçte 1950-1953 Kore Savaşı ki, komünizm idaresiyle yönetilen Kuzey Kore'nin Güney Kore üzerinde hakimiyet tesis etmesinin önlenmesi amacıyla ortaya konulan ve ABD öncülüğünde gerçekleştirilen savaşa Türkiye'nin bilfiil katılımıyla Batı ile siyasal bütünleşmenin NATO özelinde fiziki/maddi, bir başka deyişle askeri bağlamı oluşturulmuş oldu.

Kore Yarımadası'ndaki gelişmeye Türkiye'nin bir şekilde taraf olması Asya-Pasifik bölgesinde Türkiye'nin görünürlüğü anlamı taşır. Aynı dönemde, Kore Savaşı'ndan sadece iki yıl sonra 1955 yılı Nisan ayında Endonezya Cumhuriyeti'nin Cava Adası'nın Batısındaki Bandung Şehri'nde gerçekleştirilen Bağlantısızlar Toplantısı'na iştirakidir.

Dönemin dışişleri bakanı merhum Fatin Rüştü Zorlu başkanlığındaki heyetin varlığı,⁴ dönemin ses getiren Bağlantısızlar birliği içerisinde ev sahibi Endonezya ve dönemin Devlet Başkanı Ahmed Sukarno, Hindistan Başbakanı Naharul Nehru, Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdünnasır gibi önemli siyasetçilerin domine ettiği ve sadece ABD değil, SSCB'ye de karşı bir duruş anlamı taşıyan ve bu nedenle Soğuk Savaş kutuplaşmasına taraf olmayan bir sömürgeleştirilmiş Asya ve bir kısım Afrika ülkesinin katılımına konu olan gelişmedir.

Bandung Konferansı ya da teknik adıyla ifade etmek gerekirse "Asya-Afrika Konferansı", Türkiye için parlak bir görünüm arz etmese de, en azından şunu söylemekte yarar var ki, Asya bölgesinde olan biten gelişmelere dair bir fikir sahibi olduğuna düşünebiliriz. Türkiye'nin parlak görünüm elde edememesi derken, kastımız şu: Türkiye'nin NATO üyesi olması bir istisnai durum teşkil ederken, bazı ülkeler nezdinde ABD'nin

4 Mehmet Korkud Aydın. (2018). "Bandung Konferansı ve Türk Basımına Yansımaları", Turkish Studies, Vol 13/24, (Fall), s. 52. (34-60).

sözcüsü konumunda algılanmıştır. Bandung Konferansı'nın bugünle irtibatlı bir başka önemli gelişmesi, Çin'in konferansa davet edilmiş olmasıdır. 1949 devrimi sonrasında Çin bir anlamda dünyaya kapılarını kapatırken veya bir başka açıdan değerlendirildiğinde Batı tarafından tırnak içerisinde “reddedildiğinde”, Bandung Konferansı gayet önemli bir uluslararası arena olarak Çin'in tanınmasına, meşruiyetine yol açmıştır. Bu durum, 1970'li yılların ortalarında, Mao Zedong'un ölümünün ardından, Henry Kissinger ve dönemin ABD Başkanı Richard Nixon marifetiyle Çin'in uluslararası sisteme dahil edilmesi sürecinden öncesine rastlamasıyla gayet önemlidir.

Bugün gelinen noktada, Türkiye'nin Asya-Pasifik ve özellikle de ASEAN ile ilişkilerinde “Öncelikli olarak bakmamız gereken unsur nedir?” sorusunun detaylarına değinmeden sadece birkaç tarihi gelişmeyle cevap vermek mümkün gözükmemektedir. Öyle ki, Türkiye Cumhuriyeti'nin 1949 yılında tanık olduğu siyasal değişim süreci ve buna eklenen uluslararası politikadaki yönelim, bu sürecin yapılandırılmasında başat rol oynamıştır. Soğuk Savaş döneminin dönüştürücü gücü, Türkiye Cumhuriyeti'nde siyasi angajman olarak “Doğu mu, Batı mı?” söyleminde ya da daha doğru bir deyişle, “Kapitalist Batı mı, komünist Rusya mı?” yaklaşımında tercihin ilkinden yana kullanılmasıyla belirginlik kazanmıştır. Bu gelişmenin siyasi ve görünür yüzü olarak 1950-53 yıllarında Kore Yarımadası'ndaki savaşa Türkiye'nin dahil olması, yeni deneme bile eski coğrafya ile yeniden tanışılması anlamına geliyordu.

İkinci safha, 1955 yılında Endonezya'nın Batı Cava'daki Bandung Şehri'nde düzenlenen Bağlantısızlar Konferansı'na iştirakidir. Üçüncü safha, uzun bir aranın, özellikle de 1980 yılındaki darbenin ardından Endonezya ve Türkiye arasında dönemin cumhurbaşkanı ve devlet başkanı arasındaki ziyaretler gerçekleştirilmesidir. Bu gelişmeleri takip eden süreçte, küresel düzende özellikle neo-liberalizmin belirginlik kazandığı 1980'li yıllar, Türkiye'nin hem iç politikasında hem de uluslararası ilişkilerde kendine yeni alanlar bulma süreci olarak değerlendirilebilirken, bu dönemin aynı zamanda Asya-Pasifik bölgesindeki yeni siyasal ve özellikle de ekonomik yapılaşmalara konu olması dikkat çekici bir gelişmedir.

Bu noktada, 1980'lerden itibaren Batı'da, özellikle de ABD'de politika yapımcılar ve düşünce kuruluşları marifetiyle gelecek yüzyıl perspektiflerinin çizilmeye başlandığı dönemde, Asya Kıtası'na biçilen “Asya Çağı” olgusu olarak gündeme getirildi. Avrupa'da ise, 1994 yılında gündeme gelen “Yeni Asya Stratejisine Doğru” konsepti iki yıl sonra, yani 1996 yılında Bangkok'ta yapılan toplantılarla Asya-Avrupa Toplantıları'nın (*Asia-Europe Meetings*-ASEM) başlamasına neden olurken, ASEAN ile Doğu Asya'daki ülkeler bu yapının önemli unsurları olarak gündeme geldi.⁵

5 https://cdn.aseminfoboard.org/documents/1996_-_ASEM1_-_Background_gxCA3fp.pdf

Bu gelişmelerin ortaya çıkmasında, özellikle içinde Singapur, Güney Kore, Tayvan ve Hong Kong'un bulunduğu Asya Kaplanları (*the Four Asian Tigers*) ile başlayan ve akabinde Çin'in giderek küresel ekonomiye entegre olmasıyla devam eden yapılaşmanın rolü bulunmaktadır. Bu süreci öngörülebilir kılan yaklaşımlar ve daha sonraki çalışmaların da detaylı bir şekilde ortaya koyduğu üzere, 2050 yılında küresel gayri safi milli hasılasının yüzde 50'den fazlasının Asya coğrafyasında gerçekleşeceğine işaret ediyordu.⁶

Bu yüzyılın başından itibaren, örneğin 2007'den itibaren, dönemin ABD yönetimi, Doğu ve Güneydoğu Asya'nın kalkınmacı ekonomilerinin ve küresel ekonominin dinamosu olmasına vurgu yapmak suretiyle,⁷ 21. Yüzyıl Asya Çağı olgusu daha güçlü bir şekilde gündeme getirilirken, bölgeyle olan siyasi ve özellikle de ekonomik ilişkilerini dış politikanın merkezine taşıyordu. ABD yönetiminin önemli isimlerinin yüksek sesle dillendirdiği ve Trans Pasifik İşbirliği Anlaşması (*Trans-Pacific Partnership Agreement-TPPA*) gibi açılımlarla pratikte karşılığı bulunmaya çalışıldı.

Yukarıda kısaca değinilen 20. yüzyıl son çeyreği ile 21. yüzyılın ilk yirmi yılında karşımıza çıkan toplumsal ve siyasal görünüşler, bugün Türkiye'nin Yeniden Asya Açılımı kavramına zemin hazırlanan bazı girişimlerin oluşmasına yol açarken, bu kavramın bilinçli ve istendik bir politika olarak yapılaştırılmasını gündeme getirmiştir. Bununla birlikte, önümüzdeki süreçte "Yeniden Asya Açılımı" kavramsallaştırmasıyla uluslararası siyasal ve ekonomi ilişkilerinde, yeni bir paradigmanın veya birden fazla paradigmanın ortaya konulması ve bunların çeşitli boyutlarıyla yapılaştırılmasına ihtiyaç duyulacaktır.

Öncelikle, Yeniden Asya Açılımı'nın resmi anlatıda neye karşılık geldiğini kısaca hatırlamakta yarar var. Söz konusu "Yeniden Asya Açılımı"nın dört temel saç ayağı bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla şöyledir:

- ❖ Ülkeler arası ilişkilerin geliştirilmesi
- ❖ Özel sektör merkezi ticaretin artırılması
- ❖ Akademik iş birliğinin geliştirilmesi
- ❖ Toplumlararası etkileşimin artırılması.⁸

6 Giovanni Capannelli. (2014). "The ASEAN Economy in the Regional Context: Opportunities, Challenges, and Policy Options", ADB Working Paper Series on Regional Economic Integration, No. 145, (December), s. 1.

7 Hillary Clinton'un Asya Çağı' kavramsallaştırmasını 2007 yılında kaleme aldığı "21. Yüzyıl'da Güvenlik ve Fırsatlar" ve 2011 yılında kaleme aldığı "Amerikan'ın Pasifik Yüzyılı" makaleleri bu dönemi tanımlamada ve dış politikada Asya-Pasifik ve ASEAN bağlamına gönderme yapmaktadır. Bkz.: <https://www.foreignaffairs.com/articles/2007-11-01/security-and-opportunity-twenty-first-century>; <https://foreignpolicy.com/2011/10/11/americas-pacific-century/>.

8 <http://aseanbriefing.com/news/turkey-to-forge-closer-ties-with-asean-and-asia>

Söz konusu bu dört alanın oluşturduğu teorik çerçevenin pratikte karşılık bulup bulmayacağı karşıda belirlenen hedefin tanınırlılığıyla yakından alakalıdır. Bu noktada, ASEAN'ın ne anlama geldiği, nasıl bir yapılaşma sergilediği, kurumsal bütünlüğü ve sürdürülebilirlik alanları gibi özelliklerinin dikkatle ele alınmasını gerektirmektedir. Bu sorulara çalışmanın ilgili yerlerinde cevap verilecektir. Ancak kısaca şunu söylemekte yarar: ASEAN bölgesi, 21. Yüzyıl Asya Çağı'nda, özellikle güvenlik ve barış temelli yaklaşımların varlığına duyulan acil ihtiyaç dikkate alındığında, Asya Kıtası'nın diğer bölgelerine kıyasla barış ve güvenliği tesiste sürdürülebilir bir nitelik kazanmasıyla dikkat çekmektedir.⁹ Hem üye ülkeler, hem de çeşitli boyutlarda işbirlikleri geliştiren ülkelerin bölgeye yönelimlerinde barış ve güvenlik eksenli bağlama katkı yapmaları beklenmektedir. Bu noktada, özellikle son on yılda küresel alanda görülen barış ve güvenliği tehdit eden yapılar karşısında ASEAN'da ortaya konulan hassasiyetlere tanık olunmuştur.

Bölgesel birlik olarak ASEAN, bir yandan sömürge sonrası, öte yandan Soğuk Savaş yıllarının gelişmeleri çerçevesinde bölgesel güvenlik ve barış merkezli bir yapı olarak ortaya çıkmıştır. Söz konusu bu temel barış ve güvenlik eksenli yapılaşma erken dönemlerdeki zirvelerden bugüne kadar ASEAN gündeminde ilk sırada yer almıştır.¹⁰ Bu önceliğin yanı sıra içinde doğal kaynaklar, ekonomik ilişkiler, kalkınma, sosyo-kültürel olgular, nüfus ve siyaset gibi alanları da çeşitli ölçeklerde ele alan ve gelişmeleri bu olgular çerçevesinde anlamlandıran bir yapı sunmaktadır.¹¹ Bu yöndeki ASEAN gerçekliği temelinden hareketle, Türkiye'nin barış ve güvenlik temeli üzerinde yükselmesi beklenen bölge ile resmi ilişkileri, bütüncül bir çerçeveye oturtulmalıdır. Bu noktada, böylesi bir yaklaşımı geliştirme konusunda, son birkaç yıldır kurumsal anlamda ciddi adımlar attığı gözlemlenen Türkiye'nin bu bölgeyle ilişkilerinin, makro ve mikro olmak üzere iki temel kategoride gerçekleştirilebilirliği üzerinde durulmalıdır.

I. BÖLÜM

1. ASEAN ve Bölgesel Güvenlik

ASEAN sahip olduğu bölgesel sınırları ve üye ülkeleri ile bir yapısal bütünlük arz etmektedir. Bu bütünlük kendi başına anlamlı olduğu gibi, ASEAN'ı salt kendine yeten bir siyasal ve ekonomik birlik veya bu yoldaki bir oluşum olarak görmek yerine,

9 Giovanni Capannelli. (2014). A.g.m., s. 1.

10 "1987 Joint Communique The Third ASEAN Heads of Government Meeting". Centre for International Law, s. 3. (Söz konusu ortak sonuç bildirgesinin 9. Maddesi). www.cil.nus.edu.ng.

11 Ngandani. (1982). ASEAN and the Security of Southeast Asia: A Study of Regional Resilience, PhD Dissertation, University of Southern California, s. 5; Giovanni Capannelli. (2014). A.g.m., s. 1.

doğusu, kuzeyi ve batısı ile bölgeyi çevreleyen Hint Okyanusu, Doğu ve Güney Çin Denizleri ve Pasifik Okyanusu ile bu suyollarının Andaman Denizi, Malaka-Sunda ve Lombok Boğazları gibi ara geçiş alanları ve bunlara eklenmiş coğrafyalarla birlikte değerlendirmek gerekmektedir.¹²

Bu yapısal özelliğinin yanı sıra, ASEAN'ın diğer bölge ve küresel unsurlar tarafından nasıl algılandığı konusu da dikkat çekicidir. ASEAN'ın örneğin Japonya,¹³ Güney Kore, Hindistan, Çin tarafından algılanışı ile ABD, Avrupa Birliği ve bu birliğe mensup özellikle, Batı Avrupa ülkeleri tarafından algılanışı arasında fark bulunmaktadır. Bu noktada, ASEAN coğrafyasını çevreleyen komşu ülkeler ile dış yapılar diyeceğimiz gruptaki ülkelerin temel yaklaşımları tarihsel ve kültürel yapılar ile ekonomik ve siyasal unsurlarıyla ayrılmaktadır.

Asyalılık olgusunun öne çıktığı ve temelde öteki ile bir arada yaşama kuralının kayda değer ölçüde sergilendiği tarihsel perspektifin günümüz çağdaş koşullarına adaptasyonu söz konusudur. İkinci gruba giren ülkeler ise yine tarihsel perspektifin kaçınılmaz bağlamı ile hareket ederek eski sömürge toprakları olarak gördükleri bu ülkeler üzerinde başta ekonomik olmak üzere siyasal ve kültürel unsurları öne çıkartmaktadır. Bu birbirinden farklılaşan süreçler, aynı zamanda ASEAN'ı oluşturan ulus-devletlerin siyasi eliti, ekonomik ve kültürel yapılarına hakim unsurların tutum ve yaklaşımlarının da şu veya bu şekilde belirleyiciliğinden bahsetmek mümkündür.

ASEAN, özellikle 1970'ler ve 80'lerden itibaren "teknokratik kalkınmacı öncelikler" kendini göstermiş ve bu dönem şehirleşme ile birlikte "endüstriyel kalkınmanın giderek güçlü bir şekilde" kendini ortaya koyduğu kalkınmacı modernleşmeye yol açmıştır.¹⁴ Bu sürece paralel olarak, iç ve bölgesel güvenlik olgusu da yeni parametrelere ihtiyaç duymuştur. Bölgesel kökenli veya uluslararası terör yapılarının bölgede olası etkinliğinin ASEAN kamu güvenliğini ve ekonomilerini tehdit etmesi gerçeği karşısında, ASEAN içerisinde güvenlik kadar, ASEAN'la tekil ve üçlü ilişkiler kuran ve/ya sektörel ve stratejik ortaklıklar kurmuş olan ülkelerden de bölgenin güvenlik şemasında yer almaları ve katkıda bulunmaları istenmektedir.

ASEAN'da güvenlik olgusunun sürdürülebilir ve tüm partnerlerin katılımıyla ortak politikalar oluşturulması amacıyla, Singapur'un ev sahipliğinde 2002 yılından bu yana Asya-Pasifik bölgesindeki ülkelerin savunma bakanlarının katılımlarıyla

12 Malgorzata Pietrasiak. (2020). "The ASEAN's Attitude to the South China Sea Dispute After the Verdict of the Permanent Court of Arbitration in the Hague", *Przeglad Strategiczny*, Issue 13, s. 215. (215-227); Amitav Acharya. (2017). "The Myth of ASEAN Centrality?", *Contemporary Southeast Asia*, Vol. 39, No. 2, (August), s. 273. (273-279).

13 http://www.jcie.org/researchpdfs/ASEAN/asean_nishihara.pdf

14 Ken Young. (1997). "State Formation in Southeast Asia", *Thesis Eleven*, 50:71, (August), s. 75. (71-97).

gerçekleştirilen Shangri-La toplantıları geleneksel hale gelmiştir. Toplantıya ABD, Çin, Japonya, Avustralya, Hindistan gibi küresel çapta önem taşıyan ülkelerin katılıyor olması özellikle, ASEAN bölgesi başta olmak üzere Doğu Çin Denizi, Güney Çin Denizi ve Hint Okyanusu özelindeki güvenlik süreçlerinin kontrol edilebilirliğini sağlaması amaçlanmaktadır.

Bu gelişme, ASEAN Bölgesel Forum (*ASEAN Regional Forum-ARF*) yapılaşması çerçevesinde Asya-Pasifik bölgesinde “siyasi ve güvenlik iş birliğini geliştirmeyi” amaçlamaktadır.¹⁵

2. Siyasi ve Ekonomik Birlik Olarak ASEAN

ASEAN adıyla anılan bölgesel iş birliği topluluğu, Pasifik Savaşı sonrası bölgede yaşanan travmaların sona erdirilmesinin adıdır. Bu süreçte, ulus-devletleşme, sömürgeci yapılarla ilişkilerin belirlenmesi, kendine yeter bir bölgesel yapının tesisi gibi alanları içermektedir. Bölgedeki yeni ulus-devletlerin siyasi elitinin sömürge döneminde sunulan eğitim kodlarıyla yetişmiş/yetiştirilmiş bireyler olmalarının getirdiği eski sömürgeci yapılarla iş birliğine açık yönelimi kadar, iç dinamiklerin yönlendirmesiyle bu eski sömürgeci yapılarla sınırlı ilişkiler ağının kurulması arasında yaşanan bir tür gerginlikten de bahsetmek mümkündür. Bu noktada, Malezya’da, Filipinler’de ve Endonezya’da yaşanan özellikle komünist parti ve gerilla hareketleri örnek teşkil etmektedir.

Bu noktada ASEAN, Soğuk Savaş döneminin bölgede varlığını hissettirmesiyle gerek bölgedeki ulus-devletlerin gerekse savaş sonrası dönemin küresel güç olgusu olarak ortaya çıkan ABD’nin, Sovyetler Birliği ve Çin komünizminin Hint-Çini ve Takımadalar bölgesine nüfuzunu önlemeye yönelik olarak 1957 yılında kurulan SEATO¹⁶ ve ardından 1961 yılında ASA’nın (*Association of Southeast Asia-ASA*)¹⁷ belirlediği bir bölgesel birliktir. Bu süreçte, ulus-devletleşme süreçlerinin doğurduğu iç siyasal ve toplumsal sorunların tedrici olarak azalmasıyla birlikte, bölge ülkelerinin çatışma potansiyelini azaltmak ve/ya ortadan kaldırmak amacıyla bölgesel birlik olgusu gündeme gelmiştir. ASA’dan ASEAN’a evrilme, dönemin bölgesel ilişkilerinin dinamizmini gösterdiği gibi, kurucu üye ülkeler arasında barış ve güvenlik eksenli jeo-politik yenden yapılaşmaya verilen önemi de ortaya koymaktadır.

15 “2003 Declaration of ASEAN Concord II, Adopted in Bali, Indonesia, 7 October 2003, s. 3. https://asean.org/?static_post=declaration-of-asean-concord-ii-bali-concord-ii.

16 Southeast Asian Treaty Organization. Tayland, Filipinler ve Malezya’nın katılımıyla kuruldu.

17 Association of Southeast Asia. Malezya, Filipinler ve Tayland’ın katılımıyla kuruldu. Bkz.: Anthony Reid. (1999). “A Saucer Model of Southeast Asian Identity”, *Southeast Asian Journal of Social Science*, Vol. 27, No. 1, s. 14.

Günümüzde küresel anlamda istikrarlı bölgesel birlikler arasında adı ön sıralarda zikredilen ASEAN'ın bu özelliği kazanmasında çeşitli süreçler rol oynamıştır. Bununla birlikte, ASEAN'ın siyasi bir birlik niteliği taşıyıp taşımadığı tartışma konusu olmakla birlikte, ikili ilişkileri bölgesel perspektiften ele alan yaklaşımla, temelde potansiyel çatışma alanlarını engellemeye yönelik bir politikası olduğu görülür. Bunun yanı sıra, gerek Avrupa Birliği örneği, gerekse Doğu Asya'da Japonya örneği, bölge ülkelerinin ekonomik modernleşmelerinin temelinde birlikte hareket etme yönündeki iradeye konu olurken uzun görüşmeler sonrasında, 2015 yılında ASEAN Ekonomi Birliği'nin (ASEAN Economic Community-AEC) hayata geçirilmesine neden olmuştur.

Filipinler, Malezya ve Tayland iş birliğiyle başlatılan ASA, kısa bir süre sonra, öz itibarıyla aynı olmakla birlikte yeni bir adla 1967 yılından itibaren ASEAN olarak yeniden yapılandırılmıştır. Bu süreçte, Endonezya'da yaşanan 1965 yılındaki darbe ile sivil yönetime geçişin aynı zamanda ASEAN'ın kuruluşuna paralellik arz ettiği görülürken, Endonezya bu anlamda bölgenin hem coğrafi ve hem de demografik olarak ilk sırada yer alan ülkesi olmasıyla, bir anlamda ASEAN'ın doğal liderlik konumunda yer almıştır.

Günümüzde her yıl bir üye ülkenin başkanlığında gerçekleştirilen Haziran ve Ekim aylarındaki iki zirve, birliğin dinamik iş birliğinin bir göstergesidir. 1987 yılında, yani birliğin kuruluşunun 20. yılına gelindiğinde, sadece üç zirvenin yapılmış olması, aradan geçen süre zarfında ASEAN'da zirveler özelinde yeni yapılaşmanın önemini ortaya koymaktadır. Bu durum, birliğin çeşitli alt mekanizmalarla varlığını sürdürürken, zamanla liderler zirvesi ile ve bu zirvelere hazırlık komiteleri toplantılarıyla önemli bir yapının ortaya çıktığını ve ASEAN'ın bir iş birliği görünümünden entegrasyona doğru evrildiğine işaret etmektedir.¹⁸

Liderler zirvesi özelinde dikkat çekildiği üzere, Birlik ilk yirmi yıllık süre zarfında, görece yavaş bir ilerleme sergilemiştir. Bunda, Soğuk Savaş döneminin koşulları yaşadığı hatırlanacak olursa bir yandan Çin'in, öte yandan ABD'nin ve bu iki ülkeyle yakın politikalar güden bazı ülkelerin, farklı nedenlerle de olsa, ASEAN'ı bir birlik olarak görme eğiliminde olmamalarının rolüne dikkat çekilmelidir.¹⁹

Aradan geçen yarım yüzyılı aşkın süre zarfında, bölge ülkeleri arasında çatışma riskinin düşürülmesi ve ortadan kaldırılması, ASEAN'ın öncelikli olarak güvenli bir bölgesel model olduğunu kanıtlamaktadır. Bu durum, hiç kuşku yok ki, Türkiye'nin bölgeye yönelik eğilimlerinde dikkate alınması gereken bir hususu teşkil etmektedir.

18 Donald Crone. (1988). "The ASEAN Summit of 1987: Searching for New Dynamism", *Southeast Asian Affairs*, s. 32. (32-50). (Not: Söz konusu üçüncü zirve 14-15 Aralık günlerinde Filipinler'in başkenti Manila'da gerçekleştirilmiştir. İlk iki zirve ise sırasıyla, 24 Şubat 1976 tarihinde Bali'de ve 1977'de Kuala Lumpur'da yapılmıştır. Bkz.: A.g.m.)

19 Donald Crone. (1988). A.g.m., s, 33.

ASEAN'ın birlik ruhunu siyasi ve ekonomik işbirliklerine yansıtma süreçlerinin zamana yayılarak tedrici olarak gelişmesi, temelde üye ülkelerin siyasal sistem ve ekonomik istikrar olguları gibi kendi iç dinamiklerinde aranmalıdır. ASEAN Ekonomik Topluluğu (AEC) yapısının 2015 yılında,²⁰ bir başka deyişle birliğin 48. yılında gerçekleşmesi bile, bu noktada birlik ile ilişkilerin yapılandırılmasında plânlamalar ve icraatlar arasında farklılaşmaların olabildiğini ortaya koymaktadır.

3. ASEAN Kendini Nasıl Tanımlamaktadır?

Burada ilk dikkat çekilmesi gereken husus, maddi bir birlik ve etkileşimin ötesinde, ASEAN neyi ifade ediyor sorusudur. Buna cevap olarak, çeşitli yıllarda ortaya konulan ASEAN zirve sonuç bildirgelerinde dikkat çekildiği üzere, ASEAN'lılık olgusunun “dayanışma ve dostluk ruhu” ile açıklanması dikkat çekicidir.²¹ Bu yaklaşım, modern ulus devletler sürecinde oluşturulmakla birlikte, belki de bundan daha çok, bölge toplumlarının tarihsel birikiminin doğrudan bir yansıması olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bu yaklaşıma göre, bölgenin barış, özgürlük ve tarafsızlık ilkeleriyle örülü bir siyasi şeması bulunmaktadır. Bu çerçevede, ASEAN, i) siyasi ve güvenlik; ii) sosyo-kültürel ve iii) ekonomik topluluk olarak kendini adlandırmaktadır.²²

ASEAN'ın bölgesel birlik olma yolundaki temel parametreleri “ticaret, yatırımda liberalleşme ve bölgesel üretim ağlarının oluşturulmasında süreklilik” teşkil etmektedir.²³

Bununla birlikte, Bali *Concord II*'de belirtilmesine rağmen²⁴ ASEAN'ın 2000'li yıllar öncesinde siyasi birlik tesisinde başarılı olduğunu söylemek mümkün değildir. Burada siyasi birlikten, üye ülkelerin bölgesel ve küresel sorunlara ortak ve tek bir ses olarak karşılık vermeleri değil, belki de her bir ülkenin kendi ulus-devlet sınırları içerisindeki siyasal güvenlikleri kastedilmektedir. 1960'lı yılların başlarından itibaren küresel gelişmeler, bölge ülkelerinin kendi aralarında birliğin temel bir yapı olarak ortaya çıkmasını gerektirecek boyutlar arz etmiştir. Bu noktada, çeşitli çalışmalarda bazı hususlar dile getirilirken, hiç kuşku yok ki en önemli gelişmeler, Fransa'nın Hint-Çin'inde sömürgelelerini yitirmesi, İngiltere'nin 1968'de Süveyş Kanalı'nın doğusundan çekileceğini ilân etmesiyle yaşanmıştır.²⁵

20 Giovanni Capannelli. (2014). A.g.m., s. 1.

21 “1987 Joint Communique The Third ASEAN Heads of Government Meeting”. *Centre for International Law*, s. 2. www.cil.nus.edu.ng.

22 Giovanni Capannelli. (2014). A.g.m., s. 2; “1987 Joint Communique The Third ASEAN Heads of Government Meeting”. *Centre for International Law*, s. 3. (Söz konusu ortak sonuç bildirgesinin 10. Maddesi). www.cil.nus.edu.ng.

23 Giovanni Capannelli. (2014). A.g.m., s. 4.

24 https://asean.org/?static_post=declaration-of-asean-concord-ii-bali-concord-ii.

25 Peter Lyon. (1968/1969). “Substitutes for SEATO?”, *International Journal*, Vol. 24, No. 1 (Winter, 1968/1969), s. 35. (35-46).

Bu durumun bir yansıması olarak, 1967'de kurulan ASEAN'ın aradan geçen yirmi yılda, sadece 1976 ve 1977 yıllarındaki zirvelerin ardından üçüncü zirvesini ancak, 1987 yılında yapabilmiş olduğu görülür. İlk yirmi yılın siyasi ve ekonomik iş birliği olarak adlandırılmasının yerine, "iş birliği" ile gevşek bir kavramla tarif edilmesi bunun göstergesidir. Bu çerçevede, söz konusu ilk yirmi yılda, "ekonomik iş birliğinin" gayet yavaş bir seyir takip etmesi, siyasi birlik olgusunun henüz ortada olmadığına da işaret etmektedir.²⁶

Singapur, Malezya, Tayland örneklerinde olduğu gibi tek tek ülkeler ekonomik kalkınmanın ulus-devlet yapılaşmalarının vazgeçilmez koşulu olduğundan hareketle, kendi kalkınmacı ekonomi politikalarını uygulamışlardır. Bu süreçte, öncelikli hedef birlik üyeleri arası iş birliğinden ziyade, Doğu Asya'da kalkınmayı tamamlamış Japonya, Güney Kore ve Tayvan birer model olarak alınırken, aynı zamanda bu ülkelerin doğrudan dış yatırımlarıyla benzer bir kalkınma sürecinin ASEAN ülkelerinde gerçekleştirilmesine çalışılmıştır.

Ekonomik kalkınmacılık noktasında ASEAN'ın birlik olarak hareket etmesi, 1990'lı yılların sonlarından itibaren gündeme gelmiştir. 1989 yılında sona eren Soğuk Savaş, aynı dönemde Kamboçya krizinin bitmesi, bölge ülkeleri arasında ekonomik işbirliklerinin önünü açarken, 1997-98 Güneydoğu Asya Mali krizi bu gelişme sürecini sekteye uğratmıştır. Bu durumda şunu söylemek gerekir ki, bölge ülkeleri arasında ekonomik iş birliğine yönelme süreçleri ancak, yüzyılın son yıllarında ortaya çıkarak, tedrici olarak gelişme kaydetmiştir. Bu dönemde, ASEAN'a üyeliğin Vietnam'ın 1995'te, Myanmar'ın 1998'de üyeliği ile tamamlanmasının da dikkate alınmasında yarar var. Bu dönemde başlayan ve ekonomik iş birliğini öncelemeyi hedefleyen görüşmeler özellikle, 2003 yılında Bali toplantılarında (*Bali Concord*) ekonomik birliğin temelleri atılmıştır.²⁷ Burada hatırlanması gereken önemli husus, ASEAN bir yandan iç bütünlüğünü tamamlamaya çalışırken, hemen hemen aynı dönemde başlayan bir ekonomik kalkınmayı da beraberinde götürmüştür. Bunun doğrudan bir ifadesi olarak, yukarıda dikkat çekilen Asya Mali krizinin ardından ASEAN bölgesi, sürekli büyüyen bir ekonomi olması kadar, "küresel ekonominin çekim merkezi (*gravity*) olarak belirginlik kazanmıştır."²⁸

Öte yandan, aradan geçen süre zarfından ASEAN kuruluş temelleri itibarıyla bir siyasi birlik değil, aksine sömürge sonrası dönemde bölge ülkeleri arasında oluşan

26 Henry Kissinger. (2012). *On China*, New York: Penguin Books, s. 150; Donald Crone. (1988). A.g.m., s. 32. Söz konusu üçüncü zirve 14-15 Aralık 1987 tarihlerinde Filipinler'in başkenti Manila'da düzenlendi. Bkz.: "1987 Joint Communique The Third Asean Heads of Government Meeting". Centre for International Law, www.cil.nus.edu.ng.

27 2003 Declaration Of Asean Concord II Adopted in Bali, Indonesia on 7 October 2003. <https://cil.nus.edu.sg/wp-content/uploads/2019/02/2003-Declaration-of-ASEAN-Concord-II-1.pdf>

28 Giovanni Capannelli. (2014). A.g.m., s. 9.

sınırların devamlılığını korumak, bir başka deyişle sömürgeci ülkelerin bıraktığı boşluğu ulus-devletlerin birbirlerine yönelik güvensizliklerinin üstesinden gelerek, algılarının pekişmesini sağlayarak sürdürülebilir kılma hedefini taşımaktadır.²⁹

Söz konusu bu dönemde örneğin, Filipinler-Malezya, Endonezya-Malezya, Singapur-Malezya ilişkileri titizlikle incelendiğinde bu yönelim kendini açıkça ortaya koymaktadır. Bölgenin bu kendinde iç değerlendirmesi ve bir yapıya kavuşturulması niyetinin dışında, bir dış etken olarak gündeme gelen Soğuk Savaş'ın doğasını oluşturan NATO-Varşova Paktı ve bölgede bunun da ötesinde, Çin'de komünizmin gelişmiş olması, Vietnam Savaşı'nın komünist rejimin hakim olduğu Kuzey Vietnam'ın galibiyetiyle bitmesi gibi bölgenin siyasi ve güvenlik rejimini etkileyebilecek gelişmelerin de kayda değer bir payı vardır. ASEAN kuruluşu itibarıyla bu temellerle anılmakla birlikte, aradan geçen süre zarfında bir siyasi birlik olmayı başardığını söylemek güçtür. Son dönem gelişmeler bakıldığında da benzer bir durum olduğu görülmektedir. Her ne kadar, son dönemde örneğin, Güney Çin Denizi'ndeki ve Myanmar'daki gelişmeler karşısında bazı siyasi girişimler ortaya konulmaya çalışılsa da, ASEAN bünyesinde güçlü ve belirleyici bir siyasi birlikten söz etmek mümkün değildir.

Bununla birlikte, kuruluşundan itibaren yaşanan Soğuk Savaş döneminin ardından, bu yüzyılla birlikte gelen ABD ve Çin rekabeti karşısında ASEAN "güç dengesi" politikasını yürütmede kayda değer bir başarı sergilediği söylenebilir.³⁰

Bu çerçevede, ASEAN, uzun sömürgecilik döneminin getirdiği psikolojinin kaçınılmaz etkisiyle, dışarıdan herhangi bir ideolojik veya fiziki müdahaleyi kabul etmemekte, bunun yerine iş birliğini, bölgesel güç ve dayanışmayı artırmayı temel hedef olarak koymaktadır.³¹

ASEAN'a üye ülkelerin halklarının ortak bir kültür evreni birliği yerine, ulus-devletler bünyesinde belirleyici faktörler olan siyasal ve bunlara eklenmiş ekonomik gücü elinde tutan elitin sınırlılığına sahip olduğu genel bir kanaattir. Bu durum, bölge halklarının birbirleriyle ilişkilerinin olmadığı anlamına gelmemekle birlikte, sosyolojik olarak siyasi elitin belirleyiciliğinin ve yönlendiriciliğinin, yaşadığımız dönem itibarıyla bir tür kısıtlılığı içinde barındırdığı görülmektedir.

29 Donald Crone. (1988). A.g.m., s. 33.

30 Hal Hill; Jayant Menon. (2010). "ASEAN Economic Integration: Features, Fulfillments, Failures and the Future", Asian Development Bank, No. 69, December 2010, s. 25.

31 John D. Ciorciari. (2017). "ASEAN and the Great Powers", *Contemporary Southeast Asia*, Vol. 39, No. 2, (August), s. 253. (252-258).

Bu durum, Batılı uluslar ve bölgedeki akademik ve entellektüel çevreler tarafından sivil toplum, demokratikleşme, liberalleşme kavramları ve bunların pratikteki yapılaşmaları, bölge yönetimlerine yönelik eleştirinin aracı kılınmaktadır. ASEAN yönetiminin ve gelişiminin, siyasal liderlere bağımlı yapılaşması, sivil toplum potansiyelinin ortaya konulmasına sınırlı ölçüde imkân tanınması, "yukardan-aşağıya" bir hiyerarşik yapı ile açıklanmasına neden olmaktadır.³²

Bununla birlikte, 1998 yılında Endonezya'da çoğulcu demokrasiye geçilmesi, devlet başkanlığı seçimlerinin halkın oylarıyla gerçekleştirilmesi; 15 Ağustos 2005 tarihinde Açe Özgürlük Hareketi ile Endonezya merkezi hükümeti arasında Helsinki Barış Anlaşması'nın imzalanması; Singapur'da 2011 ve 2019 seçimlerinin ana akım siyaset karşısında muhalefetin dikkat çekici bir şekilde alternatif bir bağlamı gündeme taşıyarak parlamentoda temsil edilmesi; Filipinler'de 27 Mart 2014'de Moro İslami Kurtuluş Cephesi (MILF) ile merkezi hükümet arasında barış anlaşmasının imzalanması; Malezya'da 9 Mayıs 2018 genel seçimlerinin ardından, 61 yıl ülkeyi yöneten Ulusal Cephe (*Barisan Nasional*-BN) koalisyon hükümetinin yerini, -kısa süreliğine de olsa- Umut Koalisyonu'nun (*Pakatan Harapan*-PH) muhalefetin ülke yönetimine geçmesi; Myanmar'da 2015 ve 2020 seçimlerini Ulusal Demokrasi Birliği'ne (*National League for Democracy*-NLD) muhalefet partisinin kazanması gibi gelişmeler ASEAN'da siyasal değişimlerin temelde toplumsal hareketlerin ve sivil yapılaşmanın unsurları olarak değerlendirilmektedir.³³

ASEAN günümüzde küresel ekonominin dinamosunu oluştursa da, ülkeler bazında iş sektörlerinden üniversitelere kadar tek tek ilgili ulus devletlerdeki siyasi yönetimin ve içinde orduların da olduğu elitin doğrudan dirsek teması sürmektedir. Bu anlamda, pür bir liberal iş sektöründen bahsetmek mümkün değildir. Bu durum, kimi açılardan avantajları kadar dezavantajları da içinde barındırmaktadır.

Türkiye'nin bu alanlarda nasıl bir tutum sergileyeceği konusu, hem olası ilişkiler sürecinin sağlıklı yapılandırılması hem de olası bir dizi engellerle karşılaşılması halinde ne türden stratejiler geliştirileceği noktasında son derece önemlidir. Çalışmanın paradigma bölümünde dile getirildiği üzere örneğin, sivil toplum kuruluşları üzerinde insani yardım ile devlet-odaklı yardım teknik yardım olgularının erişim alanları arasında farklılıklar bulunmaktadır. Öte yandan, ikili ilişkiler noktasında merkezdeki siyasi ve teknokratik elitin tüm süreçler üzerinde hakimiyet kurma eğilimi, sürdürülebilir ilişkilerin gerçekleştirilmesinin önünde engeller oluşturabilmektedir.

32 Ken Young. (1997). A.g.m., s. 75; Cheong Kee Cheok and Yong Chen Chen. (2019). "Assessing ASEAN'S Relevance", Journal of Southeast Asian Economies, Vol. 36, No. 1, Special Issue: ASEAN: Towards Economic Convergence, (April), s. 14. (11-24).

33 Ken Young. (1997). A.g.m., s. 75. (Not: Myanmar ve Malezya örneklerinde askeri ve sivil darbelerin yaşanması, siyasal sistemde yapısal değişimlerin henüz yerli yerine oturmadığına işaret etmektedir. Öte yandan, Endonezya'da 1999 seçimlerinden bu yana, sivil siyasetin sürdürülebilirliğine rağmen, askeri vesayetinin hem ekonomi hem siyaset alanındaki varlığı devam etmektedir.)

4. Bölgesel Bir Talep Olarak ASEAN

ASEAN bölgesel bir birlik olarak ulus-devlet tanınırlılığı, ulusal ve bölgesel güvenlik gibi jeo-politik özelliklerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, birliğin temel kurumsal özellikler sergilemesi, görece uzun bir döneme yayılmıştır. Bu çerçevede, ASEAN 1970'lerin "enformel iş birliğinden",³⁴ günümüzde bölgesel ekonomik topluluğuna evrilen bir özellik göstermektedir.

ASEAN, 20. yüzyılın Soğuk Savaş dönemi şartlarının bir ürünü olarak bölgesel barışın tesisi ve sürdürülebilirliği esasında ortaya çıkan bir birlik olma özelliği taşımaktadır. Bununla birlikte, yukarıda dikkat çekildiği üzere, siyasi bir yapılaşma birliğin merkezinde yer almadığı gibi, ekonomik yapılaşmanın da son döneme kadar bir model olarak ortaya çıkmadığı bir bölgesel gelişmeden bahsediyoruz. O zaman güçlü bir siyasi ve ekonomik birlik değilse, karşımızda nasıl bir yapı bulunmaktadır sorusu çıkmaktadır. Burada temel nokta, bölge ulus-devletlerinin Pasifik Savaşı sonrası dönemin uluslararası siyasal şartları içinde birbirlerini anlama çabası olduğunu söyleyebiliriz.³⁵ Bu anlama çabası, başta sınır sorunları olmak üzere devlet ideolojilerinden kaynaklanan farklılaşmaların ortak bir akılla çözüm yolları üretilmesine dayanmaktadır.

1960'lı yıllarda "Malezya Federasyonu-Endonezya Cumhuriyeti", "Filipinler Cumhuriyeti-Malezya Federasyonu" ikili ilişkilerinde oluşturulan yeni sınırların yol açtığı siyasi sorunlara cevap olarak, dönemin Tayland dışişleri bakanı Thanat Khoman'ın da gündeme taşıdığı birlik olgusu, bu anlamda ASEAN'ın temellerini oluşturmaktadır.³⁶ Söz konusu sınır anlaşmazlıklarının barışçıl çözümü anlamına gelen bu ilk temel yapı, bugüne kadar ASEAN'ın bugün hâlâ siyasi birlik olmamasına rağmen ve gecikmeli de olsa, 2015 yılında bir ekonomik birliğe dönüşmesine neden olmuştur.

2000'li yıllardaki zirvelerde ekonomik topluluğun oluşumu 2020 yılı olarak belirlenmişken, bu sürecin 2015 yılına çekilmesinde Çin'in giderek artan ekonomik büyümesi ve bu çerçevede dış yatırımlarda aldığı pay ve imalat sanayiindeki gelişmesi olduğunu söylemek mümkün. Böylece, üye ülkeler arasında mevcut ticaret engellerinin kaldırılmasıyla ASEAN içi yatırımların ve ticaretin geliştirilmesi hedeflenmiştir.³⁷

Bu noktada, ASEAN'ın kurucu ilkeleri arasında;

❖ sömürge sonrası dönemde bölgede siyasi güç boşluğunun dış güçlerce doldurulmasının önüne geçmek,

34 Donald Crone. (1988). A.g.m., s. 34.

35 Pasifik Savaşı, Japonya'nın 15 Ağustos'ta teslim kararı almasıyla sona erdi. Japonya-ABD arasında resmi anlaşma ise 2 Eylül 1945'te imzalandı.

36 Cheong Kee Cheok and Yong Chen Chen. (2019). A.g.m., s. 14.

37 Giovanni Capannelli. (2014). A.g.m., s. 5.

- ❖ bölgesel ortak çıkarlar özelinde ülkelerin iş birliğini artırmalarını sağlamak,
- ❖ küresel güçler karşısında ortak bir tavır geliştirmek,

❖ ortak çıkarlar üzerine iş birliği ve nihai entegrasyon sayesinde tek tek ülkelerin başaramayacağı bir yapıyı ortaya koymak³⁸ yer alıyordu. Bununla birlikte, ASEAN'ın uluslararası arenada daha çok "konsensüs" üzerine hareket eden ve üye ülkelerin birbirlerinin "içişlerine müdahale etmeyen" ilkeleriyle tanınmaktadır. Bu unsurlar ASEAN'ı diğer benzeri bölgesel yapılardan ayırırken, aynı zamanda "ASEAN Tarzı" anlamına gelecek şekilde bir kavramsallaştırmaya neden olmaktadır.³⁹

Bu sürecin sonunda 1987 yılında, Filipinler dönem başkanlığında ASEAN Deklarasyonu gündeme gelebilmiştir.⁴⁰ Bir diğer önemli gelişme ise, 2007 yılında Singapur dönem başkanlığı sırasında yapılan 13. Zirve'de ASEAN sözleşmesi imzalanmasıyla ortaya çıkmıştır.⁴¹

Bu noktada, üç kurucu ülkenin öncülüğünde ortaya çıkan ASEAN'ın, 1990'ların sonlarına doğru tamamlanan genişleme süreci bile, bize gündeminde siyasal ve ekonomik birliğini öncellenmediği veya bunu tesis edecek bir siyasal zeminin olmadığı bir bölgesel birlik ile karşı karşıya bulunduğumuzu göstermektedir.⁴² Özellikle bu durumun, 2007 yılında imzalanan ASEAN Sözleşmesi'ne kadar olan dönemi, yani kuruluşunun 40. yılına kadar gayet açık bir olgu olduğu görülmektedir. Öyle ki, ancak bu sözleşme ile ASEAN'ın yasal ve kurumsal bir nitelik kazandığını ileri sürmek mümkündür.⁴³

38 Cheong Kee Cheok and Yong Chen Chen. (2019). A.g.m., s. 14.

39 Daniel Seah. (2009). "The ASEAN Charter", The International and Comparative Law Quarterly, Vol. 58, No. 1, (January), s. 200; Cheong Kee Cheok and Yong Chen Chen. (2019). "Assessing ASEAN'S Relevance", Journal of Southeast Asian Economies, Vol. 36, No. 1, Special Issue: ASEAN: Towards Economic Convergence (April), s. 14. (11-24).

40 Söz konusu bu Deklarasyon'a imza atan ülkeler, Malezya, Bruney, Endonezya, Tayland, Singapur ve Filipinler'dir. <https://cil.nus.edu.sg/wp-content/uploads/2019/02/1987-Manila-Declaration-1.pdf>; <https://cil.nus.edu.sg/wp-content/uploads/2019/02/1987-Joint-Communique-The-Third-ASEAN-Heads-of-Government-Meeting-1.pdf>.

41 1st Reprint, January, 2008; https://asean.org/?static_post=media-release-asean-leaders-sign-asean-charter.

42 1987 yılında gerçekleştirilen 3. Zirve ekonomik iş birliği vurgusu öne çıksa da, "siyasal, toplumsal, kültürel ve güvenlik işbirlikleri konusu henüz yeni konuşulmaya başlanmıştır. (Bkz.: Donald Crone. (1988). A.g.m., s. 34. 7 Ekim 2003 Bali, Endonezya toplantılarında ele alınan ve ASEAN Concord II olarak adlandırılan deklarasyonda siyasi iş birliği olgusuna ASEAN'ın güvenlik ekonomik iş birliğinin yanı sıra, üç saç ayağından biri olarak dikkat çekilmekle birlikte, bu konuda özel bir vurgu dikkat çekmemektedir. Aksine, deklarasyonun girişinde üye ülkeler için bağlayıcı olduğu anlaşılan maddelerde temel hususlar "gelişme, ekonomi, iş birliği, barış, tarafsızlık, entegrasyon, ekonomik ve sosyal istikrar, müdahalesizlik, karşılıklı bağımlılık, kültürel farklılık ve toplumsal ahenk" üzerinedir. "2003 Declaration of ASEAN Concord II, Adopted in Bali, Indonesia, 7 October 2003, s. 2-3. https://asean.org/?static_post=declaration-of-asean-concord-ii-bali-concord-ii.

43 Dominic McGoldrick. (2009). "The ASEAN Charter", The International and Comparative Law Quarterly, Vol. 58, No. 1, (January), s. 197. (197-212).

Bununla birlikte, bu genişleme sürecinde, ASEAN coğrafyasında çatışma olgusunun gerçekleşmediği ileri sürülemez. Ancak Vietnam, Kamboçya, Tayland gibi ulus-devletler düzeyinde ve Mindanao, Açe, Patani gibi ulus-devletler sınırları içerisinde var olan sıcak çatışma süreçlerinin büyük bölümünün barışçıl çözüme kavuşturulmasında hiç kuşku yok ki, ASEAN temel işlevi olan sürdürülebilir barış ortamının tesisinde önemli roller oynamıştır.

5. ASEAN Bölgesel Entegrasyon Süreci

1970'lerin ikinci yarısından itibaren bölgede yaşanan değişimler bugün, 21. yüzyıl Asya Çağı'nda gözlerin daha çok Doğu ve Güneydoğu Asya'ya çevrilmesine neden olmaktadır. Bu durum, adına bölgesel ve küresel entegrasyon dediğimiz uzun dönemli gelişimin, tek tek bölge ülkelerinde ve birbirinden görece bağımsız bir şekilde gündeme gelen bir entegrasyon sürecine tekabül etmektedir. Bu çerçevede, şayet SEATO ile başlatılacak olursa 1954, öte yandan ASA ile başlatılacak olursa 1961'de dönemin bölgesel ve uluslararası siyasetin şartlarının bir sonucu olarak doğan ve aradan geçen yarım yüzyılı aşkın bir süre varlığını genişleterek ve daha da kapsamlı hale gelerek sürdüren ASEAN'ın bizatihi bu önemi üzerinde durmakta yarar vardır.⁴⁴

Bu durumu, ülkeler bazında kısaca şu şekilde ele almak mümkündür. 1965 darbesinin ardından siyasi yapılaşmasını Batı eksensli bir safhaya taşıyan Endonezya; 1965 yılında Malezya Federasyonu'ndan ayrılarak bağımsızlığını kazanan Singapur Cumhuriyeti; 1971'den itibaren Malezya'da ülke çok etnikli toplumsal gerçekliğine bir çözüm olarak gündeme gelen ekonomik kalkınmacı modelin uygulanmaya başlanması ve 1976 yılında Henry Kissinger'in Çin'in dünyaya açılmasında başat rol oynayan rolü gibi gelişmeler dikkat çekmektedir.⁴⁵

Bu siyasi gelişmeler ve ulus-devletleşme süreçlerine paralel olarak yürüyen ekonomik modernleşme veya kalkınmacı modernleşme kavramlarıyla açıklanmaya muhtaçtır. Bu noktada, ASEAN kurumsal yapılaşmasına göz atıldığında temelde bölgesel güvenliği öncelleyen, siyasi birliği ise göz ardı etmemekle birlikte, gündeme getirmekten kaçınan bir yapının varlığı dikkat çekmektedir. Bu durum, yukarıda kısmen dile getirildiği üzere, 1961 yılında Filipinler, Tayland ve Malaya Federasyonu'nun katılımıyla, üç üye ülkeli Güneydoğu Asya Birliği (*Association of Southast Asia-ASA*) ve 1963 yılında Malaysia, Filipinler ve Endonezya'nın oluşturduğu *Maphilindo* olarak adlandırılan iki öncü yapının ardından beş üye ülkenin imzasıyla ASEAN olarak 8 Ağustos 1967 tarihinde beş üyeli olarak, Soğuk Savaş dönemi koşullarına atfen bölgesel bir birlik

44 Cheong Kee Cheok and Yong Chen Chen. (2019). A.g.m., s. 11.

45 Henry Kissinger. (2012). A.g.e., s. 225.

unsuru olarak ortaya çıkması şeklinde değerlendirilse de,⁴⁶ "ASEANlılık olgusu" adını verdiğimiz yapı, temellerini bölgenin tarihsel ilişkilerinden almaktadır. Bunun iki vechesi bulunmaktadır. İlki, sömürgecilik öncesi dönemde bölgedeki siyasi ve kültürel yapıların ilişkileri, ikincisi ise sömürgecilik döneminde dışarıklı unsur olarak Batı Avrupalı denizci milletlerle, bölge siyasi yapılarının ve toplumlarının ilişkileridir.

Bununla birlikte, ASEAN'ın aradan geçen süre zarfında Vietnam, Kamboçya, Myanmar gibi bugün üye devletler olan yapıların sınır ve iç sorunlarıyla öte yandan, Güney Çin Denizi gibi küresel boyuta ulaşan sorun karşısındaki zaafiyetini unutmamak gerekir.⁴⁷

6. Bölgesel Entegrasyondan Küresel Entegrasyona

Güneydoğu Asya bölgesinde bir aradalık olgusunu her ne kadar, Batı sosyal bilimler çerçevesinde bir kavramsallaştırma olarak "entegrasyon" ile açıklamak mümkünse de, bunun modern dönemler öncesine uzanan köklü bir geçmişi bulunduğunu görmekte yarar var. Tıpkı 20. yüzyıl son on yıllarında ve 21. yüzyılın başlarında olduğu gibi Takımadalar ve Ana Kıta Asya'nın ilgili sahil şeritleri arasında süre giden ticari faaliyetlerin maddi belirleyiciliği kadar, bu suyolları üzerinde kurulan şehirler, kültür ve dini yapılar karşılıklı etkileşimi sürdürülebilir düzeyde ortaya konulmasına olanak tanımıştır. Söz konusu bu olgunun bir arada yaşama kültürü olarak adlandırılabilir ve bize daha yakın gelen bir kavramla ilişkilendirilmesi mümkün gözükmektedir.

Saha gözlemlerinin, incelemelerin, araştırmaların bugün üzerinde konuşmakta olduğumuz ASEAN'a mevcut kimliğini kazandıran uzun tarihsel boyutu söz konusudur. Bununla kastedilen husus hiç kuşku yok ki, değişik dönemlerde bölgeyle ilgili bilgileri toplayan ve bunları paylaşan seyyahlar, tarihçiler, yöneticilerin eserleridir. Bu çerçevede, 13. yüzyılın sonlarında Marco Polo,⁴⁸ 14. yüzyılın ilk yarına doğru İbni Batuta,⁴⁹

46 Donald Crone. (1988). A.g.m., s, 33; Dominic McGoldrick. (2009). A.g.m., s. 197. (Not: Maphilindo, nüfuslarının büyük çoğunluğunu malay toplumlarının oluşturması nedeniyle özellikle de, dönemin Filipinler devlet başkanı Diosdado Macapagal tarafından, bir Malay Birliği'ne giden yol olarak kabul edilmiştir. Detaylar için bkz.: Augusto V. De Viana. (2015). "The Dream of Malayan Unity: President Diosdado Macapagal and the Maphilindo", Sejarah, Vol. 24, No. 1, <https://ejournal.um.edu.my/index.php/SEJARAH/article/view/9312/6607>.

47 Cheong Kee Cheok and Yong Chen Chen. (2019). A.g.m., s. 11.

48 Henry Yule; Henri Cordier. (1920). The Book of Ser Marco Polo: The Venetian, Concerning The Kingdoms and Marvels of the East, Vol. 2, Third Edition, Munshiram Manoharlal, New Delhi.

49 İbn Batuta. (2004). İbn Battuta Seyahatnamesi, (Çeviri, İnceleme ve Notlar: A. Sait Aykut), II. Cilt, İkinci Baskı, İstanbul: YKY.

16. yüzyılda Tome Pires ve Ludovico Varthema,⁵⁰ J. Albert de Mandelslo,⁵¹ Horace St. John,⁵² Alexander Hamilyon,⁵³ 17. yüzyılda Portekizli Pinto,⁵⁴ 19. yüzyılda William Marsden,⁵⁵ John Crawford,⁵⁶ Thomas Stamford Raffles,⁵⁷ John Anderson⁵⁸ vb. isimlerin bölgenin kültürel, siyasi, ekonomik yapılarının anlaşılmasına el verecek ilk elden bilgileri döneminin toplumlarna, devletlerine ulaştırmalarıyla önem taşırlar.

Bu uzun tarihi geçmişteki yapılaşmaların ardından, 20. yüzyılın ikinci yarısının sömürge sonrası ve uluslararası siyaset gerçekliğinde, ASEAN'ın oluşumu süreci hem bölge hem de uluslararası çevreler tarafından kayda değer bir direnişle karşılaşmıştır.⁵⁹

Buradan, ASEAN'ın kuruluşuyla birlikte önce Güneydoğu Asya ve ardından çevresindeki bölge ile küreselleşmeye tanık olunmuştur. Öyle ki, kuruluşundan yirmi yıl sonra, 1987 yılında gerçekleştirilen 3. ASEAN Zirvesi sonuç bildirgesinde, henüz o dönem beş üyeli olsa da, birliğin dışındaki ülkeleri içine alacak “dostluk ve iş birliği anlaşmaları”na kapı aralanmasına bu sürecin bir örneği olarak değerlendirilebilir.

- 50 Richard Carnac Temple. (1928). *The Itinerary of Ludovico Di Varthema of Bologna: From 1502 to 1508*, (Translated from the Original Italian Edition of 1501 by John Winter Jones F. S. A., 1863 for the Hakluyt Society with A Discourse on Varthema and His Travels in Southern Asia, London: The Argonaut Press.
- 51 M. S. Commissariat. (1931). *Mandelslo's Travels in Western India (A.D. 1638-9)*, London: Oxford University Press.
- 52 Horace St. John, *The Indian Archipelago: Its History and Present State*, Vol. I. (y.y.). (MDCCXLIV). *A New Account of the East Indies*, In Two Volumes, London: C. Hitch
- 54 Fernao Mendes Pinto. (1663). *The Voyages and Adventures of Ferdinand Mendez Pinto*, (Tr.: Henry Cogan), London: T. Fisher Unwin.
- 55 William Marsden. (1986). *The History of Sumatra, With an Introduction by John Bastin*, Singapore: Oxford University Press.
- 56 John Crawford. (1856). *Descriptive Dictionary of the Indian Islands and Adjacent Countries*, London: Bradbury&Evans.
- 57 Sophia Raffles. (1991). *Memoir of the Life and Public Services of Sir Thomas Stamford Raffles*, (with an Introduction of John Bastin), Singapore: Oxford University Press.
- 58 John Anderson. (1971). *Mission to The East Coast of Sumatra in 1823*, Kuala Lumpur: Oxford University Press.
- 59 Donald Crone. (1988). A.g.m., s. 33. (Not: Bu dönemde, Sovyetler Birliği, Çin ve Vietnam söz konusu bu bölgesel oluşumu ABD güdümlü SEATO'nun bir devamı görecer kendi ulusal güvenliklerine tehdit olarak algırlarken; Japonya ve ABD bölgesel birlik yerine, bölge ülkeleriyle ikili ilişkiler sürdürme yanlısı olmuşlardır. Bkz.: A.g.m.). Henry Kissinger'in dile getirdiği üzere, ABD yönetimi Marshall Planı çerçevesinde, Soğuk Savaş döneminin bu erken evresinde Avrupa tecrübesinden hareketle Güneydoğu Asya'daki yeni ulus-devletleri çatısı altında toplayacak bir birlik kurma çabası sergilemiştir. (Bkz.: Henry Kissinger. (2012). A.g.e., s. 150.) ABD'nin bu yöndeki politikasını hayata geçirmiş olması, yukarıda dikkat çekildiği üzere özellikle Çin ve Vietnam tarafından tepkiyle karşılanması anlaşılabilir. Öte yandan, Japonya'nın o dönemde sergilediği ve bölge ülkeleriyle ikili ilişkilerle dayalı politika yapma stratejisinin bugün Çin tarafından ortaya konduğu gözlemlenmektedir. Öyle ki, Şi Cinping'in 2012'de devlet başkanlığı koltuğuna oturmasından bu yana, Güney Çin Denizi teritoryal egemenlik çatışmalarında ASEAN üyesi ülkelerle tek tek görüşmeler yapma konusunda bir politika izlemektedir.

Bu politika ile birlik ruhunun geliştirilmesi ve üye ülkelerin ulusal ve bölgesel ilişkiler ağının güçlendirilmesi amaçlanmıştır.⁶⁰

Bugün, ASEAN bir yandan Takımadalar öte yandan, Hint-Çin'i bölgesini birbirine bağlantılandırma işlevi görürken, bu bölgesel iç çeperi kuzeyde Çin ve batıda Hindistan ile bir bölgesel dış çepere doğru genişletmektedir. Bu coğrafi konum, hiç kuşku yok ki, ASEAN bölgesine gayet önemli bir jeo-stratejik ve jeo-ekonomik özellik kazandırmaktadır.⁶¹

Söz konusu bölgesel iç çeper bölgesel dış çeper arasındaki ilişki, tarihsel ve geleneksel olarak bir başka deyişle uzun dönemsel yapılar çerçevesinde bölge toplumlarının genel itibarıyla zihniyet dünyasının oluşmasını sağlamıştır. Bu uzun süreç, Batı'da yaşandığı şekliyle çatışma olgusu, yerini bir arada yaşamanın temel sosyo-kültürel bağlamına bırakmıştır. Bu çerçevede, ASEAN kendi iç çatışma alanlarını giderek azaltır ve ortadan kaldırırken, "ASEANlık" dediğimiz olgu ile özellikle son yirmi yılda yaşanan Doğu ve Güney Çin Denizi sorunlarının çözümü konusunda, herhangi bir kapsamlı başarı ortaya çıkmamış olsa da, birikimsel olarak gelişen bir yapıdan söz etmek gerekir.

Çalışmanın ilgili yerlerinde dikkat çekildiği üzere ekonomik modernleşme süreçlerinin ortaya çıkmaya başladığı 1970'li yılların ilk yarısından itibaren bölgenin küresel entegrasyona doğru içsel bir dönüşüme de hazırlandığı görülür. Bu durum, ekonomik kalkınmada üretim süreçlerinin temelini oluşturan hammadde kaynakları, lojistik, teknoloji ithali ve üretimi ile insan iş gücü gibi unsurlarının bir aradalığını ortaya koyarken, siyasi istikrar ve iradenin yapılaştırıcı yönü kendini belirgin kılmaktadır. Bölgenin sahip olduğu ekonomik yapılaşma, kendinde bir unsur olarak bölge kalkınmacılığının küreselleşmeye evrilmesini de içinde barındırdığı gibi bunu hızlandıran bir motivasyona da sahiptir. O da, refahın geniş toplum kesimlerine ulaştırılmasıdır. İstikrarlı bir gelişim sürecine konu olan bu kararlılık, 21. yüzyıl başlarında küresel toplumun önüne Asya Kaplanları, ASEAN, Çin gibi kendini belirgin kılan bir ekonomik modeli gündeme getirmiştir.

Bu gelişmiş ekonomileri tekil ülkeler bazında değerlendirirken, karşımıza birer saha çalışması olarak çıkacak olan Güney Kore, Tayvan, Singapur, Tayland, Malezya gibi ulus-devletler kalkınmacı ekonomiler düzeyine ulaşırken, aynı zamanda küreselleşen ekonomiye entegrasyonu da beraber gerçekleştirmeleriyle dikkat çekerler. Söz konusu ülkeler başta olmak üzere, bölgedeki diğer ulus-devletler 1970'lerin ve 80'lerin imalat sanayii ile gelişme kat eden ülkelerinden *know-how* ve enerji üretim sistemlerine doğru önemli bir evrim geçirmiştir.

60 "1987 Joint Communique The Third ASEAN Heads of Government Meeting", Centre for International Law, s. 2. www.cil.nus.edu.ng

61 Giovanni Capannelli. (2014). A.g.m., s. 17.

Bölgenin küresel siyasetin ve ekonomik yapılaşmanın sürdürülebilirliği noktasında bugün işgal ettiği yeri bazı somut verilerle ortaya konulabilir. Bu çerçevede, Dünya Bankası, OECD, Asya Kalkınma Bankası, Birleşmiş Milletler gibi kuruluşların verileri, bölgenin farklı alanlardaki yapılaşmasını ortaya koymaktadır. örneğin, son dönem rakamlarına göre, ASEAN Gayri safi milli hasılası 3 trilyon doları aşmaktadır.⁶²

7. Ekonomik Modernleşme ve Yapısallaşma Süreci

ASEAN bir ekonomik modernleşmeye konu olurken, dört temel bölgesel kaynaktan beslenmiştir. İlki sömürge dönemi ekonomik yapılaşması, ikincisi, Japonya'nın Pasifik Savaşı sonrasında sergilediği endüstrileşme süreci, üçüncüsü Asya Kaplanları, dördüncüsü de Çin'dir.⁶³

ASEAN ekonomik büyüme süreçlerinde 1996-97 Asya Mali Krizi sonrasında giderek toparlanma eğilimi sergilerken, bu süreç aynı zamanda Endonezya örneğinde görüldüğü üzere siyasal sistemde de değişimlere yol açmıştır. Bu çerçevede, 1999 yılından itibaren bölge ülkelerinin genel itibarıyla ve özelde ASEAN'ın birlik olarak sürekli büyüme eğilimleri sergilemesi dikkat çekmektedir.

Sürecin bu yönde gelişme göstermesinde, ASEAN içi faktörler kadar, özellikle aynı dönemde Çin Halk Cumhuriyeti'nin 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne kabul edilmesinin de kanıtladığı gibi bölgesel ekonomide hem kendi büyüyen hem de çevresindeki ülkeleri de, bu büyümeden pay alan geniş bölgesel ekonomik kalkınma süreci ile karşılaşmaktadır. Bu noktada, Çin'in ekonomik gelişmesinde ABD'nin moral, teknik ve yatırım desteklerinin ötesinde Doğu ve Güneydoğu Asya'nın dönemin gelişmiş ülkelerinin -ki, bunların başında Japonya, Tayvan, Güney Kore, Singapur, Malezya'yı saymak mümkün-, Çin'e yaptıkları yatırım ve aynı süreçte, neredeyse diğer tüm ülkelerin Çin'le doğrudan ticaret ilişkilerinde bulunmalarının rolü belirleyici olmuştur.

ASEAN ekonomik büyüklük bakımından ilk üç sırasında Endonezya, Tayland ve Malezya bulunmaktadır. Buna rağmen, birliğin en gelişmiş ülkesi Singapur'dur. Endonezya'nın ilk sırada yer alması, ülkenin üretim gücünden ziyade, geniş nüfus yapısının tüketimci eğilimlerinden kaynaklanmaktadır. Malezya ve Tayland orta büyüklükte ekonomiler olarak dikkat çekmektedir.

62 <http://aseanbriefing.com/news/turkey-to-forge-closer-ties-with-asean-and-asia>

63 Bu süreçlerle bağlantılı olarak, bir anlamda erken dönem Güney-Güney ilişkisi kadar, temelde Asya-cılığa gönderme yapan 1955 yılında Bandung Konferansı, 1980'de Asya Kaplanları (Hong Kong, Tayvan, Singapur, Güney Kore), 1989'da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılması, 2001'de Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmasını hatırlamak gerekir.

Bu temel veriden hareket edilerek bölgedeki ekonomik yapılaşma, ticaret ve yatırım süreçlerine kısaca değinmekte yarar var. Bu noktada, Endonezya'nın endüstriyel ve teknoloji üretiminde gerilerde yer aldığı görülürken, ülke ekonomisinde enerji ve doğal kaynakların önemli bir yeri bulunmaktadır. Petrol ve doğal gaz üretimi, madencilik, baraj ve elektrik üretimi gibi sektörler sürekli yenilebilirliği gerektiren ve elektrik üretimi gibi bazı alanlarda hâlâ önemli yatırımlara konu olmaktadır. Bu özelliğinin dışında, Endonezya'nın geniş ve verimli tarım arazilerine sahip olması, ülkenin sürdürülebilir tarım niteliğini kazanmasını zorunlu kılmaktadır.

Söz konusu bu ekonomik oluşumlar sürecinde bazı kurumsallaşmaların yapıcılığına vurgu yapılmalıdır. Bunlar arasında ASEAN iş birliği süreci (1967-1987),⁶⁴ ASEAN Entegrasyon süreci (1987), Vietnam sorunu, Kamboçya Krizi'nin aşılması (1978-79),⁶⁵ Tercihli Ticaret Anlaşması (*The Preferential Trade Agreement-PTA*) (1978),⁶⁶ ASEAN Endüstriyel (*ASEAN Industrial Complementation-AIC*), ASEAN, Ticaret ve Endüstri Odaları (*ASEAN Chambers of Commerce and Industry-ACCI*)⁶⁷ ve ASEAN Endüstriyel Ortak Yatırımlar (*ASEAN Industrial Joint Ventures-AIJV*) (1983) yer almaktadır.⁶⁸

64 Donald Crone. (1988). A.g.m., s. 32.

65 https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/Publications_Archive/CIB/CIB9798/98cib02.

66 <http://agreement.asean.org/media/download/20140119163517.pdf>. Tercihli Ticaret Anlaşması kararı 24 Şubat 1975 tarihinde Bali'deki toplantılarda oluşturulmasına karar verilmiştir.

67 https://asean.org/?static_post=20th-confederation-of-asia-pacific-chambers-of-commerce-and-industry-cacci-conference;
<https://iccwbo.org/chamber-services/world-chambers-federation/chamber-partnerships-initiatives/transnational-chambers-of-commerce-and-industry/>

68 Donald Crone. (1988). A.g.m., s. 34-5.

II. BÖLÜM

1. Türkiye'nin Asya-Pasifik'te Bölgesel Bir Güç Olan ASEAN'la İlişkilerde Mevcut Durum, Beklentiler, Hayaller ve Gerçekler

Türkiye'nin 21. yüzyılın önemli bir eşiğinde "Yeniden Asya Açılımı"nı gündeme getirmesi sorgulanmaya değer bir husus arz etmektedir. Bu noktada, ilk akla gelen husus, böylesi bir dış politikanın daha önce de ortaya konduğu yönünde, bir tür benimseyici ya da kanıksayıcılıktır. İkincisi ise Asya'ya yönelmeye içkin olan Asyalılık olgusu çerçevesinde belirli çevrelerin zihninde uyanan gizli/açık soru işaretleridir.

Türk dış politikasında Asya Politikası, 1989 yılında Varşova Paketi'nin, bir başka deyişle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasıyla Orta Asya coğrafyasında Türk kökenli beş yeni ulus devletin ortaya çıkmasıyla gündeme gelmişti. Tarihsellik, kültürel benzerlikler üzerine kurulmaya çalışılan ekonomik, toplumsal yapılaşmanın, yaşanan küresel gelişmeler bağlamında Türkiye Devleti'nin uluslararası arenada kendine yeni bir rol biçmesi bir tür dış zorunluluk olarak tezahür etmişti. Oysa, bugün "Yeniden Asya Açılımı"nın daha çok belirli tecrübe ve birikimler üzerinden politika yapıcılar tarafından niyetli olarak gündeme getirildiğini söylemek mümkün.

Türkiye'nin Asyalılığı veya Avrupalılığı bir başka deyişle Doğulu mu Batılı mı olduğu karşılaştırması tarihsel olarak tartışılmalıdır. Bu durum, gerek Türkiye Cumhuriyeti öncesi dönemde gerekse bu dönemde siyasi erkin belirli kararları doğrultusunda kendini ortaya koymuştur. Bununla birlikte, devletin üzerinde yükseldiği adına vatan denilen tarihsel ve somut coğrafi bölgenin de bu noktada belirleyiciliğinden bahsetmek mümkündür. Bir yandan, kültürel ve/ya medeniyet temelinde Asyalılık mı Avrupalılık mı olgusu kadar, Anadolu coğrafyasının Asya ile Avrupa arasında yer almasının doğurduğu bir ikilem ve/ya bir tür zenginlik söz konusudur.

Bu çerçevede, söz konusu bu açılımı yerleşik veya hakim zihniyet üzerinden değerlendirmenin anlamlılığı kadar, içinden geçilmekte olan post-modern dönemin bir hususiyeti olarak modernlikler olgusu, bizi sadece Batı-Avrupa modernleşmesiyle değil, dünyanın farklı bölgelerindeki modernleşmelerle karşı karşıya getirme potansiyeline sahiptir. Bu nedenle, bir dış politika olgusu olarak söz konusu açılımı, bir zihniyet yapılaşması temeli üzerinden ele almak kadar, ortada küresel anlamda zaten var olan bir zihniyet değişiminin farkında ve bilincinde olunarak üzerine gidilmesi gerekliliği olarak değerlendirmek mümkün.

Bu noktada, Yeniden Asya Açılımı konsepti çerçevesinde hedef bölge olarak tespit edilen ASEAN ile ilgili olarak, iki temel hususa dikkat çekilmelidir. Birincisi, yaşadığımız dönemde Türkiye'nin içinde bulunduğu durum, ikincisi ise Asya'nın genel itibarıyla Asya-Pasifik ve özelden ASEAN'la ilgili durumdur.

Bunlardan ilki Türkiye'nin özellikle yüzyılın başından bu yana tecrübe ettiği sosyal, siyasal ve ekonomik değişimin bir tezahürüdür. Her ne kadar küreselleşme olgusu 1980'lerde gündemde çokça yer almış olsa da, aslında her dönemin kendine özgü küreselleşme süreçleri olduğu bir gerçektir. Bu noktadan hareketle, Türkiye'nin son yirmi yılda çeşitli alanlardaki performansı, onu yeni bir tür küreselleşme karşısına bırakmıştır. Bu durum, yeniden Asya açılımının iç ve yerli nedenini oluşturmaktadır.

İkinci husus ise, geniş Asya kıtası içinde bazı karakteristikleriyle Asya-Pasifik'in öne çıkmasıdır. Asya-Pasifik bölgesi, coğrafi olarak Amerika kıtası boyutunun dışarda tutulması kaydıyla Pasifik Okyanusu'nun Asya bölümü olarak ele alınmayı gerektirmektedir. Bu noktada, Çin'den Yeni Zelanda'ya kadar olan bölgede toplam 19 ülkenin yer aldığı coğrafyanın Pasifik Savaşı sonrasında, yeni ulus-devletler boyutunun gündeme geldiği ve farklı dönemlerde kendini ortaya koyan ekonomik kalkınma ve modernleşmenin ulaştığı nokta belirleyici bir motif olarak dikkat çekmektedir. Japonya örneğinden başlayarak, Asya Kaplanları, ASEAN olarak devam eden ve bölge ülkelerinin gerek tek tek yapılar gerekse bölgesel birlik halinde sergiledikleri söz konusu kalkınma süreçleri günümüzde tekil bir gerçeklik olarak kalmamakta, aksine küresel bir belirleyicilik düzeyine ulaştığı görülmektedir. Bu durum, Türkiye'nin bölge ile ilişkilerine yeni bir bakış açısı kazandırması bakımından gayet rasyonel bir tutuma denk gelmektedir.

Bu çerçevede, Türkiye'nin bölge ile ilişkileri Pasifik Savaşı sonrası gelişmelerden hareketle değerlendirmeye açıktır. Bölgedeki ulus-devletlerin ortaya çıkması ve bu devletlerin Ankara tarafından tanınmasının ardından, elçiliklerin ve/ya temsilciliklerin gündeme gelmesi etkileşimin ilk basamağını oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, aradan geçen süre zarfında, bölge ülkeleriyle özellikle Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kurumlarda ve platformlarda çeşitli küresel politikaların geliştirilmesinde yakınlaşmaların önemi açıktır.

Çalışmanın ilgili yerlerinde dikkat çekildiği üzere ASEAN gündeme geldiği 1967 yılından itibaren Soğuk Savaş döneminin bir ürünü kabul edilebileceği gibi, kurucu ülkelerin tarihsel olarak sömürgeleştirilmeye maruz kalmaları nedeniyle daha uzun erimli bir tarihsel perspektiften değerlendirilmeyi hak etmektedir. Bu durum, ASEAN'ın Soğuk Savaş döneminin NATO-Varşova Paktı ikilisi ya da liberalizm-komünizm ikilisi çerçevesinde ikincisine karşı görece birincinin tercihi olarak ele alınabileceğini göstermektedir. Bu noktada, Batılı ülkelerin özellikle de, savaş sonrası süreçte İngiltere'nin yerine Batı Pasifik bölgesinde egemen siyasal ve ekonomik

yapılaştırıcı aktör olarak beliren ABD'nin, bölge ülkelerini bölgesel bir birlik çatısı altına toplama kaygısının ürünü olduğu düşünülebilir. Ancak bölgedeki ulus-devletler bağlamında siyasal liderlerin ve geniş toplum kesimlerinin daha derin tarihsel ilişkilerle ASEAN'ı yapılandırıp geliştirdiklerine vurgu yapılmalıdır. Bugün adına ASEAN'lılık denilen ve temelinde bölge toplumlarının tarihsel diplomatik yapılaşmalarında öne çıkan "konsensüs" olgusuna yaptıkları vurgu bunun bir ifadesidir.⁶⁹

Dikkat çekilmesi gereken bir diğer konu, aynı Soğuk Savaş döneminde kurulan örneğin NATO, Avrupa Birliği, Arap Birliği gibi bölgesel yapıların bugün içinde buldukları durum ile ASEAN'ın geldiği nokta ve vaat ettiği gelecek arasında gayet belirgin bir nitelik farkı bulunmaktadır. AB'nin özel ve temel tarihsel ve medeniyet perspektifinden elde ettiği kazanımlar bir yana, çeşitli politikalarında görüldüğü üzere kendini ifade etmekte zorlanması ve siyasal ve toplumsal tıkanmalarla karşı karşıya kalması kadar, ekonomik yapılaşmasının da önemli meydan okumalara maruz kaldığı görülmektedir. NATO'nun varlığı, Varşova Paktı'nın sona ermesiyle sorgulanmaya değer bir nitelik arz ederken, yeniden yapılandırmanın bir yolu olarak, kendini Ortadoğu ve Batı Asya coğrafyalarındaki gelişmelere angaje etmek suretiyle Soğuk Savaş dönemi askeri niteliğine uygun yeni "düşman formları" üretmeye yönelik çelişkilerle dolu bir sürece tekabül etmektedir. Arap Birliği'nin temelde petrol zengini bazı ülkelerin liderliğindeki varlığı ekonomik, mezhebi, coğrafi farklılaşmaları içinde barındırmasıyla ne kendi halklarına ne de mensubu buldukları kültür ve tarih bütünlüğüne katkı sağlamaktan uzak bir görünüm çizerken, daha çok bölünmüşlikle anılmayı hak eden bir yapı arz etmektedir.

Bu temel karşılaştırma bağlamında, ASEAN'ın özellikle sosyolojik ve ekonomik anlamda belirgin karakteristikleriyle önem arz ettiği küresel cazibe merkezi olmasıyla da kendini ortaya koymaktadır. Bunları, şöyle sıralamak mümkündür:

❖ ASEAN, iki temel antropolojik ayrıma konu olmakta ve bir yanda geniş Malay Müslüman toplumlara öte yanda Budist toplumlara ev sahipliği yapmaktadır;

❖ Liberal ekonomiler, devletçi ekonomiler ve karma ekonomiler olarak adlandırılabilir farklı ekonomi modellerinin kendinde bir anlamlılık ve çözüm üreticilik olarak var olmasıdır. Bu iki temel unsurun, bölgede genel itibarıyla ayrışmacı ve çatışmacı gelişmelere yol açmak yerine, bölgenin son yarım yüzyıllık ekonomik ve toplumsal sürdürülebilir gelişmesinde yukarıda dikkat çekilen "konsensüs" kavramı bağlamında yapılaşmasına tanık olunmaktadır.

Öyle ki, ASEAN'ın oluşturduğu bölgesel birlik olgusu, beraberinde getirdiği görece istikrarlı barış ortamı, ekonomik modernleşmeci atılımları ile dikkat çektiği

69 2007 yılında imzalanan ASEAN Sözleşmesi'nde (ASEAN Charter), Danışma ve Konsensüs (Consultation and Consensus) başlığıyla yapılan vurgu dikkat çekicidir. https://asean.org/?static_post=media-release-asean-leaders-sign-asean-charter

konusunda küresel bağlamda bir konsensüsten bahsedebilir. Bununla birlikte, bu birliğin üzerinde yükseldiği ve giderek daha çok jeo-stratejik ve jeo-ekonomik önem kazanan coğrafyasının, bazı aksi iddialara rağmen,⁷⁰ örneğin bir Avrupa Birliği gibi, genel anlamıyla siyasal birliğini oluşturduğunu veya böylesi bir gücü ortaya koyabildiğini söylemek mümkün değildir. Bir başka deyişle, ASEAN kendinde içkin olan vektörel gücünü aktif hale getirememiştir. Bunun dış nedenleri olduğu gibi, bazı iç nedenlerinin varlığından da söz etmek mümkündür.

Burada, Türkiye'nin ASEAN ile ilişkilerde son dönemde tecrübe ettiği somut gelişmelere maddeler halinde değinmekte yarar var. ASEAN'la entegrasyonun başlangıcı olarak 23 Temmuz 2010 tarihinde imzalanan "Dostluk ve İşbirliği Anlaşması" (*Treaty of Amity and Cooperation*) bulunmaktadır. Anlaşmanın adının da ortaya koyduğu üzere, hem ASEAN içerisindeki temel vurgu olan barış ve güvenlik hem de ekonomik merkezli bir iş birliği yapılması kendini hissettirmektedir. Bunun devamı olarak, fiziken Türkiye'yi ASEAN'da görünür kılan unsur 2011 yılında Türkiye'nin ASEAN'a akreditasyonudur. Bu gelişme, Türkiye'nin Cakarta elçiliğinin, ASEAN'ın ilgili toplantılarına katılmasını olanaklı kılmaktadır. ASEAN genel sekreterliğinin Cakarta'da bulunmasının, hem birlik hem de birliğin en büyük ekonomisi konumundaki Endonezya ile ilişkilerin tedrici olarak gelişmesine de olanak tanıyacak bir yönü bulunmaktadır. 5 Ağustos 2017 yılında ASEAN dışişleri bakanları toplantısı vesilesiyle yapılan görüşmeler sonrasında Türkiye, ASEAN'ın sektörel diyalog ortağı (*Sectoral Dialogue Partnership*) statüsü kazanmıştır.⁷¹ Bu anlaşma, taraflar arasında sürdürülebilir kalkınma, kamu-özel sektör işbirlikleri, e-ticaret, yatırım ve yenilebilir enerji gibi alanları içermektedir.⁷² Bu sürecin devamı olarak 30 Mayıs 2018 tarihinde, ASEAN-Türkiye ortak sektörel iş birliği komitesi (*ASEAN-Turkey Joint Sectoral Cooperation Committee-AT-JSCC*) toplanmış ve söz konusu iş birliğinin çerçevesi (*terms of reference*) belirlenmiştir.

18 Temmuz 2019 tarihinde ASEAN-Türkiye sektörel diyalog iş birliği pratik iş birliği alanlarına (*ASEAN-Turkey Sectoral Dialogue Partnership: Practical Cooperation Areas-PCA*) for 2019-2023) dair 2019-2023 yıllarını kapsayan öncelikli ve somut iş birliği alanları üzerinde görüş birliğine varılmıştır. Söz konusu öncelikli işbirlikleri arasında terörizmle mücadele, aşırıcılığın önlenmesi, barış ve uzlaşmanın geliştirilmesi, iş çevreleri arasında yakınlaşmanın sağlanması, toplumlararası yakınlaşmanın tesisi, kültürel iş birliği, turizm, kapasite geliştirilmesi, doğal afetlerle mücadele gibi alanlar olduğu görülmektedir.⁷³

70 Giovanni Capannelli. (2014). A.g.m., s. 2.

71 <https://asean.org/storage/2018/07/Overview-of-AESAN-Turkey-Sectoral-Dialogue-Relations-as-of-18-Sept-2020-fn.pdf>

72 <http://aseanbriefing.com/news/turkey-to-forge-closer-ties-with-asean-and-asia>

73 Overview: ASEAN-Turkey Sectoral Dialogue Partnership, 18 September 2020. <https://asean.org/storage/2018/07/Overview-of-ASEAN-Turkey-Sectoral-Dialogue-Relations-as-of-18-Sept-2020-fn.pdf>

4 Aralık 2020 tarihinde sektörel diyalog iş birliği çerçevesinde ortak sektörel komitenin üçüncü toplantısı gerçekleştirilmiştir.⁷⁴ 6 Şubat 2021 tarihinde ise Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ASEAN büyükelçileriyle bir araya gelerek, Yeniden Asya Açılımı'nda bir anlamda önceliğini söz konusu bu bölge olarak belirlediğini gizli/açık ortaya koymuştur.⁷⁵

Yukarıda dikkat çekilen hususların ve özellikle söz konusu toplantıda 2019-2023 yılları arasını kapsayan iş birliği alanlarındaki detayların, Yeniden Asya Açılımı konsepti çerçevesinde yeniden değerlendirilip değerlendirilmeyeceği hususu önemlidir. Her ne kadar, 2023 yılına iki yıl kalmış olsa da, bir yandan 2019-2021 ilişkilerinde ne türden gelişmeler yaşandığı ve 2019-2023 arasında pratikte neler yapılacağı konusu önemlidir. Burada yeni hedefler tespit edilip edilmeyeceği ve varsa bu hedeflerin ASEAN nezdinde ne tür yeniden yapılanmalara yol açıp açmayacağı üzerinde düşünülebilir.

Bu çerçevede, 30 Temmuz 2019 tarihinde Tayland'ın dönem başkanlığı sürecinde Bangkok'ta yapılan Dışişleri Bakanları toplantılarına paralel olarak, Türkiye-Tayland Dışişleri Bakanları ve ASEAN Genel Sekreteri arasındaki gerçekleştirilen toplantıda, "anılan belge kapsamında düzenlenecek olan projelerin finansmanı için kurulan fona Türkiye 1 milyon dolar tutarında bütçe tashih etmiştir. Söz konusu fon, ASEAN-Türkiye Fonu adıyla anılmakta ve bu fonla iş birliği çalışmalarının uygulanmasının desteklenmesi amaçlanmaktadır."⁷⁶

4 Aralık 2020 tarihinde yapılan sanal toplantıda ASEAN-Türkiye Pratik İşbirliği Alanları (2019-2023) ele alındığı belirtilmekte, ancak tamamlanan, devam eden ve plânlanan çalışmaların neler olduğu üzerinde durulmamaktadır. Bununla birlikte, ticaret ve yatırım; iş sektörleri arasında iş birliği geliştirme; dijital iş birliği; kara para aklama ve terör finansmanı; tarım; doğal afetlerle mücadele; insani kalkınma; sürdürülebilir kalkınma; bilim ve teknoloji; eğitim; turizm; yenilebilir enerji; toplumlararası iletişim alanlarına değinilmiştir.

2. Paradigma Değişimi: Dönemlendirme ve İnsani Yardım Odaklı Modelleme Çalışması

Türkiye'nin genel itibarıyla Asya-Pasifik özeldi ise ASEAN bölgesine bakışında bugüne kadarki uygulamalar ve yaklaşımlar çerçevesinde üç farklı dönemselleştirmeden söz etmek mümkündür. İlki, Pasifik Savaşı sonrası ulus-devletleşme süreçlerine paralel olarak, bölge ülkeleriyle ortaya çıkan ikili ilişkiler. Bu süreci, 1950-1985 olarak dönemlendiriyoruz.

74 <https://asean.org/asean-turkey-enhance-partnership/>

75 <http://aseanbriefing.com/news/turkey-to-forge-closer-ties-with-asean-and-asia/>.

76 <https://asean.org/asean-turkey-enhance-partnership/>

İkincisi, sivil toplum yapılaşmasının bir sonucu olarak gündeme gelmiştir. Türkiye'deki siyasal ve de toplumsal değişimlerin itici güç, sivil toplum faaliyetlerinin gerçekleştirildiği uluslararası arenadaki süreçlerin çekici güç olarak kavramsallaştırdığımız yapılar. Bu dönem, 1985-2020 yani, son 35 yılda varlığını sürdüren bir yapıdır.

Üçüncüsü ise, Türkiye Cumhuriyeti devletinin siyasal ve ekonomik kalkınmacı politikalarının bir sonucu olarak kendini uluslararası arenada temsil etme, adına yumuşak güç denilen yeni bir politika enstrümanı olarak uluslararası insani-teknik-eğitim yardımına odaklanmasıdır. Söz konusu bu üçüncü dönem, bu yüzyıl başından günümüze kadar yani, 2000-2020 arası dönemi kapsamaktadır. Sivil toplum merkezli faaliyetlerin bu yüzyıl içerisinde devam eden varlığı dikkate alındığında, ikinci ve üçüncü dönemlerin farklılaşan yönlerine rağmen, birbirine paralel seyrettiği görülür. Burada bir anlamda, Türkiye'de oluşan siyasal ve toplumsal yapılaşmanın uluslararası arenada, hem devlet hem sivil kesimlerin ortak bazı temel hedefler noktasında belirli bir hareket kabiliyetine eriştiklerini ortaya koymaktadır. Bu durum, insani yardım odaklı yapılaşmanın, hem teorik hem pratik olarak ortaya koyduğu yaklaşımın, çeşitli revizyonlar yapılmasını göz ardı etmeden, model olarak alınmasına yöneltmektedir.

Yukarıdaki dönemlendirmeler çerçevesinde bakıldığında, Türkiye'nin ASEAN'la ilişkilerinin ve varlığının kayda değer bir nitelik arz etmesi, yirminci yüzyılın şartları bir yana bırakıldığında, içinde bulunduğumuz yüzyıl çerçevesinde insani yardım odaklı bir girişime konu olduğu görülür. Bunun temellerinde, Türkiye'de oluşan siyasal ve toplumsal yapıların, kendilerini uluslararası arenada temsil etme kabiliyetine ve belirli hedefler geliştirme stratejisine ulaşmalarının bir neticesidir. Öyle ki, bir paradigma olarak da adlandırılabilir olan insani yardım odaklı yapılaşma, aynı zamanda son derece rekabetçi bir sürecin görüldüğü uluslararası arenada Türkiye'nin farklı devlet ve toplumlarla ilişkilerine zemin hazırlamasında ve kendine bir yer açmasında pragmatik ve işlevsel yönelimiyle dikkat çekmektedir.

Bu çerçevede, söz konusu insani yardım paradigması, yukarıda dikkat çekildiği üzere, uluslararası çevrelere/topluma ulaşmada değer-anlam dünyasının dışında politik olarak pratik, pragmatik bir yaklaşıma tekabül etmektedir. En azından, var olduğu söylenen değer-anlam dünyasının dışında, niyetlenilmemiş bir üst siyasal ilişkiler ağının zeminini oluşturmaktadır. Bu paradigmanın, devlet ve devlete bağlı kurumlarca benimsenmesi kendi başına anlamlı olduğu gibi, ilgili devlet kurumları kendilerine özgü mekanizmalarıyla böylesi bir paradigmaya zemin hazırlarken, insani yardımı farklı evrelere taşıyacak yeni mekanizmaları işlevsel hale getirmede gecikmemiştir.

Aradan geçen yirmi yıllık süre zarfında Türkiye bu alanda insani yardımın yanı sıra, buna eklenilebilecek yapılar ne olmalıdır sorusunu ciddi olarak sormaya başlamıştır. İnsani yardımın bir tür kendinde girişimcilik ruhunu taşıdığı dikkate alındığında, bu

yapıdan tevarüs edecek zihniyetin başta ekonomi olmak üzere kalkınmacılık ekseninde hem Türkiye'ye, hem bölge toplumlarına neler kazandırılabilceği üzerinde durulmalıdır. Bununla birlikte, insani yardım olgusunda pür bir başarı elde edildiği iddiası yerine, mevcut tüm gerçeklikleriyle birlikte değerlendirerek pozitif yanları kadar, eksikliklerinin ve zaafiyetlerinin ele alınması, önümüzdeki dönemde aşağıda değinilecek alanlardaki inisiyatiflerin geliştirilmesinde bir harita ve/ya bir modeli önümüze çıkartabilecektir.⁷⁷

ASEAN bölgesinde Tayland, Malezya, Singapur, Endonezya gibi ulus-devletler kadar, bu ulus devletlerin kendi içlerinde başta Patani, Mindanao, Sulu, Açe olmak üzere aynı zamanda Jambi, Batı ve Orta Cava, Kalimantan, Sulawesi, Arakan, Doğu Timor gibi belirli coğrafya parçaları Türkiye'nin bilgi, kültür, hissiyat ve tarihsel oluş noktasında ulaşılabilirliğinde öncelikli yer almaktadır. Bu noktada, söz konusu bu "ara alanlar" ortaya konulan insani yardımda öne çıkmakla kalmamakta, aynı zamanda bölgenin kritik/anahtar konumundaki coğrafya parçaları olarak dikkat çekici özellikler taşımaktadır. Bu alanlar ulaşım, tarım, enerji, denizcilik, lojistik, altyapı gibi bölgedeki diğer ulusların öncelikle ve ekonomik kalkınmalarının temelini oluşturan alanlardır. Bunun yanı sıra, uzun dönemli yaşanan çatışmaların ardından gelişmeye ve kalkınmaya odaklı, genç ve dinamik nüfus yapıları; bilgiye ve ekonomiye açık gelişimci nitelikleri; zengin yeraltı, yer üstü ve deniz kaynakları vb. bu bölgelerin diğer özellikleri olarak dikkat çekmektedir.

Yukarıda zikredilen bölgelerin sahip oldukları siyasi ve toplumsal konumları, bağlı oldukları ulus-devletlerle ilişkiler ile çok çeşitli ekonomik yatırım ve üretim olanaklarının bu bölgelerde geliştirilmesi konusunda rasyonel bir yaklaşıma sevk etmektedir. Öte yandan, merkez-çevre dikotomisinin güçlü bir şekilde yer aldığı bu bölgelerde, Türkiye gibi bir dış yapının/aktörün varlığının mevcut/konvansiyonel yaklaşımlarla gündeme getirilmesi ve uygulanması mümkün gözükmemektedir. Bu noktada, söz konusu bu bölgeler birer pilot çalışma sahası olarak değerlendirilerek sadece ekonomik parametrelerle değil, bu yönde de gelişmelere zemin hazırlayacak şekilde, sosyo-kültürel parametreleriyle de ele alınabilmelerine olanak tanıyacak, kendilerine özgü yapılarına uygun hareket edebilecek ve bu kapasitelerini geliştirebilecek devlet, özerk, özel sektör yapılarının varlığına ihtiyaç bulunmaktadır.⁷⁸

77 Bu konuda daha önce benzeri bir çalıştayda sunulan bildiri için bkz.: Mehmet Özay. (2018). "Relief Work and Challenges: Observations and Practical Approaches in the Aceh Case", Exchange of Experiences for the Future: Japanese and Turkish Humanitarian Aid and Support Activities in Conflict Zones, (ed.), A. Merthan Dünder, Asya Pasifik Araştırmaları Merkezi (APAM), Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları. (62-82).

78 Yukarıda dikkat çekilen bu hususların, Çin Halk Cumhuriyeti tarafından örneğin Myanmar'da Arakan Eyaleti'nde, Endonezya'da Açe'de uygulanmakta olduğu görülmektedir. Çatışma veya çatışmadan barış sürecine geçişin yaşandığı bu bölgelerin zengin altyapı ve jeo-stratejik limanları hem konvansiyonel şekilde hem de inovatif bir çerçevede değerlendirilmekte ve Çin'in geniş bölgesel ağı içerisine alınmaktadır.

3. Makro ve Mikro Boyutta ASEAN İlişkileri

ASEAN-Türkiye ilişkilerinin makro düzeyle kastedilen, ASEAN bölgesel güvenlik ve istikrar olgusu ve bunun bölge ülkeleri için ulusal ve bölgesel güvenlik bağlamında ilk sırada yer almasıyla alakalıdır. ASEAN'ın kuruluş ilkesini ve temelini oluşturan bölgesel güvenlik, günümüzde Güney Çin Denizi başta olmak üzere, Kore Yarımadası, Doğu Çin Denizi diğer bölgesel düzey ile Myanmar'da uzun bir geçmişi olan Arakan sorunu⁷⁹ ve 1 Şubat 2020'de yaşanan darbe; en son Mayıs 2014'de tanık olunduğu üzere Tayland'da tekrar eden darbeler silsilesi ve bir çatışma bölgesi olarak Patani sorusu; Filipinler'de geçiş sürecinin yaşandığı Mindanao-Moro barış süreci gibi ara alanlarda çatışma risklerini içinde barındırmaktadır.

İkinci olarak, bölgesel ekonomik ve toplumsal istikrarla ilgili alanlardan biri olarak, iki okyanus arasında yer alan ve büyük bölümü adalar topluluğundan oluşan bölgenin periyodik olarak doğal afetlere maruz kalmasıdır. Üçüncü sırada, ASEAN'ın imalat sanayi ile gelişme gösteren ekonomik kalkınmacı modernleşmesinde ülkeler bazında farklılıklar sergilemekle birlikte, bu özelliğinin devamlılık arz ettiği görülmektedir. Bu çerçevede, ASEAN ile Doğu Asya ülkeleri, Hindistan ve Avustralya dışında Avrupa Birliği ve ABD ile ilişkiler önem taşımaktadır.

Dördüncü olarak, bölgenin 1970'lerin ikinci yarısından itibaren ekonomik kalkınmacı bir seyir takip etmesinde küresel finans ve yatırım şirketlerinin, ulusaşırı şirketlerin bölgeye yatırımları kayda değer rol oynamaktadır. Bu durum, bölgenin doğal hammadde kaynaklarına, ucuz iş gücüne, gelişimci bir pazar yapısına, ulaşım ve lojistik imkânlarına sahip olmasıyla açıklanmaktadır.

Türkiye'nin, doğrudan üye ülke olmaması nedeniyle, yukarıda dikkat çekilen ve belli başlıklar altında toplanan makro düzey ilişkilere katkısının görece sınırlı olacağı düşünülmektedir. Ya da bir başka deyişle, Türkiye'nin enerjisini bu alanlara kanalize etmemesi rasyonel bir politika olacaktır. Bununla birlikte, çatışmaların engellenmesi, sürdürülebilir barış şartlarının tesisi vb. alanlarda hem ASEAN'la doğrudan resmi ilişkiler hem de tek tek üye ülkeler ile ilişkilerin yapıcı olacağına kuşku bulunmamaktadır. Öte yandan, bölgedeki istikrar ve güvenin tesisinde BM, G-20, AB,⁸⁰ D-8, OIC, MIKTA gibi kuruluşlar nezdinde Türkiye'nin yapıcı katkısının devamlılığından söz edilebilir.

79 Detaylar için bkz.: Mehmet Özyay. (2019). Arakan Müslümanları: Myanmar'da Vatandaşsızlıktan Soykırma Bir Halkın Hikayesi, 1. Baskı, İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları.

80 Özellikle, AB'nin çeşitli birimlerindeki katılımcılık süreçleriyle irtibatlı olarak gerçekleştirilme olasılığı bulunmaktadır.

Bununla birlikte, makro alanların ekonomik ve finans boyutlarında Türkiye'nin bölgedeki küresel güçlerle ve tekil ülkelerle rekabet edilebilecek düzeyde olmaması, bu alanlara yoğunlaşma zaman ve enerji kaybı anlamına gelecektir. Burada gündeme getirilmesi gereken soru, Türkiye'nin ASEAN ile yakınlaşmasından ne beklendiğiyle alakalıdır. Burada beklentinin temel itibarıyla ekonomik kalkınmada karşılıklı çıkar ve kolektif kalkınma ilişkilerine dayalı bir sisteme işlerlik kazandırılması olduğuna işaret edilmelidir.

Mikro düzeydeki ilişkiler çerçevesinde, Türkiye-ASEAN arasında gerek 2019-2023 yılları arasında kararlaştırılan Pratik İş Birliği Alanları gerekse daha sonraki süreçlerde ortaya çıkacak benzeri işbirliklerine yönelik yapılaşma daha büyük önem arz etmektedir. Pratik iş birliği alanlarının Türkiye ve ASEAN tarafından hangi alanları kapsadığı konusu birbirinden farklılaşmalar gösterebileceği gibi, Türkiye olarak devlet, yarı devlet/özerk ve özel sektörün tüm farklı birimleriyle bu alan üzerine konuşlanmaları, kısa ve orta vadede elde edilecek kazanımlar açısından önem taşımaktadır.

Bu çerçevede, Türkiye'nin Yeniden Asya Açılımı'na neden olan şartların özellikle, AB ve ABD ile yaşanan siyasi ve bunun ekonomik süreçlere etkisi, ekonomik hayatın canlandırılması ve bu anlamda çeşitliliğin sağlanması olarak belirtilmektedir.⁸¹

Bu tür argümanların politik ve ekonomik rasyonalitesinin olmaması, bizatihi ABD ve AB'nin özellikle, Türkiye'nin birincil açılım sahası olarak değerlendirilmesi beklenen ASEAN ile ilişkilerinde kendini ortaya koymaktadır. 1991-2011 yılları arasında ASEAN'ın ekonomik kalkınmasına paralel olarak Asya ülkeleriyle iş birliğinde pozitif yönde bir artış ortaya çıkmıştır. Bu noktada, söz konusu bu periyotta Asya ile ihracat yüzde 50, ithalat ise yüzde 60 oranında artış göstermiştir.⁸² Bu durum, Türkiye'nin Asya ve özellikle de ASEAN ile ilişkilerinde anormal bir duruma değil, temelde dünyanın ekonomik ekseninin belirleyicisi olarak Asya-Pasifik bölgesinin gelişmesine paralel olarak normal bir duruma işaret etmektedir.

Bununla birlikte, söz konusu ekonomi merkezli açılımın pragmatik olmasından kaynaklanan bir yüzeysellik bulunduğu işaret edilmelidir. Bunun yerine konvansiyonel bağlamdan ziyade, içinde yenilikçiliği (*innovativeness*) barındıran politika ve icratların bölgede daha yakından ve ilgiyle takip edilip kabul edilebileceği ve bu anlamda daha kalıcı karşılık bulacağı ileri sürülebilir.

Pratik iş birliği alanlarının yapılandırılmasında, ASEAN içinde genel sekreterlik ve ilgili üye ülke devlet ve bürokratik yapılarının dışındaki alanlar önemli alternatifleri içinde barındırmaktadır. Genel itibarıyla sivil başlığı altında toplanabilecek bu

81 <http://aseanbriefing.com/news/turkey-to-forge-closer-ties-with-asean-and-asia/>.

82 Giovanni Capannelli. (2014). A.g.m., s. 7.

alanlara ulaşmanın yolları olarak sivil toplum, üniversiteler ve araştırma kurumları, odalar, meslek örgütleri vb. unsurların ilgili partner kurumlarla doğrudan temaslarının, söz konusu bu yapılar için olduğu kadar, iş birliğine konu olan karşı taraf toplumlar için de benzer bir faydayı ortaya koyacaktır.

Bu noktada, ortak araştırma, kredi-hibe, *know how*, üretim-pazarlama vb. alanların hızlı bir şekilde geri dönüşümü olacağı ve bu noktada, Türkiye-ASEAN sektörel iş birliğinde dikkat çekilen toplumlarası iş birliği, iş sektörleri arası iş birliğine ve genel anlamda bölge barış ve refahına hizmet edeceğine kuşku bulunmamaktadır. ASEAN'ın genel itibarıyla imalat sanayi ile kalkınma hamlesi gerçekleştirmesi, bu anlamda küçük ve orta ölçekli işletmeler ile bu yapıların bölgenin kültürel-dini yapısının bir yansıması olarak aile işletmelerinin varlığı Türkiye'nin bölgeyle ekonomik ve sosyal ilişkilerinin geliştirilmesinde hedeflerinin bu alanlara konuşlanmasını gerektirmektedir. Söz konusu küçük ve orta ölçekli işletmeler çerçevesindeki yapılaşma *people-to-people* kavramsallaştırılmasının doğrudan gündeme getirilmesini sağlayacaktır.⁸³

ASEAN'ın kalkınmasında imalat sektörünün ve bu çerçevede komşu ülkelere yarı mamul mal ihracatı, hiç kuşku yok ki, küçük ve orta ölçekli işletmelerin önemini ortaya koymaktadır. Bu durum, yarı-mamul ürünlerin ilgili komşu ülkelerinde son ürün olarak geriye ithalat olarak dönmesi, bölge ülkelerinin içinde bulunduğu ekonomik gelişme boyutunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle Malezya, Vietnam, Filipinler, Tayland ve Endonezya örneğinde görüldüğü üzere, orta gelir kategorisinden çıkıp üst gelir düzeyine ulaşma hedefindeki ülkeler, bu anlamda önemli teknoloji yatırımlarına ihtiyaç duymaktadır.⁸⁴

Söz konusu elektrik, elektronik vb. ürünler noktasında yarı-mamul üretim süreçlerinin dışında, Endonezya, Tayland, Filipinler örneklerinde görüldüğü üzere bölge ülkeleri önemli birer tarım ülkesi görünümündedir. Bu durum, iklim değişikliği, yatırım eksikliği, *know-how*, pazar erişimi yasal düzenlemeler vb. alanlarda ülkelerin tarım sektörlerinin gelişmeye açık ve desteğe muhtaç bir durumda olduğuna işaret etmektedir. Tarım sektörünün özellikle, sürdürülebilirliği noktasında her ülke kendine yer bir konuma gelme hedefi taşımaktadır. Bu sektörü destekleyen ve geniş nüfus yapılarının gıda ve beslenme kültürü ve alışkanlıklarıyla doğrudan bağlantılı olarak küçük ve büyükbaş hayvancılık ve deniz ve tatlı-su ürünleri üretim süreçleri, önemli alanlar olmayı sürdürmektedir.

83 Seree Nonthasoot. (2017). "Humane Aspect of the People-Centred, People-Oriented ASEAN Economic Community", Global Megatrends: Implications for the ASEAN Economic Community, (ed.), Simon Tay and Julia Puspawati Tijaja. [<https://asean.org/global-megatrends>]

84 Giovanni Capannelli. (2014). A.g.m., s. 4.

4. Teori ve Kavramsallaştırma

Teori ve kavramsallaştırma, bölge ilişkilerinin anlaşılması, anlamlandırılması, yorumlanması gibi süreçleri yapılandıracak unsurlardır. Bir akademik çerçeve gibi gözükmeyle birlikte, akademik olmayan alanların bölge ile ilişkilerinin de planlı ve programlı sürdürülüşlere bir nitelik kazanmasında teori ve kavramsallaştırmanın bir altyapı işlevi göreceğine kuşku bulunmamaktadır.

Bununla birlikte, ASEAN gerçekliğini ortaya koyacak tek bir teorik yaklaşım olduğunu söylemek mümkün değildir. Bir yanda ulus-devletlerin tutumu, öte yandan birlik olarak üye devletlerin ötesinde kendinde bir değer üretimi ile ASEAN dışındaki bölgesel ve küresel yapıların ve ulus-devletlerin ilişkileri farklılaşan yönler işaret etmektedir.⁸⁵ Bu noktada, bölgeyle ilgili çeşitli alanlardaki çalışmalarda birbirini destekleyen ve/ya birbiriyle çelişir gözüken teorik yaklaşımlara ihtiyaç bulunduğunu açıkça ifade etmekte yarar var. Bu noktada, bir yanda yapısalcı (*constructivist*) ve gerçekçi (*realist*) teoriler kadar, işlevselciliği (*functionalist*) öne çıkartacak yaklaşımlar ilgili coğrafyalarla etkileşimlerde yer bulacaktır. Söz konusu bu sosyoloji ve uluslararası ilişkilerde temel olma özelliği taşıyan yaklaşımların kendi alanlarında alt birimleri ve açılımlarıyla da var olduklarını vurgulamak gerekir.

Son birkaç on yıllık süre zarfında ikili ilişkilerde gözlemlendiği ve resmi kaynaklarda ortaya konduğu üzere Türkiye'nin bölgeyle ilişkilerinde tarihi atıf öne çıkartılmaktadır. Bu noktadan hareketle, kendinde ve öz bir teorik yaklaşıma değinmekte yarar var.

Tarih, sosyoloji ve uluslararası ilişkiler bağlamında değerlendirilmeyi hak eden Türkiye-ASEAN ilişkilerinde geçmişte ortaya çıkan yapısal ilişkiler ve yönelimler ile gelecekte var olacağı tahmin edilen ve plânlanan yaklaşımlar uzun dönemli teorik çerçevede değerlendirilmelidir. Böylece, Fernand Braudel'in gündeme getirdiği Annales Okulu'nun geliştirdiği *long durée* yöntemi bir teorik alet olarak bölgesel ilişkilerin ele alınmasında gayet işlevsel bir öneme sahiptir. Bu yöntem, bize iki coğrafya arasındaki ilişkilerin anlık, tekil varlıkları üzerinden değil, bütüncül, belli idealar üzerinden geliştirildiğini veya geliştirilip geliştirilmediğini ortaya koymamıza imkân tanıyacaktır.

Bu yaklaşım, bize adına modern denilen dönemin başlangıcı kabul edilebilecek 16. yüzyıl başlarından bölgedeki adıyla Pasifik Savaşı'na kadarki uzun dönemi anlama ve anlamlandırmaya katkı sağlayacaktır. Bu durum, Asya Çağı ve Türkiye'nin Yeniden Asya Açılımı olguları tarihsel bir tesadüf ve/ya şans değil, aksine iç ve dış faktörlerle örülü ve bunların tetiklediği tarihsel bir belirlenimliğe tekabül etmektedir.

85 Cheong Kee Cheok and Yong Chen Chen. (2019). A.g.m., s. 12.

Kavramsal çerçeve Fernand Braudel'in *longue durée* teorik perspektifinden, bölgeyi temel itibarıyla coğrafi anlamda ve bu coğrafyanın bölge toplumlarına kattığı kimlik ve aidiyet olgularını tasvir etmede işlevsel olduğunu ileri sürmekteyiz. Bu çerçevede kavramsallaştırmaya çalıştığımız, aşağıda değinilecek olan “dörtlü mekanizma” önem taşımaktadır. Bölgedeki ulus-devletlerin, 1970'lerin başlarından itibaren ortaya koydukları ekonomik yapıyı, kalkınmacı modernleşme veya ekonomik modernleşme olarak adlandırıyoruz. Bölgenin sosyo-kültürel ve siyasi yapılaşmasının tarihsel boyutları ile günümüzde aldığı yönelimi “ASEANlılık olgusu” adını verdiğimiz, bir ölçüde bölgedeki yaklaşımla *ASEAN Way*⁸⁶ veya 1980'lerde Singapur başbakanı Lee Kuan Yew tarafından gündeme getirilen ASEANlılaştırma (*ASEANization*)⁸⁷ ile irtibatlandırarak açıklıyoruz.

Çalışmanın farklı bölümlerinde gizli/açık gündeme getirildiği üzere, bu metin, gerek modern dönemde ASEAN'ı, gerekse tarihte anıldığı şekliyle Doğu Hint Takımadaları bölgesini *longue durée* yani uzun dönemlerle ele almaktadır. Buradan hareketle bölgedeki ekonomik gelişme başta olmak üzere siyasi, kültürel yapılaşmanın kendi bölgesel gerçekliği ile her bir dönemin küreselleştirici faktörlerinin neticesi olarak karşımıza bütüncül bir yapının çıkmasını sağlamıştır. Tarihin erken dönemlerinde olduğu gibi, günümüzde de bölgeyi oluşturan ulus-devletler ve ara alanların yapılaşması benzerlik göstermektedir. Temel itibarıyla bölge coğrafyasına göz atıldığında “dörtlü mekanizma” adını verdiğimiz bir yapı ile karşılaşmaktadır. Bunlar; i) Takımadalar, ii) Hint-Çini, iii) Çin ve iv) Hindistan'dır. Bu dört alanın, coğrafi olarak birbirlerine konumları gayet istikrarlı, sürdürülebilir ve vazgeçilemez bir yapının tarihsel olarak varlığını ortaya koymaktadır. Söz konusu bu yapı temelde aynı kalmakla birlikte, tarihsel evrime bağlı olarak günümüzde ulaştığı noktada Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ile ilişkisiyle görece yeni bir boyuta evrilmiştir.

Öte yandan, ASEAN bölgesel gelişimi ve günümüz kapitalist ekonomi ilişkileri çerçevesinde Çin ve Hindistan'ın ASEAN'a rakip olması ve bu nedenle bölgesel birlik yapısının zarar görmesi konusunda bazı görüşler olduğu yadsınmamaktadır. Bununla birlikte, gerek tarihsel ilişkiler ve süreçler gerekse günümüz istikrarlı yapıları noktasında, ASEAN'ın bu iki önemli bölgesel güçle karşısında bir rakip durumuna gelmek yerine, görece daha sağlıklı ilişkilere konu olacağını söyleyebiliriz.⁸⁸

86 Daniel Seah. (2009). A.g.m., s. 198.

87 Donald Crone. (1988). A.g.m., s. 35.

88 Giovanni Capannelli. (2014). A.g.m., s. 1.

5. Coğrafya ve Kavramlar

Türkiye'nin bölgeyle yeniden yapılandırılacağı anlaşılan ilişkilerinde coğrafya, tarih ve kavramlar bize bu süreçte eşlik etmesi gereken unsurlar olarak dikkat çekmektedir. Bu durum, sadece tekil ve tek yönlü bir ilişkiyi değil, çoklu-interaktif bir ilişkiler ağı'nın ortaya konulmasını gerektirmektedir.

Bu noktada, Türkiye'nin coğrafya olarak belirlediği ya da belirleyeceği çerçevelere bağlı olarak tarih ve kavramlar noktasında gelişmeleri şekillendirebilme kabiliyetinde olup olmayacağı önemlidir. Bu noktada, bu çalışmada örnek alan olarak seçilen ASEAN özelinde nasıl bir süreç ile karşı karşıya olduğumuz yine coğrafya, tarih ve kavramlar noktasında ortaya konulmalıdır. Coğrafyanın yani ASEAN'ın 1945 yılı Ağustos'unda Pasifik Savaşı'nın sona erdiği günlerde gündeme gelen ABD-İngiltere eksenli İttifak güçlerinin bölge topraklarının yeniden kazanılması ve siyasal-ekonomik güç yapılaşmasının yeniden şekillendirilmesinde gündeme gelmiştir.

Pasifik Savaşı'nın, Pasifik Okyanusu'nun batısına tekabül eden bölgenin geniş Malay coğrafyası ile Hint-Çin'i özelindeki ayrışması, bize tarih ve kavramlar noktasında hareket imkânı tanımaktadır. Bu noktada, söz konusu bu iki temel teritoryal ayrışma yani Malay coğrafyası ve Hint-Çin'i üzerinde durularak bölge coğrafyasını tanımlamaya yarayacak önemli araçlarının ortaya çıkarılması gerekmektedir. Bu durum, yukarıda dikkat çekilen "dörtlü mekanizma" adını verdiğimiz olgunun anlaşılmasına ve yapılaşmasına da imkân tanıyacaktır.

6. Türkiye'nin Bölgeyle Entegrasyonu

Türkiye'nin bölgeyle entegrasyonunda iki temel olgudan hareket etmekte yarar var. Bunlardan ilki zihniyet, ikincisi ise enstrümanlardır. Bu iki olguyu hak ettiği şekilde ve yenilikçi bir yaklaşım ve formasyonla ele almak, Türkiye'nin önümüzdeki dönemde bölge ile ilişkilerinin azami ölçüde sürdürülebilir olmasını sağlayacaktır.

G-20 üyesi bir ülke olan Türkiye'nin dış ticaretinde ASEAN gibi dünya ekonomisinin dinamosunu oluşturan bölge ile ilişkileri birbirine zıt gerçeklikler olarak tezahür etmektedir. Bu noktada, Türkiye'nin dış ticaret ortağı ülkeler arasında ilk 15. sırada herhangi bir ASEAN ülkesi bulunmamaktadır.⁸⁹ Bununla birlikte, gayri safi milli hasılası 3 trilyon doları aşan ASEAN'ın sadece Türkiye'deki şirketlerin kendi ürünlerini pazarlayacakları bir alan olarak düşünmek yanıltıcı olacaktır. Bölge toplumlarının ihtiyaçlarını tespiti, iş birliği yapılacak şirketlerin yapısal özellikleri ki burada sadece teknokratik özelliklerin dikkate alınmasının yeterli olmayacağını, bunun ötesinde

89 <http://aseanbriefing.com/news/turkey-to-forge-closer-ties-with-asean-and-asia/>.

belirleyici faktörlerin başında bölgenin kültürel ve sosyal yapısının geldiğini ifade etmekte fayda var.

Bu noktada, ASEAN zirve sonuçlarında ve sözleşmelerinde sıkça dikkat çekilen iki husus “ticaret” ve “yatırım” konuları öncelikler arasında yer almaktadır.⁹⁰ Bu iki seçeneğin her ikisini birden gündeme getirmek mümkün olduğu gibi, temelde büyüyen ekonomisi, hammadde kaynaklarının bolluğu, genişleyen ticaret hacmi ile ASEAN bölgesinde yatırımların ilk sırada yer alması gerekmektedir.

Bu alanın potansiyel bir değer olduğunu unutmamak kaydıyla, Türkiye’nin çeşitli iş kollarında bölgede doğrudan işbirlikleri vasıtasıyla yatırım ve pazarlara çıkması sürdürülebilirlik açısından kayda değer bir önem taşımaktadır. Öyle ki, 2015 ASEAN Ekonomik Topluluğu’nun oluşması, tek bir ekonomi piyasası anlamına geldiği gibi, aynı zamanda temel bir üretim sahası olarak da anlam kazandığını ortaya koymaktadır.⁹¹ Bu çerçevede, Türkiye’nin ilgili kurumlarının özellikle de, ekonomik üretim süreçlerinde yer alması beklenen unsurlarının “endüstriyel tamamlayıcılık” (*industrial complementarity*) kavramıyla açıklanabilecek bir yaklaşım olarak değerlendirilmelidir. Bu noktada, dikkat çekilmesi gereken husus, özellikle endüstriyel yatırımlarının ağırlıklı olarak bölge ülkelerinin devlet kurumları nezdinde ortaya konduğu gerçeğidir. Bu husus, özel sektör ağırlıklı yatırımların kendilerine partner arayışlarında veya ilgili ülke devlet kuruluşlarının iş birliğinde göz ardı edilemeyecek bir realitedir. Bu noktada, bölge ülkelerinin bürokratik yapılanmasındaki etkin faktörlerin bilinerek buna göre hareket edilmesinde yarar bulunmaktadır.

Bununla birlikte, ASEAN bünyesinde, örneğin çeşitli dönemlerde kabul edilen çeşitli yapısal unsurlar ki bunları ASEAN Endüstriyel Tamamlayıcılık (*Industrial Complementarity-AIC*), ASEAN Ticaret ve Endüstri Odaları (*Chambers of Commerce and Industry-ACCI*) ve ASEAN Ortak Endüstri Yatırımları (*Industrial Joint Ventures-AIJV*) olarak sıralamak mümkündür.⁹²

Bugün ASEAN’ı ve ASEAN bölgesinde faaliyet gösteren ülkeleri ve şirketleri öne çıkaran faktörlerden biri rekabet gücü kadar yenilikçiliktir. Bu noktada, Türkiye’nin turizm, altyapı, bilim ve teknoloji gibi alanlarda işbirliklerine dair süreçlerin hızla yürütülebilmesi için, farklı iş kollarının devreye sokulması fayda-zarar hesabı ve pragmatikliğiyle ortaya konmalıdır. Bugün Türkiye’yi gerek özel sektör gerekse devlet ve yarı-özerk kurumlar nezdinde insani yardımda öne çıkaran süreçlerin bir benzerinin

90 Örneğin, ASEAN Ekonomik Topluluğu yapılaşması sürecindeki belgede bu hususa dikkat çekilmektedir. “2003 Declaration of ASEAN Concord II, Adopted in Bali, Indonesia, 7 October 2003, s. 3. https://asean.org/?static_post=declaration-of-asean-concord-ii-bali-concord-ii.

91 Giovanni Capannelli. (2014). A.g.m., s. 1.

92 Donald Crone. (1988). A.g.m., s. 35.

benzer bir modellemeden hareketle çeşitli yatırım alanlarına kanalizasyonu mümkün gözükmektedir. Bu çerçevede, tarım, hayvancılık, balıkçılık, denizcilik, enerji gibi küçük ve orta ölçekli işletmelerle bölgesel ortaklar (*regional partnership*) vasıtasıyla yatırımlar şeklinde gerçekleştirilecek girişimler, Türk iş kollarının bölgede aktif olarak var olmasını ve bölgenin zengin pazar olanaklarından istifade etmesini sağlarken, aynı zamanda bölgedeki ortaklar vasıtasıyla yerel toplumların refah düzeylerinin gelişimine de doğrudan katkı sağlayacaktır.

Türkiye'nin yumuşak gücü olan sosyo-kültürel değerleriyle bölge toplumlarına kolaylıkla ulaşabileceğinin gayet olumlu örnekleri ortada olduğundan, bu noktada iş çevrelerinin ayırım gözetmeksizin insani yardım süreçlerinde yer alan yapılarla ikili ilişkiler, rol-model yapılaşmaları, danışma ve rehberlik, insan kaynakları vb. araçları harekete geçirmeleri gayet yenilikçi bir yaklaşım olarak kendini ortaya koyabilecektir.

Türkiye'nin Singapur (2017)⁹³ ve Malezya (2015)⁹⁴ ile mevcut serbest ticaret anlaşmaları bu iki ülke ilişkileri kadar, özellikle de bölgenin zengin ve potansiyel iş kollarına sahip Tayland, Filipinler, Endonezya gibi ülkeleri ulaşımda bir araç kılınmalıdır. Yakın dönemde Endonezya ile imzalanması beklenen serbest ticaret anlaşmasının, doğrudan bu ülke sınırları içerisinde benzer süreçlerin hayata geçirilebilmesinin yolu açılacağından, ilgili sektörlerin çalışma sahaları, iş birliği imkânları, coğrafya, hammadde, pazar gibi enstrümanlar üzerinde fizibilite çalışmalarının ortaya konmasında yarar bulunmaktadır.⁹⁵

Türkiye ile Malezya arasında özellikle savunma sanayi noktasında iş birliği potansiyeline rağmen, Türkiye'nin satacağı söz konusu ürünlere karşılık Malezya'nın Avrupa ve Kuzey Amerika piyasalarına gönderemediği palmye yağı ile bir tür değiş-tokuş (*barter*) ticaretine konu olması, Türkiye'nin kazanımına olup olmayacağı sorgulamasını beraberinde getirmektedir. Malezya'nın yüzyılı aşkın bir süre palmye yağı üreticisi olmasının getirdiği birikim ve tecrübe, bu ürünün çeşitli sektörlerde kullanılabilirliğini sağlarken, Türkiye'nin alacağı bu ham ürünü nasıl bir ekonomik kazanıma dönüştüreceği meselesi dikkatle üzerinde durulmayı hak etmektedir. Yukarıda dikkat

93 Türkiye-Singapur karşılıklı ticareti yaklaşık 1 milyar dolardır.

94 Malezya ile mevcut dış ticaret 2.38 milyar dolar civarındadır. Bu oranın gelecek beş yıl içinde 5 milyar dolara çıkartılması hedeflenmektedir.

95 Türkiye-Endonezya arasında Kapsamlı Ekonomik İşbirliği anlaşmasının imzalanmasıyla mevcut 1 milyar dolarlık ticaret hacminin 2023 yılında 10 milyar dolara çıkartılması hedefi gözden geçirilmeyi gerektirmektedir. Türkiye'nin yatırım ve ticaret dünyasının alışık olmadığı ve farklı parametrelerin gündemde olduğu Endonezya gibi bir ülke ile birkaç yıllık süre zarfında ticaret hacmini on kat artırması makul gözükmemektedir. Endonezya ile ilişkileri tıpkı Malezya ile olduğu üzere savunma sanayi üzerine temellendirmek, bölge toplumlarının kalkınmasına bir yarar sağlamayacaktır. Bu nedenle, çalışmanın ilgili yerlerinde dikkat çekildiği üzere çok çeşitli potansiyellere sahip bu ülkeler ile ilişkileri yenilikçi bir anlayışla ele almak gerekmektedir.

çekildiği üzere, Türkiye’de ilgili sektörlerin Malezya’daki benzer sektörlerle iş birliğini çeşitli yatırımlara dönüştürerek geniş ASEAN, Doğu Asya ve Avrupa piyasalarına yenilikçi bir bağlamda girme çalışması rasyonel bir yaklaşım olacaktır.

Yukarıda dikkat çekilen zihniyet olgusunu, uluslararası ilişkiler zeminini oluşturan yapılaştırıcı kuvve olarak ele almakta yarar var. Enstrümanlar ise amaçlarla ilgili rasyonel, etik ve sürdürülebilir yapıların varlığıyla alâkaldır.

Hint Okyanusu’nu çevreleyen ve özellikle ASEAN bölgesindeki ülkelerde siyasi sorunlar olmamasına rağmen, ikili ilişkilerin geliştirilemediği yönünde yaygın bir kanaat hakimdir. Bunun temel nedeni, psikolojik ve zihinsel hazırlığın olmamasıdır. Her ne kadar, coğrafi mesafenin uzaklığı temel bir argüman olarak sunulsa da, küresel gelişmeler, ulaşım ve iletişim ağlarının genişlemesinin bu söylemin ortadan kalkması için gerekli altyapıyı oluşturmaktadır.

Zihniyetin parametrelerini sosyo-kültürel ve coğrafi varlık oluşturmaktadır. Türkiye’nin “Yeniden Asya Açılımı” söylemine hem ulusal hem de Avrupa düzeyinde uluslararası çevrelerden gelen tepkiyi doğru değerlendirmek gerekir. Bu tepkiler sosyolojik ve siyasal açıdan rasyonel olarak bir coğrafi sisteme konumlandırma kabul edilebileceği gibi, özellikle geçen yüzyılın sonlarından itibaren baş gösteren yeni uluslararası ilişkiler parametreleri ve bunun ürettiği diğer gelişmeleri doğru okuyamakla bağlantılıdır. Bu noktada, son otuz yıldır yaşanmakta olan küresel açılım her yönüyle kendini bütün ağırlığıyla hissettirmektedir. Türkiye’nin içinde bulunduğu coğrafya, tarihsel olarak kendini konumlandığı coğrafi-siyasi bütün ile ilişkilerinin zenginliği kadar sınırlılığı yaşanan son küreselleşme döneminde açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. 1990’larda ilk Asya açılımı olarak adlandırılacak gelişmelere hazırlıksızlık ve bu yönelimin sürdürülebilirliğindeki sorunların bir benzeri, bugün Yeniden Asya Açılımı sürecinde yaşanmaması için gerekli hazırlıklar yapılmalıdır.

Bugün Türkiye’nin gümrük birliği noktasında, kısmi üyeliğinin söz konusu olduğu Avrupa Birliği’nin son beş yüzyıllık birikiminin önemli bir bölümünü borçlu olduğu bir coğrafya, yani Güneydoğu Asya üzerinde duruyoruz. AB ile ASEAN başta olmak üzere Asya’nın farklı bölgelerindeki ülkeleri bir araya getiren ve 1996 yılında Bangkok toplantısıyla hayata geçirilen AB-Asya (ASEM) iş birliği yapısı bunun bir göstergesidir. Öte yandan, özellikle Batı Avrupa ülkelerinin tek tek ASEAN ile ilişkileri kadar, eski sömürgeleri olması dolayısıyla, bölgenin önemli ülkeleriyle işbirlikleri tarihsel sürekliliğin bir ifadesidir. Türkiye’nin dış politikasında mecra değiştirdiği yönündeki eleştiriler karşısında, bunu Avrupa ülkelerinin bölgeye yönelimlerinde referans noktası olduğu gibi, Türkiye’nin de geçmişte bölge ile ilişkilerinin nasıl yapılaştığının, nasıl bir gelişme seyri izlediğinin, ne tür handikaplara maruz kaldığının dikkatle incelenmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin bölgeyle ilişkileri bazı kaynaklarda ileri sürüldüğü üzere 1999'da başlamamıştır.⁹⁶ Aksine, Türkiye 2. Dünya Savaşı sonrasında dönemin küresel ilişkiler zemininde kendine bulduğu bir yön ile NATO ittifakında yer almakla birlikte, çeşitli ikili ilişkilerle bölge ülkeleriyle şu veya bu şekilde irtibatlı olmuştur. Özellikle, Doğu Asya'da Kore Yarımadası sorununa, 1955'de Bağlantısızlar Birliği'nin Bandung Konferansı'na katılımı NATO çerçevesi içerisinde değerlendirilse de, bu girişimleri minimal düzeyde de olsa, bölge ile temaslar noktasında değerlendirmek mümkündür.

Çalışmanın ilgili yerinde dile getirildiği üzere, ASEAN'ın gelişmesine paralel olarak Çin ve Hindistan'ın birer rakip olarak çıkmaları ihtimali yerine, daha geniş bir bölgesel ticaret ve ekonomik etkileşim daha rasyonel bir gelişme olarak kabul edilmelidir. Kendi iç bünyesinde çatışmacı unsurları elimine etmede, ASEAN'ın sahip olduğu tecrübe, bu konuda önemli bir dayanak noktası oluşturmaktadır. Bu çerçevede, Türkiye'nin ASEAN bünyesinde ortaya koyacağı yatırım vb. ekonomik işbirliklerinin, Çin ve Hindistan piyasalarına ulaşılmasını mümkün kılacaktır.

Türkiye'nin bölgenin zengin hammadde kaynağı ve insan iş gücü gerçekliğini, temel ekonomik üretim parametreleri olan "iş gücü sermayesi (*human capital*), araştırma-geliştirme (Ar-Ge), düşük maliyet, rekabet, yüksek üretim ve bölgesel entegrasyon vb. olgulara dönüştürebilme kapasitesini ortaya koyması gerekmektedir. Bu yöndeki yapılanma, orta sınıf tuzağına kapandığı belirtilen Malezya, Vietnam, Tayland, Endonezya ve Filipinler gibi ülkelerle Türkiye'nin işbirliklerinin geliştirilmesine imkân tanıyacağı gibi,⁹⁷ bölge için yeni bir açılıma konu olacaktır.

7. Fırsatlar ve Çalışma Alanları

Çalışmanın ilgili yerlerinde doğrudan ve dolaylı olarak fırsatlara ve potansiyel çalışma alanlarına gönderme yapılmıştır. Burada, özetle bazı hususlara değinmekte yarar var. ASEAN'ın 2015 yılında ASEAN Ekonomik Topluluğu'nu (*ASEAN Economic Community-AEC*) hayata geçirmesi, bölgesel birliğin yapılaşmasında yeni bir boyuta taşınması anlamı taşımaktadır. Bununla birlikte, ASEAN içindeki ekonomik yapılaşmanın gerek tek tek ülkelerin ikili ilişkileri gerekse, yaşanmakta olan küreselleşme sürecinde ASEAN'ı bir bütün olarak çevre bölgelerden başlayarak küresel ilişkiler ağına doğru bir yönelim sergilemesine imkân tanımaktadır.⁹⁸

96 <http://aseanbriefing.com/news/turkey-to-forge-closer-ties-with-asean-and-asia/>.

97 Giovanni Capannelli. (2014). A.g.m., s. 2, 15.

98 Söz konusu bu durum, ASEAN Ekonomik Topluluğu kuruluşu öncesinde yapılan toplantılarda temel bir alan olarak öne çıkartılmıştır. Bu noktada AET'nun "pragmatik ve ortak bir strateji gereği dünya ekonomisiyle entegrasyonunun gerçekleştirilmesi..." amaçlandığı belirtiliyordu. "2003 Declaration of ASEAN Concord II, Adopted in Bali, Indonesia, 7 October 2003, s. 3. https://asean.org/?static_post=declaration-of-asean-concord-ii-bali-concord-ii.

Bu durum, çok kutuplu olarak değerlendirilen günümüz uluslararası ilişkilerinde ekonomik yapılaşmanın önemine dikkat çekmektedir. AEC'nin hayata geçirilmesi ASEAN üyesi ülkeler arasında ticari, ekonomik ve yatırım ilişkilerinin yeni bir düzeye ulaşması kadar, bir bütün olarak ASEAN'ın çok kutuplu dünyada öne çıkan benzeri tekil ülkeler ve bölgesel birliklerle ilişkilerinin de geliştirilmesi yönünde önemli bir potansiyeli içinde barındırmaktadır.⁹⁹ Bu çerçevede, Türkiye'nin 2010 yılından bu yana, ASEAN ile geliştirmekte olduğu ilişkilerin, ASEAN'ın bu yeni dönem yapılaşmasında açılım sağlayabilecek bir ülke olabileceğini akla getirmektedir.

Bölge gerek coğrafi büyüklük gerekse nüfus ve demografik yapı olarak birbirini takip eden ekonomik kalkınma süreçlerinde devamlılığın temel parametresini oluşturmaktadır. Güney Kore, Tayvan, Singapur ile birinci grup, Malezya, Tayland, Vietnam ile ikinci grup ve Myanmar, Kamboçya, Endonezya üçüncü grup örnekleri, bize gelişim aşamalarının bir anlamda yukardan aşağıya doğru bir eğilim sergilediğini göstermektedir. Bu ulus-devletlerin, kendi coğrafi sınırları içerisinde de benzer bir dağılım eğilimini görmek mümkündür.

Bu durum, bize Türkiye'nin hangi ülke ile hangi alanlarda ve bir ülke içerisinde hangi bölgelerle iş birliğine dayalı ekonomik faaliyetler sergileyebileceğine ışık tutmaktadır. Çalışma alanları içerisinde sivil toplumun varlığı kaçınılmaz bir önem arz etmektedir. Ön açıcı niteliği, mobilizasyonu, pragmatizmi, sonuç odaklı yaklaşımı ile sivil toplumun varlığı ASEAN ile ilişkilerde belirleyici özellikler arasında yer almaktadır. Bu noktada, sivil toplum oluşumunu ve ilgisini salt insani yardımla sınırlandırmamak, aksine gençlik, kadın, ticaret, medya, akademi, odalar vb. alanlarda ilgili ülkelerdeki benzeri yapılarla işbirliklerinin ortaya konulmasına imkân tanıyacak bir genişliği içinde barındırmaktadır. Bu ilişkilerin, yıl içerisinde sadece bir iki ziyaretle ve kapalı toplantılarla sergilenen palyatif aktivitelerle sınırlı olmaması, sahaya dönük ve sahada hedef kitlelerle ve özellikle de üretici kesimlerle iş birliğini geliştirmeyi hedefleyen bir yapıya büründürülmelidir. Bugüne kadar var olduğu söylenen örneklerin, söz gelimi medya alanında Asya-Pasifik Yayın Birliği, Ulusal Haber Ajansları vb. oluşumlar içerisinde ne gibi adımlar atıldığı ve ilişkilerin hangi boyutta gelişme kaydettiği veya ne tür aksamaların engellemelerin ortaya çıktığının analiz edilmesi gerekmektedir.

Yumuşak bir güç olarak sosyo-kültürel yapı içerisinde din olgusuna da kısaca değinmekte yarar var. Yukarıda özellikle Amerikan toplumundaki gelişmeler çerçevesinde dikkat çekilen değişim sürecinin yanı sıra ve bununla sınırlı olmadığını ortaya koyacak şekilde, günümüzde uluslararası ilişkilerde de dinin yeri ve rolüne dair görüşlerin olduğu hatırlandığında, sekülerleşme teorisine zemin teşkil eden toplumsal gerçeklik durumunun, artık yerini giderek dini alanlarla örtüşecek yapılara bıraktığını

99 Giovanni Capannelli. (2014). A.g.m.

söylemek mümkün. Bununla birlikte, dikkat çekilmesi gereken bir başka husus, uluslararası ilişkiler alanında din olgusunun daha çok şiddet temelli ve tolerans dışı bağlamları ile gündeme taşınması da,¹⁰⁰ aslında ortada dini alana yönelik gizli/açık bir önyargının varlığını ortaya koymaktadır.

8. Mevcut ve Olası Sorunlar ve Zorluklar

Türkiye-ASEAN ilişkilerinde sadece bölgenin kendine has son derece rekabetçi yapısı bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra, Türkiye'nin Ortadoğu'da karşı karşıya kaldığı ve rakip konumunda olduğu görülen aktörlerin en azından bir bölümü de, Asya-Pasifik bölgesindeki kayda değer etkinlikleriyle mevcut durumda ve de olası gelecekte bir engel olarak belirmektedir. Bu noktada, söz konusu bu aktörlerin enerji ve ilintili alanlar başta olmak üzere ve bunun ötesinde ideolojik yapılaşmaya elveren konumları üzerinde durulmayı hak etmektedir. Türkiye'nin bölgeyle ilişkilerini geliştirme eğilimi sergilediği 2000'li yıllardan bu yana, özellikle Suudi Arabistan, İran ve BAE'nin gizli/açık rekabetçi ideolojik yapılaşmaları bölge ülkelerinde siyaset, bürokrasi, akademi ve sivil toplum kesimlerinde karşılık bulmalarına yol açmaktadır.¹⁰¹

Bir diğer husus, bölge ülkelerinin özellikle de, Endonezya gibi ASEAN'ı hem nüfus hem ekonomik büyüklük olarak etkileme gücüne sahip ülkenin, 1955 yılındaki Bandung Konferansı tecrübesinden hareketle tarihsel bagajında Türkiye'ye yönelik temel algısının varlığıdır. Türkiye'nin o dönem ABD'nin müttefiki konumuyla konferansta yer alması, tarihi ve kültürel bağlara rağmen, Türkiye'nin siyasi bir aktör olarak konferanstaki varlığını kayda değer bir şekilde engellediği gibi, ilerleyen on yıllar boyunca da, özel olarak bu ülke, genel olarak bölge ile siyasi ve ekonomik işbirliklerinin önündeki engeli teşkil etmiştir. "Bandung Sendromu" adını verdiğimiz bu sürecin bir benzerinin, 1989 süreci sonrasında Orta Asya Türki Cumhuriyetlerle ilişkilerde de nüksetmesi,¹⁰² bu konuda Türkiye'nin önümüzdeki süreçte konumunu ve ilişkiler ağını tespitinde gayet hazırlıklı ve stratejik davranmasını gerektirmektedir.

Türkiye'nin bir önceki Asya Açılımı olarak değerlendirdiğimiz Orta Asya Türki Cumhuriyetlerle ilişkiler sürecinde gerek iç politika gerekse Batı özellikle de ABD tarafından eski komünist ülkeleri Atlantik sürecine ekleme çabası, Türkiye'nin tek başına

100 Joseph A. Camilleri. (2012). "Postsecularist Discourse in an 'age of transition'", *Review of International Studies*, Vol. 38, No. 5, (December), s. 1020. (1019-1039).

101 Bölge deniz ticaretinin özellikle Doğu Asya'da Çin, Japonya, Güney Kore, Tayvan gibi endüstrileşmiş ülkelerinin temel petrol ve ilintili enerji ihtiyaçlarının yüzde 80'inin Güney Çin Denizi, Malaka Boğazı üzerinden sağlanması Ortadoğu merkezli söz konusu petrol zengini ülkelerin sadece enerji alanıyla kalmayan bunun yanı sıra diğer alanlara da sirayet eden ilişkiler ağı geliştirmelerine yol açmaktadır. Bkz.: Malgorzata Pietrasiak. (2020). A.g.m., s. 215.

102 Zeeshan Fida. (2018). A.g.m., s. 114. (Not: Orta Asya Türki Cumhuriyetleri'ni Batı ile entegrasyonun sağlamada, Türkiye'nin aracı olacağını gizli/açık ifadesi dönemin dışişleri bakanı tarafından bir mülakatta ortaya konmuştur. Bkz.: A.g.m.)

hareket etmediğini, aksine bir Batı Bloğu üyesi olarak bir tür bağımlı aktörlük sergilemesine yol açmıştır.¹⁰³

Türkiye'nin baş ağrısı olarak adlandırdığımız, başta FETÖ yapılanması olmak üzere kısmen PKK'nın varlığı bölge ülkelerinin değişik siyasal ve sivil toplum kesimlerinde karşılık bulmaktadır. Japonya-Kuzey Kore örneğinde PKK'nın varlığı ile başta Malay toplumları dediğimiz Endonezya, Malezya başta olmak üzere neredeyse tüm bölge ülkelerinde eğitim ve iş sektörleriyle kurulan bağlar sayesinde etkinlikleri bulunan FETÖ yapılanmasının sadece belirli kanallar ile değil, topyekûn bir mücadele ile üstesinden gelinebileceğine vurgu yapmakta yarar var. Örneğin, FETÖ'nün adına eğitim kurumları denilen yapılarla ilgili ülke toplumlarının derinliklerine nüfuz ettiği, yükseköğretim kurumlarında öğrencileri ve akademisyenleri, bu yapıların ürettikleri FETÖ propagandası olarak hizmet gören dil kursları, vakıflar, tez ve araştırmalar karşısında Türkiye'nin son derece kapsamlı çalışmaları sürdürülebilir olarak ortaya koyması gerekmektedir.¹⁰⁴ FETÖ'nün bölge ülkelerindeki varlıkları vasıtasıyla Türkiye'deki ilgili ülke vatandaşı öğrencilerin intisaplarının olup olmadığı da gayet önemli üzerinde durulması gereken bir konudur. Bir tür 'bekle-gör' politikasının ilgili yapıların gündeminde olması, insan kaynaklarının pasifizasyonuna neden olması, ilerleyen süreçlerde bu yapıların aktifleşebileceğine işaret etmektedir.

Kaldı ki, Türkiye'de FETÖ sonrası olarak adlandırılabilir olan döneme rağmen, bu durumun söz konusu yapının bölge ülkelerindeki varlığını ortadan kaldırmamakla birlikte, belirli alanlarda oluşan boşluğun diğer bazı gruplar tarafından doldurulmakta olduğu gerçeğine vurgu yapılmalıdır. Bu durum, bölge toplumlarında Türkiye Devleti lehine olabilecek gelişmelerin, aksi bir yönelim olarak tıpkı FETÖ benzeri gibi, ilgili unsurların çıkarlarına hizmet edecek benzeri süreçlere konu olabileceğini akla getirmektedir. Söz konusu bu hususlarda, Türkiye'deki çeşitli organların sahip olduğu veriler ve icraatlar kadar, sahada "Türkiye dostları"nın Türkiye lehine ve avantajına olan söylem ve politikalarının da en az bir önceki kadar dikkate alınmasında yarar bulunmaktadır.

Bölge ülkelerinin bazılarında son dönemde Türkiye'ye yönelik görece yoğun turist akınına rağmen, turist gruplarına rehberlik hizmetlerinde kendi ilgi ve çalışma alanlarıyla bağlantılı olmamasına rağmen, Türkiye'yi ve Türkiye devletini olumsuzlayıcı yaklaşımların turistler üzerinde bıraktığı negatif intibaya dikkat çekilmelidir. Söz konusu turist gruplarının, Türkiye'ye ve Türk toplumuna besledikleri olumlu intibalarla binlerce kilometre ötedeki ülkelerinden kalkıp gelmelerine rağmen, burada kendilerine

103 Zeeshan Fida. (2018). A.g.m., s. 116.

104 "Ahmet Davutoğlu'ndan 71 sayfalık cevap", 12.01.2017. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/ahmet-davutoglundan-71-sayfalik-cevap-40334118>. Detaylar için bkz.: Hüseyin Yılmaz; Mehmet Nur Akdoğan. (2019). (ed.), Farklı Boyutlarıyla FETÖ/PDY, T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı, 2. Baskı, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

sunulan sözde hizmet neticesinde olumsuz bir düşünceyle dönmeleri yumuşak güç olarak değerlendirilen turizm ve ilintili faaliyetlerin arzu edilen neticeyi vermemesiyle neticelenmektedir.

Bunlara ilâve olarak, geçtiğimiz 15-20 yıllık süre zarfında Türkiye’den bölge ülkelerine yönelik yatırımcı unsurların karşılaştıkları zorluklar, birer “*case study*” olarak ele alıp incelenmeyi hak etmektedir. Bu süreçte, ortada bir başarı olgusundan veya arzu edilir gelişmeden bahsedilememesinin nedenlerini, iç ve dış olmak üzere iki açıdan değerlendirmek gerekmektedir. İlki, iç nedenler olarak Türkiye’den bölgeye bakışın yapısallaştırılmış bir bilgi hüviyeti taşımasıdır.

Bölge ülkelerindeki ticaret ve ekonomik yatırım ve ilişkiler potansiyelinin incelenmesi, bu unsurların hangi ulusal merkez ve çevre güçlerinin egemenliğinde/tekelinde/güdümünde olduğunun anlaşılmasını gerektirmektedir. Bazı bölgelerin kendine has siyasi, toplumsal ve kültürel yapısı merkezdeki unsurları öne çıkarırken, diğerlerinde çevredeki yerel siyasi, toplumsal ve kültürel oluşumlar başat unsurlar olarak gündeme gelebilmektedir.

Sosyo-kültürel unsurlar noktasında psikolojik ve sosyolojik algı, dil ve din faktörleri kadar, ekonomik kaynaklar üzerinde egemenlik merkez-çevre ilişkilerinde ayrışmaları ortaya koymaktadır. Türkiye’den bölge ile ticaret ve yatırım ilişkilerine girecek unsurların, bu hususları mümkün olduğunca dikkate alarak stratejik alanları tespit ederek, bölgesel plânlamalarını bu çerçevede yürütmelerinde yarar bulunmaktadır.

Burada temel husus olarak kazan-kazan ilişkisinin güncellenmesi ve bu olgunun sürdürülebilirliği önem taşımaktadır. Kısa vadeli kazançlar yerine, orta ve uzun vadeli işbirlikleri, yatırımlar; üretim, piyasa oluşturma, pazarlama vb. süreçlerin ilgili ulus devlet, ASEAN ve Asya-Pasifik bölgesine hitap edecek bir şekilde plânlanmasında yarar bulunmaktadır.

Özet olarak dikkat çekilen bu noktalar ışığında, Türkiye’den bölgeye ticari emtia satışı yerine orta ve uzun vadeli ve bölge yatırımcılarıyla ortaklıklar bağlamında bölge ülkeleri ve çevre ülkeler pazarlarına hitap edecek ekonomik yapılaşmalara gerek vardır. Bu durum, Türkiye’nin ekonomik çeşitlilik ve üretkenliğine doğrudan/dolaylı katkı yapacağı gibi, fiziki görünürlük, siyasal ve toplumsal haberdarlık ve adaptasyon, süreçte siyasal, sosyal ve kültürel yayılım ve genişlemeye hizmet edeceğine dikkat çekmekte yarar var. Bu çerçevede, görünürlüğü ve işbirliklerini artırma ve çeşitlendirme konusunda, merkezi plânlama yerine, ülke ve bölge şartları dikkate alınarak esnek ve yayılım özelliği gösteren politikalar ve yaklaşımlara gerek bulunmaktadır. Bu noktada, Türk dış politikasının istikrarlı yapılaşmasının doğurduğu avantajlar kadar, Asya-Pasifik ve özellikle de, ASEAN bölgesinde yeni ve

öngörülemeyen gelişmeler karşısında esnek (*resilience*) ve adaptasyon (*adjustment*) politikalar sürecine geçiş ülke menfaatlerine olacaktır.

9. Zaaflar ve Handikaplar: Türkiye'nin Kendini Bölge Halklarına Tanıt/ama/ması Meselesi

Zaaflar ve handikaplar hiç kuşku yok ki, yukarıda dikkat çekilen bölümler kadar önem arz etmektedir. Türkiye'nin çeşitli kurumlarıyla bölgede var olup olmaması, temelde bu zaaf ve handikapların anlaşılması ve üstesinden gelinmesiyle bağlantılıdır. Bu hususu, iki bölümde ele almak gerekmektedir. İlki, Türkiye kamuoyunun bölgeye dair bilgilendirilmesidir. İkincisi, ASEAN kamuoyunun ilgili kesimlerinin Türkiye hakkında yeterli bilgiye sahip olması ve bunun güncellenmesi olgularıdır. Türkiye'nin özel önem atfettiği ileri sürülen ASEAN neresidir? Türkiye dış politikasında niçin böylesi bir yönelim sergilenmektedir? Türkiye'yi ASEAN bölgesine çeken gerçeklikler nelerdir? ASEAN ilişkilerinde temel perspektif Türkiye'nin geleneksel ve stabil olduğu söylenen Batı ile ilişkilerinden sapıp sapmadığıdır.

Bir diğer husus, bazı çevrelerin Türkiye'nin kapı komşusu ülkeler, örneğin güneyimizdeki Arap ülkeleriyle dahi siyasi ilişkiler geliştirilmesine olumsuz yaklaşırken, ASEAN gibi coğrafi, kültürel ve dini olarak uzak bir coğrafyada geliştirilmeye çalışılan ilişkilerin sürdürülebilir olup olmayacağı konusu dikkat çekicidir. Bununla kastedilen şudur: Türkiye'nin 2010'dan bu yana yönetmeye çalıştığı süreç mevcut hükümet politikası mıdır? Yoksa çerçevesi belirlenmiş bir devlet politikası mıdır?

Bu sorulara cevap verebilmek için iki olguya bakmak gerekir. Birincisi, Türkiye devleti ve bu devleti yönetmeye talip olan siyasi çevrelerin ASEAN'ı ne şekilde değerlendirdikleridir. İkincisi ise ASEAN'ın nereye gitmekte olduğudur.

Türkiye'nin sektörel ortak olduğu ASEAN'a tam üyeliği, söz konusu şu anki ASEAN sözleşmesi ile mümkün gözükmemektedir ve ASEAN yeni üyelik konusunda katı bir tutum sergilemektedir. Bu takdirde, Türkiye bölgede var olmak istiyorsa bunu nasıl başarabilir?

Türkiye'nin son yirmi yılda bölge ile ilişkilerinde sivil toplum başlığı altında yer alan bazı yapıların öncellenmesinin doğurduğu sakınca, çok açık bir şekilde kendini ortaya koymuştur. Sosyolojik olarak gruplar arası çıkar çatışmaları gerçekliğini yadsılamakla birlikte, çıkar çatışmalarının adına devlet denilen bütünü yok sayıcı, kendini onun yerine geçirici bir yapıya taşınmasının önünün alınması gerekmektedir.

Bugün, aralarında Türkiye'de darbe sürecini yöneten yapının da içinde olduğu şekilde, bölgedeki varlığı devam eden bu tür yapıların Türkiye'nin önümüzdeki Yeniden

Asya Açılımı sürecinde devlete rağmen değil, devlet ile sürdürülebilir ilişkilerinin yapılandırılması gerekmektedir. 2016 darbe girişiminin ardından, yapılan bazı resmi açıklamalarda bu tür yapıların kontrol edileceği yönündeki açıklama genel itibarıyla sivil toplum çevrelerinde endişeye yol açmış olsa da, bunun sağlıklı politikalarla uygulanabilirliğine kuşku bulunmamaktadır. Bununla birlikte, bu söylemin aradan geçen beş yıllık süre zarfında ASEAN bölgesinde faaliyet gösteren benzeri sivil toplum yapılarına yönelik ne tür iş birliğine-tedbire yol açtığı üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir konudur.

ASEAN ile ilişkilerde gerek siyasal gerek ekonomik ve sosyal ilişkilerde ilgili partnerlerle sürdürülecek ilişkilerin kısa vadeli sonuçlar almayı engelleyecek psikolojik ve maddi nedenleri bulunmaktadır. Bu noktada temel unsur ASEAN'ın kuruluş sürecinde ve bugünlere kadar geçirdiği yapısal evrimde de görüldüğü üzere, görece yavaş işleyen bir doğası bulunmaktadır.¹⁰⁵ Çalışmanın ilgili yerlerinde dikkat çekildiği üzere, sömürgecilik ve sömürge sonrası gelişmeler çerçevesinde ulusal güvenlik olgusuna verilen merkezi önem, ilgili ülkelerin dışa açık yapılaşmalarında hızlı hareket etmelerine mani olmaktadır.

Türkiye'nin Yeniden Asya Açılımı'nda özellikle ASEAN ile iş birliğinde bazı handikaplar bulunmaktadır. Tarihsel olarak ortaya konduğu üzere, bölgenin coğrafi uzaklığının hâlâ çoğu çevrede başat bir unsur olmaya devam etmesi temel bir handikaptır. Türkiye'nin uluslararası havayolu taşımacılığı bölgeye ulaşmakla birlikte, bölgeyle temasın arzu edilir nitelikte ilerlemediği veya mevcut yapının sadece Batı Avrupa merkezli gelişme gösteren Bali, Puket ve kısmen Singapur gibi turistik yerlere yönelik palyatif bir ilginin varlığı ile sınırlı kalmaktadır. Bölgenin dil ve kültürel yapısına yabancılık coğrafi uzaklığı doğal bir uzantısı olarak kendini ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin bölgeyle ilgili ilk önemli teması kabul edilebilecek Bandung Konferansı'nda dönemin liderleri ve politikacıları tarafından Türkiye'nin Batı'nın bir uzantısı algısının şu veya bu şekilde devamlılık arz ettiğini söylemek mümkündür. Aradan geçen süre zarfında kültürel, sosyal ve siyasal ilişkilerin gayet sınırlı bir seyir takip etmesi bu konuda bölge siyasetçilerinin ve toplumlarının zihin algılarında olumlu değişimin sağlanmasını zorlaştırmaktadır.

Türkiye'nin Ortadoğu'da içinde yer aldığı / sınır teşkil ettiği bölgelerdeki özellikle terörle bağlantılı gelişmeler Batılı yayın organları, siyasetçiler tarafından Türkiye'yi olumsuzlamaya yönelik politika araçlarına dönüşmesi etkisini bu aygıtların Güneydoğu Asya'daki uzantıları marifetiyle ortaya koymaktadır.

105 Donald Crone. (1988). A.g.m., s, 34, 35.

Türkiye'nin kendini ifade edebileceği mekanizmaların, defaatle dile getirilmesine rağmen bugüne kadar sınırlı kalması, önümüzdeki dönemde bu mekanizmalar tesis edilmeden Türkiye'nin bölgedeki algısını değiştirmenin mümkün olmadığını ortaya koymaktadır. Türk dizileri ve turizm gibi palyatif alanlara sığınarak Türkiye algısının olumsuzdan olumluya devşirileceğini düşünmek gayet büyük bir handikaptır. Malezya'dan Türkiye'ye gelen turistlerin gezileri sırasında kendilerine rehberlik eden kişiler marifetiyle kahir ekseriyetinin Türkiye aleyhtarı olarak ülkelerine dönmeleri örneklerinde olduğu gibi bu gibi mekanizmaları doğrudan ülkenin pozitif imajını tesise aracı olacağını fark etmemek kendi kendini üreten bir handikaba dönüşmesine neden olmaktadır.

Sonuç

Küresel ekonomide yaşanan sorunlar, açmazlar kadar ortaya çıkan imkânlar da günümüz ulus devletlerinin geleceğini yakından etkilemektedir. Pasifik Savaşı'nın ardından, Batı'da yeni bir dünya düzeni tesisi noktasında Asya-Pasifik bölgesi adıyla coğrafi bir bütünlük tesisi kendini hissettirmeye başlarken, bu sürece sömürge-sonrası dönemin yeni ulus devletleri de birbiri ardı sıra kalkınmacı ekonomilerle gündeme gelmeye başladılar. Bu noktada, adı 1980'lerde dünya gündemine çıkmaya başlayan ve dört ülkeden yani Hong Kong, Singapur, Güney Kore ve Tayvan'dan oluşan Asya Kaplanları dönemin küresel ekonomisinin Batı Avrupa ve Kuzey Amerika dışındaki yükselen endüstriyel ve finans merkezleri olarak isim yaptılar.

Bu çalışmanın odağını oluşturan ASEAN ise, öncelikli olarak sömürge döneminin bıraktığı sorunların üstesinden gelmek amacıyla, bölge ülkeleri arasında barış ve güvenlik eksenli bir blok oluşturma gereği ile ortaya çıktı. Ardında güçlü bir ABD varlığı nedeniyle benimsendiği söylenemeyecek SEATO tecrübesi sonrasında önce ASA ve ardından ASEAN ile Takımadalar ve Hint-Çini bölgesindeki ülkelerin süreçte oluşturdukları bölgesel birlik bugün adını küresel ekonomik kalkınmacılığında önemli bir yere taşımıştır.

Bir yanda Çin, öte yanda Hindistan ile tarihsel ve geleneksel sınırları olan ASEAN bölgesinin Türkiye'nin ilgi alanına girmesi ise Yeniden Asya Açılımı konseptine uygun bir yönelim sergilemektedir. 5 Ağustos 2019 tarihinde kamuoyuna ilan edilen açılımın her ne kadar Asya kıtası geneline yönelik bir bağlamı olsa da, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya konulan ve yukarıda kısaca dikkat çekilen ekonomik modernleşme süreçlerinde, genelde Asya-Pasifik ve özelde ASEAN bir model olarak ortada durmaktadır.

Bu çerçevede, bu tebliğ makalesinde Türkiye'nin Asya-Pasifik ve özellikle de ASEAN ile ilişkilerinin yapısallaştırılması konusunda bazı görüşler ortaya konmuştur. Bu noktada, Türkiye'nin bölgeye siyasi angajmanına giderek artış göstermeye başladığını ileri sürdüğümüz 2004 yılı sonundaki deprem ve tsunami sonrasında gelişmelere zemin hazırlayan süreçte, Türkiye ve ASEAN'ın hem coğrafi hem nüfus yoğunluğunun yarısını teşkil eden Malay dünyasını temsil kabiliyetindeki ülkelerle ilişkilerde tarihe yapılan referanslar resmi belgelerde yer almaktadır. Bu durum, uzun dönemli (longue durée) yaklaşımdan hareketle tarihsel perspektifin belirleyiciliğine gerek olduğunu ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin Asya açılımının "yeniliği", Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasının ardından 1990'lı yıllarda Orta Asya Türki Cumhuriyetler ile kurulmak istenen yakınlaşmadan sonraki yeni bir imkâna gönderme yapmaktadır. Bu yönelim, sadece Türkiye siyasi elitinin tek yönlü aldığı bir karar değil, aksine başta ABD olmak üzere AB gibi küresel siyaset ve ekonomi aktörlerinin 1980'li yıllardan başlayarak Asya Çağı kavramsallaştırılmasının geldiği noktada, küresel ekonominin dinamosunu oluşturan Asya-Pasifik ve de ASEAN bölgelerine yönelik yönelimlerine eklenme süreciyle bağlantılıdır. Bu durumun, Türkiye'de bazı çevrelerin ileri sürdüğü üzere Türkiye'nin yönünü AB'den çevirdiği anlamına gelmediği gayet açıktır.

Yukarıda dikkat çekildiği üzere, 20. yüzyılın son birkaç on yılında yapılan gelecek projeksiyonuna Türkiye'nin kendini adapte etmesi kadar, buna tarihsel ve kültürel zemin hazırlayacak gelişmelerin önceki dönemlerde ortaya konduğu hatırlanmalıdır. Bu nedenle *longue duree* metodunun Türkiye'nin bölge ile ilişkilerinde gayet anlamlı ve işlevsel kılacak bir zemin teşkil ettiğini söylemekte yarar var. Tarihin erken evreleri bir yana, Pasifik Savaşı sonrasında Türkiye'nin Kore Yarımadası'ndaki savaşta, Bandung Konferansı'nda yer alması ve nihayetinde aradan geçen uzun bir dönemin ardından yüzyılın sonlarına doğru özellikle sivil toplum eksenli yaklaşımlarla bölgede kendini ortaya koyduğu görülmektedir. Bu sürecin bir devamı olarak D-8, G-20, OIC gibi bölgesel ve uluslararası yapılaşmalar, nihayetinde 2010 yılında Türkiye'nin ASEAN'a akreditasyonu gerçekleşmiştir. Önümüzdeki dönemde, Türkiye'nin bölgeyle ilişkilerini geliştirmesinde bölgeyi tanıması ve bölgenin Türkiye'yi tanımasına el verecek yeni paradigmalara ihtiyacı bulunmaktadır.

Kaynakça

- Amitav Acharya. (2017). "The Myth of ASEAN Centrality?", *Contemporary Southeast Asia*, Vol. 39, No. 2, (August). (273-279).
- Anthony Reid. (1999). "A Saucer Model of Southeast Asian Identity", *Southeast Asian Journal of Social Science*, Vol. 27, No. 1. (7-23).
- Augusto V. De Viana. (2015). "The Dream of Malayan Unity: President Diosdado Macapagal and the Maphilindo", *Sejarah*, Vol. 24, No. 1, <https://ejournal.um.edu.my/index.php/SEJARAH/article/view/9312/6607>.
- Cheong Kee Cheok and Yong Chen Chen. (2019). "Assessing ASEAN'S Relevance", *Journal of Southeast Asian Economies*, Vol. 36, No. 1, Special Issue: ASEAN: Towards Economic Convergence, (April). (11-24).
- Daniel Seah. (2009). "The ASEAN Charter", *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 58, No. 1, (January). (197-212).
- Dominic McGoldrick. (2009). "The ASEAN Charter", *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 58, No. 1, (January). (197-212).
- Donald Crone. (1988). "The ASEAN Summit of 1987: Searching for New Dynamism", *Southeast Asian Affairs*. (32-50).
- Fernao Mendes Pinto. (1663). *The Voyages and Adventures of Ferdinand Mendez Pinto*, (Tr.: Henry Cogan), London: T. Fisher Unwin.
- Giovanni Capannelli. (2014). "The ASEAN Economy in the Regional Context: Opportunities, Challenges, and Policy Options", *ADB Working Paper Series on Regional Economic Integration*, No. 145, (December).
- Hal Hill; Jayant Menon. (2010). "ASEAN Economic Integration: Features, Fulfillments, Failures and the Future", *Asian Development Bank*, No. 69, December 2010.
- Henry Kissinger. (2012). *On China*, New York: Penguin Books.
- Henry Yule; Henri Cordier. (1920). *The Book of Ser Marco Polo: The Venetian, Concerning The Kingdoms and Marvels of the East*, Vol. 2, Third Edition, Munshiram Manoharlal, New Delhi.
- Horace St. John, *The Indian Archipelago: Its History and Present State*, Vol. I.
- Hüseyin Yılmaz; Mehmet Nur Akdoğan. (2019). (ed.), *Farklı Boyutlarıyla FETÖ/PDY, T.C Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı*, 2. Baskı, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

- Ibn Batuta. (2004). İbn Battuta Seyahatnamesi, (Çeviri, İnceleme ve Notlar: A. Sait Aykut), II. Cilt, İkinci Baskı, İstanbul: YKY.
- Igor P. Lipovsky. (1996). "Central Asia: In Search of a New Political Identity", Middle East Journal, Vol.5 0, No. 2, (Spring). (211-223).
- John Anderson. (1971). Mission to The East Coast of Sumatra in 1823, Kuala Lumpur: Oxford University Press.
- John Crawfurd. (1856). Descriptive Dictionary of the Indian Islands and Adjacent Countries, London: Bradbury&Evans.
- John D. Ciorciari. (2017). "ASEAN and the Great Powers", Contemporary Southeast Asia, Vol. 39, No. 2, (August). (252-258).
- Joseph A. Camilleri. (2012). "Postsecularist Discourse in an 'age of transition", Review of International Studies, Vol. 38, No. 5, (December). (1019-1039).
- Ken Young. (1997). "State Formation in Southeast Asia", Thesis Eleven, 50:71, (August). (71-97).
- M. S. Commissariat. (1931). Mandelslo's Travels in Western India (A.D. 1638-9), London: Oxford University Press.
- Malgorzata Pietrasiak. (2020). "The ASEAN's Attitude to the South China Sea Dispute After the Verdict of the Permanent Court of Arbitration in the Hague", Przeglad Strategiczny, Issue 13. (215-227).
- Mehmet Korkud Aydın. (2018). "Bandung Konferansı ve Türk Basınına Yansımaları", Turkish Studies, Vol 13/24, (Fall). (34-60).
- Mehmet Özay. (2019). Arakan Müslümanları: Myanmar'da Vatandaşsızlıktan Soykırıma Bir Halkın Hikayesi, 1. Baskı, İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları.
- Mehmet Özay. (2018). "Relief Work and Challenges: Observations and Practical Approaches in the Aceh Case", Exchange of Experiences for the Future: Japanese and Turkish Humanitarian Aid and Support Activities in Conflict Zones, (ed.), A. Merthan Dünder, Asya Pasifik Araştırmaları Merkezi (APAM), Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları. (62-82).
- Ngandani. (1982). ASEAN and the Security of Southeast Asia: A Study of Regional Resilience, PhD Dissertation, University of Southern California.
- Peter Lyon. (1968/1969). "Substitutes for SEATO?", International Journal, Vol. 24, No. 1 (Winter, 1968/1969). (35-46).

- Richard Carnac Temple. (1928). *The Itinerary of Ludovico Di Varthema of Bologna: From 1502 to 1508*, (Translated from the Original Italian Edition of 1501 by John Winter Jones F. S. A., 1863 for the Hakluyt Society with A Discourse on Varthema and His Travels in Southern Asia, London: The Argonaut Press.
- Seree Nonthasoot. (2017). "Humane Aspect of the People-Centred, People-Oriented ASEAN Economic Community", *Global Megatrends: Implications for the ASEAN Economic Community*, (ed.), Simon Tay and Julia Puspadewi Tijaja. [<https://asean.org/global-megatrends>]
- Sophia Raffles. (1991). *Memoir of the Life and Public Services of Sir Thomas Stamford Raffles*, (with an Introduction of John Bastin), Singapore: Oxford University Press.
- William Marsden. (1986). *The History of Sumatra*, With an Introduction by John Bastin, Singapore: Oxford University Press.
- Zeeshan Fida. (2018). "Central Asia's Place in Turkey's Foreign Policy", *Policy Perspectives*, Vol. 15, No. 1. (113-125).
- (y.y.). (MDCCLXIV). *A New Account of the East Indies*, In Two Volumes, London: C. Hitch.
- "Ahmet Davutoğlu'ndan 71 sayfalık cevap", 12.01.2017. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/ahmet-davutoglundan-71-sayfalik-cevap-40334118mail>
- Overview: ASEAN-Turkey Sectoral Dialogue Partnership, 18 September 2020. <https://asean.org/storage/2018/07/Overview-of-ASEAN-Turkey-Sectoral-Dialogue-Relations-as-of-18-Sept-2020-fn.pdf>
- 1st Reprint, January, 2008; https://asean.org/?static_post=media-release-asean-leaders-sign-asean-charter.
- "1987 Joint Communique The Third ASEAN Heads of Government Meeting". Centre for International Law, s. 3. www.cil.nus.edu.ng.
- "2003 Declaration of ASEAN Concord II", Adopted in Bali, Indonesia, 7 October 2003. <http://agreement.asean.org/media/download/20140119163517.pdf>.
- <https://asean.org/asean-turkey-enhance-partnership/>
- https://asean.org/?static_post=20th-confederation-of-asia-pacific-chambers-of-commerce-and-industry-cacci-conference
- https://asean.org/?static_post=declaration-of-asean-concord-ii-bali-concord-ii.

<http://aseanbriefing.com/news/turkey-to-forge-closer-ties-with-asean-and-asia>

https://asean.org/?static_post=media-release-asean-leaders-sign-asean-charter

<https://asean.org/storage/2018/07/Overview-of-AESAN-Turkey-Sectoral-Dialogue-Relations-as-of-18-Sept-2020-fn.pdf>

<http://aseanbriefing.com/news/turkey-to-forge-closer-ties-with-asean-and-asia>

https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/Publications_Archive/CIB/CIB9798/98cib02

https://cdn.aseminfoboard.org/documents/1996_-_ASEM1_-_Background_gx-CA3fp.pdf

<https://cil.nus.edu.sg/wp-content/uploads/2019/02/2003-Declaration-of-ASEAN-Concord-II-1.pdf>

<https://cil.nus.edu.sg/wp-content/uploads/2019/02/1987-Manila-Declaration-1.pdf>

<https://cil.nus.edu.sg/wp-content/uploads/2019/02/1987-Joint-Communique-The-Third-ASEAN-Heads-of-Government-Meeting-1.pdf>

[https://www.foreignaffairs.com/articles/2007-11-01/security-and-opportunity-twenty-first-century;](https://www.foreignaffairs.com/articles/2007-11-01/security-and-opportunity-twenty-first-century)

<https://foreignpolicy.com/2011/10/11/americas-pacific-century/>

<https://iccwbo.org/chamber-services/world-chambers-federation/chamber-partnerships-initiatives/transnational-chambers-of-commerce-and-industry/>

http://www.jcie.org/researchpdfs/ASEAN/asean_nishihara.pdf

Teknoloji, Asya-Pasifik ve Türkiye: Çin ve Hindistan'ın Yapay Zekâ Çalışmaları Üzerinden Türkiye'ye Öneriler

İsmail Ermağan

@ Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi,
E-posta: ismail.ermagan@medeniyet.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-1687-8208

Özet

Sanayi Devrimleri yeni ekonomik güçler doğurmuş, dünyadaki devletlerin üstünlüklerini yeniden belirlemiştir. Günümüzde, Dördüncü Sanayi Devrimi denilen yeni bir ekonomik kırılma noktası tecrübe edilmektedir. Bu yeni dönemdeki gelişmelerin merkezinde ise, 2030 yılında kadar dünya ekonomisine 15 trilyon dolarlık bir katkı üreteceği iddia edilen yapay zekâ bulunmaktadır. Bu kulvardan hangi ülkeler ve paylarını nasıl alacaklardır? Dünyada artık 50'yi aşkın devlet, bu hedefte yapay zekâ yol haritaları hazırlamış ve çalışmalarına devam etmektedir. Bu çalışmanın sorunsalı şudur: “Türkiye, yapay zekâ alanında liderliği hedefleyen Çin'den ve kayda değer yatırımlar gerçekleştiren Hindistan'dan, ilgili çalışmaları geliştirmeye yönelik hangi tecrübeleri çıkarabilir?” Buradan hareketle, karşılaştırmalı bir perspektifle Türkiye'ye öneriler sunulmaktadır. Son kertede iddia edilmektedir ki, ekonomik büyüklük ve yüksek teknoloji seviye farkı dolayısıyla Çin, Türkiye'ye daha uzun vadeli ve stratejik çalışma vizyonu salık verirken, Hindistan ise teknoloji eğitimi ve özellikle küresel şirketler ve milletler ile iş birlikleri konusunda ilham vermektedir.

Günümüzde 1,4 milyar nüfusu ile Çin ve 1,39 milyar nüfusu ile Hindistan küresel siyasetin ve Asya-Pasifik bölgesinin iki önemli aktörü olarak ekonomilerini geliştirmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda, uzay çalışmalarından Endüstri 4.0'lara çoklu alanda faaliyetlerine devam etmektedirler. 14,5 trilyon dolarlık Çin ile 2,8 trilyon Dolarlık Hindistan, ucuz iş gücü üzerinden Batılı rakipleriyle rekabette kolaylık yaşamışlardır. Biraz da buna bir çözüm olarak, Almanya 2011 yılında Hannover'de Endüstri 4.0 konseptini duyurmuştur. Bu yolla üretim yapay zekâli robotlar üzerinden otomatikleştirilmesi ve akıllılaştırılması öngörülmektedir. Geleceğin ekonomilerinin dinamo-su olarak görülen bu üretim sistemlerinde gerek Çin, gerekse Hindistan kayda değer politikalar üretmektedir.

650 milyon dolarlık ekonomisi ve 83,5 milyon nüfusu ile Türkiye, 2019 yılında “Yeniden Asya Stratejisi”ni açıklamıştır. Amaç; gerek siyasal gerekse ekonomik ilişkilerini Asya-Pasifik ülkeleri ile ilerletmektir. Bu çerçevede teknoloji kritik bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle, Çin son yıllarda Türkiye'de hızlı tren projeleri, lojistik gibi yatırımları ile dikkat çekmekte, teknolojik yatırımlarda da bu G-20 ülkesinde girişimler gerçekleştirmektedir.

Yapay zekânın fikir babası “Makineler düşünebilir mi?” diyen Alan Turing'tir. 1950'li yıllardan günümüze, bu alanda radikal ilerlemeler yaşanmıştır. Yapay zekânın başlıca uygulama alanları; ses tanıma, görüntü işleme, doğal dil (lisan) işleme ve muhakeme olarak sıralanabilir. Günlük hayatta ise ana olarak şu alanlarda kullanılmaktadır: Siber güvenlik ve savunma sanayi, sesli asistanlar, dil çevirileri, öneri sistemleri, navigasyon, sosyal güvenlik, sağlık hizmetleri, e-ticaret, yardımcı robot uygulamaları. Ekonomi ayağında 2030 yılına kadar yapay zekâ çalışmaları, bugünün Çin ekonomisinden fazla (15 trilyon dolar) bir GSMH üretecektir. Bu yeni ekonomiden 7 trilyon dolar Çin; 3,7 trilyon ABD; 1,8 Kuzey Avrupa; 1,2 Afrika-Okyanusya; 0,9 Geri Kalan Asya ve 0,5 Latin Amerika bölgesi gelir sağlayacaktır.

Devletler bu kritik alanda nasıl başarılı olacaklardır? Silikon Vadisi ABD'nin veya Silikon Wadi İsrail'in teknoloji üretim merkezleri olarak ülkelerin gelişmesine kritik katkı sunmaktadır. Yine örneğin, Asya-Pasifik bölgesinin küçük bir ülkesi olan Singapur yapay zekâ çalışmalarına 2017 yılında beş yıl kapsayacak biçimde 150 milyon dolarlık bir bütçe ayrılmıştır. Bu bütçe ile hem beşeri sermayesi buna hazırlanmakta, hem de üniversitelerde ve araştırma merkezlerinde gerekli aksiyonlar hayata geçirilmektedir. BM, Stanford, Oxford vb. kurumlar yaptıkları araştırmalarda; devletlerin yapay zekâ ve ilgili teknolojik eylem bilançolarını yıllık olarak raporlamakta, eksiklerinin altını çizmekte, hatta gelişim göstermeleri hedefinde çözüm önerileri sendirmektedir.

Dünyada cereyan eden bu amansız rekabetin farkına varan Türkiye, bir G-20 ülkesi olarak kalabilmek ve küresel siyasette daha etkin bir konuma gelebilmek için, dijitalleşme ve Endüstri 4.0 alanlarında çeşitli girişimler gerçekleştirmektedir. İnsansız Hava Aracı (İHA), Silahlı İnsansız Hava Aracı (SİHA), elektrikli otomobil projesi TOGG başta olmak üzere kayda değer proje çıktılarını gündemdedir. Fakat yapay zekâ buluşları için etraflı bir plânlama yapılmamıştır. Ar-Ge'yi daha fazla bütçelemeyen, teknolojik gelişmeler için resmi alanlardan özel sektörlerle beşeri sermayenin hazırlanması hususlarında atılan adımlar kadar, ivedi ödevlerin olduğu bir gerçektir. Ülke tarım ve sanayi devrimlerini henüz bütünüyle tamamlamadan, yeni bir meydan okuma ile karşı karşıyadır. Türkiye, ekonomik büyüklükte Çin ve Hindistan değildir, fakat benzer uygulamalar gerçekleştirilerek, gerektiğinde alt yapıyı hazırlanarak bu ülkelerle teknoloji alanında da, "kazan-kazan" hedefi kapsamlı iş birliklerine gitmenin yolları aranmalıdır. Dijital dönüşüm ve yapay zekâ devriminde Türkiye; eksiklerini tespit etmeli, üç-beş araştırma merkezi açılarak bu kritik sürecin yönetilemeyeceği fark edilmeli, gerçekçi bir yol haritası hazırlanmalı, öncelikli yoğunlaşılacak ve katma değer üretecek alanların belirlendiği bir vizyon ile ilerlemelidir. Örneğin başarılı olduğu İHA, SİHA, sağlık ürünlerinde daha fazla yoğunlaşmaya gitmeli, tarım ve eğitim sektörlerinde ve drone araçlar gibi otonom dijital ürünlerde yeni yapay zekâ patentleri katma değerli alanlara taşıyabilmelidir. Bunun yanı sıra, üretimden lojistiğe, mühendislerinden internet hızına altyapısını önemle geliştirmeli, bu bağlamda üretimin yerini otomasyona bıraktığı bu dönemde ülkeye dünyada etkin güç merkezlerinden olan Asya-Pasifik ülkelerinden de yatırımlar çekmeyi plânlamalıdır.

Türkiye'nin Çin ve Hindistan ile kısıtlı siyasal ilişkileri kendisini teknoloji gibi diğer alanlarda da göstermektedir. Son dönemlerde özellikle Çin'den Türkiye'ye yatırımlar gerçekleşmektedir. Bu noktada, politika yapımcıların önceliği, söz konusu yatırımların etkinliğinden ziyade bu ülke ile ilişkileri geliştirme yolunda etkileşim katsayısını yükseltmek olabileceği söylenebilir. Hindistan ise bu bağlamda kayıptır ve Türkiye Dışişleri, acilen bu ülkeye yönelik bir yol haritası belirlemelidir. İçin ciddiyeti; düğün turizmine havale edilecek kadar romantik gözükmemektedir. Yapay zekâ, yazılım, hatta uzay çalışmalarında etkileşim, ilişkilerde büyük katkı sağlayacaktır.

Çin ve Hindistan yapay zekâ yol haritaları da dahil edilerek, Türkiye'ye şu öneriler getirilebilir: Orta-uzun vadeli plânlama; gerekli altyapının tesisi; mevcut ehil araştırmacıların projelerinin desteklenmesi; Ar-Ge'nin etkili kullanılması; dışardan beyin göçü ya da dış yatırımlarla gerekli teknoloji üretici sınıfın etkinleştirilmesi; ikinci sınıf ölçüğünde değil, küresel çaplı-geliştirici rekabetin oluşturulması; Çin, Hindistan gibi alanda başarı kazanmış ülkelerle uluslararası işbirliklerinin geliştirilmesi.

Son tahlilde, şu iki hususu vurgulamak elzemdir. Sanayi devrimleri ile şekillenen dünyada merkez II. Dünya Savaşı sonrası Londra'dan Washington'a geçmiş görünmektedir; 2050'lerde bu sistemik üretim modeli ile merkez Pekin ve Yeni Delhi'ye geçecek midir? Dünya tarihinde hangi teknoloji ürünleri ve nasıl yeni bir kırılma yaşatacaktır? İnternet, ABD menşeli ise, Tiktok gelişmeleri ABD hazinesine de çalışmaz mı? Yeni internet sistemleri veya küresel bilişim yönetişimi nasıl çok kutuplu olacaktır veya olabilecek midir? Bununla birlikte, "Sistemik bir Tiktok, Çin'e nasıl bir reel katkı üretmiştir?" sorusunun cevabı şu haberden okunabilir: "Asıl savaş internette: 463 milyon Hintlinin Tiktok'u bırakmasının maliyeti 50 milyar dolar." (Erarslan, 2020)¹ Oyun sektöründe gayet aktif bir bilanço'ya sahip olan Türk girişimciler, Tiktok gibi katma değer yaratan, yapay zekâ ürünler patentleyebilirlerse, hem kendilerine hem de ülkeye neler katabileceklerini fark etmelidir.

Anahtar Kelimeler: Endüstri 4.0, Yapay Zekâ, Çin, Hindistan, Türkiye

1 "Hindistan-Çin Savaşını kimin kazanacağına Bordo Klavyeliler karar verecek. Haziran ayında, Çin'in 20 Hint askerini öldürmesine Hindistan'ın cevabı 60 Çinli teknoloji şirketini yasaklamak oldu. Hindistan'ın en büyük şirketi TATA 22 milyar dolar değere sahipken Tiktok 100 milyar doların üstünde. Hindistan açısından konunun trajik yanı ise Tiktok'un kullanıcılarının yarısından fazlasının Hintli olması. Bir başka deyişle Tiktok'un değerinin 50 milyar dolar yükselmesinin arkasında 463 milyon Hintli var. "Bordo Klavyeli" Hintliler sosyal medya boykotuna başladığı gün, Çin ordusuna Hindistan ordusundan çok daha güçlü bir zarar verecek. Yani, Hindistan'ın Tiktok'u engellemesi Çin'in nükleer tesislerini vurması kadar etkili." (Erarslan, 2020).

Giriş

1700'lü yıllarda ortaya çıkan buharlı makineden, 2000'li yıllarda geliştirilen insansız araçlara veya akıllı fabrikaya uzanan süreçte, radikal bilim devrimlerine imza atılmıştır (Fırat ve Fırat 2017: 10-23; Kaufmann ve Servatius, 2020). Bugün artık bu hızlı dönüşümde 4. Sanayi Devrimi kulvarında ilerlenirken, aynı zamanda 5. ve 6. varyantlarından da söz edilmektedir (Schwab, 2016). Bu gelişmeleri tek bir payda altında toplayanlar da bulunmaktadır. Gözlenmektedir ki, “Üçüncü Sanayi Devrimi'nin başrolünde bulunan bilgisayar, dijital ürünler/çözümler ve internet, bu devrimde de ön plândadır. Ama büyük veri yığınlarının kullanımı, bulut bilişim ve dijitalleşmenin bütün üretim süreçlerine yayılması, yepyeni bir dönüşümle karşı karşıya olduğumuzu kanıtlamaktadır.” (Özdoğan, 2018).

Asya-Pasifik bölgesinin (Ermağan, Özay ve Keyvan 2020) iki önemli ülkesi Çin ve Hindistan'ın yapay zekâ çalışmalarını irdeleyecek olan bu çalışmada savlanmaktadır ki, gerek ekonomik büyüklük gerekse AR-GE'ye yatırımların meblağları yüzünden, Çin Türkiye için rasyonel bir karşılaştırma sunmamaktadır. Hindistan ise yapay zekâ karnesindeki benzer dataalar sebebiyle Türkiye için karşılaştırma perspektifi oluşturabilir. Sonuç olarak, Türkiye her iki ülke ile teknoloji alanında kayda değer iş birliği stratejileri geliştirebilir.

YAPAY ZEKÂ ÇALIŞMALARININ ÖNEMİ VE BAŞARI KRİTERLERİ

Bir tanımlama yapmak gerekirse, yapay zekâ “bir bilgisayarın ya da bilgisayar destekli bir makinenin, genellikle insana özgü nitelikler, çözüm yolu bulma, anlama, bir mana çıkartma, genelleme ve geçmişteki deneyimlerinden öğrenme gibi yüksek mantık süreçlere ilişkin görevleri yerine getirme yeteneği”dir (Ermağan ve Erdoğan, 2020: 47-63; Öztürk ve Şahin, 2018: 24). Teknolojinin gelişimi ile yeni bir kavram olarak ortaya çıkan yapay zekâ kavramı, insan beyni gibi çalışan, düşünen ve uygulayan makinelerin yapımında kullanılmaktadır. 1997 yılında *Deep Blue* adlı bir yapay zekâ algoritması dönemin satranç ustası Kasparov'u yenmesinin ardından, ismini tüm dünyaya yaymıştır. İlk kez bir makinenin, düşünce kapasitesi bağlamında bir insandan üstün gelmesi, tüm dünyada hem korku hem de merak uyandırmıştı (Lewis, 2014).

Tesla ve SpaceX'in kurucusu ve CEO'su Elon Musk 2014 yılında Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde (MIT) düzenlenen sempozyumda yapay zekâ “tehlikesi”ne ilişkin şu ifadeleri kullanmıştır: “Yapay zekâyâ karşı çok dikkatli olmalıyız. Eğer insan neslini en çok tehdit eden unsur ne dersiniz, bence bu yapay zekâ. Bilim insanları

arasında giderek kabul gören görüş, ulusal veya uluslararası boyutta düzenlemeler yapılması gerektiği.” (Al Jazeera, 2021). Yine de, insanlığın sonu olarak nitelenen düşünebilen-özerk-süper yapay zekâ henüz uzak bir ihtimaldir (Jackson 2019; Norvig, 2015). Bununla birlikte, bilgisayarların kullandığı algoritmalar ile gerçekleştirilen çok sayıda yapay zekâ uygulamaları, insanlığın birçok sorununa çözümler bulunduğu da bir gerçektir (Christian ve Griffiths, 2017; Pannu, 2015: 79-84).

Fark edilmektedir ki, gideren artan oranda pek çok devlet ve teknoloji devleri yapay zekâ çalışmalarına büyük yatırımlar gerçekleştirmektedir (HolonIQ, 2020). Yapay zekâ ve derin öğrenme (Gürsakar 2017; Goodfellow, Bengio ve Courville, 2016) buluşları neden mi kritik önemdedir? Sürücüsüz metrolardan, uçan taksilere, yapay zekâ doktorlardan siyaset danışmanlarına; akıllandırılmış TV spikerlerinden robot işçilere; robot askerlerden otonom saldırı uçaklarına uzanan çok geniş bir düzlemde gerçekleşen bu ekonomi devrimi, devletlerin sadece ekonomik olarak değil stratejik-güvenlik olarak da derinden etkileyecektir (Bughin vd. 2018).

Birleşmiş Milletler, ülkelere başarılı yapay zekâ stratejilerini geliştirmek için şu faktörleri önermektedir:

❖ “Yapay zekâ çalışmaları, çeşitli alanların ve kaynakların birleşmesi ve siyaset, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları tarafından sürdürülen sanal bir ekosistemin sonucudur. Yapay zekâ, insan müdahalesinin tamamen ortadan kaldırılabilirdiği, tekrarlayan görevlerin robotik süreç otomasyonundan bağımsız olarak görülmemelidir.

❖ Yapay zekânın etik boyutu ve sorumlu kodlama için ilgili yönergeler, ulusal bir strateji için hayati önem taşımaktadır.

❖ Mevzuat inovasyon dostu olmalı ve siyaset, gerekli yapay zekâ altyapısını sağlayarak inovasyonu sağlayan mercii olmalıdır.

❖ Yapay zekâ işlerin tamamını değil, kimi meslekleri ortadan kaldıracak veya dönüştürecektir. Bu nedenle ülkeler okul müfredatlarını, eleştirel düşünme, iş birliği ve takım oluşturma, sosyal ve duygusal beceriler gibi makineler tarafından kopyalanamayan kodlama becerilerini içerecek şekilde güncellemelidir.

❖ Yapay zekâ endüstrisi standartlaştırılmayacak kadar geniştir ve ilgili uygulama sektörleri ülkeler arasında farklılık göstermektedir; ancak her zaman ulusal rekabet edebilirlik öne çıkarılmalı ve öncelikler belirlenmelidir.” (BM 2020; World Economic Forum 2019; Calo, 2017).

ÇİN'İN YAPAY ZEKÂ ÇALIŞMALARI

2020 yılında dünyada yapay zekâ çalışmalarında 19. sırada yer alan Çin (Oxford 2020: 128), 2017 yılında Gelecek Nesil Yapay Zekâ Gelişim Plânı (*The Next Generation AI Development Plan*) ile 2030 yılına kadar yapa zekâ konusunda dünyanın kritik merkezlerinden biri haline gelmeye yönelik iddialı bir program deklare etmiştir (He, 2017). Ülkenin son yıllarda içerik becerisi ve süreci toplamda yönetmede ABD ve diğer yapay zekâda lider olan ülkelerin gerisinde kaldığı fark edilmektedir (Oxford, 2020: 118). Yeni Nesil Yapay Zekâ Geliştirme Plân Uygulama Ofisi, bakanlıklar arası yapay zekâ çalışmalarının koordinasyonu ile sorumludur. Yeni Nesil Yapay Zekâ Stratejik Danışmanlık Komitesi de bu teknolojiye adaptasyon bağlamında çalışmalar yürütmektedir. Yayınlamış olduğu yönetim ilkeleri ile yapay zekâ kullanımını düzenleyen adımlar atılmıştır.

Çin, teknolojik gelişmede insan sermayesi bağlamında diğer yapay zekâda lider konumdaki diğer ülkelerle karşılaştırıldığında geride kalmaktadır. Bu çerçevede, ülkede Yapay Zekâ Eylem Plânı çerçevesinde hem liseli hem de üniversiteli öğrencilerin destekleneceği açıklanmıştır (Allen, 2019). Daha lise müfredatında yapay zekâ ders kitabı hazırlayıp öğrencileri bu alana kanallere etmeye çalışmaktadır. İlgili gençlere nakit parasal desteği sağlamaları, başarıda kritik bir rol oynamaktadır (Liu, 2020). Çünkü birçok ülke, yapay zekânın geleceğin kilit teknolojik açılımı olduğunu bilmesine rağmen, nakit kaynak sıkıntısı sebebiyle bu bağlamda ilerleyememektedir.

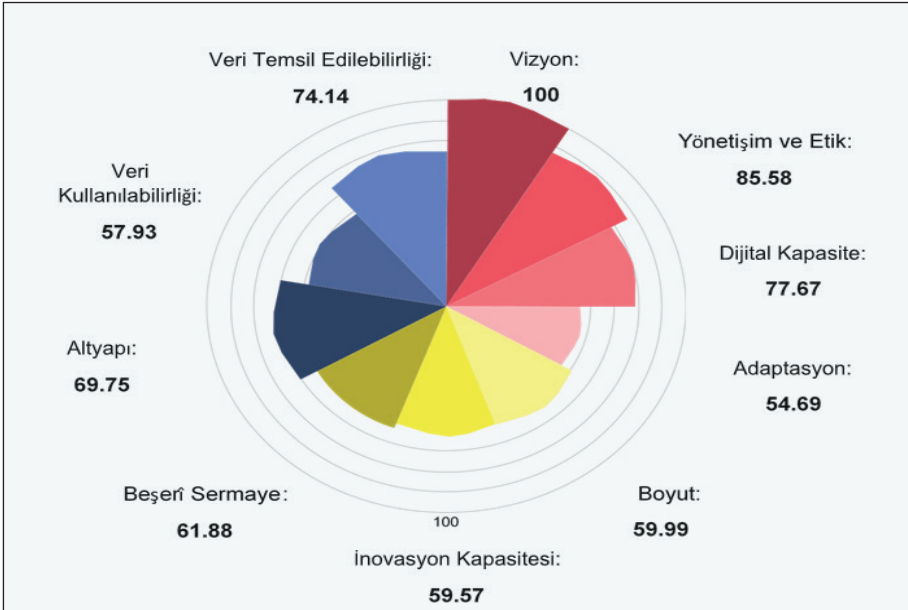
Çin son yıllarda yapay zekâlı teknolojik yatırımların karşılığını daha net bir şekilde almaktadır (Brown ve Singh 2018). Büyük teknoloji girişim şirketleri sayısı bakımından Çin, ABD'nin ardından ikincidir. Örneğin Baidu, Alibaba, Tencent, Huawei ve Xiaomi gibi şirketlerin bu alandaki başarıları dikkat çekmektedir (WIRED 2017). Çin; haberleri yapay zekâlı bir sunucunun aktarması, yapay zekâ ile çalışan oteller ya da e-ticaret ile yapay zekâyı çok alanda kullanabildiğini göstermiştir. Meselâ Baiduu, Google'a rakip olarak yapay zekâ algoritmaları geliştirmektedir. Pekin merkezli bir yüz tanıma şirketi olan SenseTime, 4,5 milyar dolarlık değeriyle, dünyanın en değerli *startup* şirkettir. Yine 2017 yılında, Çin'in teknoloji şirketi *ByteDance*, dünyada önemli bir sosyal medya paylaşım ağı haline gelen TikTok'u kurmuştur² (Oxford 2020: 118). 2019 yılında TikTok, 800 milyon aktif kullanıcı ile en fazla indirilen uygulama olmuştur. Yüksek teknoloji ürünlerine büyük miktarlarda yatırım yapan Çin, son yıllara kadar, var olan ürünleri veya fikirleri kopyalayarak ucuz iş gücü

2 TikTok'un dünyada gittikçe yaygınlaşan bir sosyal paylaşım uygulaması haline gelmesi, ulusal güvenlik ve özel yaşama yönelik olarak uluslararası tartışmaların ateşlenmesini beraberinde getirmiştir. Bu durum Hindistan'ın TikTok uygulamasını yasaklamasını ve ABD'de ise TikTok'un yasaklanması hususunda ciddi tartışmaların ortaya çıkmasını tetiklemiştir.

sayesinde piyasalara sürme kabiliyetiyle tanınıyordu. Türkiye’de zihinlerdeki olumsuz imajını hâlâ büyük oranda koruyan “Çin malı” ürünler, Çin’in dijital dönemde yaptığı büyük atılımlarla, adeta tam tersi bir algı oluşturmaya başlamıştır. Çin, “Made in China 2025” plânıyla, dünyanın en yüksek teknoloji üreten ülkesi olmayı hedeflemektedir (Günyol, 2019). Öyle ki, Çin 3,8 trilyon dolarlık dijital ekonomiye ulaşmıştır. ABD’li şirketlerin Çinli patentli uygulamalara erişim engeli getirmesi ile Çin kendi yapay zekâ uygulamalarını geliştirip yaygınlaştırmıştır denilebilir.

2020 yılında yapay zekâ alanıyla ilişkili olarak kurulan şirket sayısı, %45 artışla 210 bin olmuştur. Pekin yönetimi yapay zekâ şirketlerinin ülkede Ar-Ge merkezleri kurmasını teşvik ederek, ülkenin dijital platform ekosistemine önemli bir katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Çin, milyar dolarlık yatırımla başkent Pekin’de yapay zekâ teknoloji parkı inşa etmektedir. Çin’in sanayi bölgesi Shandong’da 2022 yılında 500’den fazla yapay zekâ şirketine ev sahipliği yapacağı belirtilmektedir. Bu sayının artması ve geliştirilen uygulamaların kullanımını teşvik etmek için bir nevi zor kullanmaktadır. Ülkenin genel performansı Grafik 1’de görülebilir.

Grafik 1: Çin’in Yapay Zekâ Karnesi

Kaynak: Oxford, 2020, s. 116

Veri ve altyapı alanında Çin'in veri paylaşmaması sebebiyle durumu aldatıcı bir biçimde düşük kalmaktadır. Bu çerçevede, son yıllarda ülke yerel düzeyde belirli adımlar atma eğilimindedir. Diğer yandan, Çin toplumunda Koronavirüs salgını döneminde daha açık bir şekilde ortaya çıkmıştır ki, dijitalleşme hususunda derin uçurum bulunmaktadır. Bu süreçte, çoğu kırsal bölgenin yeterli internet bağlantısından mahrum kaldığı bir gerçektir. Ülkede veri elde edilmesine ve içerik kullanımına ilişkin görülmektedir ki, Çin'in vatandaşlarından gerek online ortamda gerekse mobil telefonlar vasıtasıyla ihtiyacı olduğu bilgiyi toplayıp özel sektöre hükümet izni ile kullandığını söylemek mümkündür. Sincan-Uygur ("Doğu Türkistan") bölgesinde olduğu üzere, yapay zekâyı "sosyal uyumu" sağlamak için yoğun olarak sosyal gözetim amacıyla kullanması bir taraftan güvenlik alanına katkı diğer yünden özel hayata tehdit olarak algılanmaktadır.³ (CNN Türk, 2018).

HİNDİSTAN'IN YAPAY ZEKÂ ÇALIŞMALARI

Hindistan kalabalık nüfusu ile dünyanın üretim gücü olma yolunda ciddi eksiklikleri ile birlikte ilerlemektedir. Ülke, bu bağlamda yapay zekâya da yatırım yapmaktadır (Srivastava, 2018; Vempati, 2016). 2020 yılında dünyada yapay zekâ çalışmalarında kendine 40. sırada yer bulan Hindistan (Oxford 2020: 129), 2017 yılında bir danışma kurumu olan Yapay Zekâ Görev Gücü'nü (*AI Task Force*) kurmuş, 2018 yılında da Yapay Zekâ Ulusal Stratejisini yayınlamıştır. Herkes İçin Yapay Zekâ (*AIForAll*) çalışması ile ülke, kapasitesini artırmayı hedeflemiştir. Bu çalışmada amaç; toplumu yapay zekâya entegre etmek ve bu devrime uyumu daha aktif biçimde hazırlamaktır (Indian Department of Telecommunications, 2020).

Hindistan yapay zekâda yükselmek için küresel sanal zirveler gerçekleştirmektedir. Örneğin, RAISE 2020 Zirvesi, ülkenin kalkınma ve toplumsal uyum hedefinde Yapay Zekâ teknolojilerini benimseme konusundaki kararlılığını yinelemek için organize edilmiştir. Kasım 2020'de, Hindistan'ın en hızlı ve en büyük süper bilgisayarları olan PARAM SIDDHI AI, TOP500 süper hesaplama listesinde 63. sırada yer almıştır. Hindistan ayrıca toplumun her kesiminin faydalanabileceği bir Ulusal AI Portalı başlatmıştır.⁴ Bu yolla ülkede yapay zekâ çalışmalarını, akademik yayınları, yapay

3 "Çin Electronics Technology Group'un bir yan kuruluşu, 2016 yılında vatandaşların davranışı ve olağan dışı etkinlikleri yetkililere işaretleyerek aşırılıkçılıkla mücadele etmek için, Sincan hükümeti ile çalışmaya başlayacağını açıkladı. Resmi gazetede çıkan haberlere göre, sistem tarafından hedeflenen bazı insanlar bölgenin güvenlik kampanyasının bir parçası olarak gözaltına alınıyor veya 'siyasi eğitim merkezlerine' gönderiliyor. Sincan'da yapıldığı iddia edilen gözaltılarla ilgili olarak, özerk yönetime ulaşan Reuters muhabirleri, hükümetin bu iddiaları yalanladığını açıkladı. Ancak Çin Güvenlik Bakanlığı iddialara yanıt vermeyi reddetti." (CNN Türk, 2018)

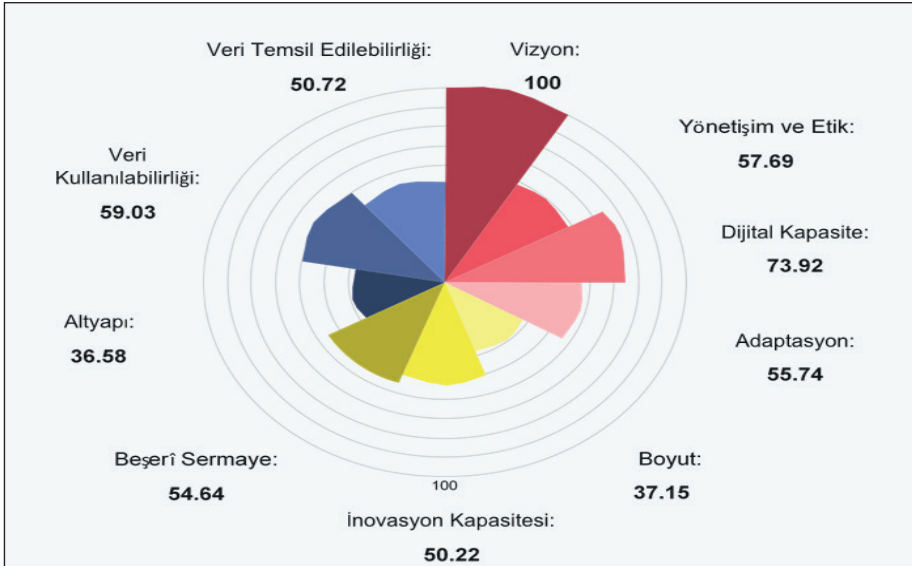
4 INDIAai is the National AI Portal of India, web site: <https://indiaai.gov.in/>

zekâ yatırımlarını destekleyen kuruluşları tek bir noktada toplamak hedeflenmiştir. Digital India programı ise ülkenin kırsal kesimlerine yüksek hızlı, düşük maliyetli internet sağlamak için devam eden bir girişimdir.

"Hindistan, güçlü ICT ve telekomünikasyon şirketleri ve STEM eğitiminde dünyaca ünlü üniversiteleriyle başarılı bir yapay zekâ sektörü için birçok uygun özelliğe sahiptir. ABD, Çin ve Birleşik Krallık'tan sonra Hindistan 4. en yüksek "tech unicorn" sayısına ve Forbes Global 2000'deki teknoloji şirketleri içinde 3. en yüksek piyasa değerine sahiptir. Teknoloji sektörünü desteklemeye yönelik hükümet programları arasında, yeni başlayanlar için IoT ve AI için Üstünlük Merkezi bulunmaktadır. Ayrıca, AI becerileri eksikliğini gidermeyi amaçlayan Gençlik İçin Sorumlu Yapay Zekâ Programı da mevcuttur." (Oxford, 2020: 99).

Son yıllarda Hintli girişimci firmaların sayısı artmaktadır. Özellikle finansal hizmetler, eğitim, sağlık, tarım, akıllı şehirler ve altyapı, akıllı hareketlilik ve ulaşım alanlarında yapay zekâli sistemler geliştirilmektedir (NITI Aayog, 2018). IBM ile NITI Aayog tarımda pilot yapay zekâ alanında birlikte çalışmışlardır. Bilim adamları, Hindistan'ın Ar-Ge'ye ayırdığı bütçe ve yaptıkları akıllı plânlarla ileriye doğru bir sıçrama yapacağını öngörmektedirler. Küresel şirketlerden Google da 2020 yılında önümüzdeki 5-7 yıl içinde Hindistan'da 10 milyar ABD doları yatırım yapacağını duyurmuştur (Rajya Sabha TV, 2018). Ek olarak Amazon, Google, Microsoft gibi şirketler ülkede bulut bilgi işlem ve makine öğrenimi ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmaktadır.

Grafik 2: Hindistan Yapay Zekâ Karnesi

Kaynak: Oxford, 2020, s. 97

Hindistan, yapay zekâda öncü Çin gibi ülkelerin performansından uzaktır ve bu konuda henüz bir atılım gerçekleştirememiştir. Grafik 2’de de görülebileceği ülkede yapay zekâ ile ilgili kritik zorluklar olarak; en başta altyapı⁵ (Oxford, 2020: 99), beşeri sermaye -yetersiz sayıdaki yapay zekâ uzmanı-, kamu hizmetlerinin dijital dönüşümünün iyileştirilmesi ve düşük yoğunluklu yapay zekâ araştırmaları fark edilmektedir. Diğer bir olumsuz özellik ise yoksul halkın fazlalığı nedeniyle bu kesimin güncel teknolojiye ayak uyduramamasıdır. Öyle ki, yetişkinlerin üçte birinden daha azı internet kullanabilmektedir. “Zorlukların üstesinden gelme kapasitesi bakımından, mevcut yapay zekâ stratejileri minimum düzeydedir ve Hindistan’daki yaşamın karmaşıklığıyla başa çıkmak için geliştirilmeleri gerekecektir.”⁶ (Chakraborty, 2021). O sebeple, ülke yapay zekâ için güçlü bir yönetim çerçevesi oluşturmalı; teknik yatırımların ve çalışmaların yanı sıra yapay zekâli patentlere ulaşma yolunda öncelikler belirlenmelidir.

TÜRKİYE VE YAPAY ZEKÂ ÇALIŞMALARI

Türkiye yapay zekâ bağlamında neler yapmaktadır, siyasetten üniversitelere ve iş dünyasına nasıl bir yol izlenmektedir? (Ermağan, 2021: 500-512). Türkiye, 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi’ni kurmuştur. Bu ofis, devletin dijital dönüşümünü koordine etmekte olup, ofis bünyesinde Büyük Veri ve Yapay Zekâ Uygulamaları Dairesi Başkanlığı oluşturulmuştur. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı bünyesinde yapay zekâ dahil kritik teknolojilerde işletmelerin ve insan kaynaklarının gelişimini desteklemek için yeni bir genel müdürlük kurulmuştur. TÜBİTAK bünyesinde Yapay Zekâ Enstitüsü hayata geçirilmiştir. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi Başkanı Dr. Ali Taha Koç yapay zekâyı; Dijital Türkiye ve Milli Teknoloji Hamlesi projelerinin kritik taşıyıcılarından birisi olarak nitelendirmektedir. Koç, 2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Programı’nda yer alan Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi bağlamında yapay zekâyâ ilişkin şunların altını çizmektedir: “Verinin değere dönüşmesinde kullanılan önemli araçlardan birisi de yapay zekâ teknolojileridir. Yapay zekâ, elektriğin ve daha sonra internetin bugünkü modern hayata etkisi gibi yakın geleceğin büyük dönüşümünün öncüsü olacak. Bu öyle bir dönüşüm ki, hayatın her alanına sirayet ederek,

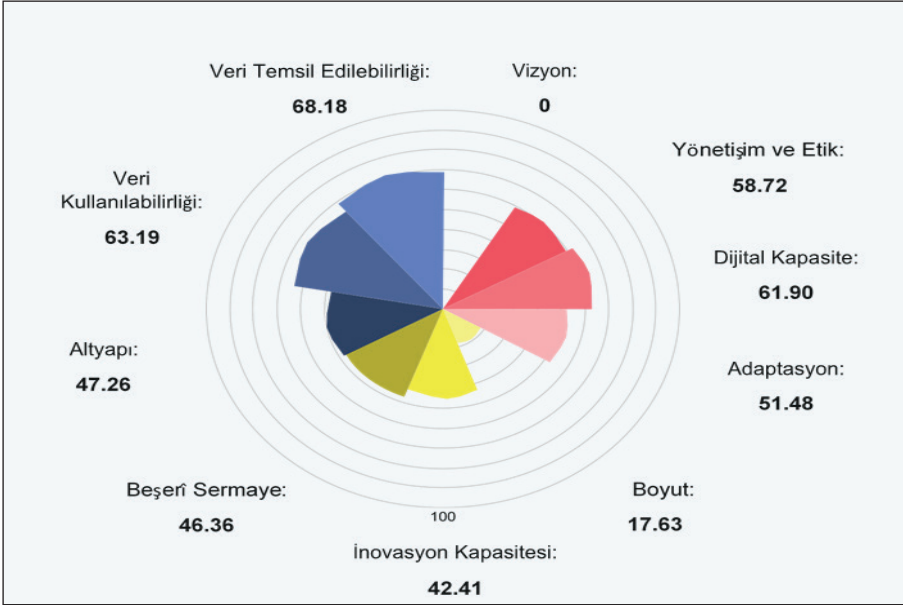
5 “Hindistan BM e-Devlet Anketinin Telekomünikasyon Altyapısı Endeksinde 144. sırada yer almaktadır. [...] Hindistan’a veriler ve altyapı açısından bakıldığında küresel olarak ülkelerin yarısından daha geride yer almaktadır. [...] Bu nedenle, altyapı iyileştirilmesi ve yüksek kaliteli verilere erişim, Hindistan’ın yapay zekâ hazırlığı açısından ülkelerin en üst kademesine girmesi durumunda karşılaştığı temel zorluk olarak görülebilir.” (Oxford, 2020: 99).

6 Ona göre de: “Hindistan, makine öğrenimi ve araştırma üretimi alanında nispeten az sayıda araştırmacıya sahiptir. Hindistan, her gün başkaları tarafından üretilen en son bilgiler hakkında çok az yerel farkındalığa sahiptir. Mevcut ve potansiyel olasılıklar göz önüne alındığında, Hintli işletmeler yapay zekâyı kabul etme konusunda isteksiz davranmışlardır.” Ebd.

olmazsa olmazlarımız arasındaki yerini alacak ve insanlığın geleceğini yeniden şekillendirecek." (BT Haber, 2020). 2016-2019 yıllarına kapsayan bir Ulusal e-Devlet Stratejisi ve 2019-2022 yılları arasındaki Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi ve Eylem Planı bu bağlamda ifade edilebilir. Burada temel hedef; kamu hizmetlerini iyileştirmek için yeni teknolojileri benimseme istekliliğini göstermektir. Üniversitelerde Yapay Zekâ Araştırma Merkezleri açılması⁷ gibi kamu ve özel sektörün kimi kayda değer adımlarına karşın, Türkiye'de henüz açıklanmış bir yapay zekâ yol haritası bulunmamaktadır. Bu eksiklik, 2020 yılında ülkeyi geriletmiş ve dünyada yapay zekâ çalışmalarında Türkiye ancak 67. sırada konumlanmıştır (Oxford, 2020: 130). Yapay zekâ alanındaki eksiklikler ülkenin siyasal ve ekonomik elitleri tarafından bilinmektedir. Örneğin son yıllarda Ar-Ge bütçesi arttırılsa da bu miktarın diğer devletlerle karşılaştırıldığında daha da yükseltilmesi gerektiği açıktır (İHA, 2020).

Ülkenin yapay zekâ performansı Grafik 3'te görülmektedir. "2020 e-Devlet Araştırması'nda Türkiye, çevrimiçi hizmetleri açısından dünyada 23. sırada, Güney ve Orta Asya'da Kazakistan'ın ardından 2. sırada yer almıştır. Bu, hükümette yapay zekânın uygulanabileceği temel bir dijital altyapı olduğuna işaret etmektedir. Ancak, Türkiye'nin Devletlerin İleri Teknoloji Tedariki göstergesinde 100 üzerinden 42,19'luk puanı, e-hizmetlerde temel gereklilikleri sağlamanın ötesine geçmesi gerektiğini ve ileri teknolojileri programlara dahil olması gerekliliğini gözler önüne sermektedir. [...] Türkiye 2020 Birleşmiş Milletler e-Devlet Araştırması'na göre, telekomünikasyon altyapısı açısından dünyada 79. sırada konumlanmaktadır. Bununla birlikte ülkenin gelecekte altyapısı için 5G gibi iddialı plânları mevcuttur. [...] Ar-Ge harcamaları için 100 üzerinden 21,11 puan alan Türkiye, gelecekte bu sütundaki sıralamasını yükseltmek için Ar-Ge alanında daha fazla yatırım yapabilir. [...] Veri ve Altyapı sütunları ise sıralamada Türkiye'nin en düşük özelliği olarak yer almaktadır." (Oxford 2020: 105).

7 Örneğin, 2013 yılında kurulan Bulut Bilişim ve Büyük Veri Araştırma Laboratuvarı projesi ve 2018 yılında kurulan İstanbul Teknik Üniversitesi Yapay Zekâ Araştırma Merkezi bu noktada zikredilebilir.

Grafik 3: Türkiye'nin Yapay Zekâ Karnesi

Kaynak: Oxford, 2020, s. 103.

Sanayi ve Teknoloji Bakanı Mustafa Varank, Dünya Ekonomik Forumu'nun 6 Nisan 2021 tarihinde Global Teknoloji Yönetişimi Zirvesi etkinliği olarak gerçekleştirilen Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi'nin Oluşturulması oturumunda, Türkiye'nin yapay zekâ çalışmalarını şu şekilde anlatmıştır: Türkiye, "beşeri sermayeyi geliştirmek ve istihdamını artırmak; araştırma, girişimcilik ve inovasyonun desteklenmesi; kaliteli verilere ve teknik altyapıya erişimin iyileştirilmesi; yapay zekâyâ sosyal ve ekonomik uyumu hızlandıracak düzenlemeler yapmak; uluslararası iş birliğinin güçlendirilmesi; kamu ve özel sektörde yapısal ve iş gücü dönüşümünü hızlandırmak başlıklarında altı öncelikli alan" [belirlemiştir]. Yapay zekâ GSYİH içindeki payının en az yüzde 5 olması, sektörde istihdamın 50 bine ulaşması, bu alandaki yüksek lisans mezunlarının sayısının 10 kat artması, yapay zekâ Ar-Ge harcamalarının toplam Ar-Ge harcamalarına oranının en az yüzde 15'e ulaşması, bu alandaki çözümlerin ticarileştirilmesinin kamu alımları yoluyla desteklenmesi ve açık veri portalında en az 150 açık veri seti yayınlanması bu hedeflerimizden birkaçı." (Milliyet, 2020).

TÜRKİYE’NİN ÇİN VE HİNDİSTAN İLE İLİŞKİLERİNİN BİR ÖZETİ

2050 yılı öngörülerinde Çin’in dünyanın en büyük, Hindistan’ın ise ikinci en büyük ekonomisi olacağı tahmin edilmektedir (PwC, 2017). Böylece sermaye ve üretim merkezi olarak Asya-Pasifik’in küresel konjonktürde alacağı merkezi konum aşikârdır. O sebeple, Türkiye’nin bu bölge ve ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmesi hayatidir. Buna karşın karşılıklı ilişkilerin oldukça düşük, Türkiye’de bölgeye yönelik siyasal ve bilimsel aklın yok denecek kadar az olması, Türkiye için son derece sıkıntılıdır. Özellikle Çin, Hindistan, Endonezya veya Japonya gibi ülkelerle siyasal ve ekonomik yönden ilişki ağlarını arttırması, teknolojik gelişmeleri ülkeye taşıyacak projelerin tasarlanması üzerinde düşünülmesi bir önem taşımaktadır.

Çin, “Bir Kuşak-Bir Yol” Projesi kapsamında Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek istediğini deklare etmiştir. Türkiye ile bugüne kadar ilişkilerinde gündem çeşitliliği üret(e)meyen Çin’in, Türkiye’ye ilişkin algıları-korkuları-beklentileri araştırılmalıdır ve bu ülke ile pragmatik noktada ilişkilerin nasıl ilerletileceği üzerine detaylı bir model ortaya çıkarılmalıdır (Adıbelli, 2016). Artık Çin’de eğitim gören Türk öğrenciler daha görünürdür; bu stratejik akıl ülke politikalarına eklenebilir. Yine bu ticari dev ile ilişki geliştirmek, Türkiye’deki sanayi dallarını, özellikle yeni emekleyen sektörleri yok etmemelidir; ikili ekonomik ilişkiler 20 milyar doları aşmışsa da Türkiye aleyhine altı kat açık söz konusudur; bu alan iyi hesaplanmalıdır.⁸ (Yalçınkaya, 2021). Diğer yandan, Doğu Türkistan meselesi bir STK konusu olarak yürütülmeli, devlet ve aparatlarının politikalarına mümkün olduğunca dahil edilmemelidir. Konu iki taraflı olarak hassastır, Çin’in anti-demokratik uygulamaları STK eylemleri üzerinden, bağımsız bir şekilde dünyaya taşınmalıdır. Çünkü Çin’in bütün ilişkileri sabote edecek varoluşsal korkuları ortadadır; tepkisel öngörüsüzlükler, ilişkilerin yükseltilmesi hedefinin önüne set çekmemelidir (Çakır, 2020).

8 “Orta koridor olarak Türkiye’nin son derece önemli, Kuşak-Yol için ideal olduğu, Çin mallarının hızlı ve ekonomik olarak Avrupa’ya ulaşacağı söylendi. [...] Bunun karşılığında Türkiye’ye ne ödeneceği, ülkemizin ne kazanacağına dair bir açıklama, rakam bilinmemektedir. Bilinen ise, sırf bu büyük projede yer alabilmek için Çin’in ücret ödemeyeceği, akaryakıtın vergisiz olacağıdır. Sonuç itibarıyla Çin’in kara ve demiryolu vesaiti ücret ödemededen yollarımızı eskitecek, yıpratacak, daha ucuz şartlarda Türkiye’nin Avrupa pazarını ele geçirecektir. Türkiye’deki Çin yatırımlarının, mesela son mobil telefon fabrikasının ekonomiye, istihdama katkısı konusunda da bilgi verilmedi. Karanlık oda, yani sıfır işçi ile imalât dışında. Çin şirketi Türkiye pazarına yerleşecek, emekleme aşamasındaki bu sektörümüze bir darbe daha vurulacaktır. Yapılan görüşmelerden sonra Türkiye’den Çin’e ihracatın artacağına dair bilgiler de geldi. Hangi ürünler, nasıl ihraç edilecek? Çünkü kiraz dışında tarımdan sanayiye her sektörde Çin ile rekabet imkânsızdır. Bu yüzden aleyhimize olan makas sürekli açılmaktadır. Ziraat Bankası’na 400 milyon dolar-cık uygun şartlarda kredi açıldığı söylendi, ancak şartlar hakkında bilgi verilmedi. [...] ABD, Suriye’yi ve Yunan adalarını silahlandırırken Çin, Türkiye’ye destek mi vermiştir?” (Yalçınkaya, 2021).

Hindistan'da da benzer, "feodal" korkular gözlenmektedir ve bu durum da Türkiye için bir yönetim hassasiyeti gerektirmektedir. Nüfusunun %20'si Müslüman olan, kadim Hint kültürüne ev sahipliği yapan bu ülke ile ilişkilerin geliştirilmesinin stratejik mahiyeti (Malkoç, 2016: 109-145), henüz Türk siyasetçilerinde ve kamuoyunda yeterince anlaşılmalı gözükmemektedir. Türkiye'de yeterli akademik uzmanı olmayan ülkelerin başında Hindistan da gelmektedir. "Bugüne kadar, iki ülke arasındaki ilişkilerin durağan bir seyir takip etmesinde, bazı tarihi ve dini-kültürel nedenleri de göz ardı etmemek gerekir. Örneğin, Pakistan'ın ayrılması ve buna eklenen Keşmir sorunu gibi bölgesel faktörlerin etkisi yadsınmaz. Bu bağlamda Türkiye-Hindistan ilişkilerini pratik yaklaşımlar ile idealler arasında bir ayrıma tabi tutmak gerekir. [...] Alt Kıta'nın farklı özellikleri ile öne çıkan bölgelerinde geliştirilmeye muhtaç ilişkiler ağının Türkiye'nin Güneydoğu Asya topraklarına uzanan siyasi ve ticari ilişkilerinde de kayda değer yapıcı etkisi zamanla hissedilecektir." (Özay, 2017). Türkiye-Hindistan İş Konseyi Başkanı Tevfik Dönmez iki ülke arasında 2019 yılında 8 milyar dolar olarak ulaşan ekonomik ilişkilerin daha da gelişeceğini tahmin etmektedir.⁹ (Dönmez, 2020). "Kazan-kazan" tartışına dayanması gereken Türkiye-Hindistan ilişkilerine, Türkiye'de var olan güçlü Pakistan lobisinin olumlu yansımadığı ifade edilebilir. Son tahlilde, çatışma potansiyeli yüksek söylemlerden uzak, ikili ilişkileri baz alan, dengeli bir ilişki örüntüleyen bir model geliştirilmelidir.

YAPAY ZEKÂ ÇALIŞMALARI: ÇİN VE HİNDİSTAN ÜZERİNDEN TÜRKİYE'YE ÖNERİLER

Çin; ABD ve Avrupalı ülkeler, bir başka ifadeyle Batı Bloğu tarafından özellikle son yıllarda bir tehdit olarak algılandıkça da ekonomik olarak yükselişine devam etmektedir (Chong ve Le, 2019: 185-202; Kwan, 2019: 55-72). Burada teknolojinin da stratejik yerinin farkındadır (Yip ve McKren, 2016). Aynı şekilde önemli miktarda yoksul nüfusunun yaşam standartlarını artırmayı hedefleyen Hindistan da son yıllarda uzaydan yazılıma atılım içerisindedir. Hindistan için Çin ile rekabet-geri kalma duygusu ayrı bir zorunluluk sunmaktadır (Ernest, 2008). Her halükârda, "Çin ve

9 "2023 hedefi ise 25 milyar dolar. [...] Hindistan'da Türk yatırımcılar için farklı alanlarda çeşitli fırsatlar bulunuyor. Dünyada birçok ilaç ham maddesinin üretildiği Hindistan; medikal cihazlar, test kitleri ve daha birçok katma değeri yüksek ürünler üreten Türkiye için karşılıklı ciddi potansiyele sahip. Öte yandan, 300 bini bulan turist sayısı son 2 yıldır yüzde 100'e varan bir çarpan etkisi ile sürekli artmaya devam ediyor. 2019'da 25 düğün turizmi ile 100 milyon doları aşan Hindistan'a ihraç ettiğimiz düğün turizmimiz, 2020'de düşüş gösterse de, 2021'de hızla artarak yeni rekorları test edecektir. Ayrıca, turizmde çok önemli bir yeri olan Türk dizileri Hindistan'da her geçen gün daha çok izlenmektedir. [...] Daha önce hiç örneği yaşanmamış askeri yük gemisi, demiryolu sinyalizasyon ihaleleri bizim açımızdan bu sürecin getirdiği yeni gelişmelerin sonucu olarak görülmelidir." (Dönmez, 2020).

Hindistan Endüstri 4.0 ve 5.0 devrimlerinde ve burada itici güç konumundaki yapay zekâ konusunda neler yapmaktadır?" sorusu önem arz etmektedir.

Çin'in yapay zekâ çalışmalarına bakıldığında ifade edilebilir ki, Türkiye'nin Çin'in ekonomik büyüklüğüne ve yapay zekâ yatırımlarına bugünden yarına ulaşması pek mümkün değildir. Çin, 2030 yılında dünyanın merkezi olmayı plânlamaktadır. Çin'in ne Ar-Ge bütçesi ne de bu küresel çaplı hedefi, Türkiye için bir model oluşturmamaktadır. Fakat temel ve uzun vadeli bir yapay zekâ stratejisi vurgusu kayda değerdir. Çin 2017 yılında 2020, 2025 ve 2030 hedeflerini deklare etmiştir. Yani kısa-orta ve uzun vadeli plânlama, Türkiye'nin neredeyse resmi hareket felsefesi olan "Kervan yolda düzülür!" yanılmasına ışık tutmaktadır. Bunun yanı sıra, liseden üniversiteye eğitimde yapay zekâyı verilen programlı önem, inovasyon için yurtdışından ülkeye getirilmeye çalışılan beyin gücü ve Çin merkezli start-uplar Çin'den ilk plânda çıkarılabilecek dersler olarak kayda geçirilmelidir. Dahası, Çin ABD'nin Silikon Vadisi'ne benzer bir mantıkla Shenzhen'de teknoloji üssü kurmuş olup, faaliyetlerini çeşitli kulvarlardan yürütmektedir. Türkiye'deki Gebze Bilişim Vadisi, ülkenin gerçek anlamda teknoloji üssü olabilecek midir? Örneğin Çin plânlamasında Shenzhen ve Hong Kong yakın coğrafyadır; bu bağlamda deniz-karayolları bağlantılı kolay-hızlı ulaşım kritik önemdedir. Türkiye'de araştırmadan üretime, sevkiyattan yönetime teknolojik üs merkezleri olarak Tekirdağ-Sakarya-Bursa üçgeni belirlenmiş gibi gözükmektedir. Karar deprem sorunu dışında isabetli gibi dursa da bu üç tarafı denizlerle çevrili ülkede çeşitlendirilmelidir. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Bölgesi Muğla Teknopark, burada kuvvetli rakiplerden biri olabilir. Çin, ayrıca iletişim teknolojileri ile dünyada etki kurmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda Tuzla ve Avcılar'da Oppo ve Xiaomi akıllı telefonlarına fabrika yapılmaktadır.¹⁰ Yine Çinli Vivo'un da Türkiye'de yatırım yapacağı anlaşılmaktadır. Bu noktada lojistik sunmanın ötesinde teknoloji transferi bağlamında iş birliklerinin geliştirilmesi hayatidir.

Yapay zekâ çalışmalarında Hindistan örneği Türkiye için daha gerçekçi bir eylem haritası sunmaktadır. Hindistan yöneticileri, ülkelerinde yoksul kesimin fazlalığını, ar-geye ayrılabilir kısıtlı kaynaklarını, büyük altyapı sorunlarını ve yapay zekâ uzmanlarının çok olmadığını bilen bir strateji ile hareket etmektedir. Korona günlerinde bile ülke dijital dönüşümünü -eğitim, altyapı, inovasyon ve vizyon- başlıklarında ilerletmektedir (Sharma ve Sengupta, 2020). Bu hedefte; beşeri sermayesinin dijital teknolojik dönüşüme hazırlanması, teknik eksiklerin giderilmesi, katma değer üretebilecek yapay zekâ patentlerin üretilmesi ve rekabetten kurtulup geliştirebildiği ("Made in India" yapımı) yapay zekâ teknolojilerinin gelişmekte olan pazarlara

10 Türkiye'de son yıllarda çeşitli ülkeler cep telefonu üretim tesisleri açmaktadır. Çinli firmaların yanı sıra, Güney Koreli Samsung Esenyurt'ta, LG ile TCL Çerkezköy'de üretime başlamaktadır.

satılması vb. adımlarla rasyonel bir akıl ve uzun vadeli çalışma azmi dikkat çekmektedir. Örneğin özel sektörde, Hintli iş aileleri oğullarını MIT'e gönderirken, MIT mezunları Hindistan'ın bilgi teknolojisi endüstrisini kurmuştur (Bassett, 2016). O sebeple, Türkiye buradan kısa-orta ve uzun vadeli eylemler plânı çıkarmalıdır. Ayrıca, Hindistan yazılımdan uzay çalışmalarına büyük atılımlar gerçekleştirirken burada yapay zekâlı ürünlere de çıktı üretmeye çalışmakta ve Silikon Vadisi tarzında teknolojik girişimlere önem vermektedir. Ülke, kendisini uzun süredir küresel şirketler için, özellikle teknoloji sektöründekiler için dünyanın önde gelen dış kaynak kullanımı olarak markalaştırmıştır (Lalwani, 2019). İstanbul da benzer bir vizyon edinebilir. Gerçekten de 360 derecelik 4 saatlik ulaşım, İstanbul için kayda değer bir etki sahası oluşturmaktadır. Kuzey Avrupa'dan Kuzey Afrika'ya, Körfez'den Balkanlara bu teknolojik merkez projelendirmesi, belli stratejik başarılarından sonra gelebilir ve yapay zekâlı markalaşmış buluşlar bu çerçevede şekillendirici rol oynayabilir. Örneğin Türkiye'nin gelecek İHA ve SİHA üretiminde -ABD, Çin, İsrail ile birlikte- bütün Avrupa ülkelerinden daha ileride olması böyle bir enerji doğurabilir. Ayrıca Hindistan, 2015 ve 2019 yılları arasında sıralamasını 81'den 52'ye çıkardığı Küresel İnovasyon Endeksi'nde görülebileceği üzere gelişen bir inovasyon kültürüne sahiptir. Bu ülke yabancı yatırımların oluşturduğu risk açısından itibarını artırmış ve 2019 yılında teknoloji işlemlerine yatırım çekme açısından dünyada üçüncü sırada yer almıştır (Lalwani, 2019). Buradan hareketle Türkiye hem geliştireceği inovasyon sayısına hem de yatırım çekebileceği iyi yönetim (*good governance*) tesisine önem vermelidir.

Sonuç

2000’li yıllara kadar Türkiye’de normalden fazla itibar görmüş olan Batı-merkezcilik; ülkenin ekonomik, teknolojik ve kültürel yeteneklerini kısıtlamıştır. Bu da Türkiye’nin Asya-Pasifik bölgesinin iki küresel devi Çin ve Hindistan ile ilişkilerinin minimal düzeyde kalmasının kritik bir payandası olarak tezahür etmektedir. İki ülke özelinde ekonomik olarak daha fazla etkileşim Çin’le olmasına rağmen, Türkiye’nin her iki devlet ile üstesinden gelmesi gereken sorunlar da bulunmaktadır. Özellikle “Doğu Türkistan ve Keşmir konuları, ülkenin menfaatlerinin önüne geçmeli midir?” sorusu, Türkiye kamuoyunu daha çok meşgul edecek gibi gözükmektedir. Bu noktada, Türkiye’nin resmi politikalarında uluslararası siyasal mevzuata göre söylemlerine dikkat etmesi ve mevcut insan hakları ihlallerinin sivil toplum üzerinden yürütülmesini salık vermesi önerilebilir.

Sonuç olarak, dünyada yeni bir ekonomik ve teknolojik düzen zuhur etmekte ve yapay zekâ bu düzeni tasarlayan en önemli unsur olarak göze çarpmaktadır. Devletler, oluşan bu ekonomik düzende etkin bir rol almak ve uluslararası arenada söz sahibi olmak için devlet stratejileri oluşturmakta ve bu stratejileri hayata geçirebilmek için ciddi fonlar ayırmaktadır. Yapay zekâ gibi yeni dönemin üretim modellerine yatırım yapmayan devletlerin oluşmakta olan yeni düzende etkin biçimde yer edinemeyecekleri iddia edilebilir. Mikro alandaki etnik-kültürel hassas konuların ötesinde; Türkiye’nin gelecek çıktılı yapay zekâlı güç mücadelesinde Çin ve Hindistan ile iş birliklerinin kurulup derinleştirilmesi, devlet aklının makro kısmına işaret etmektedir.

Kaynakça

- Adıbelli, Barış (2016). Osmanlı'dan Günümüze Türk-Çin İlişkileri. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Al Jazeera (2014). "Elon Musk'tan İkinci Uyarı", 26.10, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/elon-musk-tan-ikinci-uyari>
- Allen, Gregory C. (2019). "Understanding China's AI Strategy". Center for a New American Security.
- Bassett, Ross (2016). The Technological Indian, Harvard University Press, 2016.
- BM (Birleşmiş Milletler) (2020). Developing an Artificial Intelligence Strategy National Guide, Economic and Social Commission for Western Asia (ESCWA), <https://www.unescwa.org/sites/www.unescwa.org/files/publications/files/artificial-intelligence-strategy-national-guide-english.pdf>
- Brown, Michael & Singh, Pavneet (2018). China's Technology Transfer Strategy: How Chinese Investments in Emerging Technology Enable A Strategic Competitor to Access the Crown Jewels of U.S. Innovation. Defense Innovation Unit Experimental.
- BT Haber (2020), "Yapay zekâ; 'Dijital Türkiye' ve 'Milli Teknoloji Hamlesi'nin en büyük taşıyıcılarından...", 30.12. <https://www.bthaber.com/yapay-zeka-dijital-turkiye-ve-milli-teknoloji-hamlesinin-en-buyuk-tasiyicilarindan/>
- Bughin, Jacques&Seong, Jeongmin&Manyika, James&Chui, Michael&Joshi, Raoul (2018). "Modeling the global economic impact of AI", McKinsey Global Institute.
- Calo, R. (2017). Artificial Intelligence Policy: A Roadmap. SSRN Electronic Journal.
- Chakraborty, Monomita (2021). "Artificial Intelligence: Growth and Development in India", 06.01, <https://www.analyticsinsight.net/artificial-intelligence-growth-and-development-in-india/>
- Chong, Terence Tai-leung & Li, Xiaoyang (2019). "Understanding the China-US trade war: causes, economic impact, and the worst-case scenario". Economic and Political Studies. 7 (2): 185-202.
- Christian, Brian & Griffiths, Tom (2017). Hayatımızdaki Algoritmalar. Günlük Kararların Bilgisayar Bilimi, Çev. Ali Atav, Buzdağı Yayınevi.
- CNN Türk (2018). "Çin'de Yapay Zekâ Tahminiyle Gözaltılar Başladı", 28.02, <https://www.cnnturk.com/dunya/cinde-yapay-zeka-tahminiyle-gozaltilar-basladi>

- Çakır, Ruşen (2020). "Uygur Sorunu Gölgesinde Türkiye-Çin İlişkileri", 29.12, Medyacope.
- Dönmez, Tevfik. (2020). "Türkiye – Hindistan ekonomik ilişkileri büyüyor", 17.06, <https://www.ekoturk.com/haber/turkiye-hindistan-ekonomik-iliskileri-buyuyor/>
- Eminalp, Malkoç (2016). "20. Yüzyılın İkinci Yarısında Türkiye ile Hindistan'ın Siyasi İlişkileri", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, S. 109 – 145.
- Erarslan, Ahmet Fadıl (2020). "Asıl Savaş İnternette: 463 Milyon Hintlinin Tiktok'u Bırakmasının Maliyeti 50 Milyar Dolar", 07.7, <https://www.yenisafak.com/teknoloji/asil-savas-internette-463-milyon-hintlinin-tiktoku-birakmasinin-maliyeti-50-milyar-dolar-3548343>
- Ermağan, İsmail; Özay, Mehmet; Keyvan, Özlem Zerrin Keyvan (Editörler) (2020), *Dünya Siyasetinde Asya-Pasifik 2-3*, Nobel.
- Ermağan, İsmail (2021). "Worldwide Artificial Intelligence Studies with a Comparative Perspective: How Ready is Turkey for This Revolution?", Abdalmuttaleb M. A. Musleh Al-Sartawi; Anjum Razzaque; Muhammad Mustafa Kamal (ed.), *Artificial Intelligence Systems and the Internet of Things in the Digital Era*, Proceedings of EAMMIS 2021, Springer, p. 500-512.
- Ermağan, İsmail & Erdoğan, Semih (2020). "Dijital Dönüşüm (D)Evrimi: Endüstri 4.0 ve (Endüstriyel) Yapay Zekâ", *Endüstri 4.0'dan Toplum 5.0'a Güncel Yaklaşımlar*, (ed.) Serpil Çiğdem & Asena Boztaş, Nobel, s. 47-63.
- Ernest H. Preeg (2008). *India and China: An Advanced Technology Race and how the United States Should Respond*, CSIS.
- Fırat, Seniye Ümit & Fırat, Oktay Zihni. (2017), *Sanayi 4.0 Devrimi Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme: Kavramlar, Küresel Gelişmeler ve Türkiye*, *Toprak İşveren Dergisi*, Sayı:114, s. 10-23.
- Goodfellow, Ian, Bengio, Yoshua ve Courville, Aaron (2016). *Deep Learning*, The MIT Press. (Bu eser, Buzdağı Yayınevi tarafından 2018'de Türkçe yayınlanmıştır).
- Günyol, Abdulkadir (2019). "Çin ve ABD'nin Yapay Zekâ Savaşı", 11.02, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/cin-ve-abd-nin-yapay-zek%C3%A2-savasi/1389150>
- Gürsakal, Necmi (2017). *Makine Öğrenmesi ve Derin Öğrenme*, Dora Yayınları.
- He, Yujia (2017). *How China is preparing for an AI-powered Future*, The Wilson Center.

- HolonIQ (2020), The 2020 AI Strategy Landscape, 20.2. <https://www.holoniq.com/notes/50-national-ai-strategies-the-2020-ai-strategy-landscape/>
- İHA (2020). “Türkiye'nin ‹Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi› Ön Raporu Yayınlandı”, 21.01, <https://www.iha.com.tr/haber-turkiyenin-ulusalyapay-zekâ-stratejisi-on-raporu-yayinlandi-823744/>
- Indian Department of Telecommunications (2020). Indian Artificial Intelligence Stack, AI Standardisation Committee, <https://ourgovdotin.files.wordpress.com/2020/09/paper-for-development-of-indian-artificial-intelligence-stack.pdf>
- Jackson, Philip C. (2019). Introduction to Artificial Intelligence, Dover Publications.
- Kadir, Öztürk & Şahin, Mustafa Ergin (2018). “Yapay Sinir Ağları ve Yapay Zekâ'ya Genel Bir Bakış”, Takvim-i Vekayi, Cilt: 6 No: 2, s. 25-36.
- Kaufmann, Timothy & Servatius, Hans-Gerd (Hrsg.) (2020). Das Internet der Dinge und Künstliche Intelligenz als Game Changer. Wege zu einem Management 4.0 und einer digitalen Architektur, Springer; Grunwald.
- Klaus Schwab (2016). Dördüncü Sanayi Devrimi, Çevirmen: Zülfü Dicleli, Optimist.
- Kwan, Chi Hung (2019). “The China–US Trade War: Deep-Rooted Causes, Shifting Focus and Uncertain Prospects”. Asian Economic Policy Review. 15: 55–72.
- Lalwani, Ashok (2019). “This is How India Can Become The Next Silicon Valley”, 02.10, <https://www.weforum.org/agenda/2019/10/india-technology-development-silicon-valley/>
- Lewis, T. (2014). A Brief History of Artificial Intelligence. LiveScience Retrieved.
- Liu, Dawn (2020). “China ramps up tech education in bid to become artificial intelligence leader”, 04.01, in: <https://www.nbcnews.com/news/world/china-ramps-tech-education-bid-become-artificial-intelligence-leader-n1107806>
- Milliyet (2021). “Bakan Varank Türkiye'nin Yapay Zekâ Perspektifini Anlattı”, 06.04, <https://www.milliyet.com.tr/teknoloji/bakan-varank-turkiyenin-yapay-zekâ-perspektifini-anlatti-6474898>
- NITI Aayog (2018). National Strategy for Artificial Intelligence National Strategy for Artificial Intelligence #AIforAll, Discussion Paper, p. 24-45.
- Özay, Mehmet. (2017), “Türkiye-Hindistan ilişkileri ve gelecek perspektifi”, 02.05, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/turkiye-hindistan-iliskileri-ve-gelecek-perspektifi/809564>

- Özdoğan, Ogan (2018). Endüstri 4.0 Dördüncü Sanayi Devrimi ve Endüstriyel Dönüşümün Anahtarları, Pusula.
- Pannu, Avneet (2015). "Artificial Intelligence and its Application in Different Areas", International Journal of Engineering and Innovative Technology (IJEIT), Volume 4, Issue 10, pp. 79-84.
- PwC (2017). The Long View How will the global economic order change by 2050? PricewaterhouseCoopers LLP.
- Rajya Sabha TV (2018). "In Depth - Artificial Intelligence in India", 10.5, <https://www.youtube.com/watch?v=CVMjliry5As>
- Russell, Stuart & Norvig, Peter (2015), Artificial Intelligence – A Modern Approach, Pearson.
- Sharma, Ankiya & Sengupta, Hindol (2020). "COVID-19 has accelerated India's digital reset", 5.8, <https://www.weforum.org/agenda/2020/08/covid-19-has-accelerated-india-s-digital-reset/>
- Srivastava, Sunil Kumar (2018). "Artificial Intelligence: Way Forward For India", in: https://www.researchgate.net/publication/326575334_Artificial_Intelligence_way_forward_for_India
- Yip, George & McKern, Bruce (2016). China's Next Strategic Advantage:from Imitation to Innovation. Boston: MIT Press.
- WIRED (2017). "Inside Baidu's Bid to Lead the AI Revolution", 12.06, <https://www.wired.com/story/inside-baidu-artificial-intelligence/>
- World Economic Forum (2019). A Framework for Developing a National Artificial Intelligence, http://www3.weforum.org/docs/WEF_National_AI_Strategy.pdf
- Vempati, Shashi Shekhar (2016). India and the Artificial Intelligence Revolution. Carnegie India.
- Yalçınkaya, Alaeddin (2021). Tek Çin, Tek Rusya, Tek Sırbistan...?", 7.4, <https://www.turkishnews.com/tr/content/2021/04/07/tek-cin-tek-rusya-tek-sirbistan/>

Yeniden Asya Açılımı Bağlamında Geçmişten Günümüze Türkiye-Hindistan İlişkileri

Yalçın Kayalı

@ Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Asya-Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (APAM); Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Hindoloji Anabilim Dalı,
E-posta: hindoloji511@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-4917-3530

Özet

Yüzölçümü itibarıyla Güney Asya'nın en büyük devleti olan Hindistan, küresel sistem içinde gün geçtikçe daha görünür, güçlü ve etkin bir rol oynamaya başlamıştır. Siyasi ve ekonomik bir güç olarak giderek artan etkisi, 21. yüzyılın öncü Asyalı devletleri ve küresel güçleri arasında hatırı sayılır bir yer edinmesinde önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye-Hindistan ilişkilerinin geçmiş ve geleceğinin konu edildiği bu çalışmada, söz konusu temaslar, kronolojik olarak ele alınmış olup tarihsel perspektiften kültürel faktörler çerçevesinde süregelen, gelişen ve değişen Türkiye-Hindistan ilişkilerinin seyri açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda çalışmamız, söz konusu sürecin ana hatlarının izah edildiği bir Giriş bölümüyle başlatılmış ve sonrasında sırasıyla; Hindistan'daki Türk Etkisinin İzleri, 20. Yüzyıl: Türk-Hint Bağımsızlık Mücadeleleri Dönemindeki İlişkiler, Atatürk Sonrası Dönemde Türkiye-Hindistan İlişkilerinin Yönü, Yeniden Asya Açılımı ve Türkiye-Hindistan İlişkilerinin Sonuç Yerine Değerlendirilmesi başlıklarını taşıyan ilgili bölümler aracılığıyla genişletilmiştir.

Çalışmamızın, Hindistan'daki Türk Etkisinin İzleri başlığını taşıyan ilk bölümünde, kadim kültürel ilişkilerin tarihine dikkat çekilmeye çalışıldıktan sonra, 20. Yüzyıl: Türk-Hint Bağımsızlık Mücadeleleri Dönemindeki İlişkiler başlıklı ikinci bölümünde ise, bugünkü Türkiye Cumhuriyeti ve Hindistan Cumhuriyeti'nin temellerinin atıldığı dönemdeki temasların, kültürel faktörler odaklı siyasi münasebetlerinin sebepleri ve sonuçları üzerinde durulmuştur. Bu münasebetler, dinî etkiler temelli olarak gelişim gösteren ve Halifelik kurumunun Hindistan Müslümanları üzerindeki etkileri bağlamında ele alınmışken, ortak bir emperyalist güce karşı yürütülen mücadele sebebiyle şekillendiği belirtilmiştir. Öyle ki, Hindistan bağımsızlık mücadelesinin lideri M. K. Gandhi'nin Hint kongresi zabitlarına geçen; "Mustafa Kemal, İngilizleri yenene kadar Tanrıyı da İngilizlerin yanında zannediyordum" sözü bahsi edilen temasların sebebini göstermekteydi. Hatta Gandhi, Hint halkını İngiliz sömürge yönetimine karşı harekete geçirmek için de emperyalizm tehlikesine karşı mücadele etmiş olan atalarımızı örnek göstererek; "İngilizler, hadi beni bir daha tutuklayın ama görüldü ki tutuklama ve öldürmeyle iş bitmiyor; bakın Türkler, kendi cenaze merasimleri için hazırlanmış tabutları asıl sahiplerinin başlarına geçirdiler" sözlerini sarf ettiği iddia edilmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümü olan Atatürk Sonrası Dönemde Türkiye-Hindistan İlişkilerinin Yönü başlıklı bölümde ise 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde; yönetim biçimleri, işleyişi ve düzeni bağlamında, cumhuriyet rejiminin dinamiklerini yerine oturtmaya çalışan genç Türkiye ve Hindistan Cumhuriyetleri'nin uluslararası ilişkiler politikaları özetle ele alınmaya çalışılmıştır. Ancak, savaş sonrası dönemde yeniden şekillenen dünya düzeninin zorluklarıyla baş etmeye çalışan bu iki kadim ulus, henüz çok yeni olan yönetim biçimleri sebebiyle iç politikadaki maalesef sağlanamayan istikrarın bir sonucu olarak kayda değer bir gelişme gösterememiş ya da göstermemiştir.

Yeniden Asya Açılımı ve Türkiye-Hindistan İlişkilerinin Sonuç Yerine Değerlendirilmesi başlıklı son bölümde de, genel bir değerlendirmenin ardından, Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan'ın 2017 yılındaki Hindis-

tan ziyaretinin detayları üzerinde durulmuştur. Söz konusu ziyaret, aslında o güne değin durağan seyreden Türkiye-Hindistan ilişkileri için bir dönüm noktası olma niteliği taşımaktaydı. Öyle ki, 1 Mayıs 2017 tarihinde Yeni Delhi'de imzalanan ve 16 Ekim 2017 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla Türkiye Cumhuriyeti ve Hindistan Cumhuriyeti arasında "2017-2020 Yılları Kültürel Değişim Programı" protokolü, çalışmamızın tamamında üzerinde durduğumuz, tarihsel süreçte devam etmiş olan kültür temelli siyasi ilişkilerin devamlılığı konusundaki görüşümüzü destekler niteliktedir. Türkiye'nin Asya'daki devletlerarası ilişkilerde görece durağan seyri devam ederken, Hindistan'ın uluslararası temaslarını şekillendiren, özellikle de küresel ticaret ve finans konularına Türkiye'nin Hindistan ile ikili ilişkilerini kullanarak söz sahibi olabilmesi fırsatı kaçırılmamalıdır. Türkiye ilişkileri ekseninde, Hindistan'ın etnik ve özellikle de dini yapısı elbette ki Hintli Hindu iktidarın, ülkemiz ile hedeflenen diplomatik ilişkilerini zaman zaman olumsuz etkilemektedir. Aslında bu durum sadece Hindistan'ın Türkiye ile olan uluslararası ilişkilerinde gözlemlenen bir durum değildir. Hindistan, Asya'daki jeopolitik konumu sebebiyle zaman içerisinde farklı şekillerde devam etmiş, evrim geçirmiş veya vazgeçilmiş dış politikalarıyla pek de istikrar gösterememiş olduğu ifade edilebilir. Hindistan dış politikası son altmış yıl içerisinde ülkenin liderleri, iç ve dış koşullara tepki verdikçe bazı radikal değişikliklere uğramıştır. Bugünkü Türkiye ve Hindistan ilişkilerinin de bu genellemenin bir sonucunu sergilediği ileri sürülebilir. Tarihsel süreçte, aynı anda dönüşüp, öğrenip adapte olurken Yeni Delhi'nin elitleri başarılı bir şekilde Hindistan'ın küresel statüsünü azami seviyeye getirmek için çabalamıştır. Birçok siyasi kişilik özellikle de, Nehru soyundan gelen Gandhi ailesi, genellikle uluslararası sistem ve Hindistan'ın sistemdeki konumuna dair güçlü dünya görüşleri ile bu gelişim ve değişim eğilimini desteklemiştir. Ogen'in da ifade ettiği gibi; "Hindistan'ın daha fazla uluslararası itibar kazanmasına giden yol sorunsuz olmaktan çok uzaktır ve birçok açıdan kendinden emin, sınırları çizilmemiş ve sorgulanmamış bir yükseliş söylemi ile de çelişmektedir." Öyleyse bu gerçekler ışığında, Türkiye neler yapabilir? Nasıl davranmalıdır?

Bilindiği üzere bugünkü Türkiye-Hindistan ilişkilerinin görece gerginliğinin temelinde Wolpert'in ifadesiyle; "Bir milyona yakın ölüm ve tahminen on milyon kişinin yer değiştirmesi ile sonuçlanan bölünme, 20. yüzyılın en büyük felâketlerinden biridir. Sözü edilen bölünme, günümüze kadar gelen Cammu ve Keşmir bölgeleri üzerindeki ihtilâfın da öncüsü olmuştur." Öyle ki, önceleri Keşmir mevzusu zaman zaman bölgesel anlaşmazlıklar yaratan ve Hindistan'ın Güney Asya'daki etkisini keskin bir biçimde sınırlayan İngiliz sömürge döneminin olumsuz miraslarından biri olmuştur. Son yıllarda, tekrar patlak vermesi ise Türkiye Cumhuriyeti'nin öncelikle genel itibarıyla dünya ve sonrasında özelde Asya siyasetinde hissedilen haklı etkisinin bir sonucu olarak Hindistan'ın kendi millî çıkarlarına ters düşmesi sebebiyle devletlerarası ilişkiler bağlamında olumsuz bir sonuç doğurmuştur. Tarihsel süreçteki deneyimlerimiz, söz konusu krizin bu döneme ait geçici bir dinamik olduğu kanaatini uyandırmaktadır. Zira ülkelerin anlık sorunlar üzerine şekillenen dış politikaları uluslararası platformda söz konusu devletlere bir fayda sağlamamıştır. Bu sebeple, ilgili çalışmada ülkemizin dış politikasında ve Asya özelinde gerçekleştirdiği Yeniden Asya Açılımı'yla Hindistan ile kurulan ilişkilerin revize edilerek hızla devam ettirilmesi gerektiği görüşünün desteklendiğini ifade edilmiştir. Öyle ki Hindistan, iç siyasindeki dinamikler bir yana, özellikle son yıllarda uluslararası sistemin tamamına yönelik olarak daha aktif bir rol oynama arayışına giriştiği açıktır. Hindistan'ın çok yönlü diplomasi eksenindeki uluslararası nitelikli duruşunu güçlendirip sağlamlaştırmasının temelinde, geleneksel Güney Asya siyasetinin kalıplarının dışına çıkma fikri olduğu bilinmektedir. Hindistan'ın önde gelen diplomatlarından Vijayalakshmi'nin American Wordview'a verdiği röportajı aktaran Ogen; "Yeni Delhi, bölgeler arası diplomasi ve temel stratejik çıkarlarına kararlı, proaktif ve pragmatik yaklaşımı ile Batı Asya, Orta Asya ve Afrika ile etkileşimi kayda değer biçimde arttırmıştır" ifadelerini kullanmıştır. Bu bilgilerin ışığında özetle, ülkemizin dünya siyasetindeki rolü, misyonu ve sorumlulukları göz önünde bulundurulduğunda; zaten 2017-2019 yılları arasında tekrar ele alınmış olan Hindistan ilişkilerinin ivedilikle yapılandırılması gerektiği sonucuna varılmış, tavsiye edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yeniden Asya, Güney Asya, Türkiye, Hindistan, Tarihsel İlişkiler.

Giriş

Asya'nın güneydeki incisi olan Hindistan, başlı başına bir kıta olabilecek kadar büyük olan yüzölçümüyle, yaklaşık olarak Türkiye'nin yedi katı büyüklüğündedir. Tarihi Hindistan'ın bugünkü Pakistan bölümü, çok sayıda istilâcı ve yerleşimcinin geldiği kuzeybatı yönünde yer almaktadır. Kuzey sınırı, dünyanın en yüksek dağı olan -doğu ve batıda denize ulaşana kadar alçalan etekleriyle- Himalaya Dağları'dır; doğuda Bangladeş ve Assam olmak üzere Myanmar'a (Burma) sokulmuştur. Güney ucu ise Kanyakumari'de sonlanır (Komorin Burnu). Alt kıtanın doğusu ve batısında ise Arap Denizi ve Bengal Körfezi yer almaktadır. (Kayalı, 2018: 9). Diakov ve Kovalev ise çalışmalarında, Hindistan'ı kuzey ve güney olmak üzere ikiye ayırırken; kuzeyindeki Himalayalar ile kıtanın doğu ve batısını çevreleyen denizlere yani doğal sınırların belirleyiciliğine dikkat çekmektedirler.¹ Ayrıca iklim şartlarının da ilgili coğrafyadaki yerleşim hayatına yani, tarihine olan etkilerine değinip; sıcak bir iklime sahip olması sebebiyle doğan su kaygısının, İndus ve Ganj Nehirleri çevresinde gelişen bir Hint tarihine sebep olduğunu açıklamaktadırlar. Hindistan tarihi hakkında yapılan çalışmalarda da, tıpkı coğrafi olarak yapılan tasnifte olduğu gibi, genellikle Kuzey ya da Güney Hindistan Tarihi olmak üzere bir sınıflandırma yapılır. Çoğu Hindistan Tarihçisi de alt kıtanın coğrafi çekirdeği ve kültürel anavatanı olarak sayılan Kuzey Hindistan'ın tarihine ve kültürüne ayrıca önem vermiş, Hindistan tarihinin başlangıcını kuzeydeki hareketlilikler bağlamında değerlendirmiştir (Kayalı, 2018: 11).

Yüzölçümü itibariyle Güney Asya'nın en büyük devleti olan Hindistan, küresel sistem içinde gün geçtikçe daha görünür, güçlü ve etkin bir rol oynamaya başlamıştır. Siyasi gücü ve küresel ekonomideki önemi giderek arttığından dolayı, mevcut küresel güçlerin Asya ayağındaki önemli bir oyuncusu haline gelmiştir. Hindistan'ın Türkiye ile aralarındaki siyasi ilişkilerinin geçmişi, oldukça eskilere yani, Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar uzanmaktadır. O dönemde Osmanlı İmparatorluğu ile Hindistan arasında sömürgecilik faaliyetleri, emperyalist düzen ve Halifelik makamı sebebiyle siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan derin tarihsel bağlar kurulmuştur.

Türkiye-Hindistan ilişkilerinin geçmiş ve geleceğinin konu edildiği bu çalışmada, söz konusu temaslar, tarihsel perspektifle kronolojik olarak ele alınmış olup kültürel faktörler çerçevesinde süregelen, gelişen ve değişen Türkiye-Hindistan ilişkilerinin seyri açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda çalışmamız, söz konusu sürecin ana hatlarının izah edildiği bir Giriş bölümüyle başlatılmış ve sonrasında sırasıyla; Hindistan'daki Türk Etkisinin İzleri, 20. Yüzyıl: Türk-Hint Bağımsızlık Mücadeleleri Dönemindeki İlişkiler, Atatürk Sonrası Dönemde Türkiye-Hindistan İlişkilerinin Yönü, Yeniden

1 Genel hatlarıyla Hindistan ülke bilgisi için bkz. V. Diakov; S. Kovalev, İlkçağ Tarihi Cilt 1 Ortadoğu, Uzakdoğu, Eski Yunan, Çev. Ö. İnce, İstanbul: Yordam Kitap, 2010.

Asya Açılımı ve Türkiye-Hindistan İlişkilerinin Sonuç Yerine Değerlendirilmesi başlıklarını taşıyan ilgili bölümler aracılığıyla genişletilmiştir. Hindistan'ın siyasi ve ekonomik bir güç olarak giderek artan etkisi, 21. yüzyılın öncü Asyalı ve küresel güçleri arasında hatırı sayılır bir yer edinmesinde önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmanın amacı da Hindistan'ın Türkiye ile olan bugünkü görece durağan ve zaman zaman aşağı yönlü bir ivme gösteren siyasi ilişkilerinin tarihini, aralarında kurulan her türlü siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler temelli bir gelişim gösteren durumunu; deskriptif bir yöntemle ele almaktır.

1. Hindistan'daki Türk Etkisinin İzleri

Türk kavimlerinin Hindistan'la olan ilişkileri çok erken tarihlerde başlamıştır. İslam öncesi dönemde Hindistan'da Saka (İskit), Kuşan ve Ak Hun Türklerinin hâkim olduğu bilinmektedir. Hindistan'daki Türk tarihi açısından batıdaki İndus (Sind) havzasının oldukça önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Zira yabancıların, bu arada Türklerin de Hindistan'a geçmelerine imkân sağlayan kuzeybatıdaki üç önemli geçit; yani Kabil, Kandahar ve Mekran yolları da, bu bölgeye açılmaktadır (Grenard 1970 akt. Cöhce 1997: 982). Zamanla güney doğru bir ilerleyiş göstermiş olan bu yayılmacı etki, öncelikle Ganj havzasında ve sonrasında neredeyse Hint Alt Kıtası'nın tamamında hissedilen etkin bir Türk hâkimiyet sahasının varlığına sebep olmuştur. Bu durum, temelleri MÖ 1. yüzyıla dayanan bir tesirin izlerinin sürülmesine olanak sağlamaktadır. Hindistan tarihi kaynaklarında, yabancı ya da istilacı kavim ve güçlere ithafen "Mleccha"² sözcüğünün kullanıldığı görülmektedir (Jayaswal, 1934 akt. Çelikleş 2018: 82). Ayyubi'nin ifadesiyle; "Türklerin MÖ 2. yüzyıldan itibaren 19. yüzyılın sonlarına kadar askerî ve idari güçler yanında, Hint kültüründen ayrı olarak kendi kültür varlıkları ile Hindistan yarımadasında etkili oldukları görülmektedir" (Ayyubi 1964 akt. Cöhce 2020: 17).

2 "Mleccha" teriminin Türkler, ardından da Hünâlar için kullanıldığı kaydedilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kashi Prasad Jayaswal, *An Imperial History of India*, Lahore, 1934. Bu eser, Sanskrit dilinde yazılmış olan *Arya-Mañçuşri-Mulakalpa*'nın İngilizce çevirisidir. İlk olarak Tibet diline tercüme edilen eser, daha sonra K.P. Jayaswal tarafından değerlendirme ve eklemeler yapılarak yayımlanmıştır (Çelikleş, 2018: 82). Ayrıca yazılı bir tarih kitabı özelliği taşıdığından, birçok ilim adamı tarafından Hindistan'ın en eski tarihi vesikalarından biri olarak kabul edilen Kalhana'nın *Racatarangi* i adlı eserinde de, "Mleccha" terimine rastlanılmakta olup doğrudan Türk soylu kavimlere özgü olarak "Turushka" sözcüğünün kullanılmış olduğu da bilinmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Müslüme Melis Çelikleş. "Sanskrit Eser *Racatarangi*'de Ak Hun Hükümdarı Mihirakula İle İlgili Satırlar", *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 18 (2016): 163-170; Yalçın Kayalı. "Kuşan İsminin, Toplumunun ve Hükümdar Unvanlarının Kökeni Üzerine", *DTCF Dergisi*, 57.2 (2017): 1020-1036.

Milliyetleri ve etnik menşeleri konusunda farklı görüşler olmakla birlikte, hâkim oldukları coğrafya ve kültürel özellikleri sebebiyle; Türk kökenli oldukları düşünülen Kuşanlar³, MS 1. yüzyılda bugünkü Özbekistan, Tacikistan ve Afganistan sahalarında kurulmuş ve giderek genişleyerek Kuzey Hindistan'ı da içine alacak şekilde bir hâkimiyet göstererek, MS 3. yüzyılın ilk çeyreğine kadar varlıklarını sürdürmüştür (Tezcan, 2006: 9). Söz konusu dönem, Hindistan tarihindeki ilk Hint-Türk etkileşim çağı olarak anılmaktadır. Sonrasında Ak Hunlar⁴ yaklaşık olarak MS 5-6. yüzyıllarda Hindistan'ı işgal etmiş; Toramana ve daha sonra oğlu Mihirakula zamanında, Orta Hindistan'a kadar genişleyen ve Malva'dan Keşmir'e kadar uzanan bir coğrafyada egemenlik kurdukları anlaşılmaktadır (Tezcan, 2006: 19). Kuzey Hindistan'da Ak Hun hâkimiyetinin sona erdiği sıralarda batıdan gelen bir başka istilâ hareketi kendisini göstermiş ve 664 yılında Müslüman Araplar Sind bölgesine girmişlerse de, başarıya ulaşamamışlardır. Ancak, Muhammed bin Kasım başkanlığında 711 yılında girilen ikinci teşebbüs gelişmiş ve 731 yıllarına doğru Araplar, Keşmir ile Malva önlerine kadar uzanmayı başarmışlardır. Bu hareketlilik, İslam'ın Hint alt kıtasına girişi ile ilişkilendirilmektedir; fakat asıl etkisini yine bir Türk devleti olan Gazneliler döneminde⁵ hissettirmeye başlamıştır. Öyle ki, Türklerin Hindistan'daki kesintisiz hükümdarlığı Gaznelilerin hükümdarı Sultan Mahmut'la başlamıştır. Levis'e göre, 10. asırda ortaya çıkan iki yeni Türk hanedanı, çeşitli yönlerden Müslüman-Türk devletinin karakteristiğinin meydan gelmesinde ve olgunlaşmasında geniş bir tesir göstermiştir (Levis, 1958 akt. Palabıyık 2008: 105). Gaznelilerin Türk tarihindeki başlıca rolü, Kuzey Hindistan fetihlerine yol açarak İslam dinine Pencap'ta bir dayanak noktası elde etmesi ve daha sonraki Hindistan fetihlerine de bu suretle sağlam bir zemin hazırlamış olmasıdır (Merçil, 2006: 61). Tarihsel süreçte, 963-1187 yılları arasında egemen olan Gazneliler, Sebüktegin ve Sultan Mahmut döneminde Hindistan içlerine kadar ilerlemiş; Gurlu Muhammed'in 1175'te başlattığı Hindistan seferini takiben

3 Kuşanlar ya da Kuşan İmparatorluğu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Tezcan, "Kuşanlar, Akhunlar ve Eftalitler" Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyum Bildirileri, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006, s. 9-56; Neslihan Durak, "Hindistan'da Saka, Kuşan ve Akhunlar" Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008, s. 139-144.; Enver Konukçu, Kuşan ve Akhunlar Tarihi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1973.

4 Hindistan'daki Ak Hun varlığı ve Ak Hun Devletleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Saadetin Yağmur Gömeç, "Türk Tarihinde Ak Hun-Avar-Juan-Juan Meselesi ve Ah Hunlar Hakkında Bir Özet", Hindistan ve Türk Tarihi-Kültürü Araştırmaları, İstanbul: Bilge Kültür Sanat 2020, s. 63-87.; Müslüme Melis Çeliktaş, Ak Hunlar Tarihi Üzerine Türkiye ve Dünyada Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011.

5 Hindistan Tarihi'nde Gazneli Türk Hâkimiyeti ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Erdoğan Merçil, "Gazneliler ve Hindistan" Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyum Bildirileri, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006, s. 57-71; Erdoğan Merçil, Gazneliler Devleti Tarihi, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007.

1192 yılında Delhi Kalesi Aybeg tarafından alınmıştır. 1206 yılında Kutbettin Aybeg⁶ isimli Türk Komutan, Kuzeybatı Hindistan'da Delhi Türk Sultanlığı'nı kurarak, Hindistan'da Türk idaresini devam ettirmiştir.

Bu idari yapı, 1526 yılına kadar aralıklarla devam etmiştir. 1290 yılından sonra ise yine bir Türk boyu olan Halaçlar Hindistan'da iktidara sahip olmuşlar ve Babür Şah'a⁷ kadar etkilerini devam ettirmişlerdir. 1519 yılından itibaren başlayan Babür'ün Hindistan seferinin ardından 1526 yılında, Hindistan'da Babür Hint Türk İmparatorluğu⁸ dönemi başlamış olup, Hindistan siyasi tarihinde önemli bir yer işgal etmiştir. Türkler, kurmuş oldukları bu devletler ile Hindistan'ın sosyal, siyasi ve dinsel hayatına önemli katkılar sağlamıştır. Hindistan'da idari yapı ve hükümet sisteminin oluşmasında Türklerin etkisi büyüktür (Duman, 2011: 390-291).

Osmanlı Devleti ile Hint Müslümanları arasındaki ilk ilişkiyse, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra Hindistan'dan gelen kutlamalarla başladı. 16. yüzyılda Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi ile halifeliğin Osmanlı Devleti'ne geçmesinden sonra Türklerle Hint Müslümanları arasında daha yakın ilişkilerin kurulmaya başladığı görülür. 19. yüzyılın başından itibaren, aşamalı biçimde İngiltere'nin sömürge olarak Hindistan'a fiilen hâkim olması, özellikle Müslümanlar üzerinde derin etkiler yaptı. İngiliz sömürge hâkimiyeti Hindular için sadece bir yönetim değişikliğiymişken Müslümanlar için tarihlerinde ilk defa siyasi hâkimiyetin kaybedilmesi ve gayrimüslim yabancıların egemenliği altında yaşama mecburiyetinde kalınması anlamına geliyordu. Bu yeni durum, din ve kültür meselelerini beraberinde getirdi ve Hint Müslümanlarını güvenilebilecek bir merkez aramaya, dolayısıyla zamanın en güçlü İslam devleti durumundaki Osmanlılara daha fazla yakınlaşmaya sevk etmiştir (Kişi, 2020: 749).

Osmanlı İmparatorluğu ile siyasi ilişkiler, Gucerat Hanedanı Hükümdarı 2. Muzaffer Şah'ın, Yavuz Sultan Selim'e gönderdiği bir mektupla başlamıştır. 1531 yılında, Türk donanması Hindistan'a karşı yapılan Portekiz baskısına karşılık yardıma gitmiş ancak, başarılı olamamıştır. Osmanlı Devleti, Hindistan'da ilk konsolosluklarını 1849

6 Gurlular, Gazneliler, Kutbettin Aybeg, Delhi Türk Sultanlığı, Tuğluklar ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.; Saadettin Yağmur Gömeç; Müslüme Melis Çeliktaş, Hindistan'da Türkler, 4. Baskı, Ankara: Berikan Yayınevi, 2019.

7 Babür İmparatorluğu'nun kurucusu Babür'ün, Hindistan siyaseti ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Oktay Kaan; Bilal Koç, "Hindistan'da Türklük: Müslüman Türk İmparatorları Zahirü'd-Din Muhammed Babür Şah Gazi" Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4.1 (2013): 271-282.

8 Ayrıntılı bilgi için bkz. Michael H. Fisher, Babürlüler Hindistan'da Bir Türk İmparatorluğu, Çev.: F. Çalışır, İstanbul: Kronik Kitap, 2020.

yılında Kalküta ve Bombay'da açmıştır.⁹ 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise, Türk etkisi; Portekiz, Hollanda ve İngiltere gibi devletlerin Hindistan ile aktif olarak ilgilenmeye başlamaları üzerine kırılmıştır. 1857 yılında Müslümanlar ve Hinduların ülkelerindeki bu faaliyetlere karşı başlattıkları ayaklanma, İngiltere tarafından kanlı bir şekilde bastırılmış ve takiben Hindistan İngiltere tarafından işgal edilmiştir. Bu duruma rağmen, 1897 yılında Osmanlı Devleti'nin Yunanistan'ı yenmesi üzerine, Bombay'da bütün camiler aydınlatılmış, bu durum büyük bir coşkuyla karşılanmıştır (Duman, 2011: 391).

Padişah 2. Abdülhamit'in (1876-1909) devletin üç kıtaya yayılan coğrafyası üzerinde yaşayan Müslümanların dışında kalan Müslüman topluluklarıyla da ilgilenmesinin doğal bir sonucu olarak, Uzak Doğu'ya kadar uzanan coğrafyada Hint Müslümanları ile yakın ilişkiler kurması, Türklerle Hint Müslümanları arasında var olan dostluk ve gönül bağının gelişmesine vesile oldu.¹⁰ Özellikle, 2. Abdülhamit'in batının Pan-Cermenizm, Pan-Slavizm gibi milliyetçi akımlarına paralel olarak iç ve dış politikada geliştirdiği İslamcılık politikasıyla Osmanlı Devleti hem kendisini Batılı devletlere karşı korumayı, hem de hilafet etrafında dünya Müslümanlarının birlik ve dayanışmasını sağlamayı amaçlamıştır. Bu sebeple halifelik makamının kullanılması ve İstanbul'un Hilafet merkezi olarak kabul edilmesi gibi nedenler Türkler ve Hint Müslümanları arasında inanç birliğinden kaynaklanan dostluk bağına güçlendirdi. 2. Abdülhamit'in Hindistan'a yönelik faaliyetleri sonucunda, şahsına karşı Hint Müslümanları arasında büyük bir saygı ve bağlılık oluştu. Hint Müslümanlarının Osmanlılara karşı beslediği duyguları belirleyen bir başka etken de Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin gidişatı oldu. İngiltere'nin 1878'de Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma politikasından vazgeçmesi sonrasında Osmanlı-İngiliz ilişkileri daima itidalli olarak devam etti. 1880'lere kadar bu ilişki genelde pek soğuk olmadığı için, Hint Müslümanları da duygularını serbestçe dile getirebildiler. Hintli Müslümanlar, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Osmanlılar için yardım toplamak, gösteriler yapmak, İngiltere hükümeti nezdinde müracaatlarda bulunmak gibi yoğun faaliyetler gerçekleştirdiler. Hindistan'daki Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ni 125.000 Osmanlı Lirası maddi destekle uğurladılar. Ayrıca, İngiltere Kraliçesi Victoria'ya da Osmanlı Devleti'ne destek vermesi ve Balkanlar'da yaşanacak zulümlere bigâne kalmaması konusunda uyarıda bulundular. Bu sırada Hindistan'daki hâkim duygu, İslam dünyasının ümidi olan halifenin idaresindeki son Müslüman devletine yardım edilmesi gerektiği şeklindedir. Onlara göre

9 Osmanlı Devleti-Hindistan ilişkileri, Milli Mücadele Dönemi'nde Hintli Müslümanların misyonu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammed Sadıq, Türk Devrimi ve Hindistan Özgürlük Hareketi, Çev.: F. Keskin Ata, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.

10 Osmanlı Devleti döneminde Hint-Türk ilişkileri tarihi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Azmi Özcan, Panislamizm Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924), Ankara: İsam Yayınları, 2020.

eğer Osmanlı Devleti de ortadan kalkarsa İslam'ın geleceği tehlikeye girecektir. Hint Müslümanları başka bir devletin vatandaşı olmakla birlikte dini açıdan Osmanlı halifesine bağlı olduklarından gerektiğinde ellerinde bulunan imkânları halifenin kullanımına sunmaya mecbur hissediyorlardı. Bu nedenle Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren gelişmeler Hint Müslümanları tarafından yakından takip edilerek, 1897 Yunan Savaşı ve Hicaz demir yolunun inşası sırasında Osmanlı Devleti'ne büyük meblağlarda yardım gönderildi. Ayrıca, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı sırasında Müslüman Türk kardeşlerinin yardımına koşan Karaçi halkınca İstanbul'a çekilen bir telgrafta; "Bütün servetimiz, evlerimiz, mülklerimiz, bedenimiz ve ruhumuz büyük İslam hükümetinin yoluna feda olsun" denilmekteydi. Savaş zaferle neticelenip Yunanistan mağlup edilince Bombay'da bulunan bütün camiler ışıl ışıl aydınlatıldı, zafer müjdesi sevinç gösterileri ile paylaşıldı. İttihat ve Terâkki Cemiyeti'nin çabalarıyla 1908'de ikinci kez meşrutiyet yönetiminin kurulması Hint Müslümanlarınca coşkuyla karşılandı ve Hindistan'daki Müslümanların en önemli iki örgütü olan Müslüman Birliği ile Şii Konferansı, Jön Türk devrimini desteklediler. Ne var ki, 1909'da 31 Mart ayaklanması sonrasında 2. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi, Hint Müslümanlarının İttihatçılara olan bakışını olumsuz yönde etkiledi. Öte yandan, Hint Müslümanlarının saygı duyduğu II. Abdülhamit'in yerine 5. Mehmet Reşat'ın tahta çıkması, Osmanlılarla Hint Müslümanları arasındaki ilişkilerinin zayıflaması sonucunu doğurduğu için İngilizleri de memnun etti. Ancak hem Osmanlı Devleti'nin birliği hem de İslam dünyasından destek sağlayabilmek için halifelğin öneminin farkına varan İttihatçıların Müslüman ülkelerde propaganda faaliyetlerine girişmeleri, Hint Müslümanları ile yeniden bir yakınlaşma sürecinin başlamasına yol açtı (Kişi, 2020: 750-751).

2. 20. Yüzyıl: Türk-Hint Bağımsızlık Mücadeleleri Dönemindeki İlişkiler

Trablusgarp Savaşı'nda İngiliz sömürgesi altında bulunan Hint Müslümanları, Osmanlılarla din kardeşliği bağlamında, Osmanlı-İtalyan Savaşı'nda zarar gören Müslümanların yaralarını sarmak için 2 Ekim 1911'de Kalküta'da "Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne Yardım Komitesi"ni oluşturdular. Ayrıca Müslümanların en önemli siyasi teşkilatı olan "Müslüman Birliği (All India Muslim League)", 7 Ekim 1911'de Laken' de düzenlediği toplantıda bazı kararlar aldı. Müslüman Birliği, ilk olarak İtalyan saldırısını nefretle kınıyor, savaşta Osmanlıları desteklediklerini açıklıyor ve savaşı durduracak girişimlerde bulunması için İngiliz yönetimine çağrıda bulunuyordu. İtalya ile olan savaş sürecinde Hint Müslümanlarının Osmanlılara çeşitli maddi yardımları da oldu. Savaşta şehit düşen Osmanlı askerlerinin ailelerine bağışlanmak üzere Hindistan'da yardım sandıkları açıldı. Hindistan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Osmanlılara

destek olmak isteyen Müslümanlardan toplanan yardımları çeşitli tarihlerde Hariciye Nezareti'ne iletti. Ayrıca Hint Müslümanları, Trablusgarp'ta bulunan askerlerin tedavisi için bir tıp heyetinin gönderilmesine karar vererek, bu konuyu İngiliz yönetimine de bildirdiler. Hindistan'dan 1912'de hasta bakıcılarıyla birlikte yüz yataklı seyyar bir hastane ve 10.000 İngiliz Lirası gönderilerek Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne teslim edildi. Bu yardımı alan Hilâl-i Ahmer ise Trablusgarp'a üç sıhhiye heyeti gönderdi, burada hastaneler açarak sayıları 3.000'i geçen hasta ve yaralıya baktı (Kerimoğlu 2012 akt. Kişi 2020: 752).

1. Balkan Savaşı başlar başlamaz, Müslümanlar arasında yoğun bir ilginin yanı sıra büyük bir tepkinin de dışı vurulduğu görülüyordu. Basından savaşın gidişatı hakkında bilgi sahibi olan Hint Müslümanları, Osmanlılara yardım etme konusunda çeşitli girişimlerde bulundular. Bir yanda Comrade gazetesinde Şevket Ali, Balkan devletlerine karşı savaşmak için gönüllü birlikler kurulmasını önerirken, diğer yanda Hindistan'ın bazı bölgelerinde Avrupa mallarına karşı boykot başlatıldı. Ayrıca Hindistan'ın çeşitli kentlerinde düzenlenen mitinglerde Osmanlı padişahının sağlığı ve ordusunun başarısı için dualar edilirken yardım toplanmaya da başlandı. Osmanlı Devleti'nin aldığı ağır yenilgi ve verdiği kayıplar Hint Müslümanlarında büyük üzüntü ve endişeye yol açtı. Balkan Savaşları süresince İngiliz Hükümeti'nin izlediği politikadan memnun olmayan Hint Müslümanları, sık sık bu durumdan duydukları rahatsızlığı dile getirerek İngiliz yönetimini Osmanlılar lehinde hareket etmeye zorlamaya çalıştılar. Hatta savaşın başlarında İngiltere'nin Balkan devletleri safında olduğuna yönelik iddialar nedeniyle Hindistan'ın bazı kentlerinde İngiliz malları boykot edildi. 2. Balkan Savaşı'nda Edirne ve Kırklareli'nin geri alınması İran, Hindistan, Endonezya (Malay Takımadaları) ve Habeşistan Müslümanları arasında büyük bir sevinç yarattı. Elçilikler vasıtasıyla Tahran, Bombay, Batavya (Cakarta) ve Habeşistan'dan gönderilen tebrik mesajları ile Edirne'nin geri alınmasından dolayı padişah ve hükümetin kutlandığı görülmektedir. Örneğin, 25 Ağustos 1913'te Bombay Başşehbenderi Vekili Basri Bey'in Hariciye Nezareti'ne gönderdiği yazısında; Edirne'nin geri alınmasının Hint Müslümanlarını son derece sevindirdiği; halkın heyecana gelerek her tarafta büyük mitingler yaptıkları, fevkalade şenlikler düzenledikleri ve konsoloshaneyeye çektikleri telgraflarla Osmanlı Devleti'ne sevgilerini gösterdikleri bildirilmektedir. Ayrıca Basri Bey'in teşvikiyle Hint Müslümanları arasında mitingler tekrarlanarak bağlı buldukları İngiltere'nin Osmanlı Devleti lehinde hareket etmesi ve hiç olmazsa tarafsız kalması istenmekte, aksi halde Müslümanların son derece üzülecekleri belirtilmektedir (Kişi, 2020: 753-754). Hint Müslümanlarının Balkan Savaşlarındaki politik ve maddi yardımların dışında Hint Hilâl-i Ahmer Cemiyetlerince Türkiye'ye savaşta yaralanan askerlerin bakım ve tedavisinde tıbbi hizmet vermek üzere aralarında Dr. Muhammed Ensari'nin olduğu doktor ve hasta bakıcılardan oluşan üç ayrı heyet gönderildi.

Hindistan'dan gelen Hint Hilâl-i Ahmer Heyetleri, Çatalca cephesi yakınlarında Ömerli ile Gelibolu'daki hastanelerde görev aldılar. Hint Müslümanları ayrıca savaş felaketinden kaçarak Osmanlı topraklarına ulaşabilen binlerce Balkan göçmeninin iâşe ve barınma sorunlarını gidermek üzere "Rumeli Muhacirlerine Yardım Cemiyeti" adıyla bir cemiyet kurdular ve uygun arazi gösterildiği takdirde masrafları kendilerine ait olmak üzere göçmenlerin iskânı için Anadolu'da faaliyette bulunmaya da çalıştılar (Kişi, 2020: 756).

1. Dünya Savaşı'nda Türk-Hint Müslümanlarının dostane ilişkilerinin yerini savaşta birbirlerine karşıt olan Osmanlı-İngiliz düşmanlığı aldı. Savaş süresince İngiltere, Hint Müslümanlarının Türklere yardımına engel olduğu gibi, Osmanlı Devleti'ne karşı Hindistan'ı ve Hint Müslümanlarını kendi amaçları doğrultusunda kullanmaktan çekinmedi. İngiltere'nin Hindistan'dan çoğu Müslüman olmak üzere cephelere gönderdiği subay, erbaş ve erlerin sayısı 943 bin kişi olup bunların %80'inden fazlası yani, 428 bini asker ve 328 bini geri hizmetlerde olarak 756 bin kişi çeşitli Osmanlı cephelerine gönderildi. Hintlilerin savaştaki kaybı ise 85 bin kadar oldu. Bu kayıp toplamda 121 bini bulan Hintli zayıyatının % 70'ini geçmektedir. Savaş sırasında İngiltere'nin Hindistan kozuna karşı Osmanlı Devleti de İngilizlerin boyunduruğundan kurtulmaları için Hint halkını ayaklanmaya teşvik propagandalarına başvurdu. Öte yandan, Hint Müslümanları, savaşta Osmanlılarla İngilizlerin karşı karşıya gelmeleri için gayret sarf ettiler, ancak bunun sağlanamaması üzerine Osmanlıdan yana tavır aldılar. Bu durumdan rahatsız olan İngilizler daha savaşın başında, kamuoyunu yönlendirici yayın yapan gazeteleri kapatarak Mevlana Muhammed Ali ve Eb'ül-Ke-lam Azad gibi etkili aydınları tutukladılar. Bu arada, Müslümanların mukaddes belgeler ile hilafetin durumuyla ilgili beklentilerini garanti edecek teminatlar vererek ve bazı din adamlarından baskıyla Osmanlılar aleyhine fetvalar alarak halkı sakinleştirmeyi başardılar. İngiltere'nin Osmanlılara karşı savaştığı cephelerde Hint askerlerini kullanması ülkede doğal olarak büyük kızgınlık ve öfke yarattı; hatta Irak cephesinde Osmanlı Devleti'ne karşı savaşan Hint askerlerinin sayısı İngiliz askerlerinin sayısından iki kat daha fazlaydı. Savaşmak üzere gelen Hintli askerlerden bir kısmı Almanya ve Avusturya tarafından esir alınarak ülkelerine götürüldü. Savaş süresince İngilizlerin Osmanlı esirlerine karşı devam ettirdiği bu kötü tutum, nihayet Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında 31 Aralık 1917'de Bern'de imzalanan esir değiş-tokuşuyla ilgili sözleşme ile sonlandırılacaktır (Bayur 1983 akt. Kişi 2020: 757-758).¹¹

Savaş boyunca İngiliz savaş politikalarına bağımlı olmak zorunda kalan Hint Müslümanları, savaş bittikten sonra Osmanlı Devleti'nin kaderinin tartışıldığı günlerde

11 1. Dünya Savaşı'nda Türk-Hint Müslümanlarının ilişkileri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılabı Tarihi, C. III, Kısım: 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983, s. 317-333.

yine yoğun bir kampanya ile İngilizlere savaş sırasında verdikleri teminatları yerine getirmeleri hususunda baskı yapmaya başladılar. Bu çerçevede Müslüman ve Hindu bütün Hintlilerin katılımıyla oluşturulan Hint Hilafet Hareketi, büyük bir millî dava halini aldı. Bir taraftan, Avrupa'ya heyetler göndererek Osmanlıların hayatta kalma mücadelesi desteklenirken bir taraftan da pasif direnişle İngiltere'ye baskı yapıldı. Ayrıca, Hint Müslümanları İngiltere üzerinde etki oluşturmak üzere Londra'ya heyetler gönderdiler. Bu konuya ilişkin Roma Sefiri Galip Kemali (Söylemezoğlu) Bey'in 13 Nisan 1920'de Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya gönderdiği bir yazıda, Mondros Mütarekesi'nden beri İtilaf Devletleri'nin takip ettikleri siyaset ile İslam âleminin Osmanlı Devleti'nin geleceğine ilişkin tavır ve düşünceleri ile Hint Müslümanlarının Londra'daki faaliyetlerine dair bazı bilgilere yer verilmektedir. Bu yazıda, on aydan beri Avrupa'daki olaylardan anlaşıldığı üzere İslam âleminin her tarafta hilafet makamının şeref, maddi ve manevi kudretinin korunmasından yana olduğu, Hindistan'daki ciddi gösterilerin herkesçe bilindiği, Şark Meselesi'nin artık Osmanlı çevresinden çıkıp bir İslam meselesi halini aldığı belirtilmektedir. Galip Kemali Bey'in verdiği bilgilere göre, birkaç ay kadar evvel Hindistan'dan Muhammet Ali Han başkanlığı altında bir milletvekili heyeti Londra'ya gitti ve Mart ayında Lloyd George tarafından kabul edildi. Moslim Outlook gazetesinde de yayınlanan bu görüşmede Hint Müslümanları tarafından İslam âlemi namına "Osmanlı Devleti'nin savaş öncesi sınırlarının korunması" kesin olarak talep edildi. Galip Kemali Bey, bu heyete gönderdiği bir yazıda, Türkiye'nin verimli topraklarının Yunanlılara verilmek istendiğinden, oysaki Türkiye'nin millî sınırlar içinde gelişmesini sürdürmek emeli dışında bir amacı olmadığından ve Osmanlı Devleti'nin iki yüz yıldır yabancı saldırısı karşısında savunma durumunda bulunduğu bahsederek büyük devletlerin de onayıyla Osmanlı Devleti'nin doğal ve millî sınırının belirlenmesinden sonra cins ve mezhep ayrımı olmaksızın içinde yaşayan bütün milletlerin mutlu şekilde yaşayacakları bir idarenin kurulması ve Arap topraklarına da yerel özerklik verilerek Halifelik aracılığıyla Osmanlı Devleti'ne bağlı kalması şeklinde Şark Meselesi'nin kesin olarak çözüme kavuşturulmasına dair tafsilatlı önerilerde bulundu. Galip Kemali Bey'in, Hint Heyeti Başkanı Muhammed Ali Han'dan aldığı İslam âlemi için ümit veren cevabî yazısında ise, İngiltere'ye karşı olmayacak ve Osmanlı'nın yararına olacak bir barış önerisi ile İslam âleminin de huzura kavuşacağı vurgulanmaktaydı (Özcan 2020: 264; Kişi 2020: 762-763).

20 Ocak 1919 tarihinde Times Gazetesi'ne gönderilen mektupta, Hindistan Milli Kongresi'nin Türkiye'nin toprak bütünlüğü ve ayrıştırılmaması üzerinde durduğu görülmektedir. 22 Mart 1919 tarihinde, Daily Telgraph Gazetesi'nde, İngiltere'de bulunan Hintli Müslüman liderlerin İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na sundukları muhtıradan, Türkiye'nin taksimine karşı çıkmışlar ve Türkiye'nin itibarının korunması

üzerinde durmuşlardır.12 30 Nisan 1919 tarihinde ise, Muhammed Şevket Ali, Hindistan Genel Valisi'ne 7 maddelik bir öneri sunarak, Osmanlı Devleti'nin daha güçlü kalmasını istemiştir. İzmir'in işgali sonrası Hindistan'da ciddi tepki oluşmuş, Gandhi ön safta gelen davaları arasında Türk-Müslüman davasının geldiğini ilan etmiştir. 24 Kasım 1919 tarihinde Delhi'de gerçekleşen Bütün Hindistan Hilafet Konferansı'nda, Türk meselesi memnunluk verecek şekilde çözülmese, İngiliz Hint işbirliğinden sakınılması ve İngiliz mallarının boykot edilmesi kararı alınmıştır. 27 Aralık 1919 tarihli Amritsar Konferansı'nda Gandhi, Türkler ile yapılacak barış antlaşmasının tatminkâr bir yapıda olmaması durumunda hilafet hareketini yöneteceğini duyurmuştur (Duman 2011: 392) .

31 Aralık 1919 tarihli konferans da ise, İngiltere ve ABD'ye bir heyet gönderme kararı çıkmış olup, bu konferansa, Gandhi ve Muhammed Cinnah'da katılmıştır. 7 Ocak 1920 tarihinde Seyyid Emir Ali, Times Gazetesi'nde bir yazı yayımlayarak, İstanbul'un Türklerin elinde kalması gerektiği ve bunun Avrupa içinde bir sınav olacağını ifade etmiştir. Şubat 1920'de Bombay'da toplanan konferansta ise, Türk barışı sürecinde yapılan muamelelerin değişmesini istemek için İngiltere Başbakanı'na bir heyet gönderme kararı alınmış ve 2 Mart 1920 tarihinde Muhammed Ali İngiliz yetkili Fisher ile yaptığı görüşmede, Osmanlı hassasiyetlerini dile getirmiştir. 19 Nisan 1920 tarihinde yapılan Delhi Konferansı'nda da Türklere yönelik destek yeniden onaylanmış ve Mayıs 1920 tarihinde Bombay, Sind, Cownpore, eyalet hilafet komitesi başkanları, Türkler ile ilgili desteklerini toplu olarak bir kez daha ilan etmişlerdir. Bu açıklama ile Hindistan Müslümanlarının liderlerinin Türklere destek verilmesi konusunda aynı fikirde oldukları görülmüştür. 10 Temmuz 1920 tarihli yazıdan anlaşılacağı üzere, bu dönemde Hindistan Hilafet Partisi Genel Sekreteri Mirza Bey Ankara'ya gelmiştir. 6 Ağustos 1920 tarihinde Roma ve İsviçre'ye giden Talat Paşa ile buluşan Hindistan Müslümanlarının ileri gelenlerinden olan Muhammed Ali, Mustafa Kemal Paşa'nın desteklenmesi gerektiğini söylemiştir. 7 Eylül 1920 tarihinde toplanan konferansta ise, Türk Barışı ve Pencap zulümleri konusunda tatmin edilmedikleri takdirde, İngiltere ile hiçbir şekilde işbirliği yapmama kararı almışlar. Bu dönemde İngiliz idaresinden sıkıntı çeken bir kısım Hintliler Osmanlı vatandaşlığına geçmişlerdir. Bunlar, 28 Ekim 1920 tarihinde Hindistan Vatandaşı Ali Muhammed oğlu Abdülkerim ve 12 Aralık 1920 tarihinde alınan karar gereğince Hindistan Vatandaşı Mehmet Oğlu Şükrü'nün Osmanlı vatandaşlığına kabul edildiği görülmektedir. 19 Kasım 1920 tarihinde Milletler Cemiyeti'nde, Ağahan ve Emir Ali'nin içinde bulunduğu 23 kişi Sevr

12 Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Keskin, "Hindistan Müslümanlarının Milli Mücadele'de Türkiye'ye Yardımları (1919-1923)", Kayseri, 1991, s. 55-57; Salim Cöhce, "Türk İstiklal Savaşı ve Hindistan Müslümanları". Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 8 (1997): 77-88.

Antlaşması'nın düzeltilmesini istemişlerdir. Şubat 1921 tarihinde Lucknow Hilafet Konferansı'nda, Türkiye'de yapılan Milli Mücadele'nin desteklenmesi kararı alınmış ve 8 Temmuz 1921 tarihinde Karaçi'de toplanan hilafet konferansında, Büyük Millet Meclisi'nin ve Mustafa Kemal Paşa'nın milli mücadeledeki gösterdiği gayreti hayranlıkla andıklarını dile getirmişlerdir. 8 Mart 1922 tarihli kararnameden, İngiliz ordusuna mensup Hindistanlı Müslümanların Elazığ'a geldikleri ve Ankara'ya gelmek istedikleri ancak, bunun uygun olmadığı anlaşılmaktadır (Duman 2011: 392-393).

30 Ağustos 1922 tarihinde Muhammet İkbâl, Başkomutanlık Meydan Muharebesi dolayısı ile yazdığı şiirinde zaferi alkışlamıştır. Diğer yandan, Hindistan Müslümanlarının milli mücadeleye destekleri sadece sözle de değil maddi destek şeklinde de gerçekleşmiştir. Bu dönemde, Hindistan Müslümanlarının milli mücadeleye yaklaşık 750 bin Lira yardım yaptığı anlaşılmaktadır. Bunun dışında, zaman zaman Hindistan'a giden Türk yardım kuruluşları oradan Türkiye adına yardım toplamışlardır. 27 Şubat 1923 tarihli kararda görüleceği üzere Türkiye'de yapılan mübadele için Hindistan'dan yardım toplamak amacıyla Kemal Ömer ve Lütfi Simavi den oluşan Kızılay heyeti tayin edilmiştir. Yine 7 Ocak 1924 tarihli kararname ile Hindistan'a gidecek olan Kızılay heyetinden Kemal Ömer ve Bedri'ye pasaport çıkarılması onaylanmıştır. 17 Aralık 1927 tarihli yazıda, Hindistan'ın Madras şehrinde bulunan Türkiye Dul ve Yetimlerini Muavenet Komitesi Reisi Cemal Mehmet Sahib Efendi'nin, Mustafa Kemal Paşa'nın adına göndermiş olduğu yardım parasının İstiklal Harbi Dul ve Yetimlerine verilmesi ifade edilmiş, bu konu Başbakanlık Müsteşarlığı tarafından listelenmiştir (Cöhce, 2006: 208-209).13 Sonuç olarak, Hindistan Müslümanlarının Türk İstiklal mücadelesine bakış açılarının odak noktasını başlangıçta, İslamiyet'in teşkil ettiği söylenebilir. Ancak, onları esas harekete geçiren husus, bu ülkede geçmişteki Türk varlığından miras kalan değerleri; Anadolu'da gelişen Türk istiklâl mücadelesini destekleyici unsurlara eş değer görmeleridir. Bu uyanışla aslında, tarihten gelen birikim, hâlihazırda Hindistan'ı da kontrol eden İngiliz varlığı ve temsil ettiği değerlere karşı bir tepkinin ifadesi olarak kendisini göstermiştir (Cöhce, 2006: 215).

Türkiye Cumhuriyeti'nin 29 Ekim 1923 tarihinde resmen kuruluşu, ise Türkiye ve Hindistan ilişkilerinin seyrinde bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır. Öyle ki, Hindistan'ın bağımsızlık mücadelesi 1947 yılına kadar devam edecek ve belki de en hareketli yirmi dört yılını da bu süreç içerisinde geçirecektir. Ayyubi'nin ifadesiyle, "Hintliler, Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulan modern laik devlet fikrinden de etkilenmişler ve bu çerçevede, Mustafa Kemal Atatürk'ün dinamik şahsiyeti, Hint Müslümanlarının fikirlerine ışık tutmuştur" (Ayyubi 1964: 278). 26 Aralık 1930

13 Tarihsel arka plânı ile birlikte Türk Bağımsızlık Mücadelesi döneminde Hindistan-Türkiye ilişkileri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Salim Cöhce, "Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan", Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyum Bildirileri, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006, s. 127-215.

tarihinde Bombay Chronicle Gazetesi'nde Mustafa Kemal Atatürk, Rauf Orbay ve Halide Edip'le ilgili bir makale yayınlanmıştır. Bu makalede, Rauf Bey'in Hindistan ziyareti sırasında bir kişinin Hindistan'ın da Mustafa Kemal Atatürk ayarında bir adam çıkarması temennisinde bulunduğunu ve bu temenniye karşılık Rauf Bey'in sinirlendiği ve Mustafa Kemal Atatürk'ü ancak Türkiye çıkarabilir cevabını verdiği ifade edilmiştir (Duman 2011: 394). 4 Nisan 1933 tarihli yazıda, Rauf Bey'in Bombay'a gittiği, Hindistan'daki dostlarını ziyaret edeceği, özellikle Balkan Harbi esnasında Hilâl-i Ahmer'e yardım etmiş olan bazı Hintli doktorlarla görüşeceği belirtilmiştir. Rauf Bey'in, 9 Mart'ta Doktor Ensari tarafından şerefine verilecek resmi kabulde bulunacağı, 10 Mart'ta, "Osmanlı-Türk Zemini ve Değişikliğinin Başlangıcı" başlıklı bir konuşma yapacağı, 12 Mart'ta, "Nasyonalizm, Pan-Turanizm ve Pan-İslamizm Arasında Mücadele" konusunda, 14 Mart'ta, "Türkiye ve Cihan Harbi" konusunda, 16 Mart'ta bugünkü "Türkiye ve Müstakbel İmkânlar" konusunda konferans vereceği bildirilmiştir. Rauf Bey, 17 Mart 1933 tarihinde Delhi'de Camia-i Milliye-i İslamiye binasında bir konferans vermiştir. Bu konferansta, Delhi Darülfünun'u önde gelenleri ve öğrencileri bulunmuştur. Rauf Bey buralarda verdiği konferanslarda, Milli Mücadele'yi övmüş, Mustafa Kemal'in burada yaptığı kahramanlık ve cesareti anlatmış, padişahın, itilaf devletleri ve Yunan Devleti elinde oyuncak olduğunu ifade etmiştir (Duman 2011: 396).

3. Atatürk Sonrası Dönemde Türkiye-Hindistan İlişkilerinin Yönü

Hindistan'ın 1947 yılında bağımsızlaşmasının ardından Türk-Hint ilişkileri mesafeli bir seyir takip etmiştir. Türkiye'nin Batı İttifakı içinde bulunduğu Soğuk Savaş döneminde Hindistan'ın Bağlantısızlar Hareketi içinde yer alması (1950-1971) nedeniyle ikili ilişkiler istenen düzeye ulaşamamıştır. Bağlantısızlık, ülke içi çekişmelerin kontrolden çıkmasının engellenmesi ve ekonomik gelişim programlarının sürdürülebilmesi açısından Hindistan'a bir faaliyet sahası yaratmıştır. Bağlantısızlık, Hindistan açısından çok akılcı bir politika olmuştur. Bu sayede, hem ABD'nin hem de Rusya'nın yardımını alabilen Hindistan, dünyada çok önemli bir ekonomik ve askeri güç olmuştur. Bu dönemde, Türkiye'nin ABD ve Batı Bloğu'na yakın, Sovyet Rusya'ya karşıt olmasına rağmen, Hindistan her iki bloğa da mesafeli olması ve bağlantısız hareketi içinde olması iki ülke ilişkilerinin gelişmesini engelleyen bir etken olmuştur.¹⁴ Bir

14 1938-1960 yılları arası Türkiye-Hindistan ilişkilerinin, siyasi, ekonomik ve kültürel boyutu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Savaş Sertel, "Arşiv Belgelerine Göre İnönü Döneminde Türkiye-Hindistan İlişkileri (1938-1950)", Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 10.2 (2015): 851-862; Savaş Sertel, "Demokrat Parti Döneminde Türkiye-Hindistan İlişkileri (1950-1960)", The Journal of Academic Social Science Studies, 32.3 (2015): 391-305.

diğer etken, Hindistan ve Pakistan arasında yaşanan sorunlardır. Türkiye'nin, Pakistan'ın yanında yer alması Türkiye-Hindistan ikili ilişkilerinin daha mesafeli olmasına neden olmuştur (Sertel 2015: 293). Ayrıca, 1955 yılında yapılan Bandung Konferansı'nda taraflar karşı karşıya gelmiştir. Türkiye ABD'nin yanında yer alırken, Hindistan Bağlantısızlar Grubu'nu savunmuştur. Buradaki soğukluk iki ülke ilişkilerin de etkilemiştir. Hindistan Bağlantısızlar Hareketi sayesinde ekonomisini önemli oranda güçlendirmiştir. Türkiye-Hindistan ilişkilerinde ticaret her zaman ön plândadır. Türkiye, Hindistan'dan bol miktarda jüt, kanaviçe, işlenmiş pamuk, ipekli ve pamuklu dokuma ile çay almıştır. Hindistan ise Türkiye'den işlenmemiş pamuk, ipek kozası, peynir, zeytinyağı gibi ürünler almıştır. Demokrat Parti Dönemi'nde, dünyanın bir numaralı jüt ve kanaviçe ihracatçısı olan Hindistan, Türkiye'nin en büyük jüt ve kanaviçe ithalâtçısıdır. İki ülkenin çok farklı coğrafyalarda bulunmaları, aynı soruna farklı tepkiler göstermelerine sebep olmuştur. Bu durumun artıları da olmuştur. Genel itibarıyla, çıkarları çok fazla çatışmayan bu iki ülke çok barışçı bir ikili ilişki sürdürmüştür. Demokrat Parti Dönemi'nde diplomatik, ticari ve kültürel ilişkileri sorunsuz devam eden bu iki devlet bölgesel ve uluslararası paktlarda bir araya gelememiştir (Sertel 2015: 303). Söz konusu süreç, 6 Mart 1963 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İsmet İnönü'nün, Hindistan Büyükelçisi Kanhaiya Lal Mehda ile yaptığı görüşmeyle farklı bir ivme kazanmıştır. Hindistan Büyükelçisi Nehru'nun selamlarıyla birlikte Türkiye'nin Hindistan'a silah yollamak istemesinden ve Hindistan-Pakistan ihtilâfının çözümü için sergilediği girişimlerden ülkesinin memnuniyetini ifade etmiştir. Ayrıca Başbakan'a Pakistan ile yaşadıkları ihtilaf hakkında bilgi vermiştir. Görüşme sırasında Hindistan Büyükelçisi "Gandhi'nin hürriyet mücadelesi sırasında kendilerinin, Türkiye'nin istiklâl ve kalkınma hareketlerini hayranlıkla takip ettiklerini; Büyük Atatürk ile birlikte Sayın Başbakanımızı da bir kahraman olarak tanıdıklarını; şimdi böyle bir kahramanı ziyaret etmekle, gençlik tahayyüllerinin gerçekleşmekte" olduğunu ifade etmiştir. 1965 yılında ise Hindistan Cumhurbaşkanı Yardımcısı Zakir Hüseyin, Türkiye'ye iyi niyet seyahati yapmış ve Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ile görüşmüştür (Malkoç, 2017: 120).

1972 başlarından itibaren Hindistan, Türkiye Büyük Millet Meclisi gündemine daha çok Pakistan ile yaşadığı sorunlar bağlamında taşınacaktı.15 1980'lerle birlikte Türkiye ile Hindistan arasındaki temasları geliştirme çabaları, TBMM'de de yansımaları bulmuş ve -daha önce de olduğu gibi- 1986 yılı başlarında Parlamentolararası Türk-Hindistan Dostluk Grubu kurulması kararlaştırılmıştı. Yine 1986 baharında

15 Türkiye Cumhuriyeti'nin Doğu Pakistan ve akabinde kurulacak olan Bangladeş Devleti'ne karşı takındığı siyasi tavır ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Eminağ Malkoç, "20. Yüzyılın İkinci Yarısında Türkiye İle Hindistan'ın Siyasi İlişkiler", *Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Studies*, 5.1 (2016): 109-145.

Başbakan Turgut Özal, Hindistan'a bir ziyarette bulunacaktı. İlginçtir; bu gezi başlamadan basında etkisini göstermiş ve Nisan'ın ilk günlerinde Milliyet gazetesinde Hindistan Başbakanı Rajiv Gandhi ile yapılan bir röportaj yayınlanmıştı. Röportajın ana fikri "Türk-Hint ilişkileri hakkında ne düşünüyorsunuz?" ve "Neden yavaş geliyor" soruları üzerine oturmuştu. Rajiv Gandhi, geçmişte çok yavaş gelişen Türk-Hint ilişkilerinin hızlanmasını ümit ettiğini açıklamıştı. Ayrıca Türkiye'nin Pakistan ile olan dostluğunun iki ülke ilişkileri açısından bir etken olmadığını ileri sürmüştü. Türk-Hint ilişkilerinde yoğun trafiğin yaşandığı 1980'lerin sonlarında, oldukça olumlu temaslar görülmüştü. 7 Ekim 1988 tarihinde TBMM Başkanlık Divanı, Hindistan Millet Meclisi Başkanı ile beraberindeki Parlamento Heyetini Türkiye'ye davet etme kararı almıştı. Sonrasında Cumhurbaşkanı Kenan Evren, Hindistan Cumhurbaşkanı Venkataraman'ın davetlisi olarak 22-26 Şubat 1989 tarihlerinde Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz ile Hindistan'a resmi ziyarette bulunmuştur. Evren, Hindistan'daki görüşmeleri sırasında hemen her Türk yetkilinin değindiği gibi Kurtuluş Savaşı yıllarında Hindistan'ın Türkiye'ye yaptığı yardımı hatırlatmış ve son yıllarda iki ülke ilişkilerinin aştığı mesafeden duyduğu memnuniyeti ifade etmişti. İlk kez bir Türk Cumhurbaşkanı'nın Hindistan'a gitmiş olması bakımından anlamlı olan ve Hindistan'la birlikte birkaç ülkeyi kapsayan bu gezi, Türk basınında geniş yer bulmuştu (Malkoç, 2017: 134-135). 1990'ların ilk yıllarında Hindistan Cumhurbaşkanı Dr. Shankar Dayal Sharma, Kenan Evren'in ziyaretini iade amacıyla Türkiye'ye 4 günlük resmi bir ziyaret gerçekleştirmişti. Böylece, 17 Temmuz 1993'te ilk kez bir Hindistan Cumhurbaşkanı resmi ziyarette bulunmak için Türkiye'ye gelmiş oluyordu. Sharma, ziyaret münasebetiyle yaptığı konuşmada Türk İstiklâl Mücadelesi, Türkiye'nin modernleşme çabalarının yansımaları ve Atatürk'ün etkisi gibi Türkiye'nin tarihsel geçmişine sık sık atıfta bulunmuştu. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ise ziyareti "iki ülke ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcı olarak gördüğünü" söylemişti. Aynı yılın sonlarında Pakistan Başbakanı Benazir Butto'nun açıklamaları basına yansımıştı. Haberlere göre Butto, Pakistan ve Hindistan ile dostça ilişkiler kuran Türkiye'den Keşmir konusunda yardım istiyordu. Üstelik ilk yurt dışı gezisini de Türkiye'ye gerçekleştirmeyi düşünüyordu. Böyle haberler Türkiye ile Hindistan ilişkilerinin istenen bir kanala girdiğini göstermesi bakımından dikkate değerdi.

20. yüzyılın hemen sonunda Başbakan Bülent Ecevit, Hindistan gezisini gerçekleştirmişti. Hint kültürüne olan ilgisi ile tanınan Ecevit'in bu gezisiyle basın yakından ilgilenmişti. Nitekim Hindistan Cumhurbaşkanı Narayanan'ın Türkiye gezisi sırasında Hindistan ile ilgili bir yazı dizisi yayınlayan Sami Kohen, Ecevit'in bu ziyaretinin hemen başlarına denk düşen günlerde köşesinde Türkiye'nin Hindistan modelinden yararlanabileceği teklifini ortaya atmıştı. Kohen, gezinin bittiği günlerde ise, Ankara'nın bölgedeki politikasına balans ayarı yaptığını belirterek, ziyaretin sonucunu

“Geçmişte Pakistan’a meyleden Hindistan’a karşı ise mesafe koyan [Türkiye] dış politikasını, daha dengeli ve gerçekçi hale getirmeye başladı” yaklaşımıyla yorumlamıştı (Malkoç, 2017: 139-140).

Türkiye-Hindistan ilişkilerinin 21. yüzyılın henüz ilk çeyreğindeki seyrine bakıldığında; cumhurbaşkanlığı düzeyinde gerçekleştirilen iki resmi ziyaret dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki Şubat 2010’da dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından gerçekleştirilmiştir. Gül Cumhurbaşkanı Gül, Hindistan ziyareti çerçevesinde ilk olarak gittiği Yeni Delhi’de ziyaretine eşlik eden Türk iş adamlarıyla bir toplantı gerçekleştirdi. Özellikle, Hindistan’da iş yapan Türk firma yetkililerini tek tek dinleyen Cumhurbaşkanı Gül, Hindistan ile ekonomik ilişkilerin geçmişinin çok eski olmadığını, son yıllarda ivme kazandığını belirterek, bu ülkeye gelip iş yapan ilk firmaların başarılı olmaları durumunda diğer firmaların önlerinin açılacağını ifade etmiştir. Büyük ülkelerin ekonomilerinin sadece kendileri için değil, dünya için de çok önemli olduğunu vurgulayan Cumhurbaşkanı Gül, Hindistan’ın dünyanın üç büyük ekonomisinden birisi olduğunun altını çizerek, 2030 yılında dünyanın üretim üssünün önemli ölçüde Çin ve Hindistan’a kayacağını söyledi. Özellikle, bilgi teknolojileri alanında Hindistan ile iş birliği yapılabileceğini anlatan Cumhurbaşkanı Gül, 40 milyon bilgisayar mühendisinin olduğu ve önümüzdeki yıllarda altyapıya 500-600 milyar dolarlık yatırımlar yapacak bir ülkenin Türkiye için önemli bir fırsat olduğunu ifade etmiştir. Türkiye’nin son yıllarda sürekli yüzde 7-8 oranında büyüyen, 15 senedir AB Gümrük Birliği içinde olan ve onlarla cesurca rekabet eden bir ülke olduğuna dikkat çeken Cumhurbaşkanı Gül, bu durumun Hint şirketleri için büyük imkânlar anlamına geldiğini aktardı. Türkiye’nin, İstanbul merkez alındığında yaklaşık üç saatlik uçuşla bölgesindeki birçok ülkeye erişim sağlayan, komşularının çoğuyla serbest ticaret anlaşması yapmış, AB ile tam üyelik müzakerelerini yürüten, Rusya ile kendi para birimleriyle ticarete başlamış, çok büyük ekonomik imkânlar sunan bir ülke olduğuna dikkat çekerek, Hint iş adamlarını Türkiye’ye yatırım yapmaya davet etmiştir. Cumhurbaşkanı Gül, Türk, Hint ve diğer ülkelerin gençlerinin küresel sorunlarla birlikte yüzleşmesi gerektiğine dikkat çekerek, “Bizim neslimizin size güveni tam. Siz geleceksiniz” dedi. Asya’nın gelecek için çok önemli olduğunu ve 21. yüzyıla Asya’nın damga vuracağını belirten Cumhurbaşkanı Gül, artan gücü, gelişen ekonomileri, giderek genişleyen etki alanıyla Asya’nın şimdiden bir çekim gücü olmaya başladığını söylemiştir. Söz konusu ziyaretlerden ikinci ise 30 Nisan-1 Mayıs 2017 tarihlerinde Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan’ın himayesinde gerçekleştirilmiştir. Söz konusu resmi ziyarette de, “Türkiye, Hindistan’ı büyüyen ekonomisi, geniş pazarı, askeri gücü, uzay ve bilişim teknolojisindeki üstünlüğü, sahip olduğu zengin insan kaynağı, köklü tarihi ve kültürel mirasıyla küresel bir güç olma yolunda emin adımlarla ilerleyen dost bir ülke olarak görmektedir.” ifadeleri kullanılmıştır. Bu ziyaret

aslında, o güne değin durağan seyreden Türkiye-Hindistan ilişkileri için bir dönüm noktası olma niteliği taşımaktaydı. Öyle ki, 1 Mayıs 2017, Yeni Delhi'de imzalanan ve 16 Ekim 2017 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla Türkiye Cumhuriyeti ve Hindistan Cumhuriyeti arasında 2017-2020 yılları Kültürel Değişim Programı protokolü; aslında çalışmamız boyunca da ifade etmeye çalıştığımız, tarihsel süreçte devam eden kültür temelli siyasi ilişkilerin devamlılığı konusundaki görüşümüzü de destekler niteliktedir. Türkiye'nin Asya'daki devletlerarası ilişkilerde görece durağan seyri devam ederken, Hindistan'ın uluslararası temaslarını şekillendiren özellikle de, küresel ticaret ve finans konularına Türkiye'nin Hindistan ile ikili ilişkilerini kullanarak söz sahibi olabilmesi fırsatı kaçırılmamalıdır. Türkiye ilişkileri ekseninde, Hindistan'ın etnik ve özellikle de dinî yapısı elbette ki, Hintli Hindu iktidarın, ülkemiz ile hedeflenen diplomatik ilişkilerini zaman zaman olumsuz etkilemektedir. Aslında bu durum sadece Hindistan'ın Türkiye ile olan uluslararası ilişkilerinde gözlemlenen bir durum değildir. Hindistan, Asya'daki jeopolitik konumu sebebiyle zaman içerisinde farklı şekillerde devam etmiş, evrim geçirmiş veya vazgeçilmiş dış politikalarıyla pek de istikrar gösterememiş olduğu ifade edilebilir. Hindistan dış politikası son altmış yıl içerisinde ülkenin liderleri, iç ve dış koşullara tepki verdikçe bazı radikal değişikliklere uğramıştır. Bugünkü Türkiye ve Hindistan ilişkilerinin de bu genellemenin bir sonucunu sergilediği ileri sürülebilir. Tarihsel süreçte, aynı anda dönüşüp, öğrenip adapte olurken Yeni Delhi'nin elitleri başarılı bir şekilde Hindistan'ın küresel statüsünü azami seviyeye getirmek için çabalamıştır. Birçok siyasi kişilik özellikle, Nehru soyundan gelen Gandhi ailesi genellikle uluslararası sistem ve Hindistan'ın sistemdeki konumuna dair güçlü dünya görüşleri ile bu gelişim ve değişim eğilimini desteklemiştir. Ogden'ın da ifade ettiği gibi; "Hindistan'ın daha fazla uluslararası itibar kazanmasına giden yol sorunsuz olmaktan çok uzaktır ve birçok açıdan kendinden emin, sınırları çizilmemiş ve sorgulanmamış bir yükseliş söylemi ile de çelişmektedir." Öyleyse bu gerçekler ışığında, Türkiye neler yapabilir? Nasıl davranmalıdır?

4. Yeniden Asya Açılımı ve Türkiye-Hindistan İlişkilerinin Sonuç Yerine Değerlendirilmesi

Bilindiği üzere bugünkü Türkiye-Hindistan ilişkilerinin görece gerginliğinin temelinde Wolpert'ın ifadesiyle; "Bir milyona yakın ölüm ve tahminen on milyon kişinin yer değiştirmesi ile sonuçlanan bölünme, yirminci yüzyılın en büyük felâketlerinden biridir. Sözü edilen bölünme, günümüze kadar gelen Cammu ve Keşmir bölgeleri üzerindeki ihtilafın da öncüsü olmuştur." Öyle ki önceleri, Keşmir mevzusu zaman zaman bölgesel anlaşmazlıklar yaratan ve Hindistan'ın Güney Asya'daki etkisini keskin bir biçimde sınırlayan İngiliz sömürge döneminin olumsuz miraslarından biri olmuştur.

Son yıllarda, tekrar patlak vermesi ise Türkiye Cumhuriyeti'nin öncelikle dünya ve sonrasında Asya siyasetinde hissedilen haklı etkisinin bir sonucu olarak Hindistan'ın kendi milli çıkarlarına ters düşmesi sebebiyle devletlerarası ilişkiler bağlamında olumsuz bir sonuç doğurmuştur.

Tarihsel süreçteki deneyimlerimiz, söz konusu krizin bu döneme ait geçici bir dinamik olduğu kanaatini uyandırmaktadır. Zira ülkelerin anlık sorunlar üzerine şekillenen dış politikaları uluslararası platformda söz konusu devletlere bir fayda sağlamamıştır.

Bu sebeple, ilgili çalışmada ülkemizin dış politikasında ve Asya özelinde gerçekleştirdiği Yeniden Asya açılımıyla Hindistan ile kurulan ilişkilerin revize edilerek hızla devam ettirilmesi gerektiği görüşünün desteklendiğini ifade edilmiştir. Öyle ki Hindistan, iç siyasetindeki dinamikler bir yana, özellikle son yıllarda uluslararası sistemin tamamına yönelik olarak daha aktif bir rol oynama arayışına girdiği açıktır. Hindistan'ın çok yönlü diplomasi eksenindeki uluslararası nitelikli duruşunu güçlendirip sağlamlaştırmasının temelinde, geleneksel Güney Asya siyasetinin kalıplarının dışına çıkma fikri olduğu bilinmektedir. Hindistan'ın önde gelen diplomatlarından Vijayalakshmi'nin American Wordview'a verdiği röportajı aktaran Odgen; "Yeni Delhi'nin, bölgelerarası diplomasi ve temel stratejik çıkarlarına kararlı, proaktif ve pragmatik yaklaşımı ile Batı Asya, Orta Asya ve Afrika ile etkileşimi kayda değer biçimde arttırmıştır." ifadelerini kullanmıştır. Bu çalışmayla özetle, ülkemizin dünya siyasetindeki rolü, misyonu ve sorumlulukları göz önünde bulundurulduğunda; zaten 2017-2019 yılları arasında tekrar ele alınmış olan Hindistan ilişkilerinin ivedilikle yapılandırılması gerektiği sonucuna varılmış, tavsiye edilmiştir.

Kaynakça

- Ayyubi, N. A. "Hindistan Türklere Neler Borçludur?" Tarih Araştırmaları Dergisi, 2. 2-3 (1964): 277-283.
- Bayur, Y. H. Türk İnkılâbı Tarihi, C. III, Kısım: 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983, s. 317-333.
- Cöhçe, S. "Türk İstiklal Savaşı ve Hindistan Müslümanları". Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 8 (1997): 77-88.
- _____. "Gaznelilerden Önce Hindistan'da Türk Varlığı". ERDEM 27 (1997): 981-988.
- _____. "Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan", Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyum Bildirileri, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006, s. 127-215.
- _____. "Türklerin Hindistan Kültürüne Etkileri". Hindistan ve Türk Tarihi- Kültürü Araştırmaları, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, (2020): 17-27.
- Çelikaş, M. M. Ak Hunlar Tarihi Üzerine Türkiye ve Dünyada Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- _____. "Hint Tarih Yazıcılığı ve Türk Tarihine Katkıları". Türk Dünyası Araştırmaları, 120.236 (2018): 77-90.
- _____. "Sanskrit Eser Racatarangini'de Ak Hun Hükümdarı Mihirakula İle İlgili Satırlar", Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi, 18 (2016): 163-170.
- Duman, S. "Atatürk Dönemi Türkiye- Hindistan İlişkileri", Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 9.4 (2014): 389-399.
- Fisher, M. H. Babürlüler Hindistan'da Bir Türk İmparatorluğu, Çev. F. Çalışır, İstanbul: Kronik Kitap, 2020.
- Gömeç, S. Y. "Türk Tarihinde Ak Hun-Avar-Juan-Juan Meselesi ve Ah Hunlar Hakkında Bir Özet", Hindistan ve Türk Tarihi-Kültürü Araştırmaları, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2020, s. 63-87.
- Gömeç, S. Y; Çelikaş, M. M. Hindistan'da Türkler, 4. Baskı, Ankara: Berikan Yayınevi, 2019.
- Grenard, F. Asya'nın Yükselişi ve Düşüşü. Çev. O. Yüksel, Ankara: MEB Yayınları, 1970.

- Kayalı, Y. "Kuşan İsminin, Toplumunun ve Hükümdar Unvanlarının Kökeni Üzerine", *DTCF Dergisi*, 57.2 (2017): 1020-1036.
- _____. *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, Konya: Çizgi kitabevi, 2018.
- Kerimoğlu, H. T. "Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında Hint Müslümanlarının Osmanlı Devleti'ne Yaptığı Yardımlar", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 2.2 (2012): 161-181.
- Keskin, M. "Hindistan Müslümanlarının Milli Mücadele'de Türkiye'ye Yardımları (1919-1923)", *Kayseri*, 1991, s. 55-57.
- Kişi, Ş. S. "Hint Müslümanlarının Osmanlı Devleti ve Türkiye'ye Yardımları (1911-1923)", *16.32* (2020): 747-777.
- Konukçu, E. *Kuşan ve Akhunlar Tarihi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1973.
- Levis, B. "İslam Devlet Müessesesi ve Telakkileri Üzerinde Bozkır Ahalisinin Tesiri", *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, 2.2-4 (1958): 209-230.
- Malkoç, E. "20. Yüzyılın İkinci Yarısında Türkiye İle Hindistan'ın Siyasi İlişkiler", *Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Studies*, 5.1 (2016): 109-145.
- Merçil, E. "Gazneliler ve Hindistan" *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyum Bildirileri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006, s. 57-71.
- _____. *Gazneliler Devleti Tarihi*, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007.
- Oktay K.; Koç B., "Hindistan'da Türklük: Müslüman Türk İmparatorları Zahirü'd-Din Muhammed Babür Şah Gazi" *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4.1 (2013): 271-282.
- Özcan, A. *Panislamizm Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, Ankara: İsam Yayınları, 2020.
- Palabıyık, M. H. "Hindistan Tarihinde Gazneli Türk Hâkimiyeti", *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyum Bildirileri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2008. s. 91-128.
- Sadıq, M. *Türk Devrimi ve Hindistan Özgürlük Hareketi*, Çev. F. Keskin Ata, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.
- Sertel, S. "Arşiv Belgelerine Göre İnönü Döneminde Türkiye-Hindistan İlişkileri (1938-1950)", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10.2 (2015): 851-862.

_____. "Arşiv Belgelerine Göre İnönü Döneminde Türkiye-Hindistan İlişkileri (1938-1950)", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10.2 (2015): 851-862

Tezcan, M. "Kuşanlar, Akhunlar ve Eftalitler" *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyum Bildirileri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006. s. 9-56.

Yeniden Asya Açılımı Bağlamında Özbekistan-Kırgızistan Arasındaki Sorunlarda Türkiye'nin Arabuluculuk Rolü Üzerine Bir Değerlendirme

Ragıp Kutay Karaca

@ Prof. Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi-Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler (İngilizce) Bölümü,
E-posta: rkkaraca@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-7418-3466

Mehmet Töre Yıldırım

@ Doktora Öğrencisi, Milli Savunma Üniversitesi,
E-posta: m.tore.yildirim@gmail.com,
ORCID: 0000-0003-0276-1383

Özet

21. yüzyılda dünyanın ekonomik merkezi haline gelen Asya ile eşgüdüm halinde olmak ekonomik ve diplomatik etkinliği beraberinde getirmektedir.

Günümüzde uluslararası anlamda rekabetin merkezi haline gelen Asya'da Türkiye'nin kökleri oldukça derindir. Türkiye bu köklerin verdiği destek ile "Yeniden Asya Açılımı"nı (Asya Anew) geliştirmiştir. 5 Ağustos 2019 tarihinde düzenlenen 11. Büyükelçiler Konferansı'nda Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun duyurduğu "Yeniden Asya Açılımı", tüm Asya'yı bir bütün olarak kucaklamak amacıyla devlet, özel sektör, üniversite başta olmak üzere tüm araçları devreye sokarak eğitim, savunma sanayii, yatırımlar, ticaret, teknoloji, kültür, siyasi diyalog dahil çok boyutlu ilişkiler oluşturan bir dış politika açılımıdır.

Birçok imkân sunan "Yeniden Asya Açılımı"nın yarattığı bir diğer fırsat da Türkiye'nin proaktif dış politikasını, yumuşak güç unsurlarını ve sorun çözme yeteneğini sergileyerek bölge ülkeleri üzerinde güçlü bir imaj çizebilme olasılığıdır. Türkiye'nin söz konusu yeteneklerini gösterebileceği en uygun alan ise Fergana Vadisi'dir. Fergana Vadisi; konumu, su, yeraltı kaynakları ve iklim gibi doğal avantajlarıyla Orta Asya'da ilgi çekici bir bölge olarak göze çarpmaktadır. Öte yandan sosyal (kozmpolit yapı, uyuşturucu ve terör odaklarının bölgedeki faaliyetleri, vb.) ve siyasi (sınır uyumsuzlukları, istikrarsız yönetimler, vb.) gerilim kaynakları sebebiyle riskleri de beraberinde getirmektedir.

Aral Gölü'nün en büyük kaynaklarından olan Seyhun Nehri'nin beslediği bölgeye komşu üç ülke olan Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan arasında su paylaşımı sorunları, radikal dini akımların yarattığı riskler ve SSCB'den miras kalan sınır sorunları sebebiyle Fergana Vadisi, bugün yaşanması ve kontrol edilmesi zor bir coğrafyaya dönüşmüştür.

SSCB döneminde belirli aralıklarla cumhuriyetlere verilen topraklarda değişiklik yapıldığı görülmektedir. Fakat

bu değişiklikler toplumsal fayda yerine ekonomik ve siyasi çekişmeleri körükleyecek şekilde tasarlanmıştır. Bu dönemde yapılan sınır değişiklikleri güvenlik sorunlarını da içinden çıkılmaz bir hale sokmuştur. Bu açmazlardan biri de bölgedeki anklavlardır. Dünyadaki 282 anklavın 20'si bu bölgede bulunmaktadır. Sadece Kırgızistan ve Özbekistan arasında çatışmalara kaynaklık eden 7 anklav bulunmaktadır. Bunların 6'sı (Sokh, Şahmardan, Taşdöbö ve Çonkara ve Tayan) Özbekistan'daki Kırgız eksklavları, biri (Barak) ise Kırgızistan'daki Özbek eksklavıdır. Ayrıca Kırgızistan, dünyanın en büyük üç anklavından ikisi (Sokh ve Şahmardan) çevreleyen devlettir. Bugün Özbekistan ve Kırgızistan arasındaki en büyük sorun, farklı gerilimlere de kaynaklık eden bu anklavlar sorunudur. Özellikle Sokh anklavı, gerek doğalgaz rezervi gerekse SSCB döneminden beri askeri bir üs olarak kullanılagelmesi sebebiyle Kırgızistan ve Özbekistan arasındaki sınır uyumsuzluklarının merkezine oturmaktadır.

Fergana Vadisi, kültürel ve dini anlamda da oldukça heterojen bir yapıya sahiptir. Din, ayrılıkçılık ve geleneksel ilişkilerin toplumları bir arada tuttuğu bölgede, söz konusu unsurların radikalleşmesi tüm Orta Asya'yı istikrarsızlaştırma potansiyeline sahiptir. Bu iklim, bölge dışında doğan tarikatların Fergana'da takipçi bulmasını kolaylaştırmaktadır.

Bölgeyi tarikatlar için uygun bir hale getiren bir diğer etmen de coğrafyadır. Pamir ve Tanrı Dağları ile çevrili olan bölge, merkezi otoritenin bu bölgede varlık gösterebilmesini güçleştirmektedir. Bölgede yaşanan otorite boşluğu, El Kaide bağlantılı Özbekistan İslami Hareketi (ÖİH) ve Doğu Türkistan'da eylemler yürüten köktenci silahlı grupların eğitim kampları için bölgeyi elverişli hale getirmektedir.

Ayrıca Afganistan, Pakistan ve İran'ı kapsayan "Altın Hilal"i besleyen ve devrim ve savaş sonrasında kullanılmaz hale gelen İran rotası da Fergana'daki otorite boşluğunda fırsat bulmuş, Oş-Horeş rotası uyuşturucu naklinin yaklaşık %60'ının geçtiği bir güzergâh haline gelmiştir.

Bölgedeki gerilim kaynaklarının bir diğer unsuru ise halklar arası uyumsuzluklardır. Rus hakimiyetiyle birlikte kendilerini etnik kimliklerle tanımlamak zorunda kalan bölge halkı, yine Ruslarca oluşturulan yanlış kimlik tanımlamalarını halklar arası düşmanlığının argümanı olarak kullanmaya başlamışlardır. "Yanlış milletleşme" (false nationalism) olarak ifade edilen bu kavram, bölge halklarının hanlıklar döneminden beri geliştirdiği tabiiyet geleneğini kökten değiştirmiştir. Ulus devlet süreciyle de devam eden "yanlış milletleşme" süreci, toplumların stereotiplerini, toplumların birbirinden tamamen kopmasını sağlayan filtrelelere çevirmişlerdir.

Son olarak su paylaşımı da Özbekistan ile Kırgızistan arasındaki uyumsuzluk başlıklarından biridir. Kırgızistan'dan doğarak Özbekistan üzerinden Aral Gölü'ne dökülen Seyhun Nehri (Sir-i Derya), iki ülke arasında su paylaşımı ve su kalitesi tartışmalarına kaynaklık etmektedir. Tarımsal alanı daha az olsa da Seyhun Nehri'nin kaynağını elinde tutan Kırgızistan, Sovyetler Birliği'nden kalan barajları aktive ederek dünya pamuk üretiminde beşinci sırada yer alan Özbekistan'ı kaygılandırmaktadır. Su kalitesi ve adil kullanımına ilişkin imzalanmış iki anlaşma da yetersiz kalmış, su paylaşımı sorunu iki ülke arasında çözüm bekleyen bir alan olarak donmuştur. Kırgızistan, Özbekistan'a karşı sahip olduğu su kozunu ucuz tarım ürünü ve enerji karşılığında kullanarak ilişkilerin gerilmesine sebep olmuştur.

Tüm bu özellikleriyle Fergana Vadisi, Türkiye'nin diplomatik kapasitesini göstererek bölgesel etkinliğini artıracılabileceği bir uygulama alanı olma özelliği göstermektedir. Bölgenin kronikleşen sorunları ise özellikle Özbekistan-Kırgızistan sınırında yoğunlaşmaktadır. Bu sorunlar arasında anklavlar sebebiyle oluşan sınır uyumsuzlukları ve su paylaşımı sorunları ise başı çekmektedir. Türkiye mevcut diplomatik imkân ve kabiliyetleriyle söz konusu bölgesel uyumsuzlukların çözümünde aktif rol oynayabilecek kapasiteye ve tecrübeye sahiptir.

Türkiye, bölgesel ve küresel çapta etkileme kapasitesi yüksek bir aktör olabilmek hedefiyle dış politika yürütmektedir. Bu sebeple bölgedeki uyumsuzlukların çözümü ve çatışma yönetiminde etkin bir rol üstlenmek, Türkiye için oldukça önemlidir. Nitekim Dışişleri Bakanlığı'nın internet sitesinde "uyumsuzlukların çözümü ve arabuluculuk", "dış politika konuları" başlığının altına birinci sırada yer almaktadır. Ayrıca Bakanlık ifadesine göre "Faal, donmuş ve potansiyel çatışmaların yaşandığı, büyük insani kayıplara ilaveten, zorunlu göç, ekonomik yıkım, tarihi mirasın ve çevrenin mahvedilmesi gerçeğiyle yaşayan bir coğrafyadaki Türkiye, bunları gidermeyi uzun vadeli hedef olarak benimsemiştir. Bu çerçevede Türkiye, bölgesi ve ötesinde kalıcı barış, istikrar ve refah ortamının tesisi için uluslararası sorunların barışçıl çözüm yöntemlerinden biri olan arabuluculuk konusunda küresel ölçekte farkındalık ve kapasite yaratılması çalışmalarında öncü bir rol oynamaktadır."

21. yüzyılla birlikte daha aktif bir dış politika benimseyen Türkiye; aralarında Irak (2003), Suriye (2003), Gürcistan (2003), İsrail (2005), Afganistan (2007), Bosna Hersek (2009) ve Filipinler (2010) kaynaklı birçok uyumsuzlukta arabuluculuk girişiminde bulunmuştur. 2010 yılı itibarıyla ise arabuluculuk sahasını Afrika'ya doğru genişleterek Sudan, Eritre, Somali, Mali ve Libya merkezli uyumsuzluklarda arabuluculuk rolü üstlenmiştir.

Mevcut durumda Türkiye, sahip arabuluculuk tecrübesi sayesinde Özbekistan-Kırgızistan arasındaki uyumsuzluklarda başarılı bir arabulucu rolü üstlenebilir. İki ülke arasındaki uyumsuzluklar, Türkiye'nin diplomatik imkân

ve kabiliyetlerini bölge ülkelerine fayda getirecek şekilde aktarabilmesi için oldukça verimli bir sahadır. Türkiye kökleri, bağımsızlık sonrası birkaç istisna dışında bölge ülkeleriyle geliştirdiği yapıcı ilişkileri, arabuluculuk tecrübesi sebepleriyle Özbekistan-Kırgızistan arasındaki uyumsuzluklarda arabulucu rol üstlenebilmek için en doğru adaydır.

Türkiye arabulucu rolüyle Asya sahnesine tekrar çıkabilecek, Orta Asya'nın en yoğun nüfusa sahip bölgesi olan Fergana Vadisi'nde huzur ve barışın yeniden tesis edilebilmesi için diplomasi yoluyla sahaya incek, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile arasındaki bağı güçlendirerek "Yeniden Asya Açılımı" kapsamında bir eksen oyuncu olabilecektir. Ayrıca Türkiye'nin diplomatik gücünü dommuş çatışma alanlarında göstermesi bölgedeki imajına olumlu katkı sağlayarak benzer konularda Türkiye'nin yürüteceği iyi hazırlanmış, tarafsız, kapsayıcı, uluslararası hukuka uygun, bölge ülkeleri ile eşgüdüm içinde ve nitelikli arabuluculuğu emsal teşkil edecektir.

Anahtar Kelimeler: Yeniden Asya Açılımı, Fergana Vadisi, Özbekistan, Kırgızistan, Türkiye, Etkin Arabuluculuk.

Giriş

21. yüzyılda dünyanın ekonomik merkezi haline gelen Asya ile eşgüdüm halinde olmak ekonomik ve diplomatik etkinliği beraberinde getirmektedir. Uluslararası anlamda rekabetin merkezi haline gelen Asya'da, Türkiye'nin kökleri oldukça derindir. Türkiye bu köklerin verdiği destekle, "Yeniden Asya Açılımı"nı (*Asia Anew*) geliştirmiştir. 5 Ağustos 2019 tarihinde düzenlenen 11. Büyükelçiler Konferansı'nda Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun duyurduğu "Yeniden Asya Açılımı", tüm Asya'yı bir bütün olarak kucaklamak amacıyla devlet, özel sektör ve akademi başta olmak üzere tüm kamu ve özel araçları devreye sokarak savunma sanayiinden eğitime, ticaretten teknolojiye, kültür-sanattan siyasete çok boyutlu ilişkiler oluşturan bir dış politika açılımı olarak sunulmuştur.

Birçok imkân sunan, "Yeniden Asya Açılımı"nın yarattığı bir diğer fırsat da Türkiye'nin proaktif dış politikasını, yumuşak güç unsurlarını ve sorun çözme yeteneğini sergileyerek bölge ülkeleri üzerinde güçlü bir imaj çizebilme olasılığıdır. Türkiye'nin söz konusu yeteneklerini gösterebileceği en uygun alanlardan biri ise Fergana Vadisi'dir.

Fergana Vadisi; konumu, su, yeraltı kaynakları ve iklim gibi doğal avantajlarıyla Orta Asya'da en dikkat çeken bölgelerden biridir. Tarıma, madencilğe ve otomotiv sektörüne elverişli yapısı ile dikkat çeken Fergana Vadisi; kozmopolit yapı, uyuşturucu ve terör odaklarının bölgedeki faaliyetleri gibi sosyal; *sınır uyumsuzlukları, istikrarsız yönetimler gibi siyasi ve su paylaşım sorunları gibi* ekolojik sorunlar nedeniyle bu potansiyelini ortaya çıkaramamaktadır.

Mevcut durumda Türkiye'nin sahip arabuluculuk tecrübesiyle Fergana Vadisi'nde özellikle, Özbekistan-Kırgızistan arasındaki uyumsuzluklarda arabulucu rolü üstlenmesi, hem Türkiye hem bölge açısından oldukça büyük önem taşımaktadır. Türkiye'nin diplomatik kapasitesini Asya ülkelerine gösterebileceği arabuluculuk sürecinin başarılı olması halinde Türkiye, "Yeniden Asya Açılımı" bağlamında bir prestij kazanabileceği gibi, *bölgede mevcut sorunları çözümlenerek istikrarlı bir yapıya kavuşan*

müttefikler de kazanabilecektir. Bu bağlamda, uyuşmazlıkların çözümünde gösterilecek olası başarı ile Fergana Vadisi, Türkiye'nin “Yeniden Asya Açılımı” için bir pivot vazifesi görme potansiyeline sahiptir.

ÖZBEKİSTAN-KIRGIZİSTAN UYUŞMAZLIKLARINA GENEL BİR BAKIŞ

Fergana Vadisi'nin Yapısı

Fergana Vadisi, çetin bir coğrafya üstüne kurulu, kozmopolit ve ekonomik fırsatlara sahip olan bir bölgedir. Kıtanın en çetin sıradağlarının arasında yer alan vadi, iklim özellikleriyle tarıma oldukça elverişli olduğu gibi enerji ve hammadde kaynakları açısından da oldukça zengindir. Coğrafi anlamda bir geçiş güzergâhı olan Fergana Vadisi'nin nüfusu yüksek, çeşitliliği ise oldukça renklidir. Bu özellikleriyle vadi, birçok fırsata ev sahipliği yaptığı gibi birçok uyuşmazlığa da kaynaklık etmektedir. Özellikle Özbekistan-Kırgızistan arasındaki uyuşmazlıklar vadinin bu özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Söz konusu uyuşmazlıkları daha iyi anlamak için bölgenin coğrafi, demografik ve ekonomik yapısını incelemek faydalı olacaktır.

Coğrafi Yapı

Özbekistan-Kırgızistan arasındaki uyuşmazlıklarda bölgenin coğrafi, ekonomik ve demografik yapısı oldukça etkindir. İki ülke arasındaki sorunlara ev sahipliği yapan Fergana Vadisi, coğrafi şartlar sebebiyle tarihi İpek Yolu için zorunlu bir rota haline gelmiştir (Uulu, 2006: 67). Özbekistan ve Kırgızistan ile birlikte Tacikistan'ın da paydaşı olduğu yaklaşık 22.000 km²'lik Fergana Vadisi; kuzeyde Tanrı Dağları, güneyde ise Pamir Dağları arasındaki kuzey-güney yönlü 70 km'ye, doğu-batı yönlü yaklaşık 300 km'ye yayılan çöküntü arazidir.

Vadiyi kuzeyden ve güneyden sınırlayan Tanrı Dağları ve Pamir Dağları'nın jeolojik hareketliliği, petrol ve doğalgaz damarlarını bölgenin merkezinde yüzeye yaklaştırmıştır (Zokirov ve Umarov, 2011: 242). Bu sayede Fergana Vadisi'nin merkezi, yeraltı kaynakları açısından verimli bir hale gelmiştir. Bir kısmı, Sokh gibi Fergana Vadisi'nin tartışmalı anklavlarından çıkarılan bu kaynaklar, vadiyi paylaşan ülkeler arasındaki birtakım uyuşmazlıkların çözümüne de engel teşkil etmektedir.

Fergana Vadisi'nin kuzeyi, Hucent'ten Namangan'a kadar Seyhun Nehri (*Sır Derya*) tarafından sulanmaktadır. Namangan'da ikiye ayrılan Seyhun, vadinin kuzeyini Narin koluyla, güneyini ise Kara Derya ve açılan kanallar aracılığıyla sulamaktadır.

Bölgedeki bu hidrolojik yapı sayesinde, neredeyse tüm vadi ağırlıklı karbonat ve kil-lerden oluşan alüvyal bir tarım arazisine dönüşmüştür (Starr, 2011: 8). Nitekim tarih boyunca bölgenin gösterdiği tarımsal verimlilik sebebiyle Fergana Vadisi'ndeki yerleşimin tarih öncesi çağlara kadar uzanmaktadır.

Bölgenin iklimi her ne kadar karasal özellikler gösterse de Ekim-Nisan ayları arasında aldığı yağışlar bölgenin iklimini yumuşatmaktadır. Yaz (35° C) ve kış ayları (-20° C) arasında sıcaklık farkının 55° C'ye ulaştığı Fergana Vadisi, bu özelliği sayesinde geniş bir iklim çeşitliliği sunmaktadır (Uulu, 2006: 65). Coğrafik yapının sunduğu imkanlar demografyayı da doğrudan etkilemektedir.

Demografik Yapı

Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan'dan oluşan Orta Asya coğrafyası, 80 milyona yakın nüfusuyla tüm Asya kıtasının yaklaşık %2'sini oluşturmaktadır. Bu nüfusun büyük çoğunluğu ise Fergana Vadisi'nde yaşamaktadır. Yaklaşık 4.000.000 km² üzerine oturan Orta Asya coğrafyasında km²'ye ortalama 14 kişi düşerken, Fergana Vadisi'nde bu sayı 500'ü bulmaktadır (Shozimov, 2008). Bu özelliğiyle Fergana Vadisi, Orta Asya'nın en kalabalık bölgesi haline gelmektedir. Özbekistan'ın Fergana Vadisi sınırları içinde bulunan Namangan (1,8 milyon), Andican (2,2 milyon) ve Fergana (1,2 milyon) bölgeleri toplam Özbekistan nüfusunun %27'sini; Kırgızistan'ın Fergana Vadisi sınırları içinde bulunan Celalabad (900 bin), Oş (1,2 milyon) ve Batken (4 bin) bölgeleri toplam Kırgızistan nüfusunun %51'ini ve Tacikistan'ın Fergana Vadisi sınırları içinde bulunan Sogd (2,3 milyon) toplam Tacikistan nüfusunun %31'ini oluşturmaktadır.

Elbette Fergana Vadisi'ndeki bu yoğun nüfusun homojen bir yapı arz ettiği düşünülemez. İstikrarsız ve üç parçalı merkezi otoritenin yanı sıra bölgenin sosyal ve kültürel heterojen yapısı da bölgenin idaresini güçleştirmektedir. Sosyal anlamda bölgede Özbek, Kırgız ve Tacik nüfusun dışında Kazak ve Rusların da azımsanamayacak oranda olduğu görülmektedir. Ayrıca, Fergana Vadisi'nin geleneksel İpek Yolu üzerinde oluşu, tarımsal potansiyeli ve petrokimya üretiminden güç alan ekonomik yapısı, sosyal açıdan bölgeyi kozmopolit kılan unsurlar arasında sayılabilir.

Kültürel olarak ise, Türkistan Hanlıklarının Rus Çarlığı tarafından işgal edildiği 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren bölgede Rus kültürü etkisini artırmıştır. Ekim Devrimi'yle birlikte artan kültürel baskı, 1991 yılında Türkistan'da bağımsız Türk Cumhuriyetleri'nin kurulmasıyla etkisini yitirmeye başlasa da azalmamıştır. Nitekim bugün hâlâ Kırgızistan ve Tacikistan Kiril alfabesini kullanmayı sürdürmektedir ve Rusça Fergana Vadisi'ndeki ikinci yaygın dil olarak kullanılmaktadır.

Kültürel olarak vadideki Türk Cumhuriyetleri'ni birbirinden ayıran bir diğer unsur da, Kırgızların Kıpçak, Özbeklerin ise Çağatay koluna ait olduğudur. Bu ayrım, lehçe farklılıklarını keskinleştirdiği gibi dini duyarlılıkları da farklı düzeye taşımaktadır. Çağatay Türklerinin dini hassasiyetleri, Kıpçak Türklerinden çok daha fazladır. Nitekim bu durum Kırgızistan ve Özbekistan'ın dini tarikatlarla bakış açısında da görülmektedir. Yesevi, Nakşibendi ve Kübrevi tarikatları bölgenin en etkin dini gruplarını oluşturmaktadır. Özellikle, Fars etkisi altındaki Tacikler ve Türklerin Çağatay koluna mensup olan Özbeklerin söz konusu dini gruplara gösterdiği ilgi, bölgede tasavvuf düşüncesini güçlendirmektedir (Kara, 1999: 69-70).

Buna karşın gelenekler, inançlar ve milliyetçi duyguların toplumları bir arada tuttuğu bölgede tarikatların radikalleşmesi, bölgesel ve küresel terör riskini de artırmaktadır. Köktenci dini grupların bu bölgeye yerleşmesinde siyasi iklimin dışında coğrafya da önemli bir yer tutmaktadır. Tanrı ve Pamir Dağları'nın çetin coğrafi yapısı, bu bölgede merkezi otoritelerin kuvvet kullanımını güçleştirmektedir. Bu sebeple, birçok devlet karşıtı köktenci grup, bölgeye yerleşmeyi tercih etmektedir (Shozimov, vd., 2011: 278). Bu özellikleriyle Fergana Vadisi, günümüzde toplumsal şiddetin üretim merkezlerinden biri haline gelmiştir. Bu şiddet, ekonomik yapıdaki bozukluklardan fazlasıyla etkilenmekle birlikte, ekonomik sorunların oluşmasının temelini de oluşturmaktadır.

Ekonomik Yapı

Geleneksel olarak Fergana Vadisi'nin doğusunda (Kırgızistan) hayvancılık ve tahıl üretimi batısında (Özbekistan) pamuk ve ipek üretimi yapılmaktadır. Bağımsızlık sonrası Özbekistan ekonomisinin lokomotifi olan tarım, 2000'li yılların başına kadar Sovyet teknolojisi kullanılarak gerçekleştiriliyordu. Zaman içinde özellikle İsrail ortaklığıyla yenilenen tarım teknolojisi, kırsal hayatta köklü değişikliklere kapı açtı. Verimli Fergana Vadisi'nde tahıl, kenevir ve tütün üretimine başlanmasıyla birlikte, geleneksel olarak pamuk ve ipek üretimine bağlı Özbekistan, tarım gelirlerini çeşitlendirmeyi başardı. Özellikle, tahıl anlamında dışa bağımlılığını sonlandırarak hayvancılığın da önünü açan Özbekistan, özel sektörü de tarım ve hayvancılığa yönlendirecek teşviklerde bulundu. Öte yandan, Kırgızistan gerek siyasi istikrarsızlık gerekse rekabetçi fiyatlarla Kırgız piyasasına giren Çin ürünleri sebebiyle, bağımsızlık sonrası Özbekistan'ın gerçekleştirdiği kalkınmayı gösteremedi.

Fergana Vadisi'nin doğusu ile batısı arasında adaletsiz dağılan bir diğer ekonomik kaynak da yeraltı zenginlikleridir. Vadinin batısında demir, bakır ve cıva rezervleri bulunmaktadır. Bu durum otomotiv sektörünün bölgeye ilgisini artırmıştır (Zokirov ve Umarov, 2011: 232). 1996 yılında Güney Kore menşeli Daewoo Motors, bölgenin

en kalabalık ikinci şehri olan Andican'da bir fabrika açarak üretime başlarken Daimler-Benz, MAN, General Motors ve Peugeot-Citroen grupları da Özbekistan'da yatırım kararı almıştır (Koç, 2020: 76). Bu sayede Özbekistan Asya kıtasında bir otomotiv üssü haline gelmiştir.

Bölgenin doğusu ile batısı arasındaki adaletsiz yeraltı kaynaklarının dağılımı, petrol ve doğalgaz rezervlerinde de kendisini göstermektedir. Özellikle, petrol açısından Özbekistan'ın en verimli üç bölgesinden biri olan Namangan, Fergana Vadisi'nde yer almaktadır (Koç, 2020: 77). Ayrıca Kırgızistan topraklarındaki Özbekistan'a ait Soh anklavı da faal bir doğalgaz kaynağıdır.

Fergana Vadisi'ndeki doğal kaynak dağılımı, hem Orta Asya için büyük ekonomik fırsatlar doğurma potansiyeline sahiptir hem de büyük uyuşmazlıkların kaynağıdır. Vadi üzerinden Özbekistan'ın sahip olduğu tüm bu zenginliklere mukabil Kırgızistan, vadiyi sulayan Seyhun Nehri'nin kaynak ülkesi olma avantajını taşımakta ve bu avantajını Kambarata gibi büyük hidroelektrik santrali ve baraj projeleriyle güçlendirmektedir. İki devlet arasında 1992'de su kullanım oranlarını düzenleyen, 1993'te ise su kalitesini düzenleyen iki anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmalara rağmen, sorumluluklarını yerine getirmeyen Kırgızistan, 2001 yılında Özbekistan'dan su karşılığı doğalgaz talebinde bulunmuş ve Özbekistan'ı belirli bir parite ile takasa mecbur bırakmıştır (Demirci, 2012: 52).

Coğrafi, demografik ve ekonomik yapının yarattığı uyuşmazlıklar Fergana Vadisinin istikrarlı bir yapıya kavuşmasını engellemektedir.

Fergana Vadisi'ndeki Uyuşmazlıklar

Orta Asya'nın en yoğun nüfusuna sahip olan Fergana Vadisi; kozmopolit yapısı ve coğrafi şartları sebebiyle politik, ekonomik, toplumsal ve ekolojik uyuşmazlıklara ev sahipliği yapmaktadır. Giderilmemesi halinde her biri bölgesel ve küresel güvenlik riskine dönüşme potansiyeli taşıyan uyuşmazlıkları Sovyetler Birliği'nin parçalanmasının, hemen öncesinde başlayan ve zaman zaman pogroma varan halklar arası çatışmalar, yine aynı dönemde ortaya çıkan sınır paylaşım sorunları, coğrafi sebeplerle müdahale edilmesi güçleşen terör örgütleri ve vadiye can veren Seyhun ve Ceyhun Nehri'nin temizliği ve paylaşımı sorunları olarak sıralamak mümkündür.

Halklar Arası Uyuşmazlıklar

Tarih boyunca bir arada yaşamış Türk halkları olan Kırgızlar ve Özbekler, birbirlerini yaşam tarzları sebebiyle farklılaştırma eğilimi içindedirler. Bu farklılaştırma

Kırgızların Kıpçak, Özbeklerin Hakani olmasıyla başlayıp, Manas ve Timur, Nevai ve Aytmatov, dini duyarlılıklar, geleneksel gelir kaynakları ve yaşam tarzları ile devam etmektedir. Bu durumun bugüne yansımaları arasında "sart" (tacir) ve "tavluk" (dağlı) ayrımı, akla gelen ilk örnektir. Teichman'a göre (1937: 18) negatif bir algı oluşturmak amacıyla, yerleşik hayata uyumları ve ticari ilişkileri nedeniyle Kırgızlar Özbekleri "sart", konargöçer hayatı sürdürmeleri ve hayvancılıkla uğraşmaları nedeniyle Özbekler Kırgızları, "tavluk" olarak adlandırmaktadır. Hatta "sart" ifadesi, bugün Türklerin Kıpçak koluna mensup Kazak ve Kırgızlar tarafından Hakani koluna mensup Uygurlar için de kullanılmaktadır.

Bu farklılaştırmalara rağmen 1989'a kadar kayda geçen büyük bir gerginlik yaşanmadı. Ancak, 1990 yılında yaşanan çatışmalar, toplumsal hafızada zaten var olan halklar arası uyumsuzlukları derinleştirdi. 1980'li yılların ikinci yarısında, SSCB'de ardı ardına yaşanan toplumsal ve ekonomik krizleri fikir ve ifade özgürlüğü ile aşmak amacıyla gündeme gelen "Glasnost" (Açıklık) politikaları kapsamında 21 Ekim 1989'da 11. Sovyet Cumhuriyetleri Oturumu gerçekleşti. Oturum sonunda, Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (ÖSSC) sınırları dahilinde Özbekçenin resmi dil olması ve devlet dairelerinde bu dili bilmeyenlerin çalışmayacağı kararı alındı. Alınan bu karar, özellikle ÖSSC'ye bağlı Fergana Vadisi'nde Kırgız nüfusun yoğun yaşadığı Oş ve Özen rayonlarında halkın tepkisine yol açtı. 1990 yılının Haziran ayında bölgede çıkan Özbek-Kırgız çatışmalarında resmi rakamlara göre 1000'i aşkın kişi hayatını kaybetti (Cheterian, 2010: 25).

Yaşanan acı olaydan 20 yıl sonra, 2010 yılında, Özbek ve Kırgız halkları yine, Güney Kırgızistan'da karşı karşıya geldi. Çıkan çatışmaların temelinde siyasi ve ekonomik krizlerin olduğu söylenebilir. 11 Eylül 2001 sonrasında ABD, Afganistan operasyonları için Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'teki Manas Üssü'nü transit sevkiyat merkezi olarak kiraladı. İki yıl gibi kısa bir süre sonra Rusya Federasyonu da Bişkek'in 20 km. doğusundaki Kant şehrinde Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerinin güvenliğini sağlamak amacıyla bir hava üssü kiraladı. Kırgızistan Devlet Başkanı Kurmanbek Bakiyev, 2009 yılında gerçekleştirdiği Moskova ziyareti sırasında, Rus yönetimine Manas Üssü'nü kapatma sözü veriyse de, ABD hükümetinin kirayı üç katına çıkarması üzerine bu sözünden döndü (Bond ve Koch, 2010: 542). Bu gelişmelerin ardından, Rusya ile Kırgızistan'ın ilişkileri iyice gerildi ve başkent Bişkek'te ekonomik sıkıntıları gerekçe gösteren kalabalıklar sokağa dökülerek Bakiyev'in istifasını istedi.

Yaşanan sokak gösterilerini kontrol altına almak üzere güney polisi de Başkent'e çağrılınca Oş ve çevresinde oluşan otorite boşluğu Kırgız ve Özbek halklarını karşı karşıya getirdi. Tarihi İpek Yolu üzerindeki Oş Pazarı'nda Özbek tezgahhtarlarla Kırgızlar

arasında çıkan çatışmalar hızla Özbek nüfusun yoğun yaşadığı Oş ve Celalabad'a yayıldı (Rezvani, 2013: 75). Çıkan çatışmalarda resmi rakamlara göre 1650 kişi hayatını kaybetti (Islambekova, 2013: 123), bazı Özbek köyleri boşaltıldı.

Sınır Sorunları

Türkistan'daki Rus hakimiyeti öncesinde bölge halkları kimliklerini bağlı oldukları boy ya da hana göre tanımlarlardı. Türkistan'ın Rus hakimiyetine geçmesiyle Ruslaşma, İlminskiy yönteminin de etkisiyle hız kazandı. İlminskiy yöntemine göre, her bir Türk lehçesinin hususiyetleri ön plana çıkartılarak özgün birer dil gibi kabul edildi (Üstün ve Karakurt, 2019: 182). Bu durum, Olivier Roy'un (2015: 28-32) "yanlış milletleşme" olarak ortaya koyduğu durumun temeli olarak gösterilebilir. Zira İlminskiy yöntemi etkisini artırdıkça bölgedeki Türk halkları kimliklerini oluşturulan yapay etnisitelerle ifade etmeye başlamıştı.

Sovyet hükümünün sürdüğü 1924 yılında, Türkistan'da oluşturulan yapay etnisiteler; Kırgızistan, Kara Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan adları altında Sovyet Cumhuriyetleri olarak yapılandırılmış, 1929 yılında Özbekistan toprakları da bölünerek Tacikistan oluşturulmuştur (Koç, 2020: 64). Oluşturulan cumhuriyetlerin şekillendirilmesi 1938 yılına kadar devam etmiş, Hocent bölgesi Leninabad adıyla Özbekistan'dan Tacikistan'a (1930), Fergana Vadisi'ndeki Büyük Kanal Tacikistan'dan Özbekistan'a (1934), Karakalpakistan ise Kazakistan'dan Özbekistan'a (1938) geçmiştir (Yalçınkaya, 1999: 71). Bu sınır değişikliklerine mukabil, 1936 yılında ise Kırgızistan'ın adı Kazakistan, Kara Kırgızistan'ın adı ise Kırgızistan olarak değiştirilerek bugünkü halini almıştır (Allworth, 1990: 206).

Kısa aralıklarla gerçekleştirilen bu değişikliklerle Sovyetler Birliği'nin bölge halkları arasında sürdürülebilir bir yabancılaşma hedeflediği açıktır. Nitekim Olcott (1994: 212) da Sovyetler Birliği'nin Türk dilli nüfus üstünde "böl ve yönet" politikası uygulamaya çalıştığını ve başarılı da olduğunu söylemektedir. Bu durum, Uluslararası Kriz Grubu'nun (*International Crisis Group*) raporunda da yer almış (2002: 1), Sovyetler Birliği'nin sahip olduğu bölgeleri daha kolay yönetilebilmek amacıyla sınır düzenlemelerinde bulunduğu değerlendirilmiştir.

Söz konusu sınır düzenlemeleri, etnik grupların talepleri yerine bölgesel güvenlik zaafı yaratacak şekilde gerçekleştirilmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bu zaafı, yeni kurulan cumhuriyetlere devredilmiş ve yaşanan sorunların çözümü noktasında Moskova bağımlılığı devam etmiştir.

Sınır tartışmaları, bağımsızlıklarından bu yana, politik ve ekonomik gerginlikler yaşayan bölge ülkelerinin ilişkilerini tanımlamada vazgeçilmez bir unsurdur. Çalışmamız

Özbekistan-Kırgızistan uyuşmazlıklarına odaklandığı için Tacikistan ile yaşanan gelişmelere değinilmeyecektir.

Özbekistan ile Kırgızistan arasında devletler arası en yüksek gerilim 2010 yılında Kırgızistan'ın Celalabad bölgesinde yaşanmıştır. 45 hektara yayılan 1947 rakımlı Urgantav'da Kerben-24 adlı radyo kulesi 1969 yılından beri bölgenin telefon, radyo, televizyon ve uydu hizmetlerini görmektedir. Urgantav'ın bir diğer özelliği ise bölgeyi kontrol edebilecek yükseklikte oluşudur (Ömürzakov, 2013).

22 Ağustos 2010 tarihinde dört Kırgız teknisyen Urgantav'daki Özbek iletişim kablolarını keserek bir krizin kapısını araladı. Bunun üzerine Özbek sınır muhafızları Kırgız teknisyenleri iletişim güvenliklerini tehlikeye attıkları gerekçesiyle istasyonda tutuklayarak Urgantav'ın kendi toprakları olduğunu deklare ettiler. Devletler arası müzakerelerin ardından dört teknisyen 8 Eylül tarihinde serbest bırakıldıysa da iki ülkenin silahlı kuvvetleri bölgede kalmaya devam etti (Myrzakmatov, 2011: 65). Yaşanan bu gerginlik Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'ne taşındı fakat, hâlâ bir netice alınabilmiş değil.

Bu bağlamda Fergana Vadisi'nde çözüm bekleyen diğer bir güvenlik sorunu ise, hiç şüphesiz bölgedeki anklavlardır. Bu anklavların üç devletin sınırlarına yayılmış olması ise sorunların çözümünü daha da güçleştirmektedir. Bölgedeki sekiz anklavın dağılımı Tablo 1'deki gibidir.

Tablo 1: Fergana Vadisi'ndeki Anklavlar

Anklav Adı	Yüzölçümü (Km2)	Nüfus	Bağlı Ülke	Olduğu Ülke	Çevreleyen Ülke
Soh	325	50,000	Özbekistan	Özbekistan	Kırgızistan
Şahimerdan	90	5,000	Özbekistan	Özbekistan	Kırgızistan
Voruh	90	30,000	Tacikistan	Tacikistan	Kırgızistan
Kalaça	2	1,000	Özbekistan	Özbekistan	Kırgızistan
Barak	1	700	Kırgızistan	Kırgızistan	Özbekistan
Kayragaş	1.5	190	Tacikistan	Tacikistan	Kırgızistan
Sarvak	15	1,300	Tacikistan	Tacikistan	Özbekistan
Jangı Ayla	1	300	Özbekistan	Özbekistan	Kırgızistan

Kaynak: Bichsel, 2009: 20 akt. Demirci, 2012: 43

Anklav sorununu daha karmaşık hale getiren bir diğer durum da, dünyanın en büyük anklavı olan Soh'un varlığıdır. Soh; gerek yüzölçümü, gerek doğalgaz rezervleri,

gerekse barındırdığı askeri üs sebebiyle (Rollan, 2004: 7). Kırgızistan ile Özbekistan arasındaki anklav sorunlarının temelini oluşturmaktadır.

Fergana Vadisi'nde sınırların netleşmemiş olması, belirlenen sınırların köy ve mahal-
leleri bölüyor olması, otlakların muvazaalı oluşu iki ülke arasındaki uyuşmazlıkların
devam etmesine sebep olmaktadır. Söz konusu uyuşmazlıkların çözümü için, 2017
yılında iki ülkenin devlet başkanları Mirziyoyev ve Atambayev bir delimitasyon an-
laşması yapmış ve Özbekistan ile Kırgızistan arasındaki sınırın %85'i üzerinde uzla-
şabilmişlerdir (Radio Liberty). Fakat iki ülke arasında çözüm bekleyen yaklaşık 200
km uzunluğunda bir sınır ve 5 anklav mevcudiyetini sürdürmektedir.

Terör

Nakşibendi, Yesevi ve Kübrevilik gibi İslam dünyasında ilgi gören tarikatların Tür-
kistan'da doğmuş olması, bölgenin tasavvufi eğilimlerini gösteren önemli bir ölçüt-
tür. Bölge halkının bu eğilimi, Vahabilik gibi bölge dışında doğan tarikatların da ilgi
görmesine yol açmaktadır. Ayrıca, Fergana Vadisi'nin çetin coğrafi yapısı ve merkezi
otoriteden uzak oluşu da tarikatlar ve terör örgütleri gibi devlet dışı aktörlerin bölge-
ye ilgisini artırmaktadır.

1934 yılında, Basmacı Hareketi'ni güçlkle bastıran Sovyetler Birliği, kendilerini dini
mensubiyetleriyle bloktan ayırıştıran Rusya Müslümanlarını kontrol edebilmek ve 2.
Dünya Savaşı sırasında bölgedeki muhalif unsurların Almanlara ilgisini kırmak ama-
cıyla 1943 yılında Taşkent'te "Orta Asya Müslüman İdaresi"ni kurdu (Kang, 2010:36).
Geçen süre zarfında Sovyetler Birliği'nin din politikalarıyla doğru dini bilgiye ulaş-
mayan bölge halkı, 1979 yılında patlak veren Sovyet-Afgan Savaşı sebebiyle bölgeye
gelen mücahitler aracılığıyla radikal düşüncelerle tanışıp, bunları hızla benimsediler
(Demirci, 2012: 37). Bağımsızlıkla birlikte yükselen inanç özgürlüğü ise bu ivmeyi
artırdı. 1993 yılına gelindiğinde, sadece Özbekistan'da devlet kontrolünün dışında
faaliyet gösteren 5000'e yakın dini grup ortaya çıktı (Haghayeghi:1995, 159). Takip
eden yıllarda Fergana Vadisi de, tıpkı Afganistan gibi siyasal İslam'ın birçok fraksiyo-
nuna ev sahipliği yaptı.

Bu gelişmenin ardından, Özbekistan ve Tacikistan'da muhalefette olan İslami Röne-
sans Partisi (İRP) hızla güç kazandı. Hatta 1992 yılında Tacikistan'da çıkan iç savaşın
ardında Özbekistan hükümeti İRP'nin faaliyetlerini sonlandırarak yeni bir gerginli-
ğin kapısını araladı (Zelkina: 1996: 360). Tacikistan ve Afganistan gibi uygun iklimli
komşu ülkelere koşan Özbekistan İRP'sinin yöneticileri militarizme yöneldiler. Bu
arada İRP'nin boşluğunu doldurmak üzere Özbekistan İslami Hareketi (ÖİH) kurul-
du. Sovyetler Birliği'ne karşı savaşmış eski bir asker olan Cuma Namangani ile bölgesel

bir dini lider olan Tahir Yoldaşev tarafından kurulan ÖİH, 1996'da Taliban'ın Kabil'de yönetimi ele geçirmesi ve 1997'de Tacikistan iç savaşının İRP ile merkezi yönetimin uzlaşısıyla sona ermesi gibi bölgesel gelişmelerden de cesaret bularak, Fergana Vadisi'nde peşi sıra geniş çaplı eylemlerde bulundu (Demirci, 2012: 38-39). İnfial yaratan bu eylemlerin ilki, Özbekistan devlet başkanı İslam Kerimov'a karşı gerçekleştirilen suikast girişimidir. 16 Şubat 1999 tarihinde sırasıyla İçişleri Bakanlığı, Başbakanlık ve Merkez Bankası binalarına düzenlenen saldırılarda, 16 kişi hayatını kaybederken Kerimov yara almadan kurtuldu (Farooq, 2014).

ÖİH, aynı yılın Temmuz ayında ise Kırgızistan'ın güneyindeki Batken şehrinde bir eylem gerçekleştirildi. Bir devlet dairesini hedef alan eylemde, Kırgız bürokratlar esir alındı. Müdahalelerde yetersiz kalan Kırgız kolluk kuvvetleri, Özbek ve Rus askerinin de desteğiyle rehinelere kurtardı (Omuraliev ve Yelebaeva: 2019).

Geçen süre zarfında Taliban, El-Kaide ve IŞİD ile iş birliği geliştiren ÖİH'nin eylemleri, günümüzde bölgesellikten çıkarak küresel bir risk haline gelmiştir. Ayrıca, Orta Asya'da radikalleşmeyi tetikleyen vadi yapılanması ve yabancı terörist savaşçıların el-Kaide ve DAESH'e katılımına ortam hazırlayan dinamikler Fergana'yı ön plâna çıkarmaktadır.¹ İstanbul'da 2017 yılında Özbekistan asıllı Abdulkadir Maşaripov tarafından gerçekleştirilen ve 65 kişinin yaralanıp 27'si yabancı uyruklu 39 kişinin hayatını kaybettiği saldırı da kaynağını, Fergana Vadisi'nin terör örgütlerinin eğitimi ve insan kaynağı sağlamasına uygun ikliminden almaktadır. Ayrıca, Doğu Türkistan'daki Uygur Türklerinin haklı mücadeleleri de Fergana Vadisi'nde eğitim gören radikal gruplarca gölgelenmektedir. Söz konusu grupların Çin'de gerçekleştirdiği terörist eylemler, Çin'in Uygur Türklerine yönelik uyguladığı devlet şiddetini meşrulaştırmada kullandığı en güçlü argümandır.

Su Paylaşım Sorunları

Tacikistan'dan doğup Özbekistan-Afganistan sınırını oluşturarak Türkmenistan üzerinden Aral ile buluşan Ceyhun (Amu Derya) ile Kırgızistan'dan doğup Fergana Vadisi'ni sulayarak Kazakistan üzerinden yine Aral'a dökülen Seyhun (Sir-i Derya) Türkistan'ın su ihtiyacının büyük bir kısmını karşılamaktadır. Havza, sulak coğrafyasıyla hayvancılık için oldukça yeterli otlaklar sunmaktadır. Ayrıca 20. yüzyılın üçüncü çeyreğine kadar Aral Gölü balıkçılık faaliyetleri ile bölge ekonomisine can vermiştir. Sahip olduğu bu imkanlar, bölgeyi tarih boyu ciddi bir ekonomik merkez haline getirmiştir.

1 Daha fazla bilgi için bkz.: Göktuğ Sönmez, "Reina Saldırısı, Maşaripov ve Orta Asya'da Radikalleşme", Orsam Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi, No. 56, Ocak 2017.

Sovyetler Birliği döneminde merkezi olarak yönetilen kaynaklar, sınırlar gözetilmeden kurulan entegre altyapı sistemleri üzerinden taşınırdı (Bıykoğlu, 2010: 64-65). Özbekistan'da pamuk arzını artırma amacıyla 1960-1970 yılları arasında 20 baraj ve bent inşa edildi. Buna mukabil sudan yeterince istifade edemeyen cumhuriyetler sanayiye yönlendirilerek enerji ihtiyaçları giderildi (Temir, 2001). Geçen yıllar içinde havza kuraklaşmaya, Aral Gölü ise kurumaya başladı. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla kapıda bekleyen kriz, daha önce merkezi olarak idare edilen enerji ve suyun artık bir üst otorite tarafından idare edilemeyeceği idi.

Özbekistan, Fergana Vadisi'nin en yoğun nüfuslu ve en geniş tarım alanlarına sahip ülkesidir. Bu özelliğiyle Özbekistan için su, hayati bir önem taşımaktadır. Seyhun Nehri'nin %80'e yakın bir kısmı Kırgızistan tarafındaki bent ve barajlarda tutulmaktadır (Kaya, 2002: 212). 1992 yılında su miktarını, 1993 yılında ise su kalitesini düzenlemek amacıyla iki anlaşma imzalandıysa da (Baycaun, 2001: 51) Kırgızistan bu avantajını masada sürekli bir pazarlık unsuru olarak tutmaya çalışmış, hatta su karşılığı para ya da enerji talebinde dahi bulunmuştur. Örneğin 2001 yılında Kırgızistan, suni kesintilerle Özbekistan'da su ihtiyacı yaratmış, doğalgaz karşılığı su vermeyi önermiş ve Özbekistan'ı belirli bir parite ile doğalgaz/su takasına mecbur bırakmıştır (Yegerov, 2000, akt. Demirci, 2012: 52).

ÖZBEKİSTAN-KIRGIZİSTAN UYUŞMAZLIKLARINDA ARABULUCULUK MEKANİZMASI VE TÜRKİYE

Arabuluculuk; üçüncü bir tarafın, aralarında uyuşmazlık olan iki ya da daha çok taraf arasındaki uyuşmazlığı kendi rızasıyla çözmek, yönetmek ya da dönüştürmek için yardımcı olduğu bir süreçtir (Kiraz, 2020: 229). Tanımdan hareketle, arabulucunun zorlayıcı değil, tarafların rızasıyla süreci tamamlaması esastır. Bu noktada uyuşmazlık taraflarının arabulucunun tarafsızlığına duyduğu güven hayati bir rol oynar.

Her uyuşmazlık vakası, kendine has sosyal, politik ve ekonomik dengeler üzerine kurulu olduğu için birbirinden farklı ve öngörülemeyen sorunlara gebe dir. Arabulucular söz konusu sorunları çözmek için vakaya ilişkin veri, rehberlik ve mentorluk desteğine ihtiyaç duyar. Arabulucular bu ihtiyaçlarını uluslararası örgütler, STK'lar, dini gruplar ve akademinin desteğiyle giderir (BM, Etkin Arabuluculuk Rehberi: 3). Bu sayede, sürecin uzamasına bağlı tarafların çözüm motivasyonunun ve arabulucuya duydukları güvenin azalması veya süreci olumsuz etkileyen bölgesel ya da küresel gelişmelerin yansımaları riski azaltılmış olur.

Özbekistan-Kırgızistan uyuşmazlıklarında Türkiye'nin arabulucu rolü üstlenmesi sadece uyuşmazlığın tarafları açısından değil Türkiye açısından da birçok fırsatı barındırmaktadır. Türkiye, iki ülkeyle de sıcak ve eşit mesafede ilişkilere sahiptir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını kazanan iki ülkeyi de 16 Aralık 1991 tarihinde ilk tanıyan ülke Türkiye olmuştur. Geçen süre zarfında, Özbekistan ve Kırgızistan ile girilen ekonomik ve askeri iş birliklerine ek olarak eğitim alanındaki ortaklıklar Türkiye'nin iki ülke nezdindeki imajını olumlu yönde etkilemiştir. Ayrıca son dönemde Türk Konseyi çatısı altındaki başarılı ortaklık, ülkemize duyulan güvenin ve olası bir arabuluculuk talebinin olumsuz karşılanmayacağına göstergesidir.

Buna ek olarak Türkiye, sahip olduğu tecrübe ile olası arabuluculuk sürecini hızla neticelendirebilecek kabiliyete de sahiptir. Özellikle bölgede karşılaşılan sorunların tamamına arabulucu pozisyonunda dahil olan Rusya Federasyonu'nun sorun çözme noktasındaki gönüllülüğünün ardından Türkiye; parçası olduğu tarih ve kültür ile sahip olduğu tecrübe ve kabiliyetler sayesinde bölgedeki uyuşmazlıklar için doğru bir paydaş olma potansiyelindedir.

Uyuşmazlık Çözümünde Türkiye'nin Tecrübesi

Türk dış politikasının öncelikli amaçlarından biri, uyuşmazlıkların çözümü ve çatışma yönetiminde etkin bir aktör olmaktır. Türkiye'nin bu önceliğini gösterme adına internet sitesinde, "Dış Politika Konuları" başlığının altına birinci sıraya, "Uyuşmazlıkların Çözümü ve Arabuluculuk" konusunu yerleştirmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, Temel Dış Politika Konuları).

Türkiye'nin arabuluculuk faaliyetlerinin, çatışma yönetimi ve dış meselelere müdahale konseptiyle birlikte değerlendirilmesi yanlış olmayacaktır. Soğuk Savaş boyunca Türkiye, yalnızca 1980-88 yılları arasında İran-İrak Savaşı'nda sınırlı bir arabuluculuk yürütmüştür (T.C. Dışişleri Bakanlığı, Uyuşmazlıkların Çözümü ve Arabuluculuk). İki komşusunun savaşında doğrudan ve dolaylı olarak zarar gören Türkiye, farklı düzeylerden taraflar arasındaki şiddetin son bulması adına faaliyetler yürütmüşse de başarılı olamamıştır.

Soğuk Savaş sonrasında değişen uluslararası koşullar ve Türkiye'nin yakın çevresinde yaşanan çatışmalar sebebiyle arabuluculuk alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu süreçte özellikle, Yugoslavya'nın dağılmasıyla yaşanan uyuşmazlıklar ön plana çıkmıştır. Türkiye ise Bosnaklar ve Hırvatlar arasında arabuluculuk yapmış ve 1994 tarihli antlaşmanın ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır (Kiraz, 2020: 232).

2000'li yıllar ise Türkiye'nin arabuluculuk faaliyetlerinin en yoğun görüldüğü dönem olmuştur. Bu süreçte Türkiye'nin dış politikada daha aktif bir rol üstlendiği

arabuluculuk görevleri de artmıştır. Bu dönemde, Türkiye'nin arabuluculuk girişimlerinin çoğu komşu ülkelerde yaşanan uyuşmazlıklara odaklandıysa da "Osmanlı bakiyesi" bölgelerde faaliyetler yürütülmüştür.

Türkiye; 2009 yılında Filipinler'de yaşanan iç çatışmalarda, 2010 yılından itibaren ise Afrika'daki çatışmalarda başarılı bir arabuluculuk rolü üstlenmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin Afrika'da üstlendiği arabuluculuk rolü Sudan (2011), Eritre (2011), Somali (2013), Mali (2013) ve Libya'da (2014) olumlu netice vermiştir. Aynı dönemde İran (2010), Kırgızistan (2010), Filistin (2011) ve Mynamar'da (2013) da Türkiye'nin arabuluculuk faaliyetleri gerçekleşmiştir (Beriker, 2016: 7).

Yakın dönemde Türkiye, başta Suriye olmak üzere bölge ülkeleriyle yaşanan sorunlar, AB ve ABD ile ilişkilerde yaşanan gerginlikler ve artan güvenlik kaygıları nedeniyle daha fazla doğrudan ve tek taraflı müdahaleye başvurmuştur. Öte yandan arabuluculuk alanında ise önceliği farkındalık yaratma, kapasite artırma ve arabuluculuğu kurumsallaştırma çalışmalarına vermiştir.

Arabuluculuk ve çatışma yönetimi, Türk dış politikasının öncelik alanlarından birisi olarak benimsenmiş ve özellikle uluslararası ve bölgesel örgütler ortaklığında yapılan çalışmaların yönlendirici ülkelerinden birisi olarak aktif bir politika yürütülmektedir. 2010 yılından itibaren, BM bünyesinde Finlandiya ile birlikte oluşturulan, "Barış İçin Arabuluculuk" girişimi uluslararası ve bölgesel örgütler ortaklığında yapılan çalışmalara örnek gösterilebilir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, Uyuşmazlıkların Çözümü ve Arabuluculuk). Buna ek olarak, BM ile ortak yürütülen 59 üyeli "Arabuluculuk Dostlar Grubu" ve yine Finlandiya ile birlikte önerilerek, 2012 yılında BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen "Etkin Arabuluculuk Rehberi" de BM ile yürütülen ortak kapasite artırıcı faaliyetlere örnek gösterilebilir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, Uyuşmazlıkların Çözümü ve Arabuluculuk).

Bunlara ek olarak Türkiye, birçok forum ve konferans serisine ev sahipliği yapmaktadır. "İstanbul Arabuluculuk Konferansları" ve "İslam İşbirliği Teşkilatı Üyesi Ülkeler Arabuluculuk Konferansı"nın dışında, ilki COVID-19 küresel salgını sebebiyle 2020 yılında dijital olarak, 2021 yılında ise ilk kez yüz yüze gerçekleştirilen "Antalya Diplomasi Forumu" Türkiye'nin ev sahipliğinde yürütülen uluslararası organizasyonlardır (T. C. Dışişleri Bakanlığı, Uyuşmazlıkların Çözümü ve Arabuluculuk).

Son olarak arabuluculuk alanındaki kapasitesini artırmaya yönelik 2018 ve 2019 yıllarında "Barış İçin Arabuluculuk Sertifika Programı" yine Türkiye'nin ev sahipliğinde düzenlenmiş ve İslam İşbirliği Teşkilatı üyesi ülkelerin genç diplomatlarının arabuluculuk yöntemleri konusunda eğitimi için çalışmalar gerçekleştirilmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, Uyuşmazlıkların Çözümü ve Arabuluculuk).

Başarılı Bir Arabuluculuk Sürecinde Yaratacağı Fırsatlar

Türkiye, modern Türk dünyasında bağımsızlığını hiç kaybetmeyen ve sosyalist bir geçmişe sahip olmayan tek cumhuriyettir. Dolayısıyla Türkiye; demokrasi, insan hakları, serbest piyasa ekonomisi gibi çağdaş değerleri daha uzun süre tecrübe etmiş ve içselleştirmiştir. Türkiye bu özellikleriyle, diğer Türk cumhuriyetlerinden farklılaşmaktadır.

Son dönemde, gerek Kıbrıs'ta gerekse Karabağ'da yaşanan gelişmeler Doğu ve Batı Türklüğünün yakınlaşması önündeki engelleri hızla kaldırmaktadır. Özellikle, "Yeni-den Asya Açılımı"nın başlaması ve kurumsallaşması, Türk Keneşi ve TÜRKSOY gibi uluslararası kurumların etkinliğini artırması, Türk Cumhuriyetleri'nin yanı sıra Rusya, Çin ve ASEAN ülkeleriyle kurulan ilişkilerin niteliği düşünüldüğünde Türkiye'nin bundan böyle sadece Batı'yı odağına alan bir dış politika izlemeyeceği görülmektedir. Nitekim Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu'nun son dönemde gerçekleştirdiği resmi ziyaretler içindeki Türk Cumhuriyetleri başta olmak üzere Asya ülkelerinin oranı da bu değişikliğin ifadesidir. Bakan Çavuşoğlu, geçtiğimiz yıl içinde, sonunda basın toplantısı yaptığı toplam 65 resmi ziyaretin 24'ünü Asya ülkelerine gerçekleştirmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı). Tüm bu göstergeler, Türk dış politikasında Asya'nın gittikçe değerlendirilen bir saha olduğunu işaret etmektedir. Bu sebeple Türkiye'nin Asya'daki uyumsuzluklarda da etkin bir güç olarak masada bulunmak istemesi anlaşılır olacaktır.

Fergana Vadisi'ndeki uyumsuzlukların Türkiye arabuluculuğunda çözülmesi gerekliliği ise insani ve stratejik olarak iki başlık altında sıralanabilir. İnsani nedenler arasında akla gelen ilk husus, sahip olunan kardeşlik bağıdır. Binyıllar öncesine uzanan ilişkiler, Soğuk Savaş döneminde farklı kutuplarda kalınmasıyla son kez kopmuş, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla yeniden canlanmıştır. 1990'lı yıllarda yeniden tesis edilmesi için özellikle eğitim ve ticaret alanında iş birliğine gidilmiş, koyulan ticaret hedefleri ve "Büyük Öğrenci Projesi" gibi çalışmalarla ilişkiler tazelenmiştir.

Günümüzde ise gerek akademik gerek kültürel gerekse siyasi ilişkiler, Türk Akademisi, TÜRKSOY ve Türk Keneşi vasıtasıyla kurumsallaşmıştır. Fergana Vadisi'ndeki uyumsuzluklar özelinde ise Türkiye ile bölge ülkeleri arasındaki kardeşlik bağı, Türkiye'nin mevcut tecrübesini bölge ülkelerine aktarma konusunda ek motivasyon oluşturacaktır.

İnsani nedenlerden ikincisi ise bölgedeki toplumsal şiddeti sonlandırmaktır. Toplumsal şiddet, Türk dış politikasının en duyarlı olduğu saha olagelmıştır. Türkiye daha önce eski Yugoslavya ülkeleri, Filipinler, Myanmar, Somali ve Libya'da toplumsal şiddetin son bulması yönünde arabuluculuk yapmış ve süreçleri başarıyla tamamlamıştır. Sahip olduğu bu tecrübeyle Türkiye, Fergana Vadisi'nde de benzer bir başarı gösterebilecek imkân ve kabiliyete sahiptir.

Türkiye'nin Fergana Vadisi'ndeki uyuşmazlıkların çözümünde arabuluculuk rolü üstlenmesinin stratejik nedenleri de mevcuttur. Bunların başında, Türkiye'nin diplomatik potansiyelini Asya ülkelerine de kanıtlamak gelmektedir. Bölgedeki uyuşmazlıkların çözümünde gösterilecek olası başarı ile Fergana Vadisi, Türkiye'nin "Yeniden Asya Açılımı" için bir pivot vazifesi görme potansiyeline sahiptir. Güç aktaran rolü ile Türkiye'nin bölgedeki olası başarısı Asya ülkeleri içinde saygınlığını artıracaktır. Ayrıca Türkiye, Post Sovyet ülkelerinin "geleneksel" arabulucusu rolündeki Rusya ile "sorun çözen bir arabulucu" sıfatıyla rekabete girmiş olacaktır.

Buna ek olarak, başarılı bir arabuluculuk süreciyle Türkiye, Orta Asya'nın son derece verimli fakat çatışmalarla potansiyeli sürekli gizlenmiş bölgesinde Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan gibi oldukça değerli üç ülke ile ilişkilerini derinleştirebilme fırsatı bulacaktır. Bu sayede Türkiye, defansif realizm açısından Asya kıtasında da elini güçlendirmiş olacaktır.

Arabuluculuk Sürecinde Karşılaşılabilecek Zorluklar

Türkiye'nin Fergana Vadisi'ndeki uyuşmazlıklarda arabulucu rolü üstlenmesi halinde karşılaşılabileceği olası zorluklar bölgesel ve uluslararası zorluklar olmak üzere iki grup altında değerlendirilebilir. Bölgesel zorlukların başında ise yaklaşık bir asır boyunca Türkiye'nin bu coğrafyadan kopuk kalması gelmektedir. Her ne kadar siyasi olarak Doğu ve Batı Türklüğü arasındaki ilişkinin Soğuk Savaş döneminde tamamen koptuğu düşünülse de bu tarihten önce bu bağın ne kadar kuvvetli olduğu tartışma konusudur. 19. yüzyılda Türkistan hanlıklarının tamamının Rus İmparatorluğu'na işgal edildiği düşünüldüğünde (Allen, 2012: 71-72), Doğu ve Batı Türklüğü arasındaki siyasi ilişkilerin bu tarihten itibaren koptuğunu söylemek mümkündür.

Benzer bir şekilde Türkistan'daki Sovyet hükmüyle Doğu ve Batı Türklüğü arasındaki kültürel kopuş belirgin bir hal aldıysa da bu kopuşun görünür hale gelişi, 16. yüzyılda varlıklı İdil hanlıkları Kazan ve Astarhan'ın düşerek zenginliklerinin kuzeye akmasıyla başlamıştır (Özkan, 2020: 128). Doğu ve Batı Türklüğünün bu tarihi, siyasi ve kültürel kopukluğu toplumsal paradigma farklılıklarına yol açmaktadır. Özellikle günümüzde Fergana Vadisi'nde yaşanan uyuşmazlıklarda Türkiye'nin üstleneceği arabulucu rolü, söz konusu paradigma farklılığından doğabilecek diplomatik tıkanmalara maruz kalabilir. Bu yüzden Türkiye'nin bölgenin etkin aktörlerinden destek alması beklenebilir.

Bir diğer bölgesel zorluk ise terör örgütleri ve bölgesel oligarklar gibi devlet dışı aktörlerin uyuşmazlıkları derinleştirebilme kapasiteleridir. Her ne kadar Türkiye; Somali,

Afganistan ve Myanmar'daki arabuluculuk tecrübelerinde bu gibi sorunları aştıysa da, Fergana Vadisi'ndeki devlet dışı aktörlerin kendine has yapıları, sürecin kolay ilerlemesi yönündeki engellerdendir. Başarılı bir arabuluculuk süreci sonucunda uyuşmazlıkların ortadan kalkmasıyla daha istikrarlı devletlerin oluşacak olmasından devlet dışı aktörler de zarar görecektir. Dolayısıyla coğrafi koşullara ve bölge dinamiklerine hâkim radikal unsurların sürece zarar verecek eylemler yürütmesi oldukça olasıdır.

Yukarıda sayılan bölgesel zorlukların yanı sıra Rusya, Çin ve ABD gibi devletlerin bölgedeki varlık ve çıkarları, Türkiye'nin karşılaşılabileceği zorlukların uluslararası boyutunu oluşturmaktadır. Azerbaycan'ın Karabağ Zaferi öncesinde Türk Keneşi, Rusya tarafından bir kültürel organizasyon olarak görülmekteydi (Sputnik, 10.09.2015). Fakat, 2019 Bakü Zirvesi'nde Özbekistan'ın tam üye sıfatıyla katılması, gözlemci ülke Macaristan'ın üye ülke olma yönündeki resmi talebi ve Güney Kore, Japonya, Finlandiya'nın üye olmak istediği yönündeki söylentiler Rusya'nın çevrenin paranoyasını tetiklemektedir. Karabağ Zaferi sonrasında, daha etkin bir rol üstleneceğinin sinyallerini veren Türk Keneşi ile birlikte düşünüldüğünde Türkiye'nin, bölgenin çatışmalarını donduran arabulucusu Rusya karşısına çözüm odaklı bir arabulucu olarak çıkması, bu coğrafyayı arka bahçesi olarak konumlandıran Rusya açısından oldukça tedirgin edici bir durum oluşturacaktır. Bu motivasyonla hareket edecek bir Rusya'nın, bölgede Türkiye'nin yürüttüğü diplomatik faaliyetleri zorlaştırmak isteyeceği şaşırtıcı olmayacaktır.

Türkiye'nin arabuluculuk çalışmalarında zorluk çıkartabilecek bir diğer uluslararası aktör ise Çin'dir. Özellikle, son 10 yılda hız kazanan Kuşak-Yol İnisiyatifi'nin muhtemel güzergahlarından birisi olan Fergana Vadisi'nde Türkiye'nin aktif bir diplomatik rol üstlenmesi, Çin'in bölgedeki nüfuzunu olumsuz etkileyebilecektir. Ayrıca Türkiye'nin nüfuz alanını bu denli genişletmesi, Çin'in Doğu Türkistan'da yürüttüğü insanlık dışı faaliyetler için de bir tehdit oluşturabilecektir.

Son olarak ABD de Türkiye'nin bu bölgede nüfuzunu artırmasından rahatsızlık duyabilecek bir diğer uluslararası aktördür. Özellikle, Trump döneminin son aylarında Dışişleri Bakanı Mike Pompeo'nun girişimiyle gerçekleştirilen C5+1 Zirvesi'nde tartışılan konulardan birinin bölgede üs açılması olması ABD'nin Türkistan üzerinden Asya kıtasında varlığını sürdürceğinin sinyallerindedir (Anadolu Ajansı, 23.04.2021).

Joe Biden döneminde ise, ABD'nin Asya plânlarının kökten değiştiğini düşünmek yanlış olacaktır. Gerek Biden'ın Çin'i uluslararası sistemi sınama kabiliyetine sahip tek rakip olarak nitelendirdikten sonra ABD Dışişleri Bakanı Anthony Blinken'in,

Japonya ile başlayan Asya-Pasifik turuna çıkması (Anadolu Ajansı, 16.03.2021), gerek Biden'ın 16 Haziran 2021'de gerçekleşen Putin görüşmesi öncesi diplomatik teamüllerin oldukça dışında sarf ettiği sözler hatırlandığında (TRT Haber, 17.03.2021) Türkiye'nin bölgede nüfuzunu artırmasının ABD tarafından da zorlaştırılabileceği düşünülebilir.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye'nin, Fergana Vadisi'ndeki uyuşmazlıkların çözümünde arabulucu rolüyle masada bulunması gerek insani gerek stratejik anlamda büyük önem taşımaktadır. Olası bir arabuluculuk sürecinin başarıyla sonuçlanması; sadece Türkiye değil, başta bölge ülkeleri olan Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan olmak üzere tüm Orta Asya ülkelerinin fayda görebileceği bir durumdur. Başarılı bir arabuluculuk süreci Türkiye için değerlerini bölgeye taşımak ve Asya'da etkinliğini artırmak anlamına gelirken, Fergana Vadisi'ndeki ülkeler için daha istikrarlı devlet yapıları, daha çok yatırım ve kalkınma fırsatı anlamına gelmektedir.

Fergana Vadisi'nde yaşanan halklar arası gerginlikler, sınır sorunları, terör ve su paylaşım sorunlarına dair Türkiye'nin oldukça tecrübeli olduğu söylenebilir. Eski Yugoslavya ülkeleri, Filipinler ve Myanmar'da arabulucu rolüyle aldığı pozisyon ve başarıyla yürüttüğü süreçler, Türkiye'nin halklar arası uyuşmazlıkların çözümünde etkin bir aktör olduğunu göstermiştir.

Türkiye'nin sınır oluşturma birikimi de oldukça yüksektir. İhtilafı İran-Afganistan sınırı için hükümetlerin Türkiye'nin hakemliğini kabul etmesi üzerine Fahrettin Altay Paşa görevlendirilmiş, bölgede yürütülen ayrıntılı çalışmalar sonucu 1934 yılında çizilmiştir. Bugün hâlâ kabul edilen sınır, Türkiye'nin sınır uyuşmazlıklarında gösterdiği titizlik ve hakkaniyetin göstergesi niteliğindedir.

Türkiye, yürüttüğü etkin mücadele ile terör alanında yüksek kabiliyette bir ülke konumuna gelmiştir. Gerek yurtiçinde ve yakın çevrede PKK ile birincil aktör olarak kararlılıkla sürdürdüğü mücadele, gerek Afganistan'da arabulucu sıfatıyla başarıyla yürüttüğü görüşmeler, Türkiye'nin terörle mücadeledeki tecrübesini gösteren güçlü örneklerdir.

Son olarak su paylaşımı ve yönetimine ilişkin de sert ve yumuşak gücünü etkin kullanabilen Türkiye oldukça tecrübeli bir ülkedir. Hatırlanacağı gibi, 1973'te Keban Barajı, 1987'de ise Karakaya Barajı'nın tamamlanmasıyla Suriye ile su paylaşımı krizi

yaşanmış, bunun üzerine Suriye, ASALA ve PKK gibi silahlı terör örgütlerine destek vermeye başlamıştı. 1998 yılında Türkiye'nin verdiği nota ile Abdullah Öcalan Suriye'den sınır dışı edilmiş ve yine aynı yıl imzalanan Adana Mutabakatı'yla iki ülke arasındaki ilişkiler iyileşme sürecine girmişti.

Tüm bu örnekler, Türkiye'nin Fergana Vadisi'ndeki uyuşmazlıkların çözümünde etkin bir arabulucu olabileceğini göstermektedir. Daha önce AGİT'in Karabağ Sorununun çözümündeki etkisizliği ve Rusya'nın post-Sovyet coğrafyadaki uyuşmazlıkların tamamını, birer donmuş çatışmaya çeviren pratikler düşünüldüğünde Türkiye'nin önceliği, Türk dünyasının sorunlarının yine Türk dünyasının aktörleri tarafından çözülmesi olmalıdır. Bu bağlamda Türk Konseyi içerisinde arabuluculuk mekanizmasını geliştirecek bir merkez kurulmalıdır.

BM'nin Etkin Arabuluculuk Rehberi'nde de yer alan hazırlık ve kapsayıcılık ilkeleri, söz konusu uyuşmazlıkların çözümünde önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda, son dönemde etkin bir uluslararası örgüte dönüşen Türk Konseyi'nin desteği şarttır. Türk Konseyi çatısı altında kurulan bir arabuluculuk grubu, hem sürecin eşgüdümünde yürümesinede hem de Türk Konseyi'nin de kurumsallaşmasında önemli bir rol oynayacaktır.

Arabuluculuk sürecinde karşılaşılabilecek zorluklar arasında Türkiye'nin bölgeden tarihi, siyasi ve kültürel olarak kopuk oluşuna değinilmiştir. Bu sebeple Türkiye, uyuşmazlık tespiti ve çözümü noktasında bölge ülkeleriyle koordinasyon içerisinde hareket etmelidir. Kazakistan'ın Astana Süreci'ndeki çözüm odaklı yaklaşımı da göz önünde tutulacak olursa Nazarbayev'in siyasi ve diplomatik tecrübe ve birikimiyle 30 yıl içerisinde Asya'nın saygın ülkelerinden biri haline dönüşen Kazakistan, Türkiye için doğru bir partner olacaktır. Kazakistan ve Türkiye'nin koordinasyonunda kurulan bir uyuşmazlık tespit komisyonu ile Türkiye, bölge dinamiklerine ilişkin daha objektif bilgilendirilebilir ve bu süreçte karşılaşılabilecek zorluklar azaltılabilir.

Bunlara ek olarak Türkiye gerek diplomatik yetenekleri, gerek sahip olduğu diplomat ağı, gerekse yumuşak güç araçlarını etkin kullanabilme becerisiyle bölgede etkinliğini korumak/artırmak isteyen ülkelerin çıkarabileceği zorlukları da aşabilecek bilgi ve tecrübeye sahiptir. Özellikle güney sınırlarımızda yaklaşık 10 yılı aşkın bir süredir başarıyla devam ettirilen askeri ve diplomatik mücadele de düşünüldüğünde bölgede geliştirilecek yeni ilişkilerin Türk diplomasisine yeni bir derinlik katacağı söylenebilir.

Kaynakça

- Agayeva, A. (2017).”Orta Asya da Su Sorunu: Havzalar Ve Barajlar.” Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi, 35-62.
- Akmoldoev, K. (2006). Bağımsızlıktan Sonra Kırgızistan’da Ulus-Devlet İnşası, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Allen, W.E.D., Muhteşem Süleyman Zamanında Türk Dünyası, Selenge Yayınevi, İstanbul, 2012.
- Allworth, E. (1990). The Modern Uzbeks, Hoover, Stanford.
- Anadolu Ajansı, “Biden yönetimi, Çin’e karşı Hint-Pasifik’teki müttefikleriyle ilişkilerini güçlendirme arayışında”, 16.03.2021, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/biden-yonetimi-cine-karsi-hint-pasifikteki-muttefikleriyle-iliskilerini-guclendirme-arayisinda/2177393> (Son Erişim Tarihi: 19.06.2021)
- Anadolu Ajansı, “US, Central Asian foreign ministers hold C5+1 summit”, 23.04.2021, <https://www.aa.com.tr/en/americas/us-central-asian-foreign-ministers-hold-c5-1-summit/2218734> (Son Erişim Tarihi: 19.06.2021)
- Anadolu Ajansı, “Yeniden Asya açılımı için ilk kurumlararası koordinasyon toplantısı yapıldı”, 19.12.2019,<https://www.aa.com.tr/tr/politika/yeniden-asya-acilimi-icin-ilk-kurumlararası-koordinasyon-toplantisi-yapildi/1678699> (Son Erişim Tarihi: 19.06.2021)
- Beriker, N. (2016). “United States’s Grand Strategy and the Middle Power Policy: Turkey as a Mediator”, D. U. Eralp (Ed.) Turkey as a Mediator: Stories of Success and Failure. Maryland: Lexington Books, 1-24.
- Birdiqli, F. (2017) “Orta Asya Bölgesel Güvenlik Kompleksi Bağlamında Kırgızistan-Özbekistan İhtilafı”, Yönetim Bilimleri Dergisi, 15.30, 123-143.
- Bond, A., Koch, N. “Interethnic Tensions in Kyrgyzstan: A Political Geographic Perspective”, Eurasian Geography and Economics, 2010, No. 4, 531-562.
- Bremmer, Ian, Ray Taras, “New states, new politics: building the post-Soviet nations”, CUP Archive, 1997.
- Cheterian, Vicken, “Kyrgyzstan: Central Asia’s Island of Instability”, Survival, 2010, 52:5, 21-27.
- Çaman, E., Dağcı, K. (2014) “Özbekistan’da İslam, Siyasi Sistem ve Radikalizm”, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 8-22.

- Demirci, L. (2012), "Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın Kesişimindeki Sorunlu Vadi: Fergana", *Savunma Bilimleri Dergisi*, 11(2), 33-69.
- Derin, S. (2006). "Tasavvufun Orta Asya'da Yakın Geçmişteki Rolü: Kırgızistan Örneği", *Tasavvuf: İlim ve Akademik Araştırma Dergisi*, 7(16), 7-39.
- Djumanaliyev, A. (2005). *Политическая история Кыргызстана*, Бишкек, Кут-Бер
- Dilmaç, T., *Özbekistan'da Ulus Kimlik-Dış Politika İlişkisi*, Ötüken Neşriyat, 2019.
- International Crisis Group. (2002). *Central Asia: Border Disputes And Conflict Potential*. ICG Asia Report No 33, Brussels, 4 April 2002.
- Ismailbekova, A., "Coping Strategies: Public Avoidance, Migration, And Marriage In The Aftermath Of The Osh Conflict, Fergana Valley", *Nationalities Papers*, 2013, Vol. 41, No. 1, 109-127.
- Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı, *Kaçakçılık Güzergâhları*, <http://www.kom.gov.tr/KonuDetay.asp?BKey=37&KKey=54> (Son Erişim Tarihi: 19.06.2021)
- Kara, M. (1999), "Tarikatlar Dünyasına Genel Bir Bakış", *İslamiyat*, (Tasavvuf Özel Sayısı), 2(3), 69-78.
- Kiraz, S. (2020), "Uluslararası Arabuluculuğa Dair Değişen Yaklaşımlar ve Türkiye'nin Arabuluculuğun Dönüşümündeki Rolünün İncelenmesi", *Akdeniz İİBF Dergisi*, 20 (2), 227-238.
- Kolendiç, A. (1994), *Kremlin'de İktidar Mücadelesi*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1994.
- Kona, G.G. (2003), "Radikal İslam ve Orta Asya", *Savunma ve Strateji Dergisi*, (Özel Rapor), 116, 76-80.
- Myrzakmatov, M. (2011). *Мен издеген чындык: Ош коогасы тууралуу маектер, кайрылуулар, билдирүүлөр, документтер, фактылар*, Бишкек, Турар
- Ömürzakov, I. (2013). *7-Апрел жана түштүк коогалаңы-2010 Журналистин көзү менен (7-Апрель жана түштүк коогалаңы- 2010 Журналисттин көзү менен)*, Бишкек, Бишкек
- Öncü, S. (2019), "Kırgızistan İle Özbekistan Arasındaki Potansiyel Çatışma Alanları: Su Paylaşımı Ve Sınır Güvenliği", *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri*

- Dergisi, 6 (2), 64-90.
- Özkan, M., Türkistan'ın İşgal Çağı: Beyaz General Skobelev (1843-1882), Kronik Kitap, İstanbul, 2020.
- Radio Liberty, Atambaev Signs Law On Kyrgyz-Uzbek Border, <https://www.rferl.org/a/kyrgyzstan-uzbekistan-border-law-signed/28768724.html> (Son Erişim Tarihi: 19.06.2021)
- Rollan, F. (2004), "Learning To Live With Frontiers: New Frontiers In Central Asia", Unisci Discussion Papers.
- Roy, O. (2018), Yeni Orta Asya Ya Da Ulusların İmal Edilişi, Metis Yayınları, İstanbul.
- Rezvani, B., "Understanding and Explaining the Kyrgyz-Uzbek Interethnic Conflict in Southern Kyrgyzstan", *Antropology of The Middle East*, Winter 2013, Vol. 8, No.2, 60-81.
- Shozimov, P. (2008). "The Fergana Valley: A Microcosm Of Problems And Potential In Central Asia", *Asian Voices Seminar Series*, March 26, 2008.
- Shozimov, P., Sulaimanov, J. ve Abdullaev, S. (2011). *Culture In The Ferghana Valley Since 1991*, M. E. Sharpe. London.
- Soltan, E. (2001-2002). "Rusya Ve Kırgızistan: Asimetrik İlişkilerin Sürekliliği", *Avrasya Dosyası (Kazakistan-Kırgızistan Özel Sayısı)*, 7(4), 177-204.
- Sönmez G. (2017), "Reina Saldırısı, Maşaripov ve Orta Asya'da Radikalleşme", *Orsam Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*, No.56.
- Steiner, S., Esenaliev, D. "Are Uzbeks Better Off? Economic Welfare and Ethnicity in Kyrgyzstan", *Proceedings of the German Development Economics Conference*, No. 75, Berlin, 2011.
- Teichman, E., *Journey To Turkistan*, Hodder And Stoughton Limited, London, 1937.
- TRT Haber, "Biden'dan, Putin'e 'katil' nitelemesi", 17.03.2021, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/bidendan-putine-katil-nitelemesi-565299.html> (Son Erişim Tarihi: 19.06.2021)
- Türer, O. (1992). "Orta Asya'da İslam'ın Yerleşmesi Ve Muhafazasında Tarikatların Rolü", *İlim ve Sanat*, 35/36 (Çift Sayı), 19-27.

- Uulu, U.A. (2006). 1990 Sonrası Kırgızistan Dış Güvenliği Ve NATO (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Verkhoturov, D.N. Atambayev'in Gölgesi Altında Kırgızistan, Bilge Kültür Sanat, 2016.
- Yalçınkaya, A, Abıdzhanov, K. (2020). "Özbekistan ve Kırgızistan'daki Anklav/Eksklav Alanlarının Çözüm Süreci" MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9 (4), 2653-2667
- Zokirov, S. ve Umarov, K. (2011). Economic Development In The Ferghana Valley Since 1991, M. E. Sharpe, London.

Asya'dan Türkiye'ye Yönelik Düzenli ve Düzensiz Göç Hareketleri: Gelecek Öngörülleri ve Politika Önerileri

Şebnem Akçapar

@ Prof. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi,
Müdür, Küresel Göç Araştırmaları ve Uygulamaları Merkezi
E-posta: sebnem.akcapar@asbu.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-2168-8871

Özet

İçinde bulunduğumuz yeni yüzyıl, Asya'nın yeniden yükselişine de tanık olmaktadır. Son yıllarda yaşanan gelişmeler ışığında, küresel ağırlık merkezinin giderek Asya'ya kaymakta olduğunu gözlemlemekteyiz. Dünya nüfusunun ve üretim hacminin %30'unun bu coğrafyada bulunduğu, ticaretin ve doğrudan yabancı yatırımların yaklaşık %30'nun Asya'da gerçekleştiği göz önünde bulundurulduğunda, bu durum pek de şaşırtıcı değildir. Kuşak ve Yol Girişimi ile ivme kazanan ve yeni İpek Yolu üzerinde yer alan iletişim ve ulaşım ağları ülkeler açısından dinamik bir potansiyel yaratmaktadır. Bu bağlamda, ortaya atılan "Yeniden Asya Açılımı" da, ülkemiz açısından Asya'daki fırsatlar kadar zorlukların da belirlenip doğru politikaların yürürlüğe konmasını gerekli kılmaktadır. Asya ile ticaretimiz arttıkça ve turizm, finans, savunma, altyapı, ulaştırma sektörlerinde işbirlikleri geliştikçe, bu ülkeler ile Türkiye arasındaki mobilitenin artacağı da beklenebilecek önemli gelişmeler arasındadır. Bu durum, hiç şüphesiz zorlukların yanı sıra birtakım imkânları da beraberinde getirecektir.

Türkiye, göç hareketleri açısından önemli bir ülkedir. 1960'lı yılların başında imzalanan ikili iş gücü anlaşmaları sonucu uluslararası göç hareketlerine, göç veren yani kaynak ülke olarak giderek artan sayıda dahil olma-ya başlamıştır. Takip eden yıllarda, zincirleme göç dalgalarının etkisiyle, baskın bir şekilde kaynak ülke olarak görülen Türkiye'nin bu özelliği, 1990'lara kadar farklı motivasyon ve örüntülerle devam etmiştir (Akçapar 2006; 2009). Ancak, 1980'li yıllardan başlayarak günümüze kadar uzanan süreçte görülmeye başlayan farklı göçmen profilleri ve göç hareketleri sonucu, Türkiye'nin uluslararası göç hareketlerindeki konumu transit ve hedef ülke olarak değişmiştir. 1979 yılında İran İslam Devrimi'nin gerçekleşmesi, İran-İrak Savaşı, Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgali, Sovyetler Birliği'nin dağılması, Körfez Savaşı ve Suriye'deki iç savaş gibi komşu ülkelerdeki siyasi olaylar, Türkiye'nin kitlesel bir sığınmacı akımı ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Ülkeye gelen zorunlu göçmenlerin bir kısmı daha gelişmiş ülkelere gitmek için Türkiye'yi bir geçiş ülkesi olarak görürken, diğerleri için Türkiye bir hedef ülke halini almıştır (İçduygu ve Akçapar 2016).

Türkiye'nin hem insani yardım alanında hem de ekonomik açıdan gerçekleştirdiği hamleler, göç hareketlerinde de geri alınmaz bir dönüşümü beraberinde getirmiş; Türkiye'yi bir anlamda yarı çeper ülke pozisyonundan merkez ülke durumuna taşımıştır (Akçapar 2017). Böylece, Avrupa, Afrika ve Asya kıtaları arasındaki eşsiz coğrafi konumunun da etkisiyle, karma göç hareketlerinin merkezi durumuna getirmiştir. Karma göç hareketleri kavramı, mülteciler, sığınmacılar, geçici koruma altındakiler, emek göçmenleri, düzensiz göçmenler, göçmen kaçakçıları, insan ticareti mağdurları şeklinde sıralanabilecek geniş bir gruba işaret etmektedir (Nimkar 2018). Türkiye, 2000'li yıllardan itibaren uyruk temelinde giderek çeşitlenen, farklı göç nedenlerine, amaçlarına ve motivasyonlarına sahip sığınmacı ve diğer göçmen gruplarına ev sahipliği yapmaktadır.

Halihazırda, bu düzenli ve düzensiz göç hareketleri özellikle, Asya'nın farklı coğrafyalarından Türkiye'ye yönelmiştir. Örneğin, ülkemizde sayıları giderek artan uluslararası öğrenciler kamu ve vakıf üniversitelerinde

yükseköğrenim görmektedir. Öte yandan, Türkiye 2015 yılından bu yana en fazla zorunlu göçmen barındıran ülke konumundadır. 2021 yılı itibarıyla Türkiye’de 3.6 milyon geçici koruma statüsüne sahip Suriyeli mültecinin yaşadığı bilinmektedir (GİGM 2021a). Son 10 yılda ise 566 bin kişi uluslararası korumaya başvurmuştur: 2020 yılındaki başvurularda Afganistan (22.606), Irak (5.875) ve İran’dan (1.428) gelenlerin çoğunlukta olduğu görülmektedir (GİGM 2021b). Ayrıca, son 10 yılda yaklaşık 1 milyon 600 bin düzensiz göçmen yakalanmıştır (GİGM 2021c). Bu düzensiz göçmenlerin uyruklarına bakıldığında, Afganistan, Pakistan, Bangladeş, Özbekistan, Türkmenistan, Irak ve İran gibi Asya kıtası ülkeleri başı çekmektedir (GİGM 2021c).

Ayrıca, Türkiye’de ikamet izni ile bulunan bireylerin de genellikle aynı ülkelerden geldiği görülmektedir (GİGM 2021d). Bunun yanı sıra, 2019 yılında 145.232 kişiye verilen çalışma izinlerinin, yaklaşık %19’u Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Tacikistan gibi Orta Asya ülkelerinden gelen göçmenlere verilmiştir. İran (1.947), Irak (3.935) ve Afganistan’ın (1.466) yanı sıra Çin (2.357) uyruklu göçmenlerin de listede görece yüksek sayılarla yer alması dikkat çekicidir (Yabancıların Çalışma İzinleri, 2019). Çalışma izni alan emek göçmenlerinin yanı sıra, kayıt dışı sektörlerle eklemlenen ve SSCB’nin dağılmasının ardından özellikle Orta Asya/Kafkasya coğrafyasında yer alan Azerbaycan, Gürcistan, Özbekistan, Ukrayna ve hatta sınırlarımızın kapalı olduğu Ermenistan gibi ülkelerden Türkiye’ye gelen düzensiz emek göçmenleri de vardır.

Yukarıda kısaca özetlendiği üzere, Orta Doğu (Batı Asya) ile Orta ve Güney Asya ülkelerinden Türkiye’ye gelen kayda değer büyüklükte düzenli ve düzensiz göçmen akını mevcuttur. Bunlara ilâveten, Asya’yı etkisi altına alan küresel ısınma, iklim ve afet nedenli göçler yine Türkiye’yi yakından ilgilendirmektedir. Yeniden Asya Açılımı’nın ve Kuşak ve Yol Girişimi’nin farklı göç hareketlerini önümüzdeki yıllarda tetikleyeceği öngörülmektedir. Bu durum, belirli noktaların üzerinde dikkatle durmayı gerektirmektedir. Bunlardan ilki, göç dalgalarının varlığının, hem göç alan hem de göç veren ülkeler için göç yönetimi, entegrasyon ve güvenlik konularına işaret etmesi ve taraflar arasında işbirliklerinin geliştirilmesine ilişkin ihtiyacı vurgulamasıdır. Bu noktada, odak genellikle ulus-devletlerin güvenliğine yoğunlaşmakta; göç alan ülkede daha iyi yaşam koşullarına kavuşan, ülkelerin iş piyasalarına ve ekonomik gelişmişliklerine katkıda bulunan, ikili veya çoklu işbirliklerinde önemli roller üstlenen göçmenlerin güvenliğini ihmal etmektedir (Akçapar 2012). Bu türden bir ihmal, insan güvenliğini daha çok zora sokacak göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti gibi yasadışı mekanizmaların bölgemizde artmasına da zemin hazırlamaktadır.

Üzerinde durulması gereken bir diğer nokta ise, göçmen grupların homojen bir yapıya sahip olmadıklarıdır. Bu gruplarda, kaynak ülke, cinsiyet, etnisite, sosyo-ekonomik statü gibi değişkenler temelinde bir ayrışmanın olduğu görülmektedir. Bazı durumlarda, aynı ülkeden gelen göçmen grupları arasında etnisite temelinde ve mezhepsel ayrışma görülmektedir. Bununla ilgili olarak, Hazara, Peştun, Özbek, Türkmen ve Tacik gibi kimlikler etrafında, hem Türkiye’de hem de Türkiye’ye gelmeden önce buldukları İran ve Pakistan gibi ülkelerde, farklı göç ve uyum deneyimleri olan Afganlar örnek olarak karşımıza çıkmaktadır (Alimia 2014). Bazı durumlarda ise göç nedenleri ve deneyimlerinin belirli göçmen grupların mobilize olmasında, diğer gruplarda olduğundan daha çok etki gösterdiği görülmektedir. Örneğin, Doğu Türkistan’dan gelen Uygurlar, Ahıska Türkleri, Çerkesler ve Kırım Tatarlar, yıllar içinde güçlü bir diaspora olma yolunda kurumsallaşmış ve kendilerine özgü ulusötesi kimlikler kazanmışlardır. Ayrıca, göçmenler göç diplomasisi ve diasporaların yumuşak gücünü kullanarak, bölge ülkeleri arasında ikili ve çok taraflı işbirliklerinin geliştirilmesinde önemli roller oynayabilir, arabuluculuk yoluyla geldikleri ülkede barışın yerleşmesine katkıda bulunabilirler (Akçapar 2017; Baser 2017).

Sonuç olarak, yukarıda özetlenen arka plandan hareketle, bu çalışmada gelecek öngörülere ve politika önerileri sunulacak; bölgesel işbirlikleri kapsamında kaynak-geçiş-hedef ülkeler arasında göç yönetişimi ve yasal göçün özendirilmesi konusunda ülkeler arası bilgi akışının önemi vurgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Düzenli göç, Düzensiz göç, Yeniden Asya Açılımı, Türkiye, Asya.

Giriş

İçinde bulunduğumuz yeni yüzyıl, Asya'nın yeniden yükselişine de tanık olmaktadır. Son yıllarda yaşanan gelişmeler ışığında, küresel ağırlık merkezinin giderek Asya'ya kaymakta olduğu gözlemlenmektedir. Dünya nüfusunun ve üretim hacminin %30'unun Asya'da yer aldığı, ticaretin ve doğrudan yabancı yatırımların yaklaşık %30'nun yine Asya'da gerçekleştiği göz önünde bulundurulduğunda, bu durum hiç de şaşırtıcı değildir. Kuşak ve Yol Girişimi ile ivme kazanan ve yeni İpek Yolu üzerinde yer alan iletişim ve ulaşım ağları bölgedeki tüm ülkeler açısından dinamik bir potansiyel yaratmaktadır. Bu bağlamda, Dışişleri Bakanlığı tarafından 5 Ağustos 2019 tarihinde gündeme getirilen, "Yeniden Asya Açılımı" da, bu potansiyelin farkına vardığımız bir dönemde, yeni politikalar üretmek amacıyla kurumlararası iş birliğinin desteklenmesi açısından önemlidir. Buna göre, Yeniden Asya Açılımı, Asya ülkeleriyle ikili ve bölgesel iş birliğinin bütüncül bir strateji temelinde, sistematik ve istikrarlı olarak güçlendirilmesini hedeflemektedir. Aynı doğrultuda, tarihsel, coğrafi ve kültürel bağlarımız bulunan Asya ülkeleri ile ilişkilerimizin, halkları da birbirine yaklaştıracak şekilde bilim, eğitim kültür, sanat ve spor projeleriyle çeşitlendirilmesi bir diğer amaçtır.

Bu yeni dönem, ülkemiz açısından Asya'daki fırsatlar kadar, zorlukların da belirlenip doğru politikaların yürürlüğe konmasını gerekli kılmaktadır. Asya ile ticaretimiz arttıkça ve turizm, finans, savunma, ulaştırma, altyapı, bilim, bilişim sektörlerinde işbirlikleri geliştikçe, bu ülkeler ile Türkiye arasındaki mobilitenin artacağı da beklenebilecek önemli gelişmeler arasındadır.

Mobilite deyince aklımıza her ne kadar pandemi döneminde yaşanan kısıtlamalar gelse de, bu terim daha ziyade göçe ve göçle gelen fırsat ve sorunlara gönderme yapar. Bu makalede, uluslararası göç hareketlerinde Türkiye'nin geçirdiği farklı dönemleri irdeleyerek, özellikle Asya'dan Türkiye'ye yönelik göçün bir fotoğrafını çekecek ve pandemi sonrası dönemde gelecek öngörülerinde bulunup, göçün fırsatlara çevrilmesi yolunda bazı öneriler dile getireceğiz.

Uluslararası Göç Hareketlerinde Kaynak, Geçiş ve Hedef Ülke olarak Türkiye

Türkiye, 1960'lı yılların başında imzaladığı ikili iş gücü anlaşmaları sonucu uluslararası göç hareketlerine göç veren ülke olarak dahil olmaya başlamıştır. Takip eden yıllarda, zincirleme göç dalgalarının etkisiyle, baskın bir şekilde kaynak ülke olarak görülen Türkiye'nin bu özelliği, 1990'lara kadar farklı motivasyon ve örüntülerle

devam etmiştir (Akçapar 2006; 2009). Bugün, her ne kadar sosyo-ekonomik ve siyasi mobilizasyon açılarından bölünmüş de olsalar, Batı Avrupa'dan Kuzey Amerika'ya, Avustralya'dan Asya'nın farklı ülkelerine uzanan bir coğrafyada farklı nesillere mensup 6 milyonun üzerinde bir Türk diasporasından bahsetmek mümkündür.

Türkiye'den yurtdışına yönelik göç hareketlerinin yanı sıra, göç hareketlerinde ekonomik, siyasi ve sosyal dönüşümlerin de etkisiyle, Türkiye geri dönülemez farklı bir döneme girmiştir. Nitekim, 1980'li yıllardan başlayarak günümüze kadar uzanan süreçte görülmeye başlanan farklı göçmen profilleri ve göç hareketleri sonucu, Türkiye'nin uluslararası göç hareketlerindeki konumu transit ve hedef ülke olarak değişmiştir. 1979 yılında İran İslam Devrimi'nin gerçekleşmesi, İran-İrak Savaşı, Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgali, Sovyetler Birliği'nin dağılması, Körfez Savaşı ve Suriye'deki iç savaş gibi komşu ülkelerdeki siyasi olaylar, Türkiye'nin kitlesel bir sığınmacı akını ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştur (Avşar ve Tunçalp 1995; Kirişçi 2007; Lordoğlu 2007; Akçapar 2009). Ülkeye gelen zorunlu göçmenlerin bir kısmı daha gelişmiş ülkelere gitmek için Türkiye'yi bir geçiş ülkesi olarak görürken, diğerleri için Türkiye bir hedef ülke halini almıştır (İçduygu ve Akçapar 2016).

Türkiye'nin hem insani yardım alanında, hem de ekonomik açıdan gerçekleştirdiği hamleler, göç hareketlerinde de geri alınmaz bir dönüşümü beraberinde getirmiş; Türkiye'yi bir anlamda yarı çeper ülke pozisyonundan merkez ülke durumuna taşımıştır (Akçapar 2017). Böylece, Avrupa, Afrika ve Asya kıtaları arasındaki eşsiz coğrafi konumunun da etkisiyle, Türkiye karma göç hareketlerinin merkezi durumuna getirmiştir. Karma göç hareketleri kavramı, mülteciler, sığınmacılar, geçici koruma altındakiler, emek göçmenleri, düzensiz göçmenler ve hatta insan ticareti mağdurları şeklinde sıralanabilecek geniş bir gruba işaret etmektedir (Nimkar 2018). Bu nedenlerle, 2000'li yıllardan itibaren Türkiye, uyruk temelinde giderek çeşitlenen, farklı göç nedenlerine, amaçlarına ve motivasyonlarına sahip sığınmacı ve diğer göçmen gruplarına ev sahipliği yapmaktadır.

Türkiye'ye yönelik düzenli ve düzensiz göç hareketleri, özellikle Asya'nın farklı coğrafyalarından kaynaklanmaktadır. Bunlar arasında, sayıları yıllar içinde giderek artan uluslararası öğrenciler de bulunmaktadır. Orta Asya'dan 23.755, Orta Doğu'dan 73.000, Güney Asya'dan 2.500, Doğu Asya ve Güneydoğu Asya'dan 6.000'e yakın uluslararası öğrenci yükseköğrenim kurumlarımızda öğrenim görmektedir (bkz. Tablo 1).

Tablo 1: Türkiye’de Asya Kökenli Uluslararası Öğrenci Sayıları (2019-2020)

		E	K	T
Güney Asya	Afganistan	6089	1428	7517
	Pakistan	1744	642	2386
	Bangladeş	575	111	686
	Sri Lanka	45	11	56
	Nepal	34	9	43
	Bhutan	1	2	3
	Maldivler	4	6	10
	Total	1828	670	2498
Orta Asya	Kazakistan	1181	1168	2349
	Özbekistan	962	636	1598
	Kırgızistan	981	811	1792
	Türkmenistan	10566	7450	18016
	Tacikistan	501	147	648
	Total	13690	10065	23755
	Orta Doğu	İran	4489	4287
Irak		6769	2983	9752
Mısır		2931	1178	4109
İsrael		181	154	335
Ürdün		3060	983	4043
Kuveyt		14	8	22
Lübnan		518	223	741
Filistin		2349	796	3145
Katar		23	18	41
Suudi Arabistan		251	181	432
Suriye		23823	13413	37236
Birleşik Arap E.		12	18	30
Yemen Cumhuriyeti		3637	749	4386
Total		48057	24991	73048

ASYA-PASİFİK ÇALIŞTAYI:
"YENİDEN ASYA AÇILIMI" ÇERÇEVESİNDE FIRSATLAR VE ZORLUKLAR

		E	K	T
Doğu Asya	Çin	1311	1088	2399
	Japonya	39	28	67
	Kuzey Kore	1	2	3
	Güney Kore	113	102	215
	Moğolistan	329	316	645
	Tayvan	16	18	34
	Total	1809	1554	3363

		E	K	T
Güneydoğu Asya	Brunei	1	1	2
	Endonezya	1076	588	1664
	Kamboçya	15	9	24
	Malezya	116	125	241
	Myanmar	77	42	119
	Filipinler	83	70	153
	Singapur	13	7	20
	Tayland	123	120	243
	Vietnam	14	16	30
	Total	1518	978	2496

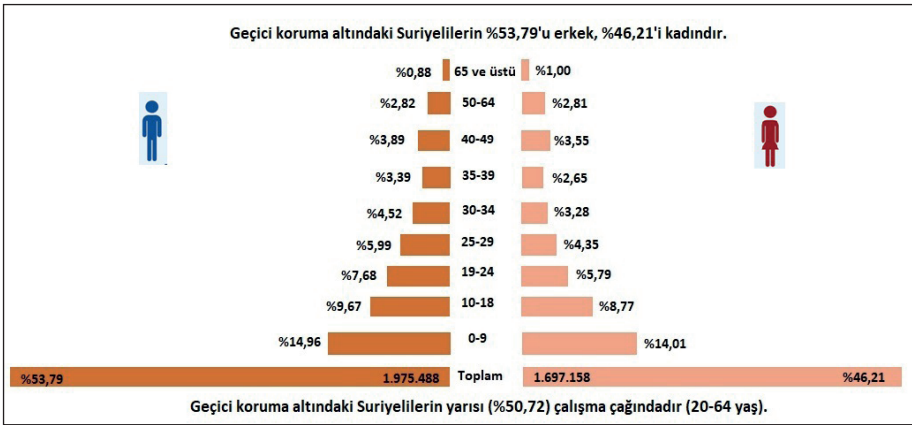
		E	K	T
Kuzey & Batı Asya	Rusya	744	607	1351
	Gürcistan	401	234	635
	Azerbaycan	15430	5639	21069
	Ermenistan	0	6	6
	Güney Kıbrıs	3	3	6
	Kuzey Kıbrıs	340	476	816
	Total	16918	6965	23883

Kaynak: <https://istatistik.yok.gov.tr/>

Zorunlu göç sayılarına bakıldığında, 2021 yılı itibariyle Türkiye’de 3.6 milyonun üzerinde geçici koruma statüsüne sahip Suriyeli mültecinin yaşamaktadır (GİGM 2021a). 2011 yılından bugüne kadar geçen 10 yıllık süre zarfında, Suriye’deki iç savaş sonucu toplamda 13 milyondan fazla Suriyeli yerinden edilmiştir. 6 kıtada 127 ülkeye dağılan Suriyeli mültecilerin, %85’i halen Orta Doğu’da bulunmaktadır. Suriyeli nüfusun

1 milyon 975 bin 488'i erkekler (%54), 1 milyon 697 bin 158'i ise kadınlardan (%46) oluşmaktadır. 18 yaşın altındaki çocukların sayısı ise 1 milyon 740 bin 677'dir (GİGM 2021b). Bu sayılar bize iç savaşın başlamış olduğu 2011 yılından itibaren anavatanları dışındaki topraklarda dünyaya gelmiş çocuk sayısı hakkında da fikir vermektedir (bkz. Şekil 1).

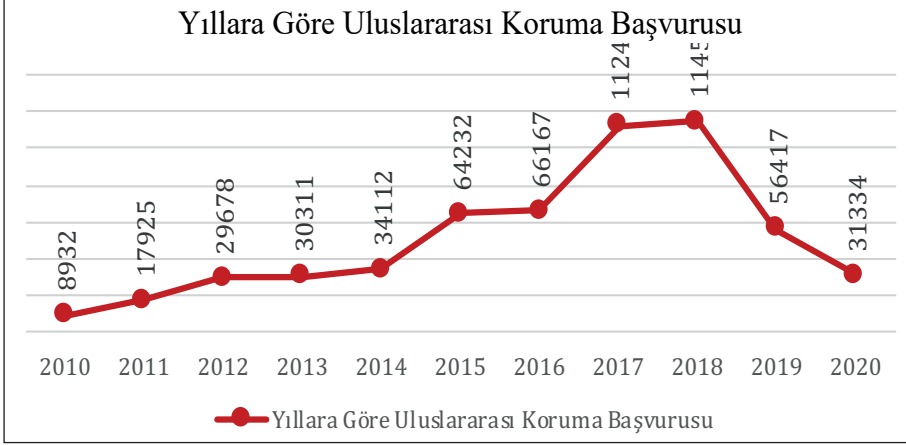
Şekil 1: Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Cinsiyetlerine ve Yaşlarına Göre Dağılımı*

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü

Son 10 yılda ise 566 bin kişi uluslararası korumaya başvurmuştur (bkz. Şekil 2). 2020 yılındaki başvurularda Afganistan (22.606), Irak (5.875) ve İran'dan (1.425) gelenlerin çoğunlukta olduğu görülmektedir (GiGM 2021b).

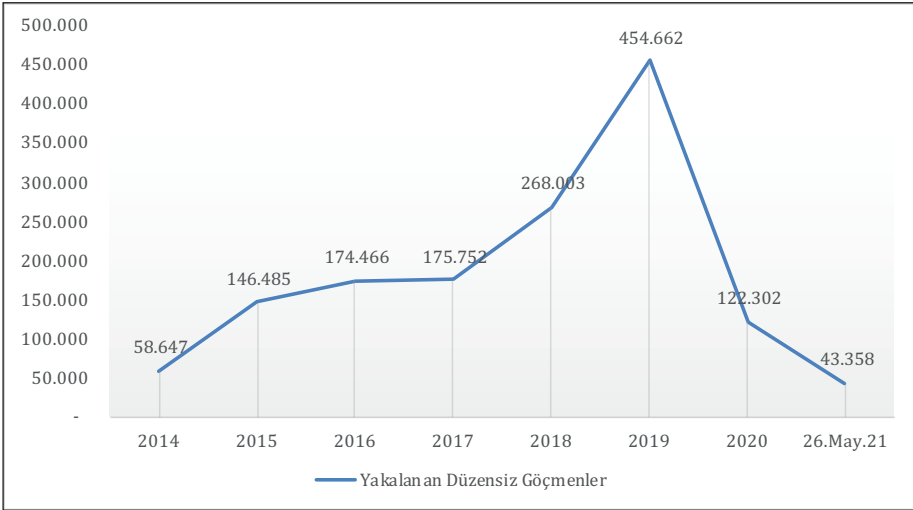
Şekil 2: Son 10 yılda Uluslararası Koruma Başvuruları (2010-2020)

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü

Zorunlu göç sayılarına ilâveten, son 10 yılda yaklaşık 1 milyon 600 bin düzensiz göçmen yakalanmıştır (GİGM 2021c). Düzensiz göçmenlerin uyruklarına bakıldığında, Afganistan, Pakistan, Bangladeş, Özbekistan, Türkmenistan, Irak ve İran gibi Asya kıtası ülkeleri başı çekmektedir (bkz. Şekil 3).

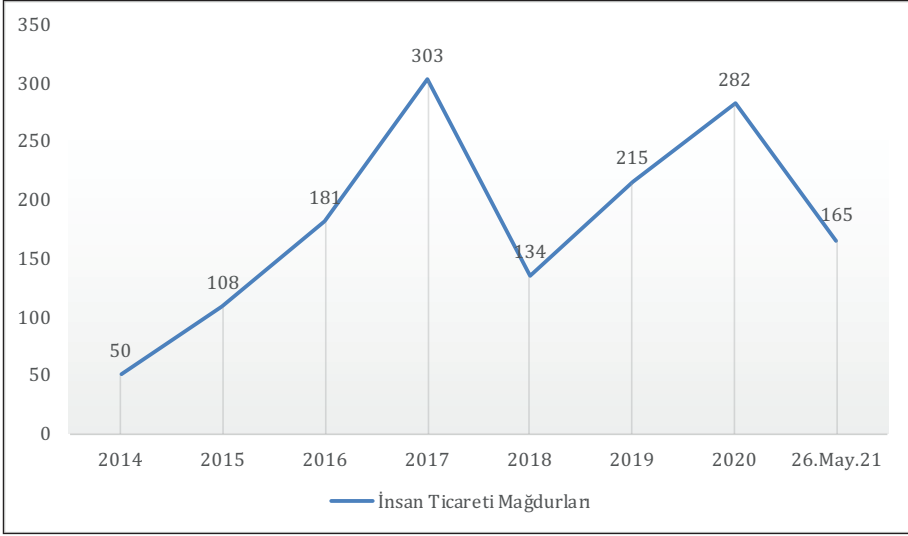
Şekil 3: Yıllara Göre Türkiye’de Yakalanan Düzensiz Göçmenler

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü

Düzensiz göçün bir başka bileşeni de insan ticareti mağdurlarıdır. Büyük şehirlerde ve en fazla İstanbul, Antalya, İzmir ve Hatay illerinde tespit edilmektedir. Son beş yılda mağdur olarak tanımlanan kişilerin uyrukları da, Suriye, Özbekistan, Kırgızistan, Afganistan ve Türkmenistan gibi daha ziyade Asya ülkelerini içerecek şekilde değişmiştir. Öncesinde, Belarus ve Rusya Federasyonu uyruklu kişilerin oranı daha fazla iken, son yıllarda özellikle Fas ve Afgan uyruklu kişilerin sayısında bir artış görülmektedir. Bu mağdurların hem imam nikâhı hem de resmi evlilik yoluyla ev içi hizmetlerde zorla çalıştırılarak ve cinsel istismara uğrayarak sürekli sömürüye açık halde yaşadıkları saptanmıştır (Akçapar 2020).

Şekil 4: Yıllara Göre Türkiye’de İnsan Ticareti Mağdurları

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü

Emek göçünde ise, yine Asya ülkelerinin yoğun olarak temsil edildiği bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası İşgücü Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre, 2019 yılında 145.232 kişiye verilen çalışma izninin yaklaşık %19'u Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Tacikistan gibi Orta Asya ülkelerinden gelen göçmenlere verilmiştir. İran (1.947), Irak (3.935) ve Afganistan'ın (1.466) yanı sıra Çin (2.357) uyruklu göçmenlerin de listede görece yüksek sayılarla yer alıyor olması dikkat çekicidir (Yabancıların Çalışma İzinleri 2019). Çalışma izni alan emek göçmenlerinin yanı sıra, kayıt dışı sektörlere eklenilen ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, özellikle Azerbaycan, Gürcistan, Özbekistan, Ermenistan ve Azerbaycan gibi eski Doğu Bloğu ülkelerinden Türkiye'ye düzensiz emek göçü başlamıştır (Erdoğan ve Kaya 2015; Lordoğlu 2007).

Bir diğer deyişle, yukarıda verilen bilgiler doğrultusunda özellikle Batı Asya, Orta Asya ve Güney Asya ülkelerinden Türkiye'ye gelen kayda değer büyüklükte düzenli ve düzensiz göçmen akını mevcuttur. Yeniden Asya Açılımı'nın farklı göç hareketlerini önümüzdeki yıllarda tetikleyeceği öngörülmektedir. Bu durum, belirli noktaların üzerinde dikkatle durmayı gerektirmektedir. Bunlardan ilki, göç dalgalarının varlığının, hem göç alan hem de göç veren ülkeler için göç yönetimi, entegrasyon ve güvenlik konularına işaret etmesi ve taraflar arasında işbirliklerinin geliştirilmesine ilişkin ihtiyacı vurgulamasıdır. Bu noktada odak genellikle ulus-devletlerin güvenliğine

yoğunlaşmakta; göç alan ülkede daha iyi yaşam koşullarına kavuşan, ülkelerin iş piyasalarına ve ekonomik gelişmişliklerine katkıda bulunan, ikili veya çoklu işbirliklerinde önemli roller üstlenen göçmenlerin güvenliğini ihmal etmektedir (Akçapar 2012). Bu türden bir ihmal, insan güvenliğini daha çok zora sokacak insan kaçakçılığı ve insan ticareti gibi mekanizmaların bölgemizde artmasına da zemin hazırlamaktadır.

Üzerinde durulması gereken bir diğer nokta ise, göçmen grupların homojen bir yapıya sahip olmamasıdır. Bu gruplarda kaynak ülke, cinsiyet, etnisite, sosyo-ekonomik statü gibi değişkenler temelinde bir ayrışmanın olduğu görülmektedir. Bazı durumlarda aynı ülkeden gelen göçmen grupları arasında etnisite ve mezhepsel ayrışma görülmektedir. Bununla ilgili olarak, Hazara, Peştun, Özbek, Türkmen ve Tacik gibi kimlikler etrafında, hem Türkiye’de hem de Türkiye’ye gelmeden önce buldukları İran ve Pakistan gibi ülkelerde, farklı göç ve uyum deneyimleri olan Afganlar örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. (Alimia 2014).

Bazı durumlarda ise göç nedenleri ve deneyimlerinin belirli göçmen grupların mobilize olmasında, diğerler gruplardan olduğundan daha çok etki gösterdiği görülmektedir. Örneğin, Doğu Türkistan’dan gelen Uygurlar, 1960’lı yıllardan günümüze kadar geçen sürede, gördükleri zulmü göç hikâyelerinin merkezine koyarak güçlü bir diaspora şeklinde kurumsallaşmış ve ulusötesi bir kimlik kazanmıştır (Kuşçu-Bonnenfant 2018). Türkiye’de de yaşayan diğer diasporik gruplar ise, Ahıska Türkleri (Sevsay 2017; Aydıngün ve Aydıngün 2014) Çerkesler (Besleney 2015; Sunata 2020) ve Kırım Türkleridir (Aydın 2021; Kırmımlı 2008). Yine, Asya’nın farklı köşelerinden gelen ve yine büyük kısmı Asya’nın farklı ülkelerine dağılmış Rohingya (Arakan), Filistin, Tibet ve Bihari mültecileri ise uzun zamandır belirsizliklerle ve vatansızlıkla mücadele etmektedir.

Pandeminin Göç Üzerine Etkileri

Koronavirüsün gündelik hayata bir yansıması da, insan hareketliliğini kısıtlayarak bir süreliğine durma noktasına getirmesi oldu. Ülke içi hareketlilik kadar, sınırötesi hareketler de oldukça azaldı. Pandemi ile düzensiz göçmenlerin sayısında büyük bir düşüş yaşanmıştır. Örnek olarak, 2019’da çoğunluğunu Afgan, Pakistanlı, Iraklı, Bangladeşli, Filistinli, Myanmarlı göçmenlerin oluşturduğu 454 bin düzensiz göçmen Türkiye sınırları içinde yakalanmışken, 2020’de bu rakam 122 bine, 2021 ortasında ise 40 bine kadar gerilemiştir (GİGM 2021b).

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Küresel Göç Merkezimiz üzerinden yürüttüğümüz bir çalışmada, yine bu son bir yılda, hizmet sektöründe kayıtdışı çalışan farklı uyruklardaki göçmenlerin dar gelirli vatandaşlarımız gibi iş kayıplarına uğradığını,

neticesinde bunların bir kısmının ve hatta uluslararası koruma altındaki Afganların bile güvenli olmadığı halde ya ülkelerine ya da göçmen kaçakçıları ile başka bir ülkeye geri döndüğünü belirledik. Ülkede kalanların da yüksek bulaşma riskine rağmen, evleri birleştirme, çocuk işçiliğine yönelme, hatta enfekte olduklarını gizlemek gibi farklı başa çıkma stratejileri geliştirdiklerini öğrendik (Akçapar ve Çalışan, 2021). Olumlu bir gelişme olarak, aşılamanın Suriyeli geçici koruma altındakileri de kapsayacak şekilde genişletilmiş olmasını gösterebiliriz. Zira, herkes aşılanmadan hiçbirimizin tam olarak güvende olmayacağımız aşikârdır.

Pandemi sonrası dönemde, düzensiz göçün artarak devam edeceğini tahmin etmek pek de yanıltıcı olmaz. Örneğin, Afganistan bölünme tehdidiyle karşı karşıyadır. Amerikan askerlerinin çekilmesiyle, maalesef bölgede istikrarsızlığın daha da artması beklenmektedir. Irak zaten çeşitli etnik, mezhepsel, siyasi ve ekonomik sorunlarla boğuşmaktadır. Suriye'de ise tüm çabalara karşın, istikrarlı bir dönemin başlaması kısa vadede mümkün gözükmemektedir. Bütün bu bölgesel sorunların yanı sıra, pandemi ile tetiklenen ekonomik sorunlar ve aşı pasaportu uygulamaları eşitsizlikleri daha da artırabilir. Düzensiz göçmen olarak geçiş yapan, ancak sığınmacı olması gereken insanlar günah keçisi ve hastalık taşıyan bireyler ilan edilmekle karşı karşıya kalabilirler.

Üzerinde pek düşünüp de konuşmadığımız bir diğer konu da iklim göçmenleri konusudur. Susuzluk, doğal afetler, geçim yollarının azalması gibi sorunlar zaten uzun zamandır Batı Asya, Güney Asya ve Orta Asya'daki ülkelerin yoğun gündemine oturmuştur. Asya'yı etkisi altına alan küresel ısınma, iklim ve afet nedenli göçler yine Türkiye'yi yakından ilgilendirmektedir. Bugün iklim krizinin Aral'dan başlayarak Güney ve Güney Doğu Asya'da sadece bir ülkeyi değil, bölgesel güvenliği tehdit ettiği, istikrarı bozduğu ve çatışmalara yol açtığı belgelenmiştir (Lioubimtseva 2014; Kelly vd. 2017, Hugo ve Bardsley, 2014). Bu göçlerin büyük bir kısmı ülke içinde yerinden edilmişlerden oluşsa da, orta ve uzun vadede bir bölümünün sınırları aşarak ülkemize gelmesi ve Avrupa Birliği'ne doğru sığrama tahtası olarak kullanmak istemesi mümkündür.

Sonuç

Sonuç olarak, bölgesel işbirlikleri kapsamında kaynak-geçiş-hedef ülkeler arasında göç yönetişimi, iyi örneklerin paylaşılması ve yasal göçün özendirilmesi konusunda ülkeler arası bilgi akışının önemi ortaya çıkmaktadır. İnsanı odağına alan göç politikaları oluşturmak konusunda, insani dış politikayı düstur edinmiş ülkemiz diğer Asya ülkelerine de örnek teşkil edecektir. Pandemi sonrası dönemde kısmen ekonomik, kısmen sağlık sorunlarından kaynaklı eşitsizliklerin artacağı, yabancı düşmanlığının, aşırı yoksulluğun ve hatta toplumsal hareketlerin yükseleceği öngörüler arasındadır. Göçün sunduğu zorluklar kadar, kalkınma dahil olmak üzere fırsatların, diasporanın yumuşak gücü ve Türkiye Mezunları Dernekleri vasıtasıyla kamu diplomasisi açısından ortaya çıkarılması bu nedenle daha da önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Akçapar, Ş. K. (2006). Conversion as a migration strategy in a transit country: Iranian Shiites becoming Christians in Turkey. *International Migration Review*, 40(4),817-853. <https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2006.00045.x>
- Akçapar, Ş. K. (2009). Re-thinking social networks and social capital in international migration. *International Migration*, 48(2), 161-196. <https://doi:10.1111/j.1468-2435.2009.00557.x>
- Akçapar, Ş. K. (2012). Uluslararası göç alanında güvenlik algılamaları ve göçün insani boyutu. İçinde S. Gülfer İhlamur-Öner ve N. Aslı Şirin Öner (Der.) Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar (ss. 539-563). İletişim.
- Akçapar, Ş.K. (2017). International Migration and Diplomacy: Challenges and Opportunities in the 21st Century. *Perceptions: Journal of International Affairs*, 22 (3): 1-34.
- Akçapar, Ş.K. (2020). Göçmen Kaçakçılığı ve İnsan Ticareti ile Mücadele Alanında Türkiye’de Yasal ve Kuramsal Çerçeve. *Uluslararası Göç Örgütü*.
- Akçapar, Ş.K. ve Çalışan, A. (2021). Neoliberal Düzendeki Artan Kırılganlıklar: Pandemi Döneminde Mülteci Sağlığı. *Göç Dergisi*, 8 (2): 223-241.
- Alimia, S. (2014). Afghan (re)migration from Pakistan to Turkey: transnational norms and the ‘pull’ of Pax-Ottomanica?. *Insight Turkey*, 16(4), 159-181. <https://www.insightturkey.com/articles/afghan-remigration-from-pakistan-to-turkey-transnational-norms-and-the-pull-of-pax-ottomanica>
- Avşar, B. Z. ve Tunçalp, Z.S. (1995). Sürgün’de 50. yıl: Ahıska Türkleri. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları - Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları*, 73. Sürgünde 50. yıl : Ahıska Türkleri (tbmm.gov.tr)
- Aydın, F.T. (2021). Émigré, Exile, Diaspora, and Transnational Movements of Crimean Tatars: Preserving the Eternal Flame of Crimea. *Palgrave Studies in Citizenship Transitions*: Palgrave Macmillan.
- Aydın, A. ve Aydın, İ. (2014). Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk, Ulusötesi Aileler. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi.
- Baser, B. (2017). Intricacies of Engaging Diasporas in Conflict Resolution and Transitional Justice: The Kurdish Diaspora and the Peace Process in Turkey. *Civil Wars*, 19 (4): 470-494.

- Besleney, Z. A. (2015). Türkiye’de Çerkes Diasporasının Siyasi Tarihi. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Dedeoğlu, S. (2011). Türkiye’de göçmenlerin sosyal dışlanması: İstanbul hazır-giyim sanayinde çalışan Azerbaycanlı göçmen kadınlar örneği. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 66(01), 27-48. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ausbf/issue/3069/42550>
- Erdoğan, M. M. ve Kaya, A. (2015). Önsöz. İçinde M. M. Erdoğan, ve A. Kaya (Der.), Türkiye’nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- GİGM. (2021a). Geçici Koruma. T.C. İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>
- GİGM. (2021b). Uluslararası Koruma. T.C. İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. <https://www.goc.gov.tr/uluslararasi-koruma-istatistikler>
- GİGM. (2021c). Düzensiz Göç. T.C. İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>
- GİGM. (2021d). İkamet İzinleri. T.C. İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistiklerhttps://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri>
- Hugo, G. Ve Bardsley, D.K. (2014). Migration and Environmental Change in Asia. İçinde: E. Piguet ve F. Laczko (Der.) People on the Move in a Changing Climate: The Regional Impact of Environmental Change on Migration. Geneva: Springer, (ss. 21-48).
- İçduygu, A. ve Akçapar, Ş.K. (2016). “Migrant Smuggling in Turkey”. İçinde M. McAuliffe, M. & F. Laczko (Der.) Migrant Smuggling Data and Research: A Global Review of the Emerging Evidence Base (ss. 137-160). International Organization for Migration: Geneva, 2016.
- Kelly, C., Mohtadi, S., Cane, M., Seager, R. Kushnir, Y. (2017). Commentary on the Syria Case: Climate as a contributing factor. Political Geography, 60 (1): 245-247.
- Kırımlı, H. (2008). Emigrations from the Crimea to the Ottoman Empire during the Crimean War. Middle Eastern Studies, 44: 5, 751-773.
- Kirişçi, K. (2007). Turkey: A country of transition from emigration to immigration. Mediterranean Politics, 12(1), 91-97. <https://doi.org/10.1080/13629390601136871>

- Kuşçu-Bonnenfant, I. (2018). Constructing the Uyghur diaspora: Identity politics and the transnational Uyghur community. İçinde G. Kurmangaliyeva Ercilasun ve K. Ercilasun (Der.), *The Uyghur Community* (ss. 85-103). Palgrave Macmillan, New York.
- Lioubimtseva E. (2014). Impact of Climate Change on the Aral Sea and Its Basin. İçinde: Micklin P., Aladin N., Plotnikov I. (Der.) *The Aral Sea: The devastation and partial rehabilitation of a Great lake*. Springer Earth System Sciences. Berlin, Heidelberg: Springer.
- Lordoğlu, K. (2007). Türkiye'deki çalışma hayatının bir parçası olarak yabancı çalışanlar. *Çalışma ve Toplum* (3). <https://www.calismatoplum.org/Content/pdf/calisma-toplum-1223-7df68d08.pdf>
- Nimkar, R. (2018). Split loyalties: Mixed migration and the diaspora connection. Danish Refugee Council's Diaspora Programme. RMMS Discussion Paper 4. https://mixedmigration.org/wp-content/uploads/2018/05/023_split-loyalties
- Sevsay, H. (2017). Ahıska Türkleri ve Diaspora. Uluslararası Ahıska Türkleri Sempozyumu, Bildiri Metni, Erzincan Üniversitesi ve Dünya Ahıska Türkleri Birliği, ss. 227-239.
- Sunata, U. (2020). Hafızam Çerkesçe: Çerkesler Çerkesliği Anlatıyor. İstanbul: İletişim Yayınları.
- T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2020. Yabancıların Çalışma İzinleri. <https://ailevecalisma.gov.tr/media/63117/yabanciizin2019.pdf>

Asya Pasifik Bölgesi Özelinde Türkiye'nin Kamu Diplomasisi Mimarisi

Haluk Karadağ

@ Dr. Öğretim Üyesi, Başkent Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü,
E-posta: hkaradag@baskent.edu.tr,
ORCID: 0000-0001-7577-763X

Özet

Gelişen bilgi ve teknoloji ortamında Alvin Toffler'in dediği gibi üçüncü dalga toplumları "telekomünikasyon toplumu" olarak adlandırılmaktadır (Toffler, 2008: 457). Bu denli hızlı yayılan iletişim ortamı elbette ki, toplumlar arası ilişkilerde etkin bir rol oynayacaktır. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kitle iletişim araçlarının yayılması, teknolojik açıdan kuvvetli olanların zayıf olanlara nazaran üstünlüğünü ortaya çıkarmaya başlamıştır. Son kullanıcılar anlamında ortaya çıkan kamuoyu kavramı giderek önem kazanmıştır. Hükümetler isteseler de istemeseler de, kamuoyunun iradesine boyun eğmeye başlamıştır. Adı henüz o dönemde konmamış olsa da, 2. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından Soğuk Savaş ile birlikte sonraları yumuşak güç olarak adlandırılan dış politika araçları yürürlüğe girmiştir. İşte "Kamu Diplomasisi" adı verilen kavram da bu süratli gelişmelerin uluslararası ilişkiler alanına sirayet etmesinden başka bir şey değildir.

Bu etkileşimin sonucu olarak "kamuoyu" kavramının önemi ortaya çıkmış ve toplulukların fikirleri değer kazanmaya başlamıştır. Ülke yöneticileri giderek kamuoylarını daha fazla dikkate almaya başlamış ve onları yönlendirmeye çalışmışlardır. Bu yönlendirme çabaları artarak ve çeşitlenerek devam etmiş, nihai olarak devletler tarafından sıklıkla kullanılır hale gelmiştir. Bütün bu gelişmelere paralel olarak, konuyla ilgili araştırmalar da artmıştır. ABD'nde bulunan Tufts Üniversitesi'nde dönemin Fletcher Hukuk Fakültesi (*Law of Fletcher School*) Dekanı olarak görev yapan Edmund Gullion, 1965 yılında kamuoyunu etkileme araçları arasında ayırma giderek, yeni bir kavram olarak "kamu diplomasisi" kavramını ortaya atmıştır.

Kamu diplomasisini kavramsal olarak, "bir devletin, uluslararası ortamda dış politikasının icrasında kullandığı resmî diplomatik kanallara ilave olarak; birey, grup, şirket vb. unsurlarını devreye sokarak hedef topluluğu ve karar vericilerini olumlu şekilde etkilemek suretiyle kendi milli çıkarlarını sağlaması faaliyetlerinin bütünüdür" şeklinde tanımlayabiliriz (Karadağ, 2016: 19). Tanımdan da anlaşılacağı üzere, burada devletin yönlendiriciliği önemlidir. Yani hedef toplumu etkilemek için seçilecek unsurların resmî organlar tarafından belirlenmesi, desteklenmesi ve yönlendirilmesi esastır. Bu yapılmadığı takdirde uygulama gelişigüzel kazanmakta ve etkisiz kalmaktadır. Kamu diplomasisi faaliyetleri, ülkelerin sahip olduğu yumuşak güçlerin, ülke çıkarları doğrultusunda ve karar vericiler tarafından belirlenen hedeflere yönlendirilmesi suretiyle oluşturulmaktadır.

Burada açıkça ifade edebiliriz ki, eğer bir ülke gücünü başka ülkelerin gözünde meşrulaştırabilirse, arzularına ulaşma konusunda daha az dirençle karşılaşmaktadır. Eğer kültürü ile ideolojisi çekiciyse, diğer ülkeler onun peşinden gitmekte tereddüt etmeyeceklerdir Diğer ülkelerin faaliyetlerinin kendi arzusu doğrultusunda yönlendirilmesini veya sınırlandırılmasını sağlayacak kurumların desteklenmesine yardımcı olabilir, masraflı olarak değerlendirilebilecek diğer zorlama yöntemlerine -havaç ve sopa tekniği kullanılabilir- gerek kalmayacaktır. Özellikle bir ülkenin, kültürünün evrenselliği ve uluslararası faaliyet alanlarını yöneten uygun kuralları ve kuramları oluşturabilme kabiliyeti son derece önemli yumuşak güç kaynaklarıdır. Demokrasi, kişisel özgürlük, daha

yüksek toplumsal düzeye ulaşmak ve açıklık gibi değerler dış politikada ülkelerin yumuşak gücüne katkıda bulunan hususlardır (Nye, 2003: 13). Kamu diplomasisinin özünde, dost ve düşman unsurlarla tarafsızları şekillendirme vardır. Bunda amaç herhangi bir faaliyet öncesinde uygulayıcı devletin dış politik hedeflerine yönelik olarak diğer ülkelerde uygun kararlar alınmasını sağlayacak altyapının oluşturulmasıdır. Böylece, asgari düzeyde tepki ile karşılaşılmış ve kamuoyu ikna edilmiş olmaktadır.

Yapılan kamu diplomasisi tanımı ışığında devletlerin dış politikalarının ne şekilde belirlendiğini ortaya koymak gerekmektedir. Çünkü bu noktadan itibaren bir sonraki aşama olan kamu diplomasisi faaliyetlerine geçilmiş olmaktadır. Hemen hemen bütün ülkelerin dış politikaları devletin resmî organları tarafından ve müştereken tespit edilmektedir. Bir devletin resmî dış politikası, yani hedefleri belirlendikten sonra bu maksadın tahakkuku için bütün unsurlar seferber edilmektedir. Biz burada söz konusu icra unsurlarını kamu diplomasisi uygulama faaliyetleri olarak ele almaktayız. Böylece, devletlerin tespit edilmiş olan hedeflerini elde edebilmek için resmî organları tarafından yönlendirilen kamu diplomasisi faaliyetleri başlatılmış olmaktadır. Burada kamuoyunun etki altına alınması çok önemli olmaktadır. Çünkü kamuoyları devletlerin dış politikada karar verme süreçleri üzerinde en etkili hususlardan birisidir. İnandırıcı olma, gerçekçi görünme toplumların ikna edilmesinde önemli bir kıstastır. Günümüz iletişim dünyasında, olaylar çok kısa bir zaman içerisinde dünya genelinde duyulabilmektedir. Bu maksatla bahse konu uygulamalarda medyanın etkin rolü göz ardı edilmeden dikkate alınmalıdır.

Türkiye'nin söz konusu uygulamaya ihtiyacı bulunup bulunmadığı konusunda verilecek en uygun cevap şüpheşiz ki "evet" olacaktır. Tarihsel ve coğrafi olarak üç kıtadaki ülkeler ile bağları olan bir Türkiye'nin bu husustan sarfi nazar etmesi düşünülemez. Günümüz itibarıyla varılan noktada da, söz konusu uygulamaları görmekteyiz. Burada kısaca zikretmek gerekirse, başta TİKA olarak bilinen Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı olmak üzere, Türk Silahlı Kuvvetleri, TRT (TRT World), Diyanet İşleri Başkanlığı, Kızılay, AFAD vb. birçok vasıta ile Türkiye uluslararası ortamda çok yönlü bir kamu diplomasisi faaliyeti yürütmektedir.

Yumuşak gücün amaç odaklı hale getirilmesi olarak ifade edilen kamu diplomasisi, modern anlamda ilk kez Amerika Birleşik Devletleri'nde kavramsal olarak kullanılmaya başlamış olsa da, esasen uygulamaları kavramın ortaya çıkışından çok daha önce karşımıza çıkmaktadır. Tarihte "istimalet politikası" olarak Osmanlı Devleti tarafından 1300'lü yıllarda Anadolu'nun Türkleştirilmesinde uygulanan kamu diplomasisi pratikleri günümüzde dünya genelinde birçok enstrüman ile sürdürülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti özelinde bakılacak olursa, ülkenin Balkanlar'dan Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya, Kafkaslar'dan Asya'ya kadar tüm coğrafyalarda kamu diplomasisi uygulama potansiyeline sahip olduğu görülmektedir. Çünkü kamu diplomasisi mimarisinin altı tane oluşum ve uygulama basamağının en temelinde yer alan tarihi ve kültürel vasıtalar ile ekonomik vasıtalar Türkiye'nin elinde mevcuttur. Diğer dördü ise, binayı taşıyan kolonlar olan ulusal ve uluslararası medya, uluslararası ortamda ikna edicilik, teknolojik altyapı ve mevcut teknolojiyi kullanabilme ile kamu diplomasisi planlama ve uygulayıcıları için uygun teşkilatlanma olarak ifade edilebilir. Bunlar da, kamu diplomasisi mimarisinin kusursuz çalışması için gerekli vasıtalar.

Tarihsel perspektiften bakıldığında Doğu ve Güneydoğu Asya'da Türkiye'nin Japonya ile karşılıklı saygı ve hoşgörüye dayanan bir diyalogu, Güney Kore ile ülkenin yok olma eşiğinden kurtarılmasında doğrudan katkı sağlayan ülkelerden biri olması ve Çin Halk Cumhuriyeti ile asırlar öncesinden komşuluk ilişkisi bulunmaktadır. Bununla birlikte, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Malezya ve Endonezya ile "halifelik" makamının sağlamış olduğu özel bir ayrıcalık sahibi olduğu bilinmektedir. Bu maksatla Türkiye Cumhuriyeti devletinin Asya-Pasifik bölgesinde kamu diplomasisi uygulamaları bağlamında belirgin avantajlara sahip olduğu görülmektedir. Söz konusu avantajların devletler arasında, karşılıklı iş birliği mekanizmaları tesis temek yoluyla işlevsel hale getirilmesi için bahse konu coğrafya özelinde yeni bir kamu diplomasisi mimarisine ihtiyaç duyulduğu yadsınmaz bir gerçeklik olarak ortaya çıkmaktadır.

Anahtar kelimeler: Kamu diplomasisi, yumuşak güç, kamuoyu, TRT World, Asya-Pasifik

Giriş

Gelişen bilgi ve teknoloji ortamında Alvin Toffler'in dediği gibi, üçüncü dalga toplumları "telekomünikasyon toplumu" olarak adlandırılmaktadır (Toffler, 2008: 457). Bu denli hızlı yayılan iletişim ortamı elbette ki, toplumlararası ilişkilerde etkin bir rol oynayacaktır. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, kitle iletişim araçlarının yayılmasıyla teknolojik açıdan kuvvetli olanların zayıf olanlara nazaran üstünlüğü ortaya çıkmaya başlamıştır. Son kullanıcılar anlamında, ortaya çıkan kamuoyu kavramı giderek önem kazanmıştır. Hükümetler isteseler de istemeseler de, kamuoyunun iradesine boyun eğmeye başlamıştır. Adı henüz o dönemde konmamış olsa da, 2. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından Soğuk Savaş ile birlikte sonraları yumuşak güç olarak adlandırılan dış politika araçları yürürlüğe girmiştir. İşte, "Kamu Diplomasisi" adı verilen kavram da bu süratli gelişmelerin uluslararası ilişkiler alanına sirayet etmesinden başka bir şey değildir.¹

Bu etkileşimin sonucu olarak, "kamuoyu" kavramının önemi ortaya çıkmış ve toplulukların fikirleri değer kazanmaya başlamıştır. Ülke yöneticileri giderek kamuoylarını daha fazla dikkate almaya başlamışlar ve onları yönlendirmeye çalışmışlardır. Bu yönlendirme çabaları artarak ve çeşitlenerek devam etmiş, nihai olarak devletler tarafından sıklıkla kullanılır hale gelmiştir. Bütün bu gelişmelere paralel olarak, konuyla ilgili araştırmalar da artmıştır. ABD'nde bulunan Tufts Üniversitesi'nde dönemin Fletcher Hukuk Fakültesi (Law of Fletcher School) Dekanı olarak görev yapan Edmund Gullion, 1965 yılında kamuoyunu etkileme araçları arasında ayırma giderek, yeni bir kavram olarak "kamu diplomasisi" kavramını ortaya atmıştır.

Yapılmış olan pek çok tanım, kavramın ifade edilebilmesi için yeterince açık olmadığından, yeni bir tanımlama yapma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Kamu diplomasisini kavramsal olarak, "bir devletin, uluslararası ortamda dış politikasının icrasında kullandığı resmî diplomatik kanallara ilâve olarak birey, grup, şirket vb. unsurlarını devreye sokarak hedef topluluğu ve karar vericilerini olumlu şekilde etkilemek suretiyle kendi milli çıkarlarını sağlaması faaliyetlerinin bütünüdür" şeklinde tanımlayabiliriz (Karadağ, 2016: 19). Tanımdan da anlaşılacağı üzere, burada devletin yönlendiriciliği önemlidir. Yani hedef toplumu etkilemek için seçilecek unsurların resmî organlar tarafından belirlenmesi, desteklenmesi ve yönlendirilmesi esastır. Bu yapılmadığı takdirde uygulama gelişigüzel kazanmakta ve etkisiz kalmaktadır. Kamu diplomasisi faaliyetleri ülkelerin sahip olduğu yumuşak güçlerin, ülke çıkarları doğrultusunda ve karar vericiler tarafından belirlenen hedeflere yönlendirilmesi suretiyle oluşturulmaktadır.

1 Çalışmada ortaya konan hususların bir kısmı yazarın, "Uluslararası İlişkilerde Yeni Bir Boyut: Kamu Diplomasisi" adlı eserinden alınmıştır.

Burada açıkça ifade edebiliriz ki, eğer bir ülke gücünü başka ülkelerin gözünde meşrulaştırabilirse, arzularına ulaşma konusunda daha az dirençle karşılaşmaktadır. Eğer kültürü ile ideolojisi çekiciyse, diğer ülkeler onun peşinden gitmekte tereddüt etmeyeceklerdir. Diğer ülkelerin faaliyetlerinin kendi arzusu doğrultusunda yönlendirilmesini veya sınırlandırılmasını sağlayacak kurumların desteklenmesine yardımcı olabilirse, masraflı olarak değerlendirilebilecek diğer zorlama yöntemlerine yani, havuç ve sopa tekniği kullanılabilecek yöntemlere gerek kalmayacaktır. Özellikle bir ülkenin, kültürünün evrenselliği ve uluslararası faaliyet alanlarını yöneten uygun kuralları ve kurumları oluşturabilme kabiliyeti son derece önemli yumuşak güç kaynaklarıdır. Demokrasi, kişisel özgürlük, daha yüksek toplumsal düzeye ulaşmak ve açıklık gibi değerler, dış politikada ülkelerin yumuşak gücüne katkıda bulunan hususlardır (Nye, 2003: 13). Kamu diplomasisinin özünde, dost ve düşman unsurlar ile tarafsızları şekillendirme vardır. Bunda amaç, herhangi bir faaliyet öncesinde uygulayıcı devletin dış politik hedeflerine yönelik olarak diğer ülkelerde uygun kararlar alınmasını sağlayacak altyapının oluşturulmasıdır. Böylece asgari düzeyde tepki ile karşılaşmış ve kamuoyu ikna edilmiş olmaktadır.

Toplumları etkilemeye yönelik teknikler, önceleri "psikolojik harekât" olarak adlandırılıyordu. Uygulamada daha ziyade hedef kitleyi karıştırmak, zayıflatmak gibi hasmane teşebbüsleri ifade eden bu kavramın yerine, son yıllarda giderek artan şekilde kamu diplomasisi kavramının tercih edildiği görülmektedir. Ancak, psikolojik harekât kavramından kamu diplomasisi kavramına geçişin sebebi, sadece yol açtığı olumsuz çağrışımından ibaret değildir. Psikolojik hareketin yürütülmesinde kullanılan araçların korkutmaya dayalı olup bu nedenle olumsuz motivasyon unsurunu kullanması, yani hasım kitlenin iradesinin kırılması konusunu ihtiva etmektedir. Oysa kamu diplomasisi, "olumlu motivasyon" unsurunu kullanmakta ve toplumun iradesinin kırılarak istenilenin yaptırılması yerine, söz konusu iradenin şekillendirilmesi yoluyla kitlenin ikna edilmesi tercihini ön plâna almaktadır. Propaganda kavramı ile karşılaştırıldığında ise, kamu diplomasisinde "doğruluk" ve "olumluluk" hususları ön plâna çıkmaktadır. Bu bağlamda, kamu diplomasisinin amacını kısaca, devletlerin karar verme mekanizmalarında yer alan aktörlerin tercihlerini şekillendirmek olarak ifade edebiliriz.

Bu nokta nazarı itibarıyla birbiriyle sıklıkla karıştırılan "kamu diplomasisi" kavramı ile "yumuşak güç" kavramı arasındaki ilişkiye de kısaca değinmek faydalı olacaktır. Her iki kavram da birer dış politika tekniği olarak, birbirine yakın anlamları çağrıştırmakta olup hemen hemen aynı araçları kullanmaktadır. Her ikisi arasında çok net bir ayrıma gidilememekle birlikte, yumuşak güç kavramı kamu diplomasisi kavramından güttüğü amaç, uygulandığı saha, kullanıldığı kurum ve organizasyonlar, hedeflediği kitle ve uygulandığı süre bakımından az da olsa farklılık göstermektedir. Yani

kısaca ifade etmek gerekirse kamu diplomasisi faaliyetlerinin arkasında devletler bulunmaktadır. Yumuşak güç ise kamu diplomasinin amaç odaklı hale getirilmiş şeklidir.

Kamu diplomasisi mimarisi kapsamında altı tane oluşum ve uygulama basamağından bahsedebiliriz. Bu basamaklar, kamu diplomasisi uygulamaları için kolaylaştırıcı rol oynamaktadır. Bunlardan ilk ikisi, kamu diplomasisi için temel teşkil eden ve diğerlerine nispetle daha önemli olan ekonomik altyapı ile tarihî ve kültürel altyapıdır. Diğer dört tanesi, binayı taşıyan kolonlar olan ulusal ve uluslararası medya, uluslararası ortamda ikna edicilik, teknolojik altyapı ve mevcut teknolojiyi kullanabilme ile kamu diplomasisi plânlama ve uygulayıcıları için uygun teşkilatlanma olarak ifade edilebilir. Bunlar, kamu diplomasisi mimarisinin kusursuz çalışması için gerekli vasıtalaradır.

Kamu diplomasisi bir kavram olarak modern anlamda ilk kez Amerika Birleşik Devletleri'nde kullanılmaya başlansa da, esasen uygulamaları kavramın ortaya çıkışından çok daha önce karşımıza çıkmaktadır. Aslında, Osmanlı Devleti bu kavramı daha önce keşfetmiş ve hayata geçirmiştir dersek sanırım abartmamış oluruz. Halil İnalçık bu tespitimizi doğrular nitelikte, Osmanlı'nın genişleme politikası hakkında yapmış olduğu çalışma ile en kesin bilgileri veren kişi olmuştur. İnalçık'ın bahsetmiş olduğu, "istimâlet politikası" Osmanlı'nın kuruluş yıllarında uygulanan, özellikle de Batı'ya ve Balkanlara doğru genişleme ve yayılma serüveninin güzel bir örneğini teşkil etmektedir. Kamu diplomasisi kavramının ortaya atılmasından yaklaşık yedi yüz yıl önce, Osmanlı tarafından uygulanan söz konusu politikanın anahtar kelimesi olan "istimâlet" kelimesinin sözlük anlamına baktığımızda, "uyma, meyl etme, ikna etme, gönül çekme, cezbettirmek, meylettirmek" gibi kavramlarla karşılaşmaktayız.

Halil İnalçık tarafından kaleme alınan *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* isimli eserin son kısmında yer alan lügâtçede ise istimâlet kelimesi, "bir kimseyi, bir şeyi kabule yatkın hale getirmek, fethedilen yerlerdeki veya düşman topraklarındaki ahaliyi kazanma" şeklinde bir Osmanlı terimi olarak ifade edilmiştir. Bununla birlikte, yerli gayrimüslim ahaliyi çeşitli vaatlerle yumuşak ve müsamahalı davranarak kazanmak ve bu suretle Osmanlı hâkimiyet sahasını genişletmek manasında da kullanılmaktadır. Örneğin Osman Bey, Germiyanogulları Beyliği tarafından düzenlenen yağma amaçlı akınlara karşı bölgede yerleşik Hıristiyan unsuları koruma görevini üstlenmiş, fethedilen yerlerde yerli Hıristiyan halkı, köylü ve şehirliye uygulanan istimalet politikası ile yerlerinde bırakıp himaye altına almıştır. Halil İnalçık'ın belirttiği üzere bu uygulama Osmanlı döneminde icra edilen istimâlet politikasının ilk uygulamasıdır.

Kıscacası, Osmanlı fethettiği bölgelerde hâkimiyet tesis etmekte ve bu hâkimiyeti asimilasyon yoluyla değil, ikna etmek usulüyle kalıcı hale getirmekteydi. Kendi

idarecilerinin yönetiminden memnun olmayan yerli halk, Osmanlı'nın hoş görülmesi uygulamalarından memnun kalmakta ve Osmanlı yönetiminin idareyi ele almasına sıcak bakmaktaydı. Buradan şunu açıkça ifade edebiliriz ki, Osmanlı'dan itibaren kamu diplomasisi uygulamaları aslında bu ülkenin genlerinde olan bir husustur ve Türkiye bugünkü yumuşak gücünü söz konusu kamu diplomasisi uygulamalarından almaktadır.

Kamu diplomasisi faaliyetleri, dünyada ve ülkemizde giderek yaygınlaşmaktadır. Nitekim 30 Ocak 2010 tarihli dönemin Başbakanlık genelgesiyle Türkiye'de bir Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü kurulmuştur. Bir tespit olarak şunu belirtelim ki, devletler kamu diplomasisi uygulamasında akademik araştırmaların önünde gitmektedirler.

Yapılan kamu diplomasisi tanımı ışığında, devletlerin dış politikalarının ne şekilde belirlendiğini ortaya koymak gerekmektedir. Çünkü bu noktadan itibaren, bir sonraki aşama olan kamu diplomasisi faaliyetlerine geçilmiş olmaktadır. Hemen hemen bütün ülkelerin dış politikaları devletin resmî organları tarafından ve müştereken tespit edilmektedir. Bir devletin resmî dış politikası yani, hedefleri belirlendikten sonra bu maksadının tahakkuku için bütün unsurlar seferber edilmektedir. Biz burada, söz konusu icra unsurlarını kamu diplomasisi uygulama faaliyetleri olarak ele almaktayız. Böylece, devletlerin tespit edilmiş olan hedeflerini elde edebilmek için resmî organları tarafından yönlendirilen kamu diplomasisi faaliyetleri başlatılmış olmaktadır. Burada, kamuoyunun etki altına alınması çok önemli olmaktadır. Çünkü kamuoyları devletlerin dış politikada karar verme süreçleri üzerinde en etkili hususlardan birisidir. İnandırıcı olma, gerçekçi görünme toplumların ikna edilmesinde önemli bir kıstastır. Günümüz iletişim dünyasında olaylar çok kısa bir zaman içerisinde, dünya genelinde duyulabilmektedir. Bu maksatla, bahse konu uygulamalarda medyanın etkin rolü göz ardı edilmeden dikkate alınmalıdır.

Türkiye'nin söz konusu uygulamaya ihtiyacı bulunup bulunmadığı konusunda verilecek en uygun cevap şüphesiz ki, "evet" olacaktır. Tarihsel ve coğrafi olarak üç kıtadaki ülkeler ile bağları olan bir Türkiye'nin bu husustan sarfı nazar etmesi düşünülemez. Günümüz itibarıyla varılan noktada da, söz konusu uygulamaları görmekteyiz. Burada kısaca zikretmek gerekirse, başta TİKA olarak bilinen Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı olmak üzere, Türk Silahlı Kuvvetleri, TRT (TRT World, TRT Avaz, TRT Arabia), Diyanet İşleri Başkanlığı, Kızılay, AFAD vb. birçok vasıtası ile Türkiye uluslararası ortamda çok yönlü bir kamu diplomasisi faaliyeti yürütmektedir.

Tarihsel perspektiften bakıldığında, Doğu ve Güneydoğu Asya'da Türkiye'nin Japonya ile karşılıklı saygı ve hoşgörüyü dayanan bir diyalogu, Güney Kore ile ülkenin yok olma eşliğinden kurtarılmasında doğrudan katkı sağlayan ülkelere biri olması ve

Çin Halk Cumhuriyeti ile asırlar öncesinden komşuluk ilişkisi bulunmaktadır. Bununla birlikte, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Malezya ve Endonezya ile “halifelik” makamının sağlamış olduğu özel bir ayrıcalık sahibi olduğu bilinmektedir. Bu maksatla, Türkiye Cumhuriyeti devletinin Asya-Pasifik bölgesinde kamu diplomasisi uygulamaları bağlamında belirgin avantajlara sahip olduğu görülmektedir. Söz konusu avantajların devletler arasında karşılıklı iş birliği mekanizmaları tesis temek yoluyla işlevsel hale getirilmesi için, bahse konu coğrafya özelinde yeni bir kamu diplomasisi mimarisine ihtiyaç duyulduğu yadsınmaz bir gerçeklik olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu itibarla, Asya Pasifik bölgesinde Türkiye'nin elinde çeşitli kamu diplomasisi uygulama araçları bulunmaktadır. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Yunus Emre Enstitüsü, Diyanet İşleri Başkanlığı ve bazı durumlarda Kızılay, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) ile Türk Silahlı Kuvvetleri bunlar arasında yer almaktadır.

Uzun dönemli kamu diplomasisi vasıtası olan Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'nın sağladığı eğitim ve burslar burada önemli bir yere sahiptir. Bu konu önemlidir diye ifade ettik, çünkü söz konusu kamu diplomasisi aracı az maliyetle çok fazla iş başarabilme kapasitesine sahiptir (YTB, 2021). Ayrıca, en uzun dönemli etkiye sahip dış politika araçlarından birisidir. Bugün Malezyalı ya da Endonezyalı bir öğrenciye lisans, yüksek lisans ya da doktora sürecinde yatırım yapmak onun ömrünün sonuna kadar etki altında kalması ve kadirşinaslık olarak ifade edeceğimiz bahse konu ülkeye karşı tutum ve davranış değişikliğini göstermesi demektir. Ancak burada yapılan en temel hata, eğitimlerini Türkiye'de alan bu güzide öğrencileri mezuniyetten sonra hiç arayıp sormamak ve onlar ile ilgilenmemek olacaktır. Hatta, yaşam süreçlerindeki kariyerleri boyunca onların içerisindeki parlak öğrencileri mümkünse desteklemek ve kendi ülke sistemleri içerisinde kritik görevlere gelmelerini sağlayacak tedbirleri almak hayati öneme sahip olacaktır. Bugün gelişmiş ülkeler olarak bilinen ABD ve bazı Batı Avrupa devletleri söz konusu eğitim faaliyetlerini çok ciddiye almakta ve dijital teknolojinin sunduğu veri tabanları vb. çeşitli imkânları da kullanarak ciddi kazanımlar elde edebilmektedir.

TİKA ise Türkiye'nin elindeki diğer bir güç sahibi kamu diplomasisi vasıtasıdır. TİKA'nın üç başkan yardımcısından birisi Doğu ve Güney Asya, Pasifik ve Latin Amerika Dairesi Başkanlığı olarak ihdas edilmiştir. Başkanlık Stratejik Plân çalışmaları kapsamında, temel politika ve önceliklerinden dördüncüsünü Doğu / Güney Asya ile Pasifik ve Latin Amerika'da Kalkınma ve İş Birliğini Geliştirmek olarak belirlemiştir. Bu itibarla, Başkanlık çeşitli coğrafyalarda program koordinasyon ofisleri açmış, 60 ülkede bulunan 62 koordinasyon ofisinden dördü Filipinler, Myanmar, Bangladeş ve Pakistan'ı da dahil edersek söz konusu coğrafyada açılmıştır.

TİKA tarafından icra edilen faaliyetlere örnek vermek gerekirse; 2020 yılında Filipinlerin Cotabato şehrinde bulunan Al Jameel Yetimhanesi'nde bulunan çocuklar için şehir dışında bulunan okuldan şehre gidebilmeleri için minibüs şeklinde bir servis aracı hibe edilmiş (TİKA Faaliyet Raporu, 2020: 121) ve Covid-19 pandemisiyle mücadele kapsamında maske ve diğer tıbbi koruyucu malzeme üretebilmek için Manila Belediyesi'ne 50 adet hızlı dikiş makinası ve ekipmanı hibe edilmiştir (TİKA Faaliyet Raporu, 2020: 141). Pakistan'da ise Karaçi ve Haydarabad şehirlerinde toplam dört adet su arıtma tesisi tesis edilmiş, yine Karaçi yakınlarındaki bir okula 400 öğrenci kapasiteli bir konferans salonu inşa edilmiş ve ayrıca iki kız okulu yenilenmiştir (TİKA Faaliyet Raporu, 2020: 105, 92). Myanmar'da bir hastaneye tıbbi cihaz tedariki sağlanmıştır (TİKA Faaliyet Raporu, 2020: 97).

Adını ünlü Türk şairi Yunus Emre'den alan Yunus Emre Enstitüsü, 5 Mayıs 2007 tarihli ve 5653 sayılı kanunla kurulmuş ve faaliyetlerine 2009 yılında başlamıştır. Türk kamu diplomasisinin önemli bir vasıtası konumunda olan ve Yunus Emre Vakfı'na bağlı olarak kurulan Enstitü'nün amacı, yurtdışında yaşayan diğer ülke vatandaşlarının Türkiye ve Türk kültürünü yakından tanımalarını ve Türk sanatlarını öğrenmelerini sağlamaktır. Asya Pasifik bölgesinde Japonya, Kore, Çin, Malezya, Avustralya ve Pakistan'da ofisleri bulunan Yunus Emre Enstitüsü bu bölgelerde Türkçe kurslarıyla dilimizi öğretmenin yanı sıra, Türk kültürünü ve el sanatlarını bu coğrafyalarda tanıtmaya amacını gütmektedir (Yunus Emre Enstitüsü, 2021).

Diyanet İşleri Başkanlığı da birçok ülkede faaliyet göstermektedir. Söz konusu faaliyetlerini Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü altında yer alan beş daire başkanlığı ile yürütmektedir. Başkanlığın Asya Pasifik bölgesinde Türkiye'nin kamu diplomasisi faaliyetlerine katkı sağlayan icraatları arasında uluslararası toplantı ve sempozyum düzenlemek, çeşitli altyapı projeleri gerçekleştirmek, yurtdışında vekaletle kurban kesim organizasyonları tertip etmek, uluslararası ilâhiyat programı kapsamında ve dışında ilâhiyat alanında lisans, yüksek lisans ve doktora öğrenimi için yabancı öğrencilere burs imkânları sağlamak, yabancı uyruklu Müslüman gençlere yönelik değerler eğitimi projesi kapsamında öğrencileri Türkiye'de belirli bir süre misafir etmek, yine yabancı uyruklu din görevlilerine Türkiye'de hizmet içi eğitim kursları vermek, çeşitli dini yayınların yabancı dillere çevrilerek yurtdışında dağıtılması projesi, kardeş şehir projeleri kapsamında ilgili ülkelerde cami ve mescit gibi ibadethane inşaatları ve restorasyonları icra etmek gibi faaliyetler yer almaktadır.

Bununla birlikte, Türkiye'nin Asya-Pasifik bölgesinde farklı dinamiklerle de kamu diplomasisi faaliyetleri yürüttüğünü ifade edebiliriz. Ankara Üniversitesi bünyesindeki Asya Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi bu konuda çalışmalar yapan önemli bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır (APAM, 2021). İlâve olarak

yine, Ankara Üniversitesi'nin Tayvan'ın başkenti Taipei'de National Chengchi Üniversitesi'nde Türkçe dilini öğreten bir bölüm mevcuttur (Ankara Üniversitesi, 2021). Bu bölümde Türkiye'den giden hocalar görev yapmakta, örneğin iki sene öncesine kadar Ankara Üniversitesi'nden bir öğretim üyesi bulunmakta iken, bugün Gazi Üniversitesi'nden bir akademisyen, söz konusu Türkçe derslerini vermektedir. Hatta, 2017 yılında bu satırların yazarı Taipei'de bir konferans amacıyla bulunurken, üniversitede söz konusu Türkçe sınıfı ziyaret edilmiş ve daha önce Türkiye'de hiç bulunmamış Tayvanlı öğrenciler ile Türkçe diyaloga girilebilmiştir. Bu durum Türk kamu diplomasisi açısından önemli bir husus olarak hafızalardaki yerini almıştır. Tayvan ile Türkiye arasındaki bu eğitim birlikteliği Türkiye'nin kamu diplomasisi pratiklerinin, aslında işbirlikleri yoluyla geliştiğinin önemli bir göstergesi olmaktadır.

Sonuç

Netice itibarıyla, kamu diplomasisi uygun araçlarla etkili şekilde uygulandığında devletin normal diplomatik kanallarının daha rahat çalışmasını sağlamakta ve toplumların birbirlerini daha rahat algılamasında önemli bir araç olmaktadır. Bu resmi kanallarda meydana gelen tıkanıklıkların aynı damarlarda kanın akmasına engel olan tıkanıklıklarda olduğu gibi "anjyio" yapılarak açılmasına benzer biçimde açılmasına ve sorunun bir şekilde çözümlenmesine katkı yapmaktadır. Asya-Pasifik bölgesi de her ne kadar Türkiye'ye uzak gibi görünse de, bugünün teknolojik dünyasında artık yeryüzünde uzak bir nokta kalmadığı gerçeğinden hareketle bizlere çok yakın olmaktadır. Karşılıklı anlayış ve iş birliğini geliştiren önemli bir araç olan kamu diplomasisi faaliyetleri de bu kapsamda her geçen gün önemini artırmaya devam edecektir.

Kaynakça

- Ankara Üniversitesi (2021), "Tayvanlı Öğrenciler Üniversitemizde", (Nisan 20) <https://www.ankara.edu.tr/tayvanli-ogrenciler-universitemizde/>
- APAM (2021), "Ankara Üniversitesi Asya-Pasifik Çalışmaları uygulama ve Araştırma Merkezi" (Nisan 28) <http://apam.ankara.edu.tr/>
- Karadağ, Haluk (2016). Uluslararası İlişkilerde Yeni Bir Boyut: Kamu Diplomasisi. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Nye, Joseph S. (2003) Amerikan Gücünün Paradoksu, çev. Gürol Koca, İstanbul, Literatür Yayınları.
- TİKA Faaliyet Raporu (2020), "Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı 2020 Yılı Raporu", (Nisan 2021) <https://www.tika.gov.tr/upload/sayfa/FAAL%C4%B0YET%20RAPORU%202020/TIKAFaaliyet2020Web.pdf>
- Toffler, Alvin. (2008) Üçüncü Dalga, çev. Selim Yeniçeri, İstanbul, Koridor Yayınları.
- YTB (2021) "Yurt dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı", (Mayıs 07). <https://www.ytb.gov.tr/>
- Yunus Emre Enstitüsü (2021), "Kurumsal-Yunus Emre Enstitüsü" (Mayıs 09) <https://www.yee.org.tr/>

Türkiye'nin 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu Üzerindeki Konumu

Altay Atlı

@ Dr., Boğaziçi Üniversitesi,
E-posta: aa@altayatli.com,
ORCID: 0000-0002-2436-527X

Özet

Kuşak ve Yol Girişimi, Doğu Asya'dan başlayıp Avrupa'ya kadar uzanan, günümüzün en büyük ve iddialı altyapı projesidir. 2013 yılında, Çin Devlet Başkanı Xi Jinping tarafından bir fikir olarak öne sürülmüş, ilerleyen yıllarda ise Çin'in öncülüğünde, güzergâh üzerindeki ülkelerde gerçekleştirilen iş birliği projeleri vasıtasıyla somut bir şekilde hayata geçirilmeye başlanmıştır. Kuşak ve Yol Girişimi'nin temel amacı Doğu ile Batı arasındaki bağlantıların çok boyutlu olarak kuvvetlendirilmesidir. Bu çerçevede, sınır aşan lojistik ve ulaştırma altyapısına yapılan yatırımların yanı sıra, enerji taşımacılık hatları ve dijital altyapı alanlarında da projeler sürdürülmektedir. Aynı zamanda bu anlamda oluşan iş birliğinin mevzuat altyapısını güçlendirmek için, örneğin gümrük prosedürlerinin uyumlaştırılması gibi çalışmalar da yapılmaktadır. Kuşak ve Yol Girişimi'nin deniz kısmını oluşturan 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu ise Güney Çin Denizi, Hint Okyanusu ve Akdeniz'de limanların ve deniz ticaret hatlarının geliştirilmesini amaçlamaktadır.

Türkiye'nin Kuşak ve Yol Girişimi'nde yer alması, iki ülke hükümetleri tarafından 14 Kasım 2015 tarihinde Antalya'da imzalanan ve Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından onaylanmasını müteakip 7 Haziran 2017 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren, "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Çin Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında İpek Yolu Ekonomik Kuşağı'nın, 21. Yüzyıl Deniz'deki İpek Yolu'nun ve Orta Koridor Girişimi'nin Uyumlaştırılması'na İlişkin Mutabakat Zaptı" ile sağlanmıştır. Kuşak ve Yol Girişimi, Türkiye'de bugüne değin daha çok kara hatları ve özellikle de demiryolları boyutu ile gündeme gelmişse de, girişimin deniz boyutu da ülkemiz için büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada bu öneme vurgu yapılarak, Türkiye'nin 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu'nda uygun şartlar altında konumlandırılmasının ülkemize iki açıdan fayda sağlayacağını altı çizilmektedir. Buna göre, 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu kapsamında, Türkiye ile Çin iş birliğinde gerçekleştirilecek olan altyapı yatırım projeleri; i.) Türkiye'nin liman, konteyner elleçleme ve intermodal taşımacılık kapasitelerinin geliştirilmesini sağlayarak ülkemizin sürdürülebilir kalkınma sürecine katkıda bulunacaktır; ii.) Türkiye'nin Ege ve Doğu Akdeniz'deki bölgesel lojistik ağları üzerindeki konumunu güçlendirecektir.

Türkiye'nin 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu üzerinde konumlandırılmasının ilk adımı, Çin firmalarının İstanbul Ambarlı liman tesisleri içerisinde yer alan Kumport konteyner limanına yaptıkları yatırım ile hayata geçirilmiştir. 2015 yılında Çin firması COSCO Pacific'in liderliğinde China Merchants Group ve China Investment Corporation'un da katıldığı bir konsorsiyum, Kumport'un %65 hissesini 940 milyon dolar karşılığında satın almış ve ilerleyen dönemlerde yeni yatırımlarla liman geliştirilmiş, satın alma işlemi gerçekleştirildiğinde 1,3 milyon TEU olan konteyner elleçleme kapasitesi 2,1 milyon TEU'ya kadar çıkartılmıştır.

Bu da Kumport'u Türkiye'nin en fazla kapasiteye sahip beşinci konteyner limanı haline getirmektedir. Kumport, İstanbul'un ithalat ve ihracat ihtiyaçlarını karşılayan ve Marmara Bölgesi'nin kalbinde yer alan bir liman olduğu gibi stratejik konumu ile Karadeniz Bölgesi için çok önemli bir aktarma merkezi konumundadır ve Çinli

yatırımcı firmanın Kuzey Avrupa ile Akdeniz'i bağlayan yeni bölgesel konteyner taşımacılığı hizmetleri sunmaya başlamasını sağlamıştır. Bu da Kumport'u ve İstanbul'u söz konusu hatta önemli bir lojistik noktası haline getirmektedir. Diğer yandan, 2019 yılında Kumport tarafından 4,5 milyon liralık bir yatırımla hayata geçirilen ar-ge merkezi de Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından tescil edilerek Türkiye'nin limancılık sektöründeki ilk ar-ge merkezi olma özelliğini kazanmıştır ve Türkiye'nin bu sektördeki teknoloji kapasitesini geliştirme çabalarına da fayda sağlamaktadır.

Kumport örneği, Çin'in Türkiye'deki en büyük yatırım olmasının yanı sıra, Türkiye'nin lojistik altyapısına sunduğu katkı nedeniyle de önemlidir. Bu örneğe yenilerinin eklenmesi, Türkiye'nin hedefleriyle de uyumludur. Liman kapasitelerini artırmak, yeni limanları hayata geçirmek ve limanların demiryolları ile bağlantısını sağlayarak intermodal taşımacılık imkanlarını kuvvetlendirmek Türkiye'nin ekonomi alanındaki öncelikli hedefleri arasındadır. Bu bağlamda, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı'nın "Üç Denizde Üç Büyük Liman" projesi de, İzmir Çandarlı, Zonguldak Filyos ve Mersin limanlarına odaklanarak öncelikleri belirlemektedir.

Türkiye'nin 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu üzerinde konumlandırılması hedefi doğrultusunda söz konusu liman projelerinde Çinli firmalarla iş birliği yapılması, karşılıklı fayda prensibinden uzaklaşmaması ve oluşabilecek risklerin iyi bir şekilde kontrol edilmesi halinde önemli bir fayda sağlayacaktır. Örneğin, Kuzey Ege Çandarlı Limanı'nın, hedeflenen 12 milyon TEU'luk konteyner elleçleme kapasitesi ile Türkiye'nin en büyük limanı ve Avrupa'nın en büyük limanından birisi olması öngörülmektedir, ancak projede çalışmalar Mayıs 2011'de başlatılmış ve 2017'ye kadar tamamlanması öngörülmüşse de, mali yetersizlikler ve bürokratik sorunlar nedeniyle inşaat süreci ilk aşamalarının ötesine geçememiştir ve şu anda projenin sadece mendirek kısmı tamamlanmış durumdadır. Toplam değeri bir milyar dolar olarak hesaplanan ve yap-işlet-devlet modeliyle gerçekleştirilecek olan projeye yabancı sermaye çekilmesi finansman konusundaki sorunların aşılması için çıkar yol olarak görülmektedir ve 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu da bu projeye dış yatırım çekilmesi için bir fırsat yaratmaktadır.

21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu'nun Doğu Akdeniz ve Ege Denizi'ni içeren kısmında son birkaç yılda önemli projeler hayata geçirilmiştir. Bu projelerin başında ise Yunanistan'daki Pire Limanı gelmektedir. Halen bu limanın %67 hissesi Çin'in COSCO firmasına aittir ve firmanın yaptığı yatırımlarla limanın 2006 yılında 1,5 milyon TEU olan konteyner elleçleme kapasitesi 2020 itibarıyla 6 milyon TEU'ya ulaşmıştır. Pire Limanı'nın dışında da, Çin firmaları Akdeniz coğrafyasında birçok projeye katılmışlardır ve mevcut durumda bu bölgede yeni bir deniz lojistik ağı oluşturmaktadır. Örneğin, yine COSCO'nun Bilbao, Cenova, Valencia ve Süveyş Kanalı'nın girişindeki Port Said limanında; China Merchants Group'un ise Marsilya, Cebelitarık'ın girişindeki Tangier-Med ve Malta'nın Marsaxlokk Limanı'nda iştiraki bulunmaktadır; İsrail'in Hayfa Limanı'nda yeni bir terminal inşaatını sürdüren Shanghai International Port Group (SIPG), yap-işlet-devret modeli kapsamında bu terminali 25 yıl boyunca işletecektir; China Harbor Engineering Company, China State Construction Corporation ile birlikte Cezayir'deki Cherchell Limanı'nı inşa etmektedir ve İsrail'in Aşdod Limanı'nın yenilenmesi için açılmış olan ihaleyi de kazanmıştır.

Türk limanlarının bu lojistik ağının içerisinde daha etkin bir şekilde yer almaları, Türkiye'nin bölgesel ticarettaki konumu açısından da fayda sağlayacak, söz konusu limanların bir taraftan Marmara ve Karadeniz bölgesine, diğer taraftan da Ortadoğu'ya uzanan hatlar üzerinde birer transit merkezi olarak işlev görmeleri sağlanacaktır. Çin'in 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu'na yönelik yatırım planları ile Türkiye'nin kendi limanları için sahip olduğu gelişim vizyonu bir arada okunarak bu çerçevede iki ülke arasındaki iş birliğinin geliştirilmesi yönünde ortaya çıkabilecek yönelimler değerlendirilmektedir.

Giriş

Kuşak ve Yol Girişimi, Doğu Asya'dan başlayıp Avrupa'ya kadar uzanan, büyük ve iddialı bir altyapı projesidir. 2013 yılında Çin Devlet Başkanı Xi Jinping tarafından bir fikir olarak öne sürülmüş olan girişim, 28 Mart 2015 tarihinde Çin Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu tarafından açıklanan eylem plânı ile birlikte resmîyet kazanmış ve sonrasında Çin'in öncülüğünde, güzergâh üzerindeki ülkelerde gerçekleştirilen iş birliği projeleri vasıtasıyla somut bir şekilde hayata geçirilmeye başlamıştır. Günümüzün en kapsamlı uluslararası ekonomik programı olarak tanımlanabilecek olan Kuşak ve Yol Girişimi ile Asya ile Avrupa arasındaki bağlantıların çok boyutlu olarak kuvvetlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu hedef doğrultusunda ulusal ve uluslararası lojistik ile ulaştırma altyapılarında yapılan yatırımların yanı sıra, enerji taşımacılık hatları ve dijital altyapı alanlarında da projeler sürdürülmekte, aynı zamanda bu anlamda oluşan iş birliğinin mevzuat altyapısını güçlendirmek için gümrük prosedürlerinin uyumlulaştırılması gibi çalışmalar da yapılmaktadır.

Kuşak ve Yol Girişimi'nin iki temel unsuru, girişimin kara kısmını oluşturan ve bünyesinde altı farklı koridoru bulunduran "İpek Yolu Ekonomik Kuşağı"¹ ile Güney Çin Denizi, Hint Okyanusu ve Akdeniz'de üzerinde liman ve deniz hatlarının geliştirilmesiyle Kuşak ve Yol Girişimi'nin deniz kısmını oluşturan "21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu" -dur. Gerek kara gerekse deniz hatları üzerinde Kuşak ve Yol Girişimi kapsamındaki projelerin hayata geçirildiği ülkelerde söz konusu projelerin büyük ölçüde o ülkedeki ekonomik kalkınmaya yönelik bir ihtiyacı karşıladığı, ülkenin başta altyapı olmak üzere farklı alanlarda kendi kapasitesini arttırmasına fayda sağladığı gözlemlenmektedir. Bu nedenle girişimin, öncelikle güzergâh üzerindeki ülkelerin kendi içerilerindeki altyapının geliştirilmesi ve sonra da bu ülkeler arasındaki bağlantıların altyapısının kuvvetlendirilmesine yönelik bir vizyon ortaya koyduğunu söylemek mümkündür. Diğer yandan, Mordechay Chaziza'nın (2018) da vurguladığı gibi, İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ile Deniz İpek Yolu'nu birbirlerinden ayrı bir şekilde ele almak mümkün değildir; Çin her ikisini paralel bir şekilde uygulamaya koymaktadır ve her ikisi de birbirleriyle bağlantılı altyapı projeleri, havalimanları ve deniz limanları, karayolları,

1 İpek Yolu Ekonomik Kuşağı'nı oluşturan kara koridorları şunlardır: i) Yeni Avrasya Kara Köprüsü: Çin'in batısını Kazakistan üzerinden Rusya ile bağlamakta ve aynı zamanda demiryolları ile Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nden başlayarak Rusya üzerinden Polonya ve Almanya'ya kadar ulaşmaktadır. ii) Çin-Moğolistan-Rusya Koridoru: Çin'in kuzeyini Rusya'nın Uzakdoğusu ile bağlamaktadır. iii) Çin-Orta Asya-Batı Asya Koridoru: Çin'in batısından başlayıp Türkiye'ye kadar uzanmaktadır. iv) Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru: Pakistan içerisindeki ulaştırma altyapısının geliştirilmesi ile birlikte Çin'den Pakistan'ın Hint Okyanusu kıyısındaki Gvadar Limanı'na kadar uzanan bir koridor oluşturmaktadır. v) Bangladeş-Çin-Hindistan-Myanmar Ekonomik Koridoru: Çin'in güneyinden Myanmar'a kadar uzanmaktadır. vi) Çin-Hindiçini Yarımadası Koridoru: Çin'in güneyindeki Yunnan eyaletinden başlayarak üç farklı rota üzerinden Singapur'a kadar inmektedir.

yüksek hızlı demiryolları, lojistik merkezleri, elektrik santralleri ve şebekeleri, petrol ve doğalgaz boru hatları ve telekomünikasyon ağları inşa etmek suretiyle küresel jeopolitik ortamı dönüştürme potansiyelini taşımaktadır.

Çin, 2021 başı itibarıyla Kuşak ve Yol Girişimi'ne yönelik olarak 138 ülke ve 31 uluslararası örgütle toplam 202 anlaşma imzalamıştır ve Türkiye de bu ülkelere dahildir. Arkasında dünyanın en büyük ikinci ekonomisi olan Çin'in bulunduğu Kuşak ve Yol Girişimi, söz konusu ülkeler için altyapıların ve uluslararası lojistik bağlantılarının güçlendirilmesi açısından yeni fırsatlar oluşturduğu gibi, giderek şiddetlenen bir uluslararası rekabet ortamı ve Çin'e bağımlılığın artmasının getirebileceği kırılğanlıklar nedeniyle birtakım risklere de yol açmaktadır. Bu nedenle, Türkiye ve girişime dahil olan diğer tüm ülkeler için esas olan, sahip olduğu avantajları doğru kullanarak ortaya çıkan fırsatlardan azami şekilde fayda sağlamak, bununla birlikte oluşan tehditleri ve riskleri de iyi bir şekilde yöneterek bunların etkisini asgariye indirmektir.

Bu çalışmanın amacı, Kuşak ve Yol Girişimi'nin deniz ayağı olan Deniz İpek Yolu'na odaklanarak, Türkiye'nin bu yol üzerindeki mevcut konumunu değerlendirmek, girişimin Türkiye için sunabileceği fırsatları ve avantajları ortaya koymak ve olası riskleri tartışmaktır. Kuşak ve Yol Girişimi'nin bütünü açısından Asya ile Avrupa'yı bağlayan bir noktada bulunmasının sağladığı coğrafi avantaja sahip olan Türkiye, bu anlamda Deniz İpek Yolu'nun hızlı bir gelişim içerisinde olduğu Akdeniz bölgesinde de kritik bir konumda yer almaktadır. Deniz İpek Yolu'nun gelişimi ve Türkiye'nin bu yol üzerindeki konumu, Kuşak ve Yol Girişimi'nin geleceği için olduğu kadar Türkiye'nin Asya ile Avrupa arasındaki ulaştırma ve ticaret hatları üzerindeki transit konumunu güçlendirmesi açısından da önem taşımaktadır.

Deniz İpek Yolu

Deniz İpek Yolu fikri ilk olarak Çin Devlet Başkanı Xi Jinping tarafından Ekim 2013'de Cakarta'da Endonezya parlamentosuna hitaben yaptığı bir konuşmada dile getirilmiş ve İpek Yolu Ekonomik Kuşağı'nı bütünleyen, Güneydoğu Asya, Okyanusya, Hint Okyanusu ve Doğu Afrika'yı kapsayan bir coğrafyada limanların ve deniz hatlarının geliştirilmeleri ve karadaki lojistik altyapısı ile entegre edilmeleri üzerinden şekillenecek bir yapı olarak lanse edilmiştir. Aralık 2014'te tarihinde Çin devletine ait bir yatırım fonu olarak ilk aşamada 40 milyar dolarlık bir sermaye ile hayata geçirilen İpek Yolu Fonu ile 2015'te kurularak, 16 Ocak 2016 tarihi itibarıyla faaliyete

geçen 100 milyar dolar başlangıç sermayeli, merkezi Pekin’de bulunan Asya Altyapı Yatırım Bankası (AIIB) Deniz İpek Yolu dahil olmak üzere, Kuşak ve Yol Girişimi projelerine finansman sağlamak amacıyla çalışmalarına başlamıştır. Mart 2015’de Çin hükümeti tarafından kabul edilen “İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ile 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu Ekonomik Kuşağı’nın Ortak İnşasına Yönelik Vizyon ve Eylem Belgesi” girişimin temel ilkelerini ve kurumsal altyapısını ortaya koymuş, Mart 2016’da yayınlanan ve 2016-2020 dönemini kapsayan Çin’in 13. Beş Yıllık Plan’da ise Kuşak ve Yol Girişimi’ni ülkenin temel hedeflerinden birisi olarak tanımlamıştır. Bu dönemde, Deniz İpek Yolu bünyesindeki projeler de Çinli firmalar tarafından hayata geçirilmeye başlanmıştır.

Deniz İpek Yolu’nun iki ana hatta sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan birincisi Çin’den Avrupa’ya uzanan hattır. Çin’in Fujian eyaletinden başlayan bu hat, ülkenin kıyı kesimlerini oluşturan Guangdong, Guangxi ve Hainan eyaletlerini geçtikten sonra güneye inmekte, Malaka Boğazı’nı geçip Hint Okyanusu’na açılmakta, Afrika kıyısından kuzeye dönerek Süveyş Kanalı üzerinden Akdeniz’e ve Avrupa’ya ulaşmaktadır. Diğer hat ise Çin’den çıkıp Güney Çin Denizi’ne ulaştıktan sonra Güney Pasifik’e ve Okyanusya’ya doğru devam etmektedir.

Söz konusu hatlar üzerinde liman yatırımlarının yanı sıra, demiryolu ve karayolu bağlantılarının güçlendirilmesi, lojistik merkezlerinin kurulması, telekomünikasyon ağlarının ve dijital bağlantıların güçlendirilmesi gibi çalışmalar da yapılmaktadır. Deniz İpek Yolu projeleri çoğunlukla China Ocean Shipping Company (COSCO), China Merchants Port Holdings Company, Shanghai International Port Group (SIPG), China Landbridge Group, China Harbor Engineering Company gibi çoğu kamu iktisadi teşebbüsü statüsünde olan, Çin’in büyük liman firmaları tarafından hayata geçirilmekte, projelere Çin’den ya da diğer ülkelerden şirketler ortak, alt yüklenici ya da tedarikçi gibi farklı şekillerde iştirak edebilmektedir. Projelerin finansmanı anlamında kısmen projelerin gerçekleştirildiği ülkelerden yerel finansman imkânlarının ya da çok taraflı finans kuruluşlarıyla uluslararası kalkınma bankalarının katılımları kimi durumlarda söz konusu olsa da projeler büyük ölçüde Çin bankaları ve finans kuruluşları tarafından finanse edilmektedir. Söz konusu yatırımlar Çinli firmanın yap-işlet-devret modeli üzerinden liman inşası ya da mevcut limanın genişletilmesi işini yaparak sonrasında belirli bir süre söz konusu limanı işletmesi; Çinli firmalar tarafından mevcut limanlarda doğrudan ya da bağlı şirketler üzerinden hisse alınması; ya da Çinli firmaların doğrudan liman işletmecisi olan kuruluşu satın alması modeliyle gerçekleştirilmektedir (Huo, Chen ve Zhang 2019; Bendrimia 2021).

Jean-Marc F. Blanchard (2021), Deniz İpek Yolu'nun Çin açısından yurtiçinde ve yurtdışında, ekonomik ve siyasi olarak birçok amaca hizmet ettiğini yazmaktadır. Buna göre ekonomik tarafta girişim Çin'in ihracatını artırmasına, ülkenin çok uluslu şirketleri için yeni iş imkânları yaratılmasına, Çin'in doğal kaynaklara daha rahat erişim sağlamasına ve döviz rezervlerini de daha verimli bir şekilde kullanmasına yol açacaktır. Siyasi olarak ise Deniz İpek Yolu, Çin için diğer ülkelerle ilişkiler kurmak, yumuşak gücünü artırmak, terör ve siyasi istikrarsızlıkla mücadelede alanlarında bir avantaj sağlayacak ve tüm bunların ötesinde Devlet Başkanı Xi Jinping'in iç siyasetteki elini güçlendirerek güçlü bir miras bırakmasını temin edecektir.

Çinli firmaların diğer ülkelerde yaptıkları liman yatırımları, Çin'e fayda sağladığı ve Deniz İpek Yolu'nun birer parçasını oluşturduğu gibi ilgili ülkenin lojistik altyapısına katkı sağlamaktadır. Degang Sun ve Yahia Zoubir'e (2017) göre Deniz İpek Yolu farklı açılardan ilgili taraflara avantajlar sağlamaktadır:

❖ Çin liman inşası konusunda güçlü bir teknoloji ve bilgi birikimine sahiptir ve dünyanın en büyük 20 konteyner limanınının 13'ünün Çin'de olması ülkenin bu alandaki üstünlüğünü ortaya koyan bir durumdur. Deniz İpek Yolu sayesinde diğer ülkeler Çin'in sahip olduğu birikimden faydalanabilmektedir.

❖ Hint Okyanusu, Doğu Afrika ve Akdeniz, liman inşası açısından son derece uygun doğal koşullar sunmaktadır. Bu Deniz İpek Yolu'nun gelişimi açısından önemli bir avantajdır.

❖ Çin, Batı ülkelerinden farklı olarak yatırımlarına "demokratikleşme" gibi koşullar getirmemekte, "kalkınmanın demokrasiden daha acil ve hayati" olduğu düşüncesini benimsemektedir.

❖ Çin'in liman inşası projeleri ilgili ülkelere hem ekonomik hem de siyasi açıdan fayda sağlamakta, Çin'in ekonomik çıkarlarını korumakla görevlendirdiği ve yurtdışında konuşlandırdığı askeri güçleri ilgili ülkelerde barışın korunmasına katkıda bulunmakta, insani ve askeri yardım sağlamakta ve ortak tatbikatlar gerçekleştirmektedir. Çin'in gelişmiş sanayi kapasitesi ile Hint Okyanusu, Afrika ve Akdeniz ülkelerinin büyük pazarları birbirlerini tamamlayan, karşılıklı olarak fırsat ve fayda yaratan niteliktedir.

Sun ile Zoubir'in (2017) bakış açısı, Deniz İpek Yolu'nun ilgili taraflar açısından fayda ve avantajlarını sıraladığı kadar, girişimin sadece ekonomik bir proje olmadığını da ortaya koymakta ve liman yatırımlarının siyasi boyutlarına da dikkat çekmektedir. Benzer şekilde Deniz İpek Yolu'nu jeopolitik boyutlarını ele alan Jean-Marc F.

Blanchard ve Colin Flint'e (2017) göre Deniz İpek Yolu, yol açacağı bölgesel sonuçlar, barışçıl iş birliğinden küresel çatışmaya kadar uzanabilecek, "kullandığı taktikler öncelikli olarak ekonomik ve siyasi olan jeopolitik bir projedir." Bu anlamda, Doğu Akdeniz gibi Deniz İpek Yolu açısından öncelikli olan bölgelerde Çin'in ekonomik varlığının artması, bu ülkenin ABD ile içerisinde bulunduğu jeopolitik rekabeti de etkileyen bir durumdur (Van der Putten, 2016: 245) ve Çin Deniz İpek Yolu'nun geçtiği bölgelerde "önümüzdeki on yıllarda daha fazla güç için rekabet edecek ve bu anlamda ekonomi sürecin öncüsü olurken jeopolitik konular da hemen ardından gelecektir" (Rhode, 2021: 411).

Deniz İpek Yolu çerçevesinde Çinli firmalar bugüne değin birçok proje gerçekleştirmişlerdir ve bunlar arasında Pakistan'daki Gvadar, Myanmar'daki Kyaukpu, Malezya'daki Kuantan, Cibuti'deki Obock, Sri Lanka'daki Hambantota ve Brunei'deki Muara limanları sayılabilir. Bununla birlikte son dönemlerde uluslararası kamuoyu nezdinde en fazla gündemde olan ve Türkiye açısından da daha fazla önem taşıyan, Çin'in Akdeniz havzasındaki liman yatırımları olmuştur. Bu yatırımların başında da Yunanistan'daki Pire Limanı yatırımı gelmektedir.

Yunanistan'ın başkenti Atina'nın merkezine 10 kilometre mesafede bulunan Pire ülkenin ciddi bir ekonomik kriz yaşadığı dönemlerde Yunanistan hükümeti bu limanı özelleştirme kararı almış ve limanın iki rıhtımı 35 yıllığına Çin'in COSCO firmasına kiralanmıştır. Normal şartlar altında 1,5 milyon TEU² konteyner elleçleme kapasitesine sahip olan ancak kriz nedeniyle pratikte 450 bin TEU'luk bir performansa kadar düşmüş durumda olan Pire Limanı, COSCO'nun kapasite artırma ve modernleştirme yatırımları sayesinde 2011 yılında kriz öncesindeki kapasitesini yeniden yakalamıştır. 2014 yılında Yunanistan hükümeti ülkenin borçlarını kısmen karşılamak amacıyla, Pire Limanı'nın çoğunluk hissesini satma kararı almış ve 2016 yılında COSCO limanın %51'i payını almıştır. Yapılan anlaşma uyarınca Çin firması, limanın konteyner terminallerinin yanı sıra yolcu ve *cruise* gemileri ile ilgili kısımlarında da yatırımlar yapmayı ve 2021'e %16'lık ek hisseyi almayı taahhüt etmiştir.

Pire Limanı'nda bu gelişmeler yaşanırken, 2018 yılında Yunanistan hükümeti, resmen Kuşak ve Yol Girişimi'ne katıldıklarını açıklamış; Kasım 2019'da Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in Yunanistan'a ziyareti sırasında, Pire Limanı'nı Avrupa'nın en büyük limanı haline getirme hedefi beyan edilmiş ve COSCO tarafından 600 milyon euroluk yeni bir yatırım için anlaşma imzalanmıştır. Xi'nin ziyaretinden hemen bir hafta önce Çin'i ziyaret etmiş olan Yunanistan Başbakanı Kyriakos Mitsotakis'in

2 TEU terimi İngilizce'de "twenty-foot equivalent unit" teriminin kısaltmasıdır. 1 TEU, 20 feet'lik bir konteyneri ifade etmektedir ve 34 m³'lük bir hacme karşılık gelmektedir.

beyanatına göre ise COSCO'nun Pire Limanı'ndaki toplam yatırımının bir milyar euro'yu bulması öngörülmektedir.

2021 itibarıyla Pire Limanı'nda Çin firması COSCO'nun %67 hissesi, Yunanistan devletinin ise %7,14 hissesi vardır, geriye kalan hisseler ise kurumsal olmayan yatırımcılara aittir. Limanın toplam konteyner elleçleme kapasitesi toplam 6,7 milyon TEU'ya kadar yükseltilmiştir ve bu da Pire'yi sadece Akdeniz'in değil Avrupa'nın en hızlı büyümekte olan limanı haline getirmektedir. Söz konusu liman, Yunanistan ekonomisi için fayda sağlamakta olduğu gibi, Deniz İpek Yolu üzerinde Çin ihracat ürünlerinin Avrupa pazarlarına erişimi için de bir giriş kapısı oluşturmaktadır. Çin'den Pire Limanı'na ulaşan malların %95'i Yunanistan pazarına değil, bölge ülkelerine ihraç edilmektedir.³

Tablo 1: Avrupa'nın En Büyük Konteyner Limanları

Limana	Ülke	2020'de elleçlenen konteyner miktarı (bin TEU)	2007-2020 arasındaki büyüme (%)
Rotterdam	Hollanda	14.349	+ 33,0
Antwerpen	Belçika	12.023	+ 47,0
Hamburg	Almanya	8.527	- 13,8
Pire	Yunanistan	5.437	+ 296,0
Valencia	İspanya	5.415	+ 77,9
Algeciras	İspanya	5.106	+ 49,3
Bremerhaven	Almanya	4.770	- 2,5
Felixstowe	İngiltere	3.778	--
Gioia Tauro	İtalya	3.193	- 7,3
Barcelona	İspanya	2.958	+ 13,3

Kaynak: PortEconomics.eu

Akdeniz bölgesinde Çin firmaları Pire Limanı haricinde birçok projeye katılmışlardır ve mevcut durumda Deniz İpek Yolu üzerinden bölgede Çin tarafından geliştirilen ve işletilen bir lojistik ağı oluştuğunu söylemek mümkündür. Çin firmalarından COSCO'nun Bilbao, Cenova, Valencia, Vado Ligure ve Süveyş Kanalı'nın girişindeki Port Said limanında; China Merchants Port Holdings'in ise Marsilya, Cebelitarık'ın

³ Çin firmaları tarafından Sırbistan, Makedonya, Macaristan gibi ülkelerde hayata geçirilmekte olan karayolu ve demiryolu projeleri ile Pire Limanı'nın Orta ve Doğu Avrupa pazarlarına bağlantısı güçlendirilmektedir.

girişindeki Eurogate Tanger ve Malta'nın Marsaxlokk limanında iştiraki bulunmaktadır. China Harbor Engineering Company, China State Construction Corporation ile birlikte Cezayir'deki Cherchell limanını inşa etmektedir ve İsrail'in Aşdod Limanı'nın yenilenmesi için açılmış olan ihâleyi de kazanmıştır. İsrail'in Hayfa Limanı'nda yeni bir terminal inşaatını sürdüren Shanghai International Port Group (SIPG) ise, yap-iş-let-devret modeli kapsamında bu terminalin 25 yıl boyunca işletmeciliğini üstlenmiştir. Diğer taraftan, Çin'deki liman otoriteleri ile Avrupa limanları arasında iş birliği anlaşmaları da yapılmaktadır. Bunlara örnek olarak Ningbo ile Algeciras, Şanghay ile Marsilya, Shenzhen ile Cenova arasındaki anlaşmalar gösterilebilir.

Türk Limanları

Türkiye'nin Deniz İpek Yolu'nda ya da genel olarak Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi'nde yer alması, iki ülke hükümetleri tarafından 14 Kasım 2015 tarihinde Antalya'da imzalanan ve Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından onaylanmasını müteakip 7 Haziran 2017 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren, "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Çin Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında İpek Yolu Ekonomik Kuşağı'nın, 21. Yüzyıl Deniz'deki İpek Yolu'nun ve Orta Koridor Girişimi'nin Uyumlaştırılması'na İlişkin Mutabakat Zaptı" ile sağlanmıştır. Her ne kadar, Türkiye açısından Kuşak ve Yol Girişimi dendiğinde kara projeleri ve özellikle de demiryolları ön plâna çıksa da, Deniz İpek Yolu üzerinden iş birliğini geliştirmenin, uygun koşullar altında, Türkiye'ye önemli derecede fayda sağlayacağı düşünülmektedir.⁴

Türkiye'nin Deniz İpek Yolu üzerinde konumlandırılmasının fiilen ilk adımı, Çin firmalarının İstanbul Ambarlı liman tesisleri içerisinde yer alan Kumport konteyner limanına yaptıkları yatırım ile söz konusu olmuştur. 2015 yılında Çin firması COSCO Pacific'in liderliğinde China Merchants Group ve China Investment Corporation'un da katıldığı bir konsorsiyum, Kumport'un %65 hissesini 940 milyon dolar karşılığında satın almış ve ilerleyen dönemlerde yeni yatırımlarla liman geliştirilmiş, satın alma

4 Bahsi geçen mutabakat zaptında Türkiye ile Çin arasında Kuşak ve Yol Girişimi nezdinde iş birliği alanları politika eşgüdümü, kolaylaştırıcı bağlantılar, engelsiz ticaret, mali bütünleşme ve insandan insana bağlar ana başlıkları altında toplanmıştır. "Kolaylaştırıcı bağlantılar" kısmında yapılması öngörülen iş birliğini detayları şu şekilde belirtilmektedir: "Otoyol, demiryolu, sivil havacılık, limanın yanı sıra petrol ve gaz boru hatları, enerji nakil hatları şebekesi ve telekomünikasyon ağı da dâhil Türkiye'de, Çin'de ve üçüncü ülkelerde iki tarafı altyapı projelerinde iş birliği konusunda planların düzenlenmesi; kargo taşımacılığı konusunda limanlar arasında iş birliğini güçlendirmek ve işlevsel etkinliği geliştirmek için kapasite geliştirme amacıyla planlar geliştirilmesi ve uygulanması; içme suyu güvenliği, sel kontrolü ve afet azaltma, su tasarrufu sağlayan sulama ve diğer su koruma projelerinde iş birliğine bulunulması, iki tarafça mutabık kalınan projelerin başlatılması ve temel projelerin geliştirilmesi için gayret gösterilmesi; standartların ve bilgi paylaşımının karşılıklı tanınmasının güçlendirilmesi; trafik erişebilirliğinin ve ulaşım ağı güvenliğinin iyileştirilmesi, ulaşımın kolaylaştırılması için anlaşmaların görüşülmesi ve imzalanması ve sınır ötesi ulaşım güvenliğinin sağlanması."

işlemi gerçekleştirildiğinde 1,3 milyon TEU olan konteyner elleçleme kapasitesi 2,1 milyon TEU'ya kadar çıkartılmıştır. Bu da Kumport'u Türkiye'nin en fazla kapasiteye sahip limanlarından bir tanesi haline getirmektedir. Kumport, İstanbul'un ithalat ve ihracat ihtiyaçlarını karşılayan ve Marmara Bölgesi'nin kalbinde yer alan bir liman olduğu gibi stratejik konumu ile Karadeniz Bölgesi için çok önemli bir aktarma merkezi konumundadır ve Çinli yatırımcı firmanın Kuzey Avrupa ile Akdeniz'i bağlayan yeni bölgesel konteyner taşımacılığı hizmetleri sunmaya başlamasını sağlamıştır. Bu da Kumport'u ve İstanbul'u söz konusu hat üzerinde önemli bir lojistik noktası haline getirmektedir. Diğer yandan, 2019 yılında Kumport tarafından 4,5 milyon liralık bir yatırım ile hayata geçirilen Ar-Ge merkezi de Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından tescil edilerek Türkiye'nin limancılık sektöründeki ilk ar-ge merkezi olma özelliğini kazanmıştır ve Türkiye'nin bu sektördeki teknoloji kapasitesini geliştirme çabalarına da fayda sağlamaktadır.

Kumport örneği, Çin'in Türkiye'deki en büyük yatırım olmasının yanı sıra, Türkiye'nin lojistik altyapısına sunduğu katkı nedeniyle de önemlidir. Bu örneğe yenilerinin eklenmesi, Türkiye'nin hedefleriyle de uyumludur. Deniz İpek Yolu kapsamında, Türkiye ile Çin iş birliğinde gerçekleştirilecek olan yeni altyapı yatırım projeleri ile Türkiye'nin liman, konteyner elleçleme ve intermodal taşımacılık kapasitelerinin geliştirilmesini sağlayarak sürdürülebilir kalkınma sürecine katkıda bulunulacağı gibi ülkemizin Ege ve Doğu Akdeniz'deki bölgesel lojistik ağları üzerindeki konumu ve genel olarak Asya ile Avrupa arasındaki ticaret hatları üzerindeki transit özelliği de güçlendirilebilecektir.

Liman kapasitelerini artırmak, yeni limanları hayata geçirmek ve limanların demiryolları ile bağlantısını sağlayarak intermodal taşımacılık imkânlarını kuvvetlendirmek Türkiye'nin ekonomi alanındaki öncelikli hedefleri arasındadır. Türkiye'de halihazırda 180 liman, iskele, dolfen şamandıra niteliğinde kıyı tesisi bulunmaktadır ve bunları 137'si özel sektöre aittir. Türkiye'deki 27 konteyner limanından ise sadece 2'si kamu tarafından işletilmektedir, 15'i özel sektöre aittir, 7 liman yerli ve yabancı sermaye arasında ortaklıktır ve 3 liman da tamamıyla yabancı yatırımcılara aittir.

Tablo 2: Türkiye'nin En Büyük Konteyner Limanları

Limana	Bağlı olduğu liman başkanlığı	Yıllık elleçleme kapasitesi (bin TEU)
Mersin International Port	Mersin	2.600
Asyaport	Tekirdağ	2.500
Marport	Ambarlı	2.300
Kumport	Ambarlı	2.100
SOCAR	Aliğa	1.500
DP World Yarımca	Kocaeli	1.300
Gemport	Bursa	1.200
Ege Gübre	Aliğa	1.000
LimakPort	İskenderun	1.000
Yılport Gebze	Kocaeli	1.000
İzmir Alsancak	İzmir	1.160
Evyapport	Kocaeli	855

Kaynak: TÜRKLİM verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Türkiye Liman İşletmecileri Derneği verilerine göre, denizyoluyla yapılan dış ticaretin Türkiye'nin toplam dış ticaretindeki payı %61, Türk limanlarında yapılan toplam elleçlemede ihracat ve ithalatın payı ise %72'dir (TÜRKLİM 2021). Başka bir deyişle, limanlar Türkiye ekonomisinde ve özellikle de dış ticaretinde belirleyici bir konuma sahiptir. Bununla birlikte, ekonominin büyümesine bağlı olarak ticaretin ve dolayısıyla konteyner yüklerinin hızlı bir şekilde artması ve küresel ticarete mega gemilerin filolara katılması limanlarda kapasite artırma ihtiyacını ortaya çıkartmaktadır. 2020 yılında Türk limanlarında toplam 11,6 milyon TEU konteyner elleçlenmiştir. Türkiye'nin 11. Kalkınma Plânı'nda yer alan 2023 yılına yönelik hedeflerde yılda 13,5 milyon TEU elleçlenmesi öngörülmektedir, bu da 2020'den 2023'e %16'lık bir kapasite artışı ihtiyacı anlamına gelmektedir. 2050 hedefi ise 35 milyon TEU ile kapasite artırımlarının ve dolayısıyla yatırımların sürekli ve sürdürülebilir olması ihtiyacını ortaya koymaktadır. Diğer taraftan dijitalleşme, yeşil dönüşüm ve teknolojik gelişmeler de Türk limanlarında yatırımların artırılmasını zorunlu kılmaktadır (Yücel 2021: 16).

Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı'nın yayınladığı, "Ulaşan ve Erişen Türkiye 2020" belgesinde kullanılan ifadeler de hedefi ve ihtiyaçları net bir şekilde ortaya koymaktadır: "Türkiye'yi küresel deniz taşımacılığı ile entegre transit bir liman ülkesine dönüştürmeyi, Türk deniz ticaret filosunu yenileyerek ve genişleterek 10 milyar tonu geçen

dünya deniz ticaret hacminden daha fazla pay almayı, gemi ve yat inşa sanayimizi yenilikçi teknolojilerle donatarak rekabette daha üst sıralara taşımayı hedeflemekteyiz. Buna yönelik çalışmalarımız her geçen gün daha da hız kazanmaktadır. Ancak potansiyelimizin tamamını kullanabilmek için daha fazla yatırım ve iş üretme kabiliyetinin artırılması gerekmektedir" (Ulaştırma Bakanlığı 2020: 454).

Denizcilik alanındaki yatırımların artırılması noktasında sektöre daha fazla yabancı sermaye çekilmesinin, limanların geliştirilmesi ve modernize edilmesi açısından fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda ve aynı zamanda Türkiye'nin Deniz İpek Yolu üzerinde konumlandırılması hedefi doğrultusunda ülkemizdeki liman yatırımı projelerinde Çinli firmalarla iş birliği yapılması, karşılıklı fayda prensibinden uzaklaşılması ve oluşabilecek risklerin iyi bir şekilde kontrol edilmesi halinde önemli bir fayda sağlayacaktır. Yukarıda bahsedilen Kumport örneği, limanlar konusunda Çin ile Deniz İpek Yolu çerçevesinde ortak çalışma açısından olumlu bir örnektir ve bu iş birliğinin kapsamının uygun koşullar altında yeni liman projeleri ile genişletilmesi ilgili tüm taraflar arasından faydalı olacaktır

Türk limanlarında kapasite artırımı ve modernizasyon yatırımlarına duyulan ihtiyaç sektörün tamamı için geçerli olsa da, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı'nın "Üç Denizde Üç Büyük Liman" projesi, İzmir Çandarlı, Zonguldak Filyos ve Mersin limanlarına odaklanarak bu anlamda Türkiye için öncelikleri ortaya koymaktadır. Diğer yandan, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Mayıs 2017'de Pekin'de gerçekleştirilen Kuşak ve Yol Uluslararası Forumu'nda yaptığı konuşmada bu üç limana işaret etmesi, Türkiye'nin Deniz İpek Yolu üzerindeki konumunun ve Çin ile bu bağlamda yapılan iş birliğinin ne yönde gelişebileceği konusunda Türk tarafının bakış açısını ortaya koymaktadır.

Kuzey Ege Çandarlı Limanı, son dönemlerde Türk limanlarına Çin yatırımı çekilmesi konusunda en çok gündeme gelen konu olmuştur. "Avrupa ile Orta Doğu arasındaki potansiyel trafikten kaynaklanan kombine taşımacılık zincirinde, aktarma merkezi olarak plânlanan" (Ulaştırma Bakanlığı 2020: 487) projede temel Mayıs 2011'de atılmışsa da mali sorunlar ve bürokratik engeller nedeniyle süreç ilerleyememiştir ve şu anda projenin sadece mendirek kısmı tamamlanmış durumdadır. Toplam değeri bir milyar dolar olarak hesaplanan, 4 milyon TEU'luk kapasitesiyle Türkiye'nin en büyük, Avrupa'nın ise 10'uncu büyük konteyner limanı olarak plânlanan proje, yap-işlet-devlet modeliyle gerçekleştirilecektir ve projeye yabancı yatırım çekilmesi özellikle finansman konusundaki sorunların aşılması için çıkar yol olarak görülmektedir. Proje, olası bir Çin yatırımı için değerlendirilmiş, hatta Pire Limanı'na bir alternatif olarak gösterilmiş ve bugüne değin Çin'den birçok heyet İzmir'e ziyarette bulunarak

potansiyeli yerinde incelemiş⁵ ancak bu konuda henüz bir gelişme sağlanamamıştır (EGİAD 2020: 31).

İzmirli yerel yetkililerin beyanatları da Çandarlı ve genel olarak İzmir limanları üzerinden Deniz İpek Yolu'na katılımın ilgi ile karşılandığını göstermektedir. İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı Tunç Soyer'e göre İzmir'in hedefi bu proje üzerinden "Doğu'nun Batı'ya açılan kapısı" olmaya devam etmektir: "Çin ve İzmir, yüzlerce yıl boyunca birbirine Asya'dan gelen ticaret yolları ve İzmir limanı aracılığıyla bağlanmıştır. Bugün burada ortak geçmişimize bir kez daha yeniden can vermek için buluyoruz. Çin ve İzmir arasında kuracağımız köprüler ve yapacağımız ticaret anlaşmaları, bir kere daha İzmir'i Asya'ya, Çin'i ise Akdeniz'e bağlayacaktır" (Cumhuriyet 2019). Deniz Ticaret Odası İzmir Şubesi Yönetim Kurulu Başkanı Yusuf Öztürk'e göre ise, Pire Limanı'nın doğal sınırlarına ulaşması ve daha fazla genişleyememesi kıtalararası bir konteyner limanına ihtiyaç duyacak olan Çin nezdinde Çandarlı Limanı'nın cazibesini artırmaktadır: "Kuşak ve Yol Projesi için burada yüksek kapasiteli bir liman gerekiyor. Çandarlı Limanı'nda mendirek tamamlandı. Burası kıtalararası bir konteyner aktarma merkezi olacak. Çinliler, Doğu Akdeniz'de sonrası için bir açılım yapmak zorundalar" (Usman, 2019).

Yukarıda değinildiği üzere Deniz İpek Yolu'nu sadece ekonomik bir proje olarak ele almak doğru değildir; girişimin esas olarak güçlü bir jeopolitik boyutu da vardır. Bu boyut Türkiye'yi de yakından ilgilendirmektedir ve Kuzey Ege Çandarlı Limanı'nda olası bir Çin yatırımı Türkiye'nin Ege ve Doğu Akdeniz'deki jeopolitik konumu açısından da ele alınmalıdır. Emekli Amiral Cem Gürdeniz'e göre, "Çin'in Deniz İpek Yolu'nda Avrupa ana merkez (*hub*) olarak Pire Limanı'nı seçmesi, gelecekte Ege'de yaşanabilecek Türk-Yunan ihtilaflarında taraf olmasını tetikleme potansiyeline sahiptir. Ayrıca, Çin'in orta ve uzun vadede en büyük jeopolitik ve ekonomik rakibinin -girift ve karşılıklı bağımlılık taşıyan ekonomik ilişkilere rağmen- Atlantik blok olacağını söylemek hata olmayacaktır. Kuruluşunu ve mevcut ekonomisini bu yapıya borçlu olan Yunanistan'ın yarın Çin'e uygulanacak -örneğin Güney ya da Doğu Çin Denizi kaynaklı ihtilaf sonrası- bir ambargoda hangi tarafı tutacağını kimse bilemez... Avrasya'nın Atlantik sistemle stratejik işkillere girmesinin riskleri tarihte saklıdır. Türkiye bu riskleri, Ege Denizi'nin hassasiyetini ve Çandarlı'nın avantajlarını Çin'e anlatarak, Çandarlı Limanı'nın da Deniz İpek Yolu projesi kapsamına alınmasında ısrarcı olacaktır" (Aydınlık 2017).

5 Doğrudan Kuzey Ege Çandarlı Limanı ile bağlantılı olmasa da Çin'in 2014 yılında İzmir'de bir Başkonsolosluk açması önemli bir gelişmedir. Açılış İzmir Büyükşehir Belediyesi'ni ziyareti sırasında Çin'in İzmir Başkonsolosu Su Gaochao "İki ülke arasındaki ilişkilerin çok iyi olduğunu ve giderek ivme kazandığını" söylemiş ve "Çinli girişimci ve sanayicilere İzmir' tanıtılarak burada yatırım ortamı yaratabileceklerini" belirtmiştir. (Hürriyet 2014). Çin'in İzmir Başkonsolosluğu 2019 yılında "operasyonel sebeplerden" dolayı faaliyetlerine son vermişse de İzmir ile Çin arasındaki ilişkiler kuvvetlenmeye devam etmiş ve Çin, 2019 yılında 88. İzmir Enternasyonal Fuarı'nın onur konuğu olmuştur.

Türkiye'nin konteyner elleçleme kapasitesi açısından en büyük limanı olan ve %90'ı Singapur'dan PSA International Pte. Ltd. firmasına ait Mersin International Port'a ek olarak Mersin'de yeni bir konteyner limanı inşa edilmesi gündemde olan bir konudur. Bu proje ile Mersin üzerinden hem Çukurova bölgesinin ekonomik hinterlandına hem de Ortadoğu pazarlarına hizmet sağlanması öngörülmektedir. Henüz plân aşamasında olan bu proje için de, Çin yatırımı konusu gündeme gelmiştir. Hatta Mersin'in yerel iş çevrelerince Çin firmalarının proje ile ilgilendikleri, ancak uzun plânlama ve ihâle süreçleri nedeniyle yatırımlarını Kıbrıs Rum Kesimi'nin Limassol Limanı'na kaydardıkları iddia edilmiştir (Mersin Haberci 2016). Bununla birlikte, Suriye'de savaş sonrası yeniden inşa sürecinin başlaması ve Çinli firmaların burada aktif olarak proje gerçekleştirmeleriyle birlikte Suriye sınırına yakın ve Ortadoğu'ya açılan bir kapı hüviyetindeki Mersin'de yapılacak olan liman projelerine Çin tarafından somut bir ilgi gösterilmesi beklenebilir (Ath 2020: 72).

Çandarlı'dan farklı olarak Zonguldak Filyos Limanı tamamlanma aşamasına gelmiştir ve 2023'de hizmete girmesi beklenmektedir. "Batı Karadeniz'de kuzey-güney aksında kombine taşımacılık hizmeti verecek bir liman" olarak hayata geçirilen proje aynı zamanda geri sahasında oluşturulması planlanan Sanayi Bölgesi nedeniyle bölgesel kalkınmaya katkı sağlayarak Batı Karadeniz illerinin gelişimine ivme kazandıracak ve bununla birlikte artan gemi trafiği nedeniyle İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının karşı karşıya olduğu tehdidi azaltacaktır (Ulaştırma Bakanlığı 2020: 487-488). Diğer taraftan Filyos Limanı'nın Türkiye açısından jeopolitik boyutuyla önemi vardır. Ulaştırma ve Altyapı Bakanı Adil Karaismailoğlu (2020), bu boyutu şu şekilde dile getirmektedir: "Mavi Vatan'a Filyos Limanı ile bir kapı daha açıyoruz. Ülkemizi ticaret ve sanayi bölgesi haline getirecek bu proje ile denizlerdeki egemenliğimizin tüm dünyaya kabul gördüğü bu tarihi günlerde, Mavi Vatan'ın muhafazasına inançla devam ediyoruz."

Çinli firmalar birçok durumda tamamlanmış ve faaliyette olan limanlardan hisse alarak projelere girmişler ve buralarda kapasite artırımı ve modernizasyon çalışmaları yapmışlardır. Filyos Limanı'nın da gelecekte bu şekilde değerlendirilmesi, Çinli yatırımcıların kapasite artırımına ya da serbest bölgeye katılımları söz konusu olabilir. Böyle bir yatırım, Çin açısından Karadeniz'deki varlığını güçlendirmesine fayda sağlayacak ve Gürcistan'daki Anaklia Limanı ile Ukrayna'daki Çornomorsk Limanı gibi Çin firmalarının dahil oldukları diğer projeleri tamamlayıcı bir nitelikte olacaktır.

Türk limanlarının Deniz İpek Yolu'nun Akdeniz coğrafyasında oluşturduğu lojistik ağının içerisinde daha etkin bir şekilde yer almaları, Türkiye'nin bölgesel ticaretteki konumu açısından da fayda sağlayacak, söz konusu limanların bir taraftan Marmara ve Karadeniz bölgesine, diğer taraftan da Ortadoğu'ya uzanan hatlar üzerinde birer transit merkezi olarak işlev görmeleri sağlanacaktır.

Riskler

Deniz İpek Yolu ve genel olarak Kuşak ve Yol Girişimi dahilindeki projeler büyük ölçekli altyapı projeleri ağırlıklıdır ve bu tip projeler beraberlerinde belirli riskler getirirler. Bu risklere ek olarak projelerin Çin'den sağlanan finansman ile ve Çin'in büyük kamu iktisadi teşebbüsleri tarafından hayata geçirilmesi de projelerin yapıldığı ülkeler açısından Çin'e karşı bir bağımlılık oluşturmakta ve dolayısıyla kırılganlık yaratmaktadır. Bu kapsamda, Deniz İpek Yolu dahilindeki projelerin öncelikle Çin'e fayda sağladığı, yerel ekonomilere yeterince getirisi olmadığı ve bu ülkeleri giderek Çin'e daha fazla bağımlı kıldığı; projeler için sağlanan finansmanın projelerin gerçekleştirildiği ülkeler açısından bir borç tuzağı oluşturduğu; süreçlerin yeterince şeffaf olmadığı ve bu anlamda uluslararası anlamda kabul görmüş standartlara uyum sağlanmadığı gibi eleştiriler söz konusudur. Diğer taraftan, Çin'in günümüzde Batı egemenliğindeki uluslararası düzene karşı meydan okuması, ABD başta olmak üzere birçok Batı ülkesi ile bir çatışma ortamı içerisine girmesi, Deniz İpek Yolu projelerinin bir jeopolitik anlaşmazlığın ortasında kalarak ilgili tarafların zarara uğraması riskini de ortaya çıkartmaktadır (DEİK 2021).

Türkiye'nin liman yatırımları üzerinden Deniz İpek Yolu üzerindeki konumunu güçlendirmesi, beraberinde tüm bu riskleri getirecektir ve bu girişimden getiri sağlamanın en temel koşulu da, risklerin iyi anlaşılacak takip edilmesi ve doğru olarak yönetilmesidir. Bu anlamda hayata geçirilecek projeler için tüm paydaşları kapsayan, sadece kısa vadeli değil orta ve uzun vadede de değişebilecek risklerin kontrol altında tutulmasını ve değişen koşullara uyumu sağlayacak bir risk yönetim stratejisi temel bir ihtiyaçtır. Böyle bir stratejinin temel unsurları olarak Türkiye'de gerçekleştirilecek Deniz İpek Yolu dahilindeki projelerin finansal koşullarının net bir şekilde belirlenmiş ve şeffaf olmalarına dikkat edilmesi, projelerin Türkiye ekonomisine getirileri konusunda kamuoyunun net ve düzenli bir şekilde aydınlatılması, çevre ve enerji tüketimi konularında sürdürülebilirliğin ön planda tutulması, yerel ölçekte oluşabilecek sosyal risklerin asgariye indirilebilmesi için Çin firmalarının yerel istihdama yönelmelerinin sağlanması hayati önem taşıyan konulardır. Her ekonomik faaliyet için geçerli olduğu gibi Deniz İpek Yolu ve büyük liman projeleri de riskler barındırmaktadır ve önemli olan yine her ekonomik faaliyette olduğu gibi risk-fayda dengesini doğru ve sürdürülebilir bir şekilde kurabilmektir.

Sonuç

Türkiye'nin Deniz İpek Yolu'ndaki konumunu güçlendirmesi, ülkemizin lojistik altyapısının geliştirilmesine ve dolayısıyla ekonomik kalkınmaya katkı sağlayacaktır. Burada karşılıklı bir fayda söz konusudur: Türkiye, Çin'den gelecek yatırımlarla finansman, teknoloji ve liman inşası deneyiminden faydalanacak, Çin ise Deniz İpek Yolu ve genel olarak Kuşak ve Yol Girişimi üzerinde Türkiye'nin bulunduğu stratejik coğrafi, konumda varlığını güçlendirecektir. Ancak beklenen faydanın sağlanabilmesi için iki temel koşul vardır. Birincisi, yukarıda bahsedildiği üzere bu tür projeler mutlaka güçlü bir risk yönetim stratejisi ile birlikte yürütülmelidir. İkinci olarak ise Türkiye, Çin yatırımının gelmesini beklemeden, oluşan fırsatları ve karşılıklı fayda unsurunu Çinli yatırımcılara anlatabilmelidir. Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği tarafından gerçekleştirilen "Türkiye - Çin Ekonomik İlişkileri - Sektörel Yuvarlak Masa Toplantıları"nda da dile getirildiği üzere "Türkiye'deki liman projelerinin Çin tarafına tanıtımı, söz konusu limanların öneminin Türkiye'nin jeopolitik konumu, Doğu Akdeniz'de şekillenen yeni ekonomik coğrafya ve Ortadoğu'daki çatışma sonrası yeniden inşa potansiyeli gibi unsurları içeren bir bölgesel bağlam içerisinde değerlendirilmesi suretiyle etkin bir şekilde gerçekleştirilmelidir" (TÜSİAD 2019: 5).

Türkiye'nin Deniz İpek Yolu'nda konumunu güçlendirmesi ülkemizin lojistik altyapısına ve genel olarak ticaretine olumlu katkıda bulunacağı gibi, Türkiye'nin ciddi bir ticaret açığı verdiği Çin ile ekonomik ilişkilerini de yatırımlar aracıyla daha dengeli bir hale getirmesini sağlayacaktır. Çin'den daha fazla yatırım çekmek, Deniz İpek Yolu'nda ulusal çıkarlar doğrultusunda azami faydayı sağlayacak şekilde konumlanmak ve genel olarak Çin ile daha sağlıklı ve daha dengeli ekonomik ilişkiler kurmak, Türkiye'de sadece devletin ya da tek bir paydaşın girişimiyle değil, tüm paydaşların iş birliği ve eşgüdümü ile mümkün olabilecektir. Bu nedenle Türkiye'de ilgili bakanlıklar ve kamu kuruluşlarıyla, iş dünyasının ve özellikle de denizcilik, limancılık ve lojistik sektörlerinin temsilci örgütleri, sivil toplum kuruluşları ve akademi arasındaki eşgüdüm söz konusu amaç doğrultusunda büyük önem kazanmaktadır.

Kaynakça

- Atlı, Altay (2020). "Turkish Ports and China's Maritime Silk Road: Benefits and Expectations", *A Sea Change?: China's Role in the Black Sea*, (ed.) Gönül Tol. Washington D.C.: Middle East Institute. (67-74). <https://www.mei.edu/publications/sea-change-chinas-role-black-sea>.
- Bendrimia, Pénélope (2021), "Understanding the Economic, Political and Security Ramifications of Chinese SOE Acquisitions in Mediterranean Ports", *Oxford China International Consultancy* (8 Nisan).
- Blanchard, Jean-Marc F. (2021). "China's MSRI in Africa and the Middle East: Political Economic Realities Continue to Shape Results and Ramifications", *China's Maritime Silk Road Initiative, Africa, and the Middle East: Feats, Freezes, and Failures*, (ed.) Jean-Marc F. Blanchard. Singapore: Palgrave Macmillan. (1-52).
- Blanchard, Jean-Marc F; Flint, Colin (2017), "The Geopolitics of China's Maritime Silk Road Initiative", *Geopolitics*, 22, 2 (223-245).
- Chaziza, Mordechai (2018). "The Chinese Maritime Silk Road Initiative: The Role of the Mediterranean", *Mediterranean Quarterly*, 29, 2 (54-69).
- "Covid-19 Pandemisi Sonrası Dönemde Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi: Türkiye İçin Fırsatlar, Riskler ve Öneriler", *Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu DEİK* (2021).
- "Çin'in Deniz İpek Yolunda Türk Limanı da Olmalıdır", *Aydınlık* (11 Eylül 2017). <https://www.aydinlik.com.tr/cinin-deniz-ipek-yolunda-turk-limani-da-olmalidir>.
- Huo, Weiwei; Chen Peggy Shu-Ling; Zhang Wei (2019), "International Port Investment of Chinese Port-Related Companies", *International Journal of Shipping and Transport Logistics*, 11, 5 (430-454)
- "İzmir'de İlk Çin Başkonsolosluğu", *Hürriyet* (25 Temmuz 2014). <https://www.hurriyet.com.tr/ege/izmirde-ilk-cin-baskonsoloslugu-26872347>.
- Karaismailoğlu, Adil [@akaraismailoglu] (27 Eylül 2020) Mavi Vatan'a Filyos Limanı ile bir kapı daha açıyoruz... [Tweet] *Twitter*. <https://twitter.com/akaraismailoglu/status/1310215266543042560>.
- "Kuşak, Yol ve Saat Kulesi: Çin ile Ekonomik İlişkilere İzmir ve Ege Bölgesi'nden Bakış", *Ege Genç İş İnsanları Derneği EGİAD* (2020). <https://www.egiad.org.tr/wp-content/uploads/arastirma-raporlari/egiad-cin-raporu.pdf>.
- "Mersin Geç Kaldı, Kıbrıs Çinlileri Kaptı!", *Mersin Haberci* (23 Mayıs 2016). <https://www.mersinhaberci.com/haber/5117/mersin-gec-kaldi-kibris-cinlileri-kapti.html>.

- Rhode, Grant F. (2021), "China's Emergence as a Power in the Mediterranean: Port Diplomacy and Active Engagement", *Diplomacy & Statecraft*, 32, 2 (394-415).
- Sun, Degang; Zoubir, Yahia (2017). "Development First': China's Investment in Sea-port Constructions and Operations along the Maritime Silk Road", *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 11, 3 (35-47).
- "Top 15 Container Ports in Europe in 2020", *PortEconomics.eu* (2 Mart 2021). <https://www.porteconomics.eu/top-15-containers-ports-in-europe-in-2020>.
- "Türkiye-Çin Ekonomik İlişkileri: Sektörel Yuvarlak Masa Toplantıları", Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği TÜSİAD (4 Ekim 2019). <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/10511-turkiye-cin-ekonomik-i-liskileri-sektorel-yuvarlak-masa-toplantilari>.
- "Türkiye-Çin İlişkilerinde İzmir Dönemi", *Cumhuriyet* (6 Eylül 2019). <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye-cin-iliskilerinde-izmir-donemi-1567513>.
- "Türkiye Limanları Ekonomik Etki Analizi", Türkiye Liman İşletmecileri Derneği TÜRKLİM (Haziran 2021). <http://www.turklim.org/turkiye-limanlari-covid-19-ekonomik-etki-analizi>.
- "Ulaşan ve Erişen Türkiye 2020", T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (2020). <https://www.uab.gov.tr/uploads/pages/bakanlik-yayinlari/ulasan-ve-erisen-turkiye-2020.pdf>.
- Van der Putten, Frans (2016), "Infrastructure and Geopolitics: China's Emerging Presence in the Eastern Mediterranean", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 18, 4 (337-351).
- Usman, Ahmet (2019), "Pire Limanı Konteyner Terminalinde Sona Gelinmesi Çandarlı İçin Fırsat Olabilir, *Dünya* (6 Kasım).
- Yücel, Aysel (2021), "Limanlarda Acil Yatırımlar Kullanım Süresine Takıldı", *Dünya*, 16-17 (15 Temmuz)

II. BÖLÜM

Oğuz Can Turgay

Asya-Pasifik B6lgeleri İle İlişkilerde Akademik İşbirliklerinin 6nemi: Japonya GLOCAL AGE 2020 6đrenci Değişim Projesi 6rneği

Hatice 6elik

Yükselen Asya B6lge, B6lgeselleşme ve T6rkiye'nin Yaklaşımı

Bahadır Pehlivan t6rk

T6rkiye-Japonya İlişkileri 6er6evesinde G6ney-G6ney İşbirliği Fırsatları

M. Ertan G6kmen

T6rkiye ile Kore Arasındaki İlişkilerde G6zden Ka6anlar-Yeni Fırsatlar

6ınar 6zen

T6rkiye-AB G6mr6k Birliği ve T6rkiye'nin Doğu Asya Politikası: Fırsatlar, Zorluklar

Vakur S6mer

Orta Asya 6zerinden Doğu Asya'ya Ulaşmak: Kadim Bağlantıların İhyası

Asya-Pasifik Bölgeleri İle İlişkilerde Akademik İşbirliklerinin Önemi: Japonya GLOCAL AGE 2020 Öğrenci Değişim Projesi Örneği

Oğuz Can Turgay

@ Prof. Dr., Ankara Üniversitesi,
E-posta: turgay@agri.ankara.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-6715-2805

Herkese merhabalar.

Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi Oğuz Can Turgay. Aynı zamanda APAM'da Merthan Dünder Hocam'la birlikte Asya-Pasifik bölgeleriyle ilgili ilişkilerde ve faaliyetlerde mesai yapıyorum.

Küreselleşme her ne kadar ticaret ve ekonomiyle ilgili bir terim olarak doğmuş olsa da, teknoloji ve gelişen iletişim araçları sayesinde bugün sağlık, çevre, tarım, finansman, spor, müzik gibi sektörlerde yer alan sayısız ilişki ve faaliyet uluslararası niteliğe kavuşarak küreselleşti. İçinde bulunduğumuz yüzyılın son çeyreğinde yoğunlaşan değişimler, doğal olarak eğitime de yansdı. Dolayısıyla günümüzde bilgi toplumlarında bilgiye odaklanma, analitik düşünme, sentez yapma, sorun çözme ve etkili iletişim kurma becerilerini geliştirmeyi hedefleyen uygulamalara büründü. Ekonomik küreselleşmenin en önemli bileşenlerinden biri, rekabet kavramı ve aslında günümüzde pek çok açıdan eğitim kurumlarına da derinlemesine nüfuz ettiğini söyleyebiliriz.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki üniversiteler, küresel rekabet çerçevesinde uluslararası öğrenci ve araştırmacı havuzlarını geliştirmek için büyük çabalar harcıyorlar. Çünkü günümüz teknolojilerinin geldiği noktada, eğitim-öğretim anlayışı ülke ve coğrafya sınırlarını oldukça aştı. Kültürel ve dil farklılıkları ve coğrafi engeller anlamını yitirdi ve her koşulda aktif olabilecek küresel insan kaynakları adı altında bir dizi insan ihtiyacı gündeme geldi ve "Küresel "İnsan Kaynakları" denilen bir terim dilimize dahil oldu. Dolayısıyla, modern insan kaynaklarını yetiştirmek adına biz üniversitelere küreselleşme ve uluslararasılaşma şemsiyeleri altında oldukça büyük roller düşüyor.

Yüksek öğretim açısından verilebilecek en iyi örnek belki de, çoğumuzun bildiği ya da duymuş olduğu Avrupa ülkelerindeki üniversiteleri birbirine bağlayan *network* olarak ifade edebileceğimiz "Erasmus" dur. Erasmus'un teknik, mühendislik, sosyal ve diğer spesifik eğitim ve araştırma alanları kadar öğrencilerinin ufkunu açmak, perspektif kazandırmak ve adaptasyon güçlerini arttırmakla ilgili bir program olduğunu söyleyebiliriz. O kadar başarılı oldu ki, Erasmus+ şeklinde Uzakdoğu'dan bir üniversite + Avrupa'dan iki üniversite şeklinde değişik formlara büründü.

Ülkemizde bu tür uluslararası öğrenci trafiğini yönlendirmede kuşkusuz bakanlığımızın, YÖK'ün ve TÜBİTAK'ın yıllardır sürdürdüğü eğitim, daha doğrusu transfer politikaları, uluslararasılaştırma politikaları kesinlikle yadsınmamalı. Genellikle, ülke olarak bugüne kadar özellikle teknik ve mühendislik eğitimi alanında yatırımlar yani, insan kaynaklarını küreselleştirme anlamında Türkiye koşullarında, hep ABD ve Avrupa ülkeleriyle oldu ve Asya ülkeleriyle benzer köprüler kurulamadı. Dolayısıyla, 2015-2020 yılları arasında Japonya ve Türkiye arasında yürüttüğümüz, GLOCAL AGE 2020 projesinin bu noktada iyi bir örnek teşkil ettiğini düşünüyor ve Türkiye'den üç, Japonya şartlarından İki üniversite ile beş yıl boyunca yürüttüğümüz faaliyetler ve çıktılarında ve çalıştayımızın gündemiyle ilgisinden bahsetmek istiyorum.

Neden Japonya? Öncelikle neden "Glocal" gibi bir kelime? Çünkü çıkış noktamız küresel (*global*) ve yereli (*local*) bir araya getirmeye dayanıyor. Küresel düşünüp yerel davranmak. Bilindiği üzere Konfüçyüs öğretileri, Asya'yı Batı'dan, Batı kültüründen, kapitalizmden ayıran önemli değerlerden biri. Aidiyet, adanmışlık, bireysel ve toplumsal sorumluluk, çalışma disiplini vb açılardan doğunun çok daha erdemli ve vasıflı olduğu söylenebilir.

Neden Japonya? Çünkü "Japonya mucizesi" olarak dillendirdiğimiz olguyu şekillendiren birtakım temel unsurlar var ki bunlar Türkiye Cumhuriyeti içerisinde yaşayan genç insanlara örnek olabilecek, tarihi ya da geçmişi olan kavramlar, unsurlar diye düşünüyorum. Ama bizi en çok ilgilendiren şey benim kanaatimce, ben bir fen bilimciyim, bu refleksle konuşuyorum: Sınırlı kaynaklar, yüksek nüfus ve doğal afetler olan bir ülke nasıl dünyanın ilk beşi olur? Bu sorunun cevabını veren bir toplum Japonya. Türkiye'de de aynı şekilde sıkıntılarımız var. Denizler, yani sınırlı kaynaklar, çok yüksek olmasa da yüksek bir nüfus ve doğal afetlerle yaşamak durumunda olan bir ülkemiz. Dolayısıyla, bu kavramları iki ülkede bulup karşı karşıya getirmek ve bu sorunlarla ilgilenen genç popülasyonu çekmek açısından önem verdiğimiz, bizim proje hazırlık aşamasında üzerine düşüğümüz bir husus olmuştur.

Her ne kadar doğal afetler ve tarım projemizin odakları olsa da, değişim faaliyetleri

boyunca seçtiğimiz öğrencileri mümkün olduğunca geniş bir perspektif sunup iki ülkeyi çok farklı bakış açılarıyla değerlendirmelerini sağladık, iddialı bir şekilde bunu yaptık diyebilirim. Pek çoğumuzun aşına olmadığı, bilmediği hususlar var ki bunlar bizim projemizin omurgasının diğer parçaları diyebilirim. Örneğin Türkiye de bir nükleer ülkesi olma yolunda ilerliyor. Peki, toplum buna hazır mı? Depremleri biliyoruz fakat hâlâ bizim toplumumuz görüyoruz ki, depremlere Japon toplumu kadar hazır değil. Dolayısıyla, öğrencileri ya da genç insan kaynaklarımızı mümkün olduğunca üç boyutlu görmeye ve de ziyaret etmeye dayalı, unutamayacakları referanslar sağlamak suretiyle, aslında birazcık onları şoklamak istedik bu proje boyunca ve başarılı olduğumuzu da düşünüyorum.

Meselâ, Japonya'da 2011 yılında gerçekleşen facia sonrasında meydana gelen radyoaktif saçılmadan dolayı yüzbinlerce ton toprak kazınarak plâstik çuvallar içerisinde saklanmak durumunda kaldı ve bunları temizleyecek bir teknoloji şu an için dünyada mevcut değil. Biz de, bir nükleer ülkesi olacaksak bunun görülmesi, bununla ilgili mesleki ve akademik konuların idrak edilmesi gerekiyor. Bu örnek bizim mottolarımızdan bir tanesiydi; çalışmamızın, projemizin aslında en dikkat çeken referanslarından biri oldu ilerleyen zamanlarda.

Omurgadan az önce bahsettim. Nedir omurgamız? Ankara Üniversitesi Türkiye'nin en eski eğitim kurumlarından ve ziraatta da iddialıyız. Her ne kadar, çok uzun zaman önce Alman bilim adamları tarafından kurulmuş olsa da, Türk öğrenciler tarafından altı doldurulan bu Yüksek Ziraat MYO fakülte haline dönüşüp, daha sonra Ankara Üniversitesi'ne bağlandı ve Türkiye'nin en eski tarımsal akademik kurumlarından birini teşkil etti. Ege Üniversitesi modern organik tarım ve uygulamaları özel sektöre olan uzantıları sayesinde çok güzel bir renkti. ODTÜ, Ortadoğu'nun felâket yönetimi eğitimi konusunda hakim olduğunu mühendislik konuları ve başarılarıyla Türkiye ayağındaki önemli bir bileşen oldu. Japonya tarafındaki üniversitelerden Niigata Üniversitesi, Japonya'nın tarımsal üretim potansiyeli açısından iddialı olan devlet üniversitelerinden biridir. Fukushima Üniversitesi ise, nükleer facia ve depremin yaşandığı ki, dünya tarihinin gördüğü belki de en şiddetli ya da ikinci şiddetli depremdi, bir eğitim ve öğretim kurumudur.

GLOCAL AGE 2020'de iki programımız olmuştur. İlki 2-4 haftalık kısa program olup bu süreçte mümkün olduğunca öğrencilere kültürel, sosyal, tarihi, akademik, bilimsel, mühendislik ve pek çok diğer konu öğrencilere servis edilmiştir. Bu programı hem Türkiye hem Japonya koşullarında gerçekleştirilmiştir.

İkinci program uzun süreli program olup, 3-6 aylık daha çok lisansüstü düzeydeki öğrencilere yönelik, spesifik, araştırma hikayesi olan, Türkiye ve Japonya tarafında danışmanların olduğu ve bittiğinde de Japonya ve Türkiye özel sektörlerinde

öğrencilere staj yapma imkânı da sunulan bir program olmuştur. Program çıktılarının başarısı, projeye iştirak eden üniversiteler tarafından organize edilen sempozyumlar ve çalıştay faaliyetleri üzerinden sürekli izlenmiştir.

Kısa süreli program ve orta-uzun süreli program sonucunda karşılıklı olarak, 90'ın üzerinde öğrenci mobilize ettik. Yani uçakla 11 saat, gemi ile 1 ay süren mesafe Japonya. Bunu niye söylüyorum, arkasında gerçekten büyük bir emek ve masraf var ve bu karşılıklı olarak paylaşılabilir. Özellikle, bunu YTB açısından söylüyorum ki, ben iki sene önce Türkiye Bursları'nı ziyaret ettiğimde de, bu projenin tanıtımını yapmıştım. Ancak, o zamanlar çıktılar mevcut değildi. Oradaki genç, dinamik ekiple de bu görüşlerimi paylaşmıştım. Mutlaka sahiplenmemiz gereken ve buna benzer çatılar oluşturmak suretiyle, yıldızı parlayan Asya ülkeleriyle köprüler kurabileceğimiz bir araca bakıyorsunuz şu anda; öğrenci değişim faaliyetleri.

Biraz daha merceği büyütüp örnekler vermek istiyorum. Bu isimleri defalarca zikrettiğim için, bu arkadaşlarımızı fidelerimiz, paylaşmakta kesinlikle bir sakınca görmüyorum. Türkiye'deki özel sektörde ve Japonya'daki özel sektöre ektiğimiz fidelere bakıyorsunuz. Hâlâ bu arkadaşlarımız bu firmalarda çalışıyorlar. Her birinin tabii ki çok güzel, birbirinden bağımsız hikâyesi var, anlatması çok uzun zaman alır. Ama bakınız, özel sektörde de ve oradaki üniversitede yardımcı doçentliğe, doçentliğe kadar çıkan arkadaşlarımız oldu. Bunun dışında bir Japon gelinimiz oldu, daha doğrusu bir damat verdik Japonya'ya. Şu anda bu projenin koordinatörü arkadaşımız hala orada ikamet etmekte, kendisi evli, bir Japon gelinimiz oldu.

Başarılarımız neler? Her ne kadar sosyal medya araçları çok gelişmiş olsa da, hâlâ karşılıklı olarak yanlış intibalar edinmiş olduğumuz pek çok konu olduğumu düşünüyorum. Tıpkı, Türkiye'nin Japonlar tarafından, az gelişmiş bir Doğu ülkesi, Afrika ya da Avrasya ülkesi olarak görülmesi gibi. Türkiye'nin yargılarının yeterince bilinmemesi gibi. Bunlar çok önemli. Çünkü ne yapmak istediğiniz, bir ülke başka koşullarında nasıl bir yol çizmek istediğiniz, o ülkenin temel yargılarıyla çok alakalı. Dolayısıyla bunların yanlış olması sizi yanlış bir yer seçimine de götürebilir. Dolayısıyla, eğitim turizmi söylemini burada çok önemli buluyorum. Kısa süreli test etme fırsatları aslında, insanlara daha ciddi kararlar alma yolunda önemli bir fırsat diye düşünüyorum.

Ayrıca öğrencilerin çevresel, sosyal, kültürel koşullara adaptasyonları ne yazık ki aynı değil. Akademik olarak çok güçlü olan bir insan, sosyal olamayabilir, çevreyi iyi algılayamayabilir. Biz, GLOCAL AGE 2020 projesiyle, bu merkezlere ince ayar verip, genç Türk ve Japon nüfuslarımızın gerçek potansiyellerini ortaya çıkarmaya çalıştığımızı düşünüyorum. En büyük sıkıntıların finans, düşük özgüven ya da yanlış fikir sahibi olma olduğuna defalarca tanık olduk. Bu darboğazlara belirli ölçülerde müdahale edebildik ve daha da önemlisi uluslararasılaşma ve küreselleşme ruhunu başarılı

bir şekilde öğrencilere empoze ettiğimizi düşünüyorum. Türkiye içerisinde beş yıllık çabamızın bence en büyük meyvesi, Cumhurbaşkanımız'dan üniversitemizin uluslararası ilişkiler kulvarında aldığı bu YÖK Üstün Başarı Ödülü olmuştur.

Geleceğe yönelik olarak da naçizane birkaç düşüncemi paylaşmak isterim. Asya Pasifik Türk dış politikası içerisinde mutlaka Asya ülkelerine ilgisi olan üniversite insan kaynaklarına yönelik mobilite projelerimiz olmalı ve bunun için finansal kaynaklar yaratmalıyız. Elbette, 180 kişiyi beş yıl boyunca değiştirip 11 bin kilometre yol getirip götürmek çok büyük bir güç. Bunun, Türkiye tek başına altından kalkabilir mi diye bir soru gelebilir, haklısınız ama kotayı düşürmek, süreyi azaltmak, müzakereye gidip taraflar arasında bütçeyi paylaşmak gibi politikalarla da çözülebilir. YTB'nin özellikle, Türkiye Bursları içerisinde bu tarz birkaç program, ülkelere yönelik spesifik programların yerleştirilmesi gerektiği kanaatindeyim.

Gelecekte kurulacak olan akademik ve ticari köprülerin en önemli bileşeni bu şekilde yetişen, gelişen insan tecrübesi olacak, genç insan kaynağı olacak. Bu da bence bu tarz yatırımların çıktısı olacak diye düşünüyorum ve teşekkürlerimi sunuyorum.

Yükselen Asya Bölge, Bölgeselleşme ve Türkiye'nin Yaklaşımı

Hatice Çelik

@ Dr. Öğretim Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Bölge Çalışmaları Enstitüsü, Asya Çalışmaları Anabilim Dalı,
E-posta: hatice.celik@asbu.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-1409-8865

Teşekkür ederim hocam.

Ben de öncelikle bu etkinliğin gerçekleştirilmesine vesile olan, katkı sunan hem ilgili kurumlara hem de idari ve teknik ekibe çok teşekkür ederim. Oldukça önemli bir organizasyon. En son Aralık 2019'da Yeniden Asya Çalıştayı'nda çok sayıda hocamızla bir araya gelmiştik. Bazıları, şu anda bu etkinlikte ve devamlılığın sağlanması açısından bu etkinliği son derece kıymetli buluyorum.

Ben de bugünkü tartışmalarla bağlantılı olabilecek ve çalıştayın formatına uygun olabilecek bir konu seçmeye çalıştım. Bu çalışmanın amacını kısaca özetlemek istiyorum. Burada temelde bölge ve bölgeselleşme kavramları üzerinden ilerlemek istiyorum. Çünkü bu konu özellikle, Asya gibi büyük ve geniş bir coğrafyayı bir bölge olarak tanımlayacaksa nasıl problemlerle karşılaşabileceğimizi ya da aslında bunun başlı başına ne kadar zor bir iş olduğunu burada bir kez daha hatırlatmak için bu çerçeveyi sunmuş ya da eklemiş bulunuyorum. Buradan hareketle de, özellikle Türk dış politikasını ya da Türkiye'nin uluslararası ilişkilerinde, bizim Asya'yı nasıl algıladığımız ya da nasıl konumlayacağımızdan yola çıkarak ne gibi öneriler sunabiliriz ya da az önce de Mehmet Hoca'nın da değindiği gibi ne gibi zorluklarla ya da fırsatlarla karşılaşabiliriz, biraz daha net bir tablo ortaya koymaya çalışacağım.

Öncelikle “bölge”, “bölgeselleşme” ve “bölgecilik”i esasen bazen literatürde ya da konuşurken birbirlerinin yerine eş anlamlı kelimeler gibi kullanıyoruz ama akademik literatüre detaylı bakıldığında bunların birbirinden çok farklı kullanımlarının olduğunu görmek oldukça mümkün. Bununla ilgili çok yoğun bir literatür halihazırda bulunmaktadır. Fakat, ben bölge ve bölgeselleşmenin ya da bölgeciliğin nasıl tanımlandığına dair sadece birkaç tane temel farklı örneği vermeye çalışacağım.

İlk etapta bu sorun, yani tanımlama sorunu, 1960'ların sonu 1970'lerin başında büyük ölçüde akademisyenlerin ilgisini çekiyor, ancak çok az net sonuç alınabiliyor (Hurrell, 1995: 333). Pek çok kavramda ya da olguda olduğu gibi hem Uluslararası ilişkiler literatüründe ve tabii ki hem de genel sosyal bilimlerde sıkça karşılaştığımız bir sorun: Tanım yapmak ya da herkesin üzerinde hemfikir olduğu tanımlara ulaşmak oldukça zor. Bir önceki oturumda, Gral Hoca da bu noktaya değinmişti. Özellikle, orta ölçekli gclerin tanımlanmasının ya da bu konuda bir hemfikir olamama durumunun ne kadar açık ve net olduğundan bahsetmişti. Fakat, rneğin Prasenjit Duara bölgeyi bir alandaki etkileşim ve karşılıklı bağımlılığının görece plnsız ve evrimsel Şekilde meydana gelmesi, ortaya çıkması olarak tanımlıyorlar (Duara, 2010: 963). Öte yandan blgeselleşmeyi Şöyle tanımlıyor: Daha aktif çoğunlukla da ideolojik temelleri olan siyasi olarak oluşturulmuş bir süreç (Duara, 2010: 963). Tabii ki bu tanımlara alternatif farklı yorumlar da var. Örneğin, blgecililiği "regionalism", yine başka bir akademisyen "paylaşılan değerlere, normlara, kimliğe ve isteklere atıfta bulunan normatif bir kavram" olarak tanımlıyor (Kim, 2004: 40).

Bölgeselleşme ise "ulusal veya yerel yönetimlerin önceden belirlenmiş olanlarından ziyade devlet güdümlü olmayan genellikle pazar güdümlü olan entegrasyon süreçlerini ifade eder" (Kim, 2004: 40). Özellikle, serbest pazar ekonomisi burada ne çıkıyor. Anacak, bölgecilik denildiğine, "regionalism" denildiğinde değerlerin ve normların daha fazla ne çıktığını görüyoruz.

Bu noktada, konuyu Asya'ya doğru bağlamaya çalışayım. Özellikle, bölgenin belki de hemen karşısında gördüğümüz teorik karşıtı tabii ki küreselleşme gibi algılanabilir. Bu da tartışılan bir konu. Yani bölgecilik ve yerelcilik önemini mi kaybediyor Şeklindeki tartışmalar da mevcuttur. Bu tartışmaların yoğunlaştığı dönem özellikle tabii ki Soğuk Savaş'ın bittiği döneme denk geliyor, yani 1990'lardan sonrası. Çünkü artık Sovyetler Birliği'nin olmadığı bir uluslararası ortam var karşımızda. Böyle bir hava en azından uluslararası bir atmosfer söz konusuysen, bundan sonraki uluslararası sistem nasıl Şekillenecek? Yani 1945'ten 1990'a kadar iki kutuplu bir dünya düzeni varken, bundan sonrası tek kutuplu mu devam edecek? Yoksa yeni gücü merkezleri oluşacak mı, bu ekonomik gücü olabilir, siyasi gücü olabilir, aynı Şekilde askeri gücü olabilir, gibi tartışmalar da literatüre yön vermiştir. Bunun da, yine farklı bakış açıları var.

Bir yandan blgeselciliğin etkisini kaybettiğini, artık tamamen küresel bir sistem olduğunu, çok entegre bir sistem içinde yaşadığımızı iddia eden çalışmalar da var. Fakat, te yandan birleşmeden ve küreselleşmeden ziyade, blgeselciliğin ya da bölgeselleşmenin ne çıkacağını iddia eden yazarlar, akademisyenler de var. Örneğin, Friedberg Şöyle iddia etmektedir ki, "yakın zamandaki retoriğe rağmen, bugün dünya siyasetinde egemen eğilim küreselleşmeden çok blgeselleşmeye, birleşmeden çok

parçalanmaya doğru şekillenmektedir” (Friedberg, 1994: 5). Bir yandan da, belki daha orta yol ya da eklektik bir bakış açısı olarak tanımlanabilecek; birbirlerini yani küreselleşmenin ve bölgeselleşmenin garip bir şekilde birbirini besleyeceğini ve destekleyebileceğini iddia eden akademik yazımlar da mevcuttur.

Tabii ki, Asya'nın hem genel olarak bölge meselesine baktığımızda, hem de spesifik olarak Yükselen Asya'ya baktığımızda pek çok farklı yaklaşım söz konusu olduğunu görebiliriz. Yani, biz bölge ya da bir alanı nasıl bölge olarak tanımlıyoruz. Ya da neden orayı spesifik bir bölge olarak görüyoruz gibi soruların cevabına bakıldığında da, yine pek çok farklı etmenin rol oynadığını ve bunların şu şekilde sıralandığını söylemek mümkün:

Örneğin, coğrafi yakınlığınız, coğrafi bağlantılarınız; Siyasi, ekonomik, sosyokültürel ya da kurumsal yakınlıklarınız; Coğrafi, psikolojik ve davranışsal karakteristiklerde ortaklık ya da benzerlikler şeklinde bunları gruplandırmak mümkündür. Bunlardan değerler ve normlar ki değerler ve normları özellikle, ASEAN örneğinde çok kullanıldığını görmemiz mümkün, Mehmet Hoca'nın sunumundan da hatırlayacağımız üzere.

Batı dışı örnekler de son derece önem arz etmektedir; özellikle, bölgeselleşme kavramı açısından bakıldığında. Hepimizin aşına olduğu gibi bölgeselleşme dediğimizde eminim uluslararası ilişkiler öğrencilerinin ya da akademisyenlerinin de aklına ilk etapta gelecek örneklerin, Avrupa Birliği ya da Amerika'nın kendi bölgesinde oluş-turmaya çalıştığı girişimler olduğunu görüyoruz. Yine, bu Batı dışı örneklerde tartışılan konulardan bir tanesi bölgesel kimlik mi önemli, yani özellikle Çin'in Doğu Asya ve biraz daha aşağıya doğru Güneydoğu Asya'ya doğru olan yaklaşımını ya da daha baskın güç olması mı, yoksa örneğin ASEAN örneğinde görebileceğimiz gibi ortak bir dış tehdide karşı ya da güvenlik tehditlerine karşı daha küçük ve orta ölçekli devletlerin bir araya gelerek oluşturdukları yapılar mı mümkün? Burada amacımız en doğru tanımları bulmak ya da en iyi bölgeselleşmeyi ya da bölgenin tanımını ifade etme gibi bir çaba değil, aksine tek bir tanımın olmadığını hatta olmayacağını açıklamaya çalışıyorum. Çünkü Türk Cumhuriyetleri'ne, Orta Asya'ya baktığımızda, Kuzeydoğu Asya diyebileceğimiz Doğu Asya kuşağına baktığımızda ya da Güneydoğu Asya'ya baktığımızda aslında hepsinin bir alt bölge olduğunu görmek mümkün. Ve bu alt bölgelerin birbirinden farklarını da göz önünde bulundurarak tanımlamalarımızı ya da analizlerimizi yapmak daha faydalı olacaktır diye düşünüyorum.

Asya'nın yükselişine baktığımızda elbette aslında, Asya'nın yükselişi bir anlamda Çin'in yükselişi ile eşdeğer tutuluyor. 1980'lerden sonra Çin'in gerçekleştirdiği ekonomik reformlar ve buna bağlı olarak Doğu Asya ülkeleri arasında formel olmayan yapılar üzerinden kurulan inanılmaz bir ekonomik ve ticari ilişkinin ve artan hacmin

olduğunu görüyoruz. Bununla birlikte özellikle, Asya değerleri ya da "Asian values" dediğimiz şey, ilk etapta bu Doğu Asya ekonomik mucizesini açıklamak için literatürde kültürel bir nokta olarak kullanıldığını görüyoruz 1970'lerde. Fakat bunun için yani, Asya'yı tanımlarken pek çok farklı şey kullanılıyor. Örneğin, farklı değerler bütünü olduğunu iddia edenler, ortak kader, bireysel fedakarlık, topluluk olma vurgusu yapanlar var. Konfüçyanizmi çok fazla kullananlar ve vurgulayanlar var. Aynı şekilde, ekonomik kalkınmayı ve Asya değerli ilişki yaratarak bir bölgeselleşme kuramı ortaya atmaya çalışanlar ve pek çok farklı yaklaşım söz konusu. (Detaylı literatür için bkz.: Baba, 2016: 97-98.

Ama hem Avrupa'nın daha doğrusu genel olarak Batı'nın Asya'ya bakışını eleştiren çalışmalar da var. Orada örneğin, en temel örneklerden bir tanesi, Kishore Mahbubani'nin 2005 yılında verdiği röportajda söylediği şey: "Avrupa henüz Asya ile ilgilenmek istemiyor. Bu çok akıllıca değil. Bu sefer kıtanın yükselişi kalıcı olacak" (Mahbubani, 2005). Yani, yaklaşık 500 yıllık Batı hegemonyasından sonra özellikle, Asya'nın ve Afrika'nın uzun süre kolonyal tecrübeye maruz kalmasının ardından, Mahbubani bu kez kıtanın yükselişi hem kalıcı olacağı hem de çok güçlü bir yükseliş gerçekleşeceğini söylüyor.

Özellikle, Soğuk Savaş döneminde çok keskin ideolojik bölünmeler görülmüştür. Fakat, Soğuk Savaş'tan sonra ideolojik bölünmelerin biraz daha azaldığını görmemiz mümkün. Daha ekonomik ve belki siyasi konular ön plâna çıkmış durumda. Bu noktada, yeni dönem gelişmelerden bir tanesi Çin'in 2013 yılında ilan ettiği Kuşak ve Yol Girişimi. Bununla birlikte, pek çok ülke özellikle Asya ülkesi, tabii ki Çin'le ilişkilerini geliştirmek ve onun ekonomik kalkınmasından ve büyümesinden faydalanmak için de işbirliklerini geliştirme çabası içerisinde. Aynı şekilde, Türkiye'nin de bu güzergâhta yani Kuşak ve Yol Girişimi'nin güzergâhında önemli ülkelerden bir tanesi olduğunu görmek de mümkün.

Peki Türk dış politikasında Asya'ya geldiğimizde neler görüyoruz. Çok kısaca yani Mehmet Hoca'nın da değindiği birkaç nokta var zaten ortak olarak. 18 Nisan 1955 tarihinde düzenlenen Bandung Konferansı'nda pek çok Asya ülkesiyle birlikte Türk heyeti de orada hazır bulunmuştur. Fakat Bandung Konferansı'ndaki görüşmeler herhangi bir kurumsal oluşuma dönüştürülemedi. Böyle bir hedeflerinin olmadığını ifade eden çalışmalar da mevcuttur (Baba ve Ertan, 2017). Sonrasında zaten 1960'lardan itibaren Türkiye'nin genel olarak Avrupa'ya entegrasyonunun bir parçası olma hedefini daha net, daha güçlü bir şekilde vurguladığını görüyoruz. Fakat, Soğuk Savaş'ın bitişiyle birlikte azalan uluslararası ideolojik gerilim ile birlikte, Türkiye de çok yönlü ve çok taraflı bir dış politika gündemini daha fazla vurgulamaya ve gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Asya ile ekonomik ilişkilerimizin daha koordineli ya da daha net tanımlandığı ve ifade edildiği dönemin, özellikle 1980'lerde Turgut Özal'ın liderliğinde ekonomik bir yolla ya da ekonomik bir bakış açısıyla gerçekleştirildiğini görüyoruz. Fakat, Doğu Asya ile ilişkilerimize baktığımızda biraz daha duygusal öğeler ya da özellikle, trajik olaylar üzerinden ilişkilerin vurgulandığını görüyoruz (Pehlivan Türk, 2012). Örneğin 1890'da Ertuğrul Fırkateyni olayı. Ardından Türkiye'nin Kore Savaşı'nda yer alması ve en çok şehit veren ve gaziye sahip olan ülkelerden biri olmamız. Yine aynı şekilde, Tahran'dan Japon vatandaşların tahliye edilmesi ve bu olayın getirdiği o duygusal zemin. Biraz daha duygusal ve trajik olaylar ilişkilerde daha ön planda kalmış durumda idi. Fakat bu da yine değişen noktalardan bir tanesi. Çünkü son yıllarda, hem Japonya'nın hem Güney Kore'nin, hem de Çin'in Türkiye'de artan yatırımlarını ve bizim de aynı şekilde artan ticaret hacmimizi görmek mümkün.

Yine son yıllarda ASEAN'la artan ilişkilerimi net ve somut şekilde görülmektedir. Hem ASEAN ile Sektörel Diyalog Ortaklığı'nın tesis edilmesi hem de üye ülkelerle başta turizm olmak üzere pek çok farklı iş kolunda artan iş birliği sayesinde ilişkilerin önümüzdeki yıllarda derinleşeceğini görmek mümkün olacaktır. Bilhassa sektörel ortaklığın çerçevesinde; güvenlikten ekonomiye, akademik iş birliğinden farklı konulara inanılmaz geniş bir konu yelpazesi bulunuyor. Ve umuyoruz ki, bu geliştirilen çerçeveye sadık kalınarak çok daha olumlu adımlar zamanla atılacaktır.

Türkiye'nin Asya'ya bakışında, 2019'daki Yeniden Asya İnisyatifi ile birlikte aslında çok daha güçlü bir kurumsal vurgunun yapıldığını görebiliyoruz. Fakat burada odaklanmamız ya da farkında olmamız gereken bir durum var. Literatürde de bununla ilgili çok çalışma var zaten. Özellikle, Türkiye'nin Asya'ya yaklaşımını sanki Batı'ya alternatif oluşturabilecek bir ilişki formatı gibi gören ya da bu şekilde yorumlayan çalışmalar var. Fakat sanıyorum en sağlıklısı bunu Batı'ya alternatif bir vizyon gibi görülmesinden ziyade, Batı ile ilişkilerimizi ve topyekün dış politikamızı tamamlayıcı bir formatta görülmesi ve bu şekilde adımlar atılması. Bu noktada, dış politika yapıcılarının Asya ile ilişkilerimizin geliştirilmesine verdikleri önem net şekilde görülmektedir. Kaldı ki, ben Asya ile geliştirilecek ilişkilerin Batı ile ilişkilerimize de çok olumlu yansıtacağını ve ilişkilerin bütününe tamamen daha da zenginleştirileceğini düşünüyorum.

Çok kısaca değerlendirme ve önerilerimi sunmak istiyorum. Genel olarak Asya bölgesine yaklaşımımızın teorik olarak tanımlanması elzem. Tabii ki, teorik olarak tanımlamadan kastım, katı bir tanım ortaya koymak değil. Biz bu bölgeyi düşünürken ya da bu bölgeye yönelik bir strateji belirlerken tam olarak neyi hedefliyoruz? Yani ekonomik hedeflerimiz neler, siyasi hedeflerimiz neler, diğer alanlardaki hedeflerimiz neler? Bunlar sınıflandırılmalı ve mümkünse alt bölgelerin varlığının farkında olarak

bu sınıflandırmalar yapılmalıdır. Çünkü Türk Cumhuriyetleriyle kuracağımız ilişkiyle Güneydoğu Asya ülkeleriyle kuracağımız ilişki, konu başlıkları ya da alanlar aynı olmayacaktır, farklı olacaktır. Bunun çok farkında olarak hareket etmemiz gerekiyor.

Elbette ilgili paydaşların, daha önceki hocalarımızın da söylediği gibi, bakanlıkların, akademisyenlerin, akademinin ve özel sektörün daha fazla bir araya gelerek ve birbirlerini daha fazla dinleyerek bu konudaki fikir alışverişlerini sürdürmesi de son derece önemli. Türkiye'nin genel olarak Asya bölgesine yönelik olarak daha bütüncül bir söylem kullanmasının çok olumlu sonuçlar doğuracağını düşünüyorum.

Hepinize dinlediğiniz için teşekkür ediyorum. Bu etkinliğin hazırlanmasında emeği geçen tüm kurumlarımıza ve hocalarımıza teşekkürlerimi sunuyorum, sağ olun.

Kaynakça

- Baba, Gürol. "Regional commonalities and regional identities: forging a normative understanding of Southeast Asian identity." *Journal of Current Southeast Asian Affairs* 35.1 (2016): 91-121.
- Baba, Gürol, and Senem Ertan. "Turkey at the Bandung Conference: A Fully-Aligned Among the Non-aligned." ISA International Conference. 2017.
- Duara, Prasenjit. "Asia redux: Conceptualizing a region for our times." *The Journal of Asian Studies* 69.4 (2010): 963-983.
- Friedberg, Aaron L. "Ripe for rivalry: prospects for peace in a multipolar Asia." *International Security* 18.3 (1993): 5-33.
- Hurrell, Andrew. "Explaining the resurgence of regionalism in world politics." *Review of International Studies* 21.4 (1995): 331-358.
- Kim, Samuel S. "Regionalization and regionalism in East Asia." *Journal of East Asian Studies* 4.1 (2004): 39-67.
- Pehlivanurk, Bahadır. "Turkish-Japanese relations: Turning romanticism into rationality." *International Journal* 67.1 (2012): 101-117.
- Mahbubani, Kishore. "The Asian Century", *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung*, 24 Temmuz 2005.

Türkiye-Japonya İlişkileri Çerçevesinde Güney-Güney İşbirliği Fırsatları

Bahadır Pehlivan Türk

@ Doç. Dr., TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi,
E-posta: pturk@etu.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-6096-6961

Konuşmama başlamadan önce FSMVÜ Osmanlı Malay Dünyası Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (OSMAD), Ankara Üniversitesi Asya Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi'ne (APAM) ve emeği geçen herkese bu fırsatı yaratıcıları için teşekkür etmek istiyorum.

Hemen fazla vakit kaybetmeden konuşmaya geçeyim. Bu sempozyum için Türkiye ve Japonya arasındaki iş birliği fırsatları ve Güneydoğu Asya'ya yönelik Japonya ve Türkiye ne yapabilir sorusu benim önüme getirildiği için o konudaki düşüncelerimi paylaşmak istiyorum. Biraz da, benim geçen sene tam kovid-19 salgının patladığı zaman Japonya Kobe'de, Türkiye-Japonya arasındaki yardım ilişkileri üzerine yaptığım ve kısmen *Asia Pasific Review* Dergisi'nde yayınlamış olan araştırmaya değinmek istiyorum.

Japonya dünyadaki üçüncü büyük ekonomi, Asya'daki ikinci büyük ekonomi konumunda olan, dünyanın başat ülkelerinden birisidir. Çoktan eski pasif Japonya olmanın da aslında çıkmış durumdadır. Hem bazı fikirsel girişimcilik "*entrepreneurship*" diyebileceğimiz çabaları, hem de fiili politika geliştirme faaliyetleri ile dünyada daha da fazla ön plâna çıktığı bir dönemden geçiyor. Türkiye Japonya ile ne tarz ilişki kurabilir, ilişkilerini ne yönde derinleştirebilir, üçüncü ülkelere yönelik ne yapabilir denildiği zaman benim ilk karşına çıkan şey Güney-Güney İşbirliği dediğimiz konudur.

Bu, dış yardımlarla kalkınma yardımları konusunun bir parçasıdır. Dış yardımlarla kalkınma yardımları dediğimiz zaman bu sadece, Japon dış politikasının değil, güvenlik politikalarının da bel kemiğini oluşturuyor. Japonya, bazı anayasal kısıtlamalarından dolayı en azından askeri olarak kendisini çok belirli şekillerde ön plâna koyabilen bir ülke olamamasından dolayı, hem de Japon iç politikası ve toplumuyla

ilgili bazı normatif öğelerden dolayı dış politikasında dış yardım konusuna çok büyük ağırlık veren bir ülkedir.

Bunu çok ciddi ve yapısal bir şekilde ortaya koymaktadır. Örneğin, titizlikle hazırlanmış "ODA Charter"ları ve "White Paper"ları çıkarmakta, her ülke için ayrıca üzerinde ciddi düşünülmüş ve tasarlanmış "vision statement"ları üretecektir. Bu dokümanların alt yapısını oluşturan kavram, "insani güvenlik" kavramı, gelişmesinde özellikle, Japonların büyük katkıda buldukları bir kavramdır. UNHCR eski başkanı Sadako Ogata'yla başlamak üzere, akademik, politik, siyasi, ve diplomatik açılardan Japonya bu konuda fikir liderliği yapmış ve bu kavramın gelişmesinde büyük katkıda bulunmuştur. Bu konu, Türkiye için de gittikçe önem kazanmakta olan bir konudur. Türkiye'nin dış politikasında özellikle son zamanlarda dış yardımların kamu diplomasi-sinde, Haluk Hoca'nın da anlattığı gibi, çok ön plâna çıktığını görüyoruz. Özellikle, kovid-19 salgınından sonra sağlık alanı başta olmak üzere, dış yardımlar konusunun dünyada daha da fazla ağırlık kazanacağını tahmin ediyorum.

Dış yardımlar konusu, Türkiye-Japonya ilişkileri içinde de hep ön plânda yer almıştır. Aslına bakarsanız, Türkiye-Japonya ilişkileri dış yardımla başlıyor diyebilirsiniz. Ertuğrul Fırkateyni'nin batışı, ondan sonra 80'lerde Tahran'da Japon vatandaşların uçakla kurtarılışı, deprem için Japonların Türkiye'ye gelmesi, Türklerin deprem için Japonya'ya gitmesi ve karşılıklı yardım ilişkileri diplomasi alanında sürekli olarak işlenmektedir. Bu konu bugün de önem taşımaktadır. Japonya Dışişleri Bakanlığı'nın sayfasına bakacak olursak, çok açık bir şekilde Japonya'nın Türkiye'yi çok önemli bir yardım alıcı ülke olarak gördüğünü ve Orta Doğu'daki başlıca ortağı olarak algılamakta olduğu hemen görülebilir. Bunun yanı sıra özellikle, Güney-Güney İşbirliği için, Türkiye'nin Japonya'nın önemli bir partneri olduğu hem Dışişleri Bakanlığı hem de JICA web sitesinde belirtilmektedir. Bu kapsamda, TİKA ve JICA arasında diğer ülkelere yönelik olarak çeşitli işbirlikleri de gerçekleştirilmiş durumdadır. Japon Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'yi bu konuda niçin bu kadar önemli gördüğünü de açıklamaktadır. Bir defa, Türkiye'nin önemli bir millet olduğu vurgulanmaktadır. İkincisi, bölgede stabil, ılımlı ve gerçekçi bir dış politika izleyen ve Batı ile uyum içerisinde ilişkileri olmasından dolayı ve bölge ülkeleriyle de arkadaşça ilişkileri olmasından dolayı Türkiye'nin iyi bir partner olarak görülmekte olduğu da belirtilmiştir. Aynı zamanda, Türkiye'nin büyük nüfusu ve coğrafi konumuna da değinilmektedir.

Ben geçen sene Japonya'da yaptığım araştırmanın bir parçası olarak Japon Başbakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, JICA başta olmak üzere çeşitli kurumlarda her seviyede yaptığım görüşmelerde "Batı ile uyum içerisinde" (*working harmonious with the West*) algısının hâlâ geçerli olup olmadığını ve Türkiye'nin ortak olarak görülmeye devam edip etmediğini herkese açık açık sordum. Hemen hemen herkes bana özetle şunu

söyledi: Biz 1954 yılında dış yardımlarla ilgili Kolombo Plânı'na imza attığımızdan beri, Türkiye bizim ortağımız. Biz bugüne kadar Türkiye'ye yardım yapmaya devam ettik. Bu uzun dönemde aradan bir sürü şey geldi geçti. Bu konuda bizim Türkiye ile ilişkilerimizin herhangi bir şekilde değişmesi söz konusu değil. Bunu şunun için anlatıyorum; Türkiye ve Japonya arasında bir ortaklık meselesi olduğunda, bu konu bir açık kapı. Dış yardımlar ve üçüncü ülkelere yardım için iş birliği konusundan çıkışla güvenlik de dahil, farklı alanlara uzanan işbirliklerine ilerleme imkânımız var.

Nedir bu Güney-Güney İşbirliği? Burada uzun bir BM tanımı var ama özetle: Çeşitli bilgi, yetenek, kaynak, teknik iş birliği vb. konularda hükümetler, özel kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları gibi çeşitli paydaşlar arasındaki işbirlikleri de dâhil olmak üzere, bölge ve bölgeler arasındaki fayda için iki ya da daha fazla gelişmekte olan ülkenin kendi ulusal kapasitelerini geliştirme hedefleri için yaptıkları çalışma olarak tanımlanıyor. Kalkınmakta olan ülkelerin, yani Güney ülkelerinin arasındaki iş birliği kastediliyor. Bunun yanı sıra, üçlü iş birliği dediğimizde, gelişmiş bir ülkenin Güney-Güney İşbirliği'ni desteklemesi kastediliyor. Örneğin savaştan hemen sonra, Japonya henüz daha kalkınmaya çalışan, fakir bir Güney ülkesi olarak algılandığı sırada Amerika'dan kalkınma yardımı alıyor. O sırada Japonya'nın kendisi de özel bir konumda ve Tayland'la iş birliği yapıyor. Yani Tayland, o sıralarda göre Japonya'ya göre çok daha geri kalmış bir ülke konumunda ve Japonya'dan destek alabilecek durumda. Japonya-Tayland arasındaki iş birliğini de Amerika destekliyor. Bu şekilde bir üçgen var burada.

Bugün artık Japonya gelişmiş bir ülke ve Türkiye, Japonya'nın savaş sonrasındaki konumu gibi bir ara pozisyonda bulunuyor. Japonya'nın dış yardım politikasında Türkiye'yi Orta Doğuda merkez bir noktaya koyması bu üçlü iş birliği politikasının bir parçası. Bu üçlü işbirlikleri de bir miktar gerçekleşmiş. Yani Türkiye'de JICA üzerinden TİKA'yla iş birliği içerisinde Türkiye çevresindeki ülkelere yönelik çeşitli eğitim programları yapılmış, eğitim yardımları yapılmış ve Türkiye desteklenmiş. Daha doğrusu Türkiye'nin diğer ülkelere yardım yapması Japonya tarafından desteklenmiş. Üçlü iş birliği faaliyetlerine baktığımızda Japonya'nın Türkiye'ye yaptığı yardımlar çok çeşitli. İçerisinde enerji kullanımının verimli gibi konulardan başlayarak afet yardımları -afetle ilgili yardımlar önemli bir yer tutuyor- konusuna kadar çeşitli alanlar mevcut.

Üçlü yardımlar Türkiye'nin Güneydoğu Asya ile ilişkileri için de bir fırsat olabilir. Buradan yola çıkarak özellikle, Güneydoğu Asya üzerinde Türkiye ve Japonya ne yapabilir diye düşündüğümde bu yönde bir açık kapı gördüm ben. Bildiğiniz gibi Türkiye ASEAN'nın Sektörel Diyalog Ortağı (SDO) olmuş durumda. Japonya çoktandır ASEAN'ın Diyalog Ortağı konumunda. Buna bir de şunu ekleyelim; Japon

güvenliği, dış yardımları ve de afet yardımlarının arasında ilginç bir ilişki var. Bunu şöyle ifade edebiliriz; Japonya 2015 yılında anayasayı yeniden yorumlama kanunu çıkardı. Burada, Japon ordusuyla ilgili uluslararası iş birliğini kısıtlayan bazı şartları ortadan kaldırdı. Daha aktif çalışabilen bir Japonya ortaya çıktı. O günden beri de aktif bir şekilde askeri iş birliğini kuvvetlendirmeye çalışıyor. Askeri iş birliğini kuvvetlendirme amacı ile yaptığı faaliyetlere baktığımızda sürekli olarak dış yardımlar, afet yardımları, bu amaçla stratejik iş birliği ve bilgi geliştirme gibi şeyler karşımıza çıkmaktadır.

Daha da ötesini söyleyeyim: Hint-Pasifik Stratejisi, Hint-Pasifik Ortaklığı olarak adlandırılan genel stratejinin içinde de bu konular yer almaktadır. Indo-Pasifik Ortaklığı'ndan Amerika'nın anladığı ve Japonya'nın anladığı birbirinden farklıdır. Amerika bunu Çin'e karşı askeri dengeleme yönü daha ağır bir strateji olarak görüyor. Japonya ise, daha komplike bir şekilde ve daha liberal paradigma içerisinde buna bakmakta. Çin'i askeri açıdan dengelemek zaten ilerideki bir iş; bugün Amerika tek başına dengeleyebilecek durumda. Askeri dengeleme gelecekteki bir problem. Ama bu gelecekteki problem için sadece askeri değil her alanda, özellikle Kuşak ve Yol Projesi'ne alternatif olabilecek stratejiler ortaya çıkarmak gerekiyor. Ve burada dört ülke; Hindistan, Avustralya, Japonya ve Amerika aralarında gelecekteki askeri iş birliği için tecrübe biriktirmeye çalışıyorlar aslına bakarsanız. Bunun bir ittifak olduğunu söylemek mümkün değil. Bunun içine yani odak noktalarına, tatbikatlarına, uygulamalarına baktığımızda afet yardımları üzerinden askeri işbirlikleri inşa edilmekte olduğunu görüyoruz. Diğer dış yardımları da odak noktalarından birisi olarak alıyorlar. Ondan da öte, Çin'i dengelemek dendiğinde kalkınmaya çalışan üçüncü ülkeleri de kazanmaya çalışmaları gerektiğini görmüşler ve de bu plânın içerisinde mesela altyapı yatırımları için destek vermeyi de stratejilerinin içerisinde katmışlar. Bu önemli bir konu. Çin'in bu kadar Afrika başta olmak üzere diğer ülkelere altyapı yatırımı yapıyor olması Çin'in kendi ihtiyacından dolayıdır ama, o ülkelerin de işine geliyor. Çünkü Dünya Bankası ve Batı ülkeleri büyük altyapı yatırımlarına fazla destek vermez hale geldiler. Bu bir şikâyeti konusu idi zaten ve Çin birdenbire bunu yapmaya başlaması etkinliğinin artmasına fayda sağladı. Batı ülkeleri bunun farkına varmaya başlamış durumdalar.

Özet olarak eklemek istediğim şu ki, Japonya'nın bu üçlü dış yardım, Güney-Güney İşbirliği ve politikaları çerçevesinde Türkiye'ye verdiği önem düşünüldüğünde, TİKA ile JICA bir araya gelip Güneydoğu Asya başta olmak üzere çeşitli ülkelerle iş birliği yapmak konusundaki ne yapabileceklerine bakabilirler ve bu işbirlikleri hem Japonya hem de bizim için bir fırsat olabilir. Bunun yanı sıra, Batı'nın Çin'e karşı dengeleme çabasının içerisinde olması da, Türkiye'ye bazı fırsatlar sağlayabilir. Bu altyapı yatırımlarına ne kadar katılabilir acaba Türkiye? Türk şirketleri ne kadar faydalanabilir?

Bir de bunun yanı sıra şunu da eklemek gerekir: Anladığım kadarıyla Batı Çin'in yükselişini nasıl idare edeceğinin yolunu, çerçevesini Hint-Pasifik Stratejisi ile geliştirmeye başlamış. Çin'in dünyaya etkisi büyük ve nasıl dengelenebileceği de bir problem. Eski, 'Çin'in barışçıl yükselişi' dönemlerini nostalji ve özlemle anıyoruz; Çin'in fırsat olarak görüldüğü, yatırımların Çin'e gitmesine herkesin sempatiyle baktığı o güzel günleri anıyoruz. Bugün algı öyle değil. Özellikle, kovid-19 pandemisi ortaya çıkardı ki, imalât sanayiinde muazzam bir bağımlılık var Çin'e. Çin'den mal gelmediği zaman dünya ekonomisi duruyor. Ve ayrıca Çin de o kadar barışçıl bakmıyor dünyaya. Çeşitli ticari avantajlarını örneğin, ender metaller konusu gibi, stratejik bir güç olarak da kullanabiliyor. Batı Çin'in baskın durumunu ve ona olan bağımlılığını azaltmak istiyorlar. Bu amaçla, yatırımların Çin dışına kaydırılması için madde madde stratejiler plânlamaya başlamış durumdalar.

Kısaca, görünüş o ki Çin'den dışarıya yatırım kayacak, ya da en azından Çin'e gidecek olan yatırımlar bundan sonra başka yerlere gidecek. Bu, bugünden yarına olacak bir şey değil. Çin şirketleri devletlerinin bir anlamda uzantısı. Devlet emir verdiği zaman yatırımlarını oradan buraya kaydırabiliyorlar. Batı şirketleri öyle değil. Devlet emir verdi diye kimse kâr ederken Çin'den yatırımını alıp da, Vietnam'a vs. taşıyacak değil. Ancak, Japon şirketlerinin burada daha hassas bir konumu var. Çin'le ilişkiler gergin olduğu zamanlarda Çin'de sık sık boykotlar ile karşılaşılıyorlar ve bundan ciddi zarar görüyorlar. Dolayısıyla, devletlerinin söylemesine gerek kalmadan zaten Japon şirketleri çıkış yolu, yatırım yapacak yeni yerler arıyorlar. Türkiye neden olmasın? Tabii bunu demek kolay ancak, Türkiye'nin de bu yatırımları kendisine çekmesi için dünyadaki şu anda yaptığı konumlandırmayı bir kere daha düşünmesi gerekiyor. Hukuk sistemini toparlaması gerekiyor.

Şu anda küresel üretim zincirlerinin Çin'e olan bağımlılığının kırılması için 10-15 yıllık bir süre öngörülüyor. Bizim sormamız gereken soru, bunun içerisinde Türkiye kendisi ne kadar pay alabilir? Bildiğim bir şey var: Japon şirketleri Türkiye'ye gelmek istiyorlar. 2013 yılında bir stratejik ortaklık belgesi imzalanmıştı. O zaman Türkiye, başka bir Türkiye'ydi. Ama ciddi bir Japon yatırımının Türkiye'ye gelmesi söz konusuydu, bir kısmı da geldi. Ama sonra çok çalkantılı bir dönemden geçti Türkiye, terör saldırıları darbe girişimleri vs. Dolayısı ile bu fırsat pek gerçekleşemedi. Şimdi önümüzdeki on yıla uzanan bir fırsat kapısı daha var karşımızda. Bu noktada, Türkiye bir şekilde kendisini yeniden konumlandırabilirse eğer, ilişkilerini yeniden yapılandırabilirse eğer, önümüzdeki yıllarda yaşanacak değişimlerin içerisinde bizim için çok büyük fırsatların olduğunu düşünüyorum.

On beş dakika içerisinde ancak bu konulara hızlıca eğilmeye çalıştım. Umarım beni izleyebilmişsinizdir. Dinlediğiniz için çok teşekkür ederim.

Türkiye ile Kore Arasındaki İlişkilerde Gözden Kaçanlar-Yeni Fırsatlar

M. Ertan Gökmen

@ Prof. Dr., Ankara Üniversitesi,
E-posta: egokmen@ankara.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-1035-4457

Türkiye ile Kore arasındaki ilişkileri diğer Doğu Asya ülkeleriyle olan ilişkilerden ayrı düşünmek gerekmektedir. Ayrı düşünülmesi ve ayrı strateji geliştirilme gereğinin en önemli nedeni; uzak tarih bağlamında Türkiye ile Kore arasındaki ilişkilerin başlangıcının M.S. 5. yüzyıla kadar geriye gidiyor olması, yakın tarih bakımından da Kore Savaşı'na Türk birliklerinin katılması olduğunu belirtmekte fayda vardır. Bu çalışmada, gözden kaçanlar ve yeni fırsatlar bu iki perspektiften ele alınmaya çalışılacaktır.

Bir buçuk milenyumluk ilişkileri yarım yüzyıllık bir düzleme indirerek çok sığ değerlendirmeler yapmak ülkemizin Kore ile ilişkileri özelinde birçok konuda gözden kaçan unsurları beraberinde getirmektedir. Bu unsurların ayrı ayrı ele alınarak kültürel temelde ekonomik, diplomatik, siyasi parametrelerle incelenmesi ile Kore ile ilişkiler farklı bir pencere açılacağına inanılmaktadır.

Çalışmada, Türkiye ile Kore arasında temel oluşturabilecek farklı unsurlar ele alınarak açıklanacaktır. Daha sonrasında kimi ekonomik göstergeler çok yüzeysel olarak, kimi kültürel göstergeler ve bazı sorun ihtimali olabilecek, ileride de her iki ülke açısından da bazı sıkıntılara sebep olacak konulara değindikten sonra kimi önerilerle çalışma sonlandırılacaktır.

Türkiye ile Kore arasında uzak tarih düzleminde kazanılan kültürel unsurların benzerliği, hatta benzerlikten öte aynılığı iki ülke arasında kurulacak her türlü ilişkinin temelini oluşturması gerektiğine inanılmaktadır. Benzerlik/aynılık düzlemi stratejik bir öneme sahip olduğu için bu düzlemde Kore uzmanlarının belirleyeceği, katkı vereceği, rol alacağı plânlamalar kritik önemde olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple kültür perspektifi ile rahatlıkla anlaşılacak ayrıntılar Geert Hofstede (2009)'ün Kültürel Boyutlar Teorisi (KBT) temelinde incelenmesinde fayda vardır. Çalışmada,

KBT temelinde Türkiye'de çoğu zaman yanlış bir bakış açısıyla ele alınan ve Kore'nin Çin ve Japonya ile ayrışan unsurlarının Türkiye ile çok yakın olması ikili ilişkilerde en önemli gözden kaçan konular olduğuna yer verilecektir.

KBT ile göze görünür hale gelen bu unsurların somutlaştırılması, beraberinde kaçırılmaması gereken fırsatları da göze görünür hale getirecektir. Son yıllarda Kore'de yaşanan hızlı transformasyon doğu ülkesi olan Kore'nin Batılı reflekslere sahip olmasını beraberinde getirmiştir. Doğu-Batı füzyonu olan Kore coğrafyasının getirdiği özelliklerle daha dinamik, hızlı karar alabilen ve Türkiye açısından şans olabilecek kapasiteye sahip hale gelmiştir.

Bu perspektiften hareketle batılı refleksli Türkiye ve Kore'nin Asya kıtasının en doğusu ve en batısında yer alan birbirlerinden coğrafi olarak oldukça uzak iki ülke olduğu açıktır. Bu iki Asya ülkesi, coğrafi olarak birbirlerinden oldukça uzak olsa da, kültürel açıdan benzer dinamikler, hatta aynı kodlara sahip olduklarını somut göstergeler üzerinden betimlenmesi durumunda yakınlık, aynılık kodları daha belirgin olacaktır.

Bu yakınlığın/aynılığın tarihi altyapısına öncelikle değinmekte fayda vardır. Türkiye ile Kore arasında M.S. 5. yüzyıla ait, yani Türklerin henüz Anadolu içlerine yaptığı göçlere başlamadan daha öncesinde Altay Dağları civarında bulunan bazı duvar resimlerinde Korelilerle ilişkilerimiz olduğu kaydedilmektedir. Korelilerin Kore Yarımadası'na ve Türklerin Asya kıtasını doğudan batıya kat edecekleri göç başlamadan önce, Kore tarihinde Koguryo dönemine ait duvar resimleri Türklerle Korelilerin aynı coğrafyada yaşadıklarını gösterir nitelikte kanıtlardır. Bu dönemdeki yakın ilişki sonucunda da kültürel anlamda bir başka deyişle, dilsel, geleneksel, ananevi açıdan benzerlikleri ve bazı konularda aynı özelliklere sahip olduğunu belirtmek gerekir.

Yakın dönemlere yani 20. yüzyıla gelecek olursak, 1910-1945 yılları arasında resmi olarak Japonlar tarafından ilhak edilen Kore'den Japonya'nın çıkmasını yani Kore'nin bağımsızlığını kazanmasını takiben, 1948 yılında Kore Cumhuriyeti resmi olarak kurulmuş ve ardından bir yıl sonra da Türkiye Cumhuriyeti resmi olarak Kore Cumhuriyeti'ni 11 Ağustos 1949'da tanımıştır. Diplomatik ilişkilerimizin başlaması ise 1950-53 yılları arasında vuku bulan ve ateşkes ile virgül konulan Kore Savaşı'nın bitiminden dört yıl sonrasına denk gelmekte, Türkiye Cumhuriyeti olarak Kore Cumhuriyeti ile diplomatik ilişkilere başlanmıştır. Daha da yakın döneme bakılacak olursa, iki ülke ilişkisi stratejik ortaklık ilişkisine 2012 yılında taşınmıştır.

Kore Savaşı her iki ülkede ikili ilişkiler bağlamından en çok konuşulan, hatıralarda yer alan ve üzerinde çalışılan en önemli konudur. 25 Haziran 1950 tarihinden başlayan Kore Savaşı'na Birleşmiş Milletler'in çağrısına uyarak toplam 16 ülke katılmıştır. Türkiye de bilindiği gibi bu 16 ülkeden biridir. Sıcak çatışmalar boyunca Türkiye Kore'ye

birer yıl arayla toplamda 4 tugay göndermiştir. Dördüncü sırada Kore Yarımadası'na ayak basan ve savaş katılan tugayımızın Kore'ye varışını takip eden günlerde ateşkes ilân edilmiştir. Toplam 21.212 askerimiz faal savaş durumundaki Kore Yarımadası'na ayak basmıştır. Kore Savaşındaki çeşitli çarpışmalarda toplam 966 şehit verilmiştir. Yaralı ve savaş esirleri de dahil olmak üzere 2.365 toplam zayıat kayıtlara geçmiştir. Bu rakamla toplam zayıat bakımından Kore Savaşı'na katılan toplam 16 ülke arasında Türkiye üçüncü sırada yer almıştır.

Yukarıda çok genel hatları ile ele alınan Türkiye ile Kore'nin tarihsel ilişkilerinden sonra iki kültürün birbirine olan yakınlığı incelenecektir. Aslında, Türkiye ile Kore arasındaki bu kültürel ilişki boyutundan ziyade Asyatik özellikleri, Asya kültürünün bazı özelliklerini iki kültür özelinde ele alıp paylaşılmaya çalışılacaktır. Asyatik özelliklerin, ülke özelinde hem Türkiye hem de Kore'de zaten hayli fazla olduğu görülmektedir. Bu kültürel özellikler, Türkiye-Kore özelinde belirgin karakteristiğe sahip olduğu gözle görünür nitelikler taşımasına karşın bunların, tüm Asya kültürü bakımından da genel bir ortaklık olduğunu belirtmekte fayda vardır. Asya kültürüne ait genel saptamalar kapsamındaki ortak özelliklerin Türkiye ve Kore'de mevcut kültürel özelliklerin ortak bazı özelliklere sahip olduğuna dair bazı saptamalarda bulunulmuştur. Bu saptamalar, Hofstede'nin Kültürel Boyutlar Teorisine dayandırılmaktadır.

Bu saptamalardan ilki her iki kültürde de güç mesafesinin varlığıdır. Güç mesafesi olarak tanımlanan kültürel boyut ile bir ast-üst ilişkisi, hiyerarşik yapılanmaya işaret edilmektedir. Toplumsal olarak her iki ülkede de ast-üst ilişkisiyle ilgili bir hiyerarşik yapılanma bulunmaktadır. Her iki ülke de, bireysellik-toplumsallık bakımından değerlendirildiğinde, her iki toplumunda toplumsallık eğilimi içinde olduklarını söylemek mümkündür. Dolayısıyla, bireyin tek başına toplumda var olması değil de, bireylerden oluşan toplum dinamiği ve birlikteliği bu kültürel boyutun en önemli göstergesidir. Bireyler toplumda tek tek bir işlev sahibi iken, bütüncül yapının işlevi bireysel işlevden daha baskındır. Türkiye de Kore de toplumsal yapısı içerisinde bireysel duruştan ziyade toplumsal duruş ve hareket daha baskın refleks olarak karşımıza çıkmaktadır. Her iki toplumun da ortak sahip olduğu bir diğer kültürel boyut da erilliktir. Bireysel ve toplumsal olarak değerlendirildiğinde, Türkiye ve Kore'nin öncelendiği cinsiyet algısının erillik olduğu dikkat çekmektedir. Kuşaklar boyunca ataerkil bir yapıya sahip olan iki ülkenin, son yıllarda göstermiş oldukları gelişmişlik çizgisine ve batı kültürü ile yakın ilişkilerine rağmen eril yapıyı korudukları gözlemlenmektedir.

Her iki toplumda da, belirgin bir diğer kültürel boyut unsuru da belirsizlikten kaçınmadır. Belirsizlikten kaçınma boyutu görülen toplumlarda toplumu ilgilendiren herhangi bir konuda ortaya çıkan belirsiz bir durumun yarattığı rahatsızlıktan kaçınmak için tedbirler alınır. Herhangi belirsizlik durumuna göre, daha önceden hazırlanmış

tedbirler olmadığı için belirsizlik durumunun ortaya çıkmamasına dönük çabalar daha önemlidir. Türkiye ve Kore'deki ortaya çıkmış olan bu tip belirsizlik durumlarındaki kaotik atmosfer batı toplumlarında görülmeyecek kadar şiddetlidir.

Kısa ya da uzun dönem oryantasyonları bakımından Asya toplumlarının kısa dönem oryantasyonlarının daha kuvvetli olduğu bilinmektedir. Türkiye ve Kore'de de yatırım, girişim, plânlama, siyaset oluşturma, strateji oluşturma bakımlarından uzun dönem oryantasyonlarından ziyade kısa dönem oryantasyonlarının daha kapsamlı ve baskın olduğu bir gerçektir. Kısa dönem oryantasyonlarının varlığı, değişik kurumların kısa ve orta vade plânlamalarının uzun vade planlamaları, strateji ve politikalarından daha çok önemsenmesi ile daha anlaşılır olabilmektedir.

Heveslilik-sınırlılık kültürel boyutu konusunda, heveslilik boyutunun baskın olduğu Batı toplumlarında bireyler, eğlence, zevk, kişisel menfaatler daha öncelenmekte ve bunlara bağlı davranışlar dikkat çekmektedir. Ancak, Türkiye gibi Asya toplumlarında kısıtlılık, sınırlılık söz konusu olduğunda toplulukların ve bireylerin toplumun ahlak ve değer yargılarını kişisel değerler ve tercihlerden daha ön plânda tuttuğu yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'deki bu sınırlılık boyutunun Kore'de de görüldüğünü söylemek mümkündür.

Bu temelden hareketle, benzer kültürel boyutlara sahip Türkiye'de ve Kore'de nasıl bir kültürel tanıtım, nasıl bir kültürel anlayış olduğuna değinmekte fayda vardır. Seul'deki Yunus Emre Enstitüsü, Kore'de kamu diplomasisi için kurulmuş bir kurumdur. Kore'de kamu diplomasisi anlamında Türkiye Cumhuriyeti olarak çeşitli etkinlikler düzenlenmekte ve Türk kültürünü Kore halkına tanıtılmaktadır. Kültürel unsurlardan en önemlisi de sayılan Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi Yunus Emre Enstitüsü'nün en önemli faaliyetleri arasında yer almaktadır. Korelilerin değişik amaçlarla Türkçe öğrendikleri de uzun zamandan beri bilinen bir gerçektir. Ancak yurtdışında sıklıkla yapılan ve kültürümüzün birer parçası olan ebru sanatının tanıtımı, Türk müziği dinletileri vb. tanıtımlar Kore toplumunda çok da etkili olamamaktadır. Yukarıda değinilen konular çerçevesinde diğer doğu Asya ülkelerinden ayrı düşünülerek, Kore özelinde kültür tanıtımı yapmak için stratejik bir plan yapma zorunluluğu bulunmaktadır. Ülke tanıtımını kamu diplomasisi özelinde yapabilmek için her ülke özelinde stratejik plânlamanın yapılması daha başarılı ve etkili sonuçlar doğuracağı için Kore'deki Yunus Emre Enstitüsü için plânlama ihtiyacı acilen gündeme alınmalıdır.

Doğru bir örnek olarak kültür tanıtımını başarılı bir biçimde yürüten Türkiye'deki Kore Kültür Merkezi'nin faaliyetlerini incelemekte fayda vardır. Her iki kurumun da internet siteleri karşılaştırıldığında, Seul'deki Yunus Emre Enstitüsü'nün sitesinde, halen 2019 yılından kalmış faaliyetleri görmekteyiz. Kore gibi dinamik bir ülkede bu bile Korelilerin enstitünün faaliyetlerine yeterli ilgi göstermemesini beraberinde

getireceğinin altını çizmek gerekir. Bu enstitünün kuruluş aşamasında türlü engellemelere rağmen, açılmasında aktif katkı vermiş bir kişi olarak kuruluş aşamasındaki dikkat çektiğim ve burada altını çizmeye çalıştığım hiçbir hususun dikkate alınmadığının altını çizmek isterim. Seul'deki enstitünün faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ile ortak kültür çevresine sahip olduğumuz Kore'de daha başarılı bir kamu diplomasisi faaliyetleri mümkün olabileceğini belirtmekte fayda bulunmaktadır.

Türkiye'deki Kore Kültür Merkezi dikkatli bir biçimde incelendiğinde canlı, anlık, burs vermeden tutun da online konsere varıncaya kadar kültürel faaliyetlerini çok çeşitlendirdikleri görülebilmektedir. Gerek Kore Kültür Merkezi'nin Ankara'da faaliyetlerini yürüttüğü bina ve gerekse kamu diplomasisi anlamında gerçekleştirdikleri faaliyetler Türkiye'de Kore'nin tanıtımı ve Türk toplumunda Kore algısının olumlu biçimde desteklenmesi adına doğru ve başarılı olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu başarının ardında, Türkiye'de kurulmuş olan hem Koreli hem de Türk uzmanlardan oluşan kadronun çok büyük etkisi olduğu gözlerden kaçmamaktadır. Kore'deki Yunus Emre Enstitüsü ve Türkiye'deki Kore Kültür Merkezi karşılaştırıldığında ve çıktıkları incelendiğinde bina, internet sitesi, faaliyet çeşitliliği, çalışan kadro niteliği ve niceliği bakımından Kore'nin daha başarılı olduğunun altı çizilmelidir.

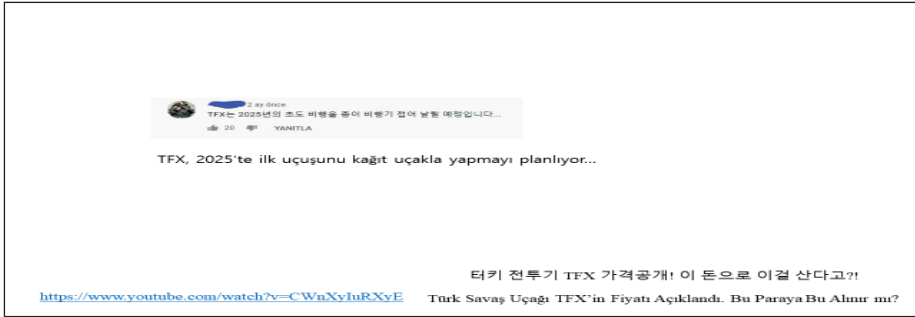
Kültürel faaliyetler yanında, ekonomik faaliyetlere bakacak olursak, Kore'nin toplam 535 milyar dolarlık yıllık ithalât hacmine sahipken, bu ithalât hacminin sadece 1.2 milyar dolarlık kısmını Türkiye ile yaptığı ve bu oranla Türkiye'nin 45 sırada yer aldığı görülmektedir. Genel durumlarına bakacak olursak, Kore'nin dünyadan ithalâtı 535 milyar dolarken, Türkiye'nin dünyadan ithalâtı 223 milyar dolar ve Güney Kore'nin dünyaya ihracatı yıllık 605 milyar dolarken Türkiye'nin ihracat rakamları 167 milyar dolardır. Türkiye, bu ihracat hacminin sadece 1.19 milyar dolarını Kore'yle yapmaktadır. Burada belirtilmesi gereken ve önemli olduğu düşünülen konu, Türkiye ile Kore arasında ikili ticaret açığının kapatılmasının hem Türkiye'nin menfaatine hem de Kore menfaatine geleceğidir. Karşılıklı ticari açık Kore lehine bire on seviyelerine gelmiş durumdadır ve bu durumun sürdürülebilir olmadığı düşünülmektedir.

Yukarıdaki saptamalardan sonra internette yapılan taramalar sonucunda, Kore özelinde Türkiye'ye bazı sıkıntılı sonuçlar yaratma olasılığı olan bazı konulara değinilecektir. Koreliler şu anda Türkiye'yi her ne kadar kan kardeşi bir ülke olarak görseler de, bu yumuşak gücü de kullanamamamız ya da kamu diplomasisinde çok başarılı olamamamız sebebiyle, birtakım Türkiye aleyhine unsurlar ortaya çıkmaya başlamıştır ve giderek bu durumun şiddetlendiğini bu çalışma ile kayıt altına almak isterim. Bunlardan bir tanesi, TFX olarak adlandırılan ortak savunma sanayi, ortak uçak projesi ile ilgili çıkan bir videoya ilgili altta yapılan yorumlardır. Bunlardan bazıları aşağıdaki gibidir:

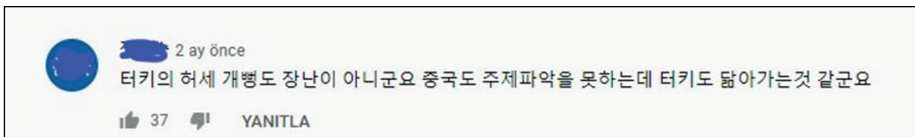
-**"Türkiye... Kim bunlara 'Kardeş Ülke' der... Artık ayak bağı bir ülke"**

-**"Türkiye 2025'te ilk uçuşunu kağıt uçakla yapmayı plânlıyor"**

-**"Türkiye'nin blöfü de yalanı da çok aşırı"**

-**"Yani blöf ya da yalan yapmaya başlamışız. Neden? Türkiye ile Kore'nin ortak birtakım üretimler konusunda menfaatimiz olduğunun altını çizdiğimiz için."**

-**"Çin de kendini bilemiyorken, Türkiye de ona benziyor."**

Bu yorumlar bir algı operasyonunun malzemeleri olduğu kanısı yaratmakta ve ikili ilişkilere yakın zamanda çok büyük darbeler indirecek sürecin başlangıcı olduğu düşünülmektedir.

Başka bir internet sitesinde ise aşağıdaki yorumlara rastlanmıştır.

-“Gaziler, Kürtlerin Türk ordusuyla birlikte gelen birliklerin %60’ını oluşturduğunu söylediler”

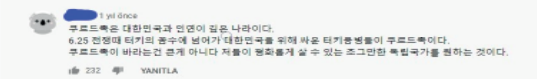
이런 쿠르드족은 터키군 참전병력의 60%를 차지했다고 참전용사들은 말했습니다.

Gaziler, Kürtlerin Türk ordusuyla birlikte gelen birliklerin %60’ını oluşturduğunu söylediler.

Kore için kan döken Kürtler için
한국을 위해 피를 흘린 쿠르드를 위해

<http://www.thedreamtogether.com/news/articleView.html?idxno=716>

- “Kürtler Kore ile geçmişî derin ülke. Kore Savaşı zamanında Türklerin ayak oyununa gelerek Kore için savaşan Türk Ordusunu Kürtler oluşturuyordu”

1 yıl önce

쿠르드족은 대한민국과 인연이 깊은 나라이다.
6.25 전쟁때 터키의 공수에 남아가 대한민국을 위해 싸운 터키용병들이 쿠르드족이다.
쿠르드족이 바라보는건 관계 아니다 저들이 영조롭게 살 수 있는 조그만민 독립국가를 원하는 것이다.

232 VANITLA

Kürtler Kore ile geçmişî derin ülke. Kore Savaşı zamanında Türklerin ayak oyununa gelerek
Kore için savaşan Türk Ordusunu Kürtler oluşturuyordu. Kürtlerin istediği çok bir şey değil
sadece barış içinde yaşayabilecekleri küçük bağımsız bir ülke arzusundalar.

Amerikan Ordusu yerine IŞİD ile savaştıktan sonra bir kenara
atılan Kürtler... Çizmeyi aşan Amerikan Başkanı Trump’ın
ihanet hikayesi / SUBUSU Haberleri

미군 대신 IS와 싸우다 버림받은 쿠르드족... 해도 해도 너무

<https://www.youtube.com/watch?v=nonQO9odik> 해트럼프 미 대통령의 배신 스토리 / 스브스뉴스

Bu yorumların içerikleri dikkatli incelendiğinde, bazı yasadışı örgütlerin Kore’deki birtakım faaliyetlerinin uzantıları ve sonuçları olduğu çok açıktır. Sorunsuz olarak

nitelendirebileceğimiz Türkiye ile Kore arasındaki ilişkilerde bu tür söylemlerin varlığı ile zaman ilerledikçe belirgin bir artış göstermesi durumunda ve resmi kanallardan bu tür girişimlerin önlenmemesi durumunda ikili ilişkilerin zedeleneceğinden endişe duyulmaktadır.

Yukarıdaki saptamalar ve ele alınan konular çerçevesinde Türkiye ile Kore arasındaki dostane ilişkilerin daha da geliştirilmesi, pekiştirilmesi için aşağıdaki gibi yedi maddelik bir öneri yapılmaktadır:

1. Kültür faaliyetleri artırılmalı, özellikle de kamu diplomasisi konusunda ülkemizin faaliyetlerinin Kore’de daha ağırlık kazanmalı ve bu çalışmaların daha profesyonelce ele alınarak belli bir plan ve strateji yapılmalıdır.

2. Sosyal ve akademik işbirliklerinin arttırılması önemlidir. Bir sosyal inisiyatif olarak kurulan İpek Yolu Üniversiteler Birliği, benim de şu anda başkanlığını yaptığım Uluslararası İpek Yolu Araştırmaları Derneği gibi derneklerin faaliyetlerinin daha ön plâna çıkarılarak, Türkiye ve Kore ile ilgili ya da İpek Yolu bölgesindeki bütün ülkeleri kapsayan çalışmalara daha ağırlık verilmelidir.

3. Kültür ve Turizm Müsteşarlığı’nın aktifleştirilerek turizm alanındaki yapılacak olan yatırımların ve atılacak adımların daha sistemli bir şekilde gelmesi sağlanabilir.

4. İhracat-İthalât dengesizliği giderilmesi için aktif gayret sarf edilmelidir. Mevcut STA’nın daha aktif yürütülmesi ve daha işlevsel hale getirilmesi ile ekonomik ilişkilerde mütekabiliyet esaslı bir temel oluşturulmalıdır.

5. Bir diğer konu Türkiye ile Kore arasında Türk-Kore Üniversitesi’nin kurulması ile IT, tarım teknolojileri ve savunma sanayi teknolojileri gibi bazı ar-ge çalışmaları konularında ortak projeler üretilmesinin akademik zemini oluşturulabilir. Bu proje çıktıları, her iki ülkenin de ortak üretimleri olacak şekilde üniversite bünyesinde plânlanabilir.

6. İleride oluşacak olası önyargı, nefret söylemi temellerinin yerleşmesine olanak vermemek için her iki ülke de aktif gayret sarf etmelidir.

7. İki ülke arasında etkin politikaların oluşturulması için karma bir uzman ekip oluşturulmalı ve bu ekip tarafından belirli aralıklar toplantılar yapılması özendirilerek toplantı sonuçlarının raporlaştırılarak Türkiye ve Kore’deki ilgili kurumlara bu raporların ulaştırılması sağlanmalıdır.

Türkiye-AB Gümrük Birliği ve Türkiye'nin Doğu Asya Politikası: Fırsatlar, Zorluklar

Çınar Özen

@ Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi,
E-posta: cozen@politics.ankara.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-2131-0329

Teşekkür ederim sayın başkan!

Tabi Türkiye'nin Yeniden Asya Açılımı böyle iddialı bir laf, büyük bir sloganla da başladı. Ama çok fazla içi dolmuyor yani böyle net bir şekilde neyi hedeflediği, nereye gittiği netleşmiyor. Böyle bir slogan düzeyinde kaldı, onun ötesine geçemiyor. O yüzden bu toplantılar önemli. Umarım toplantıların içinde tartışılan meselelerden elde edilen çıktılar, karar vericilerimiz nezdinde de kıymet bulur.

Asya politikası, tabi Asya çok büyük bir coğrafya, Asya dediğimizde Güney Asya mı, Doğu Asya mı, Güneydoğu Asya mı, o da ayrı, her birinin aslında çok farklı hem stratejik hem ekonomik belirleyenleri var ama Asya politikası dediğimizde yani Asya politikasına yöneldiğimizde bence ekonomik ilişkiler daha öne çıkıyor. Bunun içinin daha fazla doldurulması gerekiyor. Tabi Çin ayrı bir ülke, Türkiye-Çin ilişkilerini Asya politikasından ayrı, bambaşka bir başlık altında ele almak, onu derinlemesine incelemek lazım.

Her ne kadar Çin Asya'nın en büyük oyuncusu da olsa. Ama genel olarak özellikle bugün benim biraz daha üzerinde duracağım Doğu Asya meselesine baktığımızda, ekonomik çok önemli görünüyor. Yani Türkiye'nin odağında ekonomi olması gerekiyor. Ancak o zaman içi dolar gibi geliyor. Yoksa işte Ertan Hocam çok iyi özetledi, Kore ile ilişkilerde Kore Savaşı'na vurgu, kardeşlik, Asyalılık falan, bunlar üstte, yukarıda asılı duran laflar hiçbir zaman altı dolmuyor. Ekonomi ile ilgili kısma girdiğimizde, Avrupa Birliği meselesine bakmadan meseleyi anlamamıza imkân yok. Basit bir şey, hızlıca onu anlatacağım zaten. Çünkü biz Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği ilişkisi içindeyiz. Bizim Ankara Antlaşması 1963 yılında katma protokol 1970'te, onu tamamlayan anlaşma kadar önemli ortaklık konseyi kararı var, 1995 yılında. Bunlar bizi 1 Ocak 1996'dan itibaren bir Gümrük Birliği içine koydular Avrupa Birliği ile.

Şimdi çok teknik ve karışık bir konu, insanlar çok bilmiyorlar, sonuçlarını çok algılamıyorlar. Türkiye’de belki biraz da bilinçli olarak bu öne çıkarılmıyor. Bu şu demek: Türkiye Avrupa Birliği’nin ortak ticaret politikasını benimser. OGT yani, Avrupa Birliği’nin üçüncü ülkelere karşı uyguladığı gümrük tarifesini uygular. Devamında da AB’nin üçüncü ülkelere yönelik ticaret politikasını benimser. Bu şu demek: Avrupa Birliği’nin anlaşma yaptığı, ticaret anlaşması yaptığı ülkelerle ticaret anlaşması yapmak durumundadır, zaten bu bir tür anlaşmadan doğan bir yükümlülük, hani çok net yazmamışlar ama çok uzun ve karışık bir şey olduğu için detaylarını anlatmayacağım ama o sonuç çıkıyor. Uyuşmazlıkların çözümü mekanizması düzenlenmiş çok detaylı olarak, yapmazsanız doğacak hukuki sorunlar tahkime gidebiliyor. İkincisi de, Avrupa Birliği’nin anlaşma yapmadığı ülkelerle de ticaret anlaşması yapamaz, yani yapması gerekiyor. Fakat, Avrupa Birliği’nin üçüncü ülkelerle ticaret anlaşması yapması üzerine bu düzenleme, bahsettiğim Ankara Anlaşması Katma Protokolü 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı hiçbir kısıtlama getirmiyor. Yani, bu bahsettiğim kısıtlamaların hepsi bize ilişkin kısıtlamalar.

Sonuçta koskoca bir Avrupa Birliği, Avrupa iç pazarı ve bir tane Türkiye. Eşitler arasında bir ilişki olarak düşünülmemiş, Türkiye nasıl olsa üye olacak diye düşünülmüş. Yani, üye olacağı için bu bir geçiş aşaması, ortaklık ilişkisi, bir süre sonra Türkiye de üye olacak ve doğal akışı içinde ortadan kalkacak. Üye olduğunda zaten sorun yok. Ama üye olamadığı için, hiç olmayacağı da anlaşıldığı için, neredeyse bu kesin yani, Türkiye’de dünyada çok büyük, köklü değişiklikler olmazsa Avrupa Birliği’ne üye olmayacak, o zaman bu kalıcı bir düzenleme haline gelmiş oluyor. Bakın, burada Gümrük Birliği STA ilişkisini biraz anlamak lazım. Bunlar biraz karışık ama, bunları anlamadan Doğu Asya’yı, ekonomik politikasını anlamaya imkân yok. Türkiye ile AB arasında malların serbest dolaşımından menşe kuralı geçerli değil. Yani, Türkiye’ye bir sanayi malı girdiğinde veya Avrupa’ya bir sanayi malı girdiğinde menşei ne olursa olsun serbest dolaşıyor. Ama bir STA yaparsa AB, o zaman orada menşe kuralı geçerlidir.

Somut bir örnek vereyim, somut örnekle biraz daha netleştireyim, konuyu biraz özetleyeyim. Sorun olan örneği vereyim: AB Japonya ile bir STA yaptı ve yürürlüğe girdi. Bu şu demektir: Japonya’da üretilen mallarla AB gümrük alanında üretilmiş olan sanayi malları serbest dolaşımda. Tarım ürünleri de var da sanayi ürünlerinde öne çıkıyor. Dolayısıyla, Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği olduğu için, menşe kuralı da olmadığı için, Japonya’nın sanayi ürünleri Avrupa üzerinden Türk pazarına girer. Bunu sadece Avrupa malları Türk pazarına girer diye düşünmeyin. Yani Japonya bir sanayi devi, Avrupalı üreticiler Japonya’dan her türlü ara malı da sıfır gümrükle alırlar, işler, değiştirirler, dediğim gibi Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği olduğu için menşe kuralı yok, Türkiye’ye satarlar. Tabi bu inanılmaz, hem Türkiye’nin AB ile olan

rekabetini bozar, hem de Japonya ile ilişkisini bozar. Zaten o yüzden AB Türkiye'ye üçüncü ülkelerle anlaşmayı ancak, AB yaparsa yapabilirsin diye bir koşul getirmiş. Japonya, Türkiye ile STA yapmayı reddediyor. Çünkü sonuçta biz AB üyesi değiliz, Japonya bağımsız bir devlet. AB de, Japonya ile bu anlaşmayı yaparken Türkiye'nin haklarını gözetmiyor. Tabii bunun Meksika versiyonu da var, yani sadece Asya politikasında değil, bu sorun bir sürü yerde ortaya çıkıyor. Türkiye ile bir anlaşma yapılmasına ilişkin bir madde koymuyor. Japonya, Türkiye ile bu anlaşmayı yapmıyor. Türkiye özellikle, tarım ürünleri konusunda bazı şeyleri talep ediyor onu Japonya hiçbir şekilde kabul etmiyor.

Genel olarak Asya politikasına döneceğim ama, bu örnek özetle bize şunu gösteriyor: Türkiye ekonomik dış politikasında Avrupa Birliği'ne bağımlı. Yani AB'den bağımsız kendi başına bir aktör gibi hareket etmesi sınırlandırılmış, Gümrük Birliği ilişkisi içerisinde. Fakat bunun şöyle de bir avantajı var: Eğer anlaşmaları yapabilirseniz, çünkü Türkiye gidip anlaşma yapmaya kalktığında bu anlaşmaları sizle o devletler yapmıyor ama, "AB yaptı, benimle de yapmalısın" diye müzakereleri zorlanabilirse, AB'den daha büyük bir pazara da erişilebilir. Yani, bir yönüyle avantajlı. Türkiye Orta Doğu'da yapabildiği neredeyse bütün anlaşmaları AB ile olan bu ilişkisi sayesinde yapabildi. Orta Doğu pazarına AB Gümrük Birliği üzerinden girdi. Bazıları yapmadı anlaşmaları, bazıları askıya alındı, şimdi konumuz o olmadığı için oraya girmiyorum ama avantajlı da olabilir, eğer bu anlaşmaları yapabilirseniz.

Şimdi bu genel bilgiden sonra, özetle şunu anlatmaya çalışıyorum: Asya politikası, özellikle Doğu Asya politikası Türkiye için önemli olan kısmı daha çok ekonomi kısmıdır ama ekonomi kısmında bu ekonominin ticari yönünü belirleyen Türkiye'nin AB ile olan Gümrük Birliği'dir. Türkiye'nin AB ile olan Gümrük Birliği de Türkiye'ye bu konuda çok fazla yardımcı oluyor. Yani şu ana kadar bunu anlatmaya çalıştım.

AB, Doğu Asya politikasında kimlerle neler yaptı biraz onu özetleyeyim. Japonya'dan bahsettim, Japonya ile yaptığı bir ortaklık anlaşması var, dolayısıyla hem tarım hem sanayi mallarını içeren hem de hizmet sektörünü içeren kapsamlı bir anlaşma. Güney Kore ile yaptığı bir anlaşma var, bir ortaklık anlaşması var, Vietnam'la bir anlaşma devam ediyor, Singapur'la yaptığı bir anlaşma var. Bir de tabii, Çin'le yatırım anlaşması görüşüyor. Ancak, bu devamında eğer bir ortaklık anlaşmasına dönüşürse tabii çok büyük. Bu şuna benziyor. AB, Amerika ile de biliyorsunuz bir anlaşma imzalamıştı; Trump Allah'tan o anlaşmadan Amerika'yı çekti ve durdurdu. Meselâ o zaman çok çok büyük, çok korkunç bir sorun çıkacaktı Türkiye'nin karşısına, Amerika ile AB bu anlaşmayı yapsaydı. Şimdi Çin'le de yapsa aynı sorun olacak, yani bizim Gümrük Birliği işlemez hale gelecek. Koskoca Çin ile AB sıfır gümrükle ticaret yapar, Türkiye bu anlaşmayı yapamazsa, o zaman altından kalkamayacağımız müthiş bir sorun ortaya çıkabilir.

Şimdi Türkiye ne yapmış, bir de onu özetleyeyim. Türkiye Güney Kore ile anlaşmayı yaptı, gerçekten bu Doğu Asya ülkelerinde Ertan Hocam Kore uzmanı, çok da güzel özetledi, işin kültürel arka plânını. Bu kültürel arka plân tabii diplomaside çok önemli, ilişkileri çok kolaylaştırıyor. Güney Kore ile ilişkiler o bakımdan daha kolay ilerliyor ve Türkiye bu anlaşmayı yaptı. Tabii bu anlaşmadan dolayı Türkiye ticaret açığı veriyor. Bir büyükelçimiz bizim bölümümüzde düzenlediğimiz bir konferansta bu anlaşmanın yanlış olduğunu söylemişti. Tabii konuya sadece ikili ilişkiler açısından bakarsak Türkiye-Güney Kore anlaşması, Türkiye ticaret açığı veriyor, böyle görülebilir. Ama anlaşmayı yapmazsanız daha büyük sorun çıkıyor. Mesela Meksika örneğini vereyim size; Meksika'da bir tane galiba Ford fabrikası mı, Volkswagen fabrikası mı, bir otomobil fabrikası var. Türkiye'ye AB üzerinden sıfır gümrükle gelen bu otomobillerin hepsi Meksika'da üretiliyor. Ve Türkiye-Meksika ticaret rakamlarında bunlar görülüyor, yani AB üzerinden geliyor. Dolayısıyla ikili ilişkilere baktığınızda anlamıyorsunuz bunu. Çünkü bizim menşe kuralı işlemiyor. Özetle Türkiye'nin mutlaka Asya politikasında, Japonya çok kritik tabii burada, bu ortaklık anlaşmalarını yapması lazım. Bu ortaklık anlaşmalarını yapamazsa, o zaman dönüp AB ile olan Gümrük Birliğini sorgulaması lazım. Yani Gümrük Birliği, Avrupa Birliği, Asya politikasını ekonomik olarak birbirleriyle ilgili bu anlamda.

Tabii burada çok önemli bir gelişme daha oldu, bunu da söyleyeyim ve sözlerimi tamamlayayım: Bu ülkeler, 15 tane ülke, bunlar ASEAN ülkeleri olarak başladı, daha çok Asya Pasifik ve Güneydoğu Asya ülkeleriydi ama sonra bunun içine Avustralya, Çin, Japonya, Güney Kore, Yeni Zelanda da dâhil oldu ve 15'e çıktılar. Bunlar bölgesel kapsamlı ekonomik ortaklık diye bir STA imzaladılar. Asya'da çok büyük bir ticaret bloğu çıkıyor, daha yürürlüğe girmedi, altı tane devlet onayladığında yürürlüğe girecek ama şu anda anlaşma imzalanmış ve yürürlük süreci devam ediyor ve dünya ticaretinin %40'a yakın kısmını oluşturacak büyüklükte. Şimdi burada devasa bir ticaret bloğu çıkıyor ve AB kendisine göre bunların bir kısmıyla STA yapmış, dolayısıyla bu anlaşma yürürlüğe girdiğinde Latin Amerika'da MERCOSUR'la olduğu gibi, muhtemelen bu sefer bu grupla bir anlaşma da yapma yoluna gidecek. Yani, Türkiye eğer bu süreçlerin içine dâhil olamazsa ve bu anlaşmaları yapamazsa, o zaman ben size söyleyeyim, mutlaka Türkiye'yi AB Gümrük Birliğini ortadan kaldırmaya doğru zorlayacak. Yani bırakın Asya açılımı, Asya politikasının içini doldurmayı, Asya'da böyle ekonomik büyük bir güç kazanmayı, Avrupa Birliği ile olan ilişkilerimiz bile yürümez hale gelecektir. Yani bunları rakamlardan anlamaya da imkan yok. Tek tek ikili ilişkilerdeki açıklara falan bakarak anlamak mümkün değil. Bu hukuki bir mesele. Yani bugün böyledir, beş yıl sonra bir anda tersine döner, çünkü hukuki olarak bu kanallar açık hale geliyor.

Özetle, bu bizim Asya Açılımı, AB ile olan Gümrük Birliği ilişkimizle çok irtibatlı. Aslında bütün dünya ile olan ekonomik ilişkimiz bununla irtibatlı ve Asya politikasında bu anlamda, iyi gitmiyor. Japonya örneği bunu net bir şekilde gösteriyor. Dolayısıyla, biz Asya politikamızı ele alırken, dediğim gibi, siyasi yönünden çok daha önemli, belki işin %70'i, Çin'i ayrı tutarsak ekonomi. O zaman bunu AB ile olan Gümrük Birliği'mizle birlikte düşünmeliyiz. Çünkü, AB o ülkelerle anlaşma yaparken o ülkeler bunu hiçbir şekilde dikkate almıyorlar. Onlar sadece AB'yi dikkate alıyorlar. Türkiye açısından bu üzerinde detaylı olarak düşünülmesi ve hukuki çerçevenin, eğer Türkiye'nin lafta kalmayacaksa, gerçekten Asya'da bir şeyler yapmaya niyeti varsa, bunu tekrar düşünüp hukuki çerçeveyi ele alması lazım.

Türkiye'nin işte bu Gümrük Birliğinin güncellenmesi ile ilgili bir süreç var takip etiyorseniz, onun önemli alt başlıklarından biri bu. Ama ben açıkçası buradan bir şey çıkabileceğine hiç ihtimal vermiyorum. Çünkü AB Gümrük Birliği'ni aldı cebine koydu ve AB açısından da iyi işliyor. Yani Türkiye açısından çok kötü işliyor demek istemiyorum ama çok ciddi sorunlar var, potansiyel sorunlar daha büyük. Ben Gümrük Birliği'nin güncellenmesi sürecinin hiçbir şey doğuracağını, hiçbir yere evirileceğini zannetmiyorum. Bu sorunu oradan bağımsız Türkiye'nin daha ciddi düşünmesi lazım. Asya politikasının en önemli meselesi budur.

Burada bir de, Malezya örneği var. Bu da yine kültürün ne kadar önemli olduğunu gösteriyor. Onu da söyleyeyim ve sözlerimi tamamlayayım. Malezya, AB ile ortaklık müzakerelerini sürdürürken, anlaşmayı imzalamadan Türkiye ile bir STA imzaladı ve yürürlüğe girdi. Malezya AB ile anlaşma imzalamadan Türkiye ile anlaşma imzalayan ve yürürlüğe sokan ilk ülke oldu. Bu da kültürün, ekonomik ve siyasi ilişkilerde ne kadar belirleyici olduğunu gösteriyor. Hem Güney Kore hem Malezya örnekleri bunu gösteriyor.

Orta Asya Üzerinden Doğu Asya'ya Ulaşmak: Kadım Bağlantılarının İhyası

Vakur Sümer

@ Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi,
E-posta: vsümer@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-7015-5660

Çok teşekkür ediyorum öncelikle sayın başkan sizlere ve tabii ki Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı başta olmak üzere Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi OSMAD ve Ankara Üniversitesi APAM kuruluşlarına bu değerli çalışmayı icra etmekte oldukları için özel şükranlarımı sunuyorum. Çok istifade ediyorum ben de şahsen. Kadim bağlantılar dedim ancak, kadim bağlantıların modern yollarla ihyasından biraz bahsedeceğim. Tam da Altay Atlı Hocamızın bıraktığı yerden, onunla entegre bazı şeylerden bahsedeceğim.

Şimdi tabii gerçekten ben de deniz yolunun rakipsizliğinin farkında olarak bu sunumu yapıyorum. Yani ağırlıklı olarak şu anda deniz yolu ücretleri olarak, uygun maliyetler olarak, süre haricinde pek çok avantajı içinde barındıran bir mood. Ancak şunu unutmamak gerektiğini ben düşünüyorum eğer yeterli imkânlar sunulursa, karayoluna da ilâve olarak demiryolunun çok daha büyük bir kapasitesi olacağına inanmaktayım. Bunu özellikle, ABD gibi bazı ülkelerdeki çok az kişinin işlettiği trenlerle çok uzun mesafelerle, çok verimli ve çok sık yüksek kapasiteli yani 2.5-3 kilometrelik trenlerle bu kapasitenin deniz yoluna yaklaşmamasına da, şu andaki seviyelerinden çok daha yukarıya taşınabileceğini düşünüyorum.

Burada çeşitli yollar var karadan giden rotalar anlamında, bunlardan bir tanesi, demin Altay Hocamız da ifade ettiler, Avrasya kara köprüsü denilen Rusya üzerinden Doğu Avrupa üzerinden Batı Avrupa'ya giden bir kuzey koridoru dediğimiz koridor. Bir diğeri İran, Türkiye, Orta Asya üzerinden geçen Güney Koridoru. Tabii Pakistan koridorunu belki burada gündeme almayarak, soldaki iki siyah koridorun ortasında bir de Orta Koridor adını verdiğimiz Hazar geçişi işte bu trenlerin de geçtiği bir başka koridor var, burada şu anda gösterilmeyen. Benim esas amacım aynı şekilde,

Türkiye'nin yine milli menfaatlerini maksimize edecek ve bunu da Türk dünyası üzerinden yapmayı plânlayacak şekilde Hazar Denizi'nden geçişin kolaylaştırılmasını ve verimleştirilmesi sağlayan bir proje önerisi olacak.

Şimdi hali hazırda, Bakü-Aktau arasında biliyoruz ki gerek konteyner ve tır taşımacılığı yoğun olarak yapılmaya gayret ediliyor. Türkiye ile Orta Asya üzerindeki ve Çin arasındaki tırların büyük bir kısmı bu rotayı kullanıyorlar. Ancak bu rota ile ilgili bazı temel sıkıntılar mevcut. Bunlardan bir tanesi iklimin getirdiği aşırı rüzgârlara maruz bir bölge. Tarifeli sefer yapmak hemen hemen mümkün olmuyor. Günlerce Aktau Limanı'ndan kalkamayan veya buraya yanaşamayan gemilerden sürekli olarak haberler alınıyor. Tabii yalnızca karayoluyla ilgili bir bağlantıyı esas olarak daha verimli hale getiren bir bağlantı. Çünkü demiryolundan gelen trenlerden konteynerler gemilere yükleniyor ve tekrar Aktau Limanı'ndan trenlere bağlanmak zorunda. Treni taşıyabilecek bir gemi kapasitesi söz konusu değil ve tabii ki dolayısıyla da kapasite çok sınırlı oluyor bu çerçevede. Süre de çok uzun, yaklaşık 30 saat civarında her şey yolunda giderse. Bu bazen günlere, haftaya kadar çıkabiliyor süre, sadece Hazar geçişinden bahsediyorum.

Dolayısıyla problemlili bir rota. Hazarla ilgili bir diğer husus, Hazar dediğimiz Türk dünyasıyla Türkiye'yi hatta Avrasya'yı ikiye bölen önemli bir deniz konumunda. Bunun tabii hukuki statüsü de, Sovyetlerin parçalanmasından sonra uzun süre kıyıdaş ülkeler arasında bir konu oldu. Ancak geçtiğimiz yıllarda biliyoruz ki özellikle ikili anlaşmalar yoluyla çözülsün ilkesi benimsendi Hazarla ilgili olarak. Pek çok ülke bu ikili müzakereler yoluyla karşılıklı anlaşmalar yoluna gittiler ve sorunların büyük bir kısmının da çözüldüğünü görüyoruz. Örneğin deniz-göl tartışması vardı, bir su kütlesi olarak adlandırılarak bu da bypass edildi. Yani gölün getirdiği farklı bazı hukuki mülahazalar, deniz statüsünün getirdiği farklı kurallar vardı; bunu da kendine has, "sui generis" bir yapı olarak kabul ederek aşmış durumdalar. Bunu önemli bir açılım olarak görüyorum ben, Hazar'ın gelecekte daha önemli bir ağırlık merkezi haline gelmesi bağlamında.

Bir diğer konu tabii Rusya ile İran faktörleri var. Rusya'nın biliyoruz ki Don ve Volga kanallarını genişletmekle ilgili şu anda Çin firmalarına yaptırdığı etüt projeler var. Özellikle, Don ve Volga kanalının büyük tankerlerin geçişine imkân verecek ölçüde genişletilerek Hazar'ı Karadeniz'e bağlama düşüncesi ve Hazar kıyısındaki ülkelerin denize kıyısı olan ülkeler haline gelmesi düşüncesi var. Yani burada ben naçizane şahsi olarak görüşümü ifade etmek istiyorum: Bu proje Türkiye'nin milli menfaatleri ne zararlı bir projedir. Özellikle de, Boğazlar üzerindeki yükü arttıracak olması hasebiyle ve Türkiye'nin muhatap sayısını çok daha arttırması nedeniyle. Mümkün mertebe bizim bu projenin gerçekleşmesini tehir etmeye, mümkünse yapılmamasına

çalışmamızın yerinde olacağını ben âcizane düşünüyorum. İran rotası her zaman problemlili olmaya devam ediyor; siyasi sıkıntılar mevcut. İşte kovid-19 nedeniyle uzun süre kapalı kaldı, yine benzer başka gerekçelerle kapalı kalabilir. İran kırılğan bir ülke.

Çin için önemli olan mallarının ve kimi hizmetlerinin en kısa sürede ve en verimli şekilde tüketici toplumlara ulaştırılması, kendi ithal ettiği hammadde ve başka ürünlerin de kendisine hızla getirilmesi. Dolayısıyla Çin'in Avrasya üzerinden yapılabilecek bir viyadük projesine destek olabileceğini ben düşünüyorum.

Avrasya viyadüğü ile ilgili önereceğiniz ilgili bir diğer mesele, Karabağ meselesinin geçtiğimiz yıl halledilmesi oldu ve Ermenistan'ın topraklarından geçen bir koridorun fiilen kurulmuş olması oldu. Kazakistan'daki Uluslararası Nakliyeciler Derneği'nin yakın temasındaki kişilerle görüştüğümüzde, o koridorun şu anda fiilen işlemeye başladığını ve buradan tırların geçtiğini söylüyorlar. Bu da eğer kalıcı hale gelirse çok önemli bir gelişmedir diye düşünüyorum.

Bizim önereceğiniz proje, Bakü ile Türkmenistan arasında bir viyadüğün oluşturulması, bir viyadüğün inşa edilmesi. Bu yaklaşık 190 km civarında olan bir viyadük. Yani tabi kulağa tırnak içinde "çılgın proje" olarak geliyor belki ancak Hazar'ın özellikle şöyle bir avantajı var, özellikle de tam o Bakü ile Türkmenistan Toprakları arasında 50 metreyi geçmeyen derinliklerden bahsediyoruz. Son derece az derinlikler söz konusu. Birazdan da göstereceğim, günümüzde tuzlu sulara, deniz üzerinde buna benzer viyadük yapıları çok sık ve artan uzunluklarda yapılmaya başlanmış durumda.

Tabii Bakü'ye ulaşmak için Türkiye'nin önünde de iki rota olacak. Gerek bu yeni açılan Ermenistan koridorunu kullanarak Bakü'ye ulaşmak mümkün olabilecek ya da Gürcistan üzerinden yine Bakü'ye ulaşarak oradan Hazar'ın karşısına çok daha kısa sürede geçmek mümkün olacak. Yani, ideal senaryoda eğer bu bölgeler arasında hızlı tren, otoyol bağlantılarının kurulduğunu düşündüğümüzde, Türkiye sınırından çıkan bir araç, otomobil ya da trenin en fazla 3-5 saat içinde Türkmenistan topraklarında olması düşüncesi var. Bu tabi dediğim gibi ütöpik bir proje olarak değerlendirilebilir ilk başta ancak bunun dile getirilmesinin dahi İran ve Rusya nezdinde bir kaldıraç olarak kullanılabileceğini ben düşünüyorum naçizane.

Tabii dünyada bunun çok sayıda örneği yapılmış. Örneğin, 1910'larda tamamlanan Amerika Birleşik Devletleri'nin Florida eyaletinin güneyindeki adaları birbirine bağlayan şu anda Seven Mile Bridge adını verdikleri yaklaşık 12.5 kilometrelik ve 1912'de yapılan sol tarafta eski versiyonu sağa tarafta da yeni versiyonunu gördüğümüz bir yapı söz konusu. Bu denizin içinden geçen bir köprü ve viyadük daha doğrusu. Sol taraftaki ağırlıklı olarak demiryolu köprüsü ancak tabi kasırga bölgesi olduğu için

bölge, 1935 yılındaki bir kasırgada yıkılmış, daha sonra 1950 yılında bunu otoyol projesiyle sağda yeniden güncelleştirmişler. Yaklaşık 190 km boyunca bu viyadük devam ediyor Atlas Okyanusu'nun içinde.

Dünyadaki örnekler nedir diye baktığımızda, çok sayıda ve Çin yapımı köprü olduğunu görüyoruz. Dünyadaki en uzun köprü 165 km uzunluğuyla Çin'de bir demiryolu köprüsü olarak karşımıza çıkıyor. Suyun içinden yani tuzlu suyun içinden geçen en uzun köprü de şu ana kadar 40 km uzunluğundaki bir ABD Louisiana'sındaki bir köprü. Dolayısıyla çok sayıda örnekleri var ve teknik olarak bunun araştırılması, daha fazla etüt edilmesi gerektiğini düşünenlerdenim. Hazar Denizi'ndeki gemi trafiğinin de yoğun olmadığı ve gemilerin koridor şeklinde belli bölgelerde yoğunlaştığını da düşündüğümüzde, bu viyadüğün belli bölgelerde yükselerek belli bölgelerde irtifa kaybedip devam edeceği söz konusu olabilir. Gerektiği takdirde de zorlu bölgeler tünelde de geçilebilir, bu da söz konusu olabilir.

Böyle bir projenin çok sayıda önemli sonucu olacağını ben düşünüyorum. Bir kere Türk dünyası merkezli bir proje olacak. Yani diğer kara ve demiryolu projelerine göre çok daha avantajlı hale gelecek, tabi Türk dünyası açısından tabi. Rusya ve İran rotalarında daha avantajlı. İşte Rusya rotasında demin Altay Hocamız bahsetti 5 bini aşan tren bir yıllık sürede neredeyse geçmiş durumda. Bu kapasite ile çok alâkalı. Tabi oradaki gümrük kapılarının sayısının az olması, az sayıda ülke geçiyor olması, Kazakistan ve Rusya bağlamında daha ziyade, bir avantaj ama Türk dünyası eğer Türk Konseyi vasıtasıyla bu gümrük konularının biraz daha hızlandırılmasını Avrasya Ekonomik Birliği'ne üye ülkelerin delegasyon almasını, buralardan bir muafiyet almasını eğer sağlayabilirsek -ki buna benzer delegasyonlar AB'ye giriş sürecinde İspanya ve Portekiz'e verilmişti Latin ülkeleriyle ilişkiler bağlamında. O ülkeler bu bölgelerle bizim tarihi çok önemli ilişkilerimiz var ve biz bunlarla farklı bir ticari ilişki düzlemi geliştirmek istiyoruz diyerek Avrupa Birliği'nden muafiyetler ve uzun süreli gecikmeler talep etmişlerdi ve almışlardı.

Demiryolu eğer geliştirilirse şunu biliyoruz ki tek hat demiryolu yerine çift hat bir demiryolu inşa edildiğinde, kapasite yaklaşık olarak sekiz katına çıkıyor. Bu önemli bir kapasite artışı. Ayrıca tabi süre avantajı demiryoluna göre çok fazla. Bazı mamuller için bu önem taşıyabiliyor. Bazı mamullerde deniz yolunu tercih etmek belki çok uygun olmayabiliyor süre anlamında. Ayrıca işte Malaka Boğazı gibi geçtiğimiz aylarda Süveyş Kanalı'nda gördüğümüz gibi bazı kırılmalıklar da deniz yolunda söz konusu. Yani alternatif yaratmak Türkiye'nin çok daha menfaatine olacaktır diye düşünüyorum

Ayrıca bu Türkmenistan'ı biraz daha Türk dünyasının içine çeken bir proje. Türkmenistan'ı da giderek daha fazla işin içine katma zorunluluğu da ortaya çıkıyor.

Sayın Çavuşoğlu'nun geçtiğimiz hafta Türkmenistan'a yaptığı ziyaretler bu anlamda çok büyük önem taşıyordu. Tahmin ediyorum onlar da giderek Türk Konseyi'ne daha fazla yakınlık görüyorlar. Hatta geçtiğimiz hafta Rusya'nın da Türk Konseyi'ne üye olmaya hazır olduğunu açıklaması ilgi çekici bir noktuydu. Dolayısıyla Türk dünyasının bütünleşmesine de büyük bir katkı sunacaktır diye düşünüyorum.

Diğer bir sonuç olarak baktığımızda tabii bu projeyi çok boyutlu ve çok amaçlı bir proje olarak ben değerlendiriyorum. Sadece ticaretin sağlanması, artırılması, kolaylaştırılması değil, fakat aynı zamanda enerji nakil hatlarını içermesi gereken bir proje olarak değerlendiriyorum. Yani böyle bir viyadük petrol-doğalgaz boru hatları ve elektrik kablolarının ve hatta internet fiberoptik kabloların da geçmesi anlamında karlılığını da arttıracak bir proje olarak değerlendirilebilir. Şu anda Hazar'ın hukuki statüsünün netleşmesiyle birlikte Hazar'ın iki yakasında karşılıklı serilen fiberoptik kabloların sayısının arttığını görüyoruz. Özellikle, artan internet kapasitesi ve ihtiyacıyla birlikte. Dolayısıyla böyle çok amaçlı bir proje, "multi purpose" denilen, yani gerek demiryolunu içeren gerek 2x2 karayolunu içeren gerek petrol boru hattı, doğalgaz boru hattı, Türkmenistan dediğimiz ülke doğalgaz denizinin üzerinde yüzen bir ülke ve bunu tabii Çin'e de yoğun olarak satan bir ülke ama aynı zamanda Batı'ya da satışları Türkiye de olmak üzere var, böyle bir alternatif rota niye olmasın diye düşünüyorum.

Aynı zamanda turizm potansiyelini arttıracak bir proje olarak görüyorum ben bunu. Hazar bölgesi turizm açısından bakıldığında tabii olarak tabir edilen bir bölge. Özellikle, yorgun Akdeniz havzasına kıyasla çok daha fazla ilgi çekebilecek, Avrupalı seyyahların, gezginlerin, turistlerin ilgisini çekebilecek bir bölge. Otantik bazı özellikleri var. Şimdi Hazar Denizi'nin kıyılarında cruise turlarının yavaş yavaş gündeme geldiğiyle ilgili haberleri yine okuyoruz.

Kazakistan'ın buraya bir haritasını koydum. Türkmenistan haritasıyla benzer bir şekilde, bu Kazakistan'ın rüzgâr haritası. Rüzgâr meselesiyle ilgili büyük bir potansiyeli var Kazakistan'ın, aynı şekilde Türkmenistan'ın da öyle. Şöyle örnek vereyim sadece: 90 milyar kilovatsaat Kazakistan'ın yıllık elektrik tüketimi var. Türkiye'nin 290 milyar kilovatsaat. Ancak rüzgâr potansiyeline baktığımızda 1 trilyon kilovatsaat. Bu çerçevede, Türkiye'nin şu andaki elektrik tüketiminin üç katından daha fazla, Kazakistan'ın ise 11 katı kadar bir elektrik potansiyeli var. Ve İspanya'dan Almanya'ya elektrik naklini güneş tarlalarından gördüğümüz gibi, kardeş Kazakistan'dan ve yine kardeş Türkmenistan'dan neden Türkiye'ye, elektrik tüketimi %6 artan ülkemize, uygun fiyatlarla ve kesintisiz sürdürülebilir bir şekilde elektrik enerji nakli olmasın diye düşünüyorum.

Son olarak da boğazların üzerindeki yükü azaltacağını söylemiştim zaten. Bu projenin tabii, teknik etütlerinin yapılması gerekiyor muhakkak. Ancak ulaştığımız mühendislik seviyesi itibarıyla ben bunun çok rahatlıkla yapılabileceğini düşünüyorum. Dünyada çok sayıda örneği var. Türkiye'nin ve ikinci olarak da Türk dünyasının elinin Kuşak ve Yol Projesi ve Doğu Asya'ya erişim bağlamında önemli ölçüde güçlendireceğine inanıyorum.

Tekrar bu çalışmayı düzenleyen değerli ekibe teşekkür ediyorum.

III. BÖLÜM

KAPANIŞ DEĞERLENDİRMESİ

Kezban Nilvana Darama Yıldırımgeç

@ Dışişleri Bakanlığı, ASYA Genel Müdürü ve Yeniden Asya Koordinatörü

Değerli katılımcılar, hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığına, benim de mezun olduğum Ankara Üniversitesinin Asya Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezine (APAM), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Osmanlı Malay Dünyası Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi'ne (OSMAD) içten teşekkürlerimi sunarım.

Dolu dolu iki gün geçirdik. Oturumlar gerçekten çok içerikli ve verimliydi. Ben sayfalarca not aldım. Bakanlığımızın ilgili birimlerinden arkadaşlarımız da çalıştayı ilgiyle izlediler. Önümüzdeki dönemde sizlerin önerilerinizi, tavsiyelerinizi değerlendireceğiz; belki kapınızı çalacağız, ilave görüş ve yorumlarınızı alacağız. Bizim için çok yararlı oldu.

Akademisyenler Yeniden Asya Girişiminin paydaşları. Uygulamada, Bakanlığımızın eşgüdümünde, kurumlar, iş çevreleri ve sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte, girişimin üçüncü sütunu. Pandemi yüzünden maalesef sizlerle geniş çaplı bir danışma süreci başlatamadık. Bu açılım biraz gecikti. Yeniden Asya girişiminin açıklandığı Ağustos 2019'dan sonra bir çalıştay olmuştu. Bakanlığımızdaki Stratejik Araştırma Merkezi tarafından düzenlendi. Sizler katıldınız, katkı ve görüşlerinizi sundunuz. İkinci çalıştayı biz geçtiğimiz yıl Eylül ayında Büyükelçiler Konferansı marjında yapmayı arzu ediyorduk, fakat maalesef pandemi yüzünden konferans sınırlı kapsamda düzenlendi ve buna imkân olmadı.

Dolayısıyla bizim temaslarımız ikili görüşmelerle, danışmalarla sınırlı kaldı. Bu aşamada ben APAM Başkanı Merthan Hoca'ya özellikle teşekkür etmek istiyorum. Girişimin emekleme aşamasında kendisinin görüşlerinden, tavsiyelerinden hayli yararlandık.

Temaslarımız sürüyor, ortak çalışmalar, projeler de yürüteceğiz. Diğer merkezlerimizle de benzer danışmalar başlatacağız. Bizimle kendileri temasa geçen, yayınlarını paylaşan akademisyenlerimiz oldu. Onlara da çok teşekkür ediyorum. Bu yayınlar bizler için önemli referans kaynakları. Akademik katkılara her zaman ihtiyacımız var. Seriya Sezen Hoca'nın dün dile getirdiği akademisyenlerle YÖK'ün de dâhil olduğu bir küçük çalıştay düzenleme önerisi vardı. Bu aslında bizim de gündemimizde. Böyle bir toplantıyı planlayacağız ve en kısa zamanda yapmaya çalışacağız.

Ben bu konuşmayı özellikle kapanış oturumunda yapmayı arzu ettim, çünkü girişim hakkında daha fazla açıklamaya ihtiyaç duyduğunuz hususları anlamayı ve sınırlı sürede sorularınıza yanıt teşkil edecek noktalara odaklanmayı arzu ettim. Neden Asya? Neden şimdi? Karşı karşıya bulunduğumuz fırsatlar ve sınamalar neler? Bu soruların yanıtları net. Sizler de sunumlarınızda zaten değindiniz. Ama görüyorum ki zihinlerde girişimin kapsamı, temel prensipleri, uygulama modaliteleri ve yol haritasıyla ilgili belirsizlik var. Ben aslında sorularınızdan gördüm ki aynı frekanstayız. Yani doğru yoldayız. Ancak girişimi yeterince anlatamamışız. Bu da bizim eksikliğimiz ve önümüzdeki dönemde bu açığı kapatmaya gayret edeceğiz.

İki gündür görüş, öneri ve sorularınızdan yola çıkarak bazı notlar aldım. Hızlıca onların üzerinden geçmek istiyorum. Türkiye'nin kıta ülkeleri ile çok uzun geçmişe dayalı tarihi, kültürel ve ekonomik bağları var. Bu yüzden Türk dış politikasında yeni bir yönelim değil, bölgeye daha kapsamlı ve sistematik şekilde odaklanma söz konusu. Bu bir... İkincisi, Hatice Hoca'nın sunumunda gündeme geldiği gibi, Türkiye'nin yeni bir konum arayışı ya da eksen kayması da söz konusu değil. Aslında bu bence biraz zorlama bir yorum. Bütün dünyanın gözünü Asya'ya çevirdiği bir dönemde, kökleri Asya'da olan ve Asya ile etkileşimini hiçbir zaman kaybetmemiş olan Türkiye'nin, bu coğrafyaya gözünü kapamasını beklememek gerek. Tabiiyle doğru zamanda, doğru olanı yapıyoruz. Yine Hatice Hocama katılıyorum; Batı ile olan tecrübemiz Asya'daki varlığımızı, Asya ile köklü bağlarımız da Batı'daki mevcudiyetimizi dışlayıcı değil tamamlayıcı nitelikte. Türkiye'nin Asya coğrafyasında avantajları var, Batı'ya göre de avantajlı konumdayız. Bir kere coğrafi konumumuzun sunduğu imkânlardan en etkili şekilde yararlanmaya çalışacağız.

İkincisi, Türkiye bölge ülkeleri için doğal ve güvenilir bir ortak. Bunun çeşitli sebepleri var: 1. Tarihi ve kültürel bağlarımız. Bunu az önce de söyledim. 2. Büyüyen ekonomimizin tamamlayıcı niteliği. 3. Bu ülkelerle değişik zamanlarda, farklı konumlarda kurduğumuz yapıcı diyalog ve iş birliği. Bir de bu ülkelerle siyasi çıkar veya nüfuz çatışmamız söz konusu değil. Dolayısıyla bu da Türkiye'nin iş birliğini kolaylaştırıcı bir faktör. Ve biz Asya'ya Çin merkezli yaklaşmıyoruz. Tabii Çin önemli bir uygulama partneri Yeniden Asya Girişiminde, ama tek uygulama partneri değil. Doğu Asya

önemli, fakat bu Asya-Pasifik coğrafyasının toplu kalkınma hamlesi. Biz de gözümüzü bu coğrafyanın tamamına çevirdik. Bu devasa bir alana yayılan, bünyesinde geniş çeşitlilik barındıran bir coğrafya. Tabii ki ülkeleri ile farklı düzeyde ilişkilerimiz var. Dolayısıyla, dün de gündeme geldiği gibi, alt bölgesel ve ülke temelli yaklaşımlar geliştirmeye çalışıyoruz.

Kesinlikle ortak öncelikler, kısa, orta, uzun vadeli gerçekçi hedefler ve kazan-kazan prensibi... Bunlar bizim temel ilkelerimiz. Bunları bölge ülkeleri ile birlikte belirlemeyi arzu ediyoruz. Çünkü onların sahiplenmediği hedef ve öncelikler bizim bakımımızdan uygulanabilir olamaz. İlişkilerimizin içerik ve düzeyine göre, ihtiyaca uyulanabilen birtakım uygulama araçları belirledik. Bunlar siyasi temasların artırılması olabilir, düzeyinin ya da sayısının çoğaltılması olabilir. Bazı ülkelerde adli çerçevenin tamamlanması, ortak iş birliği mekanizmaları kurulması ya da mevcut mekanizmalara işlerlik kazandırılması olabilir.

Kurumlarımızla eşgüdüm mekanizmalarımız var: Bakan Yardımcıları düzeyindeki Eşgüdüm Kurulu; Genel Müdürlerin, üst düzeyli bürokratların danışmalar yürüttüğü Uygulama Komitesi bunlardan en önemlileri. Uygulama Komitesinin ilk toplantısını yakın zamanda gerçekleştirdik. Orada şöyle bir sonuç çıktı: Bölgelerle alt bölgeler ve ülkeler bazında önceliklerimiz neler, her bir kurumun önceliği ne, bir kere bunu anlamak. İkincisi, her bir kurumun önceliği olan konularda, hangi coğrafyalar, hangi alt bölgeler bizim bakımımızdan öncelikle listelenmeli, bunları çalışıyoruz.

Tabii ticari ve ekonomik iş birliği girişimin merkezinde, ancak hedefimiz daha geniş. İlişkilerin genel olarak her alanda çeşitlendirilmesini ve derinleştirilmesini istiyoruz. Asya-Pasifik bölgesindeki bütün gelişmeleri yakından izliyoruz. Bölge ülkeleri arasında sorunlar mevcut ve bunların çatışmaya dönüşme potansiyeli var. Tabii Türkiye burada yine yapıcı bir diyalog partneri olma avantajını koruyor. Biz bütün sorunların uluslararası hukuk ilkeleri temelinde, diyalog yoluyla barışçıl çözüme kavuşturulmasını arzu ediyoruz. Bugün arabuluculuk konusuna hayli değinildi, çok değerli görüşler not ettik. Kutay Hoca bu konularda hakikaten bilgili ve deneyimli, önümüzdeki dönemde tanışmayı çok arzu ederim.

Şimdi ayrıntısına girmiyorum Kutay Hocam da belirtti, Türkiye'nin BM, AGİT, İİT gibi platformlarda arabuluculuk girişimlerinde öncü ve aktif rolü var. Pakistan ve Afganistan örneğinde olduğu gibi üçlü mekanizmalar işletiyoruz. Biliyorsunuz Güney Filipinler Barış sürecinde yine aktif rol üstlendik. Bağımsız silah bırakma organının başkanlığını 2014'ten beri Türk Büyükelçiler yürütüyor.

"Türk Dünyası'nın sorunlarının Türkler tarafından, Türk dünyası tarafından çözülmesi" dediniz. Aynı frekanstayız. Bölge ülkelerinin sorunlarının da bölge içinden gelecek çözümlerle sonuca bağlanmasını teşvik ediyoruz.

Bizim bölgeye ilgimiz siyasi, askeri ve güvenlikle sınırlı değil. Hatta ondan ziyade ortak refah ve kalkınma odaklı. Gelişmeleri yakından izliyoruz, buna göre tabii ki kendimizi konumlandıracağız ama ilişkilerimizi yapıcı gündeme odaklandırmayı tercih ediyoruz. Bölgede hiçbir ülkenin de taraf tutmaya, seçim yapmaya zorlanması gerekmeyen bir konjonktür için çalışacağız.

Bölge ülkeleri ile ilişkilerimizde tabii bazı sorunlar da var. Ama mesela Rusya örneğinde de görüyorsunuz, bu sorunlardan bağımsız olarak, onları ayrı bir kulvarda çözmeye çalışırken veya müzakere ederken, görüşürken, diğer yandan farklı alanlarda, karşılıklı yarar temelinde iş birliği yapılabilir. Dün Hindistan gündeme geldi. Konuşmacılara tamamen katılıyorum. Potansiyel var, fırsatlar var. Bunlar değerlendirilmeli. Bir Rusya modeli neden olmasın? Çetrefilli konular bir yandan görüşülür, ama bir yandan da ekonomik iş birliğine hız kazandırmak gerek.

Bölge ülkelerinin yine ortak hareket etmeleri durumunda bölgesel ve küresel gündeme yapıcı katkılarda bulunabildiğini görüyoruz. Mesela ASEAN merkezli iş birliği yaklaşımı buna çok güzel bir örnek. Yeniden Asya Girişimi'nin gündeminde Güneydoğu Asya'nın özel bir önemi var. Çok ciddi potansiyel içeren bir coğrafya fakat biz bu potansiyeli henüz yeterince değerlendiremedik. Dolayısıyla bölge ülkeleriyle daha yakın çalışmayı ASEAN'daki angajmanımızı arttırmayı, daha üst düzeylere taşımayı hedefliyoruz. Geçtiğimiz Kasım ayında sonuçlandırılan Kapsamlı Bölgesel Ekonomik Ortaklık Anlaşması (RCEP) ve bununla bağlantılı gelişmeleri de yakından takip ediyoruz. Bu anlaşma üçüncü ülkeler bakımından hem bazı avantajlar hem sınamalar ortaya çıkaracak. Türkiye bunların karşısında kendisini nasıl konumlandırabilir? Ticaret Bakanlığımız da bunu çalışıyor, diğer kurumlarımız da çalışıyor, biz de kendi değerlendirmemizi yapıyoruz.

Türkiye bölgedeki ekonomik ilişkilerinde savunma sanayi sektörünü, katma değeri yüksek, ileri teknoloji içeren sektörleri hedefliyor. Yenilikçi sektörlerde iş birliği arayışındayız. Müteahhitlik sektörümüz bu ülkelerdeki mega projelere, altyapı projelerine ilgi duyuyor. Bütün bunlar bizim ilgili kurumlarla danışma süreçlerimizin gündeminde ve fırsatlardan nasıl daha iyi yararlanabiliriz, imkânlarımızı nasıl daha etkin değerlendirebiliriz, buna bakıyoruz. Bu aşamada sizlerin de katkılarından önümüzdeki dönemde artan şekilde yararlanabilmeyi arzu ediyoruz. Orta Asya coğrafyasındaki özellikle altyapı ve ulaştırma projelerine değindik. Deniz İpek Yolu ile ilgili Dr. Altay Atlı'nın çok değerli tespitleri oldu. Tabi şunu vurgulamak istiyorum: Yeniden Asya Girişimi, Kuşak ve Yol Girişimi'nin bir türevi değil. Türkiye, Orta Asya'da, Kafkasya'da, Çin'den çok daha önce lojistik, altyapı ve enerji projelerini hayata geçirmeye yönelik girişimlerde bulundu. Bunların bir kısmını sonuçlandırdı, bir kısmı devam ediyor. Doğu-Batı Orta Koridor projesi gibi girişimlerimiz Kuşak ve Yol Girişimi'ni tamamlıyor.

Biz burada bütün güzergâh ülkelerinin yararına olan verimli bir iş birliği potansiyeli görüyoruz, bundan da daha etkin yararlanmayı arzu ediyoruz.

Diplomatik çevrelerle de buradaki temaslarımızda Türkiye'nin bugüne kadar Asya'ya yeterince ilgi göstermediği algısının bulunduğunu tespit ettik. Bu kısmen doğru fakat aslında yapılan çok şey de var. Sadece bu yapılanların görünürlüğü yok. Dolayısıyla Yeniden Asya Girişimi çerçevesinde önceliği mevcut durumun tespitine vermemiz gerektiğini düşündük. Bilgi akışında biraz aksamalar yaşanıyor. Her bir kurumumuz, akademisyenlerimiz, iş çevrelerimiz kendi çapında birtakım girişimler yürütüyorlar. Fakat bunların her biri kendi merceğinden, kendi görev alanıyla sınırlı biçimde bakıyor, resmin bütününe görme imkânı bugüne kadar pek olmamış. İlk önceliğimiz bu bilgi akışını daha dinamik bir düzene oturtmak ve belki Dışişleri Bakanlığı'nda, Ticaret Bakanlığı ile ortak bir veri toplama merkezi oluşturmak ve bu verilerin tüm kamuyuyla zamanı gelince paylaşılması. Bu verilerin analizi çok önemli, orada sizin çok değerli katkılarınız olacak. Ve tabii çok daha etkin bir eşgüdüm ihtiyacımız var. Yani Yeniden Asya Girişimi bugünden yarına sonuç almayı düşündüğümüz, açıklandığı ve benim göreve geldiğim bir yıllık süre içinde sonuçlarını hemen ortada göreceğimiz bir girişim değil. Kısa, orta ve uzun vadeli hedeflerimiz var. İlmek ilmek dokuyacağız bir "patchwork" gibi ve bunları bir araya getirdiğimizde resmin bütünü ortaya çıkacak.

Dün değinildi, gerçekten çok önemli, Merthan Hoca ile de zaman zaman bunları görüştük, Asya-Pasifik bölgesini çalışan akademisyenlerimizin envanterini yapmamız gerekiyor. Üniversitelerimizin aslında çok sayıda anlaşmaları olduğunu biliyorum. Kağıt üstünde çok sayıda iş birliği anlaşması var fakat anlayamadığım bir sebeple bu anlaşmalara işlerlik kazandıramıyoruz. Asya'daki muteber üniversitelerle, üniversitelerimizin bugüne kadar sonuçlandırdığı ne tür anlaşmalar var ve bunlara nasıl işlerlik kazandırabiliriz? Buna da bakacağız. Yine dün gündeme geldi, burslardan, burs süreçlerinden nasıl etkin yararlanabiliriz? Evet, haklısınız, çok sık dile getiriliyor, aslında Asya-Pasifik çalışan bir veya daha fazla enstitüye, yüksek lisans ve doktora programına artık ihtiyacımız var. Çünkü bunlara yapacağımız yatırım 5-10 yıl sonra bizlere getirilerini göstermeye başlayacak. Bölge uzmanları yetiştirmemiz gerekiyor, bölge dillerini bilen bölge uzmanları. Kaynakçamızı çeşitlendirebilmek, bu coğrafyada yapılan yayınları da takip edebilmek için.

Yani ne yaptık bugüne kadar, daha ne yapmalıyız, neyi daha iyi yapabiliriz, neler akıyor, hedeflediklerimizden hangileri gerçekçi, hangilerini belki biraz değiştirmeliyiz, bunları hep birlikte yaşayan bir süreç olarak değerlendirelim istiyoruz. Dün Seriya Hocası değindi, kaynaklar sınırlı, bunları hakikaten çok akıllıca kullanmamız gerekiyor. Dolayısıyla önceliklerin çok akıllıca, çok gerçekçi bir şekilde tespit edilmesi önemli.

Dışişleri Bakanlığı'nın teşkilat yapısında Asya'yla çalışan, faaliyet alanı Asya olan üç Genel Müdürlüğümüz var. Bunlar hakikaten ikili ilişkilerin takibinden sorumlu, hem ekonomik hem siyasi veçhesiyle. Çok taze bir bilgi olarak, Koordinatörlüğümüz birkaç hafta önce Genel Müdürlük şeklinde yapılandırıldı. Dolayısıyla biz de bir eşgüdüm fonksiyonuyla artık devredeyiz. Daha bütüncül, daha analitik, biraz daha esnek çalışma yöntemleri olan, biraz daha "networking"e dayalı çalışan ve fikir üreten, yenilikçi yaklaşımlara açık bir çalışma metoduyla biz de sistemdeyiz. Benim ekibimde daha önce Asya ülkelerinde görev yapmış dinamik arkadaşlarım var. Bölge dillerini bilenler var. Dolayısıyla uzmanlaşmaya da artık artan bir önem veriliyor. Dış politika da daha genel bir uzmanlıkla, bölge ve alan uzmanlığı arasında birimlerimizde ve Bakanlığımızda bir denge sağlamaya doğru yol alıyoruz. Bazen çok da uzmanlaşmamış birinin dışarıdan gelip belirli sorumlulukları üstlenmesi, bir bakıma aslında farklı bir bakış açısı getirmesi açısından yararlı da olabiliyor. Ezber bozan, kalıp dışına çıkan bazı farklı yeni fikirler için böyle taze bir yaklaşıma da ihtiyaç olabilir. Dolayısıyla genel uzmanlık ile ihtisaslaşmanın bir arada yürümesi bence sağlıklı bir yöntem.

Asya ülkelerinin tamamında neredeyse ülkemiz aleyhine seyreden bir ticaret açığı var. Sunumların bir kısmında bu da gündeme geldi. Ticaret rakamlarına mevcut aşamada aslında salt aritmetik perspektiften bakmamak gerek. Biraz da yapılan ithalatın yarattığı artı değere odaklanmalıyız. Çünkü üretim girdisi olarak ithal ettiğimiz, ekonomimizin her koşulda gereksinim duyduğu hammaddeleri de biz bu ülkelerden alıyoruz, işliyoruz ve üçüncü ülkelere ihracatını gerçekleştiriyoruz. Bunlar aslında bölge ülkelerinden ithalatımızda önemli bir yer tutuyor. Yine ekonomik ilişkilerin hizmet ticareti, yatırımlar, üçüncü ülkelere yönelik iş birliği gibi unsurları da içeren daha bütüncül bir yarar temelinden değerlendirilmesine gayret ediyoruz. Ticaretteki dengesizliği, büyük açığı bugünden yarına büyük ölçüde kapatmamız gerçekçi bir hedef değil. En azından azaltmaya çalışıyoruz ama bir yandan da bu dengesizliği diğer sektörlerdeki ekonominin iş birliğini ileriye götürerek dengelemek gayretindeyiz. Buna hizmet sektörü de dahil.

Dün yine serbest ticaret anlaşmalarımız (STA) gündeme geldi. Ayrıntılarına girmiyorum. Japonya ile de zorlu bir müzakere süreci var ama Ticaret Bakanlığı da bizim Bakanlığımız da elinden geleni yapıyor. Önemli olan bir anlaşma sonuçlandırmak değil, hakikaten gerçekçi, ülkenin menfaatine olan, ama aynı zamanda ortak yarar gözetilen, yani karşı tarafın da önceliklerini ve beklentilerini göz önünde bulunduran bir metin ortaya çıkması gerekiyor. Mesela STA anlaşması sonuçlandırdığımız ülkelere Singapur'a bakıyorum, gıda ithalatının yaklaşık %90'ında yurtdışına bağımlı. Bu tür ülkelerle ihracatımızı çeşitlendirmeliyiz. Daha fazla hangi ürünlerde pazar payı elde edebiliriz, Ticaret Bakanlığımız buna bakıyor. Diğer ülkelerle de ticaret anlaşmalarını sonuçlandırmaya çalışıyoruz.

Dün Tayland'la ilgili bir soru vardı. Tayland'da da yine STA benzeri bir anlaşma müzakereleri var, aynı sıkıntılar onlarla da yaşanıyor. AB Gümrük Birliği'nden kaynaklanan sıkıntılarımızı onlar da tam olarak anlayamamışlar; anlatmaya gayret ediyoruz. İlerleme var. Meselâ 14 yıldır toplanamayan Karma Ekonomik Komisyon toplantısının tarihi belirlenme aşamasında ve hazırlıkları başlayacak. Dolayısıyla bu tür gelişmeler küçük ama bir araya getirildiğinde bize kısa ve orta vadede sonuç getirecek adımlar.

Tabii işadamlarımızın da coğrafi yakınlığımız ve geleneksel iş birliğimiz ile kurumsal ilişkilerin rahatlık ve avantaj teşkil ettiği Avrupa ülkelerinden, yönlerini biraz daha Asya odaklı belirlemelerine, orada daha aktif olmalarına ihtiyaç var. Yeni pazarlara açılm her zaman zahmetli oluyor. Asya kültürlerinin iş yapma yöntemleri de, zihniyetleri de bizden farklı. Bahadır Hocam bunlara biraz değindi. Sağlam piyasa analizleri yapmak gerek, güçlü tanıtım ve pazarlama stratejilerine ihtiyacımız var. Yerel bağlantı ağlarının güçlendirilmesi gerek. Bunlar emek istiyor, kaynak istiyor. Biz geçtiğimiz döneme göre işadamlarımızla daha yakın bir çalışma modalitesi içine girdik. DEİK'te Asya Pasifik İş Konseyleri ile gerçekten güzel ve verimli bir diyalog başlattık. Önümüzdeki dönemde birtakım projeleri hayata geçireceğiz. Onlar ASEAN Çalışma Grubu'nu kurdular. Ankara'daki ASEAN Büyükelçileri ile hep birlikte temaslarda bulunacağız ve iş ilişkilerinde dinamizm nasıl arttırılabilir buna bakacağız, birlikte çalışacağız.

Sizin tespit ettiğimiz, muhatabım olan Büyükelçilerin de dile getirdikleri bir husus, Asya kamuoyunda Türkiye ile ilgili bilgilerin çoğunlukla tarihi gelişmelerle sınırlı olması. Biraz da Asya coğrafyasında çok popüler olan Türk dizilerine dayanıyor. Güncel gelişmelerin çoğu en azından Asya ülkelerinin büyük çoğunluğunda Batı kaynaklarından takip ediliyor. Yanlış algılar, eksik bilgilendirme, belki bizim de yeterince aktif bir tanıtım ve bilgilendirme kampanyası içinde olmayışımız etkili bunda. Türkiye hakkında bir farkındalık ihtiyacı var. Önümüzdeki dönemde buna da çalışacağız. Çağdaş Türkiye'nin bütün yönleriyle anlatılmasına ve özellikle Türk ekonomisinin sunduğu fırsatların daha etkin biçimde aktarılmasına gayret edeceğiz. Tabi kamu diplomasi si ve insani dış politika uygulamasında Türkiye'nin yumuşak gücünü de daha etkin biçimde kullanmalıyız. Bu unsurlardan yararlanmalıyız. Bugün de dile getirildiği gibi, faaliyetlerin, somut, sonuç odaklı ve uyumlu bir şekilde faaliyetlerin sürdürülmesi gerekli.

Yumuşak gücümüzü temsil eden üç kurumdan söz ettik: TİKA, Yunus Emre Enstitüsü ve YTB. Katkıları çok değerli hakikaten. Türkiye'nin yumuşak gücünün temsilcisi olan kurumlar. Ben bunlara insani dış politikamız bağlamında öne çıkan üç tane daha eklemek istiyorum; AFAD, Kızılay ve Diyanet İşleri Başkanlığı. Benim Belarus'ta görev yaptığım dönemde, bu altı kurumdan sadece Diyanet İşleri Başkanlığı vardı ve

Belarus toplumunun salt Müslüman kesimine değil, tüm halkına yönelik gerçekten çok etkin bir kamu diplomasisi faaliyeti yürütmemizde büyük katkıları oldu.

Mevcut ilişkilerimizin dört boyut (siyasi-askeri; güvenlik ve savunma; ekonomi ve ticaret; eğitim-kültür, bilim, medya), bir de bölgesel ve uluslararası iş birliği konularında daha ileriye götürülmesi için girişimin başında kurumlarımıza danışıp bir çerçeve belgesi oluşturduk. Bu çerçeve belgesi birtakım uygulama araçları içeriyor. Bu uygulama araçlarından her bir Büyükelçiliğimiz kendi görev alanları için geçerli olanları tespit ettiler. Belirlenen eylem unsurlarını önümüzdeki iki yıl içinde öncelikli olarak hayata geçirmek için bir süreç başlattık. Bir de Yeniden Asya Girişimi'nin orta ve uzun vadeli hedeflerini, alt bölgeler bazında ortaya koyan bir politika belgesinin hazırlanması için kurumlarımızla beraber çalışma başlatıyoruz. Sizlerin politika belgesine yönelik çalışmalarına katkılarınız çok değerli olacak.

Ben bir yandan da saate bakıyorum, yarım saat konuştum galiba. İsterseniz burada bir nokta koyayım. Bunlar hep sizin söylediğiniz unsurlara bir yanıt şeklinde aklıma gelen ifadeler. Ama sizlerin soruları olabilir, merak ettiğiniz veya ilâve vereceğiniz hususlar olabilir. İsterseniz sözü sizlere bırakayım şimdi. Bu arada gerçekten çok verimli bir çalıştay oldu. Ben çok istifade ettim, bütün arkadaşlarım izlediler. Dolayısıyla bir kez daha düzenleyicilere ve hazırlıklarında emeği geçen başta Serdar Bey olmak üzere herkese çok teşekkür ediyorum.

ÇALIŞTAY SONUÇ BİLDİRGESİ

ÇALIŞTAY SONUÇ BİLDİRGESİ

26-27 Mayıs 2021 günlerinde sanal ortamda gerçekleştirilen *Yeniden Asya Açılımı: Fırsatlar ve İmkânlar* başlıklı çalıştayda ortaya konulan görüşlerden hareketle bir sonuç bildirgesi oluşturulmuştur.

Söz konusu sunumlar çerçevesinde öneriler, sorular ve yaklaşımlar bağlamında;

- ❖ Koordinasyon ve yapılanma
- ❖ İş dünyası
- ❖ Eğitim
- ❖ Politika

alt başlıklarında görüşler bir araya getirilmiştir.

Söz konusu bu ana başlıklar altında genel bir Asya-Pasifik ve özelde ASEAN politika belgesinin hazırlanmasında, var olan belgenin güncellenmesinde ve sürdürülebilir bir şekilde tüm aktörlerin süreçte yer almasında yarar bulunmaktadır.

Bir anlamda, tüm aktörler ve kurumlar için yol haritası hükmündeki politika belgesinin hedefleri özelden genele veya genelden özele olacak şekilde ya da karma bir yöntemle ortaya konulurken, “pür” çıkarıcı bir bağlamda anlaşılmamak kaydıyla, faydacılık ve sürdürülebilirlik ilkelerine riayet edilmesi yararlı olacaktır. Türkiye’nin Yeniden Asya Açılımı’nda yer alan coğrafya/ların genişliğine rağmen, eldeki insan ve maddi kaynakların sınırlılığı hiç kuşku yok ki, faydacılığı ve sürdürülebilirliği öncelemeyi gerektirmektedir. Bu noktada, zaman ve kaynak israf edilmemesi gerektiği gibi, her bir birey ve kurumun mevcudiyeti de, konulan hedeflere ulaşılmasında büyük önem arz etmektedir.

KOORDİNASYON VE YAPILANMA

■ Devlet kurumları, akademi, iş çevreleri ve sivil toplumla bağlantılı tüm paydaşların içinde olduğu bir koordinasyon kurulu teşkil ettirilmelidir.

■ İlgili tüm kurumlar arasındaki koordinasyon eksikliğinin ortadan kaldırılması ve oluşturulacak koordinasyon kurullarıyla, bilgi ve haberleşme akışı sağlıklı ve sürdürülebilir şekilde gerçekleştirilmelidir.

■ Kadim Asya topraklarıyla etkileşimin, tüm ilgili kurumların koordinasyonunda etkin çalışmalarla ortaya konulmak suretiyle, Yeniden Asya Açılımı’na yön verilmelidir. “Huzur ve Paylaşım” temelli bir yapılanmanın ortaya çıkması için tüm imkânlar rasyonel bir şekilde kullanılmalıdır.

İŞ DÜNYASI

- DEİK-İş konseylerinde işadamlarının yanı sıra, diğer odalar başta olmak üzere bölgesel ve ulusal düzeydeki çeşitli iş sektörlerinden katılımlar sağlanmalıdır. Tek disiplinli yaklaşımın karmaşık sorunları çözmeye yetmeyeceği dikkate alınarak, müzakerelerde alternatifler üretebilecek bir kurumsal yapı teşekkül ettirilmelidir.
- Petrol, doğalgaz, kauçuk, palmiye yağı gibi bölge ülkelerinin endüstriyel tarım alanındaki stratejik ürünlerinin, artı değer üretecek şekilde ortak araştırma, geliştirme ve üretim süreçleri başlatılmalıdır.
- İş dünyasının kurumsal ilişkilerin rahatlığına alıştıkları Avrupa'dan Asya'ya yönlendirilmeye ihtiyaçları olduğu anlaşılmaktadır. Bunun için gerekli mekanizmalar hayata geçirilmelidir.
- İş dünyasının, Asya-Pasifik bölgesindeki iş yapma yöntemlerine alışmaları, bölgedeki yerel bağlantı ağlarını geliştirmeleri gerekmektedir.
- Son yirmi yılda, bölge üzerinde çeşitli ticaret ve yatırım süreçlerine konu olan iş çevrelerinin başarı / başarısızlık yönelimleri detaylı bir şekilde tetkik edilmelidir.
- Tarihsel bağlardan hareketle çoklu iş birlikleri kavramı geliştirilmelidir.
- Ticaret, yatırım, enerji, ulaşım vb. alanlarda MIKTA ile Avustralya, D-8 ile Malezya ve Endonezya, FTA ile Singapur ve Malezya çalışmalarına modellik taşımaları niteliklerinden ötürü ağırlık verilmelidir.
- Türkiye'nin Asya bölgesinde henüz FTA imzalamadığı ülkelerle bu anlaşmaların yapılabilmesi için girişimlere hız verilmelidir.
- Türkiye'nin Asya'ya ihracat potansiyelinin daha etkin bir şekilde hayata geçirilebilmesi için, ülke bazında ihracat potansiyeli arz eden ürünler tespit edilmeli, bu ürünlerin ihracatının karşısındaki engellerin azaltılması ve ihracat hacimlerinin artırılması için özel sektör, meslek kuruluşları ve Ticaret Bakanlığı eşgüdümünde sonuç odaklı çalışmalar yürütülmelidir.
- Türkiye, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ne hızlı tren/otoyol vb. ulaşım altyapısı geliştirmelidir.
- Orta Asya Türk Cumhuriyetleri enerji havzaları ağı oluşturulmalıdır.
- Asya-Pasifik ve ASEAN bölgesi üzerinde Türkiye denizcilik ve ilgili yan alanların birikim ve donanımlarıyla çeşitli işbirlikleri/yatırımlar geliştirilmelidir.
- Denizyolu ulaşımı, ticaret ve ekonomik faaliyetler, lojistik vb. süreçlerin yapılandırılmasında Türkiye limanları ile bölgedeki Langkawi, Klang, Kuantan, Sabang, Batam

vb. serbest bölge/uluslararası liman özellikleri taşıyan jeo-stratejik merkezlerle bağlantı kurulmalıdır.

■ Kuşak ve Yol Girişimi çerçevesinde Türkiye'nin lojistik ve taşımacılık altyapısına katkı sağlayacak projelere öncelik verilmeli, ülke ekonomisi için katma değer yaratacak projeler aktif bir şekilde desteklenmeli ve bu çerçevede, Türkiye'nin limanlarının geliştirilmesi ve kapasitelerinin artırılması kadar söz konusu limanların demiryolu bağlantılarının oluşturulmasına da ağırlık verilmelidir.

■ ASEAN ülkelerinin uluslararası rekabet gücüne sahip sektörlerinden Türkiye'ye daha fazla doğrudan yatırım çekilebilmesi için uygun bir iş ortamı yaratılmalı ve bu yatırımlar teşvik edilmelidir.

EĞİTİM

■ Asya-Pasifik bölgesinden giderek daha çok öğrenci alımı gerçekleştirilmeli ve mevcut olan mezun dernekleri yaygınlaştırılarak aktif faaliyet alanları genişletilmelidir.

■ İnsan kaynağı oluşturulmasına azami önem verilerek, ilgili bölgelerle bağların oluşturulmasına gayret gösterilmelidir. Bu çerçevede, Asya'ya doğru yaşanmakta olan göç yönelimi coğrafi sabitleme ile değil, küresel rekabet zincirinde yetkin kişilerin eğitime önem verilerek sağlanmalıdır.

■ Gelecek elli yıllık süreçte ihtiyaç duyulacak alanlara yatırım yapılmalı ve bu yönde kadrolar oluşturulmalıdır.

■ Türkiye'de öğrenim gören uluslararası öğrencilerin mezuniyetleri sonrası takipleri gerçekleştirilmeli ve Türkiye ile irtibatlarının devam ettirilmesi sağlanmalıdır.

■ Bölgeyle ilgili akademik faaliyetler yapmak amacıyla kurulan "merkezler" bireysel çabaların ötesine taşınmalıdır. Araştırma boyutu gayet zayıf olan bu yapılar, insan kaynakları ve fonlarla yeniden yapılandırılmalıdır.

■ Akademik örgütlenme konusunda YÖK ile birlikte acil olarak ortak bir çalıştay yapılmalıdır.

■ Milli Eğitim Bakanlığı'nda ortaokul ve lise düzeylerinde Tarih, Coğrafya, Edebiyat gibi sosyal bilimler dersleri müfredatlarına Asya-Pasifik bölgesi eklenmelidir.

■ Asya-Pasifik bölgesini çalışan akademisyenler, araştırmacılar gibi insan kaynaklarının belirlenmesi önemlidir. Bölge ile ilgili çalışmalar yapan, üniversite-merkez-araştırma kurumları devlete, özel sektöre ve sivil topluma bağlı birimlerin saptanması ve bu kurumlar içinde araştırma öncelikli çalışmalar yapan kurumlara fon aktarımlarının yapılması sağlanmalıdır.

- Asya-Pasifik bölgesine yönelik kalifiye insan kaynaklarının daha verimli bir şekilde değerlendirilebilmesi için bölgede eğitim almış olan Türk öğrencilerin mezuniyetlerini müteakip, kamu ya da özel sektörde uzmanlıklarına yönelik olarak istihdam edilmelerini sağlayacak programlar tasarlanmalıdır.
- Milli Eğitim Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Merkez Bankası vb. kurumlar tarafından fonlanmak suretiyle, bölgeye yüksek lisans, doktora çalışmaları için gönderilen öğrencilerin süreçleri akademik bağlamda profesyonelle yönetilmelidir.
- Bölge akademik çalışmalarında yerel dillere ağırlık verilerek, özgün araştırmaların önü açılmalı, Batı kaynaklarına bağımlılıktan kurtulunmalıdır.
- Yükseköğretim kurumları arasında bölge çalışmalarına yönelik rekabet artırılmalıdır.
- Bölgeyle ilgili veri toplama merkezi oluşturulmasına ve bu noktada, güçlü bir eş güdüme ihtiyaç bulunmaktadır.
- Bölgeyi çalışan akademisyenlerin ve çalışmalarının dökümü çıkartılmalıdır.
- Üniversitelerarası işbirliklerinde bölge ile çok sayıda anlaşma bulunmaktadır. Bunların önemli bir bölümünün kâğıt üzerinde kaldığı gözlemlenmektedir. Söz konusu bu ve benzeri anlaşmalara işlevsellik kazandırılmalıdır.
- Bölge uzmanlığı ile alan uzmanlığı arasında denge sağlanmalı, yenilikçi yaklaşımlara imkân tanınmalıdır.
- Kamu Diplomasisi konulu tez/araştırma çalışmaları yayınlanmalı ve ilgili kurumlarla paylaşılmalıdır.
- Türkiye mezunlarının ülkelerine döndüklerinde, "Türkiye gönül elçisi" kabul edilmeleri ve mesleki kariyerlerinin gelişimleri izlenerek belirli noktalara gelmeleri desteklenmelidir.
- Bölgeyle ilgili etkin sonuç almaya yönelik odak grup çalışmaları hayata geçirilmelidir.
- Bölge çalışmaları ve bilgi üretim süreçleri YÖK nezdinde tanınmalı ve desteklenmelidir. Bu çerçevede, bölge çalışmaları YÖK nezdinde bilim alanı olarak tanınmalı ve akademik unvan kriterleri arasında sayılmalıdır. Bölge dillerinde kaleme alınan akademik çalışmalar/tezler/makaleler/araştırma raporları YÖK değerlendirme ölçütleri içinde yer almalıdır.
- Bölge çalışmalarında faydalı bilgi ve sosyal bilimlere katkı anlamında yeni kavramların üretilmesine gayret gösterilmelidir.
- YTB Türkiye Bursları Politika ve Stratejileri'nde Asya ülkeleri öğrencilerine yönelik Türkiye koşullarında lisansüstü eğitim yapma motivasyonu sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır.

POLİTİKA

- Asya bölgesi alt bölgelere ayrılarak yeniden ele alınmalıdır. Bölge bütüncül olarak ele alınırken, organizasyonel yapılar hayata geçirilmelidir.
- Bölgede Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin adını kullanarak, çeşitli faaliyetleriyle kendi adına maddi ve manevi çıkar elde edenlerin ivedilikle önüne geçilmelidir.
- Ticari ve ekonomik etkinliğin, askeri ve siyasi ilişkilere yansımaları için çalışmalar yapılmalıdır.
- Bölgedeki müzakere süreçlerine kazan-kazan ilkesiyle yaklaşılması ve kazan-kazan olgusu matematiksel eşitlik yerine, ihtiyaçlara binaen teşkil edilmelidir.
- Son derece hareketli ve muğlak bir ilişkiler ağı içerisinde farklı/alternatifli değişkenlerle sahada yer alınmalıdır.
- İlgili taraflarla yapılacak müzakere süreçlerine teknik hazırlık kadar, sosyal ve davranışsal olarak da hazırlık gerçekleştirilmeli; değişim süreçlerinde kolay adaptasyon ve bilişsel esneklik sergilenmelidir.
- Türkiye'deki terör sorununun bölgedeki ülkelere, ortaklara doğrudan ve tam olarak anlatılması ve bu konu ilgili taraflarca bir manipülasyona alet ettirilmemelidir.
- Dışişleri saha yapılanmasında, bölgesellikten ziyade işlevsel yapılanmaya geçilmelidir.
- Bölge halkları arasında kendilerini Türkiye'ye yakın hisseden ve ülkemizde de, "Türkiye Dostları" adıyla anılan çevrelerle yakın temasların kurulması, bu çevrelerin özellikle akademi, sivil toplum gibi kurumlardaki varlıkları ve etkinliklerinin Türkiye'nin ve bu toplumların menfaatine olacak şekilde ortak çalışmalara konu edilmesi sağlanmalıdır.
- Bölgenin coğrafi genişliği dikkate alındığında, yeni konsoloslukların açılması yerine, Türkiye Dostları'ndan fahri konsoloslar teşkil ettirilmelidir.
- Ulusal güvenliğin bir alanını teşkil eden tarım sektöründe bölge ülkelerinin modernleşme çalışmalarına önem verilmelidir.
- Gevşek bir yapılanma olan MİKTA'nın etkin hale getirilmesi; özellikle bölge ülkeleri Avustralya, Endonezya, Güney Kore ile ikili ve çoklu işbirlikleri hayata geçirilmelidir.
- Türk dış politikasında Asya'ya dair kurumsal bir hedef oluşturulmalıdır.
- ASEAN ile ilişkiler, AB ile mevcut ilişkileri geliştirici nitelikte olmalıdır.
- Bölge ile ilişkilerde hedeflerimiz sınıflandırılmalı ve alt bölgeler oluşturularak buna göre politikalar geliştirilmelidir.
- Uluslararası ilişkiler bağlamında "realizm-idealizm" dengesi dikkate alınarak hareket edilmelidir.

- Asya kaynaklarında Türkiye bilgisi tarihi bilgiyle sınırlıdır. Güncel gelişmeler ise Batı kaynaklarına dayanmaktadır. Bölgede Türkiye algısı yanlış, eksik bilgilendirme sürecinden çıkartılmalıdır. Çağdaş Türkiye tüm yönleriyle ortaya konulmalıdır.
- Oluşturulan ASEAN çalışma konseyinin toplantılarına, bölge uzmanlarının da katılımında yarar bulunmaktadır.
- ASEAN bölgesinde iş dünyası, sivil toplum, akademi çevrelerinin Türkiye ile ilişkilerden beklentileri belirlenmelidir.
- Günümüzde ulus-devletlerin ulusal güvenlikleri, kendi sınırları ile belirlenmemekte, bölgesel ve küresel nitelik arz etmektedir. Bu nedenle, PKK ve FETÖ terör yapılanmalarının Asya-Pasifik bölgesindeki varlıklarına yönelik etkin ve kararlı girişimler gerçekleştirilmelidir. Bu konuda, bölge ülkelerinde hükümetler kadar, özellikle sivil toplum ve üniversitelerde de etkin çalışmalar yapılmalıdır.
- Tüm bölgeyle ilgili son yirmi yıldaki tüm bilgi akışı ilgili aktörlerle birlikte analiz edilmeli ve mevcut yapılanma içerisinde kısa, orta ve uzun vade eylem plânı ortaya konulmalıdır.
- İlgili bölgeden Türkiye'ye gelip mülteci konumunda bulunanlara yönelik dijital platformda Türk dili, kültürü ve tarihi konusunda bilgilendirici programlar yapılmalıdır.
- Türk Konseyi içerisinde Türk Cumhuriyetleri arasındaki sorunlara çözüm bulmak amacıyla bir arabuluculuk bölümünün açılmalıdır.
- Japonya'nın Orta Asya, Balkanlar, Afrika vb. bölgelerde Türkiye ile iş birliğine benzer şekilde, Türkiye de Asya-Pasifik ve ASEAN bölgesinde Japonya'yı merkeze alarak faaliyetler yürütmelidir.

Dizin

A

AB 18, 71, 74, 88, 117, 122, 123, 130, 139, 181, 201, 256, 285, 286, 287, 288, 289, 294, 305, 313

ABD 5, 6, 15, 17, 18, 20, 25, 45, 71, 74, 80, 82, 86, 88, 89, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 101, 102, 105, 107, 111, 113, 117, 122, 123, 127, 133, 138, 139, 145, 146, 149, 150, 152, 156, 157, 158, 159, 162, 176, 178, 179, 194, 201, 204, 205, 227, 229, 233, 243, 251, 258, 291, 294

Afrika 6, 20, 25, 72, 96, 145, 159, 166, 183, 201, 211, 214, 228, 240, 241, 242, 260, 266, 274, 314

akademi 29, 132, 133, 189, 252, 309, 313, 314

Almanya 6, 17, 18, 25, 145, 174, 239, 244, 295

Andaman Denizi 100

arabuluculuk xxiv, 72, 75, 87, 189, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 212, 301, 314

ASEAN 2, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 59, 60, 62, 87, 88, 90, 91, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 202, 265, 267, 273, 288, 302, 305, 309, 310, 311, 313, 314

Asya-Pasifik 2, 10, 11, 12, 18, 39, 40, 42, 72, 73, 74, 93, 95, 96, 97, 98, 100, 101, 115, 116, 119, 123, 132, 133, 135, 138, 139, 145, 146, 147, 156, 162, 165, 205, 228, 233, 234, 235, 236, 256, 257, 301, 303, 309, 310, 311, 312, 314

Avrasya 10, 11, 13, 162, 179, 185, 207, 209, 239, 249, 260, 291, 292, 293, 294

Avrupa 5, 6, 10, 18, 20, 21, 23, 25, 28, 30, 37, 41, 71, 72, 85, 86, 97, 100, 102, 111, 115, 117, 118, 122, 126, 129, 130, 137, 138, 145, 156, 159, 173, 175, 176, 211, 214, 222, 233, 237, 238, 239, 240, 241, 243, 244, 245, 246, 248, 249, 258, 265, 266, 285, 286, 287, 288, 291, 294, 305, 310

Avustralya 2, 39, 53, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 101, 122, 234, 274, 288, 310, 313

B

Bakü 25, 204, 292, 293

Bali 101, 102, 103, 104, 108, 114, 128, 131, 137, 142

Balkanlar 20, 171, 228, 314

Bandung Konferansı 96, 97, 113, 131, 133, 137, 139, 141, 179, 266

Bangladeş 11, 12, 37, 85, 167, 179, 212, 215, 219, 233, 239

Batı Asya 117, 166, 183, 212, 216, 220, 222, 239

Birleşik Krallık 17, 22, 25, 152

C

Cakarta 118, 173, 240

Ç

Çin 2, 3, 5, 7, 8, 9, 11, 12, 15, 17, 18, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 37, 39, 46, 47, 53, 71, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 101, 102, 103, 105, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 116, 121, 122, 126, 127, 131, 133, 138, 145, 146, 147, 149, 150, 151, 152, 153, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 164, 181, 192, 198, 202, 204, 207, 212, 216, 220, 228, 233, 234, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 265, 266, 267, 274, 275, 278, 282, 285, 287, 288, 289, 292, 293, 294, 295, 300, 302

D

Dışişleri 3, 4, 15, 16, 17, 18, 21, 22, 23, 24, 31, 35, 53, 65, 70, 72, 73, 93, 95, 119, 146, 175, 180, 189, 200, 201, 202, 204, 213, 272, 303, 304, 313

dış politika 4, 23, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 75, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 89, 115, 189, 202, 230, 233, 266, 267, 272, 305

diplomasi 4, 14, 15, 16, 22, 24, 25, 26, 29, 30, 66, 71, 79, 80, 87, 166, 183, 272

Doğu Türkistan 151, 156, 160, 198, 204, 212, 221

E

ekonomi 23, 65, 66, 72, 83, 94, 98, 104, 106, 108, 117, 121, 123, 126, 128, 139, 148, 238, 243, 246, 271, 285, 287, 289, 306

Endonezya 41, 44, 46, 48, 65, 66, 70, 96, 97, 101, 102, 105, 106, 107, 108, 109, 113, 114, 118, 121, 124, 129, 131, 132, 133, 134, 156, 173, 216, 228, 233, 240, 310, 313

Ermenistan 19, 212, 216, 220, 293

F

Fergana Vadisi 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 202, 203, 204, 205, 206

Filipinler 41, 44, 47, 48, 101, 102, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 122, 124, 129, 131, 201, 202, 205, 216, 233, 301

Fransa 5, 16, 17, 22, 24, 79, 81, 103

G

Güney Asya 9, 10, 11, 12, 20, 165, 166, 167, 182, 183, 212, 214, 215, 220, 222, 233, 285

Güney Çin Denizi 80, 81, 101, 105, 110, 111, 112, 122, 133, 237, 239, 241

Güneydoğu Asya 3, 11, 12, 20, 39, 41, 43, 51, 53, 93, 94, 98, 104, 109, 110, 111, 113, 130, 137, 157, 214, 216, 228, 232, 240, 265, 268, 271, 273, 274, 285, 288, 302

Güney Kore 53, 65, 66, 70, 90, 96, 98, 100, 104, 112, 113, 132, 133, 138, 192, 204, 216, 228, 232, 267, 281, 287, 288, 289, 313

Gürcistan 19, 212, 216, 220, 250, 293

H

Hindistan 2, 5, 24, 46, 80, 82, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 96, 100, 101, 112, 122, 126, 131, 138, 145, 146, 147, 149, 151, 152, 153, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 163, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 239, 274, 302

Hint Okyanusu 86, 100, 101, 130, 237, 239, 240, 241, 242

Hint-Pasifik 88, 207, 274, 275

Hong Kong 80, 81, 98, 113, 138, 158

İ

İkinci Dünya Savaşı 23, 73, 84

İpek Yolu 2, 85, 190, 191, 194, 211, 213, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 248, 249, 250, 251, 252, 284, 302

İran 13, 19, 20, 24, 71, 133, 173, 200, 201, 205, 211, 212, 214, 215, 218, 219, 220, 221, 291, 292, 293, 294

J

Japonya 11, 12, 15, 17, 18, 22, 23, 24, 25, 30, 37, 53, 87, 94, 100, 101, 102, 104, 107, 111, 113, 116, 133, 134, 156, 204, 205, 216, 228, 232, 234, 256, 257, 258, 259, 260, 267, 271, 272, 273, 274, 278, 286, 287, 288, 289, 304, 314

K

Kafkasya 11, 12, 13, 19, 20, 212, 302

Kamu diplomasisi 227, 228, 229, 231, 232

Karabağ 202, 204, 206, 293

Kazakistan 154, 191, 195, 198, 206, 209, 212, 215, 220, 239, 293, 294, 295

Kırgızistan 7, 8, 187, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 203, 205, 207, 208, 209, 210, 212, 215, 219, 220

kovid-19 271, 275, 293

Kuşak ve Yol 31, 80, 81, 84, 85, 211, 212, 213, 237, 239, 240, 241, 243, 245, 248, 249, 251, 252, 253, 266, 274, 296, 302, 311

L

Laos 41, 44, 46, 48, 50

M

Malaka 82, 85, 100, 133, 241, 294

Malezya 39, 40, 41, 44, 48, 49, 101, 102, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 112, 113, 121, 124, 129, 130, 131, 132, 134, 138, 216, 228, 233, 234, 243, 289, 310

MIKTA 2, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 122

Moro 106, 122

Myanmar 2, 40, 41, 44, 47, 48, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 104, 105, 106, 110, 121, 122, 132, 141, 167, 202, 204, 205, 216, 233, 234, 239, 243

N

NATO 74, 88, 96, 105, 116, 117, 131, 210

O

Okyanusya 19, 145, 240, 241

Orta Asya 10, 11, 12, 13, 20, 93, 95, 96, 115, 133, 139, 154, 166, 183, 189, 191, 193, 197, 198, 203, 205, 207, 208, 209, 212, 214, 215, 220, 222, 239, 256, 265, 291, 292, 302, 310, 314

Osmanlı 7, 11, 16, 33, 35, 161, 167, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 178, 185, 201, 228, 231, 232, 233, 271, 299

P

Pakistan 24, 86, 157, 167, 179, 180, 181, 212, 215, 219, 221, 224, 233, 234, 239, 243, 291, 301

Pasifik Okyanusu 100, 116, 127

R

Rusya 5, 13, 17, 18, 19, 22, 24, 34, 71, 79, 81, 95, 96, 97, 164, 178, 181, 194, 197, 200, 202, 203, 204, 206, 209, 216, 219, 239, 291, 292, 293, 294, 295, 302

S

Singapur 12, 37, 41, 44, 47, 48, 98, 100, 104, 105, 106, 108, 109, 112, 113, 121, 126, 129, 132, 137, 138, 146, 216, 239, 250, 287, 304, 310

Soğuk Savaş 71, 86, 96, 97, 99, 101, 102, 104, 105, 107, 109, 111, 116, 117, 178, 200, 202, 203, 264, 266

Sovyetler Birliği 101, 111, 193, 195, 197, 199, 200, 202, 211, 214, 220, 264

T

Tacikistan 169, 190, 191, 195, 196, 197, 198, 203, 205, 208, 212, 215, 220

Tayland 15, 39, 40, 41, 44, 48, 49, 101, 102, 104, 107, 108, 109, 112, 113, 119, 121, 122, 124, 129, 131, 132, 216, 273, 305

Tayvan 12, 37, 80, 81, 98, 104, 112, 113, 132, 133, 138, 216, 235

Türkiye 2, 3, 4, 6, 7, 8, 10, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 37, 53, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 79, 80, 82, 87, 88, 89, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 102, 106, 115, 116, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 145, 146, 147, 150, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 165, 166, 167, 168,

169, 173, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 189,
190, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 208, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 219,
220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 232, 233, 234, 235, 237, 238, 239,
240, 243, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 256, 258, 259, 260,
261, 263, 266, 267, 268, 271, 272, 273, 274, 275, 277, 278, 279, 280, 281, 282,
284, 285, 286, 287, 288, 289, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 300, 301, 302, 303,
305, 309, 310, 311, 312, 313, 314

U

Uygur 151, 162, 198, 239

Uzak Doğu 171

Y

yapay zekâ 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 158, 160

Yeniden Asya Açılımı 2, 53, 54, 55, 59, 62, 79, 80, 87, 88, 89, 93, 94, 95, 98, 115,
116, 119, 123, 125, 130, 136, 137, 138, 165, 166, 167, 182, 187, 189, 190, 202,
203, 211, 212, 213, 220, 285, 309

yumuşak güç 15, 71, 75, 87, 120, 135, 189, 206, 228, 230

ASYA-PASİFİK ÇALIŞTAYI

Yeniden Asya Açılımı Çerçevesinde Fırsatlar ve Zorluklar

Bildiriler Kitabı

Editörler:

Ali Merthan Dündar & Mehmet Özay

Anlamı itibarıyla Akadçça "Asu" kelimesinden türediği kabul görmüş olan "Asya" kelimesi, güneşin doğduğu yer anlamına gelmektedir. Türk milletinin de köklerinin uzandığı bu coğrafya, dünya medeniyetinin de doğduğu coğrafyadır. İnsanlığa yön veren tüm semavi dinler; Budizm, Taoizm, Hinduizm, Konfüçyanizm gibi tüm öğretiler, bu coğrafyadan çıkmış, dünya medeniyetinin en önemli kültür sahaları bu coğrafyada neşet etmiştir. Doğu'dan Batı'ya doğru sayacak olursak, Çin, Hint, Türkistan, Maveraünnehir, İran, Mezapotamya, Anadolu, Yunan, Roma medeniyetleri, bu coğrafyada doğmuştur. Tarımın, ticaretin, yazının doğduğu yer de, yine Asya'dır.

Köklerimizin uzandığı coğrafya ile daha sıkı ilişkiler kurmamız şüphesiz çok önemlidir. Bu bağlamda, "Yeniden Asya Açılımı"mızın iyi sonuçlar vermesi için, "huzur ve paylaşım" sloganı ve temelinde akademi, bürokrasi, STK'lar ve diğer paydaşların, iyi plânlanmış bir koordinasyonla, uyum içinde çalışması çok önemlidir. Bu çalıştay, işbirliği temelleri atılması konusunda, ilk adımlardan biri olarak değerlendirilmelidir.

Çalıştayda yer alan paydaş kurum ve kuruluşların faaliyetleri kadar, bundan sonra birçok üniversite, sivil toplum kuruluşu ve devlet kurumlarımızın Yeniden Asya Açılımı ile ilgili farklı projeler, programlar, araştırma projeleri hayata geçirmelerini temenni ediyoruz.

